

یوولسم ټوک (تحصیلي اثار؛ لسانس- ماسټري): د محمد گل خان مومند اند و ژوند ته یوه کتنه، خوشال په خپل ایډیال، افغاني اوسنی رښنی (۱۰۳۵۰-۱۰۸۲۲) مخونه. **دولسم ټوک (تحصیلي اثار؛ دوکتورا):** کتاب الشعر، د خادم نړۍ لید (۱۰۸۲۳-۱۲۰۵۶) مخونه.

دپارلسم ټوک (علمي اثار؛ پوهنپار- پوهندوی): د پښتو شعر هندسي جوړښت، انډیال خوشال، پښتو لیکنی سمون (۱۲۰۵۷-۱۲۵۷۱) مخونه. **څوارلسم ټوک (علمي اثار؛ پوهنوال- پوهاند):** کره کتنه، ادب تاریخ (۱۲۵۷۲-۱۳۵۹۸) مخونه.

مننه او کوردانی

د افغانستان ملي تحریک له قدرمن ورور او فرهنگپال شخصیت **ښاغلي ثناء الله تسلي** څخه د زړه له کومي مننه کوي چې ددې اثر د درېیم ټوک د چاپ لگښت یې پر غاړه واخیست. یو ځل بیا ورڅخه مننه کوو او کور ودانی ورته وایو درنښت یې په برخه شه

د پښتې ډیزاین: سپین سهار چاپځی: اسد دانش مطبعه- کابل/ ۰۷۰۰۴۴۹۲۹۸

یون څوک دی او څه یې کړي؟

پوهاند دوکتور محمد اسمعیل یون زموږ د زمانې یو زورور ملي، ټولنیز، سیاسي او فرهنگي شخصیت دی، د (۱۳۹۶ل) کال د کب پر (۱۸) مه یې د ژوند نیمه پېړۍ پوره کړه او دېرش کاله یې پخه لیکوالي وکړه. د خپلو نورو همفکره ملگرو په مرسته یې په ټولنیز ډگر کې تر (۱۰۰۰) زیات بېلابېل گټور کارونه ترسره کړل، په سیاسي برخه کې یې د ملي تحریک بنسټ کېښود، تر (۸۰۰) بېلابېلې غونډې او تر (۵۰) زیاتې سوله ییزې مظاهرې یې وکړې. په فرهنگي ډگر کې یې تر (۵۰) عنوانو زیات اثار ټولني ته وړاندې کړل، تر (۱۲۰۰) عنوانو زیاتې لیکنې، مرکې او ویناوې یې وکړې، د درېو مجلو مدیریت یې وکړ، د نورو لیکوالو تر (۲۰۰) عنوانو زیات اثار یې ایډېټ کړل، تر (۴۰۰) عنوانو زیاتو ته یې د چاپ زمینه برابره کړه او تر (۱۱۰۰) زیاتې فرهنگي غونډې، سیمینارونه او ورکشاپونه یې جوړ کړل. د (ژوندون) په نامه یې یو رسنیز مرکز پرانیست او د (کونړ) او (لغمان) پوهنتونونو په تاسیس کې یې اساسي نقش ولوباوه، د (افغانیت او اسلامیت) د ملاتړ لپاره یې زوروره مبارزه وکړه او د هېواد د

کورنیو او بهرنیو دښمنانو په مقابل کې لکه سپر ودرېد. اوس چې تاسې دا (۱۴) ټوکه او نږدې (۱۴) زره مخه کلیات گورئ، دا د یوه ډېر ستړي خو هدفمن ژوند ثمره ده. دې ته کولای شو د نړۍ په کچه ځکه یو ریکارډ ووایو چې زموږ په څېر په بل هېڅ بې ثباته هېواد کې داسې یوه بېلگه نه شته. زه له څلور دېرشو کلونو څخه یون له نږدې پېژنم، زما هېڅکله یاد ته نه راځي چې هغه دې کومه ژمنه او خبره وکړي او بیا دې عملي نه کړي. په تېرو دېرشو کلونو کې د هغه فکري او عملي مبارزه زموږ د دې خبرې ښه ثبوت دی. زه نه غواړم د یون پر شخصیت زیاتې خبرې وکړم، دا اثار په خپله د یون د پېژندنې تر ټولو ښه وسیله ده. یون یو څو اړخیز شخصیت دی، ډېر دردېدلی، کړېدلی، سوځېدلی، خو یو هوډمن، مصمم او هدفمن شخصیت، د فکر او نظر، د خبرې او عمل سړی دی، زه خو یې چې مومند او ستر خوشال مینه مې پرې ماتېږي. نیمه پېړۍ یون خو یې ډېر وپارمن و، خدای دې وکړي چې دا بریمن ژوند یې پوره سلیزې ته ورسېږي.

د رناوی ډاکټر شېر ولي شېر جرمني- کولن

HALF CENTURY JOURNEY

By: PROF. MOHAMMAD ISMAEL YOON

www.melitahrik.com

د تحریک د خپرونو لړ: (۱۴۰۰)

نیمه پېړۍ یون

درېیم ټوک (راټولوني)

(څوارلس ټوکه)

۳

www.melitahrik.com

د تحریک د خپرونو لړ: (۱۴۰۰)

نیمه پېړۍ یون

درېیم ټوک (راټولوني)

محمد اسمعیل یون

۱۳۹۶ل

په دې څوارلس ټوکیزو کلیاتو کې

لومړی ټوک (پنځونې او ژباړې): مټکور، په اوروڼو کې سندرې، د ټولنپوهنې له نظره په افغانستان کې د واک جوړښتونه، په افغانستان کې د جگړې جنايتکارانو محاکمه، د افغانستان فرهنگي ميراثونو ته يوه کتنه، فلسفه او فلسفي بهير (۱- ۹۶۹) مخونه. **دویم ټوک (راټولوني):** هيلې، نيمگړي ارمانونه، د لوونو فصل، سيندونه هم مړي او د پښتو ادب لرغونې دوره (۹۷۰- ۲۱۱۳) مخونه.

درېیم ټوک (راټولوني): د نازو انا ياد، د استاد الفت نثري کلیات (۲۱۱۴- ۳۲۱۰) مخونه.

څلورم ټوک (يونليکني): د اماراتو سفر، که یون دی یون دی، د پښتاکون تر څنډو، د کرملېن په زړه کې (۳۲۱۱- ۴۲۷۴) مخونه. **پنځم ټوک (يونليکونه):** د ديلي تخت هېرومه، دري ورځې د افسانو په وطن کې، د خدای تر کوره (۴۲۷۵- ۵۳۱۹) مخونه.

شپږم ټوک (کلتوري او څېړنيز اثار): استاد زيار د پښتني فرهنگ يو ځلاند ستوری، د ژبو او ادبياتو پوهنځي پښتو کتابښود، ساينسي پرمختياوې، هيله د خپلو سريزو په لمن کې، د کتابونو په وړمو کې (۵۳۲۰- ۶۱۳۳) مخونه. **اووم ټوک (کلتوري او څېړنيز اثار):** فرهنگي فقر، له افغانستانه د مسلکي کادرونو د فرار عوامل، د افغانستان فرهنگ ته اووښتي زيانونه، مرکه او مرکي، کلتوري يون، جنگ او فرهنگ په افغانستان کې (۶۱۳۴- ۷۱۱۹) مخونه.

اتم ټوک (سياسي او ټولنيز اثار): بېرني لويه جرگه: ولسواکي او زورواکي، افغانستان په سياسي کرلېچ کې، د سمون په لټه (۷۱۲۰- ۸۱۴۷) مخونه.

نهم ټوک (سياسي او ټولنيز اثار): که نړيوال ماته وخوري؟، نجات څلی، د زمانې په کرلېچ کې، ملي هويت او ملي عزت (۸۱۴۸- ۹۳۰۶) مخونه.

لسم ټوک (سياسي او ټولنيز اثار): ملي درسونه، د ارگ نا ويلې خبرې (۹۳۰۷- ۱۰۳۴۹) مخونه. **(ياتې د پښتې ۳ مخ)**

نیمہ پیری یون

درپیم توک

(راتولونپ)

محمد اسمعیل یون

۱۳۹۶ لمریز کال

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

نیمه پېری یون

درېیم ټوک

(راتولونې)

راتولونکی: محمد اسمعیل یون

خپرنډوی: د افغانستان ملي تحریک

دیزاین: فیاض حمید

چاپکال: ۱۳۹۶ لمريز

چاپشمېر: ۱۰۰۰ ټوکه

د خپرنډوی د خپرونو لړ: (۱۴۰)

وېبپاڼه: www.melitahrik.com

د دې کتاب د چاپي او افلاين خپرولو ټول حقوق له خپرنډوی سره خوندي دي

ډالی:

د افغانيت، اسلاميت او انسانيت

رښتينو لارويانو ته!

نیولیک

مخ	سرلیک	گڼه
۲۱۳۱	د استاد یون پنځوس کلن یون	•
۲۱۴۷	زما د نیمې پېړۍ یون	•

د نازو انا یاد

۲۱۵۶	دا اثر او دویم چاپ	۱
۲۱۶۰	سرریزه	۲
۲۱۶۶	د خوشال فرهنگي ټولني د رئیس وینا	۳
۲۱۷۱	د ښوونې او روزنې د وزیرې وینا	۴
۲۱۷۵	پیام شورای سراسری زنان به مناسبت...	۵
۲۱۷۸	د نازو انا ژوند، سخاوت، شجاعت او شاعري	۶
۲۱۹۲	مخمس (شعر)	۷
۲۱۹۸	د یونس د یوې معما حل	۸
۲۲۰۷	محمد هوتک او محمد یو شاعر دی که...	۹
۲۲۲۲	سخن چند پیرامون ماخذ شناسی پته خزانه	۱۰
۲۲۳۶	د گورگاني هند او صفوي ایران تر منځ...	۱۱
۲۲۶۰	د پښتو ادب ځلانده عرفاني نمونه	۱۲
۲۲۷۵	راوبط میرویس هوتکی با شاهان گورگاني هند	۱۳
۲۲۸۳	د پښتو په لرغونو ښځمنو شاعرانو کې...	۱۴
۲۲۹۰	د نازو انا په کورنۍ کې د پښتو شاعری عنعنه	۱۵
۲۳۰۱	د هوتکیانو په باب چاپ شوي پښتو کتابونه	۱۶
۲۳۱۱	د چا بدل (شعر)	۱۷

د الفت نثري کلیات

۲۳۱۴	د درېیم چاپ سریزه	۱
۲۳۱۷	یادون	۲
۲۳۲۲	سریزه	۳
۲۳۸۳	غوره نثرونه:	۴
۲۳۸۴	د پردې خبرې	۵
۲۳۸۵	لاروی	۶
۲۳۸۶	ژوند	۷
۲۳۸۸	نوی نسل	۸
۲۳۸۹	لوی او وړوکی	۹
۲۳۹۱	د شاعر تحفه	۱۰
۲۳۹۲	خدمتگار	۱۱
۲۳۹۳	عقل	۱۲
۲۳۹۷	پوهه او هوښیاري	۱۳
۲۴۰۴	احمق څوک دی؟	۱۴
۲۴۱۱	نوی درس	۱۵
۲۴۱۳	درې کاله	۱۶
۲۴۱۷	قوي او ضعیف	۱۷
۲۴۲۰	بڼه گټه	۱۸
۲۴۲۲	د اختر په ورځ	۱۹
۲۴۲۵	خاني لارڼه	۲۰
۲۴۲۶	یوازي	۲۱
۲۴۲۷	فاتح	۲۲
۲۴۲۹	لباس	۲۳
۲۴۳۵	خیرات	۲۴

۲۴۳۷	د زیارت ډیوی	۲۵
۲۴۳۸	د مزار لوحه	۲۶
۲۴۳۹	لیاقت	۲۷
۲۴۴۵	کوچنیان	۲۸
۲۴۴۸	جگ برجونه	۲۹
۲۴۵۰	حقیقت	۳۰
۲۴۵۴	لویه خدایه	۳۱
۲۴۵۶	ماشومان	۳۲
۲۴۵۸	شعر او ادب	۳۳
۲۴۶۴	د ادب راز	۳۴
۲۴۶۸	نوی کال	۳۵
۲۴۷۲	زما د لاس نیالګیہ!	۳۶
۲۴۷۴	د فکر پالونکی	۳۷
۲۴۵۶	د ژوند نغمه	۳۸
۲۴۵۸	نوی فکر	۳۹
۲۴۷۰	زور فکر	۴۰
۲۴۸۱	ناداني او ناداري	۴۱
۲۴۸۳	سیند	۴۲
۲۴۸۶	عقیده	۴۳
۲۴۸۷	عمل	۴۴
۲۴۸۸	عبادت او دعا	۴۵
۲۴۹۰	بې زړه	۴۶
۲۴۹۱	ملک او ملا	۴۷
۲۴۹۳	شاعر	۴۸
۲۴۹۴	سبا	۴۹
۲۴۹۷	د پسرلي ګله!	۵۰

۲۴۹۹	د رمې خاونده!	۵۱
۲۵۰۱	بې گناه بندي	۵۲
۲۵۰۳	نظر لالا	۵۳
۲۵۰۸	جبر او اختيار	۵۴
۲۵۱۳	د خان واده	۵۵
۲۵۱۴	غم او خوشحالي	۵۶
۲۵۱۸	اخلاقي اساس	۵۷
۲۵۲۱	بڼه او بد	۵۸
۲۵۲۳	پخوانۍ ډيوې	۵۹
۲۵۲۶	انتخاب	۶۰
۲۵۳۱	د عقل برخه په ژوندانه کې	۶۱
۲۵۳۴	حسابي خبرې	۶۲
۲۵۳۵	شعر او فلسفه	۶۳
۲۵۳۶	ولاړې اوبه	۶۴
۲۵۴۰	بڼه حاکم	۶۵
۲۵۴۱	ليکوالي املا او انشا:	۶۶
۲۵۴۲	دوه دهقانان	۶۷
۲۵۴۶	دوه جنازې	۶۸
۲۵۴۸	مليت او ملي استقلال	۶۹
۲۵۵۵	ملي يووالي	۷۰
۲۵۵۷	ژوند	۷۱
۲۵۵۹	مترقي ژوند	۷۲
۲۵۶۳	د خلکو نظر	۷۳
۲۵۶۸	د حق اظهار	۷۴
۲۵۷۱	ډار	۷۵
۲۵۷۴	حقيقت	۷۶

۲۵۷۶	زما نظر	۷۷
۲۵۷۸	عشق او هوس	۷۸
۲۵۸۴	مضر احتیاط	۷۹
۲۵۸۹	حاکمانو ته وایم	۸۰
۲۵۹۳	ملیونر خیراتخور	۸۱
۲۵۹۶	گراڼه لیکواله!	۸۲
۲۶۰۲	بله ډیوه:	۸۳
۲۶۰۳	خپله ژبه	۸۴
۲۶۰۶	خپل ملیت ساتل	۸۵
۲۶۱۱	حرکت او ویستوب	۸۶
۲۶۱۴	لوئیدل او جدیت	۸۷
۲۶۱۸	پوره ژوندون	۸۸
۲۶۲۳	د ژوند مقصد	۸۹
۲۶۲۸	گڼل	۹۰
۲۶۳۱	زړه او سترگې	۹۱
۲۶۳۴	زړه دې پېژنم	۹۲
۲۶۳۶	حقیقت	۹۳
۲۶۳۹	د محبت رڼا	۹۴
۲۶۴۱	شعر او ادب	۹۵
۲۶۴۳	شاعر او عالم	۹۶
۲۶۴۹	د تورې رڼا	۹۷
۲۶۵۶	کورنۍ مرغه	۹۸
۲۶۵۹	خور ژوند	۹۹
۲۶۶۳	څه لیکل یا لیک پوهه:	۱۰۰
۲۶۶۴	دعا	۱۰۱
۲۶۶۷	رحم وکړه!	۱۰۲

۲۶۶۹	سوداگره!	۱۰۳
۲۶۷۱	خلک وپېژنئ!	۱۰۴
۲۶۷۴	د کوم ځای دی؟	۱۰۵
۲۶۷۶	کوم یو ښه دی؟	۱۰۶
۲۶۷۷	وښيه څوک دی؟	۱۰۷
۲۶۷۸	رشوت خوره! ته راپه یاد شوې	۱۰۸
۲۶۷۹	سياست	۱۰۹
۲۶۸۰	خلک څه وايي؟	۱۱۰
۲۶۸۳	څوک وايي؟	۱۱۱
۲۶۸۴	څه وکړو؟	۱۱۲
۲۶۹۰	ووېرېږئ او مه وېرېږئ!	۱۱۳
۲۶۹۲	استاذ ويل	۱۱۴
۲۶۹۵	عجيب انسان	۱۱۵
۲۶۹۶	خان لالا	۱۱۶
۲۶۹۸	رشوتونه	۱۱۷
۲۷۰۰	د متملقينو منطق	۱۱۸
۲۷۰۱	د ښځو ډار	۱۱۹
۲۷۰۱	مور په چا پسې نه ځو	۱۲۰
۲۷۰۲	په خرو کې هم الفت شته	۱۲۱
۲۷۰۳	د رجب خان دعوتنامه	۱۲۲
۲۷۰۴	نتيجه يعنې څه؟	۱۲۳
۲۷۰۶	انسان يعنې څه؟	۱۲۴
۲۷۰۸	خوشحالي او غم	۱۲۵
۲۷۱۱	ارزو	۱۲۶
۲۷۱۳	اجتماعي نظريات:	۱۲۷
۲۷۱۴	فکر	۱۲۸

۲۷۲۵	کار او عمل	۱۲۹
۲۷۳۳	له کار سره علاقه	۱۳۰
۲۷۳۶	عقیده	۱۳۱
۲۷۳۸	اخلاق	۱۳۲
۲۷۴۲	تعلیم او تربیت	۱۳۳
۲۷۴۵	ذوق	۱۳۴
۲۷۴۶	خیال	۱۳۵
۲۷۵۲	حرص او عشق	۱۳۶
۲۷۵۵	د مشرانو عشق	۱۳۷
۲۷۶۰	یوازېتوب	۱۳۸
۲۷۶۴	زه او ته	۱۳۹
۲۷۶۶	سترگې مه پټوئ!	۱۴۰
۲۷۷۰	د زمانې تعبیر	۱۴۱
۲۷۷۳	برابر نه دي	۱۴۲
۲۷۷۶	د اسلام دردمنو!	۱۴۳
۲۷۷۸	د سبا فکر	۱۴۴
۲۷۸۰	پخوانۍ ډیوي	۱۴۵
۲۷۸۵	ادبي بحثونه:	۱۴۶
۲۷۸۶	ادب	۱۴۷
۲۷۸۸	د ادب د کلمې تاریخ	۱۴۸
۲۷۸۹	د ادب تعریف	۱۴۹
۲۷۹۰	د ادب تقسیم	۱۵۰
۲۷۹۱	شعر	۱۵۱
۲۷۹۳	شعر د خوشال په نظر کې	۱۵۲
۲۷۹۶	شعر د حمید په نظر کې	۱۵۳
۲۷۹۸	شعر د شیدا په نظر کې	۱۵۴

۲۷۹۸	شعر د علي خان په نظر کې	۱۵۵
۲۸۰۱	په ژوند کې د شعر او ادب اغېز	۱۵۶
۲۸۲۰	د ادب تاثیر پر اسلامي فقه	۱۵۷
۲۸۲۴	صريح او کنایه	۱۵۸
۲۸۲۵	ظاهر، نص مفسر، محکم	۱۵۹
۲۸۲۶	د استثنا بحث	۱۶۰
۲۸۲۹	لغوي تدقيق	۱۶۱
۲۸۳۱	د ابن زبيري د اعتراض خُواب	۱۶۲
۲۸۳۲	د ادب بڼه او گاڼه	۱۶۳
۲۸۳۴	فصاحت	۱۶۴
۲۸۳۵	بلاغت	۱۶۵
۲۸۳۶	عواطف	۱۶۶
۲۸۳۷	د عواطفو صدق	۱۶۷
۲۸۵۱	د عواطفو تجلي او ظهور	۱۶۸
۲۸۵۲	د عواطفو ثبات او نه رالوېده	۱۶۹
۲۸۵۳	خيال	۱۷۰
۲۸۵۴	مبتکر خيال	۱۷۱
۲۸۵۶	مصور خيال	۱۷۲
۲۸۵۶	مفسر	۱۷۳
۲۸۶۱	تمثيل	۱۷۴
۲۸۶۴	عاميانه بلاغت	۱۷۵
۲۸۶۸	د پښتو څو لنډۍ	۱۷۶
۲۸۷۶	نوی سبک او نوی ادب:	۱۷۷
۲۸۷۷	د خدای قانون	۱۷۸
۲۸۷۸	د کار فکر	۱۷۹
۲۸۸۰	زه خبر نه وم	۱۸۰

۲۸۸۲	د خیر خاوند	۱۸۱
۲۸۸۳	دیموکراسی	۱۸۲
۲۸۸۵	عشق	۱۸۳
۲۸۸۷	عمل	۱۸۴
۲۸۸۸	د ایمان خای زړه دی	۱۸۵
۲۸۹۰	زموږ باغ	۱۸۶
۲۸۹۲	بې تمیزی	۱۸۷
۲۸۹۳	د ظالم فلسفه	۱۸۸
۲۸۹۴	دستور العمل	۱۸۹
۲۸۹۶	اصلي غل	۱۹۰
۲۸۹۷	د غلو منطق	۱۹۱
۲۸۹۹	د غلو ډیوه	۱۹۲
۲۹۰۰	د حاکم اشتباه	۱۹۳
۲۹۰۱	خه لري او خه نه لري	۱۹۴
۲۹۰۳	آمر او مامور	۱۹۵
۲۹۰۵	توره پرده	۱۹۶
۲۹۰۶	د ژوند نغمه	۱۹۷
۲۹۰۸	خوشالي	۱۹۸
۲۹۰۹	لوړ خیالونه او ژور فکرونه:	۱۹۹
۲۹۱۰	ازادي	۲۰۰
۲۹۱۳	گل ویل	۲۰۱
۲۹۱۵	شپږ زره کاله پخوا	۲۰۲
۲۹۱۸	حضرت محمد (ص)	۲۰۳
۲۹۲۱	له مرگه نه وېرېږم	۲۰۴
۲۹۲۱	اجتماعي عیبونه	۲۰۵
۲۹۲۲	د غم خوښي	۲۰۶

۲۹۲۳	د ژوند لوبه	۲۰۷
۲۹۲۳	پوهه	۲۰۸
۲۹۲۴	هر چا وځورولم	۲۰۹
۲۹۲۴	زما ترانې	۲۱۰
۲۹۲۵	د هوسونو مرگ	۲۱۱
۲۹۲۶	د شاعر حال	۲۱۲
۲۹۲۷	شاعر ته	۲۱۳
۲۹۲۹	ادب او محبت	۲۱۴
۲۹۲۹	د حقيقت اظهار	۲۱۵
۲۹۳۰	پيغمبر	۲۱۶
۲۹۳۲	د نېکانو ارمان	۲۱۷
۲۹۳۳	قبر او گل	۲۱۸
۲۹۳۵	افتخار	۲۱۹
۲۹۳۶	څه غواړم	۲۲۰
۲۹۴۰	د بډای فقر	۲۲۱
۲۹۴۰	هېرول	۲۲۲
۲۹۴۰	له هرچا نه لرې	۲۲۳
۲۹۴۱	د شاعر خوشبختي	۲۲۴
۲۹۴۱	تسلي	۲۲۵
۲۹۴۲	هابيل او قابيل	۲۲۶
۲۹۴۴	سختوت	۲۲۷
۲۹۴۴	بې اسرې	۲۲۸
۲۹۴۵	خلک او شاعر	۲۲۹
۲۹۴۶	انسان	۲۳۰
۲۹۴۷	په انگليستان کې	۲۳۱
۲۹۴۸	غويي	۲۳۲

۲۹۴۹	د ټاگور نغمې	۲۳۳
۲۹۵۲	شاعر او پربسته	۲۳۴
۲۹۵۵	غم او خوشالي	۲۳۵
۲۹۵۶	پارلمان	۲۳۶
۲۹۵۷	ژوند	۲۳۷
۲۹۵۷	قوت او جرئت	۲۳۸
۲۹۵۸	تاریخ	۲۳۹
۲۹۵۸	لورډه پایه	۲۴۰
۲۹۵۹	بدبختي	۲۴۱
۲۹۵۹	عقل	۲۴۲
۲۹۶۰	ترقي او تکامل	۲۴۳
۲۹۶۰	د ژوند ضروري شرطونه	۲۴۴
۲۹۶۱	علم او اخلاق	۲۴۵
۲۹۶۳	فکر او احساسات	۲۴۶
۲۹۶۴	تمسخر او ترحم	۲۴۷
۲۹۶۵	د خلکو انتظار	۲۴۸
۲۹۶۶	خطرناک	۲۴۹
۲۹۶۶	د ژوند مخ او خټ	۲۵۰
۲۹۶۷	لېونتوب او حماقت	۲۵۱
۲۹۶۸	په ځان باور	۲۵۲
۲۹۶۸	تعصب	۲۵۳
۲۹۶۹	ځان وپېژنه!	۲۵۴
۲۹۷۰	شخصیت	۲۵۵
۲۹۷۱	بقا	۲۵۶
۲۹۷۲	کب	۲۵۷
۲۹۷۳	هغه چې دنیا ته رانغله	۲۵۸

۲۹۷۴	څنگه به یو؟	۲۵۹
۲۹۷۴	ستاسو فکر	۲۶۰
۲۹۷۵	که طبابت ترقي وکړي	۲۶۱
۲۹۷۶	څه غواړئ؟	۲۶۲
۲۹۷۷	پوه او ناپوه	۲۶۳
۲۹۷۸	مرگ	۲۶۴
۲۹۷۸	روح	۲۶۵
۲۹۷۹	افلاطون	۲۶۶
۲۹۸۰	زموږ پوهه	۲۶۷
۲۹۸۰	بدې خبرې	۲۶۸
۲۹۸۱	انساني سلوک	۲۶۹
۲۹۸۲	انساني کمال	۲۷۰
۲۹۸۲	د فکر روزنه	۲۷۱
۲۹۸۳	بنکلیټوب	۲۷۲
۲۹۸۳	بنايست	۲۷۳
۲۹۸۳	سياستمدار	۲۷۴
۲۹۸۴	غولول	۲۷۵
۲۹۸۴	فکر په شعر کې	۲۷۶
۲۹۸۴	بدبختي او شعر	۲۷۷
۲۹۸۵	عشق او سعادت	۲۷۸
۲۹۸۵	پوهه او عشق	۲۷۹
۲۹۸۵	بنوونځی	۲۸۰
۲۹۸۶	د فکر پانگه	۲۸۱
۲۹۸۶	معرفت	۲۸۲
۲۹۸۶	علم او علما	۲۸۳
۲۹۸۷	ځان نښودل	۲۸۴

۲۹۸۷	د ښه کار علت	۲۸۵
۲۹۸۷	تاج او قلم	۲۸۶
۲۹۸۸	مطبوعات او تاریخ	۲۸۷
۲۹۸۸	حکومت او روزنامه	۲۸۸
۲۹۸۸	د ځان سعادت	۲۸۹
۲۹۸۹	ځان مسعود گیل	۲۹۰
۲۹۸۹	اجبار او اختیار	۲۹۱
۲۹۸۹	عقل او زړه	۲۹۲
۲۹۹۰	کینه او مینه	۲۹۳
۲۹۹۰	احتمالي مصیبت	۲۹۴
۲۹۹۰	لیاقت لول	۲۹۵
۲۹۹۱	لوی خلک	۲۹۶
۲۹۹۱	اجتماع	۲۹۷
۲۹۹۱	د جنگ احساس	۲۹۸
۲۹۹۲	نجیبه غریزه	۲۹۹
۲۹۹۲	شهرت او شرافت	۳۰۰
۲۹۹۲	هدیه قبول	۳۰۱
۲۹۹۳	هېرول	۳۰۲
۲۹۹۳	ځان غوښتنه	۳۰۳
۲۹۹۴	مکررات	۳۰۴
۲۹۹۵	نېکي	۳۰۵
۲۹۹۷	د طبیعت قوانین	۳۰۶
۲۹۹۷	هېرول	۳۰۷
۲۹۹۸	انسانی تکلیف	۳۰۸
۳۰۰۰	ژوند	۳۰۹
۳۰۰۲	حکمت او سعادت	۳۱۰

۳۰۰۵	انشاء	۳۱۱
۳۰۰۶	مطالعه او تفکر	۳۱۲
۳۰۰۸	خوی او خصلت	۳۱۳
۳۰۰۹	دوستانه مناسبات	۳۱۴
۳۰۰۹	بدي او ضرر	۳۱۵
۳۰۱۰	لویه اشتباه	۳۱۶
۳۰۰۱	افتخار	۳۱۷
۳۰۱۲	غضب او شهوت	۳۱۸
۳۰۱۳	دوستي	۳۱۹
۳۰۱۶	بنکلا	۳۲۰
۳۰۱۶	وحشي او مدني انسان	۳۲۱
۳۰۱۷	کابل مجله:	۳۲۲
۳۰۱۸	ستا شان	۳۲۳
۳۰۲۰	له مدرسې نه ایستل	۳۲۴
۳۰۲۱	انسان څه غواړي؟	۳۲۵
۳۰۲۹	کارونه	۳۲۶
۳۰۳۳	وده او تکامل	۳۲۷
۳۰۳۵	ماشومان	۳۲۸
۳۰۳۶	ریاکاران	۳۲۹
۳۰۴۳	د شپنو کېړدی	۳۳۰
۳۰۴۵	د قضاوت شعور	۳۳۱
۳۰۴۸	بختوره	۳۳۲
۳۰۵۱	خان ساتل	۳۳۳
۳۰۵۶	کتوری	۳۳۴
۳۰۵۹	د شاعر مقام	۳۳۵
۳۰۶۶	څنگه ژوند کوو؟	۳۳۶

۳۰۷۳	کورنی	۳۳۷
۳۰۸۰	فکرونه هم تغیر مومي	۳۳۸
۳۰۸۴	شاعرانه خیال	۳۳۹
۳۰۸۶	تیاره او رڼا	۳۴۰
۳۰۸۸	بله دنیا	۳۴۱
۳۰۹۰	د بشریت قافله او منزل مقصود	۳۴۲
۳۰۹۳	د محبت لېوال	۳۴۳
۳۰۹۸	پوهه او معرفت	۳۴۴
۳۱۰۷	د زړه پوښتنې	۳۴۵
۳۱۰۸	د ژوندانه روح	۳۴۶
۳۱۱۱	د مشرانو عشق	۳۴۷
۳۱۱۷	ستر قوت	۳۴۸
۳۱۲۴	له کار سره علاقه	۳۴۹
۳۱۳۰	د پوهې غرور	۳۵۰
۳۱۳۶	عقل، قانون، غرایز	۳۵۱
۳۱۴۴	اجتماعي نظام	۳۵۲
۳۱۵۲	د ځان مینه	۳۵۳
۳۱۶۱	افغان جریده:	۳۵۴
۳۱۶۲	د خان ناظر	۳۵۵
۳۱۶۶	کمیت پېژندنه	۳۵۶
۳۱۷۹	اداري سیاست	۳۵۷
۳۱۷۵	اشتباه	۳۵۸
۳۱۷۹	خان او بډای	۳۵۹
۳۱۸۷	ولس جریده:	۳۶۰
۳۱۸۴	څنگه حاکم؟ رښتیا وایم	۳۶۱
۳۱۸۷	فکر او کار	۳۶۲

۳۱۸۹	وطن	۳۶۳
۳۱۹۳	ملت	۳۶۴
۳۱۹۶	حقيقي غل	۳۶۵
۳۱۹۸	بندیوانه	۳۶۶
۳۲۰۲	اصلاح ورځپاڼه:	۳۶۷
۳۲۰۳	ملي ناموس	۳۶۸
۳۲۰۵	نوې رڼا:	۳۶۹
۳۲۰۶	پښتون د ملت نوم دی د قام نوم نه دی	۳۷۰

د استاد یون پنځوس کلن یون

ښاغلي پوهاند دوکتور محمد اسمعیل یون زموږ د زمانې په تېره بیا د سختو حالاتو یو مخکښ فکري مبارز دی. ده د افغانستان د کورنیو او بهرنیو مخالفینو، جنګسالارانو او فسادګرو پر وړاندې د مبارزې یوه ځانګړې لاره، چې د قلم، ژبې او جرئت لاره وه، غوره کړه. دا یې د خپل ولس او خلکو د اوږدو مبارزو تر ټولو غوره، بريالی او ژغورندویه لاره او مبارزه وبلله. دی که په کابل کې و او یا هم په نورو ولایتونو کې، خپلو ملي او فرهنګي هلو ځلو ته یې دوام ورکړی، همدا علت و چې افغانانو د ده د مبارزې پر حقانیت، رښتینولۍ او زړورتیا باور پیدا کړ، ډېری افغانان په ځانګړې توګه ځوانان یې تر څنګ ودرېدل او دې مبارزې ته یې لا نور ځواک وروباښه. یون د دې ځوانانو په راټولېدو سره پر ځان لا باوري شو او خپلې دې مبارزې ته یې په سیستماتیک ډول دوام ورکړ.

که وویل شي چې یون د افغاني ټولنې، ملي تفکر او د مظلوم اکثریت د غږ پورته کولو یو بريالی وياند دی، نو مبالغه به مې نه وي کړي. د دې لپاره چې ښاغلی یون په بشپړه توګه وپېژنو، نو غواړم دلته یې د ژوند، اثارو او افکارو پر بېلابېلو برخو لنډه رڼا واچوم:

۱-زوکړه: محمد اسمعیل یون د حاجي محمد خان زوی او د

هدایت خان لمسی دی، پر (۱۳۴۶ل) کال د کب پر (۱۸) مه نېټه د لغمان ولایت د الینګار ولسوالۍ د (الوخېلو) په یوې روښنفرې کورنۍ کې زېږېدلی دی. یون لا د شپږم ټولګي زده کوونکی و چې پلار یې وفات شو،

د کور سرپرستي او د ژوند نورې چارې خپله ده ته ورپرغاړه شوې. خو په دې سختو شرایطو کې یې هم خپل هوډ قوي وساته، هم یې د کورنۍ سرپرستي کوله او هم یې خپلو زده کړو ته دوام ورکړ.

۲- زده کړې: محمد اسمعیل یون پر (۱۳۵۳ل) کال د الینگار

ولسوالۍ د (سلینگار) په لومړني ښوونځي کې، چې د یون له کوره په پلي مزله یې نږدې یو نیم ساعت واټن درلود، په لومړي ټولگي کې شامل شو، یون یو کال د سويې ازموینه ورکړه او یو ټولگي یې ارتقا وکړه، پر (۱۳۵۷ل) کال دې ښوونځي ته نوې ودانۍ جوړه شوه او د یون کور ته نږدې ساحه کې اباد شو. پر (۱۳۵۸ل) کال دا ښوونځی د حکومت د مخالفینو له خوا وسوځول شو، یون د نورو زده کوونکو په شان له ښوونځي څخه بې برخې شو، یون له درس سره د خپلې مینې او د کورنۍ د موافقې پر اساس کابل ته راغی او دلته پر (۱۳۶۱ل) کال یې د کابل په (ده خدایداد) او بیا په (ده يحيی) لېسو کې خپلې زده کړې پسې تعقیب کړې. پر (۱۳۶۲ل) کال د کابل په خوشال خان لېسه کې شامل او پر (۱۳۶۶ل) کال ترې په دویمه نومره فارغ شو، (۱۳۶۷ل) کال د کابل پوهنتون په ژبو او ادبیاتو پوهنځي کې شامل او پر (۱۳۷۰ل) کال ترې اول نومره فارغ شو، پر (۱۳۷۰ل) کال یې د یاد پوهنځي پښتو څانگې کې د کدر ازموینه ورکړه، په یاده ازموینه کې بریالی او پر همدې کال د (نامزد پوهیالي) په رتبه د پښتو څانگې د کدر غړی شو. یون پر (۱۳۸۵ل) کال د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي په ماسترۍ پروگرام کې شامل او پر (۱۳۸۷ل) کال کې ترې فارغ شو.

یون د (کابل پوهنتون) علمي مجلې موسس هم دی او درې کاله یې د دې مجلې مدیریت هم ورپرغاړه و.

محمد اسمعیل یون پر (۱۳۹۲ل) کال د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د پښتو څانگې د دوکتورا (PhD) پروگرام کې شامل شو او د تحصیل دا پړاو یې هم پر (۱۳۹۶ل) کال په بریالیتوب سره بشپړ کړ.

یون پر پورتنیو زده کړو سربېره د لنډ مهاله کورسونو، ورکشاپونو او سیمینارونو لپاره په کور دننه او بهر په ځینو برخو کې زده کړې کړې دي او لنډ مهاله کورسونه یې هم تعقیب کړي دي.

یون له (۱۳۷۰ل) کال څخه چې د کابل پوهنتون په کدر کې شامل شوی، بیا تر (۱۳۹۶ل) کال پورې په منظم ډول تدریس کړی او په دې یاده موده کې یې له (نامزد پوهیالي) څخه نیولې بیا تر (پوهاندۍ) وروستی لورې پوهنتوني رتبې پورې ټولې رتبې په ترتیب سره بشپړې کړي او د هرې رتبې لپاره یې له پوهنتوني مقرراتو سره سم ځانگړی اثر لیکلی دی.

۳- دندې: یون چې کله په ښوونځي کې د څلورم، پنځم او شپږم ټولگي زده کوونکی و، نو د ښوونځي د ترانې د ټیم غړی و، سپورت سره یې هم مینه درلودله، په ښوونځي کې د خپل عمر په هلکانو کې د والیبال ټیم غړی و، یون چې کله له نعمان څخه کابل ته راغی، نو دلته په (خوشال خان) لېسه کې د ادبي انجمن مشر شو. یون د ثانوي زده کړو پر مهال (۹-۱۲) ټولگي پورې موده کې له یو شمېر اخبارونو او مجلو سره

قلمي همکاري درلودله او د ځينو چاپي خپرونو له خوا ورته حق الزحمه هم ورکول کېدله. یون په کابل پوهنتون کې د تحصیل پر مهال هم د لیکوالو د ټولني غړی، د ځوانو لیکوالو د ټولني د مشرتابه غړی، د خوشال فرهنگي ټولني د ځوانانو د برخې مسول او یو شمېر نورو فرهنگي ټولنو غړی پاتې شوی دی.

یون لا په (۱۲) ټولگي کې و چې د (هیلې) په نامه یې د لرو او برو افغانانو د ځوانو شاعرانو یوه شعري ټولگه راټوله او پر (۱۳۶۶ل) کال یې چاپ کړه.

د پوهنځي پر وروستي کال یې دوه اثار: د خپلو شعرونو ټولگه (متکور) او د ولسي شاعر (محمد عالم حیران) د شعرونو ټولگه (نیمگري ارمانونه) چاپ کړل.

یون د تنظیمي جگړو پر مهال کله په کابل او ځینې وختونه په پېښور کې اوسېده، هلته په پېښور کې یې (هیله) مجله چاپوله، د (معارف) مجلې همکار و، په جرمني کې د دوو افغاني کلتوري ټولنو؛ (د افغانستان کلتوري ودې ټولنه) او (د پښتني فرهنگ د ودې او پراختیا ټولني) استازی هم و.

محمد اسمعیل یون د طالبانو د نظام تر ړنګېدو وروسته پر (۱۳۸۱ل) کال لومړی په ختیزو ولایتونو کې د ملگرو ملتونو د مرستو د ځانگړي دفتر یوناما (UNAMA) مشاور او ډېر ژر په یادو ولایتونو کې د

بېړنۍ لویې جرگې لپاره د انتخاباتو د دفتر مشر شو. یون دا دنده هم په ښه ډول ترسره کړه.

یون پر (۱۳۸۲ل) کال د بېړنۍ لویې جرگې چې نږدې (۱۶۰۰) تنو په کې له ټول افغانستان څخه گډون درلود، غړی و، د جرگې د مشرتابه لپاره ټاکنې وشوې او یون د رایو په اکثریت سره د بېړنۍ لویې جرگې د لومړي منشي په توگه انتخاب شو، د منښتوب دنده یې هم په ښه ډول ترسره کړه او بیا یې د یادې جرگې په باب (بېړنۍ لویه جرگه- ولسواکي او زورواکي) تر نامه لاندې یو ځانگړی اثر هم ولیکه.

یون پر (۱۳۸۵ل) کال د افغانستان او پاکستان تر منځ د (امن گډې جرگې) لپاره د افغانستان له لوري د منشي په توگه غوره شو او دا دنده یې هم په ښه ډول ترسره کړه.

یون پر (۱۳۸۵ل) کال د جمهور رییس حامد کرزي د یوه ځانگړي فرمان له لارې د امنیت شورا دفتر د فرهنګي چارو د رییس په توگه غوره شو، اوه کاله یې دا دنده پر مخ یوړه او جمهور رییس حامد کرزي ته یې په ډېرو ملي او فرهنګي مسایلو کې خپلې مشورې ورکړې.

یون پر (۱۳۹۲ل) کال په حکومت کې د ولسمشر له خوا جنگسالارانو او فسادگرو ته د زیاتو امتیازاتو له ورکړې سره د مخالفت له امله له خپلې دندې استعفی ورکړه او پر همدې کال یې (د افغانستان ملي تحریک) په نامه د یو ازاد، فرهنګي، مدني، ټولنیز، ملي او سیاسي حرکت بنسټ کېښود.

۴- کورنی ژوند:

استاد یون پر (۱۳۷۴ل) کال له (ارین مومند) سره واده وکړ، اوس څلور اولادونه لري (هیله، سمسور، سوله او ودان). (هیله) او (سمسور) دا مهال (۱۳۹۶ل کال) پر لوړو زده کړو بوخت دي، (سوله) او (ودان) د ښوونځي زده کوونکي دي او مېرمن یې (ارین یون) په ولسي جرگه کې د ننگرهار د خلکو منتخبه استازې ده.

۵- فعالیتونه:

الف- ټولنیزه برخه کې: یون له (۱۳۶۶ل) کال څخه بیا تر (۱۳۹۶ل) کال پورې په ټولنیزو چارو کې زیات کارونه ترسره کړي دي، په یاده موده کې یې په سلگونو زرو هېوادوالو سره لیدني کتنې کړي دي، په سلگونو ټولنیزې غونډې یې جوړې کړي، د خلکو مشکلاتو ته یې ځان رسولی، د نورو ملگرو او ملي تحریک د ملگرو په مرسته یې مصیبت ځپلو خلکو ته مرستې وررسولي. په کابل، کندوز، بغلان، بدخشان، فاریاب، بلخ، هلمند، ننگرهار، پکتیا، خوست، لغمان، کونړ او د هېواد په نورو سیمو کې یې زلزله ځپلو، سېلاب ځپلو، جنگ ځپلو او نورو مصیبت ځپلو هېوادوالو ته د ملي پانگوالو مرستې رسولې دي، د دولت او خیریه ټولنو پام یې هغو ته وراړولی او له دې لارې یې خلکو ته په مستقیم او نامستقیم ډول د میلیونونو ډالرو مرستو د ور رسولو زمینه برابره کړې ده. د مصیبت ځپلو خلکو لپاره یې لوی رسنیز کمپاینونه هم ترسره کړي او دا کار د دې سبب شوی چې هم دولت او هم خیریه ټولني غمځپلو سیمو ته ځان ورسوي.

د جگړې ټپیانو ته د وینې د ورکړې لپاره یې څو پروگرامونه جوړ کړي او همدارنگه یې د خلکو مدني او اعتراضیه غونډو ته لاره هواره کړې ده. د مسجدونو او کلینیکونو په جوړونه کې یې ونډه اخیستې، د صحي اوبو لپاره یې د ژورو ځاگانو په کیندنه او د چاپېریال د پاک ساتلو لپاره یې هم د هېوادوالو مرستې اړمنو هېوادوالو ته رسولې دي. په مجموعي ډول د ټولو هغو خیریه او ټولنیزو کارونو شمېر چې یون په تېرو (۳۰) کلونو کې ترسره کړي تر (۱۰۰۰) گټورو او مرستندویه کارونو زیاتېږي.

ب- سیاسي برخه کې: محمد اسمعیل یون سره له دې چې له

کوم سیاسي گوند سره تړاو نه لري او نه یې غړیتوب لري، خو په خپله یې له نورو روښنکرو افغانانو سره په گډه (د افغانستان ملي تحریک) په نامه د یو ملي، مدني، خدماتي، ټولنیز، ملي او سیاسي حرکت بنسټ ایښی دی. د دې تحریک له لارې یې په هېواد کې یو شمېر سیاسي فعالیتونه ترسره کړي دي.

یون له یو شمېر نورو افغانانو سره په گډه په هېواد کې د ولسواکۍ د ټینګښت، د جنگسالارانو او فسادگرو د زور کمونې، له منځه وړنې او همدارنگه د عادلانه سیاسي نظام د ټینګښت لپاره گڼ شمېر لاریونونه ترسره کړي او په ځینو نورو ډول مظاهرو کې یې گډون کړی دی. دا مظاهرې ټولې سولیبیزې او هدفمنې وې. د ټولو هغو غونډو، لاریونونو، جرگو، مرکو، سیاسي سیمینارونو او ورکشاپونو شمېر چې یون په مستقیم او

نامستقیم ډول او د نورو هېوادوالو په مرسته جوړ کړي په تېرو (۳۰) کلونو کې تر (۸۰۰) بېلابېلو غونډو اوږي.

د ملي او اسلامي هویت د خونديتابه لپاره یې ټینګه او متواتره مبارزه د ملي او سیاسي مبارزو یوه بېلګه ده.

ج- فرهنگي برخه کې: یون د یو خپلواک لیکوال په توګه په تېرو

دېرشو کلونو کې ګڼ شمېر فرهنگي، علمي او اکاډمیک خدمتونه ترسره کړي، په ګڼو چاپي، راډیويي او ټلويزیوني مرکو کې یې د واقعیتونو او حقایقو د څرګند بیان له امله د خلکو په زړونو کې ځای نیولی دی. که څه هم ډېر خلک د یون لیکنې، مرکې او نظریات خوښوي، خو یو شمېر داسې خلک هم شته، چې د یون سرسختي مخالفین دي؛ د هغه ملي او ګټورو نظریاتو ته هم غلط رنگ او تعبیر ورکوي، دا ډول اشخاص، چې اکثره یې زورواکي او د سیاسي ډلو ټپلو غړي او مشران دي، د یون نظریات خپلو شخصي او تنظیمي ګټو ته خطر بولي، نو ځکه یې په ټینګه مخالفت کوي. هر کله چې یون کومه لیکنه او مرکه کړې، نو د ده پر وړاندې یې مثبت او منفي غبرګونونه دواړه راپارولي دي، منفي غبرګونونه اکثره وخت د هغو اشخاصو او ډلو له خوا وي، چې په تېر کړکېچن سیاسي بهیر کې یې ډېرې نامشروع ګټې ترلاسه کړي او ځانونه یې مطرح کړي دي.

مثبت غبرګونونه اکثره د ولس د مشرانو، روښنفرانو او نورو مخورو له خوا وي، خو یون په دغسې سختو اغزنو او تنګو شرایطو کې بیا هم خپلو فرهنگي، سیاسي او ټولنیزو کارونو ته دوام ورکړی دی.

د ټولو هغو لیکنو، مرکو او ویناوو شمېر چې استاد یون په تېرو (۳۰) کلونو کې د هېواد په داخل او بهر کې له چاپي، غږیزو، لیدنیو او برېښنایي رسنیو سره کړي تر (۱۲۰۰) عنوانو لیکنو، مرکو او ویناوو اوږي.

د استاد یون اوسنی فرهنګي کارونه، چې تاسو یې اوس په مسلسل ډول گورئ، د تېرو دېرشو کلونو په بهیر کې ترسره شوي دي. استاد یون په تېرو (۳۰) کلونو کې تر (۵۰) عنوانو زیات اثار لیکلي چې نږدې ټول یې چاپ شوي، دا اثار یې هم په برېښنایي ډول، هم په کتابي ډول او هم په (CD) کې لوستونکو ته وړاندې کړي دي. استاد یون پر خپلو فرهنګي کارونو سربېره د گڼو فرهنګي ټولنو د غړي، همکار او موسس غړي په توګه هم خپل فرهنګي رول ادا کړی دی، په پېښور کې یې د دوو المان مېشتو فرهنګي ټولنو (دافغانستان دکلتوري ودې ټولني) او (د پښتني فرهنگ د ودې پراختیا ټولني) د همکار په توګه د بېلابېلو لیکوالو په لښوونو اثار، ایډیټ او چاپ کړي دي. دغه راز یې د سلګونو کورنیو مشاعرو، ادبي غونډو او سیمینارونو په جوړونه کې ونډه اخیستې ده، خپله یې هم په سلګونو مشاعرې، سیمینارونه او علمي ورکشاپونه جوړ کړي دي.

په رسنیزه برخه کې یې د (ژوندون) په نامه یو رسنیز مرکز جوړ کړی چې ژوندون راډیو ټلوېزیون په کې فعالیت لري، دا راډیو ټلوېزیون د ټول هېواد په کچه نشرات لري او د سټلایټ او وېبسایټ له لارې یې هم ټولې نړۍ ته نشرات رسېږي.

په اکاډمیکه برخه کې یون د (کونړ) او (لغمان) پوهنتونونو په تاسیس کې اساسي نقش لوبولی دی او اوس دا دواړه پوهنتونونه په زرګونو محصلین لري، دغه راز د یو شمېر خصوصي ښوونځیو او پوهنتونونو په جوړونه کې یې هم

مرسته کړې ده. یون د (هیلې، شمشاد او کابل پوهنتون) په نامه د درېو مجلو د مسول مدیر په توګه هم خپله دنده اجرا کړې ده. پر خپلو کتابونو سربېره یې د بېلابېلو لیکوالو نږدې (۴۰۰) عنوانو بېلابېلو اثارو ته د چاپ زمينه برابره او د یو شمېر نورو د سمون چارې یې هم پر مخ وړي دي.

په سیمه ییزه او ملي کچه یې د (۳۰) کلونو په بهیر کې تر (۱۱۰۰) زیاتې ادبي، علمي او فرهنګي غونډې، سیمینارونه او ورکشاپونه جوړ کړي دي.

چاپ شوي اثار یې په دې ډول دي:

الف- پنځونې:

کتاب نوم	څرنگوالی	چاپکال
• متکور	(لومړۍ شعري ټولګه)	دویم چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
• په اورونو کې سندرې (دویمه شعري ټولګه)		دویم چاپ ۱۳۸۷ ل کال.

ب- راټولونې:

- هیلې (ګډه شعري ټولګه) دویم چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- نیمګړې ارمانونه (د حیران شعري ټولګه) دویم چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- د لوونو فصل (ګډه شعري ټولګه) دویم چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- د نازو انا یاد (د سیمینار د لیکنو ټولګه) دویم چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- د الفت نثري کلیات (د الفت نثرونه) درېیم چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- سیندونه هم مري (د اسحق ننگیال شعري منتخبات) دویم چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- د پښتو ادب لرغونې دوره (لومړۍ ټولګه) لومړی چاپ ۱۳۸۷ ل کال.

ج- ژباړنې:

- د ټولنپوهنې له نظره: په افغانستان کې د واک جوړښتونه، د (پوهنوال روستار تره کې) اثر دویم چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- د افغانستان فرهنګي میراثونو ته یوه کتنه (د نینسي دوپرې اثر) دویم چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- په افغانستان کې د جګړې جنایتکارانو محاکمه (د پوهنوال روستار تره کې) اثر دویم چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- فلسفه او فلسفي بهیر (د استاد افغانیار اثر) لومړی چاپ ۱۳۹۴ ل کال.

د- یونلیکنې:

- د اماراتو سفر (د اماراتو یونلیک) دویم چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- که یون دی یون دی (د اروپا یونلیک) لومړی چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- د پنتاګون ترڅنډو (د امریکا یونلیک) لومړی چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- د کرملین په زړه کې (د روسیې یونلیک) لومړی چاپ ۱۳۸۹ ل کال.
- د ډیلی تخت هېرومه (د هند یونلیک) لومړی چاپ ۱۳۸۹ ل کال.
- درې ورځې د افسانو په وطن کې (د هلمند یونلیک) لومړی چاپ ۱۳۹۴ ل کال.
- د خدای تر کوره (د حج یونلیک) لومړی چاپ ۱۳۹۴ ل کال.

ه- خپرنې او شننې:

- د محمد گل خان مومند اند و ژوند ته یوه لنډه کتنه (خپرنیز اثر) دویم چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- استاد زیار د پښتني فرهنګ یو ځلانده ستوری (خپرنیز اثر) دویم چاپ ۱۳۸۷ ل کال.

- د کابل پوهنتون د ادبیاتو پوهنځي پښتو کتابښود (څېړنیز اثر) دویم چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- د افغانستان فرهنگ ته اوسني زبانونه (څېړنیز اثر) دویم چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- د پښتو شعر هندسي جوړښت (علمي اثر) شپږم چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- له افغانستانه د مسلکي کادرونو د فرار عوامل (څېړنیز اثر) دویم چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- ساينسي پرمختياوې (څېړنيز اثر) دويم چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- بېړنۍ لويه جرگه، ولسواکي او زورواکي (سياسي څېړنيز اثر) دويم چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- انديال خوشال (د څېړنيزو ليکنو ټولگه) لومړی چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- هيله د خپلو سريزو په لمن کې (د تحلیلي لیکنو ټولگه) لومړی چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- کلتوري یون (د ادبي څېړنيزو ليکنو ټولگه) لومړی چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- فرهنگي فقر (د کلتوري څېړنيزو ليکنو ټولگه) لومړی چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- مرکه او مرکې (له بېلابېلو ليکوالو سره د مرکو ټولگه) لومړی چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- خوشال په خپل ايديال (د څېړنيزو ليکنو ټولگه) لومړی چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- د کتابونو په وړمو کې (پر بېلابېلو اثارو د ليکل شويو سريزو ټولگه) لومړی چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- افغانستان په سياسي کړلېچ کې (د سياسي او ټولنيزو ليکنو ټولگه) لومړی چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- پښتو ليکنی سمون (ژبني څېړنيز اثر) لومړی چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- اوسنۍ رسنۍ (څېړنيز اثر) لومړی چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- که نړيوال ماته وخوري؟ (د سياسي او ټولنيزو ليکنو ټولگه) لومړی چاپ ۱۳۸۷ ل کال.

- جنگ او فرهنگ په افغانستان کې (د کلتوري څېړنیزو لیکنو ټولګه) لومړۍ چاپ ۱۳۹۴ ل کال.
 - د سمون په لټه (د سیاسي او ټولنیزو لیکنو ټولګه) لومړۍ چاپ ۱۳۹۴ ل کال.
 - کتاب الشعر (د علمي څېړنیزو لیکنو ټولګه) لومړۍ چاپ ۱۳۹۴ ل کال.
 - کره کتنه (علمي اثر) لومړۍ چاپ ۱۳۹۴ ل کال.
 - ادب تاریخ (علمي اثر) لومړۍ چاپ ۱۳۹۴ ل کال.
 - ملي درسونه (د سیاسي لیکنو ټولګه) لومړۍ چاپ ۱۳۹۴ ل کال.
 - د نجات څلی (څېړنیز اثر) لومړۍ چاپ ۱۳۹۶ ل کال
 - د ارګ نا ویلي خبرې (سیاسي څېړنیز اثر) لومړۍ چاپ ۱۳۹۶ ل کال.
 - د زمانې په کړلېږ کې (څېړنیز او تحلیلي اثر) لومړۍ چاپ ۱۳۹۶ ل کال.
 - ملي هویت او ملي عزت (څېړنیز او تحلیلي اثر) ۱۳۹۶ ل کال.
 - د خادم نړۍ لید (څېړنیز اثر) ناچاپ ۱۳۹۶ ل کال.
- استاد یون د (۱۳۹۶ ل) کال د کب پر (۱۸) مه نېټه په تذکره کې د لیکل شوي عمر له مخې پوره پنځوس کلن شو، ژوند یې د نیمې پېړۍ وروستي حد ته ورساوه. خو دا نیمه پېړۍ له منډو، ترړو، ستونزو، کړاوونو، جنجالونو او همدارنګه له برباوو سره مله وه. له لومړي ټولګي څخه مخکې دوران خو بېخي د ماشومتوب دوران وي، په هغه کې انسان له زیاترو مسوولیتونو څخه بې غمه وي. له لومړي ټولګي څخه بیا تر دولسم ټولګي پورې د زده کړې زمانه وي، یون سره له دې چې په دې دوران کې د پلرنۍ مینې له نعمته محروم شو، د کور د سرپرستۍ دروند مسوولیت ورپه غاړه شو، خو دې سره سره یې خپلو زده کړو ته دوام ورکړ، په همدې بهیر کې یې ادبي پنځونې وکړې او د (۱۲) ټولګي په بهیر کې یې د خپلو ادبي هڅو یا راټولونو لومړی ثمر (هیلي) گډه شعري ټولګه

چاپ کړه. د ژوند درېیم پړاو یې د تحصیل دوره ده چې د څلورو کلونو په ترڅ کې یې په ښه ډول ترسره کړه. په دې بهیر کې یې (متکور)، (د لوونو فصل)، (نیمگړي ارمانونه) او (د نازو انا یاد) اثار ټولني ته وړاندې کړل. د ژوند بله مرحله یې د گڼو خدمتونو مرحله ده چې له (۱۳۷۱ ل) کال څخه پیل بیا تر دې دمه (۱۳۹۶ ل) کال پورې رارسېږي.

دا نو د گڼو خدمتونو مرحله ده چې پوره شپږ ویشت کاله وخت یې ونيو او ده هم په کې ښې ډېرې هلې ځلې وکړې چې موږ یې د مخه یادونه وکړه.

که یوازې په فرهنگي برخه کې د تېرو دېرشو کلونو په بهیر کې موږ د استاد یون له خوا ټول لیکل شوي، ژباړل شوي او راټول شوي اثار محاسبه کړو، نو تر (۱۵۰۰۰) کتابي مخونو یې شمېر اوږي او دا بیا که د ده د لیکوالۍ پر (۳۰) کلن عمر ووېشو نو د ورځې لږ تر لږه یو نیم مخ کار کېږي. یانې استاد په (۳۰) کلونو کې یوه ورځ هم بې له لیکوالۍ نه ده تېره کړې. دا په داسې حال کې ده چې په سلگونو بېلابېل لیکل شوي پیغامونه، ویناوې، مرکې، مباحثې، مناظرې او لکچرونه لا په دې کمیت کې شامل نه دي. د دې ترڅنګ هغه په سلگونو غونډې، مظاهرو، ټولنیز او سیاسي خدمتونه ترسره کړي، چې موږ یې د مخه یادونه وکړه، هغه لا له دې فرهنگي کار څخه جلا دي، که دا ټول کارونه سره محاسبه کړو، نو رښتیا هم سړی فکر کوي چې دا دومره کارونه د هر چا په وس پوره نه دي. هغه چا چې استاد یون سره له نږدې کارونه کړي وي، هغو ته د استاد د کار اوسپنه، زغم، هوډ او اراده معلومېږي. هر سړی ورسره کار هم نه شي کولای، یو سترې، ستومانه او سرگردانه خو گټور او مثمر ژوند لري،

زه ورسره له (۱۳۸۳ل) کال راهیسې کار کوم، د کار او فشار کچه یې ماته تر هر چا زیاته معلومه ده. د همدغو کارونو برکت و چې افغانستان کې د ملتپالنې یوه نوې جذبه، روحیه او ولوله راپیدا شوه. داسې یو وخت هم دلته تېر شو چې د واکمنو جنگسالارانو پر وړاندې چا سون هم نه شو کولای، خو استاد یې په مقابل کې ودرېد، ځوانانو یې ملاتړ وکړ او بیا یې ولس هم ملاتړ ته راودانگل. د هېواد ملي او اعتقادي هویت په خطر کې و، د ملي هویت تذکرو کې د (دین) او (ملت) د سترو ارزښتونو د لیکلو مخنیوی کېده، خو استاد یون او ملگرو یې د اسلامیت او افغانیت غږ اوچت کړ او ان د کرزي او غني حکومتونو هم د دې رسا غږ او داعیې مخه ونه شوه نیولې. په داسې حال کې چې افغانستان پرډیو ایډیالوژیو سخت زیانمن کړی و، د یوه ملي فکر رغول او ځلول اسانه کار نه و، خو د استاد یون او د ده په شان د ځینو نورو شخصیتونو برکت و چې د ملي هویت، ملي فکر او ملي ویاړونو ولولې تر هرې بلې ایډیالوژۍ زیاتې ځلېږي. زه نه غواړم دا لیکنه تر دې زیاته اوږده کړم، ځکه د استاد مبارزه د ده په فعالیتونو او همدارنگه د استاد په ټولو اثارو کې انځورېږي. خو د دې څو ټکو یادونه مې ځکه وکړه چې زموږ راتلونکی نسل د استاد د ملي او فرهنګي مبارزو او د هغه د زمانې له چاپېریال څخه خبر شي.

استاد یون ته د اوږد عمر او لا زیاتو بریاوو په هیله

ضیاء الرحمن ضیاء

کابل- ژوندون راډیو ټلوېزیون

(۱۳۹۶ل) کال د کب، (۲۷)مه نېټه

زما د نیمې پېړۍ یون

ژوند یو سفر دی، پیل، منځ او پای لري. د (۱۳۹۶ل) کال د کب پر (۱۸)مه نېټه زه د تذکرې د رسمي سن له مخې پوره پنځوس کلن شوم. په دې مانا چې په دې نړۍ کې مې پوره پنځوس کاله مزل وکړ. دا مزل به گوډ و مات و، له ستونزو او کړاوونو به ډک و، هدفمن او بې هدفه به هم و، خو هر څه چې و، ژوند و نو. له کومې ورځې چې مې ښي او کینې لاس پېژندلی، کوبښې مې کړې چې هدفمن ژوند ترسره کړم، خو ټول کارونه د انسان په وس پوره نه دي، چاپېریال کله پر سړي داسې کاني وکا چې د ژوند بهیر او د فکر مسیر یې وربدل کا. له کومې ورځې چې مې قلم گوتو کې نیولی، نو بیا پر ځان پوه شوی یم چې نه هر څه چې وي، هر څومره ستونزې چې وي، وي دې، ملت ته باید یو څه وکړم. د شعر په لیکلو مې شعور نور هم وده وکړه، خوشال بابا وايي چې شعر مشتق دی له شعوره، نو کېدی شي شعور مې وده کړې وي او احساس مې ځورېدلی وي چې د ژوند دې بلې نړۍ ته یې هم متمایل کړم. د ښوونځي په لسم ټولگي کې وم چې د وخت په اخبارونو کې مې شعرونه چاپ شول، دا زما د زیاتې هڅونې سبب شول. پر همدې مهال په خوشال خان لېسه کې د ادبي انجمن مسول وم. دې سره مې د خپل وخت له ځینو اخبارونو سره قلمي همکاري پیل شوه او په دې ډول مې په رسمي ډول ادبي سفر هم

پیل شو. خو له شعر او شاعرۍ سره مې مینه ان له هغه وخته وه چې په بنوونځي کې شامل شوم.

په دولسم ټولگي کې وم چې د (هیلې) په نامه مې د لرو او برو پښتنو افغانانو د ځوانو لیکوالو یوه تذکره یا غورچاڼ برابر کړ او پر (۱۳۶۶ل) کال چاپ شو، د پوهنځي پر وروستي کال مې د (نیمگري ارمانونه)، (د لوونو فصل) په نامه دوه راټولونې او هم مې د خپل شعرونو ټولگه (میکور) چاپ کړې. په دې ډول نو له (۱۳۶۶ل) کال څخه بیا تر (۱۳۹۶ل) کال پورې چې پوره دېرش کاله کېږي، ما له فرهنگي دایرې بهر ژوند نه دی کړی او که د چا خبره ووايم چې یوه ورځ هم له فرهنگي کار او روزگاره بهر نه يم پاتې شوی، مبالغه به مې نه وي کړې. البته په دې تېر دېرش کلن بهیر کې ځینې سیاسي کارونه له ناچاری څخه راباندې تحمیل شوي او ځینې ټولنیز کارونه مې په خپله خوښه ترسره کړي، خو دا کارونه مې هم د خپل ولس د سوکالی، د ملي واکمنۍ د ټینګښت او د فرهنگي کارونو د ملاتړ لپاره ترسره کړي دي. په (۱۳۸۵ل) کال زه د جمهوري ریاست د ملي امنیت شورا دفتر د فرهنگي چارو رییس وم. دا مهال زما له منظم فرهنگي کار څخه څه باندې دوه لسيزې عمر تېر شوی و، په ځنگ کې د نورو هغو ملي، سیاسي او ټولنیزو کارونو پر وړاندې چې ما یې د سرته رسولو هیله لرله، سخت خنډونه موجود وو، له خپلو ملگرو؛ ضیاءالرحمن ضیاء او وفاالرحمن وفا سره مې مشوره وکړه چې راځئ فرهنگي کار ته اړم شو، دا کارونه جاني عوارض نه لري او که لري یې هم کم دي، تنگنظره سیاسي اشخاص ورسره ژر حساسیت نه ښيي او که دوی حساسیت ښکاره هم

کړي، نو موږ به خپل کار ترسره کړی وي. د دې فرهنگي کار لپاره مو یو پلان جوړ کړ، په څه باندې دوو کلونو کې مو د نږدې دوویشو کلونو په ترڅ کې شوي فرهنگي کارونه راټول او منظم کړل. زما له خوا ټول پخواني لیکل شوي کتابونه او راټولونې مې له سره منظمې او تر سمون وروسته مو چاپ ته تیار کړل، دا کار که څه هم ډېر ستونزمن و، خو پخپې ارادې موږ خپل هدف ته ورسولو. ټول (۳۳) عنوانه بېلابېل اثار مو پر یوه وخت چاپ کړل. (۱۳۸۷ل) کال زما لپاره د فرهنگي کارونو یو غوره کال و. د خوږې خاطرې په توګه مې په ذهن کې دی. هغه وخت مې هم په یادښتونو کې لیکلي او ملګرو ته مې هم ویلي وو چې هېواد کې حالات ترینګلي دي، پر ژوند یوه شېبه هم باور نه شته، نو هر چا چې هر څومره فرهنگي کارونه کړي یانې اثار یې لیکلي دي، باید په خپله یې راټول او چاپ کړي.

زما کار یوه نوې تجربه وه، ځینو نورو لیکوالو هم هڅه وکړه دا تجربه تکرار کړي، خو په لاره کې ټکنې شول، خپل کارونه یې بشپړ نه کړای شول. زما د خپلې تجربې له مخې ترڅو چې کار ته کار ونه وایې او خپله یې ترسره نه کړې، کارونه په خپل سر نه خلاصېږي. کله چې مې د عمر نیمه پېړۍ مزل وواهه، نو یو ځل بیا مې زړه کې راتېره شوه چې د خوشال بابا په وینا چې د عمر اساس پر باد ایښی دی، نو بیا خو پرې اعتماد هم په کار نه دی، راځه دا ځل د خپل ټول فرهنگي ژوندانه کړي کارونه چې دا وخت پوره دېرشو کلونو ته رسېږي، بیا له سره منظم او کلیاتو په بڼه چاپ کړه. له دې کار څخه مې هدف دا و چې په ژوند کې

مې نه دي غوښتي څوک راڅخه ازار شي او يا د چا د اوږو پېټې شم، هسې نه چې تر مرگ وروسته زما ليکنو او اثارو پسې، ښه دي، که خراب، کمزوري دي که قوي، هنري دي که ناهنري، څوک سرگردانه شي او پر راټولونې يې ځان ستړی کړي. له خدايه شکر کارم چې ژوند يې راته د نیمې پېړۍ وروستي حد پورې راوړسوه، دا د هغه لوی ذات پېرزوينه ده، که نور يې راته وغځوي، نو هم لويه مهرباني به يې وي او که نه برخليک يې راته وخته ليکلي وي، نو ژوند خو د هغه لوی ذات ډالی ده، هر وخت يې اخیستلای شي. په دې خاطر مې يو ځل بيا پر ټولو پخوانيو چاپ او وروسته پر ځينو ناچاپو اثارو گوتې ووهلې او د محتوي وېش له مخې مې سره منظم کړل، ټول پنځوس عنوانه شول چې راټولونې، پنځونې، ژباړنې او څېړنې ټولې په کې شاملې دي. دا ټول پنځوس عنوانه بيا د شکل او محتوي وېش له مخې په (۱۴) بېلابېلو ټوکونو کې تنظيم شول او (نیمه پېړۍ یون) نوم ورته ورکړل شو.

دا پنځوس بېلابېل اثار چې ښه مې پورته ورته ياده کړه زما د نیمې پېړۍ په تېره بيا (۳۰) کلونو فرهنگي سفر پایله او ثمره ده چې خپلو قدرمنو هېوادوالو ته يې وړاندې کړم. که چېرې په هېواد کې جگړه او ناوړين نه وای، نو کېدی شول تر دې زيات کار ترسره شوی وای، خو موږ بدمرغه نسل وو چې له ډېر تنکي زلمیتوبه مو جگړه پيل شوې او دا دی تر نږدې سپینږيرتوبه لا دوام لري. زه د ښوونځي په شپږم ټولگي کې وم چې جگړې د پلار له خواږه نعمته محروم کړم. له هغې ورځې بيا تر دې ليکنې پورې (۳۸) کاله تېرېږي، خو د پلار مرگ مې د پرونی ورځې د ترځې

خاطري په شان په ذهن کې انځور دی. ما غوندې په ملیونونو افغانانو د جگړې ټپونه او دردونه لیدلي دي.

نږدې دوه نسلونه په جگړه کې راگیر شول او لوی شول. د جنگ نسل د فرهنگ نسل نه دی. جگړه ډېره بدمرغه پدیده ده، د فرهنگ او تمدن د عمرونو مېوه او ثمره په یوه ساعت کې پوپناه کړي، نو په داسې یوه جگړه ییز چاپېریال کې چې هر څوک د ټوپک تر واکمنۍ لاندې د قلم د حاکمیت لپاره کار کوي، له اور سره د لوبو په مانا دي. له دې معترضه جملې څخه مې هدف دا دی چې زموږ راتلونکی نسل باید پر دې پوه شي چې که ما او زما د عمر ټول پښت راتلونکي نسل ته څه ډېر بډایه فرهنگي سوغات نه دی ډالی کړی، نو په دې کې زیات قصور د زمانې دی. خدای (ج) دې وکړي چې زموږ راتلونکی پښت زموږ په شان د ډول ډول انقلابونو د ژرندو تر پلونو لاندې گیر نه شي، چې د غنم د دانې په شان یې ژوند محوه شي او یا یې هم اغزن چاپېریال د ژوند مېوه پخېدو ته پرې نه ردي. الله تعالی دې وکړي زموږ راتلونکی پښت زموږ د زمانې له تاوجن چاپېریال څخه ښه پند او عبرت اخیستی وي او د یوه سوکاله ژوند او پرمختللي افغانستان لپاره ورته مناسب فرصتونه برابر شي.

د دې لیکنې په دې برخه کې غواړم د خپل ژوند په پنځوس کلن بهیر او په تېره بیا په (۳۰) کلن فرهنگي ژوند کې له ټولو هغو دوستانو څخه مننه وکړم چې په یو نه یو ډول یې زما د فرهنگي مبارزې لاسنیوی کړی دی. خپل مرحوم پلار ته د دعا لاسونه پورته کوم چې زما مزل یې تر شپږم ټولګي پورې راورساره او بیا یې د خپل ابدی سفر لمنه ونيوه، خو ما یې د جنازې بازو ته اوږه ور نه کړای شوه او نه مې د مرګ پر مهال د هغه

مبارکه خېره ولیده، د پلار قبر مې معلوم نه دی. د ژوند یو ارمان مې دا و چې کاشکې یې قبر معلوم وای چې لکه د مرغی د بچي په شان مې پرې وزرې غوړولای وای، خو شېبې ورسره ارام غځېدلای وای، د هغه د هغو مهربانیو قدر مې کړی وای چې زه یې پر اوږو گرځولای وم. بازار ته یې بیولی وم، مېلې ته یې بیولی وم، ډاکتر ته یې بیولی وم، پتې به یې جیب کې راته پیسې ایښودلې، له نورو پتې. اوس مې نو له خدایه لویه هيله همدا ده چې تر مرگ وروسته مې لومړی ملاقات له خپل پلار سره وشي، په پښو کې ورته ورغړم راوړغړم او خپله مینه پرې ماته کړم.

مور مې راسره ډېره په تکلیف شوې، د ژوند ټول ارمان یې خپل زوی ته و، زه یې د یوازیني زوی په توګه ډېر نازولی یم، ځان یې په تکلیف کړی، خو زه یې سختو ته نه یم پرې ایښی، ماته یې د تعلیم زمینه برابره کړې، د ټیکري په پیڅکې پورې تړلې پیسې یې راته رالېږلي، خو زه یې بې خرڅه کړی نه یم، بختور وم چې د مور جنازې ته مې په خپله اوږه ورکړه، د وفات پر وخت مې د هغې جنازې ته ځان ورساوه، لکه د مرغی بچي چې د خپلې مور پښو ته رغړي، داسې ترې تاو راتاو شوم، سترګې مې ورته ښکل کړې، سترګې یې رڼې وې، لکه چې د خپل یوازیني زوی لیدو ته په طمع وې، مور مې ډېر وخت غېږ کې ونیوله، داسې چې زه به یې کلک غېږ کې نیولی وم، ایا څوک به وي چې د داسې یوې صحنې پوره انځور وکاري.

له جلال اباده تر لغمانه مې د مور د تابوت سر ته ناست وم، ډېر مې ورته وکتل، په لیدو یې نه مړېدم، له حج څخه مې ورته کفن راوړی و، د خدای په کور مې موبسلی او د زمزم په اوبو مې مینځلی و.

له خپلو خوږو خویندو مې هم ډېره مننه کوم چې زما په روزنه او پالنه کې یې ډېر زیات زیار گاللی، له مشرانو او کشرانو خویندو ټولو څخه ډېره مننه، خو ما یې لا د خدمت حق نه دی ادا کړی، له خپلو ټولو استادانو څخه چې له لومړي ټولگي څخه بیا د دوکتورا او پوهاندۍ تر کچې یې گام پر گام زما معنوي ملاتړ کړی، له خپلو ټولو هغو دوستانو، ملگرو، لیکوالو، د مال او عزت له خاوندانو څخه هم ډېره مننه چې په دې نیمه پېړۍ کې یې له ماسره مادي مرسته او لاسنیوی کړی دی.

له خپلې مېرمنې او اولادونو څخه ډېره مننه کوم چې په تېرو (۲۲) کلونو کې یې راسره د ژوند ډېرې سړې او تودې وگاللې او زما فرهنګي چارو کې یې له ماسره تر وروستي بریده مرستې وکړې.

له قلموالو، لیکوالو او نورو هغو دوستانو چې زما د اثارو په کمپوز، سمون او چاپ کې یې په یو نه یو ډول مرسته کړې له ټولو منندوی یم، خدای (ج) دې ټولو ته اجر و نه او ثوابونه ورکړي، که ددغو ټولو دوستانو مالي او معنوي ملاتړ نه وای، نو خدای خبر چې زه د دغومره کارونو د سرته رسونې جوگه شوی وای او یا دغه اثار تر تاسو دررسېدلې وای او هم نور فرهنګي، ټولنیز او ملي کارونه ترسره شوي وای.

له ټولو یوه نړۍ مننه

ستاسو د ټولو یون

(۱۳۹۶ل) کال د کب (۱۹)مه

کابل - افغانستان

د نازو انا یاد

(د نازو انا په یاد د جوړ شوي سیمینار د لیکنو ټولگه)

سریزه اورا ټولونه

د

محمد اسمعیل یون

۱۳۸۷ ل

د نازو انا یاد

سریزه

او

راتولوونه

محمد اسمعیل یون

بسم الله الرحمن الرحيم

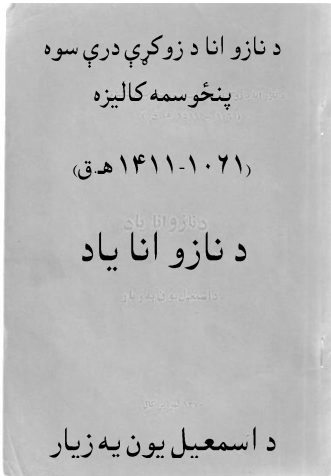
کتاب پېژندنه:

د کتاب نوم:	د نازو انا یاد
راتولوونکی:	محمد اسمعیل یون
خپرندوی:	یون کلتوري یون
چاپشمېر:	۱۰۰۰ ټوکه
لومړی چاپ:	۱۳۶۹ ل کال
دویم چاپ:	۱۳۸۷ ل کال
د راتولوونکي	
پرله پسې نومره:	(۵)
د خپرندوی	
پرله پسې نومره:	(۵)
کمپوزر:	ضیاء الرحمن ضیاء

دا اثر او دویم چاپ

پر (۱۳۶۹ل) کال د لړم د میاشتې پر (۲۵) مه نېټه په کابل کې ((خوشال فرهنگي ټولنه)) جوړه شوه، په دې ټولنه کې په لسگونو څه، چې په سلگونو هغه افغان لیکوال، شاعران او کلتورپالې راټول شوي وو، چې پر خپل هېواد او ملي کلتور یې تر هر چا زیات زړه سوزېده او د ملي فکر څښتنان وو. زه دا مهال د دې ټولنې د ځوانانو د ادبي انجمن مسئول وم. دې ټولنې له خپل تاسیسه، بیا په کابل کې د جنگونو تر پیل، په نږدې یو کلن بهیر کې ډېر مهم او په زړه پورې فرهنگي کارونه ترسره کړل، څو عنوانه کتابونه یې چاپ کړل او تر لسو زیات علمي سیمینارونه او ورکشاپونه یې جوړ کړل، دا هغه بری و، چې په دې دومره کمه موده کې، په کابل کې هېڅ دولتي او نادولتي ټولنې تر دې مهاله نه و ترلاسه کړی. دې ټولنې د همدې یوه (۱۳۷۰ل) کال په بهیر کې د نازو انا په یاد، په ملي کچه یو سیمینار جوړ کړ، ټولنې ماته دنده راوسپارله، چې په دې سیمینار کې اورول شوې او نا اورول شوې ټولې لیکنې سره راټولې، ایډیټ او چاپ کړم. ما دا کار وکړ او د ۱۳۷۰ل کال پر وروستیو میاشتو مې دا کتاب چاپ ته تیار کړ. دا په داسې حال کې و، چې زه د پوهنځي د څلورم ټولګي محصل وم او د فراغت وخت مو

رانږدې کېده، د پایلیک (مونوگراف) لیکنه او نور گڼ کلتوري مصروفیتونه هم را ترغاړې و. هره ورځ به ماسپښین مهال د کابل - جلال اباد پر لویه لاره، د کابل هوتخېلو سیمه کې اریانا چاپخونې ته ور روان وم. کله به په چاپخونه کې کاغذ نه و، کله به کاریگر نه و، کله به

برېښنا نه وه او کله به نورې گڼې ستونزې وې، خو فرهنگي ولولې، دا ټولې ستونزې له موږه هېرولې، د دې ترڅنګ سیاسي وضعه هم ډېره وپروونکې وه، داسې اټکل کېده، چې د ډاکټر نجیب الله حکومت به نسکور شي او په کابل کې به یوه سخته گډوډي رامنځته شي، اریانا چاپخونه

دا مهال په افغانستان کې یوه ډېره لویه او مجهزه چاپخونه وه خو د کاغذ د کمښت له ستونزې سره مخ وه، که نه خو دا چاپخونه دومره مجهزه او سمباله وه، چې د ورځې یې هم یو کتاب چاپولای شو. موږ چې د افغانستان حالت ښه درک کړی و او د راتلونکي اټکل مو هم کولای شو، نو تر وروستي بریده مو هڅه کوله، چې کتاب شي، که څه هم په چندان ښه کاغذ نه وي، سره له دې چې دا کتاب موږ د دولت په لگښت نه چاپوه او خوشال فرهنگي ټولني چاپوه، خو بیا هم که پخواني حالات او امکانات وای، تر دې ښه چاپېدلای شو. پر کتاب مې

ډېر بېړنی او ضربتي کار وکړ او د (۱۳۷۰ل) کال پر وروستيو شپو ورځو؛ مخکې تر دې چې کابل ته د جگړو فصل راوړسي، چاپ کړ. دا نو زما په فرهنگي ژوندانه کې د ډېرې خوښۍ يوه ورځ وه. د (۱۳۷۱ل) کال د ثور تر (۶) مې نېټې وروسته، په کابل کې جگړې پيل شوې، بيا نو د دې چاپخونې نښه او نښه چا ونه ليدله، څه چې يې درلودل، ويچار، لوب او پر پاکستان وپلورل شول. دا د دې اثر د لومړي چاپ داستاڼ و. په کابل کې دا مهال زما او زموږ د نورو ليکوالو په زيار اکثره چاپ اثار، دا او دېته ورته داستاڼ لري. له دې کيسې څخه مې هدف دا دی چې زموږ په هېواد کې فرهنگي کار، هغه هم د جگړې پر مهال او د جگړې نسل د واک په بهير کې، څه اسانه خبره نه ده. اوس چې د خداي (ج) په فضل په هېواد کې د چاپ امکانات او تخنيکي چارې اسانه شوي، موږ بايد پخوانی محروميت او اوسنی ضرورت دواړه خړوب کړو، خپل ټول هغه اثار چې هنري، تاريخي، کلتوري، علمي او نور ارزښتونه لري، بيا له سره چاپ او د مرگ له خطر وژغورو، اوس د کمپيوټر او انټرنيت زمانه ده، له دې تخنيکي امکاناتو، چې اوس هم موږ گټه نه پورته کوو، نو بيا خو بايد ځان په مړو او ویدو قومونو کې حساب کړو او مرگ ته خپلې پښې وغځوو. يو ځل چې د کمپيوټر او انټرنيت څپو ته يو اثر ورسېد، بيا يې نو د مرگ قاصدان په اسانۍ نه شي وژلای، نو موږ بايد د زمانې له همدغه رمز او امکان څخه گټه پورته کړو، ځکه خو زه دا کتاب او نور کتابونه د همدغه رمز په رڼا کې، نه يوازې دا چې بيا له سره

چاپوم، بلکې سي ډي گانو کې يې هم ثبتوم او د انټرنیټ په خپو کې يې بېلابېلو وېبپاڼو ته هم ورسپارم، چې د مرگ له بلا څخه وژغورل شي.

دا چې دا اثار به څومره زموږ اوسني او راتلونکي نسل ته گټور وي او زموږ ټولني ته به يې گټه څه وي، دا قضاوت به لوستونکو ته پرېږدم، زه اوس خپل مسولیت رفع کوم، قضاوت د لوستونکو کار دی او زه ځان ته د چا په قضاوت کې د مداخلې حق نه ورکوم، نو د یو ساده یا مبتدي لیکوال په توگه دومره وایم، چې د خپل تېر او راتلونکي نسل ترمنځ کلتوري خلا نه شم زغملای، زموږ اوسني فرهنگيالي پښتانه ته په کار دي، چې د تېر او راتلونکي نسل ترمنځ کلتوري پل وغځوي او د پوهې په دې زمانه کې کلتوري خلا ته اجازه ور نه کړي.

د همدې ارمان په ارمان

پوهندوی محمد اسمعیل یون

ارگ - د جمهوري ریاست ودانۍ

کابل - افغانستان

۱۳۸۷ ال کال، دسلواغې ۷مه

سرریزه

څرنگه چې ټولو ته څرگنده ده، د هېواد یو شمېر روښانفکرانو او فرهنگیانو په شعوري هڅه او هاند، د (۱۳۶۹لمریز) کال د عقرب میاشتې پر (۲۵) نېټه د خان علین مکان لوی خان، خان خوشال خان خټک فرهنگي ټولنه (د خوشال فرهنگي ټولنه) د ډېرې شاندارې غونډې په ترڅ کې په انټرکانټیننټال هوټل کې پرانستل شوه.

له هغه وخته راهیسې دا دی څه کم یو کال تېرېږي. په دې زماني واټن کې خوشال فرهنگي ټولنې نه یوازې په هېواد کې خپل ملي هویت وځلاوه، ټولنیز بنسټ یې پیاوړی شو، بلکې په داسې عملي فعالیتونو یې لاس پورې کړ، چې کولی شو، د هېواد د فرهنگي تاریخ یوه ځلانده پاڼه یې وبولو. د (۱۳۶۹ل) کال تر عقرب میاشتې وروسته د کامل مومند په یاد علمي- ادبي سیمینار جوړ شو، د لوونو فصل شعري جونگ چاپ شو، د استاد اولمیر تلین په درنښت غونډه جوړه شوه، د گل او غزل سندریز پروگرام د لومړي ځل لپاره ثبت شو، د فرهنگي ټولنې هنري ډله جوړه شوه، د هېواد د پیاوړي شاعر نصرالله حافظ شپېتمه کلیزه ولمانځل شوه، په ځینو تحصیلي او علمي موسسو کې د ټولنې څانګې پرانیستل شوې، د ملي اتل عجب خان اپریدي سیمینار جوړ شو، د عجب خان اپریدي د سیمینار د مقالو مجموعه

چاپ شوه، د نازو انا د زوکړې د درې سوه پنځوسمې کلیزې په ویاړ
 علمي ادبي سیمینار جوړ شو، د خوشال خټک پسرلنی مشاعره جوړه
 شوه او یو لړ نور ورته کارونه سرته ورسېدل.

او دادی اوس شمشاد مجله (د ټولني خپرنی ارگان) له چاپه د راوتو
 په حال کې ده. د محترم استاد کاډمیسیین عبدالشکور رشاد د اویایمې
 کلیزې د نمانځنې لپاره هلې ځلې روانې دي او د عبدالقادر خان خټک
 په باب د یو لوی سیمینار د جوړېدو لپاره کارونه پیل شوي دي.

د خوشال فرهنگي ټولني د کلني پلان له مخې یو هم د نازو انا د
 درې سوه پنځوسمې کلیزې په ویاړ د علمي-ادبي سیمینار جوړېدل او
 د یوه ځانگړي کتاب په شکل د هغه سیمینار د مقالو چاپول و. د دې
 سیمینار د جوړېدو لپاره مخکې تر مخې کار پیل شو د ټولني اکثر و غړو
 خپلې هڅې ونه سپمولې، بنایسته ډېرو فرهنگي دوستانو او پښتو
 پالونکو، چې نومونه یې وروسته راوړم، له مور سره مادي او معنوي
 مرستې وکړې، خو زما د ډېر پرکاره استاد، د پښتو د خدمت او پالنې د
 عملي او نظري ډگر لوی اتل او یا هم زموږ د یوه لیکوال خبره ((زمور
 ژوندۍ اکاډمي)) محترم (زلمي هېوادل) مندو رامنډو او هلو ځلو
 غوڅ او ټاکونکی رول ولوباوه، دی نه یوازې د مادي امکاناتو د برابرېدنې
 لپاره کوڅه پر کوڅه او کور پر کور گرځېدلی دی، بلکې د مقالو د
 تنظیم لپاره هم په لیکوالو پسې ستړی شوی دی. استاد هېوادل ماته

ویلي و، چې د دې کتاب تدوین او چاپ ستا پر غاړه دی، خو په دې برخه کې ده دومره کار سرته ورساوه، هغه د چا خبره ماته یې تیاره مړۍ په خوله کې راکړه.

دا سیمینار د (۱۳۷۰ل) کال د میزان د میاشتې پر (۱۷)مه نېټه د کابل پوهنتون د علمي شورا تالار کې د سهار پر نهه نیمو بجو پیل او د ماسپښین پر دوو بجو پای ته ورسېد. د سیمینار کار د قران کریم د څو مبارکو ایتونو په تلاوت سره پیل شو، تر ویناوو او پیغامونو وروسته لیکوالو خپلې مقالې ولوستلې. د سیمینار په وروستی برخه کې یوه ازاده مشاعره وشوه او د ټولني له خوا څو ټوکه کتابونه، د سیمینار پر برخوالو ووبشل شول. څنگه چې ټول پوهېږي، د خوشال فرهنگي ټولنه یوه غیر سیاسي، غیر دولتي او غیر گوندي ټولنه ده، یوازینی تکیه یې د خپل هېواد پر فرهنگپالونکو او پښتو پالونکو ده، نو د مالي امکاناتو په برخه کې هم پر همدوی تکیه کوي، نو که د دې کتاب په ځینو مقالو کې څه لنډون شاتته راغلی وي، هغه به یوازې د ټولني د مالي امکاناتو له کبله وي.

دلته ضروري بولو، د هغو ښاغلو له مرستو څخه یادونه او مننه وکړو، چې د دې سیمینار په جوړولو او د کتاب د چاپ لپاره یې له مور سره کړې دي. د دې فرهنگپالونکو نومونه او د مرستو څومره والی په لاندې ډول دی:

- ۱- محترم حاجي بابک کندهاري یو سلو پنځوس زره افغانۍ.
- ۲- محترم حمیدجان قادري، د قادري شرکت رئیس سل زره افغانۍ.
- ۳- محترم هریش کمار کندهاري شل زره افغانۍ.
- ۴- محترم دوکتور شاه محمد (په کابل کې د پښتونخوا سټوډنټس ارګانیزیشن (P.S.O) د سازمان مشر) شل زره افغانۍ.
- ۵- محترم عمر معروفی لس زره افغانۍ.
- ۶- محترم فدامحمد خوار یکین لس زره افغانۍ.
- ۷- محترم احسان ارینزي څلور زره افغانۍ.
- ۸- محترم بسم الله حقل دوه زره افغانۍ.
- ۹- محترم علي محمد رسولي دوه زره افغانۍ.
- ۱۰- محترم انجنیر گلاب دوه زره افغانۍ.
- ۱۱- محترم جلات خان حکمتي دولس سوه افغانۍ.
- ۱۲- محترم پوهندوی شېراحمد گردیوال زر افغانۍ.
- ۱۳- محترم پوهنمل اصف بهاند زر افغانۍ.

۱۴- د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د پښتو څانگې د لومړي ټولگي محصلینو ټولې درې زره افغانۍ.

اوس چې زه دغه سریزه لیکم، خوشال فرهنگي ټولني په یو بل نوبت لاس پورې کړ، هغه د خوشال فرهنگي ټولني په چوکاټ کې د یوې طبي څانگې پرانیستل دي. په دې څانگه کې د کابل طب انستیتیوت د (۳۰۰) تنو په شاوخوا کې محصلینو او استادانو غړیتوب واخیسته، سره له دې چې یو شمېر لنډ فکرانو د دې څانگې د جوړېدو د مخنیوي لپاره خپل لنډ فکره هویت په ډاگه څرگند کړ، خو له نېکه مرغه د کابل طب انستیتیوت د نوبتگرو محصلینو د پرله پسې هلو ځلو او کوښښونو له کبله، د هغو ټولې هڅې له ناکامۍ سره مخامخ شوې او د دې څانگې افتتاحیه غونډه په داسې شاندارو مراسمو او احساساتو سره پرانیستل شوه چې حتی تصور یې نه کېده.

په دې مجموعه کې درې پیغامونه، دوه ټوټې شعرونه او یوولس مقالې راغلې دي. په مقالو کې ځینې مشخصې د نازو انا د فرهنگي او ملي ژوند د بېلابېلو اړخونو په څېړنې او تحلیل پورې اړه لري او ځینې نورې مقالې د هوتکو د ملي او فرهنگي غورځنگ په ارتباط لیکل شوې دي، چې د ځینو رېږو په حل کې مرسته کولی شي.

د خوشال فرهنگي ټولنه هیله لري، چې د دې مجموعې مقالې به د هوتکي دورې د فرهنگي او ملي کارونو له څېړونکو سره مرسته وکړي.

په پای کې زه دغه مجموعه خپلې فرهنگي ټولنې ته ډالۍ کوم او هیله لرم چې زما دا هاند او هڅه د فرهنگ د یوې پيڅې په رنولو کې د خپرونکو په درد ولگي.

په ډېر درنښت

له پښتو، پښتونولۍ او انسانیت نه په ډکو ولولو

اسمعیل یون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د پښتو خانگې محصل

د نازو انا د زوکړې د درې سوه پنځوسمې کالیزې په غونډه کې د خوشال فرهنگي ټولني د رئیس وينا

درنو پوهانو، مېرمنو او ښاغلو!

د خوشال فرهنگي ټولنه له خپلې اساسنامې سره سم د هېواد د علمي، فرهنگي او ټولنيزو شخصيتونو د کارنامو او خدمتونو د نمانځني لپاره علمي او فرهنگي غونډې جوړوي.

دا زموږ ملي وجيبه ده، چې د فرهنگ د رښتینو خدمتگارانو درناوی وکړو او هغو تاريخي شخصيتونو ته، چې د ملي فرهنگ د غني کولو په برخه کې يې ونډه اخیستې ده، د عقیدت گلونه وړاندې کړو.

د نن ورځې علمي غونډه د نازو انا د زوکړې د درې سوه پنځوسمې کالیزې په وياړ جوړه شوې ده. په دغه علمي غونډه کې به د افغانستان د سياسي، ټولنيز او فرهنگي تاريخ پر بېلابېلو خواو رڼا واچوله شي، غونډې د تاريخ په هېنداره کې موږ افغانان خپل صلاحیتونه، خپل ملي کرکټر، خپلې برياوې او خپلې نیمگړتياوې يو ځل بيا له نظره تېرې کړو، تاريخ موږ ته اجازه نه راکوي، چې د حقارت عقده ولرو، پر ځان باور له لاسه ورکړو او تورې تيارې په خوب کې ووينو. افغانانو له پاریس

څخه نیولې تر ډهلي او بنگاله پورې په اداره، سیاست او فرهنگ کې ستره ونډه اخیستې ده. سره له دې، باید وویل شي، چې د افغانانو په تاریخ کې له قلم څخه د تورې نقش زیات وو، دوی له مغزو څخه هغومره کار نه دی اخیستی لکه څومره یې چې له خپلو متو څخه اخیستی دی. د پښتنو په باره کې دا خبره ډېره مشهوره ده، چې وایي: پښتانه یې په توره گټي، په سیاست یې بايلي.

که چېرې د اسیایي ملتونو سیاسي تاریخ ته په ځیر وکتل شي، نو دلته سیاسي فلسفي او سیاسي ایډیالو یو ځای نو چندانې انکشاف نه دی کړی. په پښتنو مشرانو کې شېرشاه سوري، خوشال خان خټک، افضل خان (د تاریخ مرصع مولف)، میرویس هوتک، احمدشاه بابا، سیدجمال الدین افغان او محمود طرزي د لوړې سیاسي پوهې خاوندان وو، دوی د خپل قام د لوړتیا لپاره له ځانه سره ایډیالونه درلودل او د قامونو د عروج او زوال علتونه یې پلټل. له بده مرغه، د پښتنو د سیاسي مشرانو نظریې په ځانگړي اثر کې نه دي راغونډې شوې او په انتقادي توگه نه دي تحلیل شوي.

درنو پوهانو او د فرهنگ مینه والو! د نن ورځې علمي غونډه د فرهنگیانو له نظره خاص ارزښت لري: لومړی دا چې نازو انا د میرویس خان هوتک مور ده او د هغه ستر تاریخي شخصیت په پالنه کې مهم نقش لري. دویم دا چې نازو انا یوه شاعره وه او د شعر دېوان یې درلود.

درېیم دا چې نازو انا یوه مېرمن وه او دا د ټولو فرهنگیانو انساني وظیفه ده چې د ښځو له حقوقو څخه په کلکه ملاتړ وکړي. که چېرې د یوې ټولنې نیمايي نفوس په ټولنیز فعالیت کې له ونډې اخیستلو څخه محروم شي، نو دا به یوه لویه فاجعه وي. د ښځو ښوونه او روزنه سربېره پر دې، چې یوه انساني او عاطفي مساله ده، د ټولنیز پرمختګ یوه نه بېلېدونکې موضوع هم ده. تجربو ښودلې ده چې تعلیم یافته مېرمنې د ماشومانو په روزنه کې اساسي نقش لري. همدارنګه په کومه ټولنه کې، چې د تعلیم یافته ښځو شمېر زیات وي هلته د نفوسو د دېروالي پرابلم هم تر زیاتې اندازې کنټرول کېدی شي.

خوشال فرهنگي ټولنه، د خوشال بابا تعلیماتو ته په وفادارۍ سره، د نجونو تعلیم او تربیې ته خاص اهمیت ورکوي. خوشال بابا په خپل اثر (دستارنامه) کې د نجونو ښوونې او روزنې ته خاصه پاملرنه کوي او وایي، لکه څنګه چې د زامنو تربیت لازم دی، لونی لا حقدارې دي. خوشال بابا د نجونو لپاره جلا تعلیمي نصاب ټاکلی دی، چې په هغه کې دیني علوم، د منزل تدبیر او اجتماعي سلوک ته ځای ورکړ شوی دی.

که چېرې پښتني کلتور په ژوره توګه مطالعه شي، هلته به د ښځو مقام او ونډه د یوه څرګند حقیقت په توګه ځان ښکاره کړي. د پښتنو په هنري فرهنگ کې د ښځو ونډه ډېره زیاته ده. ویل کېږي چې د پښتنو د فولکورې ادب زیاتې بېلګې د ښځو ایجاد دي، په لیکنې ادب کې هم د یو شمېر ښځو نومونه ثبت شوي دي، چې شعرونه یې ویلي

دي او داستانونه يې ليكلي دي. نازو انا هم د هغو مېرمنو له جملې څخه ده، چې په ادبي تاريخ کې يې نوم راغلی دی. که څه هم د مېرمن نازو د شعر دېوان لاس ته نه دی راغلی، خو د دې د شعرونو له دوو بيتونو څخه چې په پته خزانه کې راغلي دي، داسې ښکاري چې نازو انا د لوړې ادبي قريحې خاونده وه.

هغه دوه بيتونه دادي:

سحر گه وه د نرگس ليمه لاندۀ
خاڅکي خاڅکي يې تر سترگو څڅېدۀ
ما وې څه دي ښکليه گله ولې ژاړې؟
دې ويل ژوند مې دی يوه خوله خنديده.

دغه شعر د تصوير، تمثيل، لفظي صنايعو او د مضمون د نوښت له پلوه د پښتو ژبې کلاسيک اثر بلل کېږي. له دې شعر څخه دا هم څرگندېږي، چې د دوه په لوديزه برخه کې يو ځانگړی سبک د پوځوالي درجې ته رسېدلی و او د شاه حسين هوتکي په دربار کې هم دغه سبک پالل کېده.

که چېرې د روښانيانو عرفاني اشعار، د خوشال خټک او رحمان بابا شعرونه د هغه عصر روح وبولو، نو د مېرمن نازو شعر هم د هغه عصر په چوکاټ کې لوېږي او کومه نادره ادبي پدیده نه گڼله کېږي.

درنو پوهانو او فرهنگیانو! د خوشال فرهنگي ټولني په علمي غونډو کې تراوسه پورې ډېرې تحقيقي مقالې لوستل شوي دي. زموږ غونډې يوازې تجليلي او تشریفاتې بڼه نه لري، سره له دې که د دغې فرهنگي ټولني ځینې غړي د راتلونکو سیمینارونو او سمپوزیمونو د ماهیت په برخه کې کوم وړاندیز لري او یا غواړي چې د کار په سبک کې بدلون راشي، خپلې نظریې دې په لیکلې توگه لارښودې شورا ته راولېږي.

په پای کې درنو پوهانو ته بلنه ورکوم، چې خپلې علمي-تحقيقي مقالې واوړوي. د فرهنگ په چارو کې ستاسو د بريالیتوب په هیله.

په درناوي

کانديد اکاډميسين محمد صديق روهي

د خوشال فرهنگي ټولني رييس

د نازو انا د زوکړې د درې سوه پنځوسمې کالیزې دنمانځنې په مناسبت، د ښوونې او روزنې د وزیرې مېرمن معصومي عصمتي ((وردگ)) وینا

درنو پوهانو، محترمو حاضرینو او ښاغلو راغلو!

خوشاله یم، چې د افغانستان د روښانفکرو ښځو او میندو په نیابت د یوې داسې توریالی او فرهنګیالی افغانې مېرمنې د زېږېدو د درې سوه پنځوسمې کالیزې په دې درنه غونډه کې برخه اخلم، چې نوم به یې د افغانستان ملي او فرهنګي تاریخ تل په ځلاندو تورو خوندي وساتي، دا مېرمن نازو انا ده.

مېرمن نازو انا نه یوازې له دې جهته د درناوي وړ ده، چې دا یوه فرهنګي ښځه وه او په پښتو یې شعر وایه، بلکې له دې امله هم د درناوي وړ ده، چې د میرویس نیکه غونډې یو لوی شخصیت یې په ملي او وطني روحیه وروژه. میرویس هغه څوک و، چې د دولسمې هجري پېړۍ د دوهمې لسيزې په وروستیو کلونو کې یې د خپل ټاټوبي د ازادۍ او د خلکو د نجات لپاره ملي او ولسي هلې ځلې پیل کړې، څو په پای کې خپل مقدس مرام ته ورسېد او په کندهار کې یې د یوه ملي

حکومت بنسټ کېښوده. تر ده وروسته یې په کورنی کې هم دغسې مشری د دولسمې هجري پېړۍ تر دویمې نیمايي پورې دوام وموند.

سره له دې چې د نازو د کورنی د تسلط او حکمرانی دوره لنډه وه، مگر په سیاسي، اجتماعي او فرهنگي ساحو کې یې مثمریت ډېر څرگند و او د افغانانو په سیاسي او اجتماعي ژوند کې یې د یوه داسې تحرک زړی رازرغون کړ، چې د دوی د پاچهایی تر ختمېدو لږ وروسته په سیمه کې د افغانانو د اقبال ستوری په ځلېدو شو او لوی احمدشاه بابا د افغانستان د لویې امپراتورۍ د بنسټ ډبره کېښوده او د یو پیاوړي افغانستان د جوړېدو په لاره کې یې متین ګامونه پورته کړل. د نازو انا کورنی سربېره پر خپل ملي او سیاسي هویت یوه فرهنگي کورنی هم وه. خپله نازو انا او د دې زوی میرویس نیکه، لمسی شاه حسین هوتک او لمسی مېرمن زینبه د پښتو ژبې شاعران وو. دوی د شاعرۍ ترڅنګ شعر دوستان او فرهنگ پالونکي هم وو. په خاص ډول د شاه حسین هوتک پاچهایی دوره د افغاني فرهنگ د ودې په پروسه کې د عطف ټکی دی.

د دوی په شاهي قصر کې د ادبي دربار موجودیت او په دې دربار کې د شاعرانو، ادیبانو او عالمانو راټولېدل د دې کورنی د علمدوستۍ او فرهنگ دوستۍ ښکاره ثبوت دی. سره له دې چې د دې کورنی د حکومت تر سقوط وروسته د دربار ډېر زیات اثار له منځه ولاړل، خو څه چې را پاته دي، هغه هم خورا غنیمت اثار دي او اوس د همدغو

محدودو راپاتو اثارو پر استناد مور د خپل فرهنگي او ادبي تاريخ اساسات بنا کوو. د کندهار د هوتکو پاچاهانو دغو فرهنگي او ملي هڅو ته د احترام سرونه ټیټوو.

دغسې چې د میرویس خان هوتک تر مشرۍ لاندې د کندهار د ولسونو ملي غورځنگ د افغانانو د ملي تاريخ يو بنکلی فصل دی. دغه ډول د ده د زوی شاه حسین هوتک په دربار کې رامنځته شوی ادبي غورځنگ زموږ د ادبیاتو په تاريخ کې خپل لوړ مقام لري. د نازو انا د شخصیت یو بل بعد دادی، چې مورخینو دا مېرمن ډېره زړوره، بهادره او د سخاوت او شجاعت خاونده مېرمن توصیف کړې ده. مور نازو انا د افغانستان د بنځو نهضت په تاريخ کې د څو بعدي شخصیت خاونده مېرمن گڼو.

د دې مېرمنې شجاعت او مېرانه دومره وه، چې په خپل وخت کې یې له خپل پلرني ټاټوبي څخه بريالی دفاع کوله او په سخاوت کې هم زیات شهرت لري. تر دې چې فکري او هنري استعداد یې تر دې حده و، چې په پښتو ژبه یې د شعر دفتر له ځانه په یادگار پرېښود.

درنو پوهانو او گرانو حاضرینو!

زه د نازو انا ملي، اجتماعي او فرهنگي کارنامو ته د احترام د وړاندې کولو ترڅنگ د خوشال له فرهنگي ټولني څخه د زړه له کومي مننه

کوم، چې د دغې فرهنگيالی او توريالی افغانې مېرمنې د نامه د راژوندي کولو او د دې هڅو ته د درناوي په منظور یې دغه درنه غونډه جوړه کړې ده.

د نازو انا کارنامې دې تل د افغاني میندو سر مشق وي

ستاسو له توجه تشکر.

پیام شورای سراسری زنان به مناسبت

سه صد و پنجمین سال تولد نازو انا

(۳۵۰مین) سالروز تولد مادر گرامی وطن مېرمن نازو را از نام هر مادر و خواهر هموطن گرامی میداریم.

کاملاً بجاست که پس از گذشت (۳۵۰) سال باز هم خاطره پرشکوه مادر نامدار کشور بالوسيله مردم قدر شناس ما بصورت شایسته تجلیل میگردد، زیرا نقش اجتماعی و خانوادگی این خانم رسالتمند در آن سطح پر عظمت قرار دارد که هموطنان ما در برابر همت والا، سخاوت، شجاعت و طبع والای ادیبانه اش سر تعظیم فرود میاورند. هم او بود که در دامان پر محبت و پاک مادرانه اش فرزندان راد مردی را که در راه وحدت و همبستگی مردم ما همت گماشتند و مردم را از شر ظالمین نجات دادند پرورش داده نام پر اوازه میرویس نیکه راحتی هر طفل از ین سرزمین باعزت و احترام بزبان میاورد و نقش میرویس نیکه در تامین وحدت ملی و نجات مردم افتخار بزرگی است برای همه ملت پنبستون و بخصوص برای مادرش که همه ارزویش از اوان تولد پسرش همین بود که او کارهای بزرگ و مثمیری را برای مردمش انجام دهد و مېرمن نازو همه نیروی مادرانه اش را در تربیت چنین فرزندگی

بکار بست و مادر چنین فرزندی نیز شد و برای یک مادر افتخار بزرگتر ازین نمیتواند و جود داشته باشد، مېرمن نازو انا در همه امور خانواده گی زنه با فهم، باتقوی و شجاعی بود که مدبرانه امور خانواده گی اشرا تنظیم میکرد.

دوستان محترم!

خوبست که زن افغان را در نمونه زنان ناموری چون مېرمن نازو مطالعه کرد. او اگر از یک سو مادر خوب و نمونه بود از جهت دیگر نقش پر بار اجتماعی اشرا نیز صمیمانه درک میکرد او هم در میدان نبرد و هم در ساحه قلم مطمین و استوار قدم برمیداشت، و در عین زمان قلب روف و مهربان یک زن را نیز در کمال صداقت باخود داشت. سخاوت و مهربانی او در ان حدودی بود که منزل او مهمانخانه کلیه مسافرین بود که از محل زندگی اش عبور میکردند و پیوسته از فقر او نیازمندان دلجویی مینمود و برایشان نان و لباس تهیه مینمود اینها همه خصایل خوب انسانی این زن دلاور است. طبع ولای ادیبانه او در کلام شریین او تجلی خوبی دارد و افکار عالی، فلسفی او را منعکس میسازد، دیوان مناجاتی او در بر گیرنده دو هزار بیت است و این بیانگر طبع شعری بزرگ اوست.

همه گفته ها و مطالبی که در وصف مېرمن نازو گفته شد کافی است که او را در سطح یک انسان ارزشمند و با تمکین مورد احترام همه

بسازد و این مسله خیلی قابل اهمیت است زیرا از یکطرف او به حیث یک شخصیت مستقل از همه خصائیل علی انسانی بر خوردار و مورد احترام است و از جانب دیگر او نمونه خوبی از یک زن افغان بمثابة مادر و پرورش دهنده نسل آینده بشمار میرود.

دوستان گرامی!

ما در حالیکه اقدام بجا انجمن فرهنگی خوشال که پس از قرنهای متولی به منظور تجلیل از یک زن قهرمان همت گماشته است با حسن توجه استقبال مینماییم.

ارزو مند یم که این اقدام بزرگ آغاز کار باشد تا همه انجمن های فرهنگی رسالت بزرگ خویش را در قبال زنان و مادران وطن درک نمایند و با معرفی چنین زنان از یکطرف مردم با چنین شخصیت ها آشنا میگرددند و از جانب دیگر این امر ثابت میگردد که در کنار هر شخصیت بزرگ یک مادر رسالتمند قرار دارد و تاکید این امر باعث میگردد تاروان جامعه در برابر کمک به تقویت جنبش زنان آماده گردد.

یکبار دیگر از کار بس نیکوی انجمن فرهنگی خوشال اظهار سپاس مینماییم و درعین زمان با در نظر داشت محدودیت بود جوی شورای زنان مبلغ نا چیزی را که حاوی (۵۰۰۰۰) افغانی است جهت نشر کتاب مبرمن نازو به این انجمن اهدا مینماییم، و انتظار چنین برگزاریهای را در آینده نیز داریم.

پوهنمل عبدالخالق رشید

د نازو انا ژوند، سخاوت، شجاعت او شاعري

((زما مور ماته د لویو کارو د انجام وصیت کړی دی زه باید زیار وباسم چې د مور وصیت پر ځای کړم او له خدای (ج) څخه توفیق غواړم)) ((میرویس نیکه))

زموږ د خلکو د تاریخ په پاڼو کې که له یوې خوا د نارینه اتلانو نومونه تلپاتې شوي، مگر له بلې خوا دا نښې نښانې هم شته، چې د همدغو نارینه وو ترڅنګ د اتلو ښځینه وو نومونه هم تلپاتې دي او درناوی یې په هم هغه اندازه دی، لکه د نومیالیو نارینه وو. وایي چې په عباسي واکمنانو کې تر هارون الرشید وروسته مامون الرشید د خپل عصر زبده روزگار واکمن شو، د ده د دغې لویۍ او پوهې یو سبب دا و، چې دی د یوې نومیالی خراسانۍ مېرمنې مرجیلې زوی و، هغې دی په پوره تقوا او سپېڅلتیا سره وروژه، ځکه نو په خپل عصر کې یو نه ماتېدونکی او پر ځان ډاډمن واکمن شو، د مامون په روزنه او پالنه کې د هغه د مور مرجیلې خراسانۍ ونډه څرګنده وه.

د هند د مغولي لړۍ د بنسټوال ظهراالدين محمد بابر د پاچاهۍ د لویۍ او ده ته د لویو ویاړونو د بښلو په ترڅ کې د ده د پښتني مېرمنې بي بي مبارکې نوم او هلې ځلې په تاريخي لحاظ د یادونې وړې دي، همدغه پښتنه مېرمن وه، چې د یوه ځانگړي تاريخي نزاکت له مخې يې د بابر غوندې لوی واکمن مړی سره له دې چې په هند کې ښخ شو له هغه ځایه د شېرشاه په عصر کې راویوست او دلته يې په کابل کې په اوسني بابر بن کې چې په ((هغه وخت کې د حضرت رسول(ص) په قدم گاه باندې مشهور و)) (۱) خاورو ته وسپارل شو. د بابر ښخول په کابل کې د هغې سياسي او تاريخي ځیرکۍ نتیجه وه، چې زموږ د دغې نوميالی پښتني په هغو تاريخي شرايطو کې ورپام شو، چې په هغو شرايطو کې يې په سیمه ییز او ملي لحاظ ستر اهمیت درلود.

په همدې شان زموږ د هېواد په تاريخ کې درېیمه تلپاتې ښځينه څېره، چې زموږ د ليکنې اصلي موضوع هم د هغې ژوند، تقوا او سپېڅلتيا ده هغه زموږ د ملي مشر او ملي لارښود ميرويس خان مور (نازو انا) ده. نازو انا د توخيو د څانگې د نوميالي مشر سلطان ملخي توخي لور وه، سلطان ملخي هغه نوميالی مشر و، چې د هند د مغولي واکمن محي الدين اورنگ زېب په عصر کې يې له غزني تر جلدکه په بشپړه خپلواکۍ سره حکومت کاوه او د اورنگزېب د عصر په نامتو کسانو کې يادېده (۲).

نازو انا د همدغه ملي مشر او واکمن په کاله کې پر ۱۰۶۱هـ کال وزېږېده، په همدغه واکمن کاله کې یې د هغه وخت له شرایطو سره سمې دیني زده کړې لکه چې دود وې، سرته ورسولې، نازو په خپل عصر کې په رښتیا هم د یوه پښتون مشر د کاله روزنه په بشپړه توګه واخیسته او ځان یې په تمامه مانا په ښځینه جامه کې داسې عیار کړ، چې هم د رزم شوه او هم د بزم، داسې چې:

نازو انا د یوې سپېڅلې پښتنې مېرمنې په توګه:

نازو د لوی حکمران سلطان ملخي توخي لور وه، کرم خان نوموړې پښتنه پېغله د خپل زوی ښالم خان لپاره وغوښته او هغه یې وکړه او د ښالم خان د کاله مېرمن شوه، هغې له خپل ناوي توبه بیا تر زړه بوډۍ توبه د خپل کاله چارې لکه د یوې رښتینې پښتنې په شان سمبال کړې، هغې په لومړي ګام کې د خپلو اولادونو په روزنه کې ډېره ښه ونډه واخیسته، دا ځکه چې دا کار په کورني چاپېريال کې د یوې مېرمنې له اساسي او مهمو دندو څخه ګڼل کېږي، نازو انا چې د دواړو خاني کورنیو د پایښت پوښتنه ورسره وه دغه کار ته په دوه لحاظه په جدي توګه متوجه شوه. یو په دې لحاظ چې هغه په داسې چاپېريال کې اوسېده، چې د هغو ناسته ولاړه، راشه درشه د ایوادونو د واکمنانو په سطحه وه. هغه هم د داسې ایوادونو له واکمنانو سره چې هغو د ایران او هند په پرتمینو دربارونو کې د شان او شوکت ډماملې په هغو

شپو ورځو کې گرمې کړې وې، چې د لویديز له پرتمه ډکه درباریان هم د هغو دربارونو جاه جلال ته گوته په غاښ وو. نازو انا له داسې حالاتو او داسې راشه درشه سره او د هغې خسر گنۍ او پلار گنۍ د داسې ناستو پاستو واکمن پښتانه وو. ځکه نو هغه په شعوري توګه تر هر څه لومړی دې ټکي ته ځیر شوې وه، چې دا باید خپل اولادونه څه ډول او څه ډول شرایطو لپاره وروزي. دا هغه اصل و، چې نازو انا یې ناچاروله، چې د یوې دراکې پښتنې په توګه باید هغه ته ځیر وي او هغه ته باید تیاری ولري.

دویمه مهمه مسئله، چې هغه د نازو انا لپاره د دې سبب شوه، چې باید د خپلو اولادو روزنې ته ملا وتړي، هغه د هغې هغه خوب لیدل وو، چې د هغه په ترڅ کې د پښتنو درانه بزرګ او منلې څېرې بېټ نیکه دې ته هغه وخت چې ملي مشر میرویس خان وزېږېده وویل: ((دا زوی ښه تربیت که چې لوی شي، لوی کارونه به وکا او په زیارت د بیت الله به ځان مشرف کا او له نسله به یې پیدا شي بادشاهان چې دین به روښانه کا)) (۳)

همدا وجه وه، چې نازو انا خپلو اولادونو ته په اوداسه شدې ورکولې او هڅه یې کوله چې هغوی باید پر مادي شته والي برسېره داسې انسانان شي، چې په معنوي ارزښتونو یې هم خلک او د هغو فکرونه پېړۍ پېړۍ روښانه او ویاړمن وهڅول شي. نازو انا خپل مشر زوی

حاجي ميرخان همداسې لکه چې عصر غوښته کوله او د بېټ نیکه معنوي سپارښتنه وه، وروزه، ميرخان يې د پوهې او زده کړې لپاره وگماره: ((څنگه چې يې مور په خپله عالمه او پوهه مېرمن وه، زوی يې په شپږ کلنۍ په روزنه او تعليم پيل وکړ په يوه کال کې يې د دين ټول فرايض پرې زده کړل...)) (۴)

نازو انا ميرويس نیکه په هغو ټولو خويونو او خصلتونو پوره وروزه، لکه چې لوی خوشال، مفکر خوشال په خپل نامتو اثر ((دستار نامه)) کې د دولسم هنر (۵) تر سر ليک لاندې بيان کړی دی، کله چې مور د دستارنامې هنر لولو بيا په دې پوهېږو چې ميرويس خان هغه پښتون دی چې د خوشال خټک ابيديال روزنيز ښوونځی په منځ کې روزل شوی او راپورته شوی دی. نازو انا د کلمې په رښتینې مانا هغه پښتنه مور ده، چې په پوره سپېڅلي احساس يې په دغه برخه کې خپله ونډه په پښتني مينه سرته رسولي ده.

نازو انا په ملي او سياسي څېره کې:

په دې کې شک نه شته په هغو شپو ورځو کې چې نازو انا او د دې د پلار د واکمنۍ شپې ورځې وې، هغه مهال او هغه وخت داسې وخت و، چې د افغانانو ملي غورځنگ، هغه غورځنگ چې د خپل قام تېر تاريخ، تېر برم او عظمت يې بيا را ژوندي کول، هغه د برياليتوب پولې ته ورنږدې کېده، هغه رنگينه لاره، چې د روښان او روښانيانو د قربانيو له

کربلا څخه د اکوړې په هسکو او تیتو کې تر خوشال پورې راورسېده، هغه لاره هغه د پت او خپلواکۍ لاره باید د پښتونخوا تر لویدیځې پورې رسېدلې وای، ځکه چې د بري سر منزل یې تقدیر د پښتونخوا لویدیځه څنډه کړی و، د خپلواکۍ د همدغې رنگینې ناوې د هرکلي په خاطر په لوی کندهار کې نه یوازې د پښتنو زلمیو هنګامې وې، بلکې په دغو ځان تېرېدونو کې د پېغلو او بنځو د قربانیو د احساس شور او فریاد د هوتکو په نارو کې بل ډول انگازې کولې، داسې انگازې چې اوس نو زموږ لوی اتل جهان پهلوان کروړ هم ورته ځوانېده او د محسوري په دغه بریمینه سوبه کې یې د پښتنو بیرغ اوچت ساته. نازو انا د همدغه غورځنگ پر ټولو اړخونو باندې پوهېده او د هغه پر وړاندې یې د قربانۍ ډگر ته توره په لاس وردانگل، د پټې خزانې دروند لیکوال محمد هوتک په دې برخه کې د نازو انا په باب کارې چې:

((...او مېړه مخې ارتینه وه، چې نارینه یې مېړانه او شجاعت او سخاوت ته حیران وو. روایت دی چې له سقه راویانو چې سلطان ملخی د سور غره ته نژدې په جنگ کې ومړ او حاجي عادل چې د نازو انا ورور و د پلار په انتقام جنگ ته ولاړ، کلا او کور یې نازو انا ته پرېښول، په هغه وخت نازو انا توره په ملا کړه او د جنگیالیو ځوانانو سره یې کور او کلا له ټراک د دښمنانو وساتل...)) (۶)

بله د یادونې وړ مسئله، چې په پښتني ټولنه کې په ملي لحاظ ځانگړی ارزښت لري، هغه د قام په منځ کې د ډوډۍ ماری او سخاوت مسئله ده، دغې مسئلې د نازو انا په څېره کې څرگند او د دې له شخصیت سره تړلي ارزښتونه ځانته غوره کړي دي. معمولاً دې ځانگړتیا د پښتنو په منځ کې تر نازو انا د مخه د شېرشاه او خوشال خان په شخصیتونو او کردارونو کې ځای نیولی دی، د شېرشاه په باب لیکل شوي چې: ((... ځانگړی لوی پخلنځی یې درلود چې په هغې کې به په زرهاوو سوړو او پلو عسکرو ته خواړه پخېدل او ورکول به یې، په دې برخه کې داسې حکم شوی و. که سپاهي دی، که حاکم دی او که رعیت چې وړی وي او پخلنځی ته راشي باید دلته په خوړو باندې مور شي. چې له دې ځایه بېرته وړی لاړ نه شي، شېرخان په خپل لښکر کې د فقيرانو او مسکینانو لپاره څو لنگرونه پرانیستي وو، چې خواړه خواړه به پکې پخېدل ددغو لنگرونو ورځنی لگښت پنځه سوه اشرفی وو. (۷)

د نازو انا په باب هم د هغې د سخاوت او ډوډۍ مارتوب خبره په پټه خزانه کې داسې کښل شوې ده: ((ما ته خپل پلار حکایت کا چې نازو انا په مېلمستیا او د غریبانو، مسافرانو په پالنه معروفه وه او هر وخت چې په ژمي به د مسافرانو قافلې راغلې، د نازو انا پر کلایي اړول، په سوو سوو مېلمانه به یې روزل او دوی ته یې ډوډۍ ورکوله، چا چې به کالي نه درلودل. لباس یې ورکاوه او د سخاوت نوم یې له خیبره تر

کوسانه خپور شوی دی)) دا چې پښتانه تر اوسه هغې ته د انا خطاب کوي دا د هغې د ملي خپرې او د قربانۍ د ارزښتونو په خاطر دی، په پښتنو کې هر څوک ((بابا)) کېدی نه شي او هر څوک ((د نازو انا)) په شان له مینې او عاطفې ډک نوم نه شي ترلاسه کولای، ځکه په پښتنو کې ((بابا)) کېدل او ((انا)) کېدل د ټولو افغانانو د فتوا خبره ده.

نازو انا یوه پښتنه ادیبه:

د نازو انا نوم او شعر دومره سره نږدې دي، چې کله د نازوانا نوم اورو تر هر څه د مخه د هغې اوچت شعري استعداد او ادیبه طبعه زموږ مخې ته درېږي. نازو انا په پښتنو ښځینه شاعرانو کې هغه شاعره ده، چې له شعر څخه یې د ښکلا، ښځینه عاطفې او پښتني صمیمیت تعبیر کېږي. په پښتو ژبه کې تر اوسه خورا ډېرو ښځو د شعر او شاعرۍ په برخه کې طبعه ازمويلې، له ډېرو ښځو څخه ډېر شعرونه پاتې دي، مگر په ادبي نړۍ کې یې هنگامه دومره توده نه ده. د نازو انا د شاعرۍ په باب په پټه خزانه کې راغلي دي: ((زما پلار هسې ويل: چې نازو انا علاوه پر سخاوت او شجاعت او عبادت هسې ارتینه وه، چې د خدای تعالی څخه په مناجات یې ډېر اشعار ويل او یو دیوان یې درلود، چې دوه زره بیتونه په کې و او هلته یې ښه نکات ادا کړي وو او داسې یې ويلي وو چې نارینه یې هم نه شي ویلای)) (۹).

د نازو انا څخه د شعر په برخه کې یوه څلوریځه پاتې ده، د دې لپاره چې د دغې څلوریځې په هنري ارزښت پوه شوي وو نو ښه به دا وي چې دلته یې راواخلو:

سحر گه وه د نرگس لیمه لاندۀ
څاڅکي څاڅکي یې له سترگو څڅېده
ما ویل څه دې ښکلي گلۀ ولې ژاړې؟
ده ویل ژوند مې دی یوه خوله خندېده.

د هنر او هنري پدیدې په باب یو شمېر پوهان داسې عقیده لري، چې هنر باید ښکلی وي او په عین حال کې هنر باید د اخلاقي روزنې دنده هم په ټولنه کې ترسره کړي، د نازو انا څلوریځه زموږ پر وړاندې یوه بشپړه ټولنیزه تابلو، چې تر هر څه د مخه د ټولني د اساسي توک (فرد) برخلیک انځوروي ږدي، دا چې د نازو انا نور شعرونه زموږ په واک کې نه شته، موږ به د هغې د شعر نور ټولنیز ارزښتونه بل وخت ته پرېږدو، خو دا باید ووايو، چې د نازو انا څلوریځه زموږ د ختیځې شاعرۍ د انسان په ار وایي سفر کې خپله لاره په پوره او بشپړه انساني وړتیا سره ایستلې شي، زه دلته یو مثال د بنگالي نامتو شاعر او لیکوال ټاگور له گیتا نجلي څخه را اخلم، هغه د همدغه ((گل)) په باب چې د یوې خولې خدا تمه لري وایي: دا کوچنیوتی غوندې گل

وشکوه، وایې خله، ځنډمه کوه، نه چې دا گل مړاوی او په خاورو ولړل شي.

کېدی شي چې ستا په امېل کې به ورته ځای پاتې وي، خو ته یې د خپل لاس د مېنود په درد سر لوړی کره او ویې شکوه، زه بېرېرم چې زما تر خبرېدو د مخه د نذر وخت تېر نه شي زه دا منم چې رنگ یې ډېر تېز نه دی، خوشبو یې کمزورې ده خو ته د خپل خدمت کار ځینې واخله او ویې شکوه چې دغه یې وخت دی. (۱۰)

د ټاګور په هنري کلام کې هم ((گل)) هم هغسې انځور شوی لکه دنازو انا په څلوریکه کې، دلته هم ((گل)) د یوه نیمه خوا برخلیک انځور دی او هلته هم، مګر په دواړو انځورونو کې د هنر وړتیا او شاعرانه نزاکتونه په لوړه شاعرانه او انساني عاطفې سره خپله اغېزه بڼندي. د محتوا په لحاظ موږ دنازو انا څلوریکې ته ورته خورا زیات شعرونه او هنري ارزښتونه موندلای شو، د ختیځ له نامتو شاعر علامه اقبال څخه هم یو داسې شعر پاتې دی، چې څو بیتونه یې دا دي:

شبی زار نالید ابر بهار
 که این زنده گی گریه پیهم است
 در خشید برق سبک سیر گفت
 خطا کرده یی خنده یکدم است
 ندانم به گلشن کی برد این خبر
 سخن هامیان گل و شبنم است

د نازو انا د شاعری او د دې د شاعرانه طبعې ډېره مهمه او څرگنده ځانګړتیا او ارزښتیا دا ده، چې د دې د شاعری اغېزې یوازې پر دې باندې پای ته ونه رسېدې، د دغې سپېڅلې شاعرې انا د شعر برکت و، چې تر دې وروسته د دې اولادونو په شعوري توګه د شعر له پراخې لمنې څخه ځانونه لرې ونه ساتل، د شجاعت، سخاوت او دولت تر څنګ یې د انسان د ژوند د دغې مهمې پدیدې اهمیت هم درک کړ او د نازو انا د شعر او شعري طبعي برکت و، چې زموږ له لوی ملي اتل میرویس خان څخه هم شعرونه پاتې دي، شاه محمود د خپل بري ترڅنګ په ټولو سوبو کې نامتو شاعر ریډي خان مومند له ځان سره ملګری کړی و او تر اصفهان پورې یې له ځان سره بوت، هوتکي شاه حسین هم په خپله شعر وایه او هم یې دربار له شاعرانو او لیکوالو څخه ډک و دا ښکلی شعر د ده دی چې وايي:

بېلتانه دې د غمو په چپاو چور کړم
په تیارو کې د هجران یې له تادور کړم
بېلتانه دې هسې او ښکې راخپري کړې
ستا د فکر په گرداب کې تل عبور کړم
د فراق پری مې کښېوت و مری ته
په جهان کې یې رسوا لکه منصور کړم
په وصال دې هم نابساد یمه دلبرې
د بېلتون فکر په زړه کې ان صبور کړم

د بانو غشی مې وخور په ځیگر کې
 غمازانو په غمو غمزو مهجبور کړم
 خلک یاد زما د عشق په لېونو کا
 زه حسین محبت هسې مشهور کړم.
 (پته خزانه ۶۱مخ)

د نازو انا لور بي بي زینبه د پښتو ژبې شاعره شوه، د هغې د شاعری او شعر ویلو خبره هم په پته خزانه کې محمد هوتک لیکلې ده، د شاهنشا شاه محمود په مرگ د هغې د غم ویرنه هغه له سوز او گدازه ډکه ویرنه ده، چې ساری یې په پښتو ادب کې خورا لږ لیدل کېږي، دغه ویرنه د ملي ماتم یوه ناره ده، چې د زینبې له خولې راوځي:

رغ سو چې ورور تېر له دنیا سونا
 کندهار واړه په ژړا سونا
 زړه مې په ویر کې مبتلا سونا
 چې شاه محمود له ما جلا سونا... (۱۱)

دا چې نازو انا زموږ د پښتنو ښځینه وو په منځ کې د څو بعدی شخصیت لرونکې ښځه ده، د هغې نوم، د هغې شجاعت، د هغې سخاوت او بالاخره د هغې شاعرانه احساس او تپلپاتې عاطفې دنیا زموږ له ژوند او زموږ د ژوند له تاریخ سره نه شلېدونکې اړیکې لري، د نازو انا خپلواکي او پښتني پت هغې مجسمې ته ورته دي، چې د هغې

ترڅنگ به افغان بچی بې له درناوي تېر نه شي. هوتکیانو د افغانانو د واکمنۍ، فرهنگي شته والي او لوړ افغاني کلتور د استازو په توګه زموږ خلکو او هېواد ته د سر لوړۍ نوم او ویاړ ګټلی دی او دا ټول د نازو انا د سالمې او سپېڅلې روزنې ثمره ده، ځکه چې میرویس خان به د خپلو ټولو بریالیتوبونو یو سبب خپله مور بلله او ویل به یې: ((زما مور ماته د لویو کارو د انجام وصیت کړی دی زه باید زیار وباسم چې د مور وصیت پرځای کړم او له خدای (ج) څخه توفیق غواړم)) (۱۲)

اخځونه

- ۱- عبدالحی حبیبی، ظهراالدین محمد بابرشاه، کابل ۱۳۵۱ل کال
- ۲- شېر محمد خان تواریخ خورشید جهان لاهور، ۱۳۱۱هـ ق کال
- ۳- محمد بن داود هوتک، پټه خزانه، کابل څلورم چاپ ۱۳۵۶ل کال، (۱۰۲) مخ
- ۴- حاجي امان الله هوتک، د خپلواکۍ لمر څرک، پېښور ۱۳۶۸ل کال.
- ۵- خوشحال خان خټک، دستارنامه، کابل، ۱۳۴۵ل کال (۶۵) مخ.
- ۶- محمد هوتک، پټه خزانه (۱۰۱) مخ
- ۷- عباس سروانی، شېرشاهي تاريخ، کابل، ۱۳۵۴ل کال (۲۷۲) مخ.

۸- پټه خزانه، څلورم چاپ (۱۰۲) مخ.

۹- همدغه اثر (۱۰۳) مخ

۱۰- رابندراناته- ټاگور، گیتانجلی، د بېنوا ژباړه، کابل ۱۳۵۴ ل کال

(۶) مخ.

۱۱- پټه خزانه (۱۰۸) مخ

۱۲- حاجي امان الله هوتک، د خپلواکۍ لمر څرک، پېښور، ۱۳۶۸ ل

کال، (۲۲) مخ.

نصر الله (حافظ)

مخمس

څوک زما د زړه په خوږ څه پوهېده
چې جانان زماله خوا نه بېلېده
راپه برخه شول د عمر کړېده
په نصیب مې بېلتانه کړه سوزېده
رود د اوښکو مې گرېوان کې بهېده.

نه یې ومنل زما زاري عذرونه
په ژړا مې کړه کانه اشنا غوږونه
که مې لاپړل تر اسمانه فریادونه
ستورو ووهل زما په غم مخونه
خو د یار غوږ ته مې غږ نه رسېده.

د سره اور لمبه زما په زړه شوه بله
شنه ډډوزه مې د دود تله له گوگله
سوزېدم په دغه اور لکه ځله
د فراق چغه زماله خولې وتله
چې په سرو سترگو جانان رخصتېده.

په زړه سخت په هېڅ رنگ نه شو مهربانه
په دې خپله جفا هېڅ نه شو ستومانه
هی توبه شه له دې هسې مسلمانان
چې د غم پېټی وان نه خلی له انسانان
ما ژړل ورتنه او دی روانپدده.

کور مې وران مال مې تالا ژوند مې تبا شو
چې د عمر وفادار مې بې وفا شو
د گونگي تپوس وزر راته همما شو
هغه شه چې چا ویلي وو رښتیا شو
دا چې یم د غم په نم لیمه لامده.

نه پوهېږم چې مړ نه شوم شه بلا یم
چې گل لاره زه ژوندی په دنیا پایم
د هغه ساعت له خوږه به شه وایم
پوښتې شه چې ولې هسې نیمه خوا یم
د غم غر زما په سرو نرپدده

لاهو شوی د غمونو په دریاب یم
بې بنیاد او بې بقا لکه حباب یم

د فراق د سرو لمبو په سر کباب یم
یم ژوندی کنه د مرو په حساب یم
دی هېر کړي مې د عمر خندېده.

پاس اسمان او لاندې ځمکه راته اور شوه
رابیداره شاوخوا زما په شور شوه
چې مې چغه د بېلتون د زړه په کور شوه
د کور شپه مې له ناکامه نن په گور شوه
څومره سخت دی له ژوندونه تېرېده.

دواړه سترگې مې لمدې ښکاري په اوښکو
ځای پر ځای په کې تغمې ښکاري د اوښکو
په گربوان مې هم ولې ښکاري د اوښکو
په ژېر مخ مې سلسلې ښکاري د اوښکو
کانی هم راسره سم وژرېده.

د هجران څپو اخیستی یم دوېږم
لاس وهم پښې وهم کله خلاصېږم
وار و پار مې خطا شوي دي پوهېږم
چې له دې بلا مې نه شته خلاصېده.

لبونى لکه مجنون گرځم له غمه
یم لوېدلى مینې ستا له جوش و جمه
په اور وسووزې زما نصیبه کمه
چې یوه شېبه مې جوړه نه شوه دمه
په شپه ورځ مې شو په دښتو گرځېده.

چې رسوا یې راز زما د یارانې کړ
رادوڅار یې نوی غم د زمانې کړ
رانه بېل یې گران زما د پیمانې کړ
زما نوم یې سرد هرې افسانې کړ
رقيب خپله په دې کار وشرمېده.

نا ارام چې د پارې په رنگ ته ښورم
د فراق دا اوږد مزل په مخکې گورم
دین دنیا د یار د مخ په بها پلورم
بې له مینې هر چې وایي هغه اورم
په سکروتو مې ده ناسته پاڅېده.

راته یاد چې هغه ناز هغه مکېز شي
په هغه دم مې برباد واړه پرهبز شي

که یې ورک رانه د عشق دست اویز شي
د غرور بب به مې مات او رېز مرېز شي
چاته پېښ مه شه په عشق کې ماتېده.

لاس مې څه نیسې طبیبه نه رغېرم
هر قدم د نیستی خواته نږدې کېرم
ستا دارو مې په کار نه دي نه جوړېرم
زه د خپل زړه په مرض باندي پوهېرم
چې له دې رنځه مې نه شته رغېده.

خدایه! کور د غماز وران کړې مخ یې تورکړې
د دوزخ له اوره ډک یې ورته گور کړې
پرې نازل له اسمانه هسې اور کړې
لولپه یې په دې اور کې د زړه کور کړې
چې زما پر حال هېڅ ونه رحمېده.

د ځوانۍ د بن گلان مې شول خزلې
د پیري خزان پرې کېښودې منگولې
نه بورا ورته راځي او نه بلبلې

نه پرې وایي اوس خوږې خوږې بدلې
نه پرې شته دي د توتیانو چغېده.

ای دنیا دا مې ژوندون دا مې انجام دی
د ساقی په لاس کې تش د میو جام دی
دا له کومې خوا په ما راځي الهام دی
دا چې خوږ دی د نازو انا کلام دی
چې د خیال په غوږ زما ولگېده
سحرگه و د نرگس لېمه لامده
شاخکي شاخکي یې له سترگو خڅپده
ما وې څه دي ښکلی گلې ولې ژاړې
ده وې ژوندې مې دی یوه خوله خندېده.

۷/۷/۱۳۷۰ رادیو

د یونس د یوې معما حل

د دولسمې هجري سدی په لومړۍ نیمایي کې د پښتو ژبې یو شاعر و، محمد یونس نومېده، دېوان یې درلود، د ده د دېوان یوه خورا نفیسه او طلا کاره خطي نسخه د افغانستان د پایتخت (کابل) د پاچاهۍ ارگ په کتابتون کې خوندي وه. دا نسخه د فیض طلب خان اشغري^۱ په پرماینیت پېښوري خطاط زین الدین^۲ په (۱۱۷۶هـ) کال کښلی وه. ^۳

^۱) د اشغرد سیمې لوی خان فیض طلب خان محمد زي (د تاریخ احمدشاهي محمود زي) د عبدالصمد خان (۱۱۷۴ هـ ق شهید) درانی احمدشاه (۴۱۹مخ) کې فیض تالاب خان چاپ سويدي، د سمون وړ املايي تېروتنه ده، فیض طلب خان د پلار تر مرگ (۱۱۷۴هـ ق) وروسته، د لوی احمدشاه بابا (رح) (۱۱۶۰-۱۱۸۶هـ ق) له خوا د اشغرد د خان په توگه ومانه سو، د تیمورشاه سدوزي د پاچاهۍ (۱۱۸۲-۱۲۰۷هـ ق) تر وروستيو کلو پورې د اشغرد خاني د ده وه. په پښتانه شعرا (۱-۲۰۲ مخ) کې فیض طلب خان توپچي باشي ليکل شوی سهي خبره نه ده، فیض طلب خان توپچي باشي (د پښتني شاعرۍ د دراني عايشې خوانيمرگ زوی د یونس د دغه ديوان تر امتنساخ شپږ ويشت کاله وروسته (په ۱۲۰۲هـ ق) په کابل کې زېږېدلی دی.

^۲) د دولسمې هجري سدی په دوهمه نیمایي کې زین الدین د پېښور له نامتو خطاطانو څخه و، د پېښور د پښتو اکاډمۍ په کتابتون کې د سکندر خان خټک دېوان او د ټونک د پښتنو نوښانو په کتابخانه (اوس د ډهلي په موزيم) کې د ملا علم اږيږدي دېوان د ده په خط خوندي دی.

د دغې نسخې له مخې څخه د یونس دېوان په ۱۳۵۶ل (۱۹۷۷ع) کال د پښتو ټولنې له خوا د کابل په دولتي چاپخانه کې چاپ شوی دی، خطاط یې نصیر هنر پښتون دی، سرریزه او حاشیه ښاغلي څېړندوی (سرمحقق) عبدالله خدمتگار بختاني پرې لیکلې ده او د ده په قول یې له خپله انده سره د متن ځینې تېروتنې هم سمې کړي او سمې کړې دي^(۳) ښاغلي څېړندوی خدمتگار په سرریزه کې دا هم لیکلي دي:

((په اصل کې) د علت د تورو هېڅ مراعات نه دی سوی ناسخ کله لیکلي دي کله نه، مور د لیک دغه برخه هم د چاپي نسخې لپاره سمه کړې ده.))^(۴)

د یونس د دغه چاپي دېوان په دولسم مخ کې د شپاړسمې غزلې مقطع داسې چاپ شوي ده:

((چه سل شپږ پنځوس و دوه اويا دوه نام که

هغه یوه گڼه یونسه په ابجد ستا))

^(۳) د یونس د دېوان دغه نفیسه خطي نسخه اوس د افغانستان په ملي ارشيف کې ساتله کېږي. و.گ. فهرست نسخ خطي پښتو ارشيف ملي افغانستان ۱۱۱ گڼه

۷۵ مخ

^(۴) و.گ. د یونس د دېوان سرریزه دېرشم مخ.

^(۵) و.گورۍ د یونس د دېوان سرریزه یو دېرشم مخ.

دا بیت یوه معما ده او له معموله سره سم هېڅ ناسخ حق نه لري چې په معما کې لاس ووهي او د خپل وخت له لیک دود سره یې سمه کړي، خو ما باور نه درلود چې دغه معما به د یونس په چاپي دېوان کې له لاس وهلو خوندي پاته سوې وي، ځکه مې نو د یونس د دېوان خطي نسخه وکتله، هلته چې دا بیت د شپاړسم مخ درېیم بیت دی، ما ولید، چې د چاپي نسخې ((دوه)) ((دوه)) کلمو پرځای په دغه خطي نسخه کې ((دو)) ((دو)) لیکلي دي، زما په خیال د بیت په لومړي نیم بيتي کې د دوهم ((دو)) تحریف د معما حل ته څه کړکېچ هم ورپېښ کړی دی.

د یونس په دېوان کې نورې معماوې هم شته، ددغو معماوو حل ته تر ټولو د مخه د څمکنو میامحمدي صاحبزاده رحمة الله علیه (۱۲۲۰ هـ ق مړ) څیر سوی او د ځینو معماوو حل ته یې وخت موندلی دی، خو زموږ تر بحث لاندې معما په هغو معماوو کې ده، چې نوموړی میامحمدي صاحبزاده (رح) نه ده حل کړې او د یونس د چاپي دېوان حاشیه لیکونکی بناغلی څېړندوی خدمتگار د دولسم مخ په پنځمه حاشیه کې د دغې معما د پرانیستلو په باب داسې کښلي دي:

((دا بیت هم د یونس په نامه معما ده^{۱۰} او په دې توگه حلېږي: که یو سل و شپږ پنځوس له دو او یا سره یوځای کړو، نو دوه سوه اته ویشت ترې راوځي، که د ابجد کلمې توری (اب ج د) د ابجد په حساب وگڼو لس ترې جوړېږي، چې دا لس په پورتنی عدد واچوو دوه سوه اته دېرش کېږي، د یونس د کلمې توری (ی و ن س) د ابجد په حساب یو سل و شپږ ویشت کېږي چې دوه ځلې یې وگڼو نو هماغه دوه سوه اته دېرش ترې جوړېږي، یعنې:

$$((یونس)) = ۱۲۶ = (۲) \text{ تقسیم } ۲۳۸ = ۱۰ + ۷۲ + ۱۵۶$$

زما خیال دادی، چې د ښاغلي څېړندوی خدمتگار د فکر نوکانو د یونس د دغې معما غوټه ښه نه ده سپنلې، د ده په حل کې یوه کمزوري او یوه تېروتنه سته، کمزوري یې دا ده چې د تاریخي مادې د عددونو (۷۲+۱۵۶) پر مجموعه (۲۲۸) باندې چې یې د ابجد کلمې ابجدي ارزښت یعنې لس زیات کړی دی، د هغه لپاره هېڅ قرینه نه شته او نه ده ښوولې ده، تېروتنه یې دا ده چې د دوه سوه اتو دېرشو نیمایي یو سل و شپږ ویشت نه کېږي، بلکې یوسل و نولس کېږي یا په بل عبارت د یونس د نامه ابجدي ارزښت، چې یوسل و شپږ ویشت کېږي که دوه چنده کړو، دوه سوه دو پنځوس ځنې جوړېږي، مگر د تاریخي مادې لپاره د ښاغلي څېړندوی خدمتگار تکميلي عدد دوه

^(۱۰) د یونس د نامه یوه بله معما تر دغې وړاندې (د چاپي دېوان په لسم مخ کې) تېره سوې ده.

سوه اته دېرش دی^(۷) چې تر دوو سوو دوه پنځوسو څوارلس کمېږي او محتاج الیه عدنه پوره کوي. د یوه پېښوري لیکوال ښاغلي قلندر خان مومند هم دغې تېروتنې ته پام شوی او په یوه مقاله کې یې چې د یونس د دېوان شهادت یې عنوان دی د دغې معما د پورتنی حل تېروتنه داسې په گوته کړې ده:

((دا حساب په دې لحاظ بېخي غلط دی، چې د یونس د نامه^(۸) عدد چې دوه ځلې وشمارلی شي نو دوه سوه دو پنځوس ترې جوړېږي او چې د شعر دوه سوه اته دېرش په دوو ووبشلی شي نو یو سل و نولس کېږي.))^(۹) د دې تېروتنې د ښوولو په څنگ کې ښاغلی قلندر خان مومند د معما هغه حل هم وړاندې کوي، چې ده را ایستلی او په خپل خیال یې سهې گڼلی دی. په دغه باب د نوموړي لیکنه داسې ده:

((په دې شعر^(۱۰) کې د یونس د اب (پلار) او جد (نیکه) د نومونو عدد ښیلي شوي دي^(۱۱) که د ترتیب په رعایت سل شپږ پنځوس د هغه د پلار

^(۷) د معما د حل په عملیو کې یو عمل تکميلي نومېږي، د تکميلي عمل یو راز دادی چې تاریخي ماده د څو کلمو یا څو عددونو له یوځای کولو څخه لاسته راشي.

^(۸) په اصل کې: نوم

^(۹) د دغه اقتباس په وروستی جمله کې چې د شعر کلمه راغلې ده، له هغه څخه د قلندر خان مراد د ښاغلي څېړندوی خدمتگار تکميلي عدد دی.

^(۱۰) له شعره څخه د قلندر خان مراد زموږ تر بحث لاندې بیت او معما ده.

^(۱۱) ښاغلی قلندر خان د خپل فکر په چاره اجد کلمه پر منځ دوه ځایه کړې ده له «اب» څخه یې د پلار او «جد» څخه یې د نیکه معنا اخیستې ده، اب او جد دواړې عربي کلمې دي چې د پلار و نیکه معناوې لري.

نوم دی نو دوه اويا يې د نيکه نوم دی او که د شعر وزن له کبله ترتيب ساقط شوی وي، نو بيا دو اويا يې د پلار او سل شپږ پنځوس يې د نيکه نوم دی...

د شعر مضمون کې ((دوه نام)) هم په دې دلالت کوي، چې يو سل و شپږ پنځوس او دوه اويا دوه نومونه دي، (اوس نو څېړنه په کار ده چې) دا يو سل شپږ پنځوس او دوه اويا د چا نومونه دي؟ هسې خو د دې عددونو ځينې ډېرې نامې جوړېدې شي خو هر کله چې د دېوان په حاشيه د معمول حل د محمدي په دستخط شوی دی، نو په کار دي، چې د دې عدد اولنی تعلق ((محمدي)) سره فرض کړی شي او په دې لحاظ چې مور حساب وکړو، نو محمدي جان ټيک يوسل و شپږ پنځوس راووځي او دا هم حسن اتفاق دی، چې د احمد جيو اعداد دوه او يا دې له دې نومونو سره د جان او جيو لاحقې دا څرگندوي چې احمد جيو مشر او محمدي جان کشر دی، نو په دې حساب احمد جيو د يونس نيکه او محمدي جان د هغه د پلار نوم کېدی شي او که د دوه او يا نه مطلب يو سل و څلوېښت واخيستی شي نو سل شپږ پنځوس نه يوسف او سل و څلوېښت نه يسع راوتی شي^{۱۲} چې د يونس په شان د هغو نبیانو نومونه دي چې قران کریم کې يې ذکر راغلی دی.

^(۱۲) د پښتو په نومونو کې ((يسع)) ما تراوسه پورې نه دی اورېدلی، بسايي د پېښور په سيمو کې داسې نوم وي. (؟)

زموږ تر بحث لاندې معما چې ښاغلي قلندر خان پر دوو برخو وېشلې او د یونس شاعر د پلار و نیکه نومونه یې ترې زېږولي دي، ماته د بیا غور وړ ښکاري، زه گومان کوم د ((نام)) په کلمه کې چې کومه توریه سته، هغې د ښاغلي قلندر خان فکر له لارې ایستلی او د ((نام)) غیر مقصودي مگر نژدې معنا ته یې متوجه کړې دی، وړاندې تر هغه چې د دغې معما په باب زما حل، د مقالې گرانو لوستونکو ته وړاندې کړم لازمه بولم د ((نام)) کلمې پر توریه او ایهام وغږېږم ځکه چې زما په حل کې د دغې توري لویه برخه شته:

نام کلمه د عربي ((اسم)) په معنا په خورا جزوي بدلون په ډېرو انډو اروپایي ژبو کې باب ده، حتی په جاپاني ژبه کې هم name د نامه معنا لري، زما په خیال په دغه تر بحث لاندې معما کې د نام کلمې دغه معنا غیر مقصوده معنا ده.

((نام)) (د میم په زور) په عربي ژبه کې د ((بیده سو)) معنا لري په عربو کې متل دی: نام عصام ساعة الرحیل. یعنی عصا د کوچ په وخت کې بیده شوه^(۱۳) عربان خوب ته نوم وايي، د نوم بله معنا بیده کېدل دي چې ((غشی)) یې هم بولي، نائمه مرگ ته هم ویل کېږي^(۱۴) عربان وایي نومت النار یعنی اورمړ شو، نومت الابل: اوښ مړ شو، نومت الريح: باد ودرېدی، (نومه) او (نوم) د گمنام او بې اعتباره سړي معنا لري، نام

(۱۳) وگ فوائد الاداب فی الامثال والاقوال السائرة عند العرب او مجمع الامثال (د ابو الفضل میداني تالیف).

(۱۴) په عربو کې متل دی: التوم اخ الموت (وگ: خزینة الامثال، په دغه متل کې نوم (خوب) مشبه او قوت (مرگ) مشبه دی.

الثوب: جامه زړه شوه، نامت السوق: د پلاني شي بازار ولوبدی ارزانه شو، څوک یې نه رانیسي د نوم کلمې دغه وروستي معنا گانې مجازي دي^(۱۵).

زما په خیال په دغه تر بحث لاندې معما کې د نام کلمې د عربي معنا مجازي اړخ مقصوده ده خو دا معنا یې دومره لرې پرته ده چې د ډېرو ادبي څېړونکو له سترگو یې ځان نهام کړی دی او بې له ډېره تتبعه چاته اسانه په لاس نه ورځي.

د یونس د دغې معما حل زما په خیال داسې دی: تاریخي ماده یوازې په لومړي نیم بیټي کې ده، دوهم نیم بیټي په تاریخي ماده هېڅ اړه نه لري.

د لومړي نیم بیټي سل شپږ پنځوس او دواویا چې سره یوځای کړو دوه سوه اته ویشت لاسته راځي، (دمرگ، گمنامی، بې اعتباری، نام قرینه ده، چې په عربي کې مجازا ارزاني، کوټه کېدلو (کساد) معناوي لري او دلته د نفی، ایسته کولو، له منځه وړلو او له اعتباره لوېدلو حکم کوي موربه د دغه حکم (دونام که) په اغېزه د ((دو کلمې یونس ابجدی ارزښت چې لس دی، له دوو سوو اتوویشو

(۱۵)، وگ مختراالصاح، صرائح، منتهی الارب فی لغات العرب، المنجد، لاروس المعجم ۱۳۲ مخ القاموس العصری ۷۴۴مخ او

څخه وباسو دوه سوه اتلس به پاتې شي^(۱۲) او د محمد ابجدی ارزښت چې لس دی، لاس ته راسي، د معما د حل صورت به په اعدادو داسې وي:

$156 + 72 = 228 - (10 = 20) = (218 = \text{محمدیونس})$. په پای کې د دغې معما د حل په باب، د پښتو ادب د ښاغلو څېړونکو نظرونو لار څارم، په درناوي.

(۱۲) دغې عمليې ته نخرجه ویله کېږي، د یونس د نامه په دوو نورو معماوو کې هم د نخرجې له عمليې څخه کار اخیستل شوی دی (وگ د یونس د چاپي دېوان ۱۰-۱۸۸ مخونه).

کاندید اکاډمیسین محمد رحیم الهام

محمد هوتک او محمد یو شاعر دی که بېل کسان دي؟

سرمحقق زلمی هېوادمل د لیننگراد د ختیځ پوهنې د انسټیټیوت په خطي کتابونو کې د فوایدا شریعت د یوې خطي نسخې په پای کې د ((محمد)) په نامه د یوه شاعر یوه غزله موندلې ده.^(۱) ده دا غزله ((د پښتو ادبي تاریخ خطي منابع)) په رساله کې رانقل کړې او ویلې یې دي، چې ښایي دغه ((محمد)) د ((پټې خزانې)) مولف ((محمد هوتک)) وي چې دغه یوه غزله یې په دې نسخه کې نقل او خوندي شوې ده. هېواد مل دغه غزله له هغې غزلې سره پرتله کړې ده، چې محمد هوتک د پټې خزانې په پای کې د خپل شعر د نمونې په توګه راوړې ده او دې نتیجې ته رسېدلی دی، چې د فوایدا شریعت د قلمي نسخې غزله چې د ده د کتاب ((د پنځمې برخې یوولسمه نمره غزله ده، له محمد هوتک څخه پرته د بل شاعر نه شي کېدی.))^(۲) خو سره له دې هم، ښاغلی هېوادمل چې یو دقیق او ځیرک سرمحقق دی، غواړي

(۱) زلمی هېوادمل، د پښتو ادبي تاریخ خطي منابع، د افغانستان د علومو اکاډمۍ، د ژبو او ادبیاتو مرکز، پښتو ټولنه، ۱۳۲۲،

۱۶۴۹-۱۶۴۹مخونه.

(۲) زلمی هېوادمل، د پښتو ادبي تاریخ خطي منابع، د افغانستان د علومو اکاډمۍ، د ژبو او ادبیاتو مرکز، پښتو ټولنه،

۱۳۲۲ ل کال، ۱۶۴۹-۱۶۴۹مخونه.

چې دغه مساله نوره هم وسپړله شي چې مبادا ده په خپل دغه قضاوت کې اشتباه کړې وي. نو له مانه یې هم وغوښتل چې خپله رایه په دې باب کې څرگنده کړم، چې که دی په خپل قضاوت کې تېروتنلی وي خپله سهوه اصلاح کړي. ما د سرمحقق هېوادم ل دا غوښتنه ومنله او دا دی هڅه کوم چې که وکولای شم د پرتلیزې سبک پوهنې د اصولو په رڼا کې دغه مساله وڅېړم.

سوال:

ایا هغه غزله چې هېوادم ل په لیننگراد کې د فوایدا شریعت په خطي نسخه کې موندلې ده د پتې خزاني د مولف محمد هوتک ده که د کوم بل محمد چې لاتراوسه پېژندلی شوی نه دی؟

دې سوال ته د یو تقریبي سم ځواب د موندلو لپاره لومړی د هغه میتود چوکاټونه راوړم چې دلته یې تطبیقول غواړم.

د ځینو پوهانو په عقیده، د سبک پوهنې ساحه پر نهو برخو باندي په دې ډول وېشله کېږي:

۱- سیمه ییز واحد سبک

۲- ملي سبک

۳- په یوه دوره کې د یو ملت د سبک شریکې ځانگړتیاوې

۴- د یو دریغ، مکتب یا نهضت سبک

۵- د یو لیکوال فردي سبک

۶- د یو لیکوال فردي سبک د لیکوالۍ په یوه خاصه دوره کې.

۷- د یو اثر سبک

۸- د یو اثر د یوې برخې سبک

۹- د یو عصر سبک چې پر ټولو یادشوو هنري پوړیو باندې اغېزه کوي.

د دغه دوو غزلونو په برخه کې د دوو فرضیو د اقامې امکان شته:

لومړۍ فرضیه: دا دوی غزلې به د دوو تنو وي.

دویمه فرضیه: دا دوی غزلې به د یوه شاعر وي.

د دواړو فرضیو د ازمویلو لپاره له عین میتود نه کار اخیستلای شو. زموږ لومړۍ هڅه به دا وي چې په پاسنیو نهه گونو ساحو کې هغه چوکاټ پیدا کړو، چې دغه دوی غزلې د قرینې، منطق او کمیت له مخې په کې واچولای شو. پاتې دې نه وي، چې د یوې علمي فرضیې د سموالي او ناسموالي د ثابتولو لپاره د data کمیت ډېر اهمیت لري.

یعنې هر څومره چې data زیاته وي، همغومره د څېړنې نتیجه

ډاډمنه وي. خو له بده مرغه data ډېره کمه ده، يعنې صرف له دوو لنډو غزلونو څخه د سبکي عناصرو او د دغو عناصرو د جوړښت د کليت پښانتيا او بېلوالی په يقيني توگه نه شو معلومولای.

خو موږ به خپله هڅه ونه سپموو.

اوس خپله data رانقلوو: د محمد هوتک غزل:

ساقی، پاڅه، د سرو ملو ډک یو جام را
ستا له غمه نا ارامه یم، ارام را
بې له میوو د سهار نندارې څه کړم؟
پسرلی شو، د خوښۍ ښه پیغام را
دنیا پاته ده، ښادي مو یو گړۍ ده
یو گړۍ مې خوښ که، مې کړې انعام را
د بېلتون په تاریکو کې مې زړه شین شو
رنالمر د جام د میوو په ظلام را
ناکامیو د دنیا مې کام راتریخ کا
چې مې خوږ کا کام، ترخه و مانا کام را
نه نشاط شته، نه مستي سته، نه رندي سته
چې سم رند هغه اوبه علی الدوام را
په اوبو مې سوږ زړگی لږ څه راتود که
محمد ته د اور ډک یو هسې جام را.

د محمد غزل:

نه کړې په هېچا باندې صرفه هجرانه، ته
یار دې له ما بېل کړ ما په دوه سترگو کاته
دا ترابه مانه ول چې به یار له ما جدا کا
ځکه مې په ځیر د یار و مخ و ته کاته
مه وایه خندان گل دې بېل کړی له بوستانه
ولاړه په ارمان بلبل له گلو الواته
تور بانه دې غشي ناوکی کړه ما په وژني
ولې صرفه نه کړې، تر زرگي مې وخاته
نجنونه زلمي واره تورو خاورو لره درومي
تور اوبل و څنې و لحد ته پرېواته
ولاړه د ... کړه ولاړه نه ستنېږي
یار یې ځنې بېل کړئ محمد یې وناته

اوس، راشئ وگورو چې خپله **data** په کومو چوکاټونو کې ازمويلای

شو:

۱- سیمه ییز واحد سبک: زموږ **data** په دې چوکاټ کې څېړل

کېدی شي.

- ۲- ملي سبک: په دې چوکاټ کې خپرل کېدی نه شي.
- ۳- په یوه دوره کې د یو ملت د سبک شریک خصوصیتونه: په دې چوکاټ کې هم خپرل کېدی نه شي.
- ۴- د یو دریځ، مکتب، یا نهضت سبک: په دې چوکاټ کې هم نه شي خپرل کېدی.
- ۵- د یو لیکوال فردي سبک: په دې چوکاټ کې خپرل کېدی شي.
- ۶- د یو لیکوال فردي سبک د لیکوالۍ په یوه خاصه دوره کې: په دې چوکاټ کې نه شي خپرل کېدی.
- ۷- د یو اثر سبک: په دې چوکاټ کې هره غزله لومړۍ جلا خپرل کېدلای او بیا دواړه سره پرتله کېدی شي.
- ۸- د یو اثر د یوې برخې سبک: په دې چوکاټ کې نه شي خپرل کېدی.
- ۹- د یو عصر سبک چې پر ټولو یاد شوو هنري مرحلو باندې اغېزه کوي. په دې چوکاټ کې هم خپرل کېدی نه شي.

لومړۍ:

د سیمه ییز واحد سبک په چوکاټ کې.

دواړه غزلې د ژبنیز جوړښت له مخې په لهجوي لحاظ په دې لاندینیو پوړیو کې تحلیل او پرتله کوو:

۱- فونو لوژیک جوړښت.

۲- لگزیک جوړښت

۳- مورفولوژیک جوړښت

۴- سنیتا کتیک جوړښت

موږ پوهېږو، چې د محمد هوتک لهجه د کندهار دا ده، چې په خپله د پتې خزانې د نثر متن یې ثابتوي.

الف - فونولوژیکه پرتله:

د پښتو په گرافیمي سیستم کې د دې ژبې ټولې فونټیکي ځانگړتیاوې نه شي منعکسېدې. په غزله کې ، سره له دې هم، د پتې خزانې د قلمي نسخې د لیک دود له مخې یوازې یوه کندهاری ځانگړنه موندلای شو:

((پسرل سو، زړه شین سو، نه نشاط سته، نه مستي سته، نه رندی

سته، چې سم رند.))

د کندهار په لهجه کې د ((سول)) د مادي ټول مشتقات په (س) ویل کېږي او دغه فونیم په همدې کلمه کې د نورو لهجو له (ش) سره تقابل لري:

کندهار	نورې لهجې
سوم	شوم
سوو	شوو
سوی	شوی
سواست	شوی
سو	شو
سول	شول

خو د محمد په غزله کې د کندهار د لهجې د فونیمیک جوړښت بېلگې نه شته.

ب - لگزیکه پرتله:

د محمد هوتک په غزله کې د کندهار د لهجې خاص لگزیکي عناصر نه لیدل کېږي. خو د محمد د غزلې د دویم بیت په لومړۍ مصرع کې د ((ترا)) کلمه او د ((مانه ول)) جمله چې د نورو لهجو له ((مانه ویل)) سره تقابل لري، د کندهار د لهجې څرگندې لگزیکې بېلگې دي. همدغسې د محمد د غزلې په مقطع کې چې وايي:

یار یې ځنې بېل کړئ محمد یې وناته

د کندهار د لهجې دوې نورې بېلگې شته دي: ((کړئ)) او ((ناته)).

په کندهار کې د ((کړئ-کی)) شکل (چې مورفولوژیک خصلت هم دی) د واحد غایب د صیغې لپاره د نورو لهجو له ((کړ-که)) سره تقابل لري او ((ناته)) د ((نتل)) له مادې څخه ما په خپله په نورو لهجو کې نه دی اورېدلی او زما له پوهې سره سم دغه شکل هم د کندهار د لهجې ممیزه گنل کېدی شي.

ج - مورفولوژیکه پرتله:

د محمد هوتک په غزله کې د ((کا)) او ((را)) شکلونه د ((کړ)) او ((راکړه - راکه)) په ځای؛ ((پاته ده)) د ((پاتي ده))؛ ((د بېلتون په تاریکو کې)) د ((بېلتانه په تاریکو کې)) په ځای ((کاته، الواته، وخاته، پرېواته، وناته)) د ((کوت، الوت، وخوت، پرېپوت، وکوت) چې مانه دی اورېدلی) په ځای او ((وما ناکام را)) د ((ما ناکام ته راکه)) په ځای ټول د کندهار د لهجې مورفولوژیک ممیزات څرگندوي. په دې غزله کې ((کا)) او ((کړ)) دواړه راغلې دي. په همدې توگه ((نجونه زلمي واړه)) باید د نورو لهجو په شان ((نجوني زلمي واړه)) وي.

نو د مورفولوژیک جوړښت له مخې د محمد شعر د کندهار د لهجې خورا زیات ممیزات لري.

د - سنټاکتیکه پرتله:

د محمد هوتک په غزله کې ((یو گړی دی)) د ((یوه گړی ده)) په ځای؛ او بله پلا ((یوگړی)) د ((یوه گړی)) په ځای؛ ((رنا لمر)) د رون لمر)) په ځای، ((ناکامیو د دنیا)) د ((دنیا د ناکامیو)) په ځای (چې په پټه خزانه کې ډېر زیات راغلی دی) کارونې د کندهار د لهجې او د محمد هوتک د سبک له ممیزاتو څخه دي.

د محمد په غزله کې ((په دوه سترگو)) د ((په دوو سترگو)) په ځای؛ ((د یار ومخ وته)) د ((د یار مخ ته)) په ځای ((یار له ما جدا کا)) د ((یار له مانه (څخه، شکه)) په ځای او ((ولحد ته)) د ((لحد ته)) په ځای کارونې د کندهار د لهجې د عباراتو د جوړونې ممیزی دي.

له دې پرتلې څخه دا نتیجه لاس ته راځي چې: د محمد په غزله کې د کندهار د لهجې فونولوژیک عنصر نه شته، مگر د لگزیک، مورفولوژیک او سنټاکتیک جوړښتونو او عناصرو له مخې د سیمه ییز واحد سبک دومره کافي ځانگړنې لري چې په پوره یقین سره ووايو: محمد د محمد هوتک په شان کندهاری لهجه لرله او نو ځکه کندهاری دی.

دویم: د فردي سبک په چوکاټ کې

الف - شکلي جوړښت: په متعارفه معنا دواړه ټوټې غزلې دي. د محمد هوتک غزله ((۷)) بيته او د محمد دا ((۶)) لري او وزن له مخې د عبدالحمید مومند د هغې غزلې غبرگون دی چې داسې شروع کېږي:

الهي د محبت سوزو گذار را

په دې اور کې د سهې سمندر ساز را

چې د فاعلاتن فاعلاتن عروضي وزن لري. خو د محمد غزله بېل وزن او بېله قافیه لري او د مفتعن مفتعن مفتعن فع په عروضي وزن که ده.

د محمد هوتک د غزلې د مطلع لومړۍ مصرع او د مقطع وروستۍ مصرع د ((جام)) شایگانه قافیه او د محمد د غزلې مطلع او دویم بیت د ((کاته)) شایگانه قافیه لري. د محمد هوتک د غزلې د دویم بیت دویمه مصرع، یعنې ((پسرلی سو د خوښۍ ښه پیغام را)) د وزن سکتته گي لري او باید داسې ولوستله شي: پسرلی سو د خوښیه ښه پیغام را)). د محمد د غزلې د پنځم بیت دویمه مصرع، یعنې:

((تور اوربل و څنې و لحد ته پرېواته)) گرامري نیمگړتیاوې لري:

لومړی دا چې ((تور اوربل و څنې)) باید ((تور اوربل او څنې)) ولوستل

شي او دویم دا ((پربواته)) فعل دوه فاعله: ((تور اوربل او څنې)) لري، خو فعل مفرد دی او د عدد له نظره د جملې د دې دوو توکونو ترمنځ مطابقت نه شته. د گرامري جوړښت په لحاظ باید دغه مصرع په دې ډول وي: ((تور اوربل او څنې و لحد ته پرېوتل)).

نو د شکلي جوړښت په لحاظ دواړه شعرونه نیمگړتیاوې لري، په تېره بیا په دواړو غزلو کې د شایگانه څخه د ځان ژغورلو پروا نه ده ساتل شوې.

ب - محتوایي جوړښت: دواړه غزلې لریک خصلت لري؛ خو د دواړو اصلي تیمونه سره توپیر لري. د محمد هوتک په شعر کې، شاعر ساقی ته خطاب کوي او شراب ترې غواړي او ډېر شراب غواړي او مدام یې غواړي او شراب ځکه غواړي چې شاعر د ساقی له غمه غمجن دی، نو په پسرلي کې هم له ښادۍ نه برخه نه لري. د بېلتانه په تاریکو کې یې زړه شین دی. په دنیا کې ناکامه دی، نشاط، مستي او رندي نه لري او دنیا هم بې بقا ده. په شعر کې د عرفاني روحیې سوز او صمیمیت منعکس شوی دی. د غم او ښادۍ د تضاد موضوع د شعر محتوا ته فلسفي رنگ او د دنیا بې بقاتوب ورته دیني، عرفاني پرداز ورکوي، دغه ټوټه که څه هم غزله ده او په غزلو کې عرفاً د موضوع وحدت، چې شراب غوښتل او د دغې غوښتنې دلایل دي، په ډېره ښه وجه ساتل شوي دي او شعر ته یې منطقي - عاطفي قوت ورکړی دی.

خو محمد په خپل شعر کې ((هجران)) ته خطاب کوي او سر ترپایه دغې موضوع ته انکشاف ورکوي. دغه ټوټه په حقیقت کې ((مرثیه)) ده، ځکه د شاعر محبوبا داسې تللې ده، چې بیا نه راستنېږي: تور اوربل او څنې یې په لحد کې پرېوتې دي. په دغه شعر کې ((هجران)) د ((مرگ)) سمبول دی. شاعر هم د خپلې محبوبې په مرگ کې غمجن دی او هم په خپله خپل ځان ته تسل ورکوي. په دې شعر کې هم عرفاني روحیه منعکسه ده او دا چې وایي نجونې او زلمي واړه تورو خاورو لره درومي د خپل ځان د تسل لپاره منطقي استدلال کوي او د محمد هوتک په شان خپل شعر ته منطقي - عاطفي قوت ورکوي. په دې شعر کې هم د موضوع وحدت او تمامیت ساتل شوی دی. نو دواړه شعرونه په سبکي لحاظ عمومي پشانتياوې لري او دا فرضیه قوي کوي، چې دواړه شعرونه به د یوه سړي وي.

درېیم هنري جوړښت:

په دې برخه کې باید ددغو دواړو غزلو د خیال صورتونو (یعنې ایماژونو) چې تشبیهاتو، استعاراتو، کنایاتو، اساطیرو سمبولونو او تشخیصاتو (یعنې د بېځایه شیانو ذیروح انګارلو) شرحه او پرتله وشي.

د محمد هوتک په شعر کې طباق، تجنیس او استعارې، مگر ډېر لږ راغلي دي، یعنې ایماژونه په کې کم دي، خو د شعر ژبه، وزن، د الفاظو

انتخاب او رواني په دې حد کې دي، چې دغه ټوټه ماته سهل محتنع غوندې برېښي او په نسبي صورت یو ښه مکمل شعر دی.

خو د محمد غزل ایماژونه ډېر لري. سمبول لري، تشخیص لري، د اشعات صفت په کې شته او په عمومي توګه د محمد هوتک تر شعر هنري بدالیتوب لري، مګر د محمد هوتک د شعر په شان رواني نه لري. زه د اختصار د رعایت په خاطر له تفصیل نه تېرېږم.

نتیجه:

۱- محمد هوتک او محمد د یوه سیمه ییز سبک پیروان، یعنی دواړه د خپلو شعرونو د فونولوژیک، مورفولوژیک، سنیتا کتیک او لګزیک جوړښتونو په لحاظ بېخي مشارکت لري. نو دواړه د یوې سیمې، یعنی د کندهار دي.

۲- دواړه د غزلو په ویلو کې پوره مهارت لري او دواړو د شعر په دې ډول کې د موضوع تمامیت او کلیت ساتلی دی.

۳- دواړه په خپلو شعرونو کې په قافیو کې ((شایگان)) لري، یعنی په دې برخه کې بې پروا دي.

۴- د دواړو د غزلو په محتوا کې په فکري، عاطفي لحاظ یو ډول طرز لیدل کېږي.

دغه مشترک وجوهات دې فرضیې ته قوت ورکوي، چې گوندې دغه دواړه غزلې د یوه شاعر وي. یعنی دواړه د محمد هوتک د قریحې محصولات دي.

د دې فرضیې قوت عجالتاً په سلو کې اتیاو ته رسېږي، شل په سلو کې نور هغه وخت اثباتېدی یا زموږ دغه فرضیه بالکل نفې کېدی شي، چې د محمد هوتک او د محمد نور منظوم یا منثور آثار هم پیدا شي او زموږ د کمیت د خپرني لپاره دومره کافي شي، چې د غوڅ قضاوت علمي امکان میسر شي.

د مامورینو کارته

کابل

سرڅېړونکی زلمی هېوادم

سخنی چند پیرامون ماخذ شناسی پته خزانه

پته خزانه تذکره الشعرای قدیم زبان پښتو است، که نمونه های کلام پنجاه ویک شاعر زبان پښتو با احوال مختصر انها درین تذکره یافت میشود.

تذکره الشعرای پته خزانه بین سالهای (۱۱۴۱-۱۱۴۲هـ ق) به امر پادشاه فرهنگدوست و شاعر دودمان هوتکی شاه حسین هوتک در کندهار تالیف شده است.

مolf این گنجینه پر بهایی ادبیات پښتو محمد هوتک نام دارد، که منشی ادبی، دربار بود(۱) درباره محمد هوتک بایست یاد اور شد که وی پس از سقوط قصر نارنج از کندهار به مناطق هوتک نشین رو آورده، و در دامنه های کوه مشهور (سورغر) در منطقه سیوری از توابع کلات مسکن گزیده است. کاریزی و دیهی را اباد ساخته است، که ازین ده هنور هم بنام (مموکلی)) موجود بوده، و کاریز ده نیز بنام مموکاریز مورد استفاده باشنده گان ان دیار است.

مطالعه و ارزیابی دقیق و بیطرفانه پته خزانه از نظر میتود های معاصر و پیشرفته، سبک شناسی ادبیاتشناسی نشان میدهد که این

اثر کتابیست طبیعی، و بنا بر ضرورت فرهنگی ان روز کار تالیف شده است. پته خزانه را بمعیار های امروزی سبک شناسی و ادبیات شناختی پوهاند داکتر محمد رحیم بر رسی نموده و نتایج بررسی های استاد الهام حاکی از اصالت متن پته خزانه از نظر سبک شناسی تواند بود، پژوهش نموده استاد الهام مارا باورمند میسازد، که متن پته خزانه از لحاظ سبک شناسی به هر گونه پرسشهایی نقادان جواب داده میتواند در پهلوی میتودهای نوین سبک شناسی میتوان پته خزانه را به شیوه های عنعنوی پژوهشهای شرقی نیز مورد ارزشیابی قرار داد.

مطالعه عمیق و بغیر ضانه این اثر و زین اشکار میسازد، که مولف دانشمند ان از عنعنه های تذکره نگاری مشرق زمین باخبر بود، و ازین سنت ها سود وافر برده است. نشاندهی تعقیب همه عنعنه های شیوه های تذکره نگاری مشرق زمین در پته خزانه کاریست سود مند و قابل ارج، امامن درین مختصر تنها بر شیوه کار برد او استفاده از ماخذ درین کتاب سخن خواهم گفت. نشان دادن راویان و ماخذ یک روشن پسندیده در سبک تذکره نگاری است که شماری از دست اندر کاران این رشته کتاب نویسی از دیرینه زمانی به تعقیب ان پرداخته اند.

محمد هوتک صاحب پته خزانه نیز ازین رسم پیروی کرده، مطالب تذکره اش را با باستاند ماخذ تحریری ضبط نموده و هم به پیروی از

پیشینیان بخشی از مطالب را باستناد گفته های راویان شینده و درج کتاب کرده است.

در ماخذ تحریری پته خزانه شماری از کتب یاد شده در کتاب اکنون موجود است. و بدسترس پژوهشگران قرار دارد.

امابرخى از این کتب تا هنوز کشف نه شده و یا هم دور از امکان نیست که محوه گردیده باشند، زمانی مغرضین چنین میگفتند که چرا بخشی از ماخذ پته خزانه بدسترس نیست، در پاسخ باعتراض های چنین اشخاص استاد بزرگوار پوهاند عبدالحی با استناد کتب معتبر تذکره اشکار ساخت که تذکره پته خزانه یگانه تذکره یی نیست که برخی از ماخذ ان بدسترس ما قرار ندارد، بلکه ده ها کتاب تذکره رامیتوان سراغ کرد که شماری از ماخذ موجود نیست و یا اینکه تا هنوز کشف نه شده است. شا دروان استاد حبیبی در مقدمه طبع سوم پته خزانه و نگارنده در اثر (د محمد هوتک ژوند او مزار) چنین کتب را نشان دا ده ایم. و در اینجا به تکرار ان ضرورتی حس نمیکنم. نکته دیگری راکه بایست در اینجا افزود اینست که در اثار مربوطه به فرهنگ پښتو زبانان نیز میتوان اثاری را در یافت که اثار یاد شده در ان وهم شماری از ماخذ ان تا هنوز کشف نگردیده. به گونه مثال:

علی محمد مخلص شینواری در حالنامه بایزید روشن از کتبی چون مقصود الطالبین خلفیه مودود، ترین، همراه المحققین ارزانی روښانی،

مراه العارفین (نام کتاب در نسخه دستنویس و گسستنر شده حالنامه در جای دیگر سراج العارفین درج است) ابابکر قندهاری و دیوان خواجه محمد اقتباساتی نموده (۵) اما کتب یاد شده تا هنوز بدسترس نیست و دانشمند گرامی قلندر مومند نیز این کتب را از اثار مفقود قلمداد نمود اند (۶) نسخه دستنویس حالنامه نیز چون پته خزانه واحد است. همه پژوهشگران به شمول دانشمند قلندر مومند از وجود چنین کتب مفقود انکار نمیکنند و قول علی محمد مخلص را در زمینه معتبر میپندارد و بان اعتماد می نمایند درین اواخر کتابی را در یافت نمودم. که در سال ۱۹۸۸ع در پشاور اقبال چاپ یافته است. و من دو سال بعد از چاپ آن، کتاب را مطالعه کردم. مولف آن شخصی دانشمندی و از فرهنگیان نامور پشتونخوا ست. درین کتاب قطور ۳۷۳ صفحه یی پیرامون تذکره الشعرا ی با ارزش و پربهای ادبیات پنبتو پته خزانه سخنها گفته شده، نا سزایی را به ادرس بعضی از رجل علم و فرهنگ ما حوالت نموده اند.

پس از خوانش این کتاب در یافتم که سخنی و گپی درین کتاب نیامده که انرا مستدل، علمی و موافق به موازین امروزی دانش ادبیات شناسی رد نتوان کرد. در برابر هر سوال نقاد دانشمند میتوان ده ها سندپیش کرد، و در جواب آن کتابها نوشت. اما درد و افسوس که مولف دانشمند همان کتاب و قتش را بی جا صرف بحث ب رمسایلی نموده است، که در پژوهشهای ادبیات شناسی نمیتوان بان ارزشی

قابل شد. او یک پرابلمی دیگری را در ادبیات شناسی زبان پښتو ایجاد نمود، وچندان از پژوهشگران را مصروف حل رفع پرابلم ایجاد شده خود کرده است.

ای کاش استاد موصوف عوض این اثر کم ارزش به تالیف تاریخ جامع ادبیات پښتو می پرداخت، که یکی از ضروریات مبرم فرهنگی ماست و پښتوزبانان در افغانستان، پښتونخوا، بلوچستان، پاکستان، هندوستان و همینگونه حلقات استشراق بان سخت نیاز دارند.

به هر صورت استاد موصوف کاری را انجام داده و نشر کرده، من نیز عرض رفع چنین اشتباهات خود را مکلف میدانم که به پاسخ بپردازم و کتابی را در جواب کتابش تالیف نمایم، این کار را من به استعانت ایزد متعال شروع کرده ایم. ولی در این مقاله به ارتباط بحث بر ماخذ پته خزانه در کتاب یاد شده میپردازم و بحث کوتا و اجمالی ایرا به پیش میبرم.

در صفحات (۱۷۵-۲۱۴) کتاب بحثی بر ماخذ پته خزانه صورت گرفته و من فرو گذاشت های این بحث را حسب ذیل بر می شماریم:

۱- نویسنده دانشمند در آغاز این سخنهای این بحث دچار اشتباهات پرنسیپی گردیده است. زیرا ایشان اثر تالیف شده، در آخرین دهه نیمه اول قرن دوازدهم هجری را با معیار های امروزین تالیف یکسان ارزیابی نموده اند. و نقدی را که یک نقاد بایست بر اثر

یک پژوهشگر ادبی امروزی انجام دهد وی چنین معیارها و موازین را در یک اثر تالیف شده در قرن دوازده جستجو نموده است.

به گونه مثال ایشان گفته اند محمد هوتک در نقل فلان مطلب از فلان راوی در کتابش نشان نه داده است که سخنان راوی در کجا ختم شده است؟

بایست خدمت استاد بزرگوار عرض کرد که در گذشته ها چنین رسمی وجود نداشت و نشان دادن شروع و ختم نقل قول ها از شیوه های امروزی پژوهش است، اگر محمد هوتک خلاف رسم اسلاف چنین کار را می نمود و به نشان دادن (تم کلامه) و یا علامات دیگر آغاز و انجام نقل قولهای راویان و یا ماخذ تحریری رانشان میداد، مهمترین اعتراض دانشمند محترم کتاب نویس شاید همین میبود، که نشان دادن و تفکیک بیانات و مطالب در تحقیق روشن تازه و نواست و در قرن دوازده کجا مروج بود؟

در باره بایست اضافه کرد که در تذکره های کهن پارسی تذکره نگاران به کثرت از قول راوی و یا ماخذ تحریری نقل قول کرده اند، بدون اینکه بگویند قول فلان کتاب درینجا ختم شد به گونه مثال:

در کهنترین تذکره تا حال مکشوف ادبیات پارسی لباب الالباب محمد عوفی در شرح حال شرف الدین حسام در بخشی از بحث چنین آمده: ((از بزرگی شنیدم که در آن وقت که به سفر قبله رفته بود، چون

به ری برسید، چنین اتفاق افتاده بود که خاقانی در ری بود، حسام الدین به زیارت او رغبت کرد، و به نزدیک او شد و عمر نوقانی...)) (۷) این بحث چنین ادامه میباید و محمد عوفی هیچ جانسان نمیدهد که شنیده گی ام از بزرگی تا اینجا و انجا است.

با ارتباط همین نقل قول تذکره الشعرا لباب الاباب بایست تذکر داد، که نقل از راویان و شنیده گی تذکر نگاران در بسی مواردو درج کتب تذکره شده اند. و تذکره نگاران اکثر راویان خود را نیز نشان ندا ده اند، محمد هوتک در پته خزانه چنین رسمی را پیروی کرده است، شماری از راویان خود را نام گرفته است، در بعضی جاها برسم پیشینیان از ذکر نام راوی یا کسی که قولی شنیده است، صرف نظر نموده، و ما نمیتوان محمد هوتک را گناهکار ثابت ساخت که چرا در بعضی موارد اسم راوی را نیآورده است.

۲- کتاب نویسی فاضل گفته است که محمد هوتک در نوشتن شرح حال برخی از شعراء ما خدش را نشان دا ده ولی نه گفته که شعر همان شاعر را از کدام منبع اخذ کرده، با خوانش چنین مطلب خنده اور بایست سکوت اختیار کرد، ولی من خدمت استاد عرض میکنم که اگر شخصی با کتب قدیم و روش تحقیق در چنین کتابها اشنایی داشته باشد، هر گز چنین سوالی را مطرح نمیسازد.

زیرا پژوهشگران ابتدایی نیز می فهمند که تذکره نگاران قدیم اگر در یک مورد ماخذ رانشان دا ده باشد معنی ان اینست که گویا تمام مطالب در مورد همین شخص یا موضوع را از همان کتاب گرفته است. محمد هوتک تذکره نگار بصیری بود، وی اگر شرح حال یک شخص را از یک منبع و کلامش را از منبع دیگر گرفته در هر دو موارد ماخذش را نشان دا ده، چون در بخش احوال سلطان بهلول لودهی (رح) احوال این مرد سیاست و فرهنگ را از مخزن افغانی نعمت الله هروی و رباعی ناب ویرا از بیاض محمد رسول کلاتوال اخذ کرده (۸). اگر شخصی پته خزانه را بیطرفانه مورد ارزشیابی قرار دهد و دقیق انرا مطالعه فرماید چنین سوالی در ذهنش خطور نخواهد کرد.

۳- دانشمند گرامی در همین بحث کتاب خود نوشته است که سنوات تولد و وفات شماری از سخنواران درج تذکره نسیت. من بار دیگر به نهایت احترام خدمت ان بزرگوار عرض میکنم، اگر ما یان تذکره های قدیم مشرق زمین را ورق بزیم سنوات تولد و وفات اکثر شعرا در ان یافت نمیشود. اکنون که من این مقاله رامینویسم. بیش از ده دوازده تذکره بدسترسم قرار دارد. از مطالعه همه ان بر می آید که در ضبط سنوات تولد و مرگ شعراء تذکر نگاران بیشتر پابند نیستند و سنوات تولد و مرگ اکثر شعرا درج این تذکره ها نیست. بر سبیل مثال در لباب الباب عوفی شرح حال شعراء چنین رسمی راتعقیب نه

کرده، بلکه زمان زنده گی برخی از شعرا به اساس زمانه های خسر وان و امران محلی درج نموده است.

تذکره سرور تالیف نواب اعظم الدوله میرمحمد محمدخان سرور از ضخیمترین تذکره الشعرا ریخته گویان است. تا جائیکه من برین تذکره مرور کردم ام سنوات تولد و مرگ بیشتر از اکثریت شعرا ذکر شده در تذکره درج نه شده است.

به ارتباط بارتباط همین موضوع بایست افزود که نقاد گر انقدر در برخی از انتقادات خود نبشته است که شماری از شاعران تذکره معاصرین شاعر و دوستان وی بودند، مگر تاریخ تولد شانرا نه نوشته است؟ در برابر این سوال دانشمند گرامی عرض خواهم کرد، که درج نه کردن سنه تولد دوستان تذکره نگار از اعتبار و اهمیت تذکره نمیکاهد، بلکه ارزش پژوهشی انرا متضرر خواهد ساخت. من در تذکره های زبان پارسی، اردو و پشتو صدها مورد را نشان دا ده میتوانم که تذکره نگار سنوات تولد و مرگ دوستان خود را درج نه کرده است.

بطور مثال بهگونداس هندی در سفینه هندی احوال نواب محبت خان را درج کرده، و بهگونداس بانواب محبت خان روابط دوستی داشت. اما سنه تولد نواب را در تذکره اش نه آورده در باره سخنان بهگونداس چنان است: ((... چندروز مجلس مشاعره در خانه خود

ترتیب میدادند، بسیار خلیق، پسندیده مزاج عالی منش، شیرین گفتار اند. با مولف ربط دوستی دارند...) (۹).

اگر تذکره های کهن را یکسو بگذاریم، و در دوره معاصر تذکره نگاری زبان پښتو را مورد ارزیابی و نقد قرار دهیم، خواهیم دید که با وجود انکشاف شیوه های پژوهشی نوین در حلقهات فرهنگی مان تذکره نگاران سال وفات و پیدایش شماری از شعراء را درج نه کرده اند. درین مورد نیز میتوان ده ها مثال پیش نمود، مگر من درین بخش نیز دو سه مثال میاوریم:

د کسی گلان تذکره ماند گاریست از مرحوم حافظ خان محمد کاکړ، در تذکره د کسی گلان در پهلوی شعرا و سخنوران قدیم بیشترین شاعران معرفی شده ان از معاصر ان حافظ است، حافظ سنوات دقیق تولد اکثر شعراء را درج تذکره اش نه کرده، و در بعضی موارد حتی هیچ ذکری از سنه و تاریخ و سن شاعر دیده نمیشود (۱۰).

اخونزاده فرمان مسافر تذکره پربهایی را بنام (د پښتو ادب ځلنده ستوري) نگاشته اند در فهرست مطالب این تذکره همراه با سمای شریف فضل حق شیدا، محمد اشرف ځلمی و ولی محمد خان طوفان کلمه مرحوم اضافه شده، ولی در متن تاریخ مرگ یکی از انها به چشم نمیخورد (۱۱).

۴- (کتابنویس محترم در همین بخش در قسمتی از گفته‌هایی خود دچار سراسیمگی و تضاد در گفتارهای پیشین و نوین خود شده است. در بخشی ازین بحث گفته‌اند که غزلیات ضبط شده خوشال خان ختیک در پته خزانه با ضبط‌های دیگر همان غزلها دگر گونیهایی لفظی دارد، و یک بیت غزل ان کمتر در کتاب ضبط شده است.

من در این مورد نیز باعرض پوزش یاد اور میشوم، اگر کسی آگاهی نهایت ابتدایی ازدانش متن شناسی داشته باشد، در ضبط‌های متون را انگشت نخواهد گذاشت. زیرا اگر ماده‌ها نسخه یک متن واحد را از نظر بگذرانیم خواهیم دید که جز از موارد استثنایی همه‌یی از نسخه‌ها طابق النقل بالنقل یک دیگر نیستید، بل تحریفات تصحیحات، فرو گذاشتها، حذف و اضافه، سقطات و کمبوتات در نسخه‌های مختلف همان متن واحد دیده میشود، و زمانیکه تذکره نگار ضمن آوردن شرح احوال یک شاعر نمونه کلام اورا درج تذکره اش میکند حتماً از یک نسخه استفاده میکند و ضبط‌های همین نسخه لا بد بانسخه‌های دیگر تفاوتهاى دارد. اگر چنین تفاوتها در ضبط تذکره‌ها دیده شود، باعث کاهش اعتبار تذکره نمیگردد، و نباید دست اندر کاران نقد ادبی برین موضوع خورده گیری کنند. پژوهشگران متن شناس در تصحیح و تحقیق متون در اکثر موارد از ضبط‌های تذکره بحیث و اریانت استفاده می‌برند.

من به نقاد محترم عرض میکنم که اگر ایشان تنها منتخب چمن بی عدیل و گلشن بی تمثیل (دستنوس اکادیمی پشتوی پشاور) را از نظر بگذرانند، منتخبات درج شده در آن مجموعه را با دو اوین همان شعراء مقابله فرمایند، خواهد دید که تا چه اندازه دگر گونیها در ضبط گلشن و ضبط های دیگر همان متون دیده میشود، موجودیت چنین تفاوتها و تغییرات لفظی در ضبطهای چمن بی عدیل و متون مشابه دیگر از اعتبار این مجموعه کاسته نمیتواند.

برهمن بخش این اثر گپهایی زیادی گفته شده میتواند، مگر من درین مختصر همین یاد کرد های کوتاه رابسنده می ببینیم، اگر یاری خداوند بزرگ همرا هم باشد، در تالیف دیگر خود که در جواب کتاب استاد قلندر است حرف حرف این بخش را مستند پاسخ ارایه خواهم کرد.

در اخیر باید یاد آور شد که پته خزانه از نگاه ماخذ شناسی کدام خلای علمی ندارد، و برابر به سنت های تذکره نگاری خاور زمین از ماخذ تحریری و همینگونه روایات شفاهی سود برده که شیوه استفاده و کار برد ازین ماخذ با نورمهای تذکره نگاری همگونی عام و تام دارد، و ما این تذکره را از نگاه ماخذ شناسی در تناسب باتذکره های دیگر پیشین و پسین پته خزانه در سطح عالی ازریابی کرده میتوانیم.

ماخذ

- ۱- هوتک، محمد، پټه خزانه، به کوشش پوهاند عبدالحي حبيبي، وزارت تعليم و تربيه، چاپ تهران ۱۳۳۹هـ ق، ص ۱۰۸.
- ۲- الهام، پوهاند محمد رحيم، د پټې خزاني پر سبک باندې يو خوځنده نظر، د امير کروړ ياد، د زلمي هېواد مل په زيار پښتو ټولنه، کابل، د ښوونې او روزنې مطبعه، ۱۳۴۶هـ ش، ۳۵۴-۳۸۹ مخونه.
- ۳- حبيبي، پوهاند عبدالحي، پټه خزانه (مقدمه)، طبع سوم، د اطلاعاتو او کلتور وزارت، کابل، دولتي مطبعه، ۱۳۵۴هـ ش.
- ۴- رفيع، حبيب الله د پښتو پخوانۍ تذکري (مقدمه)، تاريخ ټولنه، کابل، دولتي مطبعه، ۱۳۵۰هـ ش، ب مخ.
- ۵- هېوادمل، زلمي، د محمد هوتک ژوند او مزار، د بايزيد روښان پوهنتون، د لوړو او مسلکي تحصيلاتو مطبعه، ۱۳۶۲هـ ش، ۶۲-۶۳ مخونه.

۶- مخلص، علي محمد، حالنامه بایزد روشن، به کوشش نورالله اولسپال، اکادیمی علوم افغانستان، ۱۳۶۴هـ ش.

۷- مومند، قلندر، د خیرالبیان تنقیدی مطالعه، چاپ ځی، پېښور، ۱۹۸۸ع، ص ۱۲۴.

۸- محمد عوفی، باب الالباب، به کوشش سعید نفیسی، تهران، چاپ اتحاد، ۱۳۳۵ هـ ش، ص ۱۴۵.

۹- پته خزانه، ۷۶ مخ.

۱۰- بهگونداس هندی، سفینه هندی، د عطا کاکوهی په زیار او پلټنه، بهار، لیتهو پریس، ۱۹۵۸ع.

۱۱- کاکړ، خان محمد، د کسی گلان، بلوچستان بکډیو، عدنان جهانگیر پریس، لاهور، ۱۹۸۹ع، ص ۱۵۰.

۱۲- اخنزاده فرمان مسافر، پښتو ادب ځلنده ستوري، پېښور، ۱۹۸۴ع، ۷۳، ۷۵، ۸۶، ۸۷، ۱۹۹-۲۰۱.

کاندید اکاډمیسین محمد ابراهیم عطایي

د گورگاني هند او صفوي ايران ترمنځ د افغانستان د موجودیت په ساتلو کې د دوه لویو افغاني قبیلوي اتحادیو نقش

توخي يا توخيان د پښتنو یوه لویه قبيله ده، چې د پنځلسمې، شپاړسمې، اولسمې او اتلسمې پېړۍ په دورانونو کې یې کله له نورو قبیلو سره د موتلفی قبیلې په توګه او کله مستقله خاني درلوده.

دا قبيله چې د غلجیو کانفدریسي (اتحادیې) ته منسوبه ده د سلیمان د غرونو له وادیګانو څخه تر مهاجرت وروسته د کندهار په حوزه کې چې په هغه وخت کې لا د ارغستان پر ورشو ګانو اوسېدله د ابدالي قبایلو سره یوځای وه، خو کله چې دغه غلجی او ابدالي پوونده قبایل د ارغنداب په حوزه کې استوګن کېدل او د دوی ترمنځ به کله کله شخړې راوچتېدلې، ولې په جرګو او مرکو به یې خپل منځي متنازع فیها مسایل حلول.

کله چې د کندهار د دوو لویو امپراطوریو، لویدیځ ته د صفویانو او ختیځ ته د هندي گورګانیانو د دولتونو ترمنځ د تجارتي او ستراتیژیکي

اهمیت له پلوه حساس موقعیت ورپه برخه کېدی، نو ددغو قبایلو ترمنځ هم قبیلوي شخړو د سیاسي تمایلاتو په وجه ژوروالی مونده.

دغه منطقوي حساسیت په خاصه توګه د ظهیرالدین محمد بابر له هغه لومړني يرغل سره را اوچت شو، چې په (۱۵۰۷) کې د بابر او شیباني خان اوزبک ترمنځ پر کندهار شخړه وشوه او د یوه دوو کالو په دوران کې د سیمې یو و بل ته دا انتقال بالاخره د بابریانو د تسلط په دایره کې پاته شو.

هغه مهال چې بابر هند ته ولاړ او له هغه ځایه یې د افغانستان اداره په لاس کې ونيوله، نو د کندهار د ابدالیانو او غلجیانو خانانو په داخلي سطح کې ازادي درلوده، کله چې بابر مړ شو او همایون قدرت واخیست او هغه هم په لنډه موده کې د سوري شېرشاه له خوا وشړل شو او همایون هم ایران ته پنا یووړه، نو د شېرشاه د کورنۍ په وخت کې کندهار د یوه مسلط سیاسي پلوه په یوه خلا کې واقع و ځکه سوریانو په هند کې درانه مصروفیتونه درلودل او دلته لا د قبایلو په کانفدریسو کې دومره توان نه و موجود شوی، چې ځانته مستقل دولت تاسیس کړي، نو ځکه د باندې له خوا لومړی ایران او بیا چې کله بېرته د گورگاني جلال الدین اکبر د راپورته کېدو سره د هندي بابري دولت ستنې ټینګې شولې نو د ایران او گورگاني هند ترمنځ پر کندهار کشمکش پیل شو.

یوازې په (۱۶ او ۱۷) میلادي پېړیو کې (۱۳) ځله کندهار د صفوي ایران او گورگاني هند ترمنځ کله د یوه لاس او کله د بل لاس ته ولوېد او په دا هر ځل کې چې د لویو نظامي سوقیاتو په ترڅ کې یرغلونه سرته رسېدل د ځان سره یې بې شمېره تباهي، تلفات او د سیمې خرابي منځته راوړله. ددغو لویو تاریخي انتقالاتو په ترڅ کې چې د دې ځای قبایل په مادي او معنوي سطح کې تهدیدل، نو د مسلطو یرغلگرو سیاستونو له خوا ځینې تفتینونه هم د قبایلو ترمنځ عملي کېدل، خو دوی له یوه مستحکم اتحاد څخه لرې وساتي او بالاخره د اورنگ زېب په خوله هغه حقیقت بیان شو چې ویل یې موږ باید د دغو قبایلو ترمنځ هد له هد سره په ټکر راولو خو دواړه هډه مات شي.

د همدغسې توطیو په جریان کې د غلجي او ابدالي قبایلو ترمنځ د کندهار پر سیمه ییز وېش جگړې راپورته شوې، د کندهار مرزباني (سرحد داري) ((چې دا هم یو محکوم مابانه لقب و چې د ایران له خوا به پښتنو خانانو ته ورکول کېده)) کله یوه ته کله بل ته حواله کېده بالاخره د جریاناتو په ترڅ کې دوی لویې قبیلوي کانفدریسي (اتحادیې) منځته راغلې چې د یوې مشري په ابدالیانو کې سدوزو ته ورپه برخه شوه چې د کندهار ښار صفا یې مرکز و او مخ پر لویدیځ یې تر فراه پورې تسلط درلود او د بلي مشري په غلجو کې توخو ته وسپارل شوه چې د زابل څخه تر کابل پورې یې د حکمرمایۍ ساحه وه.

په (۱۵۵۳) میلادي کې چې گورگاني همایون کندهار ته راغی، نو د کندهار حکمراني یې بهادرخان سیستانی ته وسپارله، خو دا کار د هغه قبیلوي نورم څخه مخالف و چې په دغه سیمه کې د دوو لویو سرداري قبیلو سدوزو او توخو ترمنځ موجود و، نو ځکه کلاتي شا محمدخان توخي د همایون تر تگ وروسته پر کندهار حمله وکړه او بهادرخان سیستانی یې وشاره او په خپله حکمران شو.

د همایون تر مرگ وروسته ایران کندهار ته پاملرنه وکړه او له دغه وخته نو د صفوي ایران او گورگاني هند ترمنځ د کندهار پر سر شخړې پیل شوې او سم له دغه جریان سره د دغو دوو لویو قبیلو ترمنځ هم زړه بداوی پیدا شو. د دواړو خواوو خانان چې دراک شخصیتونه وو، د مسالې د حل لپاره یې کوښښ کاوه خو متجاوز بېگانه مسلط قدرتونه سخت فعال وو چې د دوی ترمنځ د اختلاف لمن پراخه کړي.

بالاخره د صفوي ایران او گورگاني هند ترمنځ د کومې مقاولې پر مخ نه، بلکې په یوه فرضي کرښه کې د سیاسي نفوذ ساحه داسې وټاکل شوه چې د اوسني (مقر) له حد څخه مخ پر لویدیځ د صفوي ایران او تر مقر راپورته مخ پر شمال او ختیځ سیمې د گورگاني دولت د نفوذ په ساحه کې شاملې شي. د ایران شاهانو چې هر څه زور ولگاوه په مستقله توګه یې ونه کولای شول، چې خپل حکمران یا نایب دغو سیمو ته راولېږي، نو په خپله د سیمو خانانو ته یې د (مرز بانانو) په

نامه اداره سپارله او هغوی به یې د ایران په دولت کې شریک بلل. خو د دې سیمو خانانو او خلکو په کلي توگه ځانونه د ایران تابع نه بلل، د گورگاني دولت سره به یې هم روابط پالل، لکه چې په (۱۶۴۰) کې د سدوزو حکمرانانو ملک مغدود خان او کامران خان چې د ایران له خوا د کندهار د حکمرانانو په صفت پېژندل کېدل او د ایران او گورگاني هند ترمنځ سخت اختلاف هم و، دغه دوه مشران د شاجهان دربار ته ورغلل او هلته یې ډېر عزت وشو همدارنگه د توخو مشر سلطان ملخی خو پرله پسې د ډهلي په دربار کې عزتمند موقف درلود او د سلطان لقب هم هغه دربار ورکړی و، هند ته تگ راتگ کاوه. په دې کې شک نه شته چې دغسې روابط به پر ایران ښه نه تمامېدل، خو پښتنو سردارانو خپله ازادې ساتله او د وخت د قدرتونو د فشار پروا یې هم نه کوله.

که څه هم ابدالي او غلجي قبایل د پرديو قدرتونو يعنې صفوي ايران او گورگاني هند د تسلط پر وړاندې په مقاومت کې د يوې متحدې جبهې غړي وو، خو کله کله سیمه ییزې شخړې د دغو قبیلو ترمنځ راپورته کېدې او د دغسې شخړو څخه به متجاوزو قوتونو گټه اخیستله.

نو ددغسې معضلو د حل لپاره د ابداليانو او غلجیانو ترمنځ یوه ډېره لویه او دوستانه جرگه وشوه، چې د ابداليانو د طرف مشري ملک خضرخان مشر زوی خدايداد سلطان مشهور په (خودکي) چې د شېرخان (د احمدشاه بابا د نیکه گانو څخه و) ورور کوله او د غلجو د

طرف مشري سلطان ملخي توخي ته سپارل شوې وه. په دې جرگه کې فیصله وشوه چې د جلدک د گرماو په سیمه کې دې (پل سنگی) چې د کندهار د ښار د ختیځ په پنځوس میلی کې واقع و داسې سرحد وساتل شي چې د دغې سیمې لویدیځ ته ابدالیان او ختیځ ته غلجیانو د نفوذ ساحه جوړه شي. همدارنگه په کندهار کې چې هم غلجیانو قومونو استوګنه درلوده، د ابدالیانو سره دې د ورورۍ په حساب ګډ ژوند وکړي.

دا د دې دوو قبیلوي مشرانو درایت و، چې په یوه سخته حساسه مرحله کې یې د قبیلوي قتلونو د مخ نیوي په طرف کې قدم مخته واخیست ولې دا پر ایران سخته تمامه شوه او له دې وروسته د ایران په دیپلوماسۍ کې دا خبره شامله شوه چې په مستقیمه توګه د کندهار اداره خپلو درباري اداره چیانو ته وسپاري. دغه کار پر ابدالیانو سخت تمام شو او د غلجیانو سره په تفاهم کې د خدایداد سلطان شېرخان (د احمد شاه بابا نیکه) د صفوي حکمران سره وموښت او د کورک په تنګي کې یې د صفویانو لښکر نیست او نابود کړ.

په دغه وخت کې په خپله د ابدالیانو د تربرو ترمنځ هم شخړې روانې وې، چې زیاتره یې ملتان یا هرات ته مهاجر شول او ایران د خپل نفوذ د قایمولو په خاطر چې کله ګرګین د کندهار حکمران کړ، نو هغه په (۱۷۰۳ میلادي) کې د ابدالیانو مشر دولت خان او د هغه زوی

نظر محمد خان ووژل او د هغه کشر زوی زمان خان (د احمد شاه بابا پلار) یې یرغمل ایران ته بوت.

تر پل سنگي پورته غلجي اقوام او په کندهار کې اوسېدونکي غلجیان د خپلو ابدالي عزیزانو سره د صفوي ایران په دې جفا کارانه رویه سخت خواشیني وو.

د توخو مشر سلطان ملخي چې سیمه ییز موقعیت یې د صفوي ایران او گورگاني هند ترمنځ یو سخت برزخ تشکیل کړی و په قبیلوي سطح کې ده هم تکالیف درلودل.

په زابل کې د توخو په اړخ کې هوتک هم لویه قبيله وه او د توخو د سرداری سره یې رقابت کاوه، سلطان ملخي چې د وضع حساسیت ته متوجه و، نو د یو سیاسي مصلحت پر بنا یې د هوتکو و خان بنالم خان ته چې د میرویس خان (نیکه) پلار و خپله لور (نازو) ور واده کړه. دا سیاسي پیوند د ډېرو ښو نتیجو حامل و. سلطان ملخي چې د یوې خوا له ابدالي قبایلو سره د دوستانه تفاهم په وجه ددغو دوو لویو کانفدرسیو (اتحادیو) اتحاد منځته راوړی و، نو په خپله کانفدریسی (د غلجو) په اتحادیه کې یې هوتک هم د ځان ملگري کړل او نور غلجي قبایل لکه سلېمانخېل، اندر، ناصر، ترکی او داسې نور یې هم یوه مرکز ته راټول کړل.

د ایران صفوي دولت چې د دغسې اتحاد څخه سخت تشویش درلود، نو د غلجو سره یې هم د جنگ بنا وکړه چې په یوه سخت جنگ کې چې د دواړو خواو څخه تلفات زیات وو یو هم مشهور قهرمان جبار خان سلیمانخېل و، په شهادت ورسېد او مړی یې د کابل په جنوب ختیځ خوا کې په یو ځای کې خاورو ته وسپارل شو، چې نن د خاک جبار په نامه یادېږي (او نن د کابل په اداري تشکیل کې په دغه نامه یوه علاقه داري ده) سلطان ملخی (دنازو پلار او د میرویس خان مورنی نیکه) د ۱۶۸۸ میلادي کال په حدودو کې په یوه قبیلوي جگړه کې چې د دروازگی په سیمه کې پېښه شوې وه ووژل شو. د ده تر مرگ وروسته یې زوی حاجي عادل مشر شو او دا هم په یوه قبیلوي جگړه کې مړ شو، تر ده وروسته یې زامن او لمسیان خانان وو، خو زیات نفوذ یې نه درلود او قدرت د هوتکو قبیلې ته انتقال شو.

بنالم خان هوتک د میرویس خان پلار چې د نازو په نسبت د توخو زوم گنل کېده د توخو اعتماد یې هم ملگری و او یو دراک مشر و، پر ده هم قوم راټول شو او د ده زوی میرویس خان چې د توخو سرداره قبیله یې ماما خېل وه مخصوصاً د ده د مور نازو په تدبیر هغوی د ده ملاتړ وو، دا رسالت پر غاړه واخیست چې د صفوي ایران نفوذ ته خاتمه ورکړي.

میرویس د خاص تدبیر په لحاظ په ښار صفا کې د یوه پوپلزي خان (چې سدوزی یې یوه پښه ده) لور وغوښته. ده دا کار ځکه وکړ چې د یوې خوا ښار صفا د ابدالیانو (چې پوپلزي او د هغوی پښه سدوزي ورته منسوب دي) مرکز دی د خپل فعالیت مرکز وگرځوي، له بلې خوا په دغه خپلوی چې د ابدالیانو ښځه یې غوښتې وه ځان د هغوی زوم کړی څو په دوه قوته چې د یوې خوا د توخو سرداران یې ماماگان وي او له بلې خوا ابدالیان یې خسر خپل شي، په دې توګه ځان ته دا زمينه برابره کړې چې د دوی په اعتماد یوه لوی ماموریت ته تیار شي. همداسې وشوه، ځکه د ښار صفا ابدالیان چې د ګورګین له خوا مشر دولت خان او د هغه زوی نظر محمد خان وژل شوي وو سخت عصبي و او داسې یو څوک یې غوښت چې د دوی انتقام واخلي او د دغه ستر کار لپاره نو میرویس خان ډېر مناسب شخصیت و.

میرویس خان چې په ډېرو مواردو کې یې د باتدبیره مور (نازو) مصلحت ورسره ملګری و د یوه منظم پروګرام له مخې په کار پیل وکړ، څو دا و چې په کندهار کې د صفوي دولت تسلط ته سقوط ورکړ. ګرګین یې وواژه او هېواد یې مستقل کړ. میرویس خان د صفوي قدرت تر ختمېدو وروسته ځان باچا ونه باله او هغه لقب چې قبیلو د مشر په عنوان ورکړی و هغه یې وساته، ځکه دی پوهېده چې قبیلې لا تر دغه وخته د کانفدریسي په مرحله کې وې او په کانفدریسي کې د باچایي عنصر نه یوازې پيوند نه اخیست، بلکې د قبیلو د اتحاد شیرازه یې هم وررنگوله.

ده کونښن وکړ چې دوه لویې کانفدریسي (غلجی او ابدالی) په یوه اتحاد کې راوړي او نو د یو دراک شخصیت په توګه یې د مشرۍ موقف وساته.

د ده (میرویس خان) د مشرۍ عمر ډېر لنډ و، که څه هم ده په کندهار کې ددغو دوو لویو کانفدریسيو ترمنځ د اتحاد مزی قوی کړل خو د ابدالیانو کانفدریسي چې په هرات کې وه د هغې سره د تفاهم په حال کې و چې له دې دنیا یې سترګې پټې کړې، ولې اخلاقو یې سره له دې چې په قبیلوي سطح کې یې ځینې اختلافات درلودل، خو د بېګانه قدرت پر وړاندې یې خپل اتحاد ته وفاداري ساتله، لکه چې کله نادر افشار پر هرات فشار راوړ، نو د کندهار څخه د غلجو او ابدالیانو کومکونه هغوی ته ور ولېږل شول، خو د نادر افشار پر وړاندې مقاومت وکړي.

دغه پروسه تر هغه وخته جاري وه څو احمدشاه بابا د لوی افغانستان امپراطوري تاسیس کړه او هغه پخوانۍ وضع د یو نوي او لوی تدبیر له مخې و یوه نوي مسیر ته ورولوېده چې دا د جلا بحث موضوع ده.

پوهنمل بریالی باجوړی

د کندهار ادبي دربار

تر کومه ځایه چې په پښتو کې د لومړني ادبي دربار خبره رامنځته کېږي، نو هغه د پښتون پاچا شاه حسین هوتک له نامه سره اړه لري، چې دغه پښتو پالونکی پاچا په منظم ډول د پښتو ژبې او ادب په برخه کې هلې ځلې کولې. پښتانه شاعران او لیکوالان یې پیدا کول او هغوی به یې په خپلو ادبي کارونو باندې ډېر زیات نازول او تشویقول چې د دغه تشویق په نتیجه کې په دغه ادبي دربار کې ارزښتمن کارونه سرته ورسېدل او مهم اثار رامنځته شول.

شاه حسین هوتک ته دغه ادب پالنه په میراث کې پاتې وه ځکه چې په خپله ملي قاید میرویس خان د پښتو ژبې او ادب سره پوره مینه درلودله او په ډېرو مهمو وختونو کې به یې د رحمان بابا کلام ته پناه وړله او د دغه صوفي شاعر کلام به یې د خپلې لارې مشال باله.

همدارنگه د میرویس نیکه مور په خپله د پښتو ژبې یوه زبردسته شاعره وه او له پښتو ادب سره یې د زړه له تله مینه درلوده. همدارنگه د میرویس نیکه په وخت کې د پښتون سپه سالار خان ناصر نوم هم د یادونې وړ دی، چې د خپلو پوځي کارونو ترڅنګه د پښتو ژبې ښه

شاعر و. په همدې ډول ملاپير محمد مياجي چې د حاجي ميرويس خان نږدې ملگری و او د روم د علماوو له خوا ورته د پير افغان لقب ورکړ شوی و او دوه کتابونه (افضل الطرايق) او (القرايض فی ردالروافض) په پښتو نظم کړي وو، د دغه ښه شاعر اشعار په پټه خزانه کې راغلې دي. همدارنگه بابه جان بايي چې د ميرويس نيکه ډېر ښه ملگری و او پر (۱۱۲۹ل) کال يې د ((شها او گلان)) کيسه په پښتو نظم کړه او نوم يې پرې ((قصص العاشقين)) کېښود.

داود هوتک د پټې خزاني د مولف پلار چې له ميرويس نيکه سره همپشه ملگری و د پښتو ژبې ډېر ښه شاعر و چې د کلام نمونه يې په پټه خزانه کې راغلې ده.

ملا نورمحمد غلجی د نافع المسلمین ليکونکی چې د ميرويس نيکه په کاله کې د کوچنيانو ښوونکی و او حاجي ميرويس خان يې ډېر احترام درلود.

له دغې لنډې يادونې نه زما مقصد دادی، چې په خپله ميرويس نيکه هم په خپل وخت کې له عالمانو، ليکوالانو او شاعرانو سره نږدې اړيکي او راشه درشه درلوده. په دغسې يو ماحول کې شاه حسين هوتک سترگې وغړولې او را لوی شو، نو ځکه ويلای شو، چې د هغه په طبيعت او خټه کې له پښتو ژبې او ادب سره مينه اخښل شوې وه او له خپلې کورنۍ نه ورته دا مينه په ميراث کې پاتې وه.

شاه حسین هوتک د (۱۱۱۴هـ ق) کال د لومړۍ خور په (۲۳مه) د غلجیو د کلات د سیوري په سیمه کې د میرویس نیکه کره دنیا ته راغی. په (۱۱۳۵ ق) کال د خپل ورور شامحمود هوتک له خوا د کندهار او شاوخوا سیمو پاچا وټاکل شو. په (۱۱۵۲هـ ق) کال د نادر افشار سره تر اوږدې جگړې وروسته په مازندران کې د تبعید په حالت کې وفات شو.^{۱۰}

کله چې شاه حسین هوتک د خپل ورور شاه محمود له خوا پاچا وټاکل شو، نو له نورو کارونو سره یې د پښتو ژبې او ادب ته هم پوره توجه وکړه. پښتانه شاعران یې پر ځان راغونډ کړل او له هغو سره به یې په ټاکلو وختونو کې ادبي جرگې او مجلسونه کول.

شاعرانو او لیکوالو ته به یې وخت پر وخت جایزې ورکولې او هغوی به یې ادبي کارونو ته تشویقول. د همدغه تشویق په نتیجه کې ډېر شاعران او لیکوال رامنځته شول او ډېر مهم اثار یې ایجاد کړل.

د پټې خزاني د روایت له مخې دغه ادبي غونډې، علمي بحثونه او مشاعرې د کندهار په سلطنتي کتابتون کې د شاه حسین هوتک تر مشرۍ لاندې جوړېدې چې دغې ټولنې ته به یې ادبي دربار وایه. د پټې خزاني مولف په دې باب لیکي (پادشاه عالم پناه په ارگ کې د قندهار

^(۱) ژبیلنه، خپرونکی د افغانستان د علومو اکاډمۍ د ژبو او ادبیاتو مرکز، پښتو ټولنه، گوندي مطبعه کل ۱۳۲۱، ۷۸ مخ.

هغه قصر چې نارنج باله شي، هلته په هفته يوه ورځ دربار کا په کتب

خانه کې مجلس کې علما جمع کېږي او فضلا ټولوي))^(۱)

هغو کسانو چې په دغه ادبي دربار کې يې گډون کاوه او يا د دغه

دربار غړي وو په لاندې ډول يې يادونه کوو.

شاه حسين هوتک چې د غونډو مشر و او په خپله به يې په علمي او

ادبي بحثونو کې برخه اخيسته او د پښتو ژبې ښه شاعر و چې د کلام

دغه نمونه يې په پته خزانه کې خوندي وه او د محمد هوتک په قول د

دېوان خاوند و چې ده به يې اشعار ليکل:

بېلتانه دې د غمو په چپاو چور کړم

په تيارو کې د هجران يې له تادور کړم

بېلتانه دې هسې اوښکې راخوړې کړې

ستا د فکر په گرداب کې تل عبور کړم

د فراق پېړۍ مې کښېوت و مړۍ ته

په جهان کې يې رسوا لکه منصور کړم

په وصال دې هم نانباد يممه دلبرې

د بېلتون فکر په زړه کې ناصبور کړم

د بانو غشی مې وخوړ په ځيگر کې

غمازانو په غمزو غمزو مهجور کړم

(۱) محمد هوتک، پته خزانه، د پوهاند عبدالحي حبيبي په تحشيه او تعليق، د پښتو انکشاف او تقويې امریت، کال ۱۳۵۴، ۵۵-۵۶ مخونه.

خلق یاد زما د عشق په لېونو کا
زه حسین محبت هسې مشهور کړم.

ملا یار محمد هوتک چې د خپل وخت لوی عالم او د شاه حسین هوتک استاذ و ده په فقهه کې ((مسایل ارکان خمسه)) په نامه کتاب کښلی دی او د پښتو ژبې ښه ادیب و.

ملا محمد یونس توخی چې د کندهار د جامع امام و او په پښتو کې یې د ((جامع فرائض)) په نامه یو کتاب کښلی و او د پتې خزاني مولف یې د ادبي دربار په علماوو کې نوم یادوي.^{۱)}

محمد هوتک چې د دغه پاچا له خوا دربار ته وغوښتل شو او د هغه په هدایت یې پته خزانه وکښله او هم د دغه ادبي دربار منشي و د محمد هوتک خپله وینا ده چې وايي ((... دا ډېر وختونه تېر شول چې ما غوښته چې زه د پښتو شاعرانو تذکره وکارم او د دوی احوال سره راټول کاندې مگر زماني ماته فراغ نه راکا او دا هيله مې په زړه کې وچه شوه. ځکه چې پر قندهار د ظلم او جفا تورتم پروت و او هېچا ارام نه درلود... اوس چې حق تعالی موږ خلاص کړو له هغو ظلمو څخه او فراغ شوه زړونه زموږ او ملک حاجي میرخان علیه الرحمه دوی له قندهار وياسته او پښتانه یې د دوی د جوړه ازاد کړل زما زړه فراغ البال شو له

^{۱)} عبدالروف بېنوا، پښتو روزنه، د پښتو څېړنو بین المللي مرکز، ۱۳۵۷ل کال، دولتي مطبعه، ۹۲ مخ.

اندوهه او قلم مې راواخیست هغه وخت چې زما له ارادې خبر شو زموږ د پښتنخا د سترگو تور امام المسلمین... شاه حسین ادام الله دولته الی یوم الدین... نو یې زه وغوښتم خپل دربار ته او ماته یې تشویق وکا او الطاف یې ښکاره کا چې دا خپله اراده پوره کاندم او د پښتو شاعرانو حال سره راټول کاندم.))

په دې توگه دغه مهم کتاب د شاه حسین په هدايت او تشویق وکښل شو چې د پښتو ژبې تر ټولو مهمه او درنه تذکره ده همدارنگه محمد هوتک د دغه ادبي دربار دمنشي دنده په غاړه درلوده او د شاه حسین هوتک اشعار به یې لیکل چې دغه مطلب هم دی په خپله په پټه خزانه کې وایي ((... زه محمد هوتک کاتب د دې کتاب هم په دې مجلس کې یم او د بادشاه ظل الله اشعار او ادبیات په قلم کارم او کتاب د دېوان یې مرتب شوی دی کله په پښتو اشعار وایي او کله پارسي ژبې ته هم میل کا او استاد العلما ملا یارمحمد ته یې قرائت کا چې سهو و سقم ځنې زایل کا، او د بادشاه په اشعارو کې لږ سهو لیده شي او علما یې په بلاغت او فصاحت قایل دی او سماع ته مایل...))^۱

محمد هوتک د خپل وخت مروجه علوم لوستی وو له شعر او ادب سره اشنا و. په عروضو، قافیه، بیان معانی او د ادب په نورو څانگو کې د مطالعې خاوند و، نو ځکه د شاه حسین د توجه وړ وگرځېد او د پټې

^(۱) پښتو روزنه، ۸۹مخ

خزاني ليكلو ته يې وهڅاوه. د محمد هوتک بل کتاب خلاصه الطب نومېږي. محمد هوتک د خپل دغه کتاب په باب ليکي ((بل کتاب مې کښلی دی په بيان د طبابت او علاج چې خلاصه الطب يې نوم دی په سنه ۱۱۳۹ هجري چې مې دغه کتاب پادشاه عالم پناه مدظله مخ ته پېش کاسل طلاوې يې ماته صله کا او هر کله داسې مراسم د پادشاه د دې فقير غريب په حق ډېر دی او ارکان د دولت ابدت مدت هم پردی فقير غريب نظر کا خاص بيا بهادرخان عالي مکان چې نن ورځ په قندهار کې د غرباؤ پر سر ظل د رحمت دی خالق دې عمر ډېر کا))^(۱)

د محمد هوتک ژوند او مزار د کتاب د ليکوال زلمی هېوادم ل د وينا له مخې محمد هوتک درېيم سړی دی چې د زاړه طب اصول يې په پښتو ژبه د پښتنو لپاره کښلي دي، د ده ترمخه د خوشال خان خټک طب نامه او ورپسې د عبدالحليم اختيارات بديعي يادولی شو.^(۲)

همدارنگه محمد هوتک د دېوان خاوند شاعر و، چې په خپله د خپل دېوان په باره کې ليکي: ((ما له يو دېوان د اشعارو هم شته چې په دې وخت مردف او مدون شوی دی او غزلونه او قصايد او رباعي لري کله

(۱) زلمی هېوادم ل، د محمد هوتک ژوند او مزار، خپرونکی د بايزيد روښان پوهنتون، د ښوونې او روزنې پوهنځی، د لوړو او مسلکي تحصيلاتو مطبعه، کال ۱۳۲۲، ۱۴ مخ.

(۲) همدا اثر ۱۴ مخ

چې طبع قاصر میل د شعر او وینا کا شعرونه کارم او موزونان د روزگار
 یې خوښوي))^{۱)}

کومه نمونه چې محمد هوتک د خپلې شاعرۍ څخه په پټه خزانه
 کې ثبت کړې ده په دې ډول ده:

ساقی پاڅه د سرو ملو ډک یو جام را
 ستا له غمه نا ارامه یم آرام را
 بې له له میو د بهار نندارې څه کړم
 پسرلی شو د خوښۍ ښه پیغام را
 دنیا پاته ده څو شپې مو یو گړۍ ده
 یو گړۍ مې خوښ که می کړی انعام را
 د بېلتون په تاریکو کې مې زړه شین شو
 رڼا لمر د جام د میو په ظلام را شین شو
 ناکامیو د دنیا مې کام راتریخ کا
 چې مې خوږ کا کام ترڅه و مانا کام را
 نه نشاط شته نه مستي شته نه رندي شته
 چې سم رند هغه اوبه علی الدوام را
 په اوبو مې سوړ زړگی لږ څه راتود که
 محمد ته د اور ډک یو هسې جام را.

د محمد هوتک بل کتاب خلاصه الفصاحت نومېږي، چې د همدغه
 ادبي دربار په رڼا کې لیکل شوی دی او د ده د وینا له مخې د فصاحت

(۱) زلمی هېوادل، د محمد هوتک ژوند او مزار، خپرونکی د بایزید روښان
 پوهنتون، د ښوونې او روزنې پوهنځی، د لوړو او مسلکي تحصیلاتو مطبعه، کال
 ۱۳۲۲، ۱۴ مخ.

علوم یې د پښتنو طالبانو لپاره خلاصه کړي دي. د دغه ادبي دربار بل ښه عالم او شاعر ملا زعفران تره کی و چې د پټې خزانې مولف د پاچا د کین لاس په نامه یاد کړی دی. دې عالم په حکمت، ریاضي او طب کې پوره لاس درلود او یو کتاب یې په طب او حکمت کې لیکلی و چې ((گلدسته زعفراني)) نومېده او د پټې خزانې مولف لیدلی و^{۱۰}

د دغه ادبي دربار بل برخه وال پښتون سالار بهادرخان و چې د محمد هوتک په قول د پاچا بازو و او شاه حسین به په ((ورور)) ورته خطاب کاوه او د عوامو له خوا د ((امیر الامرا)) په لقب یادېده. دا پښتون سالار علاوه پر مېړانه د سخاوت او ښه علم خاوند هم و، ښکلي او خوندور شعرونه به یې ویل او هر کله به چې له جگړې نه فاتح راغی نو شاعران به یې مېلمانه کړل او له هغوی سره به یې ادبي مجلسونه کول. د دغه تورزن شاعر د یوې بدلې څو بیتونه په دې ډول دي:

بېلتون دې زور دی تر لیمو مې سهار نم څاڅي
لکه شبنم څاڅي
دا سره یاقوت مې په لمن کې ستا په غم څاڅي
په غم الم څاڅي
گوره لیلی باران د وښو چم پر چم څاڅي
لکه شبنم څاڅي

(۱) پښتو روزنه، ۹۲مخ

راغله لیلی په شینکي خال نڅا په گلو کوي
 په سرو منگلو کوي
 سهار چې وځي سیل کا، رغ په بلبلو کوي
 گل په اوربلو کوي
 ملالی سترگې یې کاته په ویرژلو کوي
 زبب په کجلو کوي
 د ژوبل زړه وینې په هر گړۍ هر دم څاڅي
 لکه شبنم څاڅي
 بسکلي نجلۍ د باغ په لور مه ځه نڅا مه کوه
 عاشق رسوا مه کوه
 وريت شوی زړه مې دی مین پورې خندا مه کوه
 راشه جفا مه کوه
 زه یم پتنگ ته یې ډیوه ما جلبلا مه کوه
 نور ظلم بیا مه کوه
 یم ستا له عشقه لېونی پر ما ماتم څاڅي
 غم و الم څاڅي

ریډی خان مومند هم دغه ادبي دربار ته منسوب شاعر دی چې
 محمود نامه یې ولیکله او کله چې یې د پاچا په مخ کې ولوستله نو
 شاحسین زر طلا وي ورکړې. دا شاعر د شاه محمود هوتک سره په
 (۱۱۳۶هـ) کال کې اصفهان ته تللی و او کله چې راغی نو بیا یې محمود

نامه ولیکله چې د شاه حسین له خوا ونازول شو دا کتاب چې د مثنوي په شکل کې دی یو باب یې محمد هوتک په پټه خزانه کې راخیستی دی.

بل پښتون شاعر چې دغه دربار ته منسوب دی نصرالدین خان اندر نومېږي. ډېر زړور پښتون و په اصل کې د غزني و د پاچا حسین په وخت کې کندهار ته راغی او د خپلې مېړانې په اثر د پاچا د توجه وړ وگرځېد. دې پښتون شاعر د اشعارو دېوان درلود په شعر کې یې (نصر) تخلص کاوه د کلام نمونه یې په پټه خزانه کې شته.^{۱۰}

له دغو څرگندونو څخه زموږ مقصد دادی، چې د کندهار ادبي دربار چې د پښتون پاچا شاه حسین هوتک له خوا جوړېده. په منظم ډول د پښتو ژبې او ادب د غوړېدنې لپاره عملي گامونه اخیستل او دا د دغه پښتون پاچا هغه پښتو پالنه ده چې په تاریخ کې یې ساری لږ دی. په خپله شاه حسین پښتو پالونکی پاچا او د پښتو ژبې ښه شاعر و، نو همدارنگه یې پر ځان د هغه وخت ډېر ښه عالمان او شاعران راغونډ کړي وو، لکه محمد هوتک، ملا یارمحمد هوتک، محمد یونس توخی، ملا زعفران تره کی، بهادر خان، ریدی خان مومند، نصرالدین خان اندر، چې د پښتنو له بېلابېلو قومونو څخه وو، دغه ادبي دربار به په سلطنتي کتابتون کې جوړېده، هغه قصر چې نارنج یې باله په اوونۍ

(۱) پښتو روزنه، ۹۸ مخ

کې به یو ځل د پاچا تر مشرۍ لاندې ټولېدل او ادبي بحثونه او مشاعرې به یې کولې. د پاچا له خوا به دوی تشویقېدل او جایزې به ورکول کېدلې.

د مثال په توګه د پټې خزاني مولف او د دغه ادبي دربار منشي ليکي ((... نو یې زه وغوښتم خپل دربار ته او ماته یې تشویق وکا او الطاف یې ښکاره کا...))

همدارنګه محمد هوتک چې کله خپل کتاب خلاصه الطب شاحسین هوتک ته ښکاره کړ نو سل طلاوې یې ورکړې. په همدې ډول ریډی خان مومند چې کله خپل کتاب محمود نامه پاچا ته وړاندې کړ، نو زر طلاوې یې ورکړې.

په همدې ارتباط محمد هوتک ليکي: ((چې یوه ورځ د پاچا په قصر کې مجلس و، فضلا او علما سره راټول شوي وو، ناڅاپه احوال وشو چې قاصد راغلی دی او پیغام یې له لرې ځایه راوړی دی. ملا زعفران چې د دې دربار ښه شاعر د باندې ووت یو ګری پس بېرته راغی او د یوې فتحې زېږی وکا چې هغه د شال او ږوب د فتحې زېږی و دغه بیتونه یې وویل:

د حسین پادشاه د بخت ننداره ګورئ

چې یې فتح په لښکرو ږوب و شال کا

ددغو بیتونو په اورولو سره پاچا ژېر زعفراني شال ورکړ او بیایې د مجلس ټولو حاضرینو ته شالونه وبخښل.

دا وو د شاه حسین هوتک هغه تشویق چې د پښتنو شاعرانو سره یې کاوه او پر هغو باندې یې تل مهرباني کوله او دغه تشویق په حقیقت کې د شاه حسین هوتک د خپلې ژبې او ادب سره د زړه له تل نه د رښتینې مینې یو څرگند ثبوت دی.

همدغه وجه وه. چې په دغه ادبي دربار کې د علم او ادب په مختلفو ساحو کې مهم اثار رامنځته شول. د همدغه پاچا په امر د رحمان بابا د دېوان زیاتې نسخې کاتبانو ولیکلې او په خلکو کې خورې شوې چې د پتې خزاني د مولف په قول د دغه کار لپاره یې کاتبان پېښور ته استولي وو. چې دا هم د دغه پاچا بې سارې مینه له پښتو سره څرگندوي. د ژبپالنې لیکوال د دغه ادبي دربار په باب کښلې دي ((... که څه هم د دې ادبي دربار کومه لیکله شوې کړنلاره مور ته نه ده راپاتې خو هغه علمي او ادبي کارونه چې د دې دربار په سیوري کې ترسره شوي دي څرگندوي چې یو لوی هدف یې د پښتو کتبي ذخیره زیاتول او پښتو ته په هره برخه کې د اثارو منځته راوړل وو لکه د طب په برخه کې ((خلاصة الطب)) د حکمت په برخه کې ((گلدسته زعفراني)) د تاریخ په برخه کې ((محمودنامه)) د ادبي څېړنو په برخه کې ((پته خزانه)) د دین په برخه کې ((مسایل ارکان خمس)) او ((جامع فرائض)) او نور کتابونه یې چې تالیف کړي او یا یې چاته لوړې جایزې پرې ورکړې دي. باور دی چې د شاه

حسین هوتک د وخت دې ادبي دربار به د پښتو په لاره کې ډېر نور خدمتونه هم کړي وي، خو څرنگه چې د دې خدمتونو په برخه کې پټه خزانه زموږ یوازینی اخځ دی او بل ځای یې یادونه نه شته او هم څرنگه چې پټه خزانه تر (۱۱۴۲هـ ق) کال پورې په کندهار کې دوام کړی نو د دې دربار د لسو پاتې کلو له کارونو هم بې خبره پاتې یو)»

په پای کې باید ووايو چې د دغه پښتون واکمن په وخت کې پښتو ژبې او ادب ته بنسټیز کارونه شوي دي او د ادب په بېلابېلو څانگو کې ارزښتمن اثار رامنځته شوي دي. د دغه ادبي دربار له خوا د پښتو ژبې پالنه په ښه ډول سره کېدله، د اثارو په خپرولو کې یې لاس درلود او د لیکوالو او شاعرانو په ټولولو، روزلو او پاللو کې یې هم خپله دنده په ښه توګه سرته رسوله، چې یادونې یې په پورته کړښو کې وشوې.

پوهنیار اکبر کرگر

د شیخ متي یو شعر:

د پښتو ادب ځلانده عرفاني نمونه

زموږ په لرغوني فرهنگ کې تصوفي - عرفاني فکري جريانونه په دوو پړاوونو کې د څېړنې او مطالعې وړ دي. یو تصوفي، عرفاني فکري جریان په عامه او کلي مانا چې تر اسلام څخه د مخه فرهنگونو د اغېزو او تاثيراتو مثالونه لري او بل د اسلامي فرهنگ تر خپرېدو وروسته تصوفي، عرفاني جريانونه چې تر زیاته حده د اسلامي او عربي فرهنگ او قراني اياتونو او احکامو پر بنسټ تفسیر او توجیه شوي دي.

لومړی پړاو:

په تاريخي لحاظ زموږ فرهنگ او فرهنگي شتمني زموږ د ولسونو په مغز او روان کې د پېړيو پېړيو له خوا مدينتونو، فرهنگونو، مذهبونو، کيسونو، نړۍ ليدونو، اسطورو او افسانو داسې ترسب دی، چې د پلټنو په ترڅ کې د هغو په منشاء او سرچينو پوهېدی شو. تصوفي عرفاني فکري جريانونه د شرقي فلسفي نړۍ ليد سره په ترکیب کې راڅرگند

شوي. هېڅکله یې خالص او ناب شکل نه دی غوره کړی، بلکې یو په بل کې او په ګډه سره د یوه فکري سیستم په توګه منځته راغلي، دوام یې کړی او د تر منځه تللو وروسته یې اوس هم نښې نښانې او اغېزې لیدلې شو. په دغه پړاو کې زردشت د چوپاني دورو د افکارو له تکوین څخه راهیسې د زروان (Zar vana) یا ناپایه زمان راهیسې چې نور او ظلمت، رڼا او تورتم د هغه مولود بولي او په فکري لحاظ د اهورا او اهریمن یا اهورا مزدا (یواځینې پوه خدای) او اهریمن د هغه تخلیق بولي، یو ډول مونیزم یا یووالي جوتوي، د څلورو پړاوونو ((یعنې د نېکو افکارو مقام، د ښو خبرو مقام، د ښو کارونو مقام، د ابدی عظمت لومړنی پیغام دی، چې د دې سیمې په فرهنگ کې ډېر لوړ او عالی مقام لري او انسان ښو چارو ته رابولي، انسان په دغو مراحلو کې اهورا ته نژدې کوي.

د زردشت د افکارو د ټوکېدو خاوره د بودايي مدنیت لپاره ښه کرونده شوه. بودا هم د نېکو چارو وعظ وکړ او د هغه زده کړي او تعلیمات له هندوکش څخه اخوا تېر شول، کلونه کلونه یې دوام وکړ. بودا ویل:

((ای زاهدانو هغه څوک چې ټول وخت سهار، غرمه او شپه یوازې یوه شپه خپل زړه له نېکۍ ډک کړی، هغه ثواب چې ترلاسه کوي یې د هغه چا تر ثواب نه ډېر زیات دی چې سهار، غرمه او شپه هره شپه د

خورو سل لوبني خیرن کړي. د دغې نېکې لپاره مینه او غماض لازم دی.)) (۳، ۲۰) د بودا دغه اخلاقي زده کړې د یوه صوفي او عارف لپاره چې خپل زړه یوازې د خدای کور بولي ډېر ښه درس دی.

زموږ په فرهنگ کې له اسلامي مدنیت څخه د مخه د یوناني فلسفي افکارو افلاطوني او نوي افلاطوني افکارو له اغېزو هم سترگې نه شو پټولی. لنډه دا چې شرقي افکارو له هند، چین، ایران، یونان او نورو فرهنگونو او مدنیتو څخه زموږ په فرهنگ او تاریخ کې هم ترسب کړی او خپله اغېزه یې پرې ایښې ده.

دویم پړاو:

زموږ له فرهنگ سره د اسلامي مدنیت او فرهنگ یوځای کېدنه او په دې سیمه کې د اسلام خپرېدل او نفوذ زموږ د سیمې په فکري جریانونو کې یو بل پړاو پیل کړ. دا پړاو د اسلامي فرهنگ پیل دی.

په دویمه او درېیمه هجري پېړۍ کې په بغداد یعنی د خلافت په مرکز او نورو مراکزو کې تصوفي او عرفاني افکار منځته راغلل.

په اسلامي نړۍ کې مشهورو عارفانو او صوفیانو د قراني احکامو پر بنسټ د خپلې لارې او طریقت لپاره د یوځای ستاویزونه وپلټل د مثال په ډول: په قران کې د میثاق په باب ایت دی، چې صوفي ورته د ((مینی پیمان)) وایي چې د انسان او خدای ترمنځ موجود دی.

همدارنگه په قران کې ((امانت)) ته اشاره ده چې نړیوالو ته وړاندې شو (انسان). ځمکې او اسمانونو دغه امانت نه شو ساتلی، بلکې انسان ومانه. په قران کې مومن ته د دیدار وعده ده، چې د قیامت په ورځ خدای له انسان سره گوري، له دې پرته خدای په دې نړۍ کې هر چېرته وي، په مشرق کې په مغرب کې او هرځای ته چې انسان مخه کړي خدای شته او دا هغه ټکی دی چې انسان هر چېرته مخه کړي، کولای شي دغه مفکوره په انسان کې وگوري او انسان ته د شاه رگ څخه هم نږدې دی.

خو کله چې په پښتو ادب کې دا مساله مطالعه کوو، پښتني فرهنگ هم په دغه پراخه سیمه ییز فرهنگي چوکاټ کې مطالعه کېدی شي او په دغه فرهنگ کې فکري جریانونه هم گوښي نه شي مطالعه کېدی.

شیخ متي یو له دغه ډول مبتکرو عارفانو او د شور او وجد خاوند معلومېږي چې کېدی شي د هغه په یوه شعر کې د وخت د لاسبري فکري جریان اندازه ولگول شي.

لوی استاد مرحوم عبدالحی حبیبی د پټې خزاني په حواله لیکي: ((شیخ متي د عباس زوی و چې عباس د عمر او عمر د خلیل زوی و. خلیل د غوريا او غوريا د کند ابن خرنسبون زوی و. دا مشهوره کورنۍ د خرنسبون تر مرگ وروسته په ارغستان، پښین او پېښور کې خپره شوه او شیخ متي دوه وروڼه نور هم درلودل چې حسن او امران

نومېدل د امران مزار تراوسه د کورک پر غره دی چې هغه غر د ده په نامه ((خواجه امران غر)) هم بلل کېږي او یوه خور یې ((بي بي خالده نومېده چې قبر یې تراوسه هم په پښین کې مشهور دی او په کلات کې د ترنگ پر غاړه د ((خالکلي)) هم د دې په نامه تراوسه باله شي چې دا په ژوند هلته اوسېده.

شیخ متي پر (۶۲۳هـ) زېږېدلی او د (۶۵) کالو په عمر د ترنگ پر غاړه پر ۶۸۸هـ کال وفات شوی دی، د ده مزار تراوسه هم د کندهار شمال شرقي خواته تقریباً (۵۰) میله لرې پر یوې غونډۍ واقع دی چې کلات یې بولي او دی په کلات بابا مشهور دی، ده خپل ژوند هم د ترنگ پر غاړو او د غونډیان په غره او د کلات په حدودو کې تېر کړی دی. ((، ۴، ۱۶)).

دغه راز استاد حبيبي د نعمت الله هروي دمخزن افغاني په قول چې یو بل مشهور کلاسیک اثر دی را نقلوي چې: ((ان طالب حقایق و کاشف معاني زبده ابرو و خلاصه اصرار شیخ متي خلیل صاحب عبادت و ریاضت بود. ایشانرا سر حلقه دوازده سړبن میگویند و افغانان بسیار ارادت می آوردند و مرید میشدند چنانچه غلغله کرامت ایشان در تمام منتشر شد.)) (۴، ۱۶۴) دغه راز استاد د شیخ متي عارف د عرفاني شخصیت او مقام د اثبات په ترڅ کې په پټه خزانه کې له ((افضل الطریق)) څخه یو حکایت په دې عبارت را نقلوي: ((یوه ورځ شیخ متي پر لار تېرېده، چې هلته ډېرې ډېرې پرتې وې او لار یې بنده کړې وه.

چې دغه ځای یې ولید، نو څو شپې متواتر راغی او له هغې لارې څخه یې ډبرې او کاني ایسته کړل. یوه دهقان د شپې خپله ځمکه اوبوله ده ته یې وویل: ته د خدای دوست یې او ټول خلق ستا احترام کوي. نو دونې زحمت ولې پرځان تېروې او دغه لار پاکوې شیخ متي هسې ځواب ورکړ، چې یوه گړۍ د خلقو خدمت تر هر څه ښه دی. ((۴، ۱۶۵))

دپتې خزاني مولف زیاتوي، چې شیخ متي یو اثر هم کښلی و چې نوم یې و ((د خدای مینه)) دغه کتاب په کلات کې د شیخ متي په زیارت پروت و او زیارت کوونکو به لوستلو، په دغه اثر کې مناجاتونه او دعائیه شعرونه و، خو دغه اثر تراوسه تر لاسه شوی نه دی.

اوس د دې لپاره چې د عارف شیخ په یوازینی لاسته راغلي شعر څه ووايو او د هغه د عارفانه او صوفیانه افکارو جاج واخلو نوموړی شعر رانقلوو:

پر لویو غرو هم په دښتو کې
 په لوی سهار په نیمو شپو کې
 په غاړو رغ او په شپېلکو کې
 یاد ویرزلیو په شپېلو کې
 ټول ستا د یاد نارې سوري دي
 دا ستا د مینې نندارې دي

جنډې زرغون که په بیدیا دی
د برېښ خواته په خندا دی
ترنگ چې خړ دی په ژړا دی
دا ټول اغېز د مینې ستا دی
ټوله ښکلا دې ستا له لاسه
ای د پاسوالو پاسه پاسه

که لمر روښانه مخ یې سپین دی
یاد سپوږمیه تندي وریښ دی
که غر دی ښکلی پرتمین دی
لکه هنداره مخ د سین دی
ستا د ښکلا دا پلوشه ده
دا یې یو سپکه ننډاره ده

دلته لوی غرونه زرغونېږي
د ژوند ورمې په کې چلېږي
بوراوې شواوخوا کړېږي
سترگې لیدونه یې هیښېږي
تل دنړۍ په ښکلیده یې!
لویه خاونده! ټوله ته یې!

خاوندۀ بښکلی ستا جمال دی
 بښکاره یې لور په لور کمال دی
 که ورغ که شپه که پېرې کال دی
 ستا د قدرت کمکی مثال دی
 ستا د لورونو یو یوه رڼا ده
 دلته چې جوړه تماشا ده

زړه مې دا ستا د مینې کور دی
 سوی د عشق په سوځند اور دی
 رپي و تاته ستا پر لور دی
 بې له دې هېڅ دی ورک یې پلور دی
 ستا د جمال په لیدو بښاد دی
 که نه وي دغه نور برباد دی

په غرو کې ستا د عشق شپېلکی دی
 د دې نړۍ په عشق سهی دی
 که غټ که وړ که پند نری دی
 ستا د جمال څری هر شی دی
 چې پر دنیا مې سترگې پرې سوې
 ستا د جمال په نندارې سوې

نه هسک نه مخکه وه تورتتم
تیاره خپره وه ټول عدم و
نه دا ابلیس نه یې ادم و
ستا د جمال سوچه پورتم و
چې سو ښکاره ښکلې دنیا سوه
د پنځ پر لوري یې رنسا سوه
زه چې څرگند پر دې دنیا سوم
د ښکلي مخ په تماشا سوم
ستا پر جمال باندي شیدا سوم
له خپلې ستې را جلا سوم
په ژړا ژاړم چې بېلتون دی
یمه پردېسي بل مې تون دی
وگړي والي (متي) ژاړي
سورې یې دورې غاړې غاړې
څه غواړې څه وایې څه باړي
خپل تون او کور و کلی غواړي
چونې چې بېل سي نیمه خوا سي
تل یې د بڼې په لور ژړا سي

د شیخ متي شعر څو اړخونه لري؟

– د شیخ متي د شعر پوځوالی او شعریت.

– د شعر تصوفي او عرفاني اړخ

– د شعر فلسفي – عرفاني اړخ

د شعر پوځوالی:

د شعر دا اړخ مور ته راجوتوي چې په پښتو شعر او شعري کلام کې فکري غنا ان له پخوا موجوده وه. په دې شعر کې مور داسې پوځوالی او فکري غنا لیدلې شو، چې د یوې پیاوړې فرهنگي غنا نماینده ګي کوي. دا خبره هم راجوتوي، چې پښتانه شاعران له تصوف او عرفان سره اشنا و. په دې برخه کې یې زیاتې شتمني درلودې، خو دا چې لا تر اوسه نه دی ترلاسه شوي، یو عمده دلیل دا کېدی شي، چې د پښتنو سیمه تل د لویدیځ او ختیځ او منځنی اسیا له خوا د یرغلونو او تاراکونو د تېرېدو لاره ده او د اوسني جنگ په څېر، په تېرو جنګونو کې هم زرګونه فرهنگي اثار د اسونو او کاروانونو په پښو کې لتار شوي او له منځه تللي دي. پر دې اساس ده چې مور د فکري جریانونو د تحلیل له پلوه لږ مواد او اثار لرو.

د شعر تصوفي او عرفاني اړخ:

د شیخ متي په پورتنی شعر کې یو ډول نه، بلکې په پوره ډول شرقي تصوفي فکري جریان لیدل کېږي. شعر د مولانا د مثنوي په تقلید په ((غاره رغ)) یا ((نی)) د فراق په سندره پیل کېږي او ټول موجودات د واحد او یوازيني ذات د موجودیت شهادت ته رابولي.

استاد حبیبی هم د دې خبرې یادونه کوي چې:

((شیخ متي له هغو لومړیو حلقو څخه دی، چې پښتو شعر ته یې یو فلسفي ښکلی رنګ ورکړی او د جمالیات ټکی یې ښه روڼ کړی دی مګر د ده فکر تل له مادي خوا څخه معنوي او الهي افکارو ته میل لري. له مادي اشعارو څخه تل معنوي او مافوق الطبیعه نتایج اخلي او یوازې د مادي په ستاینه کې ځان نه ډوبوي.)) (۴، ۱۶۸) سره له دې چې د شیخ متي ټول اثر نه شته، خو موږ کله چې د حد اقل تحلیل په لټه کې یو. په همدې مطلوب شعر کې چې له طبیعت او د طبیعي ښکلا له ستاینې پیل کوي، په جزئیاتو غرونه، شپه او ورځ (زمان) غاړه (نی) د غمجنو اوازونو، شنه شوي، بڼونه، ترنګ سیند او هر څه چې ښکلا او جمال لري، په واقعیت کې یو تمثیل کوي.

دغه راز د لمر مخ، د سپوږمۍ ورین تندۍ، پرتمین غرونه، د سیند د هندارې په څېر مخ، زرغون غرونه، د ژوند وړمه، بوراگان او د هغو سندري ټول او ټول د لوی ذات د یو واحد وجود په هستۍ شهادت

ورکوي. شاعر له دغه توصیف او تمثیل څخه د لوی ذات خاوند تعالیٰ جمال، ښکلا، زمان او مکان د خدای له قدر ته بولي. کوم چې ځای یې زړه کې دی، زړه چې د سیر او ((قلب)) د خاوندانو په فکر د خدای د مینې کور دی. خو د شاعر ټوله اندېښنه او غمناکه په دې کې ده چې له بېلتونه ژاړي.

بشونو از نی چون حکایت میکند
از جدایی ها شکایت میکند

په ژړا ژاړم چې بېلتون دی
یمه پردېسي بل مې تون دی

نوموړی هم په فراق کې د چوڼي (بلبل) په څېر په دې خاطر په ژړا او ماتم کې دی، چې جلا دی او دغه فراق او جلاوالی د هغه د رواني رنځ او نارامۍ منبع ده چې یوازې په وصال سره رفع کېدی شي.

د شعر فلسفي - عرفاني اړخ:

پورتنی شعر په شرقي دود فلسفي رنگ هم لري. لکه څرنګه چې د ډاکټر عبدالحکیم په قول مولانا هېڅ کله د لرغونو یوناني فلاسفه وو لکه ارستو، اپلاتون نوم نه یادوي او نه هم له قران پرته په بل څه

استناد کوي. د شیخ متي په شعر کې هم په ظاهر کې هېڅ نه شته خو
بیا هم لولو:

نه هسک نه ځمکه وه تورتم و
تیاره خپره وه ټول عدم و
نه دا ابلیس نه یې ادم و
ستا د جمال سوچه پورتم و
چې سو بیکاره بیکلي دنیا سوه
د پنځ پر لوري یې رڼا سوه.

((په اریایي افکارو کې چې روح او فکر یې د واحد خدای اهورا مزدا
په باب و، په ستاینه یې پیل وکړ واحد خدای یې د (اهورا) او پوه (مزدا)
وباله چې ځمکه او اسمان یې هست کړه. د هخامنشیانو په کتیبو کې
لولو چې اهورا مزدا ځمکه دلته... اسمان هلته... انسان... او د انسان
لپاره خوښي هست کړه، زردشت د سینا په (۴، ۴۴) بند کې هغه د
اوبو، گیوو، باد، اسمان، رڼا او تورتم او په لنډه توګه د ټولو موجوداتو
هستوونکی بولي.)) (۵، ۱۰۵) افلاطونیان هم نړۍ او موجودات مثل
بولي. نور فلاسفه هم دغه ډول عقاید وړاندې کوي. یوناني فلسفه په
شرقي تصوف کې بې اغېزې نه ده ان په اسلامي فرهنگ کې یې ژورې
ریښې درلودې، په دویمه او درېیمه هجري پېړۍ کې زیات شمېر یوناني

فلسفي اثار په بغداد او اسکندريه کې په عربي وژباړل شول، زیاتره فلاسفه وو په ارسطو او فلسفي افکارو د توضیح او تشریح کار وکړ، ستر اسلامي پوهان له ابن سینا، فارابي امکندي، مهر وروی او نور د یوناني - اسلامي فلسفې افکارو ښه متشرحین وو، خو تصوفي او عرفاني افکارو په اسلامي نړۍ کې د ازادۍ غځونې وس درلود. شعر او ادب دغه ډلې یعنې عارف او صوفي د خپل پیغام بستر کړ. شعر فلسفه، عرفان او تصوف وروژه، چې د شیخ متي شعر یو له دغو دی. اوس چې خپلې خبرې راټولې کړو ویلی شو چې:

پښتني فرهنگ په فکري او معنوي لحاظ د ډېرو ژورو فلسفي، عرفاني او تصوفي افکارو جوگه دی، چې کتبي اثار یې په دې سیمه کې د کوچېدلو، لېږدېدنو او جنگونو او خونړیو پېښو په ترڅ کې له منځه تللي، هر کله چې د راوړوسته فرهنگ د بیا زرغونېدو لپاره بیا او بیا ماضي ته اړه پیدا شوې ده. فرهنگي جریان له انقطاع سره مخامخ شوی او تر کلونو وروسته راټوکېدلی دی.

پښتو شعر د لسیزو او پېړیو په جریان کې د فکري جریانونو حاصل و او دی. دې شتمنۍ په خپله ځولې کې درې سیمې او د فرهنگي حوزې افکار له ځانه سره ساتلي، روزلي او وروسته نسلونو ته یې انتقال کړي دي. په دې ترڅ کې د شیخ متي مناجات داسې کوچنۍ نمونه ده، چې هم عرفاني او تصوفي رنگ لري او هم فلسفي مفاهیم او فکري فلسفې

جریان راڅرگندوي. مور په نهایت کې دې ته رابولي، چې په پښتو کتبي کلاسیکو متونو کې د فکري جریانونو څېړنه، د معنوي خوندي ارزښتونو په نوې مطالعې مور لاسبري کوي. نویو نتایجو ته مو رسوي هغه څه چې تراوسه پورې ورته لږه پاملرنه شوې ده.

یادښتونه

۱- داکتر محمد اقبال، سیر فلسفه در ایران. ((ترجمه امین حسین اریانپور)) تهران ۲۴مخ.

۲- هنر و مردم شماره سي ویکم، تهران

۳- عبدالحسین زرین کوب، ارزش میراث صوفیه، (تهران)

۴- عبدالحی حبیبی، د پښتو ادبیاتو تاریخ ۲ ټوک (کابل: پښتو ټولنه، (۱۳۸۲) ل کال.

۵- دیانت زردشتی، ترجمه فریدون و صحن - مقاله دوم، تهران، بنیاد فرهنگ، ۱۳۴۸.

پوهنمل شاه محمود ((محمود))

روابط میرویس هوتکی با شاهان گورگانی هند

مقدمه:

طوفان مغول و تاتار از جمله وقایعی بود که مثل اکثر بلاد مشرق بر پیکر افغانستان صدمات بزرگی وارد کرد و ملت شجاع افغان برای مدمت تقریباً پنج قرن با حکام مربوطه آنها پنجه نرم کرد و پیوسته در کوشش بود تا حکومت ملی خود را مجدداً تاسیس نماید.

حکام مغول و تیموری در طول قرن‌ها با مردم افغانستان در مجادله بسر برده و صدمات بزرگی را متحمل شدند و بعضاً با امتیازاتی که به افغانها دادند تا حدی توانستند خود را از صدماتی نجات دهند، در قرن دهم هجری، صفوی های فارس و اوزبک های ماوراء النهر به تهاجمات خود به افغانستان شروع نموده در تجزیه ولایات افغانستان به اقداماتی متوسل شدند. بابر که در کابل پای خود را محکم کرد پسانتر با اشغال هند از خانواده افغان (لودی ها) پایتخت را به انجا انتقال داد و در نتیجه شکست اوزبکها از صفویان قسمت های غربی افغانستان بدست صفوی ها افتاد. و به اینصورت در طول دو صد سال دیگر ولایات شرقی و کابل، بدخشان و مضافات ان در دست گورگانی های

هند و ولایت هرات و سیستان در قبشه صفوی ها بود، ولایت قندهار منطقه متنازع فیه هر دو دولت بو که زمانی بدست یکی و مدتی بدست دیگری بود.

در سال (۹۵۲هجری) همایون پسر بابر در بدل معاونتی که از طهماسب صفوی برای بدست آوردن اقتدار از دست رفته حاصل داشت قندهار را به فارس گذاشت ولی پس از چندی دوباره این ولایت به دولت گورگانی هند مربوط گردید در دوران جلال الدین اکبر قندهار در دست گورگانی ها بود ولی در سال (۱۶۲۲م) در عهد جانگیر، شاه عباس پادشاه فارس (۹۵۸-۱۰۳۸ هجری) اراده اشغال قندهار نمود و با اردوی بزرگی عازم قندهار شد پس از محاصره چهل روز این شهر را بدست آورد و در عهد جهانگیر گورگان ها کدام اقدام دیگر برای اشغال مجدد قندهار بعمل نیاوردند و تا هنگام قیام میرویس خان هوتکی تسلط صفوی ها بر قندهار بود.

قیام میرویس خان و تشکیل دولت هوتکی:

میرویس پسر شاه عالم متولد در سال (۱۶۷۳م) است مادرش نازو دختر یکی از خان های عشیره توخی بود، میرویس در محیط شهری قندهار رشد کرد. این شهر از نظر صنعت و تجارت و پیشه وری و فرهنگ رونق داشت و نسبت به فقر و عسرت زندگی مردمان کوهستان شرق، مردم جنوب نسبتاً مرفه تر بودند و قندهار که در سر

راه تجارتی بین هند و ایران قرار داشت برای تشکیل یک دولت ملی مساعداً تر بود.

میرویس از نزدیک شاهد استبداد و ظلم و تبعیض حکومت خارجی نسبت به هموطنانش گردید (۱) میرویس بخاطر رهایی مردم و کشور خویش از دست صفویان چهار بار به دربار شاه حسین صفوی داد خواهی نمود و ضمناً اوضاع دربار را مطالعه کرد. چون میرویس از فریاد رسی و داد شنوی دربار اصفهان مایوس گشت از انجا عزم بیت الله نمود و از علمای عرب فتوا قتل گرگین و جواز جنگ را بدست آورد. و بدربار اصفهان نیز انقدر نفوذ کرد که درباریان را نسبت به گرگین ظنین تر ساخت بعد ازین میرویس خان به قندهار برگشت و جرگه ملی بزرگ را در کوکران، مانجه جمع و سوگند نمودند تا تسلط اجنبی را از کشور خویش بر اندازند.

بعد از ان میرویس خان به مدد تمام اقوام قندهار گرگین خان بیگلر بیگی صفویان را با تمام لشکر او قتل کرده و شهر قندهار را بدست آوردند. (۲)

روابط میرویس با دربار گورگان هند:

قندهار از حیث جغرافیای در بین دو سلطنت ایران و هند اهمیتی به سزا داشت و وقتیکه مبارزین ملی به قیادت میرویس خان پرچم استقلال را بر ان دیار افراشتند از یکطرف دربار گورگانی هند از

استماع این خبر به تزلزل افتاد و استقلال افغانها را برای خود خطری بزرگ دانست زیرا که حکمداران گورگانی هند از تجدید عظمت و امپراطوری غوریان، خلیجان و لودیان ترسیدند.

پوهاند عبدالحی حبیبی به نقل از صمصام الدوله و خافی خان می نویسد.

وقتی که خبر اعلان استقلال افغانها را تا جای به رسمیت شناختند ولی با دربار اصفهان مفاهمه کردند تا به دفع این واقعه که برای ملک و ملت طرفین خلاف رای صایب است به زودی بکوشند (۳) اما حاجی میرویس خان که موقعیت خطرناک خود را در بین دو سلطنت قوی بخوبی درک کرده بود بزرگان ملت را در جرگه سومین فراهم آورد و بعد از آنکه موقف سیاسی ملت افغان را در بین دو دولت شرقی و غربی با قوای ایشان نشان داد گفت: ((اگر با من متفق باشید و یاوری کنید. همواره پرچم حریت را بلند خواهیم داشت و نخواهیم گذاشت که باز (ربقه) غلامی اجانب بگردن ما افتد. کسانیکه غلامی اجانب رامی پذیرند، ما را با ایشان ربطی و مودتی نیست و در دیار ما سکونت نکنند)) (۴)

جرگه ملی بعد از شنیدن خطابه زعیم ملی با وی موافقت کرده و مواعید موکدی دادند که تا دم واپسین از آزادی و استقلال ملی خویش دفاع کنند. (۵)

اخبار وقایع قندهار به زودی به دربار صفوی رسانیده شد و میرویس خان هم نامه ای را به پادشاه صفوی ارسال داشت. مرحوم حبیبی به نقل از اثر جنگ افغان و فارس می نگارد: میرویس در نامه خویش یاد آور شده بود: بادشاه از تدبیر کار بگیرد و قشونی را به قندهار نفرستد. زیرا تمام افغانان به کشتار ایشان دست بر قبضه شمشیر ایستاده اند و اگر مجبور شوند شاید قندهار را به پادشاه دهلی بسپارند، بنا بر آن پادشاه صفوی باید موقع سیاسی این کشور را ملحوظ دارد. (۶)

تلاش صفوی ها بخاطر اشغال دوباره قندهار به ثمر نرسید و میرویس خان درین هنگام از یک طرف جنگ را با صفوی ها ادامه داد و از جانبی روابط سیاسی خود را با دربار گورگانی هند بهتر ساخت و برای تشیید روابط دوستانه سیاسی حاجی امکو برادر خود را بحیث سفیر به دربار دهلی نزد فرخ شیرگورگانی فرستاد و هدایاتی دوستانه را به ذریعه وی ارسال داشت. (۷)

فرستادن سفیر به هند، فهم سیاسی و مهارت نظامی میرویس را نشان میدهد بخاطر آنکه ترس این بود که دولت صفوی نیز با هند همدست شود و خاک افغانی را بین خود تقسیم نماید. از این رو میرویس نیکه با اینکه از نیت دربار گورگانی هند نسبت به افغانها بی اطلاع نبود وی باز هم برای اینکه وضعیت را خوبتر بخود روشن کند و هم بنابر تقاضا و وجیبه همسایگی خواست نیات دوستانه افغانان را به

شاهان متذکره روشن بسازد و وهمیکه از استقلال افغانها برای دربار هند تولید شده بود رفع نماید و حتی یکقدم فراتر گذاشته از دربار هند در وقت ضرورت استعانت کند.

به اساس همین مفکوره سفیر افغانی مکتوبی را مبنی بر خواهشات دوستانه افغانان و اطلاع تصمیم ازادی خواهان نسبت به استقلال خاک خود در سال (۱۷۰۹م) به عنوان شهزاده دربار هند نوشت:

((ما افغانان نسبت به تمام همجواران به همسایگی شاه هندوستان افتخار داریم، زیرا همکیش و هم مذهب هستیم. و به همین نسبت اعتماد قوی داریم که در موقع ضرورت با ما معاونت خواهد کرد.

ما علیه شاه فارس تصمیم گرفته ایم زیرا او برای تجاوز و برای محاربه بر ضد مذهب ما قشون می فرستند ازین جهت ما از مقتدر ترین شهزاده خواهش میکنیم تا حقیقت حال ما را در پیشگاه معظم ترین پادشاه هند تقدیم و روشن نمایند)).

چون فعلاً در ان ولا (هند) امنیت به کلی حکمفرماست هر گاه در وقت ضرورت یکدسته قشون برای معاونت و پشتیبانی ما فرستاده شود به یمن و رحمت خداوند بر ضد دشمنان مذهب خود غالب و مظفر خواهیم شد.

افغانها شجیع هستند و شاید بعض مقتضیات ما را مساعد نماید که در هنگام یکجا شدن دو قشون (افغان و هند) بعض از توابع فارس را تحریک نمایم (۸) و پادشاه هند آنها را مدد نمایند و اگر به هیچ حال طاقت مقاومت نیارند جمع تجدیرف افغان کوچیده ورو به هندوستان اورند. (۹)

وقتیکه این مکتوب به شاه هند رسید تو هم خطریکه از استقلال افغانها نزدشان تولید شده بود رفع گردید، نامه اوران را مورد نوازش قرار دادند با جواب اطمینان بخش مرخص نمودند.

دربار دهلی حکمران قندهار به رسمیت شناخت و خطاب (حاجی امیر خانی) را با تحف شمشیر و فیل به دربار میرویس گسیل داشت. (۱۰) اما عمر این زمامدار بزرگ افغان انقدر طول نکشید که مقاصد بزرگ خود را در راه توحید ولایات افغانستان عملی کند، وی در طول هشت سال حکومت قندهار و ولایات نزدیک انرا متحد ساخت تا اینکه در نومبر (۱۷۱۵م) وفات یافت.

روح ازادی خواهی و جذبہ ملی را که او در ملت خود احیا نمود از بین نرفت قیام ملی را که او بعمل آورد و احساساتی را که در ملت قهرمان افغان احیا نمود موجب تشکیل مجدد سلطنت بزرگ افغانها گردید.

ماخذ

- ۱- غبار، میرغلام محمد، افغانستان در مسیر تاریخ، کابل، ۱۳۴۶) ص ۳۱۷
- ۲- حبیبی، عبدالحی، تاریخ مختصر افغانستان جلد دوم، کابل ۱۳۴۹، ص ۷۳-۷۴
- ۳- حبیبی، عبدالحی، ایضاً، ص ۵۶-۵۲
- ۴- بېنوا، عبدالروف، هوتکی ها، کابل، ۱۳۳۵، ص ۵۶-۵۲
- ۵- افغانی سید جمال الدین، تنمة البیان فی التاريخ الافغان، ترجمه محمد امین خوگیانی، کابل، ۱۳۱۷، ص ۷۹
- ۶- حبیبی، اثر قبل الذکر، ص ۶۴
- ۷- ایضاً، ص ۷۵
- ۸- بېنوا، اثر قبل الذکر، ص ۶۴
- ۹- کروینسکی، تاریخ سیاح مسیحی، کابل، ۱۳۶۳، ص ۲۶
- ۱۰- حبیبی، اثر قبل الذکر، ص ۷۸

پوهنمل اصف بهاند

د پښتو په لرغونو ښځمنو شاعرانو کې د نازو انا دریځ

کلونه پخوا علامه عبدالحی حبیبی په ټولنیز ژوند کې د پښتني مېرمنې د رول په باب لیکلي وو: ((پښتنه مېرمن د پښتنو د ټولني او اجتماعي سازمان شمري وه.))^۱ خو د پښتنو د ژوند په تاریخ کې داسې وختونه هم راغلي دي، چې پښتنه مېرمن کله کله د نورو قومونو تر ښځو زیاته نازول شوې او کله یې بیا حقوق تر پښو لاندې شوي دي.

سره له دې چې د ټولنیز ژوندانه پښو پښتانه له ادب او هنر څخه لرې ساتلي وو، خو بیا هم دوی لیک او لوست نه دی هېر کړی، د هنر او علم په ډگر کې یې د قدر وړ تجربې کړې دي. که د پښتو ادب په تاریخ کې په څیر سره وکتل شي د مېرمنو برخه په کې ځلنده ده. په دې مقاله کې به په لنډ ډول د پښتو ژبې او ادب د سترې وثیقي یعنی پټې خزاني په استناد د پښتنو د لرغونو ښځمنو شاعرانو په ډله کې د نازو انا پر دریځ خبرې وشي.

(۱) پوهاند عبدالحی حبیبی، د زېري کالنی، په پښتو ادب کې د مېرمنې برخه، پښتو ټولنه، ۱۳۵۷ کال، ۱ مخ

د پټې خزانې د روایت له مخې د پښتو ادبیاتو په لرغونې دوره کې دغه مېرمنې شاعرانې تېرې شوې دي:

۱- زرغونه کاکړ

۲- رابعه

۳- نیکبخته

۴- نازو انا

۵- حلیمه حافظ

۶- بی بی زینب

خو پرته له دغو ښځمنو شاعرانو د پښتو ادبیاتو په لرغونو شاعرانو کې نورې ښځمنې شاعرانې هم تېرې شوې دي، چې ښایي تراوسه پورې یې حال مور ته معلوم نه وي او یا د نورو ماخذونو په ارتباط هغه وپېژنو لکه شهزاد گله چې د حالنامې له مخې یې پېژنو.

د پښتنو په لرغونو ښځمنو شاعرانو کې تر ټولو قدیمه شاعره زرغونه کاکړ ده، چې د کندهار په پنجوايي کې اوسېده.^۱ د دغې سترې شاعرې د ژوندانه موده د (۹۰۰هجري) کلونو په شاوخوا کې اټکل شوې ده. زرغونې کاکړې د نورو ادبي کارونو ترڅنګ په (۹۰۳هـ) کال د شیخ سعدي بوستان په پښتو نظم وړاوه.^۲ د پښتو ادب د لرغونو دورې د

(۱) عبدالحی حبیبي، د پښتو ادبیاتو تاریخ، دویم ټوک، پښتو ټولنه، ۱۸۷مخ.

(۲) محمد هوتک، پټه خزانه، څلورم چاپ، د کابل پوهنتون خپرونې، ۱۳۵۲کال،

۱۱۱مخ.

دې شاعرې نور څه نه دي راپاتې، یوازې محمد هوتک یې له ژباړل شوي بوستان څخه یو حکایت رانقل کړی دی، چې د زرغونې د ادبې قدرت څرنگوالی ورنه ښه ترا څرگندېدلای شي.

بله پښتنه شاعره چې د پښتو ادب لرغونې دوره کې اوسېده رابعه نومېده. د پټې خزانې د روایت له مخې دغه شاعره د بابر په زمانه کې په کندهار کې اوسېده^۳ له بده مرغه چې پرته له یوې رباعي څخه یې بله څه نه دی راپاتې.

د دې دورې بله شاعره او پوه ښځه نېکبخته وه چې په اشغر کې اوسېدلې ده. د ژوندانه زمانه یې د (۹۶۰) هجري په شاوخوا کې اټکل شوې ده. علامه حبیبی لیکي چې د دې مدبرې او پوه مېرمنې احوال شیخ امام الدین په خپل کتاب اولیای افغان کې لیکلي دي.^۴ نېک بختې د خپل ادبي ژوند په موده کې یو شمېر موعظې او پندونه نظم کړل چې له هغه څخه یو کتاب جوړ شو او نوم یې ارشاد الفقرا ورباندې کېښود. د پټې خزانې د روایت له مخې دغه کتاب د محمد هوتک په لاس کې و او له هغه څخه یې په خپله تذکره کې یو څو ټوټې خوندي کړې دي.^۵

(۲) همدا اثر، ۱۱۳ مخ.

(۳) د زېري کالنۍ، ۱۳۵۷ کال، ۱۴ مخ.

(۱) پټه خزانه، ۱۰۶ مخ.

د پښتو ادبیاتو په لرغونو ښځمنو شاعرانو کې بله شاعره بی بی زینبه ده چې د میرویس خان لور او یوه هوښیاره او عالمه ښځه وه. دغې اغلې مېرمنې د نورو پښتنو مېرمنو په تدریس کې لویه برخه درلوده. له بی بی زینبې څخه یوه مرثیه راپاتې ده، چې پتې خزانی خوندي کړې ده. له دغې مرثیې څخه د زینبې ادبي ځواک ښه څرگندېدلای شي.

شهزاد گله د دې دورې بله باتدبیره او پوهه ښځه وه چې شعرونه یې هم ویل د ((فرهنگ ادبیات پښتو)) لیکوال لیکي چې پلار یې د روپښ داد نومېده او د تیراه له اوسېدونکو څخه و، چې د جلال الدین اکبر په زمانې کې یې ژوند کاوه.^(۲)

د دې باتقوا او پرهېزگاري ښځې د کلام نمونه استاد هېوادممل په فرهنگ ادبیات پښتو کې خوندي کړې ده.

ددغو ښځمنو شاعرانو په څنګ کې د پښتو ادب او پښتنو لویه شاعره او مدبره ښځه نازو انا نومېده. نازو انا د پښتو ادبیاتو د لرغونو ښځمنو شاعرانو په ډله کې ډېره مشهوره، مدبره او پوهه ښځه وه. پلار یې د پښتنو مشر و. دی هم په خپله سپېڅلې غېږه کې لکه میرویس نیکه ستر لارښود وروزه. نازو د علم ادب او تورې خاونده وه او د خپل

(۲) زلمی هېوادممل، فرهنگ ادبیات پښتو، د چاپ او خپرونې د دولتي کومېټې خپرونه، ۱۳۲۵ کال، ۲۲۷ مخ.

پلار د ریاست په قلمرو کې په شجاعت او سخاوت مشهوره وه، لوست یې په خپل محیط کې له لویو علماوو څخه کړی وی.^{۱۱}

د نازو انا د مېړانې، سخاوت او خلاص لاس توب ذکر نور اثارو او لیکوالو هم ثبت کړی^{۱۲} نازو انا که له یوې خوا د قیادت، پوهې او وطن دوستۍ ښه سمبول وه، نو له بلې خوا د لوړ او نفیس ادبي ذوق خاونده هم وه. د پټې خزانې لیکوال د نازو انا د ادبي دریغ په برخه کې داسې ویلي دي: ((زما پلار هسې ویل چې نازو انا علاوه پر سخاوت او شجاعت او عبادت هسې ارتینه وه چې د خدای تعالی څخه په مناجات یې ډېر اشعار ویل او یو دیوان یې درلود چې دوه زره بیتونه په کې وو او هلته یې ښه نکات ادا کړي وو او داسې یې ویلي و چې نارینه یې هم نه شي ویلای.))^{۱۳}

د نازو انا د راپاتې رباعي په برخه کې که چېرې د نورو لیکوالو او ځینو اثارو له توصیفي خبرو تېر شو او د نازو انا د ادبي توان د معلومولو لپاره په خپله رباعي تر څېړنې لاندې ونیسو ښه به وي:

سحرگه وه د نرگس لیمه لاندۀ
 څاڅکي څاڅکي یې له سترگو څڅېدۀ

(۱) د زېري کالني، ۱۳۵۷ک، ۱۴-۱۵ مخونه.

(۲) کبرا مظهري ملو رو، پښتني لیکوالي او شاعرانې، لومړی ټولک د علومو اکاډمي خپرونه، ۱۳۲۲ کال، ۲۰ مخ.

(۱) پټه خزانه، څلورم چاپ، ۱۰۳ مخ.

ما ویل څه دي بسکلي گلہ ولي ژاړې
دې ويل ژوند مې دی یوه خوله خندېده.

په دې رباعي کې نازو انا د ژوند یو عمومي انځور په هنرمندانه ډول وړاندې کوي. د نرګس د گل غوړېدل او تر غوړېدو نه یو څو لنډې شپې وروسته یې د ژوند پای ته رسېدل، د دې سبب شول چې نرګس د خپل ژوند پر لړه موده باندې وژاړي. که چېرې د نازو انا په دې شعر کې د شعر د جولیز جوړښت له مخې شعري انځورونه ولټول شي داسې به وي:

په دې شعر کې گل له انسان سره تشبیه شوی دی. گل مشبه انسان مشبه به، بسکلا لطافت نازکي او لنډه موده ژوند یې وجه شبه ده، چې یو عالي شعري انځور یې بللای شو.

دغه راز په دې شعر کې ژوند له یوې خولې خندا سره تشبیه شوی دی. ژوند مشبه، یوه خوله خندا مشبه به، لنډوالی او لږوالی یې وجه شبه کېدلای شي. ځنګه چې دغه انځور د تشبیه له اداتو پرته راوړل شوی دی، ځکه لوړ او عالي یې ارزیابي کولای شو.

د نازو انا په دغه شعر کې هم معنی او مفهوم شته، هم د شعري انځورونو له پلوه غني دی او د تخیل رنگیني او بداعت په کې ښه ښکاري، ځکه نو د نازو انا ادبي دریغ د نورو ښځمنو شاعرانو په ډله کې لوړ ارزیابي کوو. که چېرې نازو انا د هغه وخت له نورو ښځمنو شاعرانو

سره په جلا جلا ډول پرتله شي هلته هم د نازو انا دريځ څرگند او
 ښکاره دی. نازو انا له نورو ښځمنو شاعرانو څخه ځکه لوړه او ښه
 ارزيايي کېږي، چې دا له يوې خوا په يوه ستره ادبي او سياسي کورنۍ
 کې زېږېدلې او لويه شوې ده، ځکه يې ښوونه او روزنه ضروري او ډېره
 ښه وه، چې د لوړې پوهې او ښې مطالعې درلودونکې وه، له بلې خوا
 دې ته ډېر ښه علمي ادبي او سياسي چاپېريال مساعد و او دغه
 چاپېريال د دې سبب شو، چې نازو انا د لوړې او ښې قريحې او ښه
 شعري ذوق خاونده شي، په دې صورت کې نو ښکاره خبره ده، چې
 دغسې يوې پوه او با مطالعې او د ښې قريحې خاوندې تخليق به هم
 ښه او لوړ وي. نازو انا که له يوې خوا دلور ادبي ذوق خاونده وه، له بلې
 خوا د خپل قام او خلکو په روحيه پوه او په درد يې متالمه وه او د دغه
 حالت انعکاس د دې په تخليقاتو کې څرگند و، چې د دې په راپاتې
 رباعي کې يې ښه ليدلای شو، ځکه نو د پښتنو په لرغونو ښځمنو
 شاعرانو کې د نازو انا دريځ ډېر لوړ او ښه ارزيايي کوو.

افضل ټکور

د نازو انا په کورنۍ کې د پښتو شاعرۍ عنعنه

نازو انا د پښتنو د ملي قاید او مشر میرویس خان نیکه عالمه او فاضله مور ده. دا د خپل وخت د پښتو مېرمنو یوه مېرمنۍ او باتوره څېره وه او د ژوند تر پایه پورې یې د پښتنو د یووالي او بریالیتوب مینې په زړه کې ټوپونه وهل. زه د دغې تلپاتې پښتنې مېرمنې د ژوند او کار نامو په باب د دې لپاره نه غږېږم، چې یو خو زما د بحث موضوع نه ده او بله دا چې دا کار ډېر زیات لټون ته اړتیا لري، زه یوازې د دغې فاضلې مېرمنې په شمول د دې د کورنۍ د پښتنو شاعرانو په باب څو لنډې یادونې کوم.

د نازو انا په کورنۍ کې که د پښتو شاعرۍ د مطالعې او څېړنې تکل وکړو، نو پیلامه یې په خپله له همدې فاضلې او عالمې مېرمنې نه را شروع کېږي. نازو انا په خپله یوه خوږژبې او نازکخیاله شاعره وه. په پټه خزانه کې د دغې مېرمنې په هکله لولو:

((هسې نقل کا: چې نازو د سلطان ملخی توخي لور وه چې تولد یې په ۱۰۶۱ هجري کې هغه ځای ته نږدې و، چې تازی نومېږي. سلطان

ملخی په هغه وخت د غزني تر جلدکه د اقوامو مشر و او په استقلال یې حکومت کا. معارض او ساری یې نه درلود او نازو په کوچنیوالي له مېرمنو پښتنو او سپین ږيرو علماوو څخه لوست وکا او مېرمنی ارتینه وه چې نارینه یې مېراني اوشجاعت ته حیران و. (۱)

نازو انا په دغسې یوه عالمه او فاضله کورنۍ کې زېږېدلې وه او د خپل وخت مروج علوم یې لوستلي وو. د پتې خزاني په حواله نازو انا په پښتو ژبه شاعري هم کوله او د دې یوه مشهوره رباعي یې د بېلگې په توگه هم ثبت کړې ده. دا ډول د پتې خزاني مولف د خپل پلار په حواله د نازو انا د شاعرۍ په هکله لیکي:

((چې نازو انا علاوه پر سخاوت او شجاعت او عبادت هسې ارتینه ده. چې د خدای تعالی څخه په مناجات یې ډېر اشعار ویل او یو دېوان یې درلود چې دوه زره بیتونه په کې وو او هلته یې ښه نکات ادا کړي وو او داسې یې ویلي وو چې نارینه یې هم نسي ویلی او دغه رباعي چې د نازو انا ده ما له خپله پلاره اورېدلې وه الحق چې ښه رباعي ده.))

(۲)

د نازو انا د شاعرۍ د دوه زره بیتو څخه موږ ته یوازې یوه رباعي راپاتې ده او هغه هم په پته خزانه کې خوندي ده، خو د هغې د دېوان پته تراوسه نه ده لگېدلې. د هغې دغه رباعي د شعري تلازماتو له مخې

دومره قوي او زړه وړونکې ده، چې که هغې نوره شاعري هم نه وي کړي موږ يې د پښتو ژبې د ښو شاعرانو په کتار کې درولی شو.

سحرگه وه دنرگس لیمه لاندۀ
څاڅکي څاڅکي يې له سترگو څڅېده
ما ويل څه دې ښکلي گلۀ ولې ژاړې؟
ده ويل ژوند مې دی یوه خوله خندېده. (۳)

د دغې رباعي د شعري قوت له مخې ویلی شو، چې نازو انا به د خپل عمر په اوږدو کې ښه او په زړه پورې شاعري کړې وي، لوی استاد ارواښاد علامه حبيبي د دغې پښتنې مېرمنې د شاعرۍ په هکله په خپله یوه لیکنه کې داسې لیکي: ((دنازو ادبي مقام او هنري لیاقت هم د کتلو وړ دی. محمد هوتک په پټه خزانه کې د نازو انا فقط یوه رباعي د خپل پلار له خولې رانقل کړې ده، خو دغه یوه رباعي هم د نازو د ادب او هنر ارزښت ښکاره کوي او هم د معنا او مفهوم له پلوه ښه شعر دی هم د صفت په ښکلا مزین دی، د تخیل رنگیني او بداعت په کې ښکاري، سلاست یې په لوړه پوړۍ کې دی.)) (۴)

د نازو انا په کورنۍ کې که د پښتو شاعرۍ د عنعنې جاج اخلو نو د دغې کورنۍ دویم پښتون شاعر د دغې عالمې او فاضلې نومیالې زوی میرویس خان نیکه دی. تر ډېره وخته پورې میرویس نیکه یوازې د یوه پښتون ملي قاید او نومیالي په توګه د پښتنو تاریخ لیکونکو له خوا د

تاریخ په پاڼو کې ثبت و او هغه د خپلو پښتني خصوصیاتو او کارنامو له مخې زموږ د تاریخ پاڼې ښکلې کړې وې، خو له نېکه مرغه د محترم استاد زلمي هېوادم ل د لتون او زیار له مخې دا ثابته شوه چې دغه باتور پښتون د خپلو سیاسي او ملي مبارزو په څنگ کې ځینې منظوم اثار هم لیکلي او شعرونه یې هم ویلي دي. د دغه نومیالي پښتون مشر د شاعرۍ په هکله استاد هېوادم ل د ژوندون مجلې د ۱۳۶۸ ل کال په په دویمه او درېیمه ګڼه کې یوه ګټوره او ارزښتناکه مقاله کښلې ده، چې موږ د همدغې مقالې په حواله میرویس نیکه د خپل وخت ډېر ښه شاعر بللی شو.

محترم استاد زلمي هېوادم ل په خپله مقاله کې یوځای کاري: ((... لنډه دا چې د میرویس نیکه اسلاف او اخلاف ټول له شرقي او اسلامي فرهنگ سره اشنا وو او په یوه فرهنگي ماحول کې رالوی شوي او دوی د دې فرهنگ په وده کې برخه درلوده، خپله یې هم له فرهنگي مشاغلو سره مینه ښووله او نور یې هم دې خواته هڅول، د شاعرې او فرهنگيالي نازو انا زوی میرویس چې پر سیاسي او ملي کارنامو یې نه یوازې زموږ د هېواد، بلکې د سیمې د هېوادو تاریخونه ډک دي تر سیاسي او ملي مسایلو سرېږه یې له فرهنگي مسایلو سره هم مینه درلوده او اوس ځینې داسې څرکونه له موږ سره شته چې دا ترې ښکاري چې زموږ دغه ملي مشر په خپله ملي ژبه ځینې منظومې هم

ویلې وې چې یوه نیمه بېلگه لا د ځینو خطي اثارو په زړونو کې خوندي ده. (۵)

محترم استاد زلمي هېوادل په خپله دغه مقاله کې د میرویس نیکه یو بیت هم راوړی، چې زه یې دلته د ده د شاعری د نمونې په توګه رانقلوم بیت دادی:

عرض مې نه لګي پر ناتمام پاچا

څو به کومه پر یادونه (۶)

دا ډول لیکوال په خپلې لیکنې کې د میرویس نیکه د شاعری په هکله ځینې ګټورې خبرې هم کړې دي د دې لیکنې په یوه برخه کې یې داسې لولو:

اما دا یو بیت هم مور ته ډېر غنیمت دی او دا ځکه چې د پښتو تاریخ د یو لوی قهرمان د سخنوری څرک ځینې ایستل کېږي او دا مور ته ښکاروي چې زموږ مرحوم ملي قاید حاجي میرویس نیکه د شعر طبع درلوده او په پښتو یې نظمونه هم ویل، مور د میرویس نیکه د همدې یوه ترلاسه شوي بیت په استناد د ده د شاعری په باب خبرې وکړې.... (۷)

ددغو ویناوو په حواله ویلی شو، چې د نازو انا د کورنۍ دویم شاعر د دې نومیالی او فرهنگيالی زوی میرویس نیکه دی او د ده دغه یو بیت او د ده مینه د فرهنگیانو او شاعرانو سره دا ثابتوي، چې دغه لوی او تلیپاتي پښتون به د خپل ژوند په اوږدو کې زیات شعرونه لیکلي وي،

چې له بده مرغه د زمانې ناخوالو لاتراوسه له مور نه لرې ساتلی او که پلټنه وشي، نو هغه د محترم هېوادمَل خبره چې د ده زیاته منظومه وینا به وموندل شي او د ده شعري عظمت به هم پښتنو ته څرگند او روښانه شي.

د نازو انا په کورنۍ کې بله ادبي او فرهنگي څېره چې هم یې ژوند او هم یې شعر د ډېرې ستاینې او یادونې وړ دی هغه شاه حسین هوتک دی. دی د نازو انا لمسی او د حاجي میرویس خان نیکه زوی دی. دی د خپل وخت یو عالم، عادل او فاضل پاچا و په خپل دربار کې د علم او ادب د ودې او پرمختګ لپاره یو فرهنگي مرکز هم جوړ کړی و او شاعران او لیکوال به یې په کې روزل. محمد هوتک چې پټه خزانه کښله نو دغه لوی پښتون پاچا د عمر له پلوه ځوان و د پټې خزانې مولف د شاه حسین هوتک په هکله لیکي: ((پادشاه جمجاه ضل الله شاه حسین بنالم خپل هوتک او د مغفور جنت مکان حاجي میرخان زوی دی چې اوس په ځوانۍ کې پادشاهي کا او پښتانه یې په سیوري ارام دي، پادشاه عالم پناه په ۲۳ د ربیع الاول په ۱۱۱۴ سنه هجري په سیوري کې د کلات پیدا شو، هغه وخت چې میرخان د بیت الله او اصفهان سفر وکا، پادشاه ضل الله کوچنی و او له اعلم علما ملا یارمحمد هوتک څخه یې درس ولوست. او تر دولسو کالو پورې د عمر یې د فقه او تفسیر او منطق او د بلاغت کتب ولوستل او په کندهار کې له پلاره یې مصالح د امور زده کړل...)) (۸)

دا ډول د پټې خزانې مولف زیاتوي: ((د پادشاه عالم پناه په دربار کې تل علما او صالحان لار لري افضل العلما ملا یارمحمد هوتک چې د پادشاه استاد دی لوی عالم دی، په فقه کې یې کتاب مسایل ارکان خمسه کښلی دی... پادشاه عالم پناه په ارگ کې د قندهار هغه قصر چې نارنج باله شي هلته په هفته کې یوه ورځ دربار کا په کتب خانه کې او شعرا او فضلاء ټولوي، زه محمد هوتک کاتب د دې کتاب هم په دې مجلس کې یم او د پادشاه ضل الله اشعار او ادبیات په قلم کارم او کتاب د دېوان یې مرتب شوی دی. کله په پښتو اشعار وایي او کله فارسي ژبې ته هم میل کا او استاد العلما ملا یارمحمد ته یې قرائت کا چې سهو وسقم ځنې زایل کا او د پادشاه په اشعارو کې لږ سهوه لیده سي او علما یې ټول په بلاغت او فصاحت قایل دي او سماع ته مایل.)) (۹)

دا ډول لوی استاد علامه عبدالحی حبیبي په پښتانه شعرا لومړی ټوک کې هم د دغه لوی شاعر د ژوند او اثارو په باب خبرې کړي او د ده یوه سندره یې هلته ثبت کړې. په پښتانه شعرا کې لوی استاد حبیبي د شاه حسین د شاعرۍ په هکله لیکي: (دا زموږ مړنی او ننگیالی پاچا د ملي ژبې یو ښه شاعر هم دی، چې په ملي لهجه یې بدلې ویلې دي. د ده اشعار عشقي دي او سپېڅلتوب او خوږ والی په کې لیدل کېږي.)) (۱۰)

د پټې خزانې مولف د وینا له مخې شاه حسین هوتک د شعرونو یو مکمل دېوان درلود او هغه یې ترتیب کړی هم و چې له بده مرغه تراوسه ورک دی. د ده یوه شعري بېلگه یې په پټه خزانه کې خوندي کړې چې دلته یې راوړل ضروري بولم.

بېلتانه دې د غمو په چپاو چور کړم
 په تیارو کې د هجران یې له تا دور کړم
 بېلتانه دې هسې اوښکې راخپري کړې
 ستا د فکر په گرداب کې تل عبور کړم
 د فراق پری مې کښېوت و مری ته
 په جهان کې یې رسوا لکه منصور کړم
 په وصال دې هم نابینا دیمه دلبرې
 د بېلتون فکر په زړه کې ناصبور کړم
 د بانو عشی مې وخور په ځیگر کې
 غمازانو په غمزو غمزو مهجور کړم
 خلق یاد زما د عشق په لېونو کا
 زه حسین محبت هسې مشهور کړم (۱۱)

د میرویس نیکه نوم او د ده کورنۍ د پښتنو د تاریخ یو رنگین او سمسور څپرکی دی د دوی مبارزې او سربښندنې د پښتون ولس په زړونو کې خاص ځای لري. دغې عالمې او فاضلې کورنۍ د خپل

سیاسي جدو جهد او هلو ځلو په څنگ کې د پښتو ادب لپاره نه هېرېدونکې کارنامې مور ته په میراث پرې ایښي دي. د دغې کورنۍ بله عالمه او فاضله مېرمن زینبه هوتکه ده، لوی استاد علامه حبیبی په خپله یوه لیکنه کې کاري: ((د هوتکو په دغه درنې کورنۍ کې مور دوی د علم او ادب خاوندې مېرمنې هم پېژنو، چې یوه مېرمن نازو د حاجي میرویس خان مور وه... بله عالمه او ادیبه مېرمن بی بی زینبه د حاجي میرویس خان لور ده، چې د ملا نورمحمد غلجي څخه یې لوست کړی و او د محمد هوتک په قول یوه هونبیاره او عالمه ښځه وه... دې مېرمن د خپل عصر مروج علوم او ادبي او دیني کتب ټول لوستي وو د شعر او پر دېوانو او اشعارو یې پوره عبور لاره او د مودونانو او شاعرانو قدردانه وه.)) (۱۲)

دا ډول محمد هوتک په پټه خزانه کې د دغې خوږ ژبې شاعر د ژوند او شاعرۍ په هکله ګټورې خبرې کړې دي. ددغو خبرو په یوه برخه کې لولو: ((هسې روایت کا: چې بی بی زینب ډېره هونبیاره او په مهماتو د امورو عالمه ښځه وه او د پادشاه جمجاه شاه حسین په امورو کې تدبیر کا او هر کله په رای صایب مشکلات د امورو حل کا او پادشاه د زمان یې په خبرو عمل کا او نصایح یې اوري دا درشهووار د صدف عظمت ښه ښه شعرونه هم وایي او د موزنانو او شاعراو قدر کا دو او ین د شعرا هم کله لولي او له مضامین شیرین بی کام شیرین کا...)) (۱۳)

د دغې پښتنې مېرمنې په هکله که پلټنه وشي، داسې ښکاري چې دې به هم د خپل عمر په اوږدو کې ډېر شعرونه ویلي وي د پښتو شعر په تاریخ کې د دې مقام ځکه زیات روښانه او ځلېدونکی دی، چې دې د خپل ورور په مړینه داسې ویرنه کښلې چې د پښتو ویرنو په تاریخ کې هم زیات ارزښت لري. مور به دلته د دغې پښتنې مېرمنې د شعر د بېلگې د راوړلو په خاطر د دغې مرثیې څو بیتونه راوړو:

ږغ سو چې ورور تېر له دنیا سونا
 قنـدهار واړه پـه ژړا سـونا
 زړه مې په ویر کې مبتلا سونا
 چې شاه محمود له ما جلا سونا
 دا روڼ جهان راته تـورتم دی نا
 زړه د بېلتون په تېغ کـرم دی نا
 هوتک غمجن په دې ماتم دی نا
 د پاچهۍ تاج مو برهم دی نا
 چې شاه محمود تېر له دنیا سونا
 قنـدهار واړه پـه ژړا سـونا... (۱۳)

په لنډیز سره ویلی شو، چې د نازو انا په کورنۍ کې د دې په شمول څلور تنه پښتانه شاعران نازو انا، میرویس نیکه، شاه حسین هوتک او زینبه هوتکه تېر شوي، چې مور په ډېره مختصره توګه ددغو څلور تنو خور ژبو شاعرانو یادونه وکړه.

اخځونه

- ۱- هوتک، محمد، پټه خزانه لومړۍ چاپ، ۱۳۵۶ل کال، د ادبیاتو او بشري علومو پوهنځی، ۱۰۱مخ.
- ۲- همدغه اثر ۱۰۲مخ
- ۳- همدغه اثر ۱۰۳مخ
- ۴- د زېري کالنی، د افغانستان د علومو اکاډمي ۱۳۵۷ل کال چاپ، په پښتو ادب کې د مېرمنې برخه د لوی استاد علامه حبیبی مقاله، ۵۱مخ
- ۵- زلمی، هېوادمل، ژوندون مجله د افغانستان د لیکوالو انجمن خپرنی ارگان، ۱۳۶۸ل کال دویمه او درېیمه گڼه ۲۸مخ.
- ۶- همدغه اثر همدا مخ
- ۷- همدغه اثر ۲۹مخ
- ۸- پټه خزانه، یاد شوی اثر، شاه حسین هوتک ۵۷مخ.
- ۹- همدغه اثر ۵۸مخ
- ۱۰- حبیبی، عبدالحی، پښتانه شعرا لومړی ټوک، ۱۳۲۰ل پښتو ټولنه ۱۲۸مخ.
- ۱۱- پټه خزانه، یاد شوی اثر ۵۸مخ
- ۱۲- د زېري کالنی یاد شوی اثر یاد شوی مخ.
- ۱۳- پټه خزانه ۱۰۷مخ.

محمد اسمعیل یون

د هوتکیانو په باب چاپ شوي

پښتو کتابونه

(۱۱۱۹-۱۱۵۱هـ ق) کلونه د هوتکیانو د واکمنۍ عصر دی. له نوموړې نېټې څخه بیا تر ننه پورې د هوتکیانو د عصر د سیاسي، فرهنگي او ټولنیزو پېښو په باب بېلابېل اثار لیکل شوي دي. په دې کې د کورنیو لیکوالو اثار هم شته او د بهرنیو هغو هم. پر پښتو او دري ژبو سربېره په انګلیسي، جرمني، فرانسوي او روسي ژبو هم په دې برخه کې اثار لیکل شوي دي.

زما د مقالې نوم دی، د هوتکیانو په باب چاپ شوي پښتو کتابونه. څرنګه چې پر ۱۳۵۷ل کال د ((هوتکیان کتابشناسی توصیفی)) په نوم یو کتابښود ترتیب شوی او په هغه کې یې ټول هغه اثار چې د هوتکیانو په باب په پښتو، دري او هم په بهرنیو ژبو لیکل شوي، معرفي شوي، نو زه د هغو کتابونو بیا معرفي څخه ډډه کوم، یوازې هغه اثر چې ((د خپلواکۍ لمر څرک)) نومېږي او د هوتکیانو په باب نسبتاً جامع اثر دی او نوی چاپ شوی، معرفي کوم. لومړی به په خپله د (هوتکیان

کتابشناسی توصیفی)) اثر معرفي کړم او بیا به ((د خپلواکۍ لمر
خرک)).

هوتکیان کتابشناسی توصیفی:

دا د هغه اثر نوم دی، چې د محمد ابراهیم ستوده او احمدضیا مدرسې له خوا تالیف شوی دی. دا کتاب پر ۱۳۵۷ل کال د کابل پوهنتون له خوا د پوهنتون په چاپخونه کې چاپ شوی دی. د کتاب د ټوکونو شمېر څرگند نه دی، خو د مخونو ټول شمېر یې ۱۵۶ مخونو ته رسېږي. په دې اثر کې هغه اثار، سرچینې او ماخذونه نښودل شوي، چې د هوتکو د سیاسي او ادبي کارنامو په باب په کې څه راغلي دي. د اثر په پیل کې د ((مقدمه)) په نوم په دوو مخونو کې د پوهندوی دوکتور عبدالرشید جلیلي یوه لیکنه راغلې ده. ورپسې ((دهوتکیانو توصیفی کتابښود)) په نوم په دوو مخونو کې د لوی استاد پوهاند علامه عبدالحی حبیبی لیکنه راغلې، چې د کتاب پر څرنگوالي، لنډې خو جامع خبرې کوي. بیا د کتاب د څرنگوالي په باب د ((پیشگفتار)) په نوم په لسو مخونو کې په خپله د محمد ابراهیم ستوده او احمدضیا مدرسې خبرې راغلې دي.

دغه کتابښود په څلورو برخو کې سره اوډل شوی دی:

لومړۍ برخه: کتابونه او کتابگوټي (رسالې).

دویمه برخه: مجلې، جریدې او ورځپاڼې.

درېیمه برخه ضمیمې:

۱- د ملا خیرالله هوتک کتابښود، چې سرخپړونکی محترم زلمی هېوادمل ترتیب کړی دی.

۲- د مولوي صالح محمد کتابښود، چې محترم عبدالکریم پتنگ ترتیب کړی دی.

۳- د شېر محمد کتابښود، چې محترم حبیب الله رفیع ترتیب کړی دی.

څلورمه برخه: ځینې انگرېزي، جرمني، روسي، فرانسوي او نورې خپرونې دي.

په لومړۍ برخه (د کتابونو) په برخه کې (۱۰۱) ټوکه بېلابېل کتابونه، چې د هوتکیانو په باب یادونې په کې راغلي، معرفي شوي دي.

په دویمه برخه (جریدو، مجلو او ورځپاڼو) کې ټولو (۵۷) ماخذونو ته ګوته نیول شوې ده.

د اثر درېیمه برخه (ضمیمې):

۱- لومړۍ برخه د ملا خیرالله کتابښود دی، چې سرخپړونکی محترم زلمي هېوادمل د ملا خیرالله پر ژوند لیک سرېبېره، د هغه د دېوان

لومړۍ، دویم او درېیم ټوک، د دېوان قلمي نسخه او همدارنگه د ملا خیرالله ازبکی پښتو فرهنگ هم معرفي کړي دي.

د کتاب په وروستی برخه کې د هغو (۴۶) اثارو معرفي راغلي، چې په انگلیسي، جرمني، فرانسوي او روسي ژبو لیکل شوي دي.

یو بل ټکی چې د دې اثر په باب یې یادول ضروري دي، هغه دادی، چې هغو کتابونو او لیکنو ته یې د انتقاد گوته نیولې، چې د بهرنیو لیکوالو خصوصاً د ایرانی لیکوالو له کینې، تعصب، جعل او غلبېل څخه منځته راغلي او د هوتکو د دورې پېښو ته یې بل ډول رنگ ورکړی دی.

د خپلواکۍ لمر څرک:

لمر څرک د هوتکیانو په باب ډېر نوی او جامع اثر دی، چې د محترم الحاج امان الله هوتک له خوا لیکل شوی، د دې اثر د بشپړېدو نېټه د ۱۳۶۸ل کال د وري د میاشتې^۸مه نېټه ښودل شوې او پر همدې کال په افسیت ډول په کوزه پښتونخوا کې چاپ شوی دی.

د کتاب د چاپ معین ځای (چاپخونه) او د ټوکونو شمېر معلوم نه دی. د مخونو شمېر یې ۳۳۳ دی، په معیاري لیکدود او د لیکوال په خپل سیمه ییز ګردود لیکل شوی. دا اثر د هېواد تاریخ د (۱۱۱۹-۱۱۵۱هـ. ق) یانې د هوتکو د افغاني دولت عروج او نزول تر څېړنې لاندې نیسي. دا اثر د خپلواکۍ د لارې مبارز ((د غازي سپه سالار سيدال خان ناصر په نوم چې د افغاني عزمته په لاره کې یې توره او قلم په مېرانه او

ایمانداری چلولي دي) اهدا شوی دی. په دې تاریخي اثر کې لیکوال د کورنیو او بهرنیو اځونو له نویو سرچینو او هغو روایاتو څخه چې د هوتکو له وخته بیا تر ننه پورې سینه په سینه رارسېدلې، گټه اخیستې ده. د لیکوال له لیکنې څخه ښکاري، چې په زیاته کچه د بېطرفې او بې غرضې تاریخ لیکنې اصل ته وفادار پاتې شوی او پېښې، چې څنگه پېښې شوي، ده په همغه ډول ثبت کړې دي.

حاجي صیب امان الله د هغو بهرنیو لیکوالو په ځانگړي ډول د ایرانی لیکوالو له غرض او کینې نه ډکې لیکنې، چې د افغانانو د اتلولیو او وپارونو د نه زغملو له کبله منځته راغلي، تر انتقاد لاندې نیولې او د قناعت ښوونکو دلایلو په راوړلو یې، هغه رد کړې دي.

د دې اثر په پیل کې په دولسو مخونو کې د هېواد د نوښتگر لیکوال او څېړونکي حبیب الله رفیع یوه گټوره سریزه راغلې، وایي: ((پخوانی او غیر عادي حالات که له یوې خوا ملتونو ته زیانونه اړوي او وړانې ویجاړې ورپېښوي له بلې خوا همداسې حالات د ملي قهرمانانو او اتلانو د تبارز او ودې لپاره لاره هواروي او د ملي بهیر د مخکښۍ په لاره کې ملي مشران او نوابغ رامنځته کوي...

د میرویس نیکه مبارزې د افغانستان د اسمان له افق نه د دونیمو پېړیو په اوږدو کې غایب شوی د ازادۍ لمر یو ځل بیا د دې هېواد په یوه برخه کې وځلاوه او ملي، د عدل او د ولس د خپلې خوښې

حکومت پیل شو، د صفوي بې کفایتې او حریمو واکمنو غچ اخیستونکې وسله والې هڅې یې هم وار په وار شنېدې کړې او د ملي او جمهوري حکومت د ودې او پرمختګ په لور یې ګامونه اخیستل.

زموږ د تاریخ دا روښانه دوره ډېره تاریکه پاتې وه، لکه د هر ناکام شوي نهضت خاصه چې ده، د هغه ډېرې کارنامې پتې شوې دي، په دې باب افغاني اسناد ډېر لږ وو او هغه هم زیاته برخه یې ورک وو، چې ورو ورو رابرسېره شول او لا د رابرسېره کېدو په حال کې دي، ایرانیانو چې په دې باب څه لیکلي وو مغرضانه او دښمنانه او حتی کله کله لوچکانه او بې ادبانه وو، دخارجیانو اثار زموږ په لاس کې نه وو او اوس که په لاس کې شته هم د ایرانیانو تر غلبېل راتېر شوي یعنې د هغو له خوا له ناروا تصرف سره ژباړل شوي او خپاره شوي دي. چې پر دې کتاب کې پرې خبرې کېږي.

دا اثر چې د هوتکو په باب نسبتاً جامع معلومات په لاس راګوي، په دې لاندې موضوعګانو بحث کوي:

لومړۍ څپرکۍ:

د میرویس نیکه پاخون، افغانستان په لویدیځ کې د ازادۍ هلې ځلې، شجره النسب، میرویس نیکه، میرویس څوک و او څه یې وکړل، د نازو انا خوب لیدل، د میرویس نیکه ازدواج، د میرویس نیکه کسب و کار، د

میرویس نیکه شخصي صفتونه، د میرویس نیکه مقام د پښتنو په نزد، گرگین څوک و او څنگه کندهار ته راغی، حج ته د میرویس نیکه تگ، د میرویس نیکه خوب لیدل، د حاجي میرویس نیکه بېرته راگرځېدل له حج څخه، له موقع څخه د میرویس نیکه استفاده، د ملي قاید راتگ قندهار ته، د حاجي میرویس نیکه رسېدل قندهار ته، دوهمه ملي جرگه، په کار پیل، په اصفهان د دې اقدام تاثیر، د ملي قاید مراوده د هند له دربار سره، د پارس ۳۱ زره عسکر د خسروخان تر قوماندې لاندې، د خسرو خان نفاق اچول، د میرویس نیکه اماده گي، د پارسیانو د بل لښکر ماتې، د ملي قاید وفات، د ملي قاید وروستی خبرې، د حاجي میرخان نیکه ورور عبدالعزیز.

دوهم څپرکی، د شاه محمود هوتک سوبی:

د اصفهان محاصره، د محاصرې شدت، د شاهي سرای سنگ باران، د شاهي اشپزخانې چور کول، په اصفهان قحطي، خارجي سفیران، د اصفهان د مرو شمېره، د محاصرې په دوران کې جگړه، د شاه حسین گوښه کېدل، د قحطۍ اثارو له منځه وړل، د افغانانو له خوا د اصفهان شاوخوا سیمو نیول، د شاه محمود سلطنت، د شاه محمود د حکومت لومړۍ شپې، د شیراز فتح، د گل یگان فتح، د کاشان فتح، د امان الله خان مرورېدل، د پادشاه د خپلوانو وژل، په ایران کې روسي مداخله، د ترکانو او روسانو ترمنځ د تشنج زیاتېدل، د خطرناک جنگ سیوری، د

ایران په شمال کې د روسانو نور اقدامات، د اعلیحضرت شاه اشرف د سلطنت دوره، اعلیحضرت شاه اشرف هوتک، له صفوي شاه حسین سره د شاه شرف وضع، طهماسب ته د شاه اشرف خط لیکل، بېرته افغانستان ته د امان الله خان تگ، د شاه اشرف او طهماسب جنگ، له ترکانو او روسانو سره د شاه اشرف جنګونه، د شاه اشرف او روسانو تر میان جنگ، طهماسب ځان روسانو ته سپاري، د نادر او طهماسب اختلاف، د ابدالیانو تعهد او د صفوي حکومت تجرید، له نادر او طهماسب سره د مقابلي ترتیبات.

درېیم څپرکی:

د نادر يرغل، اشرف خان توخی، د ولس خلک له خپلو کورو را ایستل. د هوتکي دورې مشاهیر.

ضمیمه:

له جمیل بیګ سره د میرویس نیکه ملاقات.

احمد تکل

د چا بدل

انا تیر دې څیرې
انا د کور له دالانو نه دې لمبې جگېرې
انا منگي کې د ملالې کوم چا زهر گد کړل
او دا خبره نه ده
گوره ډوډۍ کې دې کوم لاس دی چې رانجه گډوي
چې ستا اواز د خونړۍ پېړۍ د غبرگو دپوالونو له شا
ماته را ونه رسي
انا دا څه پېښ شوي...
چې پښتانه لمسیان دي
له یخدانو کلیمه دارې مشهدي پتوي
او د مغولو په بازار کې یې په نیمه، نیمه بیه پلوري
انا دا څه پېښ شوي
چې د جرگو کړۍ کې
د ښو درنو درنو خبرو پر ځای
سپکې کنځلې کېرې
انا دا څه پېښ شوي
چا درته ښېرې کړې دي؟
الله د چا بدل له تانه اخلي؟

د استاد الفت نثري کلیات

سریزه او راټولونه

محمد اسمعیل یون

بسم الله الرحمن الرحيم

کتاب پېژندنه:

د کتاب نوم:	د الفت نثري کلیات
راتولونکی:	محمد اسمعيل یون
خپرندوی:	یون کلتوري یون
چاپشمېر:	۱۰۰۰ ټوکه
لومړی چاپ:	۱۳۷۰ ل کال
دویم چاپ:	۱۳۷۸ ل کال
درېیم چاپ:	۱۳۸۷ ل کال
د راتولونکي	
پرله پسې نومره:	(۴)
د خپرندوی	
پرله پسې نومره:	(۴)
کمپوزر:	اسدالله توپان
دیزاینر:	ضیاء الرحمن ضیاء

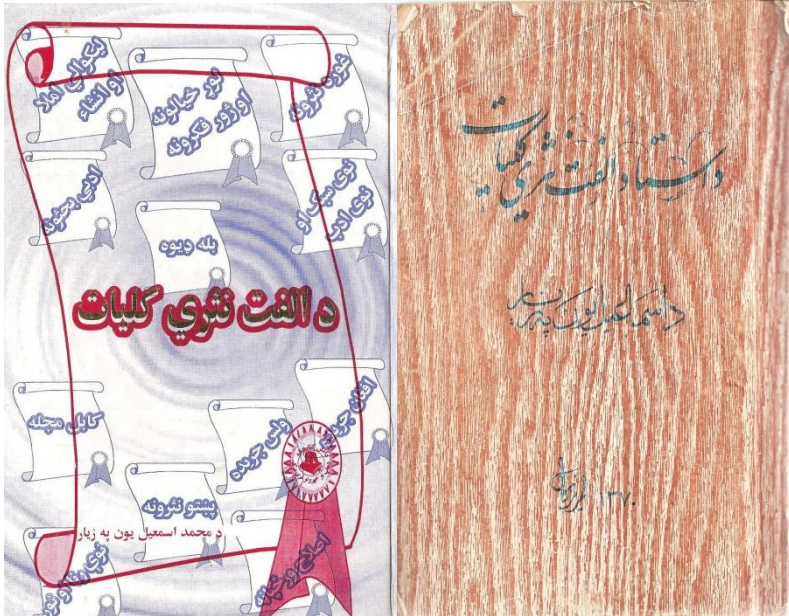
د درېیم چاپ سریزه

(۱۳۶۷-۱۳۷۰) کلونه، زه د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي محصل وم، دامهال دا فکر را سره و، چې زه باید د استاد الفت نثري کلیات راټول کړم. نږدې دوه کاله مې پرې کار وکړ، د (۱۳۷۰ل) کال په بهیر کې یې پر بشپړاوي بریالی شوم.

د هماغه کال په وروستيو کې مې په ډېرو منډو تړو د دې امکانات پیدا کړل، چې دا اثر د دولت په امکاناتو چاپ کړم. هغه وخت له چاپ څخه زما مقصد دا و، چې دا اثر له مرگه وژغورل شي، ځکه ټولو دا اټکل کاوه، چې نظام د ړنگېدو یا بدلون په حال کې دی اودا هم څرگنده وه، چې گډوډي به رامنځته کېږي.

د (۱۳۷۱ل) کال د ثور پر ۶مه نېټه کتاب چاپ اود دولتي چاپخونې په یوه خونه کې کېښودل شو، دوه درې ورځې وروسته پر دولتي چاپخونې توغندی ولگېد او هر څه لولپه شول، خو د خدای (ج) په فضل، دا کتاب یو چپرته په یوه گوټ کې خوندي پاتې شوی و. دا چې څه ډول مې دا کتاب ترلاسه کړ، دا یوه اوږده کیسه ده. خوشاله پر دې وم، چې کتاب له مرگه ژغورل شوی و. (۸) کاله وروسته (۱۳۷۸ل کال) په پېښور کې د پښتو تکړه خدمتگار او د دانش خپرندویه ټولنې مشر (اسدالله دانش)

مانه هیله وکړه، چې زه غواړم دا کتاب له سره چاپ کړم، خو که څه نوې زیاتونې هم په کې وکړې. د هغه په وړاندیز مې د استاد الفت ځینې نورې لیکنې هم په کې زیاتې کړې او هغه دا کتاب د تبر په انډول دا ځل

دېر بنسکلی چاپ کړ. تر هغه وروسته د همدې دویم چاپ له مخې دا کتاب بیا هم چاپ شو، خو دې سره سره د څو کلونو په ترڅ کې د دې کتاب د چاپ بیابیا غوښتنه کېدله. اوس چې ما خپل او زما په زیار د نورو لیکوالو راټول شوي اثار له سره چاپول او د انټرنیټ څپو ته مې سپارل، نو د دې اثر بیا چاپ مې هم دېر ضروري وگاڼه، دلته لازمه او ضروري بولم، چې د هېواد له پیاوړې شاعر ښاغلي صدیق کاوون څخه مننه وکړم، چې د دې اثر لومړي چاپ کې یې د زړه له تله همکاري وکړه، که پر هغه وخت، د کاوون صیب همکاري نه وای، نو خدای (ج) خبر، چې دا

اثر په دې بڼه تر مورېه رارسېدلای وای. په دویم ګام کې له ګران اسد دانش څخه مننه کوم، چې دا اثر یې د دویم ځل لپاره، تر پخوانۍ بڼې ډېر ښه چاپ کړ او تر دې دمخه یې راوړساره. د ګران ورور، ځوان او څیرمن لیکوال سیدنظیم سیدي خو لا ډېر منندوی یم، چې د دې اثر دواړه چاپي بڼې یې یو بل سره پرتله کړې، په دقیق ډول یې کمپوز او ایډېټ کړې او د تېرو دواړو چاپونو املايي او چاپي تېروتنې یې په پوره زغم او دقت سمې کړې، دغه راز قدرمن انجنیر صیب حاجي نصیب احمدي د زیاتې مننې وړ دی، چې د دې اثر د درېیم چاپ لگښت ته یې اوږه ورکړه. په پای کې یو ځل بیا له ټولو هغو دوستانو څخه، چې دا اثر یې په بېلابېلو بڼو تر دې دمخه راوړساره، مننه کوم، کور ودانۍ ورته وایم، د لوی خدای (ج) له درباره هیله لرم، چې زموږ د ژبې او ملت ټول تاریخي، هنري او علمي اثار، د زمانې له ډول ډول توپانونو خوندي وساتي.

په مینه او درناوي

پوهندوی محمد اسمعیل یون

ارگ، د جمهوري ریاست ماڼۍ

د ۱۳۸۷ ل کال د کب ۲۳مه

یادون

...زه ساقی یم.

خو ساقی د مرگ او ژوند زرو شرابو،

خو هرچاته په هرځای کې او په هر وخت کې نا اشنا دی.

(شهید مجروح)

مور په یوه جالبه او د حیرانتیا وړ زمانه کې ژوند کوو، د دغې زمانې هر ه خبره، هره کتنه! بالاخره هر ډول احساس، انسان هغه لوړو او هغه پړاو ته لارښوونه کوي، چې هلته دې د نېکمرغۍ ووزونه پرانیځي او سوکاله دې شي. تر اوسه په ټولیز لحاظ چا داسې نظام او جوړښت، چا داسې ټولنیز تړون او قانون نه دی په گوته کړی، چې هغه به د دغه اواره او په ژوند بې گودره انسان لپاره تلپاتې خندا ورپه برخه کړي. زموږ زمانه د برلاسی زمانه ده، زموږ په زمانه کې د ماشین ستم برلاسی دی او زموږ زمانه د ظاهري سترگو زمانه ده، په هغه زمانه کې یوازې هغوی ته شان وشوکت ورپه برخه دی، چې لباسي تظاهر، لباسي ایمانداري، لباسي عبادت یې د کړو وړو او څرگندونې ځانگړتیا ده.

په داسې چاپېریال کې هغوی، چې د ((معنویت)) په سمندر کې د خپل اندو ژوند بېړۍ چلوي او په هغه پراخ بهیر کې یې د نېکمرغۍ ساحل ته په امن رسوي، ډېر رنځونه گالي او له ډېرو بدمرغيو سره مخامخ کېږي، ځکه چې د ((معنویت)) د نړۍ فتح کول تر هر څه د مخه یوه اوچت معنوي غرور ته اړتیا لري، که دا ښکلې ناوې، دا ښکلې پسرول ونه لري، نو بیا یې د ښایست او ښکلا په باب خوله

تناکې کول، د ظالم واکمن د عمر د اوږدوالي هیله ده. په هر ډول هغه انسانان، چې د خپل ژوند اوږد بهیر، د معنویت په ناپایه سمندر کې، په لویه حوصله تېروي، هغوی لوی انسانان دي، چې په هغو لویو کسانو کې یو هم زموږ د زمانې او زموږ د معنوي اروا پر رمز پوهېدلی انسان، استاد الفت دی!

نن سبا زموږ په فرهنګي چاپېریال کې د ((الفت)) کلمې خپل رېښتینی مفهوم د کلمې په رېښتینې مانا سره تر لاسه کړی دی. اوس د الفت د کلمې اړیکې د هرې ورځې په تېرېدو سره د هغې له ظاهري څېرې (گل پاچا) سره کمزوری کېږي او الفت د زړونواو فکرونو د معنویت اوچتې څوکې ته ځان رسوي، ځکه چې گل - پاچا د دغې اوچتې مرتبې په ارزښت ان هغه وخت پوه و، چې ملګرو یې ورته ویلي وو:

الفت صیب وګوره په خرو کې هم الفت شته.

هو، لکه چې زه په تاسې کې یم.

د نظر خاوندانو پر وړاندې د الفت په باب دا ټکی روښانه دی، چې الفت زموږ د رنځونو د پېړۍ لیکوال او شاعر دی. دا پېړۍ په عمومي لحاظ داسې راغله، چې د هغې په زړه کې بیا هم په خوب ویده ملتونه قر باني شول. لویدیځ په ټوله ځواکمنۍ سره په دې برخه کې هلې ځلې وکړې، چې پر وروسته پاتې ملتونو باندې خپل فرهنګي برلاسی هم وساتي. د دغې او هغې ایډیولوژۍ تر طلسم لاندې یې ان د خوارو ملتونو فرهنګي بهیر ته هم زیان ورساوه، د دغه څپاو پر وړاندې له ژوندیو لیکوالو او شاعرانو پرته، څوک له کښلې تورې سره ونه درېدل، ځکه چې هر چا یوه لوري ته د خوشبینۍ په خاطر پر خپلو خولو لاسونه نیول، الفت په دغه مهم پړاو کې د افغاني ټولني،

افغاني احساس او رښتیني غرور بېلگه شو. ده وکولای شول، چې خپله ټولنه رابیداره کړي، ده وکولای شول، هغه دردونه په ډاگه کړي، چې انساني احساس له هغه څخه فریادونه کوي او ده وکولای شول، چې افغانان د ملي او نړیوال فرهنگي اوسیا سي ستم پر وړاندې، د یوه واحد ځواک په توگه بیدار وساتي. دومره فریادونه، چې ده په شلمه پېړۍ کې د پښتنو د یووالي، ازادۍ، فرهنگي برلاسی او پښتني کلتور د ودې په برخه کې کړي، هغه له هغو فریادونو سره یو شی دي، چې ننګیالي او توریالي خوشال خان په خپل عصر کې اوچت کړي وو. ځکه نو دی زموږ د عصر خوشال خان دی. له همدې کبله موږ دا ویلای شو، چې الفت لوی انسان دی. شاندل وایي: ((کله چې یو لوی انسان پېژنو او په دې پوهېږو، چې هغه پر ژوند برېمن راځلېدلی دی، د هغه روح زموږ په کالبد کې ځای نیسي، له هغه سره ژوند کوو او دا حالت موږ ته د بیاځلې ژوند حیثیت لري)). موږ چې الفت یادوو، د هغه تر یادون د مخه د هغه روح له موږ سره ملگرتیا کوي او زموږ معنوي لارښوونه کوي.

د الفت په باب یو ټکی باید له یاده ونه باسو، هغه دا چې دی لیکوال دی، شاعر دی، ولي د ده لیکوالي او د ده شاعري تر هر څه د مخه، د ده د اجتماعي تپ تر سیوري لاندې را ایجادېږي، په حقیقت کې دی د خپلې ټولنې د داسې دقیق او ژور فکر خاوند دی، چې د ده په افکارو او ایجادیاتو کې د ده ټولنه او چاپېریال دومره دقیق مطالعه کېدی شي، چې ډېر جزیي اړخونه یې هم په کې له پامه نه لوېږي. دی کولای شي، چې خپله ټولنه په اخلاقي لحاظ تشریح کړي او هغه معیارونه درته په گوته کړي، چې هغه د ده لپاره دلته د اخلاقي روزنې بنسټ جوړوي. دی په رواني لحاظ کولای شي، د خپل چاپېریال د

انسان هغه غوټې، د خپلو افکارو په ساده جادويي الفاظو کې پرانیځي، چې هغه د هېڅ ډول جبر او فشار په وسیله طبعاً نه پرانیستل کېږي. دی پر دې ټکي کلک باوري دی:

چې انساني رڼا پیدا شي په مغزو کې د چا
هغه کوبښنې کړي په عالم کې انسانان جوړوي

(دزره وینا ۸۲ مخ)

که چېرې مور الفت په لږ دقت سره مطالعه کړو، د هغه په افکارو کې یوازې زموږ د ادبي بهیر مطالعه د بحث وړ نه ده، بلکې الفت یوې بلې څېړنې او مطالعې ته هم اړتیا لري، چې هغه د ده د اند و ژوند فلسفه ده، هغه فلسفه، چې ده لیکوالي او شاعري د هغې لپاره کارولې ده، دا کار یوازې الفت نه دی ترسره کړی، بلکې د نړۍ ډېرو مهمو او نامتو مفکرینو هم دا کار کړی دی، وایي چې: ((نیچه له دې سره مینه درلوده، چې خپل نظریات په معما او داسې ډول وړاندې کړي، چې عادي لوستونکي د حیرانتیا په سمندر ور لاهو کړي...)) د استایفسکي په همدې ډول شهکارونه ولیکل، مارکس سره له دې چې د ده نوم باید په ادبیاتو کې څوک وانخلي، مگر د هنر او ادب پر ارزښت ډېر ښه پوهېږي او شعر یې هم ویلی دی. دا ډول مثالونه خورا زیات دي، زموږ په عصر کې تر اوسه د الفت په باب نوموړي ټکي ته ډېر لږ کسان هم نه دي متوجه شوي. همدا وجه ده، چې تر اوسه موږ هرڅه د الفت په باب لیکو، په هغو کې نوې خبرې ډېرې لږ دي. باید د الفت پېژندنې تگلاره یوازې د لیکوالۍ او شاعرۍ په بازار باندې پای ته ونه رسوو، د الفت پېژندنې مسئله د پوهې او څېړنو پرله پسې لړۍ او هلو ځلو ته اړتیا لري.

تفاوت لري حاصل کي هره ځمکه
ته دې خپل زرگي دکر د پاره ښه که
په کي وکره ښه تخم د الفت
نوبه وويني له هر چا محبت.

(د زره وينا ۴۲ مخ)

نتیجه: ډېره موده وشوه، چې د الفت صيب نثري اثار سړي ته په
سختۍ سره لاس ته ورځي، اوس چې د اطلاعاتو او کلتور وزارت د
استاد الفت نثري کلیات، د ځوان شاعر او د پښتون د ځوان کاله د
بريمن اسمعيل يون په ستړيا او زيار خپروي، دا کار به زموږ د اوسني
فرهنگي بهير په ترڅ کي يوه نه هېرېدونکې ملي او فرهنگي خاطره
وي، ځکه:

خپل او پردي به په نظر د محبت ليدلم
په حقيقت کي د تمام کلي ليلامه زه
په ډېرو سترگو کي مې مينه د خپل ځان ليدلې
په زړه کي گران د ډېرو خلکو په رښتيا ومه زه.
په درناوي

پوهنمل عبدالخالق رشيد

کابل، (۱۳۷۰ل) کال د سلواغې لومړۍ نېټه

سریزه:

داستاد الفت نثر، ژوند او اثار

" زمانه چې پر مدار د کینې راسي
د کمال پر منارو ټکې پرېباسي
ډېرکلونه دي په کار چې په دې ملک کې
بیا (الفت) غونډې شیوا شاعر پیدا شي " (1)

استاد گل پاچا الفت د پښتو په معاصرو ادبیاتو کې د رانه زړه، ضمیر او وجدان خاوند، یو داسې ځلېدونکی مخکښ لیکوال دی، چې په نظم او نثر دواړو کې د استادۍ تریولې رسېدلی دی. هغه دخپل ټول ژوند په اوږدو کې هر څه چې ولیکل، په زغرده یې ولیکل، په مینه یې ولیکل، د الفت په وړانگو یې ولیکل، انتقادي یې ولیکل او د هېڅ ډول تکلف او تصنع گرد او غبار یې د لیکوالۍ پلو گردجن نه کړ. په همدې وجه زموږ لیکوال هغه د خپل عصر (خوشال خان) بولي.

د استاد د همدغه ستر انساني کرامت، مینې، الفت، د نفس پاکۍ او تذکيې، پښتو، پښتونولۍ او انسانیت ته د خدمت د یوه اوچت معیار پایله وه، چې زما په زړه کې د هغه د تخلیقي نثرونو د کلیاتو د راټولولو

(1) پوهاند عبدالشکور رشاد، د الفت یاد، سرحدونو چارو وزارت د نشراتو ریاست، ۱۳۶۰ ل کال، ۳۸ مخ.

تکل راوتوکېده او د خپلو ځوانو ملگرو په مشوره او مرسته مې د دې کار د سرته رسولو کار پیل کړ.

دلته غواړم په لومړي سر کې د استاد پر نثر تر خپله وسه لنډه رڼا واچوم او وروسته به یې پر ژوند او اثارو څه ناڅه په بشپړه توګه خبرې وشي، که څه هم زما په شان د یوه مبتدي لیکوال لپاره، د استاد پر نثر څه ویل ګرانه خبره ده، خو هغه مینه او الفت، چې د الفت له نثرونو څخه زما په زړه کې راټوکېدلې، نه شم کولای پټه خوله پاتې شم، دلته یوازې د هغه څه بیان لازم بولم، چې د استاد له نثرونو څخه زما د فکراو ذهن د اخیستنې پایله ده.

((که څوک غواړي، چې د خلقت او فطرت په رمزونو او اسرارو پوه شي او په یوه شنه پاڼه کې د معرفت دفتر وګوري، خپل عقل، شعور او احساس دې په کار واچوي او د زړه سترګې دې وغوروي. په یوه لاره ډېر خلک تېرېږي، مګر یو نیم په کې چېرته یوه ښکلې مرغلره پیدا کړي، چې د چا له امېله پرېوتې او په خاورو کې پرته ده.))^{۱۰}

زموږ زمانه کې خو الفت د خلقت پر رمزونو پوه شوی، د زړه په سترګو یې دا رازونه لیدلي او د مینې، انسانیت او احساس مرغلره یې ترې راکښلې ده او بیایې (د زړه دنیا) (د لوړ خیال او ژور فکر) په لویپټه کې تاوه کړې، چې اوس زموږ له مینې ډک زړونه ترېنه رڼا اخلي.

^(۱۰) الفت لیکوالۍ املا و انشاء پښتو ټولنه ۱۳۲۹ کال ۳۵ مخ

((دانسان په وجود کې دوه شیهه ډېر عزیز معلومېږي، چې یوه ته زړه او بل ته دماغ وايي.

له دماغ نه علم او فلسفه پیدا شوه، له زړه نه شعر او ادب....

صبر، رحم، کرم، شجاعت، سخاوت د زړه کار دی، عشق او مینه په زړه کې وي)).^{۱۰}

الفت هم خپلې د ((زړه وینا کې)) ((عالي افکار)) نويستل، ((بنسه لمسون)) یې ترینه جوړ کړ، ((غوره اشعار)) شول، ((د ازادۍ پیغام)) لپاره ((د پسرلي نغمه)) شوه، په ((نوی سبک او نوی ادب)) یې ((غوره نثرونه)) ولیکل او زموږ لپاره یې ترې ((بله ډیوه)) جوړه کړه.

ورسره یو ځای یې د غریبانو له ملگرتیا، د عاجزانو او خوارانو له ورورۍ، د کارېگرو د لاس نیالگي، د خادمانو له خدمت، ظالمانو ته له بدکتلو، پر مظلومانو له ژړېدلو او له بدو کارونو څخه د پردې له اوچتولو نه لاس وانه خيست او د ژوند تر پایه یې د خپل دغه هوډ مزي ټینګ ونيول، ((کوم وخت یې چې اداري کارونه پرېښودل یوازېتوب ته وزگار شو، فقیرانه ژوند او د روحانیت جهان ته ورننوت، سپین کالي، سپینه خولی، نوراني مخ، خوږه موسکا، تسپې په لاس فقیرانه ژوند، د الفت

^(۱) الفت، غوره نثرونه، پښتو ټولنه ۱۳۳۶ کال ۵۲ مخ.

نه ډکې خبرې! ده له خدایه غوښتل چې د فقیرانو او دروېشانو په لباس کې له دنیا نه سترگې پټې کړي)).^(۲)

الفت د ژوند تر پایه د خپلو خلکو په دردونو ودرېده او د زړه د درد ټولې خبرې یې له الفت نه به ډکو کلمو او تورو کې تاوې کړې او د کاغذ پرمخ یې مور ته راوسپارلې. زموږ یو لیکوال هغه له لیف تولستوی سره ورته کوي: ((لکه څنګه چې لیف تولستوی ته د روسیې د انقلاب هنداره ویل کېږي هماغسې الفت د خپل ماحول د ټولنیزو جریانونو او مسلطو کلتوري ارزښتونو په منعکسولو کې ستر نقش لوبولی دی)).^(۳)

الفت یوله هغو مخکښو لیکوالو څخه دی، چې د پښتو د معاصر ادب په وینښتایي پېر کې یې د ښکلي هنري نثر مانۍ تیاره کړه، د ښکلو الفاظو او رنگینو ماناوو شال یې ورپه سر کړ، د غوره نثرونو زړې یې په کې وټوکول او د تل پاتې ژوند په هیله یې د ښایست مرغلرې په کې وکرلې.

الفت د خپل څلورېشت کلن ادبي ژوند په بهیر کې لږ تر لږه د پنځه دېرشو ادبي اثارو په منځ کې خپل درې تخلیقي نثري اثار: (بله ډیوه،

(۲) محمد صدیق روحي، ادبي څېړنې، ننگرهار پوهنتون، ۱۳۲۰ کال ۹۸ - ۹۹ مخونه.

(۱) محمد صدیق روحي، ادبي څېړنې، ننگرهار پوهنتون، ۱۳۲۰ کال، ۹۳ مخ.

نوی سبک او نوی ادب او غوره نثرونه) مور ته راپرېښودل. د نثر یوه بېلگه به یې دلته راوړو:

بې گناه بندي

((پرېږدئ، پرېږدئ، دا بې گناه بندي پرېږدئ!))

مه وپرېږئ! د ده په ازادولو کې هېڅ خوف او خطر نه شته.

فساد او شرارت له ده څخه نه پیداکېږي.

د ده بندي کول لویه گناه ده.

دی هغه یوسف دی، چې د بې گناهی په سبب په زندان کې لوېدلی دی.

که دی له زندانه راوالوځي ستاسې آینه سنجولی شي او ستاسې د بلي ورځې غم خوړلی شي.

پرېږدئ! دا بې گناه بندي پرېږدئ!

که دی خلاص شو ستاسو انتظام به په ډېر ښه شان وکړي.

ستاسې وړي به ماړه کړي، ستاسې برېښه به پټ کاندې.

تاسې دغه ښکلی موجود په تورو څاگانو کې مه غورځوئ!

په زندانونو کې یې مه اچوئ!

پرېږدئ دا بې گناه بندي پرېږدئ!

دی به ستاسې د گډو وډو او پرېشانو خوبونو صحیح تعبیرونه وکړي.

ډېرې سختې، مبهمې او مجملې غوټې به پرانیځي.

دی د راتلونکي حال پیشبیني کولی شي.

د طبیعت په رمزونو او اسرار وپوهېږي.

د جوي او فلکي اوضاعو اقتضارات ورته معلوم دي.

پرېږدئ پرېږدئ دا بې گناه بندي پرېږدئ!

د ده په ازادولو باندې علم او پوهه زیاتېږي.

وطن رڼا کېږي او ړانده بینا کېږي.

دی له خپلو جفا کارو ورونو سره هم ښه سلوک کوي.

دی ډېر پېچومي اوارولی شي.

دی ډېرې کرې سمولی او ډېر مشکلات حل کولی شي.

ما خوب لیدلی، چې دا بندي خلاصېږي او د سلطنت په کرسی

کېږي.

ښه فکرو کړئ.

دا بندي څوک دی.

پس له ډېره فکره وایم

فکر دی فکر!))^{۱۱}

لوی استاد پوهاند علامه عبدالحی حبیبي د الفت نثر او نظم دواړه
شعر بولي او وایي:

((د پښتو ادب چې په خپل سمسور بڼ کې یو ښکلی او رنگین گل
غوړولی هغه بې له شکه ((گل پاچا الفت)) دی. دی فطرتاً شاعر و،
شاعري او نازک خیالي په خپه ور اخیښلي شوې وه. که به یې نظم لیکه
هغه به ضرور خوږ، روان او له معانیو ډک و، خو نثر یې تر هغه لا
ښکلی، لطیف او په گټورو نقطو پسوللی او گټور و، هغه لفظي او ښکلي
ماناوې، چې ده په منثور او ابداعاتو کې ځایولی سوای کت مټ داسې
وې، لکه سره اوډلی او پرله پسې شعرا! د قلم رابطه یې یوازې له الفاظو
سره نه وه، له زړه سره هم نغښتې وه، احساس او عاطفه یې دونې په
ادبي تخلیقاتو کې نغښتله، چې هره ټوټه به یې یو عاطفي شهکار و.))^{۱۲}

(۱) غوره نفرونه، ۸۲ مخ.

(۲) د الفت یاد، ۳-۴ مخونه.

((زما د الفت تر منظومې وینا د ده منثورې ټوټې خوښې دي. دی شاعر او فنان دی. د ده نثر هم شعر دی، خو نظم یې هغسې خوند، ښکلا او هغه جمال لري. دی د خاصو افکارو په پرورښت او تصویر کې استاد دی او نوي نوي نکات پیدا کوي، د ژوندانه اسرارو ته ملتفت دی، د طبیعت بسیط او پلن ډگر د ده د مطالعې او غایر نظر جولانگه ده.))^(۱)

کاندید اکاډمیسین محترم محمد صدیق روهي وايي: ((د الفت نثر په حقیقت کې شعر دی... یو ځلې، چې څوک د الفت د کوم اثر په لوستلو پیل وکړي، نو د هغه مقناطیسي خاصیت یې نه پرېږدي، چې په اسانۍ سره ځان ترې خلاص کړي.))^(۲) او بیا د فرانسیس بیکن په هغو خبرو کې، چې د لیکوالو په باره کې یې کړي دي، د الفت موقف داسې ځلوي:

((ځینې د مېړیانو په شان ټول وخت دانې راټولوي، ځینې د غڼو (عنکبوت) په څېر هر څه له گېډې را وباسي او ځینې نور د مچيو په شان د گلانو شیره راغونډوي او په شاتو یې بدلوي.

په خپله الفت په دغه وروستی کټگوري کې راځي.))^(۳)

(۱) د جرگې مجله، ۱۳۲۷ کال، ۵ گڼه ۱۶ مخ.

(۲) د الفت یاد، ۱۴ مخ.

(۳) د الفت یاد، ۱۳ مخ.

اجمل خټک وايي: ((پاچا صاحب یو لوی پښتون عالم او اديب شاعر دی، په نظم او نثر دواړو کې د دې دور په وپرومبي صف کې په اوچتو سترگو او دنگه غرانگه مخکې روان دی.))^(۴)

محترم ليکوال کانديد اکاډميسين محمدابراهيم عطايي يې نثر د ويکتور هوگو له سبک سره ورته کوي: ((د ده نثر په ادبي ټوټو کې له يوه خاص سمبوليزم څخه مراعات کاوه، چې هغه ډېر خوږ او په دغه سبک کې ويکتور هوگوتنه ورته و.))^(۱)

د هېواد ځوان نوښتگر ليکوال زرین انځور، د الفت نثر او نظم دواړه د پرتلنې په تلې تللي او په پای کې دې پایلې (نتیجې) ته رسېدلې دي، چې الفت تر شعره په نثر کې مخکې دی، نو ځکه وايي:

((د الفت نثر د هغه له نظم او شعر نه په زیاته پیمانه د پښتو ژبې د معاصر جریان لپاره اغېزمن جوت شوی او جوتېږي، ځکه نو یې باید د معاصر بشپړ انتقادي نثر مخکښ وبولو.))^(۲)

که دخپلو خبرو مزي را لنډکړو، نو د الفت صیب نثرونه خو د هنر یو داسې کان دی، چې هرڅومره یې سپری سپړي هماغومره ورته خوند

(۴) د الفت یاد، ۹۱ مخ.

(۱) د الفت یاد، ۳۷ مخ.

(۲) د الفت یاد، ۸۰ مخ.

ورکوي. په ټوليز ډول په لنډيز سره کولی شو، د الفت صيب د نثرونو د جولييز(شکلي) او محتوايي خواو ځينې بسکلاوې په لنډ ډول بيان کړو:

الف- د جوليې له مخې:

په شکلي لحاظ الفت غواړي خپله د خپل فکر مرغلره د عاطفې په اوبو ومينځي او د ساده، عام فهمه او روانو کلمو په لويته کې يې تاوه کړي، هغه ساده گي يو صفت گني، له تکلف، تصنع او ځان جوړونې څخه خپله لاره بېلوي او وايي: ((هغه انشا چې ډېرې قلقلې پکې وي او ډېر جليل ولري، يعنې لکه رعد او برق يې ځلېدل او غرېدل زيات وي، د ليکونکي عجز او تصنع نښي، دا راز هنر ښودنه د واعظانو کار دی، په شعر او ادب کې ساده گي لوی صفت دی، نه کاکه توب او طمطراق، څومره چې د چا فکري او معنوي پانگه زياته وي، هغومره يې سبک ساده او روښانه وي. مغلق او پېچيده ليکل غالباً د ليکونکي له علمي او معنوي فقر څخه پيدا کېږي، هغه څوک چې د عبارت په ډول په سينگار پسې ډېر گرځي او له لفاظۍ څخه ډېر کار اخلي، خپل معنوي فقر د الفاظو په برق او ذلق کې پټوي.))^(۱)، نو په دې وجه الفت د روان او ساده نثر غوښتونکی دی، چې د تکلف نښې نښانې پکې نه وي، خو((دا ساده گي له ساده گۍ څخه نه ده، بلکې د ليکوال له زيات قوت او حاکميت نه ساده گي ده)) ليکوال کولای شي په ډېرو روانو،

(۱) ليکوالي املاء او انشاء، ۴۱ مخ.

ساده او خوږو کلمو کې په ډېره دقیقه، نازکه او باریکه بڼه د خپل زړه غوټه پرانیځي. د الفت صیب نثرونه هم په همدې ډول دي لنډې لنډې جملې یې راوړي، هره یوه یې تامه جمله ده، ټاکلی اهنګ لري، له ذهني او عيني انځورونو څخه ډک، د گرامري جوړښت او معیارتوب اوچتې نمونې دي. په نثرونو کې یې ((د ادبي ټوټو، شعري او ادبي طرحو او همدارنگه د داستاني لنډو طرحو نمونې لیدل کېږي.))^(۱)

ب- د محتوا او فکر له پلوه:

الفت د خپلو نثرونو د شکل او محتوا تله داسې برابره کړې، چې سپری نه شي کولای و وایي، کومه خوا یې درنه ده. دی په فکري لحاظ د نوښت، د مضمون د نوي والي او د فکر د ازادۍ سر سخت پلوی دی، وایي:

((خومره چې یو شاعر یا لیکوال ازاد فکر کولای شي او له ذهني اسارت نه خلاص وي هماغومره یې انشا هم له تقلید او ابتذال څخه لرې وي.))^(۲)

په محتوایي لحاظ یې په خپلو نثرونو کې زموږ د ټولني او په ټوليز ډول د ټولې بشري ټولني دومره بېلابېل کرکترونه ځلولي، چې که سپری ورته به څیرتیا سره وگوري، نو د الفت قوت به هله ورمعلوم شي،

(۱) زرین انځور، د الفت یاد، ۶۰ مخ.

(۲) لیکوالي املاء او انشاء، ۴۹ مخ.

له یوه ساده بزگر نه نیولې بیا تر یوه حاکم پورې، د انساني ټولنې ټول اشخاص په کې ځلېږي.

د انسان او انسانیت روح او روان یې د خپلو نثرونو رگونو ته نښتې، په همدې وجه خو یې د تلپاتې ژوند او زړه راکښون ځواک ډېر زیات دی.

د ده د نثرونو په هنداره کې د بشري ټولنې هر فرد په خپل خاص کیفیت او کړنې خپل ځان ویني او داسې کوم څوک که پیدا شي، چې په دې هنداره کې دې د خپلو اعمالو څېره ونه ویني.

الفت هر څه د یوه باریک رمز او قوي استدلال په کړيو کې راگیر کړي، خاص فلسفي فکر یې په کې ځلولی، انتقادي لاره یې په کې پرانیستې، مینه یې په کې زرغونه کړې، د ټولنیز فکر لوپته یې په کې غوړولې، د نفس د تذکیرې او روان د پاکوالي لاره چاره یې په کې ښودلې او د انساني روح په داسې یو تمځي کې یې دا ټول سره راټول کړي، چې نه یوازې زموږ د ټولنې انسان پرې خپل روح ارامولی او خپل نفس وینځلی شي، بلکې د ټولې بشري ټولنې لپاره د گټې اخیستنې وړ دي، دا ځکه چې دا د نړیوالو انساني تجربو د رڼا په رنگ لیکل شوي دي.

د الفت د نثر په باب که هر څومره د خپلو خبرو مزي وغځوو
هماغومره غځېږي، خو ښه به داوي، چې د الفت نثر په خپله د الفت د
قوانینو په هېنداره کې وگورو:

استاد الفت په خپل یو اثر (لیکوالۍ املا او انشاء) کې د یوه ښه او
غوره نثر او انشاء لپاره دغه لاندې ځانگړنې ټاکلې دي:

۱- وضاحت:

۲- صراحت، الفاظ له مقصودو ماناگانو سره تناسب ولري.

۳- ضبط ، په کلام کې زیاتې او بې ضرورته برخې نه وي.

۴- طبیعت، په کلام کې له تکلف څخه کار وانه خیستل شي.

۵- سهولت.

۶- انسجام.

۷- اتساق، د معانیو ټینګ اتصال او ارتباط ته اتساق وايي.

۸- جزالت، ښه معاني په مناسبو الفاظو کې ادا کول دي.

۹- گرامري لحاظ.

۱۰- د لغاتو استعمال.

۱۱- فعلونه.

۱۲- استدلال او منطق.

۱۳- آهنگ.

۱۴- د لفظ او معنا تول.

۱۵- د مضمون رابنکون.

۱۶- د لیکوال عقیده.

۱۷- نظم او ترتیب.

۱۸- ابتکار.

۱۹- تخیل.

۲۰- ذوق.

۲۱- حافظه.

۲۲- احساس.

۲۳- ذکا.

۲۴- د لیکوال شخصیت او اخلاقي شجاعت.

۲۵- د فکر ازادې.

که د یوه غوره نثر لپاره د الفت صیب دا پورته څرگندونې په پام کې ونیسو په پښتو کې د الفت صیب له نثر پرته به داسې لږې بېلگې پیدا کړو، چې پورتنی بنایستونه او ښکلاوې دې ولري، دا خو الفت دی، چې په طبیعي ډول یې د وضاحت او صراحت په جامه کې مضمون راټوکولی، د منطق او استدلال په تار یې تړلی، نوی رنگ یې ورکړی، د ځانگړې ذوق په اوبو یې وینځلی، د کلمو د آهنگ د لفظ او مانا په تول یې تللی، د فطري ذکاوت او احساس روح یې ورننوبستی، د ازاد فکر او رنگین تخیل د امپل لږ یې ور په غاړه کړی دی او ((کله چې فکر او خیال سره یو ځای شي، نو غرونه نړوي.))^(۱) الفت صیب هم خپل فکر او خیال د احساس په مزو داسې تړلی، چې ((لوړ خیالونه او ژور فکرونه)) ترېنه جوړ شوي دي.

((وگورئ! ورپځې پاس په هوا کې دي، څاگانې ښکته په زمکه، هغه څه چې په هسکو ورپځو کې شته، په ژورو څاگانو کې هم شته، په دغو اوبو باندې هم هماغه تنده ماتېږي، د لوړ خیال او ژور فکر نتیجه یوه ده...))^(۲)

لکه څنگه چې مو د مخه د دې خبرې یادون راوړ، د الفت صیب د پنځه ویشو په شاوخوا کې دا ټاکل شوې ځانگړنې کولی شو د ده په

(۱) زده‌ی، روانشناسی کودک،

(۲) غوره نثرونه، ۱۱۴ مخ.

نثر کې ومومو، نورې داسې کمې بېلگې به پیدا کړو، چې دا ټولې ځانگړتیاوې دې ولري. کېدی شي الفت صیب دا ځانگړتیاوې د خپل نثر له پلوه راټولې کړې وي او بیا یې د یوې غوره انشا لپاره د یوه ضرورت په توگه په نښه کړي وي.

د الفت صیب د نثر جادو، خوږوالی، زړه راکیښون، تلپاتې توب او ښکلا په دې کې ده، چې دا د څو هنرونو مجموعي پایله، شیره او شات دي او ((کله چې یو هنر له بل سره مل شي او یو ښایست په بل کې حل شي، نو هغه څه ترېنه جوړ شي، چې سترگې یې په لیدلو او غوږونه یې په اورېدلو او زړونه یې په مینه او محبت نه مړېږي...^(۱))

اوس راځو د استاد ژوند او د اثارو پېژندنې ته:

د استاد د ژوند او اثارو په باب په بېلابېلو کتابونو او جريدو کې ليکنې شوي دي، خو يوه هم دومره مشر ح او قناعت ښوونکې نه وه، چې د الفت صیب د ژوند او اثارو ټول څرنگوالی موږ ته معلوم کړي، له نېکه مرغه زما ځوان مېتکر استاد محترم زلمي هېوادم ل د الفت صیب د ژوند او اثارو په باب مفصله څېړنه کړې او د (الفت ياد) نومي کتاب کې يې خپره کړې ده. زما لپاره ډېر وخت په کار و، چې د الفت صیب په باب دومره گټور او مفصل معلومات ترلاسه کړم او يا هم کېدی شي هېڅ مې ترلاسه کړي نه وای. هماغه و چې له محترم استاد هېوادم ل سره مې په دې باب خبرې وکړې او د دې ليکنې د لنډون او د ضرورت په صورت کې د ځينو ټکو د زياتونو په باب مې ورسره مشوره وکړه، هغه د سر په سترگو ومنله، چې دا دی دلته يې راوړم:

(۱) د زړه وينا، ح مخ.

کورنی، زوکړه او ټاټوبی:

[پر (۱۲۸۸ ل کال - ۱۹۰۹ ع کال) د لغمان د عزیز خان کڅ د منصور په کلي کې د سید فقیر پاچا د زوی میر سید پاچا په کور کې یو نوي ماشوم سترگې برانیستی.

نوم، تخلص او مستعار نومونه:

کورنی پردغه نوي زوکړي ماشوم، گل پاچا، نوم کېښود. ماشوم گل پاچا د خپلې کورنۍ په غېږه کې لویېده، تر هغې چې د لیک لوست شو، د استعداد خاوند ځوان، د سر شاري شعري قريحي خاوند ځوان، دغه ځوان د الفت تخلص غوره کړ او چې پر کومو لیکنو یې د خپل نامه څرگندول نه غوښتل، نو یې بیا پر دغو لاندې مستعارونو نومو: (ظریف افغان، کجوروال، علاقمند، محتاج، ستمدیده، نواموز، نادار، ارزومند، نکته رس، نکته دان، منتظر، مشاهد، حق بین، منصف، حق پسند، دلسوز، امنیت خواه، لغت دان، پارلماني وکیل، دقت پسند، اعتدالي، ملتفت، قانوني، خپل، بې زړه، ا، ط، گ) لیکنې وکړې.

زده کړه:

گل پاچا الفت د پښتو د اوسني ادب د نورو سرلارو په څېر په سیستماتیک ډول کوم ښوونځی او یا د تحصیل کومه عالی موسسه نه ده لوستې، بلکې د لغمان، ننگرهار او کابل په دیني مدرسو کې یې له جیدو علماوو څخه زده کړه وکړه: صرف، نحو، منطق، تفسیر، معاني،

بیان او د احادیثو کتابونه یې ولوستل. دغه زده کړې که څه هم غیرې منظمې وې، خو د ده د څپاند فطري استعداد په تاندولو او روزلو کې یې ستر رول درلود. اما د الفت لپاره هماغه لومړنۍ زده کړې بسیا نه وې، بلکې ده د ژوند تر پایه مطالعه کوله، نوي نوي شيان یې زده کول او نوي مضمونونه یې لوستل او د خپلو دغو مطالعو او لوستنو محصول یې د خپل ژوند په اوږدو کې په بېلابېلو بڼو خپلو هېوادوالو او پښتنو ورونو ته وړاندې کړی دی.

ژبې:

د الفت مورنۍ ژبه پښتو وه، فارسي یې هم په ښه توګه زده کړې وه ان تر دې حده، چې په ډېره لوړه ادبي پیرایه کې یې هر ډول مضامین په دې ژبه کښل او داسې اشعار یې ویل، چې په لوړو پارسي اشعارو کې حساب کېږي. سربېره پردې الفت په دیني مدارسو کې عربي ژبه تر دې حده زده کړې وه، چې مضامین یې پرې لیکل او دغه ژبه یې هم ښه زده وه.

رسمي ملازمتونه:

فت چې د کابل او ننگرهار په درس ځایونو کې دودیزې زده کړې وکړې، د شپږویشتنو کالو ځوان و، چې رسمي ملازمتونو ته یې مخه کړه، لومړی ځل پر (۱۳۱۴ل) کال د انیس اخبار په اداره کې د کاتب په توګه ومنل شو، خو ده په کتابت بسنه ونه کړه، بلکې د لیکوالۍ په برخه کې یې له خپل استعداد څخه کار واخیست او ډېرې مقالې یې وکښلې، نوي او تازه اشعار یې وویل او خپاره کړل، د ده دغو ادبي او

مطبوعاتې هڅو دی د کابل په ادبي انجمن کې جذب کړ او پر (۱۳۱۵ل) کال د ادبي انجمن د تالیف او ترجمې په څانګه کې د غړي په توګه ومنل شو. کله چې پر (۱۳۱۶ل) کال پښتو ټولنه جوړه شوه او د زېري جريدې پر خپرولو یې پیل وکړ. پر (۱۳۱۶ل) کال د زېري چلوونکې مقرر شو، پر (۱۳۱۲ل) کال د پښتو ټولنې د صحافت د مدیر مرستیال مقرر شو. پر (۱۳۱۹ل) کال د اصلاح ورځپاڼې مشاور او د پښتو ټولنې د قواعدو مدیر شو. پر (۱۳۲۰ل) کال د اصلاح ورځپاڼې مشاور، د پښتو ټولنې عمومي مبصر او د کابل مجلې د چلوونکي په توګه وټاکل شو.

پر (۱۳۲۵ل) کال د اتحاد مشرقي جريدې مدیر مقرر شو. پر (۱۳۲۷ل) کال په ننگرهار ولايت کې د قبایلو عمومي مدیر شو. پر (۱۳۲۸ل) کال د شوری د اوومې دورې لپاره د جلال اباد د خلکو له خوا د وکیل په توګه انتخاب شو.

پر (۱۳۳۱ل) کال د لغمان د کرغیو د ولسوالۍ خلکو، د شوری د اتمې دورې لپاره خپل وکیل وټاکه. پر (۱۳۳۴ل) کال د جلال اباد د خلکو له خوا د لویې جرګې وکیل شو.

پر (۱۳۳۵ل) کال په لومړۍ رتبه د پښتو ټولنې رئیس او د پوهنې وزارت د عالی شورا غړی مقرر شو. پر (۱۳۳۸ل) کال د پښتو ټولنې پر ریاست سرپرته د افغان شوروي د دوستۍ ټولنې د رئیس په توګه وټاکل شو.

پر ۱۳۴۲ل کال دکابینې غړی شو او د قبایلو د مستقل ریاست چارې ور وسپارل شوې. پر ۱۳۴۴ل کال د ولسي جرګې د دولسمې دورې لپاره د جلال اباد د خلکو له خوا د وکیل په توګه انتخاب شو.

نمانځنې:

گل پاچا الفت د کار او ملازمتونو په دغه اوږده دوره کې د ښو کارونو، ابتکار او جدیت له امله د مقاماتو له خوا نمانځل شوی هم دی، چې د ده اخیستنې او نمانځنې په لاندې ډول دي:

۱- د خوشال خان د ادبي جایزې گټل.

۲- د ابوعلی سینا د علمي جایزې ترلاسه کول.

۳- د صدارت له خوا دویمه درجه ستاینلیک.

۴- د ستوري درېیمه درجه نښان.

۵- د پوهنې دویمه درجه نښان.

۶- د وکالت د دورو نښانونه.

۷- د لویې جرگې یادگاري نښان.

سفر ونه:

گل پاچا الفت د رسمي ملازمتونو په اوږدو کې ځینې سفرونه هم کړي دي، چې په لاندې ډول ښوول کېږي:

۱- پېښور ته د یوه ادبي هیئت په مشرۍ، چې پوهاند رښتین او مرحوم استاد خادم هم ور سره مله وو.

۲- مسکو ته د یو کلتوري هیئت په مشرۍ.

۳- د ختیځپوهانو پنځه ویشتم کانګرس کې د ګډون په منظور مونشن ته سفر، چې په دې سفر کې یې د خوشال خان خټک او پښتو ټولني په باب دوه کنفرانسونه ورکړي دي.

۴- د آسیایي او افریقایي لیکوالو په کنفرانس کې د ګډون لپاره تاشکند ته سفر.

۵- د افغان - شوروي د دوستۍ ټولني په بلنه د یوه هیئت په مشرۍ مسکو ته سفر.

۶- د ختیځپوهانو په شپږویشتم کانګرس کې د ګډون په منظور د یوه هیئت په مشرۍ مسکو ته سفر. په دې کانګرس کې یې د خوشال خان او رحمان بابا د شاعرۍ په باب کنفرانس ورکړی دی.

الفت په دغو سفرونو کې ویناوې کړي او کنفرانسونه یې ورکړي دي او دغه لاندې ځایونه یې نورهم لیدلي دي:

مسکو، لیننګراد، سوچي، باکو، دوشنبه، تاشکند، تهران، پېښور او مونشن.

د حج سفر:

الفت د ژوند په وروستیو کلونو کې د حج د فریضې د ادا کولو لپاره بیت الله شریف ته هم تللی و.

کړه وړه او عادات:

مرحوم گل پاچا الفت دنېکو اخلاقو خاوند، مهربان، پر خوارانو زړه سواند، پر وطن او وطني مصالحو مین شخصیت و.

لوی استاد پوهاند عبدالحی حبیبی یو ځای کښلي دي: ((الفت په رسمي چارو کې تکړه همکار او د ملگرو په جرگه کې خوږ او خندونکی او نکته رس ملگری و. په مشاعره او نکته دانۍ کې ترهېچا پس نه پاتېدی او کله چې به د ((جد)) ډگر ته راغی، نو به یو مدبر، فکور او وطنپال سپری و.))

استاد عبدالروف بېنوا په دې باب وايي: ((ښاغلی الفت په اجتماعي ژوند کې یو مخی، خوش خلقه، متین او په عین حال کې د ورین تندي خاوند سپری دی. مجلس یې ډېر خوږ دی او خبرې یې مزاحیه روح هم لري...))

اجمل خټک د رهبر مجلې د ۳ ټوک په ۲۴ شماره (۴) نمبر کې لیکلي دي:

((...پاچا صاحب یو لوی پښتون، عالم او اديب او شاعر دی، په نظم او نثر دواړو کې د دې دور په وپرومبي صف کې په اوچتو سترگو او دنگه غرانگه مخکې روان دی، ولې تاسې ته به هومره غلی او خوله خاموشه وي...د لغمان دا پیاوړی اديب الفت، چې بیان او لیکونه یې سپری گوري، نو د اور لمبه محشرستان معلومېږي، ولې چې مجلس کې یې ووينې، نو دومره خاموش متین او قنار سپری، چې ته به ونه وایې، چې دا هغه گل پاچا الفت دی، چې قلم یې د ادب او شاعرۍ پیداکولو نه هډو قنارېږي نه.

د ده په ژبه به بې ضرورته خبره رانشي او د ضرورت خبره هم په خپل وار او خپل ځای داسې په قناره کوي، چې ته به وایې اول یې جووي او بیا یې په څه هنر، د مجلس ذهن ته د رسولو کوښښ کوي او دې سره سره موسکا د ده مستقل او حاوی صفت دی، چې دا فیصله به د الفت ډېر کم دوستان وکړی شي، چې شونډې یې موسکا ډېره کوي که وینا!

ما خو په ډېر لنډ تنگ ملاقات کې دا محسوسه کړه، چې د الفت صاحب موسکا هم له وینا نه خالي نه وي. ده خوږه موسکا څه داسې په فن او هنر بلده کړې ده، چې ترې د موسکا کاراخیستی شي هم که څوک ډېر اهم بحث کې را ونښلي، نو د ده تشه موسکا هغه ته داسې جواب ورکولی شي، چې که د دلیل ځای پکې هم نه وي، نو د مینې او خلوص په زور هغه خبره په خوږوالي کې په بل فریق پرې کړي.))

فکري مسير، ملي او سياسي سرگرمي:

د پښتو ژبې يو معاصر ليکوال د استاد الفت د فکري مسير په باب کښلي دي:

((الفت يو انتقادي رياست و، چې د حاکمې طبقې ارتجاعي خپره يې افشا کوله او د فساد، اختناق او ارتجاع پرضد يې کله علني او کله په رمزي توگه مبارزه کوله.)).

((الفت زموږ د هېواد له شرايطو سره سم د يوه نوي او مترقي فکر خاوند و. ده ته ملي او وطني مصالح تر هرڅه لوړ ښکارېدل او د وطن له آبادۍ، ملي حاکميت او د رنځونو له لرې کولو سره جدي علاقمند و، د ظالمانو، رشوت خوړو او د نورو په وینو او غوښو د چرچه مارو له سر دښمن الفت د دغسې يو فکر په لرلو سره په هېواد کې د سياسي او ملي غورځنگونو څخه لرې نه شو پاتېدی.))

((کله چې د ويښو ځلميانو نهضت شروع شو الفت په دې نهضت کې شريک و او د دغه نهضت په خصوص کې د ده خپل هغه وختنی نظر دا دی.)):

((زلمی دانه دی، چې د بلوغ سن ته رسېدلی وي او شيطان يې وغولوي، بلکې زلمی هغه دی چې په نفس و شيطان دواړو باندې غالب

وي او د هلكتوب له خويونو او خواهشاتو تېر شوی وي، د جدید عصر فضایل او مدنیت دلته راولي او په ترویج کې یې کوبښښ وکړي، نه دا چې تش یې زده کړي وي یا له جدید عصر نه غلط تعلیم واخلي او حریت و ازادۍ گمان په بې قیدۍ او بې مبالاتی وکړي. مور د زلمیانو په مغزو کې نوي افکار، تازه نظریات د نورو علومو رڼا، د نوي عصر معانی او د جدید قرن عشق لټوو. د جدید قرن عشق، یعنی د وطن مینه او ملي محبت، مگر تش په خوله نه، بلکې هغه مینه او محبت، چې په کار او عمل کې ظاهرېږي...))

((الفت دغه مهال د سردار شاه محمودخان د حکومت له نیم بندې ازادۍ نه په گټې اخیستنې سره وکولای شول، چې د هېواد د نورو فکورو او منورو شخصیتونو په ملگرتیا په هېواد کې د سیاسي مفکورو د پیاوړتیا او د ملي غورځنگونو د پرمختیا لپاره کارو کړي.

هو کې! په همدې نیامت یې د ((اولس)) ملي جریده را وایسته. د دې جریدې د امتیاز خاوند گل پاچا الفت و، دا جریده د (۱۳۳۰ل) کال د جوزا له میاشتې د (۱۳۳۲ل) کال د عقرب تر اخره نوموړي الفت سرته رسولې ده.

تر (۱۳۳۲ل) کال وروسته په هېواد کې د ملي جریدو خپرېدل او د سیاسي مفکورو د تبلیغ په باب علني فعالیتونه بند شول او الفت دغه وخت له خپل رسمي موقف نه په استفادې وړاندې د خپلو ادبي لیکنو

او تخلیقي ایجاداتو له لارې د ملي او سیاسي مبارزې سنگر تود وساته. کله چې تر (۱۳۴۵ل) کال راوړوسته بیا په هېواد کې د قسمي دیموکراسۍ په رامنځته کېدو سره د ملي غورځنگونو او سیاسي فعالیتونو د ودې لپاره زمینه برابره شوه، ملي مطبوعات منځته راغلل، الفت بیا هم غلی نه و، بلکې له خپل ملي فکري مسیر سره سم یې د جامعې، د اصلاح، د ظلم او بېعدالتۍ د له منځه وړلو لپاره، د قلم په ژبه، سیاسي مبارزه پیل کړه، خصوصاً په (۱۳۵۰-۱۳۵۲) کلونو کې یې په افغان جریده کې ډېر سیاسي مضامین په پښتو او پارسي ژبو په خپلو اصلي او مستعارو نومونو ولیکل.

څنگه، چې د مخه مو اشاره وکړه، الفت د خپل وخت یو ریالیست لیکوال او شاعر و او د خپل وخت د حاکمه طبقې له ناوړو کړو وړو څخه یې پرده او چته کړې، د مظلومانو پر حال یې ژړلي او ظالمانو ته یې بد کتلي. څومره روښنفرانه افکار چې د الفت په اشعارو کې د ټولني د وینستیا لپاره ځلېدل، د ډېرو کمو لیکوالو په اشعارو کې دا شان شور او زوږ موجود و.

نو په دې وجه یې د خپل عصر د نویو افکارو مخکښ او سرغندوی بللی شو. دغه راز کله چې د وینس زلمیانو غورځنگ جوړ شو الفت یې له مخکښانو څخه و او بیا کله، چې تر (۱۳۲۲ل) کال وروسته د وینس زلمیانو غورځنگ د ځینو غړو ترمنځ درز پیدا کېږي او یوازې د انګار

جریده تر پایه پورې د وینې زلمیانو نوم ساتي، الفت هم تر پایه پورې له نورو پښتنو فرهنگیانو، لکه: ساپي، خادم، انگار، رښتین، تره کي او بېنوا سره په دې غورځنگ پاتې کېږي. دې غورځنگ د هېواد په ځینو ولایتونو، لکه کندهار، پکتیا، کابل او ننگرهار کې ځانگې لرلې، چې د کندهار د ځانگې مشر استاد عبدالروف بېنوا، د پکتیا د ځانگې مشر غلام محی الدین زرمتی، د کابل د ځانگې مشر نور محمدتره کی او د ننگرهار د ځانگې مشر الفت او خادم وو.

نو په دې ډول ویلی شو، چې د وینې زلمیانو په غورځنگ کې هم د استاد الفت رول ټاکونکی او بارز و.

پارلماني مصروفیتونه:

گل پاچا الفت د افغانستان د پارلمان (ملي شوری) ولسي جرگې په اوومه، اتمه او دولسمه دوره کې د لغمان د کرغیو او د ننگرهار د جلال آباد خلکو و کیل و. د ملي شوری په اوومه دوره کې یې د شوری دویم مرستیال ټاکل شوی و. الفت د وکالت په ټولو دورو کې له خپلو پارلماني حقوقو ناوړه استفاده نه ده کړې او د ملت حقوق یې د خپلو شخصي گټو په منظور تر پښو لاندې کړي نه دي، بلکې د یوه بادبانته او با وجدانه وکیل په توگه یې د خپلو موکلینو او د افغانستان د محرومو خلکو د گټو ملاتړ کړی دی. د حکومتونو قدرت ته، په دغو دورو کې لکه د ډېرو وکیلانو په څېر نه دی تسلیم شوی، د هغه وخت

په جریدو او د شوری او ولسي جرگې په نشريو کې د ده خپرې شوې ویناوې او آراوې د دې وینا ښکارندويې دي.

صحافي مصروفیتونه:

گل پاچا الفت د زېري جرېدي د چلوونکي، د کابل مجلې او اتحاد مشرقي د مسوول مدير، د ولس جریدې د امتیاز خاوند او د ((کابل کالنۍ)) د څو گڼو د منتظم، مرتب او مهتمم په توگه کارکړی دی. د کابل مجلې د مدیریت پر وخت يې څو کتابونه هم چاپ کړي دي، چې په دې توگه مور د ده هڅې د يوه صحافي په توگه هم نه شو هېرولای.

الفت د زېري پر لومړۍ نشراتي دوره او پر اووم نشراتي کال ښايي تر مولوي صالح محمد هوتک (۱۳۳۹ ل مړ) وروسته د زېري جریده چلوله.

دغه وخت زېري دوه مخیزه او د قلمي اهدافو لپاره خپرېده، صحافت يې هم دودیز و، په ډېرين چاپ خپرېدله، کومه فوق العاده ښيگڼه يې نه لرله. پر داسې مقاصدو سربيره يې د هغه وخت ادبي مطالب هم خپرول.

خو کله چې گل پاچا الفت د کابل مجلې مدیر و ټاکل شو او د دې مجلې هغه گڼې، چې د ده د معاصرو اصولو له معايرو سره برابري دي او د دغو مجلو مطالعه د الفت څېره د يوه پياوړي مجله چلوونکي په توگه رابرسېره کوي.

د الفت په مسوولیت چاپ شوې گڼې، د مسلکي اختصاصي مجلې ټولې ځانگړنې لري، که د کابل مجلې پنځوس کلن نشراتي کلونه، د مدیرانو د کار د دورو پر اساس وڅېړو، نو د الفت دوره د برياليو مدیرانو کتار کې د اولیت حق لري.

د الفت د مسوولیت پر وخت کابل مجلې سربرېره پر علمي او تحقيقي موضوعاتو او ترجمو ځینې کتابونه هم په متفرق شکل خپاره کړي دي، لکه د غنمو وړۍ، پښتو سندرې، د پیرمحمد کاکړ دېوان، د افغانستان پخوانی تاریخ او د پښتانه شعرا د درېیم ټوک لپاره مواد.

د کابل مجلې تر مسوولیت وروسته الفت د اتحاد مشرقي مسوول مدیر شو. اتحاد مشرقي دولتي اخبار و او د هماغه وخت د دولت د پالیسیو او غوښتنو ښکارندويي یې کوله، الفت لکه نور اخبار لیکونکي د دولت مطرحو پالیسیو په رڼا کې دغه اخبار چلاوه، خو د ده ابتکار په دې کې دا و، چې ذوقی او ادبي موضوعات یې په کې زیات خپاره کړل. د ورځپاڼې لیکنې د اوصولو له مخې دغه اخبار کوم ابتکاري اړخ نه لري، بلکې زموږ د هېواد له شرایطو سره سم دودیز اخبار دی.

الفت کابو دوه کاله د ولس د ملي جریدې د امتیاز خاوند و، چې د چلونې او مضمون لیکنې زیات کار یې په ده پورې اړه درلوده، نو ځکه د دغې جریدې خپرونې هم د ده په صحافي فعالیتونو پورې اړه پیدا کوي، د دې جریدې مضامین، ملي، اجتماعي، انتقادي او سیاسي دي، فکري اشعار هم په کې په کافي اندازه خپاره شوي دي، خو دا چې دغه اخبار په گستنري ډول چاپېده، نو یې صحافتي خوا ځکه نیمگړې ده او له دې پلوه یې ارزښت دومره لوړ نه دی. سربرېره پر دغو صحافي فعالیتونو، الفت د کابل کالنیو په ترتیب، تنظیم او چاپ کې هم برخه

اخیستی ده او دغه لاندې کالنی د ده په اهتمام او مسوولیت چاپ شوي دي:

۱- د ۱۳۲۱ ل کال کالنی.

۲- د ۱۳۲۲ ل کال کالنی.

۳- د ۱۳۲۳ ل کال کالنی.

د الفت په مسوولیت خپرې شوې کالنی د کابل کالنیو په لړۍ کې تر نورو کالنیو پاتې نه دي، هم یې صحافي خوا بشپړه ده او هم یې علمي او معلوماتي خوا.

د تدریس چارې:

الفت د خپلو مصروفیتونو تر څنګ د کابل پوهنتون د حقوقو او ادبیاتو په پوهنځیو کې د استادۍ چارې هم سرته رسولي او په بېلابېلو مواقعو کې یې د دغو دوو پوهنځیو د ځینو صنفونو شاگردانو ته تدریس هم کړی دی.

په نړیوالو سیمینارونو کې گډون:

الفت په ځینو نړیوالو سیمینارونو کې د گډون لپاره بهرنیو هېوادونو ته هم تللی دی. پر دې سربیره په هېواد کې د جوړو شویو نړیوالو سیمینارونو غړی هم و.

په دغو سیمینارونو کې یې ویناوې کړې او علمي مقالې یې لوستي دي، لکه:

۱- د خواجه عبدالله انصاري (۸۲ هـ ق مړ) د نهه سوم تلین په نړیوال سیمینار.

۲- د نورالدین عبدالرحمن جامي (۸۹۸ هـ ق مړ) د زوکړې د پنځه سوه پنځوسمې کالیزې نړیوال سیمینار.

۳- د خوشال خټک (۱۰۲۲-۱۱۰۰ هـ ق) په کابل کې جوړ شوی لومړنی نړیوال سیمینار، په دې سیمینار کې یې ((د خوشال خان د اشعارو اجتماعي او اخلاقي خوا)) ترسره لیک لاندې مقاله لوستې وه.

سر بېره پردې الفت له (۱۳۱۴ ل) کال راپه دې خوا د هېواد په موقوتو خپرونو کې پرله پسې خپلې مقالې او اشعار چاپ کړي دي، غنیمت اثار او لیکنې یې پښتو ادب ته پرې ایښي دي. که د الفت د ټولو علمي او فرهنګي هڅو جاج واخیستل شي، نو بې له شکه دی د پښتو د معاصر ادبي غورځنګ په سر لارو کې د مشرتابه حق لري او پر ځای ده، چې موږ یې استاد وبولو او د ده درنو ادبي او ګټورو اثارو ته د احترام سر تیت کړو.

اثار او لیکنې:

که سړی د استاد گل پاچا الفت د اثارو مطالعه ولري، نو به ور زیاد شي، چې د ده اثار په عمومي ډول تر پنځه کتګوریو لاندې مطالعه کېدی شي:

۱ - تخليقي اثار.

۲ - تحقيقي اثار.

۳ - تحلیلي اثار.

۴ - ترجمې.

۵ - په نورو ژبو لیکنې.

۱- تخليقي اثار:

د استاد گل پاچا الفت په اثارو کې د ارزښت وړ اثار، د ده تخليقي ايجاديات دي، چې هم د هنري اړخ له پلوه بشپړ دي او هم د موضوعي. د ده تلپاتې تخليقي اثار زموږ د ژبې په معاصرو ادبي اثارو کې په ډېره او چته پورې کې ځای نیسي، لوی استاد پوهاند عبدالحي حبيبي د ده په هنري تخليقاتو کې لاندې ښېگنې ښوولې دي:

۱ - جمال چې د الفاظو او کلماتو غوره کول (انتخاب) او بیا د هغه اوډنه (ترتیب) او پيودونه (نظم) یې غټې ښانې دي.

۲ - برهان او استدلال که د فطرت له هره مظهره څخه دی، یو منلی دلیل جوړولی شي او د ده په نظر کې د دنیا ټول مظاهر د استدلال لپاره څرگندې ښې دي.

۳ - انتقاد د ده د هنر غټه ښېگڼه ده. دی د مظلومو خواخوږی دی، د اجتماعي ظلمونو سخت دښمن دی، په خپل لیک کې که منظوم وي که ولسي، تجاوزاتو ته گوته نیسي او د ده قلم په دې خوا کې ډېر تېره دی، د ظالمانو اسرار لتوي او د مظلومانو او لوڅو لغړو په کوټو ورننوځي، د دوی د فلاکت او بدبختۍ حال گوري او هغه د ولس د عبرت لپاره په داسې ژبه بیانوي که د چا زړه ډېر کلک هم وي بیا به هم اغېزه پرې وکړي. د الفت هېڅ منظوم او منثور لیک نه شته، چې له دغو ښېگڼو ځنې تش وي، ځکه نن د پښتو لیکوالو په ډله کې الفت تر ټولو مخکې ودرېږي او د ده لیکونه د پښتو ادب شمله گڼلی شي.

د استاد الفت تخليقي اثار په لومړي سر کې په دوو عمده څانگو

بېلږي:

منظوم او منثور اثار: په هنري، ادبي او فکري لحاظ د ده منظوم او منثور اثار دواړه خاصې ښېگڼې او مزایاوې لري، چې یوله بله بېرته نه پاتېږي، خو ځنې خلک یې منظوم تر منثورو ښه گڼي او ځینې نور یې بیا منثورو ته تر منظومو هغو ښه وايي.

الف: منظوم اثار:

د ده منظوم اثار په شکلي لحاظ په غزل، قصیدې، رباعي، مثنوي او نورو فورمونو کې ویل شوي دي، کله کله یې د پښتو په خپلو اصیلو او

ملي فورمونو کې هم ځینې اشعار ویلي دي، چې نمونې یې موږ د استاد په ځینو مجموعو کې پیدا کولای شو.

په موضوعي لحاظ د استاد اشعار اجتماعي، ملي، وطني او انتقادي خواوې لري، خو کله کله د مینې سندرې هم بولي او بعضې وختونه عرفاني تمایلات هم ښيي، خو فکري خوا د ده په ټولو تخلیقي اثارو کې درنه ده.

د استاد منظوم چاپي او ناچاپ اثار په لاندې ډول دي:

۱- د پسرلي نغمه:

دغه مجموعه د استاد د منظومو تخلیقي اثارو لومړنۍ چاپي مجموعه ده، چې څو پسرلني او اجتماعي شعرونه په کې خوندي دي. دا مجموعه پر ۱۳۲۰ ل کال په وړه کچه، زر ټوکه، ۴۰ مخه په دولتي مطبعه کې چاپ شوې ده.

۲- بڼه لمسون:

دا د استاد دویمه راټوله شوې مجموعه ده، چې د ده (۳۸) ټوټې ملي، وطني، پښتني او اجتماعي اشعار په کې خوندي دي او خطي نسخه یې د ده په خپل خط (۷۰) مخه په ملي ارشیف کې خوندي ده او د ملي ارشیف په خطي کتابونو کې یې نومره (۴، ۱۴۴) ده. مجموعه

پر (۱۳۲۰ل) کال ترتیب شوي ده او په پیل کې يې استاد یوه مقدمه گوټې هم کښلې، چې ځینې برخې يې دا دي: ((که څوک د شعر اوسنی تعريف په نظر کې ونیسي او په ننني دنیا کې ښې سترگې وغړوي، دابه ورته څرگنده شي، چې نن د دنیا ژوندي ملتونه له شعر او شاعری ځنې یوازې همدغه هیله نه لري، چې د خلکو سترگې د جمال او طبیعي مظاهرو خواته راواړوي او د اورېدونکي په طبیعت کې تش همومره قبض او بسط پیداکړي، چې د یوه ساعت خوشحالتیا موجب وگرځي او نور څه اثر ورباندې مرتب نه شي.

هو! نن شعرته په هغه پخوانۍ سترگه نه کتل کېږي، چې یا به د شتمنو او لویو خلکو په دروازو کې ویل کېده او یا به میخانو او خراباتو کې اورېدل کېده، ځکه چې ننني شعر له دې ابتدایي مراحلو ځینې ډېر وړاندې شوی دی او د ملتو په حال کې مسیحایي تاثیر لري. نن شعر د اسرافيلي شپېلۍ داسې زړونه راوینښېږي، چې سپری ورباندې د مرو گمان کوي، نن دا کولی شي چې په خپل حرارت او حرکت یو ملت د خپل حیات او بقا د پاره هر راز مشکلاتو ته وړاندې کړي او د هر چا په زړه کې مړاوی اور تازه کړي.))

۳- عالي افکار:

د استاد د اشعارو درېیمه مجموعه ده، چې د (۱۳۲۷ل) کال پر ثور (۷۰۰) ټوکه د ننگرهار په دولتي مطبعه کې، په (۵۸) مخونو کې چاپ شوي ده. د دې مجموعې د روح او محتوی د څرگندونې لپاره اړیم،

چې د دغې مجموعې دوه نمونې، چې یوه د پښتو شاعری په ملي اوزانو کې ویل شوې ده، تا سوته وړاندې کړم:

وینا ته چې یې گورې د وطن په غم غمجن دی

پرې مه غولېږئ غل دی

په ژبه هرڅه وايي، وطن او ملت ستایي

په دې غم مبتلا یي

مجلس د صادقانو ته راغلی په څه چل دی

پرې مه غولېږئ غل دی

د خپل مطلب لپاره، هر ځای ته لري لاره

تل گرځي ناقراړه

د خپل شخصي غرض نه تېرېږي گوډ او شل دی

پرې مه غولېږئ غل دی

شپو یې که په سر وي، په غاړه یې کالر وي

په پوهه معتبر وي

په بد نظر یې گورئ که یې بل شانې عمل دی

پرې مه غولېږئ غل دی

بله بېلگه:

زمور په محله کې یو دوه ماموران دي
تنخوا او په رتبه کې څه فرق نه لري یو شان دي
خوراک د یوه هر شپه نری وریجې چرگان دي
د ورځې کبابونه سالنونه نورشیان دي
د بل مامور په کور کې ماشومان گورم چې ژاړي
پخ کړي یې پیتی وي دوی شوروا له موره غواړي
سل رنگه نعمتونه د هغه کور کې پخېږي
مېوې لمدې او وچې په کې هر وخت پیدا کېږي
د ښار مامورین واړه د هغه کور کې عذرېږي
د ښې ډوډۍ صفت یې مجلسونو کې تل کېږي
سهار یې په کاله کې پراتې شوی هگی دي
په هره ورځ پېروي شیرچایونه په چرگی دي
دا بل مامور کره کله سابه کله شوروا وي
به میاشت کې دې یو دوه ځله نری وریجې روا وي
مدام د پورورو ورسره غم او سودا وي
یوه تنخوا تر بلې نه رسېږي حال یې دا وي
هغه څنگه مامور دی د دې بل ولې دا حال دی ؟
د غور خاوندانونه زما دا رنگه سوال دی!

۴ - د ازادۍ پیغام:

د استاد الفت د پښتني ننگ او غیرت او د پښتني او ملي احساس زېږنده اشعار، د ازادۍ په پیغام کې راټول شوي دي. دغه مجموعه چې پښتنو شاعرانو ته یې اهدا کړې ده. دوه زره ټوکه په ښکلې قطع، په افسټ ډول، په دولتي مطبعه کې چاپ شوې ده.

په مجموعه کې د استاد دیارلس پارکي خوندي دي او د شعرونو عمومي روحیه یې دا ده:

د دې لوږغرونو وړمه یـــم
راوینس کـــړی مـــې پښـــتون دی
د مېراني ســـرنامه یـــم
ازادي زما مضمون دی
د غیرت او ننگ نغمه یـــم
هر آهنگ مـــې ډېر موزون دی
د خيبر غرونه رغونه ما په سرو وینو لږلي
غليمان د پښتنو مـــې پښتنو باندي وژلي

۵ - غوره اشعار:

د استاد الفت د اشعارو تر ټولو لویه مجموعه ده. دغه مجموعه پر ۱۳۳۴ ل کال، ۲۵۶ مخه، دوه زره نسخې، د پښتو ټولني له خوا په

افسیت ډول، په دولتي مطبعه کې چاپ شوي ده.

۶- د زړه وینا:

د استاد الفت د اشعارو وروستی چاپي مجموعه ((د زړه وینا)) نومېږي، دغه مجموعه په دوه ډوله (لویه او وره کچه) (۱۲۲) مخه، په پوهنې مطبعه کې په افسیت ډول چاپ شوي ده. مجموعه پر (۱۳۴۱ل) کال پښتو ټولني خپره کړې ده. په پیل کې یې د ځینو ادیبانو او شاعرانو تقریظونه هم چاپ شوي دي.

۷ - ناچاپ اشعار:

د استاد ځینې نور اشعار، چې تر اوسه یا نه دي چاپ شوي او که ځینې یې په ځینو مهالنیو خپرونو کې چاپ شوي هم وي، په یادو شوو مجموعو کې نه دي راغلي.

د استاد الفت د اشعارو د مجموعو په باب یوه بله خبره هم د یادونې وړ ده، چې ځینې مجموعې یې تکراري اشعار هم لري او دا به په دې مانا وي، چې د یوې مجموعې شعرونه یې بلې ته هم انتخاب کړي او راوړي دي.

ب: منثور تخلیقي اثار:

لکه چې ویل کېږي، د الفت منثوري ټوټې هم لکه اوډلی نظم هسې خوند لري، بې ځایه خبره نه ده. د ده منثور تخلیقي اثار هم لکه منظوم اثار یې زړه وړونکي او جذاب دي. په موضوعي لحاظ هم دغه اثار د ټولني دردونه تمثیلي، اجتماعي فسادونو ته گوته نیسي او د کلیوالو خلکو له ژوند سره اړه لري، بېوزلو بزگرانو او خواریکینو شپنو او نورو خوارانو بد حال او د ظالمانو چرچې، مزې او ناروا دی په ډېرو هنري اشکالو کې څرگندوي. کله کله د طنز او مزاح روح، چې اجتماعي مقاصد پرې ولاړ وي، د ده په منثورو ټوټو کې تجلي مومي.

د استاد الفت منثور تخلیقي ایجادات دادي:

۱- بله ډیوه:

د استاد الفت د هنري نثر دغه ښکلي گېډۍ پر (۱۳۲۰ل) کال (۹۵) مخه، پنځه سوه ټوکه په دولتي مطبعه کې د پښتو ټولني له خوا چاپ شوي ده. په مجموعه کې مضامين ترشلو بېلو بېلو سرلیکونو لاندې خوندي شوي دي او د کتاب له هغې مقدمې څخه، چې درانه لیکوال او محترم استاد (ع-ب) پرې کښلې داڅرگندېږي، چې د ښکلو نثرونو دغه مجموعه د درسي مقاصدو لپاره کښل شوې ده.

۲- نوی سبک او نوی ادب:

د استاد الفت د هنري تخليقي منشورو اثارو دویمه مجموعه ده، چې ټول ۶۳ مخونه لري او د داخلي نشریاتو له خوا (۵۰۰) ټوکه په دولتي مطبعه کې، په وړه کچه چاپ شوې ده.

۳- غوره نثرونه:

د استاد الفت د هنري نثرونو لویه او بشپړه مجموعه غوره نثرونه نومېږي، چې پر (۱۳۳۶ل) کال د پښتو ټولني له خوا (۲۵۰۰) ټوکه په دولتي مطبعه کې چاپ شوې ده. د مجموعې مخونه (۱۱۸) دي. استاد الفت چې کومه مقدمه د دغه اثر په پیل کې لیکلې، یو ځای یې لیکلې دي:

((... د دې کتاب پانې زما د ډېرې مودې د خاطراتو یوه برخه ده، چې زما په نظر ادبي قېمت لري او زه یې خپل غوره نثرونه ګڼم.))

(۲) تحقيقي اثار:

استاد الفت د خپلو مهمو او جالبو تخليقي اثارو تر څنګه په بېلوېلو برخو کې تحقيقي اثار هم رامنځته کړي دي، چې لاندې به د ده دغه ډول اثار په ګوته کړو:

الف: ژبني څېړنې:

استاد گل پاچا الفت په دودیزه توګه د ژبنيو مسایلو په باب هم څېړنې او لیکنې کړې دي، چې زه به یې د ځینو مقالو او په دې خصوص کې د کتابونو معرفي وړاندې کړم:

۱ - لغوي څېړنه:

د استاد ژبنيو څېړنو په باب مستقل چاپ شوی کتاب دی، چې دغه موضوعات څېړي:

((په پښتو کې بدلیدونکي توري، ځای بدلونکي توري، لوېدونکي توري، پښتو لغوي استعداد، مرادف لغات، د لیکنو لغاتو معنوي سهوې، د لغاتو پلټنه)) دغه اثر ۸۴ مخه لري، پر ۱۳۳۱ ل کال په وږه کچه، په دولتي مطبعه کې، د پښتو ټولني له خوا چاپ شوی دی.

تر دغه مستقل چاپ شوي کتاب د مخه او وروسته هم استاد الفت ژبني څېړنې کړې دي، چې د مقالو په ترڅ کې یې په کابل کالنيو او کابل مجلې کې خپرې کړې دي. زه به د استاد د دغه ډول ځینو مقالو یادونه وکړم.

۱- پښتو ته یوه کتنه: په دې مقاله کې پر لغاتو، پر مصادرو، قواعدو او محاورې باندې بحثونه شوي دي.

۲- د پښتو په شاوخوا کې: په دې مقاله کې تر مقدماتي خبرو وروسته مترادف لغات د پښتو ادبي خصوصیات څېړل شوي دي.

۳- چند نکته در گرامر و لغت پشتو: دغه مقاله د پښتو گرامر د ځينو خواو او لغاتو په باب استاد په پارسي ژبه کښلې ده.

۴- پښتو مصدرونه:

۵- کره او فعلونه:

۶- متعدي او لازمي افعال: د ده نورې مقالې دي، چې مالیدلي دي او په دې خصوص کې نورې متفرقې لیکنې هم لري.

ب - د لیکوالۍ (املا- انشاء) په باب څېړنې:

گل پاچا الفت زموږ د پښتو د اوسني ادبي غورځنگ په سرلارو کې تر هر چا زیات د لیکوالۍ (املا- انشاء) په باب لیکنې کړې دي. په دې باب د ده لومړنۍ مقاله پر (۱۳۲۱ل) کال ((د پښتو لیک)) تر سرلیک لاندې او بله مفصله مقاله پر (۱۳۲۳ل) کال ((د پښتو نثري سبکونه)) تر سرلیک لاندې خپره شوه. ده بیا په دې خصوص کې مفصل اثار ولیکل او نشر کړل، چې زه یې لاندې معرفي کوم:

۱ - څه لیک یا لیک پوهه:

د املا او انشاء په باب د استاد الفت لومړنی اثر دغه دی، چې پر (۱۳۲۸ل) کال، (۶۰۰) ټوکه، (۹۶) مخه، په جلال اباد کې چاپ شوی دی.

استاد د دغه کتاب د لیکلو هدف په خپله داسې بیانوي:

((لازمه ایسي، چې لیکونکی د خپلې ژبې له ادبي قواعدو او فصاحت له اصولو خبر شي او کوبنس وکړي، چې خپل لیک ښه کړي، یعنې یو څه ښه صحیح، سلیس، خوږ، عام فهمه، فصیح او بلیغ ولیکي. د همدې مطلب لپاره زه غواړم، چې د پښتو د ابتدایي او نویو لیکونکو د پاره څه ناڅه لارښوونه وکړم او په دې لاره کې لږه رڼا پیدا کړم، گوندې د پښتو د املا او انشاء د تعلیم په سلسله کې یو کوچنوتی خدمت وباله شي او لږ غوندې مفید واقع شي)).

د استاد تر مقدماتي وروسته بیا پر املا د تنقیط علامات، انشاء، فصاحت، معاني او بلاغت بیان شوي او د کتاب تر ۴۷ مخ وروسته ((د انشاء او څه لیکلو نمونې)) تر سرلیک لاندې، پر دې کتاب د لوی استاد پوهاند حبیبی، س، م، استاد بېنوا، استاد خادم، مرحوم سعید او پوهاند رښتین تقریظونه او نظریات چاپ شوي دي.

ارواښاد استاد قیام الدین خادم (۱۳۵۸ ل مړ) د دغه اثر په باب کښلي دي: ((څه لیکل یا لیک پوهه مې له اوله تر اخره وکتله، پس له یوې مقدمې، چې د قلم زور په کې له ورايه نارې وهي، د املا، انشاء، فصاحت، بلاغت، کنایې، استعارې، مجاز، بحثونه، د کلام محاسن او مصایب، د تنقیط اصول او داسې نور ادبي مباحث په ښه خوږه ادبي ژبه او خوندورې لهجې سره، د ښو مثالونو او تمثیلاتو په وجیز او لنډ صورت شوي دي، کتاب مختصر ولې معنا دار دی، زه یې یو مغتنم تالیف بولم)).

(۲) املا او انشاء:

د استاد د دې سلسلې دویم کتاب دی، چې د لومړي کتاب مطالب یې په څه بشپړ شکل په کې راوړي دي، دغه کتاب پر (۱۳۳۸ ل) کال پښتو ټولني خپور کړی دی.

(۳) لیکوالي (املا او انشاء):

په دې لړ کې د استاد درېیم کتاب په دې نامه یادېږي او دا د دې سلسلې د دویم نومره کتاب بشپړ شکل او دویم چاپ دی، چې تر لومړي چاپ څخه زیاتونې هم په کې شوي او زیاتې برخې لري. دغه کتاب پر (۱۳۲۹ ل) کال، (۲۲۰) مخه پښتو ټولني درې زره نسخې) په دولتي مطبعه کې چاپ کړی دی. د دې کتاب مطالب دادی: ((املا ټکي

او لیک نښې، د املا په باب د پښتو ټولني فیصلې، پښتو املا په پښتو کتابو کې، انشاء (لیکوالي) سبک، د خوشحال سبک، د حمید سبک، پښتو څنگه ولیکو، په پښتو کې ځینې لغوي او ګرامري تغیرونه، ګرامري اختلاف، ادبي انتقاد، شعر او ادب، د ادب راز د پښتو پخواني نثرونه، اوسنی نثر)) او بیا په کتاب کې ترپایه د اوسني نثر نمونې راوړل شوي دي.

دا اثر نه یوازې د زده کوونکو او محصلینو لپاره د اړتیا وړ یو مهم اثر دی، بلکې د ټولو هغو کسانو لپاره، چې لیک لیکي د یوه لارښود اثر ارزښت لري.

په دې اثر کې د یوې ښې ادبي لیکنې او اثر لپاره د شپږو پښتو په شاوخوا کې مهم ټکي په ګوته شوي، چې د هغو په تطبیق او مراعات سره کېدی شي، یوه ادبي لیکنه خپل لوړ معیار ته ورسېږي.

ج: ادبي څېړنې:

استاد گل پاچا الفت د ادبیاتو او ادبي مطالعاتو په باب هم تحقیقي څېړنې کړي دي، چې په هغو کې یې تر ټولو مهم اثر ((ادبي بحثونه)) نومېږي. دغه اثر پر (۱۳۳۲ل) کال، (۱۴۴) مخه، د کابل په عمومي مطبعه کې، د پښتو ټولني له خوا چاپ شوی دی. ادبي بحثونه لومړی په کابل مجله کې پرله پسې خپور شوی و، بیا په کتابي بڼه راټول شو.

د: د پښتو ادبي تاریخ او ادبي مشاهیرو په باب لیکنې:

استاد الفت دخپل ادبي زیار او کونښن په لړۍ کې د پښتو ادب تاریخ او ادبي مشاهیرو په باب هم لیکنې کړې دي لکه:

۱ - د پښتانه شعرا په لیکلو کې برخه اخیستنه:

د پښتانه شعرا د لومړي ټوک په لیکنه او پلټنه کې، د پښتانه شعرا د دویم ټوک لپاره د نیاز محمد گوجر، محمد ولي، حضرت علي او اکرم جان سوانح دوی کښلي دي، د پښتانه شعرا درېیم ټوک لپاره هم څلور تنه شاعران دوی معرفي کړي دي.

۲ - پښتو سندري:

دغه کتاب پر (۱۳۲۵ل) کال کې، (۱۲۸) مخه، د پښتو ټولني له خوا چاپ شوی دی، لومړی په متفرق شکل کابل مجلې چاپ کړ، بیا یې کتابي شکل غوره کړ.

د کتاب پېژندنه په خپله د استاد الفت په الفاظو کې ولولئ: ((په دې کتاب کې د پښتو غوره او منتخب اشعار او هر ډول سندري ټولې شوې دي، خو یوازې منتخب اشعار ورته نشو ویلي، ځکه چې اشعارو باندې ادبي تبصره هم شوې ده او د ادبي انتقاد روح هم په کې لیده شي، د پښتو سندرو تاریخ هم په کې په اجمالي ډول پروت دی او د شاعرانو مقابله او موازنه هم په صریح ډول تر یوه حده شوې ده)).

په دې کتاب کې د پښتو، شعر د تاریخ په لحاظ (۱۳۹ هـ ق) څخه تر (۱۳۰۰ هـ ق) پورې تر نظر لاندې نیول شوی دی او د دې له امله، چې

د پښتو شعر سیر او تحول له هغه وخته تر دغه وخته معلوم شي.

کوم شاعران، چې دې کتاب کې یې د کلام نمونې راغلي دي (۳۸) تنه کېږي، وروسته تر دې د پښتو څه غوره او منتخبې لنډۍ راغلي دي او ورپسې د شاعرانو قضاوتونه، د پښتو شاعرانو په باب را اخیستل شوي دي.

۳ - ملي قهرمان:

د پښتو د اوڅار شاعر خوشال خان خټک په باب لیکل شوی کتاب دی، چې پر (۱۳۴۴ل) کال د قبایلو ریاست له خوا، دوه زره ټوکه په شمېر، د پوهنې مطبعه کې چاپ شوی دی. ټول مخونه یې ۱۲۴ دي. د استاد دغه لوړ یاد شوي دوه کتابونه (پښتو سندرې او ملي قهرمان) دوه برخې لري: یوه یې تحقیقي برخه ده او بله یې تحلیلي.

هـ: اجتماعي او دیني اثار:

استاد گل پاچا الفت د ادبي اثارو د ایجاد او تحقیق تر څنګه تل پر مختلفو اجتماعي موضوعاتو اثار، کتابونه او مقالې لیکلي دي، چې لنډیز یې لاندې وړاندې کېږي:

۱ - منطق:

په دې نامه د استاد الفت یوه رساله، زر ټوکه، ۵۷ مخه، پر ۱۳۳۵ ل کال پښتو ټولني خپره کړې ده. د دې رسالې عناوین دا دي:

نطق، د منطق لنډ تعريف، منطق، شرح تفسير او ترجمه، هغه تفسير چې په غرب کې منطق ته ورکړ شوی دی. د نوي او زاړه منطق اختلافات، د منطق مدخل، پنځه کلیات او نور...

۲ - پښتونولي: د استاد دیوې مقالې عنوان دی، چې په کابل کالني کې خپره شوې ده.

۳ - ديني مقالې او کتابونه:

استاد الفت د اسلام د مقدس دين د اساساتو په باب ډېرې مقالې کښلې دي، چې د هېواد خپرونو په متفرق ډول خپرې کړې دي، سربېره پر دې استاد د خپل ژوند په وروستيو کلونو کې د اسلامي نظرياتو پر بنا د ټولني پر جوړښت او ټولنيزو مسایلو يو مهم کتاب کښلې دی، چې پر (۱۹۷۹ م - ۱۳۵۸ ل) کال په افسیت ډول په لاهور کې چاپ شوی دی.*

* [بنايي له دې کتاب څخه د استاد هېوادم مل مقصد هغه کتاب وي، چې استاد الفت د خپل ژوند د وروستيو کلونو په بهير کې ليکلی دی. دا اثر "

اسلام او د اسلام نقش د فرد او جامعي په جوړولو کې ((نومېږي، چې د استاد تر مړینې وروسته د هغه د زوی مرحوم عزیزالرحمن الفت په زیار ترتیب او چاپ شوی دی. دا اثر ټول (۲۴۱) مخونه لري.

په افسیت ډول، په ښکلې قطع او صحافت خپور شوی دی. د کتاب شمېر د چاپ کال او ځای نه دی معلوم، خو د کتاب د پښتۍ پر لومړۍ مخ د (۱۳۵۶ل) کال د حوت میاشت نېټه لیکل شوې ده.

دلته دا نه معلومېږي، چې دا د چاپ کال دی که د مدون د کار د پای نېټه ده، ځکه چې د کتاب د ترتیب کار د (۱۳۵۶ل) کال د قوس تر میاشتې وروسته، چې د الفت صیب د ژوند وروستي وختونه دي، پیل شوی دی. د دوو میاشتو په موده کې یې ايله که ترتیب کړي وي او د چاپ کار یې ممکن نه بریښي. بله دا چې د کتاب له چاپي چارو څخه داسې بریښي، چې په افغانستان کې نه دی چاپ شوی، دلته ښایي د هېوادمل صیب خبره صدق وکړي، چې وايي: ((پر (۱۹۷۹م ۱۳۵۸ل) کال په افسیت ډوله په لاهور کې چاپ شوی دی.))

د نوموړي کتاب په پیل کې په (۱۴) مخونو کې د مرحوم عزیزالرحمن الفت له خوا د دې کتاب په باب یو گټور او معلوماتي تقریظ لیکل شوی دی. داکتاب پر دې لاندې مطالبو باندې بحث او څېړنه کوي:

- ۱- اسلام ۲- صالح عمل، ۳- اسلام او ایمان، ۴- اسلامي جامعه جوړول،
- ۵- طبقاتي جامعه د اسلام په نظر کې، ۶- امر په معروف او نهې له منکر څخه، ۷ د ظلم مخنیوی، ۸- مرسته او تعاون، ۹- د فرد جوړول، ۱۰- مالکیت

او مالي سیاست په اسلام کې، ۱۱- د اسلامي اخلاقو غاږه او اغېزه، ۱۲- جود او سخا، ۱۳- اسلامي تصوف، ۱۴، شریعت او حقیقت یا تشریح او تحقیق. ۱۵ - د صوفیانو مقامونه او احوال. ۱۶ - د تصوف طریقې، ۱۷ - د تصوف مدرسې، ۱۸ - د تصوف په باب ځینې ایتونه او حدیثونه، ۱۹ - متکلمین او علم کلام، ۲۰- اجتهاد. (د تقریظ د - ه مخونه).]

و- درسي لیکنې:

استاد گل پاچا الفت د پښتو ژبې دکورسونو لپاره دوه درسي کتابونه هم لیکلي دي، چې لومړی یې ((پښتو کلي پنځم جلد - لومړی ټوک)) دی دغه کتاب دپرش لوسته لري او پر (۱۳۲۱ل) کال، (۴۶) مخه، د پښتو ټولني له خوا دکابل په عمومي مطبعه کې چاپ شوی دی.

دویم یې: ((د پښتو کلي پنځم جلد - دویم ټوک)) نومېږي، چې دا هم پښتو ټولني پر همدې کال، ۵۶ مخه، دکابل په عمومي مطبعه کې چاپ کړی دی. په دې کتاب کې ۳۶ لوسته راغلي دي.

۳ - تحلیلي لیکنې او اثار:

د استاد الفت ځینې اثار او لیکنې تحلیلي بڼه لري، د موضوعاتو تفصیل او تفسیر یې د ده خپل تحلیل دی، لکه چې د مخه مې هم د دې خبرې ذکر وکړو، چې په (ادبي بحثونه)، (ملي قهرمان)، (پښتو سندري) او قسماً په لیکوالي نومي اثر کې ځینې داسې برخې شته،

چې د استاد دتحليل زېږنده دي. پر دې سربېره استاد پر بېلابېلو وختونو تحليلي څېړنې او مقالې وړاندې کړې دي، چې د مثال لپاره يې د څو ليکنو يادونه کوم:

(۱) زموږ ادبي نهضت يا اوسنی ادب:

په دې ليکنه کې د پښتو پر معاصر ادب يوه تحليلي څېړنه وړاندې شوې ده، د مخلص، پوهاند حبيبي، خادم، پژواک، رښتین، جلالی او بېنوا اشعار يې په موضوعي لحاظ تحليل کړي دي.

(۲) د پښتو اوسنی مشاعري:

په دې مقاله کې د پښتو پر دوو مشاعرو تحليلي څېړنه وړاندې شوې ده، د دې مقالې تحليلونه د (۱۳۲۳ل) کال د ثور پر مياشت پر جوړه شوې پسرلنۍ مشاعره او د (۱۳۲۲ل) کال د سنبلې پر مياشت پر جوړې شوې مشاعري باندې ولاړ دي. د (۱۳۲۳ل) کال پسرلنۍ مشاعره د ښکارندوی غوري.

پردۍ قصيده:

((د پسرلي ښکلونکي بيا کرل سينگارونه
بيا يې ولونل په غرونو کې لالونه))
باندې شوې وه.

(۲) د شعر او ادب په مجموعه کې د (شعر) په باب د استاد يوه تحليلي مقاله چاپ شوې ده، سر بېره پر ادبي تحليلي څېړنو استاد، د سياسي پېښو او اجتماعي مسایلو په باب هم ځینې تحليلي څېړنې او ليکنې لري.

لکه:

– په (ولس)، (افغان) او نورو ملي او دولتي جریدو کې د ورځنیو پېښو، سیاسي او اجتماعي مسایلو په باب تحلیلونه. د شوری د دولسمې دورې ورځپېښې او تحلیل د دوی بل دغه ډول اثر دی.

(۴) ترجمې:

استاد گل پاچا الفت د لیکنو ترڅنګ ځینې ترجمې هم لري، چې د ځینو هغو یادونه دلته لازمه ایسي:

(۱) لوړ خیالونه او ژورفکرونه:

د استاد د دغه اثر پر پښتۍ کښل شوي دي: انتخاب، تالیف او ترجمه، په دې اثر کې د نړۍ د بېلابېلو هېوادو مفکرینو او پوهانو لنډې ویناوې، وجیزې او کښنې ترجمه شوې دي. کتاب (۹۷) مخه، زرتوکه، پر ۱۳۳۵ ل کال د پښتو ټولني له خوا چاپ شوی دی.

(۲) د ټولني علم:

(۳) د موفقیت لاره: د استاد دوه نور اثار دي، چې له نورو ژبو یې ترجمه کړي، خو چاپ شوي نه دي.

(۴) د احمدشاه بابا افغان ترجمه او لنډیز:

دغه اثر مرحوم میرغلام غبار (۱۳۵۶ ل مړ) په پارسي ژبه کښلی دی، استاد دغه کتاب لنډ کړی او په پښتو یې ژباړلی دی، د ده ترجمه د کابل مجلې په دوو گڼو کې خپره شوې ده.

(۵) په نورو ژبو لیکنې:

لکه چې د مخه مې ویلي وو، استاد الفت پر خپلې مورنۍ ژبې (پښتو) سربېره په نورو ژبو هم پوهېده، په دغو ژبو یې لیکنې کړې او اشعار یې ویلي دي:

(۱) پارسي لیکنې:

په پارسي ژبه د استاد کوم مستقل اثر ما ته نه دی معلوم، خو متفرقه لیکنې یې زیاتې دي، چې د ځینو یادونه یې په تېرو برخو کې وشوه. استاد ډېر علمي، سیاسي او ادبي مسایل، په دې ژبه کښلي دي او ښه اشعار یې هم په دې ژبه ویلي دي، چې د نمونې لپاره یې لاندې پارکي وگورئ:

می شنیدم از نسیم هر لحظه درباغ این سخن
نیستم در قید رنگ و بو چو بلبل ای چمن
مانع سیرم نه کوه و دشت و صحرا میشود
میتوان رفتن به یکدم از چمن در انجمن
گر میدانی نه پایم هیچگونه سر بر متاب
می برم بوی خوشت را در مشام مرد و زن
فارغ از قید زمان و از مکان تنها منم
گاه اندر باغ می گردم گهی اندر دمن
رفتن بالا و پایینم نشانت میدهد
کاین فراز و این نشیب هېچست اندر نزد من.

مرحوم خان محمد خسته د ده پر پارسي اشعارو د تبصرې په ترڅ کې یو ځای کښلي دي: ((ابتکار مضامین از خصوصیات طبع عالی

اوست در پښتو و فارسی با اقتدار تمام شعر میگوید و در اشعار خود بسا فلسفه حیات و ممات انسانی را تبارز میدهد.))

(۲) عربي ليکنې:

استاد الفت په عربي ژبه هم ليکنې لري، د ده عربي ليکنې په الفلاح مجله کې چاپ شوې دي. تر دې ځايه ما د استاد اثار معرفي کړل، استاد پر دغو اثارو سربېره نور ډېر کتابونه هم ليکلي دي، چې ناچاپ دي، لکه:

(۱) نوی څرک.

(۲) اجتماعي نظريات.*

(۳) څه گورم.

(۴) د اشعارو مجموعې:

هغه مقالې چې استاد پر مختلفو موضوعاتو په زېري، کابل مجله، اصلاح، انيس، کالينو، ژوندون، طلوع افغان، ورمه، الفلاح، اتحاد مشرقي او نورو کې ليکلي، شمېر يې ترزرو زياتېږي.

* د استاد الفت دا اثر (اجتماعي نظريات) د هغه تر مرگه وروسته، د هغه زوی عزيزالرحمن الفت په هڅه او هاند په پېښور کې چاپ شوی دی. دا کتاب ما يوه شپه له يو چا سره وليد، خو د لوستلو فرصت راته مساعد نه شو، بيا مې ډېره هڅه وکړه، خو تراوسه پورې لاسته راغی، د چاپ کال يې

راته په یاد پاتې نه دی، د کتاب قطع او صحافت نسبتاً کوچني وو، پر پښتني یې لیکل شوي وو: ((د افغانستان د مجاهدينو د اطلاعاتي مرکز له خوا)).

تر رسمي ملازمتونو وروسته:

د استاد گل پاچا الفت وروستی دولتي ماموریت د قبایلو مستقل ریاست او بیا تر دې وروسته د شوری دولسمه دوره کې وکالت و. تر وکالت وروسته د مرگ تر ورځې کابو اته کاله پرکور ناست او د زړه پر رنځ اخته و. د ډاکترانو له خوا له سختو بندیزونو سره سره هم، ده دغه اته کاله وخت خوشې تیرنه کړ، بلکې مطالعه یې درلوده او تر ۱۳۵۲ ل کال پورې یې په ملي جريدو کې سیاسي، اجتماعي او انتقادي مضامین خپرول، شعر خو یې د مرگ تر ورځې پورې وایه.

ژمی به د لغمان په کڅ او جلال اباد کې و، اوړی به کله کوهستان کې اوسېده او کله به هم په کابل کې په خپل کور کې دېره و.

مړینه او مزار:

استاد گل پاچا الفت تر کابو څلوېښت کلنو ادبي، ملي او اجتماعي خدماتو وروسته د ۱۳۵۶ ل کال لیندۍ د میاشتې پر (۲۸) مه نېټه له نړۍ نه سترگې پټې کړې او د هېواد ټول ادبي او علمي محافل یې په مړینه ویرمن شول.

دی د عزیز خان کڅ د منصور کلي په هدیره کې د کابل - ننگرهار د لوی واټ پر غاړه خاورو ته وسپارل شو. په جنازه کې یې پر خپلوانو سربرېه دکابل او ننگرهار ادبا وو، شاعرانو او دولتي عالي رتبه مامورینو گډون کړی و.

د پښتو ټولنې غړي یې جنازې ته تللي وو او پښتو ټولنې له خوا یې سوانح پرمزار ولوستل شوې او د گلانو گېډۍ پرې د پښتو ټولنې رئیس کېښوده، فاتحه یې هم د دغې موسسې له خوا واخیستل شوه، اروایې ښاده.

کورنۍ:

استاد الفت یوه مېرمن، پنځه زامن او یوه لور لري^(۱) هغه څوک چې د بشریت، انساني کرامت او خپل ولس د خدمت لپاره خپل ژوند قربانوي، که د نړۍ په هر گوټ کې وي، د زړه خبره یې یوه وي.

د نړۍ یوه مبارز شخص به ویل: ((د تاریخ په ټولو دورو کې هغوی، چې د ۷۰ کلنۍ سن ته رسېدلي دي، ډېر لږ پیدا کېږي، زه چې سرکال د ۷۹ کلنۍ سن ته رسیدلی يم د دغوو (لږ پیدا) کسانو په ډله کې راځم، که څه هم روغتیا مې د تېرو کلونو په پرتله یو څه کمزورتیا موندلې ده، لېکن ضمېر مې هماغسې روښانه دی.

ما د ژوندانه په دوران کې په صمیمانه ډول خپل ملت او هېواد ته خدمت کړی دی، که اوس له نړۍ څخه ولاړ شم، نو شرمنده نه يم او یوازې په دې کار افسوس کوم، چې نور نه شم کولای زیات خدمت وکړم.

زما تر مرگه وروسته دې د ماتمي تشریفاتو له سرته رسولو څخه ډډه وشي، چې د خلکو وخت او پیسې بې ځایه مصرف نه شي^(۲).

(۱) زلمی هېوادم: د الفت یاد، ۱۳۴۱ کال ۸۴۴ - ۱۲۱ مخونه.

(۲) محمد نبي صلاحی، قبایلي ځلمیان، ۱۳۲۲ کال پرله پسې ۲۱ مه گڼه.

الفت صیب د احساس، مینې او عاطفې د سمبول په توګه په خپل ژوند کې هرڅه چې له لاسه وشول، د خپل ولس د خدمت لپاره یې ترې کار واخیست او په خپل وصیت لیک کې یې داسې څه ویلي، چې وروسته تر مرګه هم د خلکو د خدمت لپاره په کې د ده مینه له ورايه ښکاري.

وصیت

غواړم چې مرګ مې وي په شان د یو فقیر
 نه دې په کې ویر وي نه د خلکو ډېر بهیر
 نه دې راډیو کې وي زما د مرګ اعلان
 نه دې وي زما په قبر خان و بیک امیر
 خاورو ته دې وسپاري ما هغه دهقانان
 هغه چې کړي تخم او وړي خیر یې کثیر
 نور څه وړم عجز نیاز به وړمه خدای ته
 رحم او کرم ته به یې وړم عذر و تقصیر
 لاس کې څه نه و چې نهر وړي ماړه کړم
 زړه کې خو څه و چې یې په دوی کړمه ذهیر
 ښه به وي که لږ مې دا تیاره قبر رڼا کاندې
 که مې رڼا کړي وي د چا ذهن و ضمیر
 مه کړئ د ریا لپاره ما پسې خیرات
 ځان پسې نه غواړم خیراتونه چشمگیر
 ورکړئ غریبانو ته که وي زما څه مال
 پټ غوندې له خلکو چې پکې نه وي تشهیر
 خدای ته ډېر ډېر نږدې وي له هر چا څخه الفت
 هغه چې دنیا کې وي غریب خوار و حقیر.

کومه بله خبره، چې د الفت صیب د دې نثرونو په باب یې یادول ضروري برېښي هغه د هېواد په بېلابېلو خپرونو کې د هغه د لیکنو او نثرونو خپرېدل دي. ماچې له کومو خپرونو څخه د هغه نثرونه راکښل، نو کله کله به له ډېرو مشکلاتو سره مخامخ شوم، د هغه نورې لیکنې هم دومره خوږې وې، چې سړي فکر کاوه داهم تخليقي نثرونه دي، د یو چا پر کتاب له تبصرې څخه نیولې تر ژباړې، تحقیقي، انتقادي او تحلیلي لیکنو پورې ټولې دومره خوږې دي، چې کېدی شي د الفت صیب دویم تخليقي نثرونه یې وبولو.

ماچې د دې اثر د ټولولو په ترڅ کې کومې ژباړې ولوستلې، نو دومره لذت مې ترې واخیست، چې حد نه لري. که چېرې د ژوند د ستونزو په نورو برخو کې مصروف نه شوم، نو ضرور به د ادبیاتو په برخه کې د الفت صیب د ژباړې یوه مجموعه ترې جوړوم، چې ټولنه او خلک ترې، لکه (لوړ خیالونه او ژورفکرونه) گټه واخلي.

د استاد الفت یو شمېر لیکنې د هغه په مستعارو نومونو هم خپرې شوې دي، خو تخليقي نثرونه یې اکثراً په خپل اصلي نوم او لنډ نوم (گل پاچا الفت) خپرې کړې دي، ما د هغه په مستعارو نومونو د هغه د تخليقي نثرونو لټون هم وکړ، نورې لیکنې مې زیاتې پیدا کړې، خو تخليقي نثرونه مې د گوتو په شمار وموندل، چې له هغو څخه هم ځینې د هغه په اصلي نوم خپاره شوې دي.

د الفت صیب په دې نثرونو کې داسې نثرونه هم شته، چې سرلیکونه یې یو شان وو، خو متن او تریوی اندازې یې محتوا تغیر

موندلی دی، ما دا واړه متنوته راوړي، لکه (شعر او ادب) او (ماشومان) داسې نثرونه هم په کې وو، چې عنوانونه یې بېل بېل وو، خو متن او محتوا یې یو شان وه، له هغو څخه مې یو متن را اخیستی. بل ټکی دا دی، چې ترخپله وسه وسه مې کوبښې کړې، چې د الفت صیب نثرونه په همغه خپله بڼه او اصالت سره رانتقال کړم او په متن کې له امانتکارۍ څخه کار واخلم، یوازې په څو برخو کې د ضرورت له مخې څه تغیر ته مجبور شوی يم.

یو دا چې کله مې یو نثر لوست، که له کتاب څخه مې اخیسته، نو متن مې د سمون لیک له مخې بڼه کره کاوه بیا مې را انتقالوه، همدارنگه دکابل مجلې ځینو گڼو هم په پای کې سمونلیکونه درلودل، د طباعتي تېروتنو په صورت کې مې له هغو څخه استفاده کوله، دغه راز په نورو نثرونو کې چې کوم ټکی یا کلمه ماته طباعتي تېروتنه ښکارېده، په هغو کې مې هم سمون راوړی دی.

دویم دا چې د پښتو د څو کلونو (۲۰-۴۰) په مخني لیکدود کې ځینې کلمې په یوه بڼه لیکل کېدلې، خو اوس په بله بڼه لیکل کېږي، چې ما د دغو کلمو اوسنی شکل راوړی دی، لکه: (چه، بلکه، کښې، خلق) او داسې نور، چې اوس یې د(چې، بلکې، کې او خلک) په بڼه لیکي.

نور مې د الفت صیب نثرونه په پوره امانت را انتقال کړي دي. ما تر ډېره حده زیار وپوست، چې د الفت صیب ټول تخلیقي نثرونه راټول کړم او د هغه د نثري کلیاتو په نوم یې ونوموم، خو زما له هڅو سره سره کېدی شي د الفت صیب ځینې نثرونه پاتې شوي وي.

په پای کې غواړم د هېواد د نوميالي شاعر محترم صدیق کاوون توپاني، چې د کتاب د چاپ په برخه کې یې له ماسره ډېره ډېره مرسته وکړه، د پښتو ادب د پالونکي او لوی خدمتگار محترم زلمي هېوادم له نه، چې ماته یې په دې برخه کې دقیقې لارښوونې وکړې، گران ورور ځوان او نوښتگر شاعر لال پاچا ازمون، خپل درنو همتولگیانو (کریمې، گل غوتې، انجیلا جلیلي او بلقیس اندر) نه، چې د دې اثر په را ټولېدنه کې یې تر خپله وسه له ماسره مرسته کړې، د زړه له کومې او د احساس له تله مننه وکړم.

په ډېر درنښت

له پښتو، پښتونولۍ او انسانیت نه په ډکو ولولو

محمد اسمعیل یون

د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د پښتو

څانگې محصل

۱۳۷۰ لمريز کال، چنگاښ

غوره نثرونه

د پردې خبرې

ترڅو، چې د ښځو مخونه پټ وي خبرې به هم په پرده کې وي، ځکه چې په پښتو کې خبره هم مونږ ته ده.

یوازې خبره لاسه، چې ژبه، وینا، معنا، خطابه، مقاله هم د تانیث علامې لري.

هغه وینا، چې ابتکار په کې وي د ادب پردې ته لا ډېر ضرورت لري.

تاسې زما خبرو ته لږ غوندې باریک شئ!

د ادب او سیاست خبره ډېره باریکه ده.

زه په ډېره نرۍ او باریکه لار لارم، خدای دې وکړي، چې ډېر باریک

بین خلک پر دغه لار راشي او په خیر خیر وگوري.

ما اوبنانه دې بارکړي، زما قافله د مچيو ده، چې د گلونو له پانو نه

په هوا څه راوړي او عسل جوړوي.

له دې قافلې سره د سبا وړمو خوشبويي بار کړې ده، چې څوک یې

په سترگو نه ویني، مگر حساس دماغونه یې احساس کولی شي.

هو! زما کار له احساس سره دی، زما خریدار باید ډېر حساس وي یا

ډېر حساس شي.

لاروی

مونږ د خپلو کورونو له څنگه په دېره کې ناست وو.
له پاسه یو لاروی راغی د ونې ډډ ته یې ډډه ولگوله.
له ملا نه یې ډوډۍ پرانیستله او له څه شي سره یې په خوند خوند
خوړله مونږ وږي تږي وو، هغه ځان موږ کړ او یخې اوبه یې وڅښلې.
مونږ روژه وو. هغه بوزه و، ځکه چې په مسافرو باندې روژې نشته.
لاروي وویل: ماته د خوړلو اجازه شته او تاسو ته نشته.
ماته خدای خواږه او اوبه رواکړي دي، په رمز او معنی پوهېدل په کار
دي.

د خدای کارونه بې حکمته نه دي، تاسې د دغه عملي تعلیم په
اصلي معنی ښه فکر وکړئ!

تاسې ولې وږي یاست او زه موږ یم؟
زه په کار او مقصد پسې روان یم او تاسې ځای پر ځای پراته یاست.
ستاسو حرکت لنډ دی، ځکه یې وږي کړئ!
تاسې د خدای قانون منلی دی، مگر پوه شوي پرې نه یاست.
زه راوگرځېدم، چې تاسې په دغه راز پوه کړم او له لوږې نجات
ومومئ، پاڅیرئ روان شی او لرې ځای په نظر کې ونیسئ!
لوږه او تنده په توقف او سکون کې ده به حرکت کې نشته.

ژوند

د یوې چینې اوبه دي، څوک یې د زرو په جام کې څښي، څوک یې
د خاورو په کنډولي کې.

هغه، چې نه دا لري نه هغه، په لپه کې یې را اخلي.

په اوبو کې هېڅ فرق نشته، فرق په لوښو کې دی.

د شاه او گدا فرق په لوښوکېږي.

د اوبو په خوند هغه څوک پوهېږي، چې ډېر تېری وي.

هغه لاروی، چې له بیدیا نه سترې ستومانه راځي او تنده یې ډېره
زیاته ده، دا اوبه ډېر خوند ورکوي.

هغه دهقان، چې په سره غرمه کې یوې کوي او خولې پرې راماتي
دي، دا اوبه د هغه د پاره ډېر لوی نعمت دی.

یو شپون، چې له غره نه تېری راکوزېږي او په چینې باندې خوله ږدي
د اوبو په خوند ډېر ښه پوهېږي.

یوبل سړی چې یخ سیوري ته په ارامه چوکی ناست دی، ښایسته
صراحی یې له څنگه ایښې ده او په ښو گیلاسونو کې اوبه څښي له
اوبو نه هغه خوند نشي اخیستلی.

هو! ده دلارویو او شپڼو تنده نه ده لیدلې.

په سره او ټکنده غرمه کې یې لو نه دی کړی، ځکه هغه تلوسه په ده
کې نشي پیدا کیدای.

چا، چې لوړه او تنده نه ده لیدلې، هغه د خوړو او اوبو پوره خوند هم
نه دی لېدلی او د ژوند په کیف نه دی پوه شوی.

نوی نسل

له زمکې نه بخار پورته شو.

له بخار نه ورېځ پیداشوه.

له ورېځې نه باران وورېده.

له بارانه د پسرلي گلونه پیدا شول.

د گلونو نه خوشبويي پیداشوه.

وگورئ! مور او لور یا پلار او زوی څومره فرق لري؟

هغه تفاوت، چې د باران او گلونو یا د زمکې او بوټو ترمنځ وینئ، د

یوه او بل نسل تفاوت هم دومره دی.

که اولادونه میندو غونډې وای، نو له غرونو څخه به لعلونه نه پیدا

کېده، له دریابونو څخه به مرغلرې نه راوتلې، له ابشار نه به برېښنا نه

راتله، د ږندو اولادونه به ږانده وو، له کنيو نه به کانه زېږېدل.

اوس پوه شوی! چې نوی نسل او زوړ نسل یو رنگه نه وي.

که څوک خپل زوی ته زړه بوډی به نکاح اخلي یا خپله پېغله لور

اتیا کلن بوډا ته ورکوي ښه نه کوي.

زړه تربیه او نوی نسل همدغسې وگنئ.

لوی او وړوکی

په شفتالو کې زړی دی په زړی کې ونه ولاړه ده.

د غنمو په وړو کې دانه شته، په دانو کې همدغسې وړی شته.

په چرگه کې هگی ده په هگی کې چرگه ده.

دغه یوه دانه پندانه، چې گورې تېل او پلته دواړه لري او په حقیقت

کې بله ډیوه ده، مگرستا سترگې دغه رڼا نه ویني.

ته خبر نه یې، چې په یوه دانه او په یو څاڅکي کې عالمونه پراته

دي.

ته په خپله هم دغنم په دانه کې وږده وې بیا دې په یوه څاڅکي

اوبو کې لامبو وهله نن په لویه بېړۍ کې ناست یې او په لویو دریابونو

کې گرځې.

څه شی، چې ته وړوکی گنې هغه هم لوی دی یا هغه څه، چې تا ته

لوی ښکاري هغه هم کوچنی او وړوکی دی.

ته ونه لویه گنې هغه په یوه زړې کې ده.

تا ته زړی وړوکی معلومېږي په هغه کې غټه ونه ځای شوې ده.

دغه غټه هندوانه، چې گورې کال ته نه پاتې کېږي او عمر یې ډېر لنډ دی، دغه د هندوانې کوچنی زړی تا ته هر کال تازه هندوانې درکوي.

د زړې قیمت له هندوانې نه لږ نه دی.

که زړی ورک شو هندوانه ورکېږي.

نو راشه هېڅ شی وړوکی او کوچنی مه گڼه، ځکه چې دلته غټ او کوچنی لوی او وړوکی نشته، ټول برابر دي، یوازې خدای لوی دی او بس.

د نن ورځې دیموکراسي له همدغسې ژوند کتنې څخه پیدا شوې او د ډېر دقت نتیجه ده.

د شاعر تحفه

زه چې ورغلم هغه په کوټنۍ کې ناست و، سر یې په گریوانه کې
بنسکته کړی و، فکري عبادت یې کاوه.

کله چې هغه سر راپورته کړ او پر ما یې نظر ولوېده، ما خپله تحفه یو
د پړانگ پوستکی او یو غزنیچې پوستین د هغه په مخ کې کېښوده.

هغه وویل: دا یو د ظالم پوتکی دی، ځکه له پښو لاندې لوېږي، دا بل
د ضعیفانو له پوستکو نه جوړ دی او پر غاړې پورې تعلق نیسي.

د شاعر تحفه باید همدغسې وي او همدغه معنی ولري.

دی باید دا دوه منظرې همدغه راز وښيي او خلک په دغه رمز ښه
پوه کړي.

په دغو خبرو زه له خوبه راوینښ شوم او په خوب کې د خپل خوب
په تعبیر پوهیدلی وم.

خدمتگار

هلهته یو پوند بې لارې روان و، هغه پر سمه لاره برابر کړ، مگر پوند پوه نشو چې زما رهبر څوک دي.

یو بل په خواره خوب وېده و، په خوا کې یې یوه منگري سر را اوچت کړ، هغه په بیره وواژه او ویده هماغسې ناخبره پاتې شو.

د شپې په مسجد کې ناروغه مسافر زگېروي کول، هغه یې په خدمت کې شپه سبا کړه، مسافر سباوون خواته مړ شو او خپل زړه سواندی خدمتگار یې ونه پېژانده، هغه پر لاره روان و، یو ماشوم ته یې یو موتی میوه ورکړه، مگر یوه هم ونه پېژانده، چې دی څوک دی.

له دې لویې لارې نه هغه ډېر اغزي او کاني لري کړه، مگر څوک چې سبا ته پر دې لاره راځي د هغه له خدمت څخه نه خبرېږي او هغه نه پېژني.

په رښتیا، چې مونږ خپل خدمتگاران نه پیژنو او باداران ډېر ښه پیژنو.

عقل

دېر لږ خلک دي، چې کله کله یو نیم کار د عقل په خوښه کوي.

نور ټول کارونه د مینې او محبت د پاره، د حسد او عناد د پاره، د حرس او هوس د پاره وي یا د کوم زورور په امر او د نادانۍ په فرمان اجرا کېږي. سره له دې چې د عقل برخه په ژوندانه کې دېره لږه ده بیا هم هر څوک د عقل ستاینه کوي او د عقل دښمن هم عقل ښه گڼي او بې عقلي نه خوښوي.

ښایې، چې عقل په همدغه سبب د هر چا خوښ وي، چې د چا په کار کې کارنه لري او د زورورو خوي په کې نشته.

عقل زموږ تابع دی او زموږ زړه ته گوري هغسې مشوره راکوي، ځکه یې ستایو او صفت یې کوو.

که عقل پر موږ باندې حاکم وای او اقتدار یې درلودای موږ به ترینه دېر سرتکاوه او بد به مو گانه، ځکه چې تر اوسه موږ له یوه حاکم نه هم زړه کې دېر خوښ نه یو او دېر ښه حاکم هم دېر خلک له ځانه خوابدي کړي دي.

په رښتیا، چې عقل غوندې بې ضرره شی نشته.

عقل هر کله زمونږ خیر او گټه راښيي او عقل د همدغه شي نوم دی. که مونږ د عقل یوه خبره هم ونه منو بیا هم عقل رانه نه ځي او بد راسره نه کوي که مونږ په ناکاره کار پسې په بده لاره روان شو عقل راسره ملگری دی او څومره، چې کېدای شي له خطر نه مو ساتي.

ډېرې غلاگانې د عقل په مرسته کېږي، که څه هم غلا ته په ښه نظر نه گوري او غلا یې نه ده خوښه.

هغه شیطاني چلونه، چې انسان کشف کړي دي او شیطان هم ورته حیران دی د سادهگانو او احمقانو کارنه دی.

فرېب او ټگي سره له دې، چې سم او صحیح عقل ورته بد گوري بیا هم د هوښیاری بد عمله اولاد دی او د بد سپري له عقل څخه دغه راز بد اولاد پیدا کېږي، همدغسې عقل یوه غله ته هم د تېښتې لاره ښيي هم یې د ماړه کاله ته بیایي او که حاکم ونيوه، د ځان د خلاصولو چلونه هم وربښيي.

که سپری هر څومره گنهکار و عقل ورته د نجات لاره لتوي او له همدردۍ نه یې لاس نه اخلي. په رښتیا، چې دومره مهربانه ملگری بل نشته.

هغه وخت، چې څوک عقل له ځانه شړي او په عقل هجوم ور وړي باده او پیاله دی په لاس کې ورکوي او د مخه ورته لایو داسې ځای

پیدا کاندې، چې ډېر رسوا نشي او محتسب یې گړېوان ته لاس وانچوي.

د عقل خوی او خصلت په هیچا کې نشته په زړه کې حسد او عناد نه لري، لکه ماشوم مرور کېږي، نه ظلم او نه یې ناروا خوښه ده، مگر له ظالم سره دښمني هم نه کوي، فسق او فجور ورته بد معلومېږي، خو د زاهد په شان له فاسق او فاجر نه نه تښتي، هر چا ته د خېرخواه په نظرگوري او د انسان په مجبوریت ډېر ښه خبر دی.

عقل په دې خبره ډېر زور اچولی دی، چې انسان په خپلو کړو کې پوره ازادې او اختیار نه لري او د مجبوریت جنبه یې ډېره غالبه ده.

هو! عقل دا غواړي، چې د انسان له ضعف او ناتوانۍ نه یو داسې قوي دلیل جوړ کړي، چې د هغه بل جهان له ملامتۍ نه یې هم خلاص کاندې.

عقل په دې پوهېږي، چې انسان د خپلو غرایزو او احساساتو تابع دی او منطق هر کله د خپلو اغراضو د پاره استعمالوي.

د انسان له منطقي تعریف څخه هم دا معلومېږي، چې دی اول حیوان او بیا عاقل دی، یعنې د ده نطق او عقل د حیوانیت تابع دی او حیواني غرایز پکې د اولیت حق لري.

دا یو منلی حقیقت دی، چې عقل زمونږ تابع دی، مونږ د عقل تابع نه یو.

عقل زمونږ د پاره پیدا شوی دی مونږ د عقل د پاره نه یو پیدا. که مونږ په عقل باندي د لیونو او ماشومانو کار کوو، کوي یې او زمونږ له امر نه غاړه نه غړوي.

که زه او ته دوستان یو زما او ستا عقل هم دوستي کوي.

که مونږ غلیمان شو زمونږ عقلونه یو له بل سره دښمني کوي او په جگړه اخته کېږي.

ښه عقل هماغه دی، چې د مینې او محبت په غېږ کې وده وکړي او د ښو عواطفو او احساساتو په لمن کې وروزل شي.

عقل د اخلاقو تابع دی، که اخلاق ښه و عقل ښه کېږي، که اخلاق بد و، عقل په بده لار روانېږي او بده لاره ښيي.

پوهه او هونبیارې

زه چې وړوکی وم، اگر چې اوس هم لوی نه یم له هر چانه به مې اورېدل:

فلانی بې عقله دی، په څه نه پوهېږي، د عقل په پوله هم نه دی تېر شوی او د دوه خړو اوربشې نشي بیلولی، مگر یو یو به چیرته داسې هم پیدا کېده، چې خلکو به ورته پوه او هونبیار ويلي. زه همدغه وخت په دې خبره پوه شوم، چې پوهان او هونبیاران په دنیا کې ډېر لږ دي او ناپوهان ډېر زیات دي. کله چې زه په سبق کښېناستم ماته یې وویل:

سبق ووايه، چې پوه او هونبیار سړی درنه جوړشي.

دا خبره په ما باندې ښه ولگیده او پوه شوم، چې پوهه او هونبیارې مې خوښه ده، هغه وخت زه هونبیار نه وم، مگر هونبیارې مې ښه گڼله او ناپوهي راته بده ښکارېده، نه پوهېږم چې دغه تمیز ما له کومه کړی و او یو بې عقل څنگه پوهېدی شي، چې عقل ښه دی او بې عقلي ښه نه ده، خو اوس پوه شوم چې ماشومانو ته که څوک هر څه هر رنگه وښيي هماغسې یې گڼي او له ځانه څه فکر نه شي کولی.

ماشومان لا پرېږده، چې د ږېرو خاوندان هم دغه شان دي او لوی سړي د یو او بل په خبرو تېروځي.

ما هغه وخت د ملا صاحب سوکانو ته د همدې د پاره سر ونيوه، چې پوه او هوښیار شم.

هو! د پوهې او هوښیاری ځای سر او د ماغ و، مگر پوهه د ملا صاحب په لاس کې وه او له هر چا سره نه وه.

ما ته هوښیاري، ځکه ښه ښکارېده، چې ډېره لږه وه او له لږو خلکو سره وه، هر څه چې لږ وي قیمت یې ډېر وي او خلک یې ارمان کوي، هر څوک هغه څه غواړي، چې نه یې لري.

که زه پوه او هوښیار وای په پوهې او هوښیاری پسې به نه گرځېدم.

ډېر خلک ډېرو شیانو ته د ناپوهۍ په سبب هڅه کوي او ډېر کارونه له ناپوهۍ ولاړېږي، زه هم نه پوهېدم چې پوهه مې غوښتله.

هرڅه، چې وو او هر څنگه چې وو ما به لیک او لوست کې دانایي لټوله او سبق مې وایه، چې یوه ورځ مې د رحمان بابا په کتاب کې ولوستل:

دا دنیا په احمقانو ده ودانه دانانه کاپه دنیا باندې غرض مگر، چې شاوخوا مې ښه وکتل په رښتیا، چې د کلي خان به ټوله ورځ

په دېره کې یخ سیوري ته پروت و او هېڅ به یې نه کول دهقانانو او مزدورانو به سره غرمه کې یوې، لوونه او غوبلونه کول، زحمت او خواري به د دوی وه، گټه به د خان کورته راتله.

زه دغه وخت د عقل او هوښیاری په کرامت او برکت نور هم پوه شوم او باور مې راغی، چې زمونږ په کلي کې یوازې خان صاحب هوښیار دی، چې هېڅ نه کوي او نور ټول بې عقله او ناپوهه دي، چې د دنیا کارونه کوي. د ده د پوهې او هوښیاری یو بل دلیل هم له ما سره و هغه دا، چې دی به په ژمي پیتاوي ته کښېناسته او په اوږي کې یخ سیوري ته، هغه نور به په سره اوږي کې سره لمر ته ولاړ وو او کار به یې کاوه ما به په جومات کې په زوره زوره ویل:

دا دنیا په احمقانو ده ودانه دانا نه کا په دنیا باندې غرض
خو هغوی په دې خبره نه پوهېدل او زما چیغې عبث وې.

دېره موده وروسته زه له کلي کوره راووتم ښار ته راغلم په دفتر کې مرزا شوم د مرزایانو له څنگه کښېناستم، په چپراسیانو به مې حکمونه کول او په هر کار پسې به مې لېږل.

دلته هم هماغه قانون جاري و او د رحمان بابا خبره راته د کاني کرښه ښکاره شوه، چپراسیان به ټوله ورځ په سره ژمي او په واورو کې دېره په دېره گرځېدل، مکتوبونه به یې رسول مونږ به په توده کوټه کې ناست وو مکتوبونه به مو لیکل.

زمونږ مدیر صاحب به نور څه نه کول یوازې دسخط به یې کاوه، یعنې زمونږ کار به د ده په نامه ختمېده. که د دسخط په ځای مهر لگول رواج وای دا کار به هم کاتبانو کړی و، مگر نه پوهېږم چې مدیران ولې مهرونه نه جوړوي؟ که یو کاتب خپل کار د مدیر په نامه ختم کړي او دی په خپله د هغه مهر د مکتوب په اخر کې ولگوي دا کار اخلاقاً ښه دی، ځکه چې د ايثار او فداکارۍ معنی لري، که څوک پردی کار په خپل نامه ختموي ښه نه معلومېږي له چپراسیانو نه زمونږ کار لږ او اسانه و او له مونږ د مدیر صاحب کارسپک و. رئیس صاحب، چې عاقل عالم و هغه بېخي کار نه کاوه او کله کله به د یوه ساعت له مخې ریاست ته راغی ځینې خو به یې خپل مبارک نوم هم په کوم مکتوب یا حاضرۍ په کتاب کې نه لیکه، چې د کار کمی د ده په نامه پرېنوځي او هوښیاری ته یې زیان ونه رسیږي.

زمونږ مکتوبونه ځینې داسې وو، چې چپراسي ته به مو ورکول، چې په مدیر یې امضا کړي، ځینې به مونږ په خپله رئیس صاحب ته د امضاء د پاره وړل.

د رئیس صاحب حضور ته چپراسي مکتوبونه نشو وړلی، چې د ادب تقاضا دا نه وه، چې یو څوار چپراسي په څواره جامه کې د یوه لوی سړي په حضور کې ودرېږي که څه هم د خدای حضور ته په لمانځه درېږي.

هو! د دربار په اداښو هر څوک نه پوهېږي او درباري پوهه له هر چا سره نشته، هلته موقع شناسي له هر کار نه زیات قیمت لري او د نزاکت مراعات ډېر په کار دی. په رمز او اشاره پوهېدل، مزاج پېژندل، د بل په خوښه خبرې کول، د بل په نظر هر څه لیدل، ډېر لیاقت او مهارت غواړي هر څوک نشي کولی، چې له ځانه به هېڅ فکر او هېڅ عقیده نه لري، مگر د بل هر فکر او هره نظریه به د ارستو په منطق ثابتوي.

په خپلو اوږو باندي هر څوک د بل پېټی وړلی شي، مگر له زړه نه د نورو یابو جوړول اسانه کار نه دي.

تاسې درباریانو ته په عادي نظر مه گورئ، دومره باریک بین خلک بل چیرته نشته، د دوی ډېر لږ کار د پوهې او هوښیاری له برکته د نورو له ډېرو درنو کارونو نه دروند خپښي. د دوی مثقال او د نورو خروار برابر نه دي. که د نورو د فعالیت دورې او گردونه اسمان ته ورسېږي او دوی محض د چا د بوټونو گرد پاک کړي، د دوی د کار قیمت زیات دی او له هغوی نه یې محتوا ډبله ده.

دوی په جنگونو او جگړو کې د سربازی میدان ته نه حاضرېږي. په فابریکو او کارخانو کې کارونه نه کوي، لوړې ژورې نه اوړوي، معدنونه نه سوري کوي، مگر گټه یې له نورو نه زیاته ده او په لوړ مقام کې ځای لري.

د دوی کار دومره باریک دی، چې هر چا ته نه معلومیږي، مگر لیاقت یې معلوم دی او په هونبیارۍ کې یې څه شک او شبه نشته. څومره، چې پوهه او هونبیارې زیاتېږي هغومره فعالیت او د کار ستوماني کمېږي. نه گورۍ چې ماشومان له لویو او درنو خلکو څخه ډېر حرکت کوي دا باشي ولاړ دی او مزدوران تېرې چلوي.

مشران له ځایه نه بنوري او کشران په مخکې منډې وهي، که لري نه گورۍ د خپل لاس ساعت ته وگورۍ ثانیه گرد، چې وړوکی دی څومره ژر گرځي دقیقه گرد، چې لوی دی ورو روان دی.

کوچني موټر ډېر گړندي ځي او لویه لاری هغسي نشي تللی.

اوس پوه شوئ، چې لویوالی او دروندوالی همدارنگه عقل او پوهه فعالیت کوي او منډې رامنډې د بې عقلو کاردی.

هونبیاران کار نه کوي، فکر کوي او چرت وهي ناپوهان جبل وهي او غرونه سوري کوي.

یو مرزا هېڅکله په خپل کار کې د یوه جوالي غوندې نه دی سترې شوی (عقل نیست جان در عذاب) همدغه معنی لري او رحمان بابا د همدې له امله وايي، چې دنیا په احمقانو ودانه ده او دانا د دنیا په کار څه غرض نه لري.

تاسې له هونښیارانو او پوهانو ډېر کار مه غواړئ، دوی پریردئ چې فکر وکړي او بې کاره بې زیاره گټه خپل کاله ته راوړي.

هونښیاري او پوهه همدغه ده، چې کار یې لږ او گټه یې ډېره وي یا په بل عبارت هېڅ نه کوي او هر څه د ده وي، د نورو له زیار او کار څخه گټه اخیستل، بل غولول او ځانته گټه اړول پوهه او هونښیاري ده. دا د پوهې او هونښیاري برکت دی، چې ډېر لږ خلک، یعنی هغه چې د نن ورځې په اصطلاح به اقلیت کې دي او لږه کي ورته ویل کېږي د ډېرو خلکو له ستړیا او ستومانۍ نه ډېره زیاته استفاده کوي. که تاسې د هر وطن د ناز او نعمت خاوندان او شتمن وگورئ، دوی ډېر لږ دي، مگر ډېر زیات خلک د دوی د گټې د پاره استعمالیږي. معنی دا، چې د دوی سمسور بڼ د نورو په خولو وده کوي او د دوی راحت د نورو د زحمت نتیجه ده.

دا ده هغه پوهه او هونښیاري، چې ما په لیک او لوست کې لټوله او زه یې له کاره وایستم.

هو! پوهه او هونښیاري سړی له کاره باسي، د کار خلک نور دي، پوهان او هونښیاران ځان ته خیر رسوي او خپل خیر لټوي.

د همدې لامله وایي چې د جنت اکثره خلک ساده گان دي او دنیا هم به ساده گانو او احمقانو ودانه ده.

احمق څوک دی؟

هغه چې د دنیا په سود او زیان نه پوهېږي او د گټې په ځای تاوان کوي، خلک ورته احمق، بې عقل او ساده وایي.

دا درې نومونه، لکه د یوه سړي مختلف عکسونه، چې په بېلو بېلو کمرو او مختلفو احوالو کې بېلو عکاسانو اخیستي وي. په عین اتفاق کې اختلاف هم لري او په یووالي کې یې یو څه بېلوالی معلومېږي.

که څوک کوم بې عقل سړی سپکوي احمق ورته وایي او که یې ستایي، نو ساده یې بولي. د وینا او بیان سحر د الفاظو په همدغسې فریب کې پټ دي.

په کتابونو کې راغلي دي، چې پخوا به یې توقیانو ته احمقان ویلي او د دربار احمقان به هغه کسان وو، چې په خپلو خبرو به یې خلک

خندول او په مجلس کې به یې خوشحالي پیدا کوله، د احمق او ساده یو مثال ملانصرالدین دی، چې په ظرافت او مسخره توب هم شهرت لري. د دغه مرحوم د حماقت دلیل د خلکو په نزد دا دی، چې ده به په یوه روپۍ څلور دانې هگۍ واخیستلې هغه به یې وڅوټولې په رنگ به یې سرې او شنې کړې بیا به یې د روپۍ پنځه دانې خرڅولې، یعنې د گټې په ځای به یې تاوان کاوه او خپل مال به یې ارزانه خرڅاوه.

اوس چې څوک له چا نه څه شي ارزانه وغواړي هغه وايي: څه ملا نصرالدین خو نه یم. دا نوم اوس دومره عام شوی دی، چې که هر څوک یو شی گران واخلي او ارزانه یې خرڅ کړي خلک ورته ملانصرالدین وايي.

مونږ په خوله وایو، چې عقل بېل شی دی او د دنیا مال بېل شی دی، څوک به عقل لري مال به نه لري، ځینو نورو سره به مال وي او عقل به نه وي، مگر په عملي ډول د هر چا عقل او بې عقلي د دنیا د گټې او زیان له مخې معلومو او په حقیقت کې گټې ته عقل وایو او تاوان بې عقلي یا حماقت بولو.

زمونږ په خیال او تصور کې دا نشي راتلی، چې ملانصرالدین دا کار د دی د پاره کاوه، چې نرخ ارزانه کړي او خپل احسان په دغه تجارت کې پټ کړي، چې خریدار یې په سخاوت هېڅ پوه نشي او کرامت حماقت وگڼل شي.

که زمونږ گمان نېک او ښه وای ملانصرالدین به مو د خیر او فیض خاوند ګاڼه او د هغه په عقل پورې به مو نه خندل.

هغه بل کال زمونږ په هېواد کې قحطي او گراني وه یوه لوی سوداګر له هرات نه ډېره غله کندهار ته راوړه او په خلکو یې د بازار له نرخه ارزانه خرڅه کړه، یعنې ګټه یې ونه کړه تاوان یې وکړ. دا کار هېچا د هغه په بې عقلۍ حمل نه کړ او په اخبارونو کې یې ډېره ستاینه وشوه، هغه ته چا ملانصرالدین ونه ویلې، بلکې د خیر او برکت خاوند یې وباله.

یو وخت زه د یوه شتمن سړي کره مېلمه شوم د هغه په کاله کې هر څه پاخه شوه، مګر سوکړک یې نه درلود، د کاله خاوند څو غنمییې ډوډۍ خپلو همسایه ګانو ته ولېږلې او هماغومره سوکړکان یې راوړه.

ما ته دا معلومه شوه، چې دوی هره ورځ دغه راز تجارت کوي او په خپل کاله کې جواړی نه پخوي. دا سودا ما ته د خوارانو او غریبانو د پاره سودمنه ښکاره شوه او مرحوم ملانصرالدین راپه یاد شو.

زه دا جرئت نه شم کولی، چې دغه راز ښه کار احمقانه وګڼم.

په کوم کاله کې، چې هر څه ډېر وي، دغومره لږ تاوان هېڅ تاثیر نه لري.

بدایان له دغسې تظاهر نه یو مخصوص خوند اخلي، چې مونږ هغه نه دی شکلی. که دغه راز کار یو خوار او غریب وکړي حماقت دی، مگر د بدایانو د پاره صفت دی.

عقل او پوهه خوارانو او فقیرانو ته دا اجازه نه ورکوي، چې ډوډۍ په جواري باندې سر په سر ورکړي او خپل حماقت ښکاره کړي، مگر بدایان په دغسې کارونو ښه ښکاري او څوک ورته ملانصرالدين نه وايي، بلکې حاتم طایې یې بولي.

که خواران او غریبان له اسراف او تبذیر نه کار واخلي ډېره لویه ناپوهي او نادانۍ ده، مگر بدایان په اسراف او تبذیر د جود او کرم خاوندان گڼل کېږي.

دغه عقل، چې د خوار او غریب رهبري کوي د بدایانو د پاره نه دي په کار.

هو! عقل امسا ده، چې گوډ او ضعیف انسان ورته اړ دی، هغه چې د قوت او قدرت خاوند دی، دغه د ضعیفانو وسله ورته نه ښايي، د عقل عینکې د کمزوري نظر بینايي زیاتوي او د تېز نظر خاوندان یې کله کله د ډول او فېشن د پاره په سترگو کوي.

که څوک عقل او هوښیاري لتوي د خوارو او غریبو په کور کې دي ولتوي زورور او بدایان له دغه شي نه بې نیازه دي.

تاسې یوه انسان یا یوه حیوان ته، چې څه نه ویني روند وېلی شی، مگر سیند او سیلاب ته روند ویل غلطه خبره ده. که څه هم په نااواره لاره روان وي او په سمه لاره نه درومي، دا ځکه چې دغه پرځېدل او جگېدل هغه ته څه هم په نا اواره لاره روان وي او په سمه لاره نه درومي، دا ځکه چې دغه پرځېدل او جگېدل هغه ته څه زیان نه رسوي او بې سترگو هم ډېر گړندی تللی شي.

که مونږ د خپل هېواد په خلکو کې فکر وکړو هغه کارونه، چې ځینې زورور او بدایان یې کوي په عقل برابر نه دي، که مونږ یې وکړو بد ښکارو او ضرر وینو، ځکه زمونږ د عقل مخه نیسي، مگر زورورو او د قوت خاوندانو ته زیان او ضرر نه رسوي، ځکه یې عقل هم مخه نه نیسي او دغه د غریبانو ناصح د هغوی حضور ته لاره نه لري.

د زورورو په مخکې عقل گونگ وي او ډېر مزخرف معلومېږي، هر څه چې بې ضرورته وي او احتیاج ورته نه وي بد ښکاري او قیمت یې لږ وي.

که چېرې په انسان کې ډېره نیمگړتیا او کمزوري نه وای او عقل ته یې احتیاج نه درلودای عقل او پوهې به دغومره قدر نه درلوده.

اوس پوه شوی؟ چې هر خوار او غریب سړی که ځان ته خپلی یا پنی لږې غونډې گرانې واخلي او دوه یا درې روپۍ پکې وغولېږي هر څوک ورته احمق وایي. یو بدای که په زرهارو روپۍ په یوه شپه په قمار کې

وبایلي احمق نه دی، هغه چې د ورځې د شلو یا دېرشو روپو په سگرتو او لگوي یا د سینما او تياتر په تشه ننداره پیسې ورکوي څوک ورته احمق نه وایي، مگر که یو مزدور یوه ورځ کار ونه کړي او وزگار وگرځي احمق دی، ځکه چې بیگا ته په کور کې څه نه لري او وړی پاته کېږي.

یو بډای گړندي موټر کې ډېر لږې ځای ته په ښکار پسې ځي په لاره کې ډېر تېل مصرف شي، د موټر کمانۍ ماته شي او ټایر هم بچ کاندې، مگر د ښکار برابري رانشي او پس له دوه درې شپو پنځه یا شپږ دانې زرکې له ځان سره کاله ته راوړي، چې دانه په سلو روپو هم نه پرېوځي. هغه ته څوک ملانصرالدین نه وایي، ځکه چې ژوند دغسې تفریح او پام غلطولو ته احتیاج لري او د شوق او ذوق د پاره مال تاوانول نابوحي نه ده.

کله چې یو بډای یوه ښکلې نفیسه تابلو په ډېرو روپو اخلي یا ځینې انټیک او زاړه شیان د تش نمود د پاره په ډېر لوړ قیمت رانیسي هغه بل، چې یو زوړ قلمي کتاب چې ذوق او صنعت پکې خرڅ شوی په گرانه بیه اخلي او د هماغه کتاب چاپي نسخې ډېرې ارزانه لاس ته راځي، ته وایه چې دغه راز تاوانونه د څه د پاره دي؟

که غرض معنوي استفاده وي هماغه معنی په چاپي کتاب کې هم شته.

معلومه شوه، چې مال تاوانول د نامه او شهرت د پاره د شوق او ذوق
د پاره د هوا او هوس د پاره حماقت نه دی، صنعت دی او ستاینه یې
کېږي، مگر په دې شرط چې سړي خور او فقیر نه وي، بدای وي او
ډېرې پیسې ولري.

اوس خو به پوهیدلي یاست، چې احمق څوک دی او مونږ چا ته
احمق وایو؟

نوی درس

چیرته مې د چا په کوم کتاب کې ولوستل، استاد خپل شاگرد ته دا درس ورکاوه:

له خدایه ډېر خوښ اوسه! چې ته یې بې هنر پیدا کړې او تا ته یې هغه استعداد درنکړ، چې یوه ورځ د خلکو د پاره لویه بلا درنه جوړه شي. ته په دې پوه شه، چې خدای ته هماغه څوک ډېر نږدې دي چې له ذوق او هنر نه ډېر لرې وي.

هغه تند او تېز فکر، چې زما په برخه رسېدلی دی ما ته په دنیا او اخرت کې زیان رسوي او زما اسایش خرابوي.

ډېر فکر کول ډېر بد مرض دی، چې په څو تنو پورې اختصاص لري که دا مرض خپرېدلی ډېر ژر به یې د بشر نسل تباہ کړي و.

زه پدې ښه پوه یم، چې په ژور فکر او عقل کې د روح تباهي ده

ژور فکر د بشر د پاره طبیعي کار نه دی.

همدغه شی دی، چې په سړي کې د عمل اقدام وژني.

هېڅوک هېڅ کار نشي کولی، ترڅو چې څه قدر تنگ نظره او لنډ فکره نه وي تفکر د انسان د پاره ډېره لویه بد بختي ده.

هغه چې لږ فکر کوي یا هېڅ فکر نه کوي په دواړو جهانونو کې کامیاب دي، مگر د ډېر فکر او عقل خاوندان هر چیرته او هر کله له جسمي او روحي هلاکت سره مخامخ دي.

په رښتیا، چې فکر او عقل کې ډېر خباثت پټ دی.

پوهه او فلسفه په حقیقت کې پر ذهن باندې د شیطان استیلا ده. بشر په اصل کې یو احمق حیوان دی او د ده معنوي ترقي د ده د فکري اضطراب د پوځو اثارو نوم دی.

هغه څوک، چې د نبوغ او قریحې خاوند دی د معشرت په درد نه خوري او د معاملي خاوند نه دی.

زه د فکر ازادي له هرڅه پورته ګڼم هر څوک له ځانه خوابدي کوم، مگر خپل ځان او خپل وجدان خوشحاله ساتم.

درې کاله

یو کال موسم ډېر ښه راغی، بارانونه وخت په وخت په خپله موقع وشول، چې نه له ضرورته زیات و او نه کم.

د زمیندارو فصلونو ته هېڅ زیان ونه رسېده او لکه ډېره ښه راغله دهقانان ډېر خوشحال وو، چې فصلونه ډېر ښه دي او کال ډېر ښه راغلی دی.

کله چې درموندونه تیار شوو خلک په رښتیا د غلې په چلولو سترې شوو او په کورونو کې د غلې ځای نه و.

په دغه کال په ملک کې ارزاني راغله او دغسې ارزاني چا په خوب کې هم نه وه لیدلې. د غلې خریدار، لکه د انځرگل چا په سترگو نه لیده زمیندارو به تېل او مالګه په غنمو اخیسته او جنس بدلیده.

د زمیندارو په کور کې مړی نه و او ویر یې و، دوی د پاک خدای په دغې مهربانې خوشحاله نه وو او د شکر په ځای به یې شکایت کاوه. همدغه ناشکري وه، چې بل کال هغسې رانغی او غله بېخي ورکه شوه. ځینو ویل چې تخم هم په لاس رانغی او خروار په چارک ولګیده.

په دغه کال پر وطن باندې قحطي او گراني راغله هرڅوک به په غلې پسې لالهانده او سرگردانه گرځېده او د چا په کور کې د مړک لکۍ نه سپېره کېده.

زمینداران بیا خپه وو او ډېر افسوسونه یې کول، چې گراني او قيمتي د دې کال وای او غله د پروسې کال، مگر دا اجتماع محاله وه او دغه کال هم په افسوس او ارماندو تېر شو دریم کال له دواړو کلونو نه مخالف راغی، یعنې د ځینو زمیندارو غله ډېره زیاته وه او د ځینو کښت ته زیان او اېت ورسېده، ځکه نرخونه جگ شوو، مگر قحطي نه وه، د چا غله، چې ډېره وه او په گران نرخ یې وپلورله هغه له ډېرې خوشحالی په جامو کې نه ځایده او چا چې د خرڅون غله نه درلوده په کاله یې دغم کاني وربدل.

زه دغه وخت په دې پوه شوم، چې مونږ ټول نشو خوشحالیدلی او په داسې حال کې واقع یو، چې که یو خوشحالېږي هغه بل به خپه کېږي، یعنې د ځینو خوشحالی د ځینو نورو د خپکان نوم دی، د همدې لامله وايي، چې یو مړ نشي بل نه مړېږي.

د دنیا په بازار کې داسې سود نشته، چې پلورنکي او پیروونکي دواړه گټه وکړي، یعنې یو خپل مال گران خرڅ کړي او هغه بل یې ارزانه واخلي په کومه سودا کې، چې سود او زیان نه وي او خریدار یا خرڅوونکی یو هم ونه غولېږي یو هم نشي خوشحالېدلی که یو سړی

خپل سل گون نوټ په شلو پنځه گونو بدل کړي په دغه تجارت کې خوشحالي او خپگان نشته، ځکه چې سود او زیان پکې نشته که یو په حساب کې وغولېږي، دی به خپه شي او هغه بل ته به خوشحالي پیداشي اوس پوه شوی، چې مونږ په څه خوشحالېږو او په څه خپه کېږو؟

که ښه فکر وکړو ایا د یوه گټه د بل د تاوان نوم نه دی؟ زما یو ملگری دومره شته او جايداد لري، چې جامه او ډوډۍ ډېر ښه ورسپړي. کور لري، ځمکه لري، باغ لري، لنگه غوا ورته ولاړه ده، موټرېې شته او د هېچا پورورۍ نه دی په بانگ کې يې هم پیسې پرتې دي او له هرې هوا بېغمه معلومېږي، مگر یو بل سړی له ده نه هرڅه ډېر لري او ځمکې، باغونه، کورونه او نغدې پیسې يې له ده زیاتې دي. هغه خپه دی، چې زه ولې دغه بل قدر ته جايداد نه لرم دا بل خوشحاله دی، چې له هغه نه يې جايداد ډېر دی. زمونږ اکثره غمونه همدغه راز دي، چې د یو بل سړي له خوشحالی پيدا شوي دي او ډېرې خوشحالی هم شته، چې د نورو له خپگانه پيدا کېږي. دغه یو چې د زړه په جونگره کې اوسي دغه بل، چې په لوړه مانی کې استوگنه لري، دی د هغه جونگره ویني، ځکه خوشحاله دی هغه د ده قهر ویني، ځکه خپه دی که چیرې مونږ ټول په جونگرو کې اوسیدلی یا ټول لوړو ماڼیو کې وای نه به جونگره کې د غم کوډۍ وه نه به لوړه مانی د خوشحالی ځای و.

که حقیقت ته ځیر شو، یو ګوډ پدې نه دی خپه چې ولې ګوډ دی، بلکې پدې غمجن دی چې ولې نور ده غوندې نه دي. هغه چې پر آس باندي سپور دی او نور یې په مخکې منډې وهي د آس په سپرلی دومره نه دی خوښ، لکه چې د نورو له پلې توب څخه خوند اخلي. دا وه زما د درو کالو مطالعه، چې ته یې په لږ ساعت کې مطالعه کوي. دغه لږه پوهه چې ته ورته په سرسري نظرگورې او ستا په نظر کې ډېره سادګي لري زما د پاره ډېره عمیقه فلسفه ده زه په ډېره موده کې دغه حقیقت ته رسېدلای يم ته به په ګرڼدي ګاډي کې یوه ځای ته ډېر ژر بې تکلیفه ورسېږي، مګر هغه څه چې په لاره کې یو پلی ویني ته یې پوره نشې لیدای ستا نظر په دغه لاره ډېر ژر عبور کوي او کندي کېږي دا خوا هغه خوا نه گوري. ستا سیر ډېر ګرڼدی دی او په دغومره سرعت کې دقت او تعمق نه ځایېږي.

قوي او ضعيف

د دنیا دود او دستور خو دا دی، چې زورور به کمزوري وهي او ضعيف به د قوي له لاسه په عذاب وي، مگر په کورونو کې د مینې او محبت تقاضا بل راز ده، هلته یو کوچنی ماشوم خپل مشر ورور په خپرو وهي او خاندي، یعنی له ټولو نه کمزوری په ټولو زورور دی.

ما ته دغه کورنی دود او دستور ډېر ښه ښکاري او له خدایه غواړم، چې د ارواج عام شي. پدې پوهېږم چې په هر کاله کې همدغه حال دی او په هره کورنۍ کې کوچنیان په لویانو زورور او زړور دي.

د گیرا او ترسا په کاله کې هم د کوچنیانو زور چلېږي او جوړ د ناجوره په مخکې منډې وهي، مگر چې له کورونو نه د باندي وگورو، نو بیا قوي پرضعيف مسلط دی. د دنیا طبیعي قانون همدغه دی، چې غټان او لویان به په وړو او بیوزلو سوک او خپېره پورته کوي او د قوت خاوند به هېڅ تحمل او حوصله نه لري.

د دغه ظالمانه قانون د ماتولو د پاره، چې پاک خدای څه شی پیدا کړی هغه مینه او عاطفه ده.

د مینې او محبت په نړۍ کې ضعیف او کوچنی د لوی او قوي تر خپرو لاندې نه دی، بلکې کوچنیان په لویانو حکومت کوي او د ورو پادشاهي ده.

مونږ ښځه عاجزه بولو، مگر مینې او محبت ډېر زورور او پیاوړي د دوی د خوبنې او رضا تابع کړي دي.

څنگه چې په زړه زمانه کې دیوان د ښاپېریو تابع وو اوس هم د قوت او قدرت خاوندان د دغه ضعیف او لطیف جنس په مقابل کې ډېر ضعیف معلومېږي.

که عشق او مینه په مینځ کې نه وي، نو د دیو او ښاپېری زور هېڅکله برابر نه دی او یو ماشوم هېڅ وخت د سپین ږیرو په ږیره لوبې نشي کولای او نه د مشرانو پر اوږو سپریدلی شي. یوه ورځ یو ماشوم یو غټ سړی له لمنې ټینګ نیولی و او کاله ته یې په زوره بیوه هغه خپله لمن د ده له لاسه خلاصه نکړې شوه که څه هم د ده زور او د هغه زور برابر نه و د ماشوم مینې او محبت د ماشوم په پنجوکې دغه قوت ایښی و، چې یو لوی سړی یې ځان پسې رابښکوده او هغه هم ځان نشو خلاصولی.

که زما فکر صحیح وي، نو قوت او قدرت هماغه د پخوا زمانې دیو دی او مینه هماغه ښاپېری ده، چې دیوان یې د فرمان لاندې وو.

که د مینې او عاطفې ماشوم د هر څنګه لوی سړي ګرېوان ته لاس واچوي یا یې لمن ټینګه ونیسي څوک ترینه ځان نشي خلاصولی، ځکه چې دا قوت په ټولو قوتونو زورور دی.

زه مینه او عاطفه د زور او قوت په مقابل کې، ځکه ماشومان بولم چې زور او قوت ډېر پخوا پیدا شوي دي او انساني عاطف، انساني رحم او شفقت وروسته پیدا شو، یعنې هماغه شان چې فرعون له موسی نه د مخه دنیا ته راغی، حیواني غرایز هم له انساني عواطفو نه ډېر پخواني دي او د عمر په لحاظ عواطفو ته کوچنیان ویلی شو، مګر دغو کوچنیانو ته پاک خدای هغه قوت ورکړي دی، چې فرعونیان ترینه په خوب کې هم وېرېږي او بد بد خوبونه ویني.

که څوک په دنیا کې د صلح او سلام غوښتونکي دي او غواړي، چې د ناروا او ظلم مخ ونیسي، نو یوه داسې اختراع په کار ده، چې د عشق او مینې له عنصر نه پکې کار واخیستل شي.

دا اختراع د دماغ کار نه دی د زړه کار دی او د زړه توجه ته ضرورت لري. پدې باب کې ساینس او تخنیک ته رجوع نه ده په کار دا افتخار که هر وخت دنیا ته حاصلیږي، نو د شعر او ادب په لمن کې به وي او د زړونو په مملکت کې به پیدا شي.

ښه گټه

قصابي پرېږدئ له مېړو او پسونو نه بل شان گټه واخلي!
د وړيو له پوستکو نه پوستینونه مه جوړوئ له وړيو يې ښه توکي
جوړ کړئ. که تاسې وړين کالي واغونډئ پوستين ته څه حاجت نشته.
هغه وخت، چې انسان نه پوهېده د مېړو او وزو پوستکي يې
اغوستل، کله چې انسانيت ترقي وکړه او شپون د رمې خاوند شو
پشمينه پوشي رواج شوه او د زاهد خرغه له وړيو نه جوړه شوه.
د مېړو او پسونو له غوښو نه د غرو لېوان او پرانگان استفاده کوي او
شپانه ترينه يوازې پي او وړۍ اخلي.
د وحشي او مدني انسان فرق همدغه دی، چې هغه د ونې ښاخ را
ماتوي او ميوه يې خوري، دی ترينه يوازې ميوه تولوي او ونې ته زيان
نه رسوي.
دا گټه ښه گټه ده. د انسان گټه بايد همدغه راز وي.
د گټې ښه او بده لاره پيژندل د انسان کار دی، گټه به کار او زيار
پاکېږي او بې کاره گټه ښه نه ده.
د گټې لاره. چې هر څومره او ږده وي هغومره ښه وي.
هغه کسان، چې د نورو په تيارو درموندونو داړې غورځوي او د گټې د
پاره يې لنډه لاره غوره کړې ده، لاسونه او پښې يې د تړلو دي.

تاسې کونښن وکړئ، چې گټه له لرې ځایه راوړئ او د کار برخه پکې زیاته وي. هغه چې د کلي په دکان کې سودا کوي او هغه چې له لرې ښاره سودا راوړي په متاع او بها کې یې ډېر فرق موجود دی.

تاسې په خپلو بښو او بازانو د همسایه گانو چرگوري مه نیسئ!

د هوا مرغان او د غرونو زرکې اوسیسی ونیسئ!

له نږدې ډنډونو څخه ناپاکې اوبه مه راوړئ، لږ لرې لارښئ له هغه سیند یا له هغې چینې نه رنې او پاکې اوبه راوړئ، چې رنگ او خوند یې ډېر ښه دی.

دا ښه گټه نه ده، چې یوه روپی په دوو روپو ورکوی او خوشې په خوشې د گټې خاوندان شئ.

گټه باید په غیرې مستقیم ډول وي او کار په کې ډېر دخل ولري. په مستقیم ډول هېڅوک څره او پارو د غلې په کندوانو کې نه اچوي، مگر هغه غله چې له همدغه ناپاک جنس څخه د کار په وسیله پیدا کېږي پاکه او حلاله ده. لنډه دا چې بې کاره گټه که په غلا وي، که په سوال وي، که په زور وي انسان ته نه ښایي او هغه گټه، چې په کار او زیار پیدا کېږي ډېره ښه گټه ده. ښه کار او ښه عمل د خدای په دربار کې ډېر قدر لري او په مثالونو خرڅیږي.

د اختر په ورځ

د اختر په ورځ ځینو کورونو ته لارم، چې د بنایست او بنسکلا پکې هېڅ نیمگړتیا نه وه او له ډېرې خیالورې ناوې نه یې هم ډول او سینگار زیات معلومېده.

د کور په نقشه او هندسي شکل کې د جمال مظاهر له ورا معلوم وو، رنگ امېزي په ذوق او سیلقه برابره وه.

د کور پردې ډېرې بنسکلي وې.

قالینې، میزونه، چوکۍ او هر څه ډېر نفیس او بنسکلي معلومېدل. راز راز میوې به په بلوري لوبڼو کې ایښې وي او بې له اشتها نه د بل شي نیستي نه وه.

د ثروت او غنا ټولې کرشمې موجودې وې.

عیش او نعمت، لکه د سیدمحمود پاچا لټان له دغه کاله څخه نه وتل که د دنیا جنت ورته ووايم، څه ډېره مبالغه به نه وي، مگر دومره فرق و، چې ډېرو غټو گنهکارو ته یې ور بېرته وو او ساده مسلمانان نشو ورتلی.

هلته ما ته دا فکر پیدا شو، چې مونږ ولې هغو کورونو ته نه ورځو، چې دغه راز شیان پکې نشته او یوازې همدردي او انساني عاطفه سپری ورولي. کله، چې له دغه کاله په خبرو راووتم، نو فکر مې وکړ چې چا ته ورشم او څوک ووینم په دې کې یو فقیر وطن دوست سترگو ته

ودرېده، چې نس یې وږی، مگر سترگې یې ډېرې مړې وې، په کور کې هېڅ نه و، مگر په زړه کې یې د وطن مینه او د خدمت ارزو ډېره زیاته وه.

زه، چې د هغه دروازې ته ورسېدم پنځه تنه نور هم په دروازه کې ودرېدل د کور خاوند د دروازې په ټکولو راووت او له مونږ سره یې په ډېره مینه روغېر وکړ، د هغه له وضع دا معلومېده، چې له مونږ سره په خپل کور کې کښېناستو ته نه دی جوړ او غواړي، چې خبره په ولاړو پښو خلاصه شي، مگر زمونږ زړه غوښتل چې څه شېبه ورسره کښېنو ده او د ده له حاله ځان ښه خبر کړو.

هغه له ناکامه مونږ خپل کاله ته بوتلو، د کاله په مخکې یوه زړه چوکۍ او یو زوړ شکېدلی کت پروت و، چې خاص د مېلمنو د پاره و او بې له مېلمه څخه یې د یوه پوزي تحمل هم نه درلود. مونږ دوه درې تنه د کت په بازو گانو کښېناستو او نور په خاورو کښېناستل، څو دقیقې چې تېرې شوې هغه مونږ رخصت کړو او نور یې نه غوښتل، چې خپل اشنایان په سپېره ډاگ کښېنوي.

پدې کاله کې د اختر ورځ، لکه د روژې ورځ داسې وه او په تمامه معنی د یو غریب سړي کور و. د ده د دروېشانه ژوند او صبرو قناعت ماته ډېر معظم او محترم ښکارېده او له ځانه سره مې ویل هغه افتخار، چې د دې کاله په برخه رسېدلی دی هغه بل کور ترینه محروم دی

هلته که غنا او ثروت خپل زيب و زينت بڼيې دلته تقوی او پاکنفسی خپل شهامت څرگندوي او قلندرانه استغنی سترگو ته ودرېږي.

دا هغه سپری دی، چې د یوه ستر شرکت لویه سرمایه یې په لاس کې وه او کله به یې دوه لوی ریاستونه په اختیار کې و.

که چیرې ده ناجایزه استفاده کولی یا یې جایزه استفاده هم پوره کړی وای نن به دغسې نه و او د ده د کوټو فرش به د نیستی باد دومره ژر نه وای وړی، مگر گورئ چې پدې سپرې باندې زړه ونه سېږئ او په حقارت ورته هېڅکله ونه گورئ. زه هم دا حال د دې د پاره نه لیکم، چې د چا توجه ورته جلب کړم، ځکه چې دې دنیا ته په حقارت گوري او له ده سره د بې نیازی غرور ملگری دی.

د ده په نظر کې خپله تقوی ډېره درنه معلومیږي. دی ځانته په ډېر درانه نظر گوري او نورو ته هم ډېر دروند ښکاري. مونږ باید په هغه چا زړه وسيزو، چې له ډېر مال او دولت سره هم ځانته دغه حیثیت او شخصیت نشي پیدا کولی، یعنی په لوړ مقام کې خلکو ته تیت معلومیږي او په ډېر لوی کور کې هر چا ته وړوکی په نظر ورځي. څوک عزه النفس لري او د خلکو په نظر کې د شخصیت خاوند دی په هغه زړه سوی نه دی په کار.

خرقه پوشو په خرقه کې دي موندلي

هغه حظ چې په دنیا کې دنیا دار کا

خاني لاره

په موټر کې سپاره وو، یو خانزاده غوندې سپری هم په موټر کې ناست وو، د تېر وخت زړې قصې یې کولې.

هغه وویل: پخوا موټرونه نه وو، مونږ به په آسونو سواره وو، نوکرانو به مو په مخکې منډې وهلې. هغه وخت خان او غریب معلوم و، خانزاده او د اب سپری پېژندل کېده، عام او خاص یو رنگه نه و. اوس هرسپری په موټر کې سپرېږي او نوکر د بادار له څنگه ناست وي.

چې موټرونه راغله او غریبان پکې سپاره شوه، خاني لاره او باداري بې رونقه شوه. د خان قصه ډېره اوږده وه، خو د مطلب ټکی دا و، چې خاني لاره، ځکه چې خواران او غریبان په موټرو کې سپاره شوه.

یوازې

ماشومان، ځوانان، سپین ریري د پسرلي مېلې ته روان وو. زه هم له
دوی سره لارم او په ډېرو گڼو خلکو کې ننوتم.

هلته د پښې د ایښودو ځای نه و او بې حسابو مخلوق راغونډ و، نه
پوهېږم چا له ما نه پوښتنه وکړه، چې ته یوازې یې که څوک درسره
شته؟

ما وویل: زه یوازې یم.

همدغه وخت زه د یوازې په معنی پوه شوم او دا راته معلومه شوه،
چې په ډېرو گڼو خلکو کې هم سړی ځانته یوازې ویلی شو.

فاتح

سکندر له ډېر قوت او ډېرو لښکرو سره ښار ته راغی، د ښار له خلکو سره یې څو ځله زورور جنگونه وکړه.

له دواړو خواوو نه ډېر خلک ووژل شوه، ډېرې وینې تویې شوې، ډېرې ککړۍ تر پښو لاندې شوې، وروسته له ډېرو جگړو هغه د مړو په سرونو پښې کېښودې او د لوی فاتح په حیث ښار ته ننوت.

دی ډېر په قهر و. ده غوښتل چې ښار لوټ کړي او قتل عام جوړ کړي، مگر دا کار ده ونشو کړی، ځکه چې په ښار کې یو پټ قوت موجود و، چې ده ورسره مقابله نشوه کولای. دی چې ښار ته ننوت په یوې ډېرې ښکلې پېغله یې سترگې وښتې او په یو ځل لیدو یې زړه بایلود.

څوک، چې بې زړه شي هغه بیا جنگ او جگړه نشي کولی، ځکه ده هم له خپل ټول قوت او قدرت سره ځان دغې پېغلې ته وسپاره.

دغه لوی فاتح، چې عشق او مینې په پنځو کې گېر شو بل راز شو او د خپلې معشوقې د خوښۍ د پاره یې د ښار د خلکو خدمت ته ملا وتړله.

دغه وخت دا معلومه شوه، چې دی فاتح نه و فاتح بل څوک و. دی په دې نه پوهیده، چې په ډېر زور او قوت خپل ځان یوه قوت او قدرت ته سپاري، چې له سلطان او شهنشا نه د خلکو خدمتگار جوړوي.

په رښتیا، چې د عشق مقام ته رسېدل هم څه اسانه کار نه دی او د ښکلا په دربار کې پادشاهي هم په تعظیم او احترام سر تیتوي.

هلته محمود د ایاز تابع دی او سکندر هم په یوه نظر بل راز کېږي او قهر و غضب خپل ځای مینې او محبت ته پرېږدي.

لباس

بدرنگه خیاط وه، مگر کار یې ښایسته و او کالي یې ډېر ښه گنډل. د فېشن خاوندانو خپلې درېشۍ په بل چا نه جوړولې، هر چا به ویل چې فلانکی ډېر ښه خیاط دی، د ده په شان لباس بل څوک نشي جوړولی.

دغه هنر په دغه سړي کې ډېر غرور او تند خوي پیدا کړي و، يعنې څومره چې د ده څېره سپۍ وه هغومره یې خوی هم سپی و، مگر دغو دوو سپو د چامخه نشوه نیولی او د خلکو هجوم په ده باندې ورغ په ورغ زیاتېده، ځکه چې صفت او هنر په ده باندې د ښه خیاط نوم ایښی و.

که دا سړی له دغې ناشولتې څېرې او خپل بد عادت سره ښه خیاط نه وای، له ده نه به بد بخته انسان بل نه و یا به دی هغه وخت د ښه سلوک او ښه خوی خاوند او سیرت به یې بل راز و، يعنې ښه خیاط به نه و ښه سړی به و، مگر اوس د ده هنر او کمال ښه خوی ته ضرورت نه لري او د ده په بد خوي او بده څېره یې ډېره پرده غوړولې ده، ځکه هر چا ته ښه ښکاري او هر څوک ورته په قدر او عزت گوري.

فن او صنعت ډېر ښکلي شاگردان د ده لاس لاندې کړه او د ډېرو ښکلو د قد او اندام اندازه اخلي. زه دغه خیاط په دې حقیقت ډېر ښه پوه کړم، چې د انسان حقیقت په صنعت او هنر پتېږي، ځکه دغه سړی د خلکو په نظر کې محبوب دی او هر څوک یې د زړه ساتلو کوښښ کوي. همدغه شان چې یو بدرنگه مخ له ښایسته پلو لاندې پټ دی او د هر چا نظر ځانته را کاري. دا خیاط هم د ښه لباس په جوړولو کې پټ دی، چې څوک یې حقیقت ته نه گوري کار او لیاقت ته یې گوري.

د ښه لباس اغوستل، خو په ځای پرېږده جوړل یې هم دغومره اثر لري، چې بد ښه کولی شي.

لباس په لومړي وخت کې د ځان پټولو د پاره جوړ شو، چې پخوا یې ښایست هم پټاوه او د ښکلا مخه یې نیوله خو وروسته په خپله دومره ښکلی شو، چې د انسان اصلي او حقيقي ښایست یې له هر چا هېر کړ او د تاوس ښو کار ترینه واخیستل شوه.

د انسان لباسونه ډېر زیات او څو رازه دي، چې ځینو ته مونږ د لباس په نظر نه گورو، هغه ښایست او ښکلیتوب چې د انسان په څېره کې وینئ، له یوه لباس نه زیات قیمت نه لري که څه هم په ډېر جگ نرخ خرڅېږي او له انسان نه یې قیمت ډېر لوړ شوی دی.

په دغه قیمتي لباس کې هم د انسان عیبونه پټ دي او ستا دا عیوب دا ښکلی پرده د ستر د پاره د انسان په معایبو اچولې ده.

هغه، چې مونږ ورته خوبان وایو او ډېر ښکلي په نظر راځي مونږ پري زړونه بایلو او عشق ور سره لرو، مگر په دې نه پوهېږو، چې څومره بد خویونه او ناکاره عادتونه په دغه ښکلیتوب کې پټ دي. که دا خبرې او عادات په بل چا کې وي ډېر بد ورته گورو، مگر دلته د صورت ښایست د سیرت عیب پټ کړی او په همدغه وجه د لیلی سپی د مجنون په نظر کې ښاغلی دی. د همدې لامله د معشوقو جفا له وفا نه ښایسته ده او د ښکلو ظلم او ستم ظالمانو ظلم غوندې بدرنگه نه دی.

مونږ علاوه په دغو ظاهري لباسونو معنوي لباسونه هم ځانته پیدا کړي دي، چې یو له بله پکې ځان پټوو او په دغه وسیله خپل حقیقت له پوهانو او هوښیارانو نه هم پټ ساتلی شو.

د دغه لباس نوم پوهه او هوښیاري ده، چې د علم او معرفت په نامه یادېږي.

هغه چې زمونږ په نظر کې عالم، فیلسوف یا ادیب او هنرمند معلومېږي د هغه عیبونه د علم او پوهې د پردې لاندې پټ دي، چې مونږ یې ښه نه وینو یا یې ډېر ښه وینو او نقص راته کمال معلومېږي.

څنگه چې فصاحت او بلاغت کله حق ناحقه کوي او غلط صحیح ښيي د فصاحت او بلاغت خاوندان هم له ډېرو عیبونو سره زمونږ په نظر ښاغلي ښکاري او اصلي حقیقت یې رانه پټ دی.

هو! د جمال او کمال خاوندان او د علم او معنی صاحبان د ډېرو ښکلو او ښایستو پردو تر شا پټ دي، چې مونږ یې اصلي بڼه نه شو لیدلی.

د منطق او بیان خاوندان خپله بدې هم ښکي ښودلی شی او د بل ښکي بدرنگولی شي.

د دې عصر سحر او جادو په دغه ډول زمونږ په سترگو او نظر لوبې کوي.

ډېر وخت په کار دی، چې انسان طلسم هم مات کړي او حقیقت ته ورسېږي یا له یو بل طلسم او بل سحر سره مخامخ شي.

مونږ اوس انسان نه وینو یا د انسان رنگ او صورت وینو یا یې په وینا او خبرو کې گورو، که ډېر وړاندې لار شو، نو کار او هنر کې یې وینو.

د انسان حقیقت صورت نه دی، پوهه نه ده فصاحت او بلاغت نه دی. په کار او صنعت کې هم د انسان فطرت او نفسي کیفیات څوک نه شي لیدای.

دا ټول شيان د انساني حقيقت د پټولو او بڼه بنسټولو رنگ رنگ لباسونه او حجابونه دي. د انسان غرايز او خوبونه د انسان اصلي حقيقت دی، چې ډېرې پردې يې په مخ پرتې دي. انسان پس له مړينې په قبر کې هم بې پردې نه شي اوسېدلی او چېرته، چې دی نه ځان ويني او نه بل ويني بيا هم بايد په کفن کې پټ وي، ځکه چې د ده ټول عزت او حرمت په دې کې دی، چې بې پردې نه شي او څوک يې بې پردې ونه ويني.

هغه انسان، چې په عبادت کې يې ریا پټه ده، په هونښیاری کې يې شیطانت پټ دی او سخاوت يې هم د یوه داسې پټ تجارت نوم دی، چې له گمرکي محصولاتو نه هم معافیت لري، هغه تر قیامته له نورو نه ځان پټولی شي.

دا ستر، لکه د ښځو حجاب او حیا هغه شی نه دی، چې د مدنیت او تجدد شمال يې له مخه لرې کړي. په دغه ستر ډېر بې پردې خلک هم ډېر ټينگ دي.

چېرته، چې د نن جامې ډېرې لنډې شوې دي او خلک د صورت برېښولو ډېر هوس لري، هلته هم د انسان سیرت او حقيقت په ډېرو پردو کې پټ دی.

په انسان کې ځینې داسې ضعیفې جنبې شته، چې له ډېرې حیا نه خپل خاوند ته هم ځان پوره نه ښيي او انسان ورته له ډېره خجالتته سم نه شي کتلی، همدغه سبب دی چې هر څوک خپل ځینې شيان هېروي او خپلو عیبونو ته داسې اصلاحي رنگونه ورکوي، چې په خپل ځان يې گمان بل راز شي او خپل شعور هم وغولوي. نن د انسان څېره په تلویزون

کې له ډېر لرې ځایه ښکاري، مگر د انسان معنوي څېره او باطني تصویر دومره پټ دی، چې سپری په خپله خپل ځان پوره نه شي لیدلی، بلکې خپل عکس د نورو په نظر کې ویني. که چا ته چا ښه ویل هغه ځان ښه گڼي او خوشحاله پېرې، که خلکو څوک بد وگانه له بدو خلکو سره په زندان کې لوېږي، که څه هم یوسف یا سقراط دی.

همدغه وجه ده، چې له ډېرو خلکو نه د ستایونکو په ستاینو د متملقینو په منطق ځانونه ورکېږي او خپل ځان بل شان ویني. د همدغې اغیزې په سبب اوس د ځینو رنځورانو علاج په خبرو کوي او ډاکتران ورته وایي، چې ډېر ښه یې او هېڅ مرض درکې نه شته، یعنی د دغه دروغو شاهدي ناروغ هم ښه کولی شي او یو طبي علاج گرځیدلی دی.

زه دا منم، چې په دنیا کې ښه او بد شته، مگر د ښو او بدو په پېژندلو کې دومره سودايي شوی يم، چې دغه تمیز رانه ورک غوندې دی. کیدای شي، چې مونږ ډېرو کسانو ته په دروغو ښه ووايو او هغه ښه شي یا ډېر ښه بد گڼو او هغه بد شي، چې زموږ ښه او بد زموږ د تصور او تفکر نومونه دي نه د حقایقو. مونږ هغه چا ته ښه وایو، چې زموږ ښه او بد زموږ د تصور او تفکر نومونه دي نه د حقایقو. مونږ هغه چاته ښه وایو، چې زموږ په ذهن او نظر کې ښه وي نه دا، چې په خارج کې ښه وي یا یې حقیقت ښه وي

مونږ څومره او څو زره کاله پخوا هم د ښو او بدو په نامه ځینې شيان له ځینو نه ښه گڼل او اوس هم ښه او بد یو راز گڼو، ښايي چې بد ښه وگڼو او ښو ته بد ووايو، په همدغسې تمیز ځان له بې تمیزی نه وژغورو.

مونږ ظلم بد گڼو او عدالت خوښوو، مگر ځینې مظالم راته د عدالت په څېر ښودل شوي دي او ډېرو بدو خلکو راته ځانونه ښه ښکاره کړي دي، یعنې منطق او استدلال، ریا او تذویر، شعر او ادب، عقل او فلسفه، عرف او عادت، سیاست او تمدن، کله له سمې لارې نه اړولي یو او زمونږ په شعور او احساس یې هر راز لوبې کړې دي. دا کار هر کله او هر چېرته پوهانو او د هنر خاوندانو کړی دی، احمقان او ساده گان خدای له دغسې سترو گناهانو نه ساتلي دي، د هغوی اغراض او مطلب دومره لوخ دی، لکه د متمدنو خلکو مېرمنې، هغوی د حقایقو په پټولو کې ډېره لږه برخه لري او ژبې یې له زړونو سره ډېر غدر او خیانت نه کوي. هلته دوستي او دښمني، گناه او تعدي ظلم او رحم ځان بل راز ښيي.

ریا او ټگي د هغوی کاله ته ډېره لاره نه لري.

هلته د صداقت ځای سیاست نیولی دی.

هلته خلک ډېر لباسي خلک نه دي او په ډېر ساده لباس کې ژوند کوي.

خیرات

ډېر غټ سپری مړ و او په بدرگه کې یې ډېر پسونه، غوایان او چرگان
حلال شو، دا خیرات ډېر لوی او زورور خیرات و، چې د شاهانه
مېلمستیا رنگ یې درلود. د خیرات د انتظام د پاره ډېر خلک مقرر وو
او ډېرو ښو اشپزانو پخلی کاوه، د خدای د رضا د پاره راز راز نعمتونه او
هر رنگه طعامونه تیار شوه، خلک لکه مېلمانه په ټکتیو را وبلل شوه او د
هر چا ځای معلوم و، هغه چې په گړندیو گاډیو کې راغلل دننه قصر ته
ننوتل.

د خانانو او ملکونو د پاره بېل ځای و، مامورین او میرزایان گوښي
ناست وو.

د سوداگرو او زمیندارو د پاره بل ځای جوړ شوی و.

هر چا ته د هغه په اندازه برابره ډوډۍ راتله.

د هر چا درجه او مرتبه معلومه وه.

د عامو وگړو د پاره غټې وریچې وې او له معتبرو نه بېل ناست وو.

د سوداگرو او زمیندارو د پاره بل ځای جوړ شوی و.

هر چا ته درجه او مرتبه معلومه وه.

د عامو وگړو د پاره غټې وریچې وې او له معتبرو نه بېل ناست وو.

ځینې خواران او فقیران که څه هم وړې پاتې شوه او چا هلته پرې نښودل، مگر د اب او عزت خلک په ډېر ښه شان عذر شوه او د زورورو قدر او عزت پوره شو.

د دې خیرات قصې تر ډېره وخته کېدلې! هر چا به ویل، چې ډېر زورور خیرات و، ډېرې پیسې پکې ولگېدې.

هلته یو ږوند او یو شل ناست و هغوی وویل: افسوس، چې زمونږ څه پکې نه وه او مونږ هلته چا پرې نښودو.

د زیارت ډیوی

د جمعې مبارکه شپه وه، خلک زیارت ته راتلل او شمع به یې بلولې،
ځینو به په خاورینو ډیوو کې تېل اچول او ډیوی ټولې د زیات په اروا
بلې وې. زه چې کور او کلي ته راغلم په کلي کې د غریبانو کورونه تیاره
وو، هغوی تېل نه درلوده، ځکه په تور تم کې ناست وو.

څوک چې په ثواب پسې گرځېده ټولو د زیارت ډیوی ولگولې او د
خوارانو غریبانو له حاله ناخبره وو.

هوا! دغریبانو په کورونو کې تیاره وه، ځکه چا نه لیدل.

په دوی باندې یوازې د خدای نظر و او بس.

د دوی ډیوی دې خدای ولگوي، مونږ به د زیارت ډیوی بلوو.

د مزار لوحه

کور په کور او کلي په کلي به ګرځېدمه او د خدای په نامه به مې څه
غوښتل چا به یو موټی ناپاکه غله راکړه او چا به سوې ډوډۍ راکوله.

ډېرو کورونو به جواب راکاوه او ځینو به په دروازو کې هم نه
پرېښودم.

څو ورځې د یوه او بل له درگاه نه وړي او بېنوا راغلم.

هېچا هېڅ رانکړه له ټولو خلکو نه مې زړه بد شو دنیا ته مې په کرکه
وکتل، خدای ته مې رجوع وکړه او په دغې کوټنۍ (قبر) کې پرېوتم.

هغه چې زه به یې په دروازه کې چا نه پرېښودم اوس ماته لاس په
نامه ولاړ وي له ما نه څه غواړي.

زما په نامه زما کوټنۍ ته هرڅه راوړي او د خدای په نامه خوارانو او
غریبانو ته سوې مړۍ هم نه ورکوي.

لیاقت

یوه وویل: دغه مدیر د وزارت لیاقت لري او هغه وزیر به لیاقته لوړ مقام ته ختلی دی.

زما ملگري په دې خبره هماغومره خوشحاله شو، لکه زه چې خپه شوم.

ما ویل: لیاقت باید دومره به قدره نه شي.

هغه ویل: د یو مملکت د ترقۍ او لوړتیا دلیل همدغه دی، چې لیاقت پکې ډېر قیمت ونه لري، چېرته چې علم او پوهه ډېره ترقی وکړي، هلته بیا ډاکتران او پوهان ځان ته کار او ډوډۍ نه شي پیدا کولی او د لوړو شهادتنامو خاوندان یا وزگار گرځي یا چېرته تېپر او گازرې خرڅوي.

په مترقي هېوادونو کې یو پولیس او ډرېور هم لوړ تعلیم لري او یو دهقان د کرهڼې په کار کې زمونږ له رئیس زراعت نه ډېر پوه معلومېږي. دلته چې لیاقت ډېر لږ دی او له لږو خلکو سره دی، نو یو سپری په لږ غونډې پوهه خدای نظر خان شي او لوړ مقام ته وخېږي. زه

په دې ارماند یم، چې زموږ په هېواد کې هم لیاقت ډېر ارزانه شي او له خارج نه یوه عالی شهادتنامه راوړل څه ډېر قیمت ونه لري.

زه به هغه وخت ډېر خوښ یم، چې یو سړی د وزارت لیاقت ولري او په ډېره ټیټه رتبه کار وکړي. زما ملگری د خبرو په چل ډېر ښه پوهېده او د بل خوله کې یې خبره وچوله، ما ته د څه ویلو موقع ډېره لږه پیدا کیده، هغه ماته ایله همدغومره وویل:

زه پدې نه یم خوابدی، چې یو مدیر د وزارت لیاقت لري او وزیر نه دی، ځکه چې وزارتونه هر چېرته لږ دي او لایق کسان باید په هر ځای کې دومره ډېر وي، چې هر یوه ته مدیریت هم ونه رسیږي، مگر دا بله خبره که رښتیا وي، چې یو سړی بې لیاقته لوړ مقام ته ختلی دی، په ډېرې خوابدۍ ارزي او د لیاقت په دغسې بې پټۍ په سرو سترگو ژړل په کار دي، که چېرې د دنیا ټول کارونه د لایقو خلکو په لاس کې وي او ځینې لایق او وړ کسان وزگار پاته شي یا دهقاني وکړي څه بده خبره نه ده.

هغه ویل: زه نه پوهېږم، چې ته لیاقت څه ته وایي، ځکه چې سیاسي او اداري لیاقت، لکه د بودۍ ټال مختلف رنگونه لري او یو هوایي نمایش ورته ویلی شو.

دا لیاقت، لکه علمي او فني لیاقت یو ټاکلی او معین شکل نه لري، چې هر وخت او هر کله هر چا ته یو شان ښکاره شي او ټول ورته په یوه

نظر وگوري، چې عملي، فني لياقت، سياسي او اداري لياقت، اخلاقي او روحي لياقت يو له بله فرق لري او دغه ټول لياقتونه په يوه سرې کې ډېر لږ لېدل کېږي.

دلته په کار نه دی، چې مونږ له هر سياسي او اداري شخص نه د اخلاقي لوړتيا انتظار ولرو يا ترينه علمي او فني لياقت وغواړو.

د يوه سياستمدار او اداره چي سرې لياقت دا دی، چې خلکو ته ځان او جهان په بل راز وښيي او څه، چې ځانته روا گڼي د نورو د پاره يې ناروا وگڼي، يعنې په خپله هره شپه قمار ووهي او نورو جوارگرو ته سزا ورکړي، د بزم په مجلس کې هر څه وکړي او په نورو باندې ټنگ ټکور ودروي.

ده ويل: ما د خپل ماموريت په وخت کې خپل لوی لوی امران وليدل، چې د مطبوعاتي چارو په باب يې ما ته هدايتونه را کول، مگر دغه کلمه يې (مطبوعاتي) ليکله. د اخرونو په ورځ به يې په خپلو رسمي نطقونو کې د عدالت گستر په ځای رعيت گستر ويلې.

ښه مې په یاد دي، چې يوه ورځ چا د ده د پاره مېلمستيا کړې وه، چې هر څه ډېر زيات و، مگر د کیفیت په لحاظ يې مزه نشته.

زمونږ آمر، چې ډېر لوی کاردار و، مگر د کم او کیف په معنی ښه نه پوهېده، هغه ته وويل چې: (کمیت نگو کثرت بگو) زه دغه وخت پدې

پوه شوم، چې اداري او سیاسي اشخاص علم ته ډېر احتیاج نه لري، دوی په خپل قوت او قدرت لوړ مقام ته رسېدلی شي او پوهه د لاس لاندې خلکو د پاره ډېره په کار ده.

ما ته دا معلومه شوه، چې علم عادي لیاقت دی او قوت د فوق العاده لیاقت نوم دی، په فوق العاده لیاقتونو کې ځینې هغه لیاقتونه هم داخل دي، چې هر څوک یې نشي لیدای او بلا تشبه له سحر او ساحرۍ سره شباهت لري، چې زرنگي، چالاکي، خود نمایی او عوام فریبي ورته ویل کېږي او د چانس او تصادف برخه پکې زیاته ده.

کوم قوت او قدرت چې د اداري او سیاسي کسانو په برخه رسېدلی دی، هغه د یوه روحي تاثیر په وجه د فوق العاده لیاقت رنگ پیدا کوي او د جلال او عظمت په رڼا کې ډېر معمولي لیاقتونه فوق العاده معلومېږي.

که ښه فکر وکړو او ونه غولېږو، نو لیاقت او کفایت د زور او قوت دوهم نوم دی او علمي یا فني لیاقت به هر وخت په هر ځای کې د قوت او قدرت تابع دی.

افلاطون او ارسطو که په هر ځای کې وي د سکندر لاس لاندې به وي او سقراط به په زندان کې د زهرو کنډول په سر اړوي.

هغه کسان، چې اوس په مدني دنیا کې د دیموکراسۍ په اساس دارا په کثرت لوړ مقامونه نیسي هغه په علمي لحاظ نه وي، بلکې له ځینې نورو نه یې لیاقت ښکته وي. په اخلاقي لحاظ هم دوی په نورو څه تفوق نه لري، مگر په یوه ساحرانه قوت له خپلو حریفانو نه میدان وړي او په ځینو وسایلو یا غولونکو شیانو عمومي توجه ځانته راگرځوي.

دا د منلو خبره ده، چې ځان د خلکو په سترگو کې ښه ښودل او لوړ مقام ته رسېدل ډېر ځله د خلکو د غولولو او ځان بل رازښودلو نتیجه وي او ډېر لږ کسان دي، چې د یوه حقيقي لیاقت په مرسته یوه مالي مقام ته رسېږي او په اخلاقي فضایلو په عالم کې مجبوریت پیدا کوي.

یو اجتماعي عالم د خپل علمي تحقیق په رنارکې وايي:

هغه څوک، چې په رښتیا له ټولو اجتماعي عیبونو، یعنې له خود پرستی له تعصب، له خطا کارۍ او له ریا او دروغو نه خلاص وي، له اجتماع سره به هېڅکله موافقت ونه کړي او هر گوره انزوا به اختیار کړي. که دغه خبره رښتیا وگڼو، نو هغه لیاقت چې خلک یې خوښوي او په خلکو اغیزه لري بله قیافه پیدا کوي او داسې مثال لري، لکه چې یو بدرنگه مخ په ډول او سینگار ښایسته وښودل شي. همدا سبب دی، چې ځینې بدرنگه مخونه خلکو ته ښه ښکاره کېږي او ځینې ښایسته مخونه، چې د حیا او عفت په پرده کې پټ دي د چا توجه نه جلبوي.

لیاقت کله کله یو لوړ برج له ډېر لري ځایه نظر جلبوي، مگر هېڅ پکې نه وي او بې له نموده نور څه نه لري.

کله لکه وړانه کنډواله گنجونه پکې وي او څوک یې نه ویني.

ما دغه راز ډېر مختلف او متضاد لیاقتونه لیدلي دي او پوهېږم، چې هر لیاقت ښاغلي نه دي. ډېر خلک دا هم لیاقت بولي، چې سړی قلیسه روپی په بازار کې وچلوي او په یوه روپی د دوو روپو مال واخلي، ځکه په لیاقت باندي ډېره ښه عقیده نه لرم او ډېر ځله راته دغه متاع، لکه د غلام مال که هر څومره قیمتي وي ارزانه او بې قیمته معلومېږي.

کوچنيان

زه نه پوهېږم، چې مونږ ولې کوچنيانو ته په کوچني نظر گورو، يعنې ولې ځانونه لوی گڼو او دوی کوچني بولو؟ ښايې چې په دې خبره زه ساده غوندې ښکاره شم او زما دغه خبره د کوچنيانو خبره وي، مگر څه وکړم؟ زه په رښتيا تر اوسه ښه نه يم پوه شوی، چې لوی څوک دی او کوچنی څوک دی؟ ځينې کسان چې د لويوالي دعوا کوي او ځانونه لوی گڼي ما ته کوچني او واړه په نظر راځي.

ښايې د دې سبب همدا وي، چې زه په خپله کوچنی يم. د يو کوچني ماشوم ځمکه او اسمان هم ډېر لوی نه وي او لمر او سپوږمۍ ورته يو ټيکلی ښکاره کېږي، د دنيا لکونه او کروړونه هم د ماشومانو په نظر کې له څو شلو نه زيات نه دي او هر څه کم په نظر ورځي. پاته شوه دا بله خبره، چې کوچنيان زما په نظر کې خدای ولې لوی کېږي دي او زه ځله هغه چا ته په لويوالي قايل يم، چې نورو ته واړه معلومېږي. دا هم بې دليله نه ده زه په ماشومانو کې ځينې داسې لوی خويونه او ستر صفتونه وينم، چې هغه (ستاسو په اصطلاح) په ډېرو لويانو کې نشته. هغه کسان، چې لويي لري او ځانونه ورته لوی او زورور معلومېږي د خپلې کينې او بغض په مقابل کې ډېر کمزوري دي.

که زه او ته هر څه لوی شو او قوت ومومو په خپلو غليمانو رحم نه شو کولی په زورورو باندې قهر او غضب ډېر زورور وي، مگر ماشومان

دغه راز نه دي، د دوی په زړونو کې که کله عناد او کینه پیدا شي ډېر ژر یې محوه کولی شي او یوه شپبه وروسته له هغه چا سره مینه کوي، چې یو ساعت د مخه یې ورسره منگولې لگولې.

دا کار لویان نه شي کولی، لوی خلک د خپل قهر او غضب په مقابل کې ډېر واړه او ډېر کمزوري دي دا زور او قوت د کوچنیانو په برخه رسېدلی دی، چې د حسد او عناد اور مړ کړي او دا جهنم په گلزار بدل کاندې.

د دنیا لوی لوی غمونه او مصیبتونه، چې د لویانو ملا ماتوي په کوچنیانو ډېر تسلط نه لري او د حوادثو ډېره زوروره سیلی د دوی له شونډو خندا او خوشحالي نه شي وړلې. دوی په همدغه جگړه کې خپل کاغذي پتنگان په هوا کوي او خاندي، دوی تصور او تخیل له دوزخ نه فردوس جوړولی شي او مونږ په جنت کې هم له مارانو او لږمانونه نه شو خلاصیدی.

دوی په ډېر لږ څه ډېر زیات خوشحالېږي، یعنې ډېره زیاته خوشحالي په ډېر لږ شي اخیستلی شي، مگر لویان په ډېر څه هغومره نه خوشحالېږي.

په دي سودا دوی له هر چا نه ښه پوهېدلي دي او نور پکې غولېدلي دي.

د کوچنیانو په زړه کې، چې هر څه وي هغه په خوله هم ویلی شي، مگر لویانو ته دغه پوره حاصل نه دی، اجتماعي اداب او قیود، عرف او عادات، اصول او قوانین په لویانو حکومت کوي او کوچنیان د عقل غلامی نه هم خلاص دي.

دا خبره صحیح ده، چې انسان اول په جنت کې و، وروسته بیا دغه نیمگړي جهان ته راغی، د هر ماشوم سرگذشت همدغه دی، ماشومان او کوچنیان ټول په جنت کې دي، د مور غېږه د ماشوم د پاره جنت دی، د میندو تیونه د شودو لښتي دي، د حیات اوبه همدغه سپینې پی دي، چې د میندو له تورو پلونو لاندې پټې دي، ترڅو چې ماشوم، ماشوم دی او اندېښنو سره نه دی آشنا، د دنیا له غمونو نه داسې بې غمه دی، لکه چې په دې دنیا کې بیخي نه وي او په بل جهان کې اوسي.

کله چې له دغه معصومیت نه لرغوندي لري شي او شیطان یې وغواړي، نو له جنت نه بهر شي او دنیا ته راشي.

اوس پوه شوی! چې د بلوغ او لویوالي علامه له شیطان سره آشنا کېدل او غولېدل دي.

جگ برجونه

د کلا برجونه او دېوالونه دېر جگ وو، د کلا شاوخوا ته خندق دېر ژور

۹.

له دغه جگوالي سره دغه ټیټوالی ترلی و او د لوړتیا راز په همدغه
کنده کې پټ و، ترڅو چې یو ځای دېر ژور نه شي د چا برجونه نه
جگېږي.

د یوه لوړېدل او د بل ټیټېدل یو له بله ترلي دي.

دا جگ برجونه هر چا له لرې لیدل، مگر دا لویه کنده له لرې چا نه
لیده او د نژدې خلکو هم دېر پام ورته نه و.

زمونږ سترگې له دېر لرې ځایه لوړ ځلي او جگ برجونه ویني، مگر
ژورې ځاگانې او لویې کندي څو قدمه هغه خوا نه ویني.

د دې هسکو دېوالونو او لوړو برجونو خټه له همدغه ټیټ ځایه
اخیستل شوې ده. دا خټه د سنډا له پښو لاندې پخه شوه او دېرو
خلکو په لتو ووهله، بې له دېنه دا دیوالونه او برجونه نه لوړېده.

یو لوړ مقام ته رسېدل دغه راز کارونه په مخکې لري او ټیټ
همدغسې جگېږي.

د دنیا جاه و جلال، عزت او منزلت هماغه لوړ برجونه دي، چې
سرگذشت یې له دېر ټیټ ځایه شروع کېږي.

کوم سر، چې د ډېرو خلکو مخکې په تعظیم ټیټ نه شي نور سرونه ورته په احترام نه ټیټېږي. هغه چې بل ته لاس په نامه نه وي ولاړ نور ورته لاس په نامه نه درېږي.

دا هغه پور دی، چې سپری یې یوه ته ورکوي او له بل نه یې غواړي. که دا خبره تاسې منلې، نور راشئ د خان نوکران وگورئ! هغه چې د خان په مخکې خپل سر ډېر ټیټوي، په نورو باندې تفوق لري او درجه یې لوړه ده، هغه آس چې د ارباب د سپرلی د پاره په کمند کې ولاړ دی له نورو آسونو نه ډېر قدر لري او میتران یې ډېر ښه خدمت کوي. که مونږ حقیقت ته ځیر شو، عزت ډېر ځله په ذلت گاته شي او باداري د غلامۍ نتیجه ده.

ډېر خلک شته، چې د شخصیت گټلو د پاره خپل شخصیت له پښو لاندې کوي او د عزت د پاره عزه النفس قربانوي. څنگه چې دهقانان غنم په خاورو کې شیندي او بیا د غنمو درمندونه اخلي دوی هم عزت او شخصیت له خاورو لاندې کوي او دوی ته یې منتظر وي.

په دنیا کې لږ کسان دي، چې خپل فطري او طبیعي لوړوالی په بل شان ساتي او د لوړو برجونو غوندې نه دي، بلکې د غرو له جگو څو کو سره شباهت لري.

حقیقت

لکه، چې ریا په عبادت کې وي او شیطان په هونښیاری کې.

دښمني هم که د دوستۍ په جامه کې پټه وي او رقابت د محبت په څېر ښکاري. ډېر محبتونه دي، چې ډېرې پټې کینې په کې پټې دي.

په ډېرو احساساتو کې ډېر زیانونه پټ دي.

د دې زماني خدا د ماشومانو او ساده گانو خدا نه ده، چې یوازې د مینې او محبت له پښته وي، د دې وخت ښېگڼه هم که هر څومره ښکلې وي، عفت او تقوی پکې نه شته او ډېره رسوايي ورسره ملگري ده.

د رقیبانو احسان او مهرباني د خلکو په نظر کې ځوانمردي معلومېږي، مگر له دغه باران سره تندر، رلی او سېلابونه ملگري دي.

زه د دښمنانو مروت عالیجنابي گڼم، مگر صداقت او محبت ورته نه شم وپلې، همدغه سبب دی، چې زه دروغ او ریا بېخي نه شم وپلې او په ځینو مواردو کې ورته ډېر ښه ښه نومونه هم پیدا کوم.

زه پوهېږم، چې عالیجنابان خپل رقیبان څنگه وژني؟ ما ته معلومه ده، چې قاتلان ټول یو راز نه دي. ځینې خپل رقیب په توره وژني، ځینې په تګۍ او ځینې په احسان، ته کولی شې چې د خپل رقیب سر د احسان په زور ځانته ټیټ کړې او له خپل حقه هم ورته تېر شې، مګر له رقابت نه نشې تېرېدلی.

په احسان او مهربانۍ رقیب محوه کېږي، مګر رقابت نه محوه کېږي، رقیب وژل او رقابت وژل ډېر فرق لري، ډېرو خلکو خپل دښمنان مړه کړه، مګر دښمني یې مړه نه شوه.

د پهلوانۍ په میدان کې یو پهلوان بل ته د ملګرتیا لاس غځوي او احترام په ځای کوي، مګر ځان ورته نه ځملوي.

دغه راز احسان د زور او قوت خاوندان له چا سره نه شي کولی دا نېکي یوازې د ضعیفانو کار دی.

هغه، چې خلک ورته سخي وايي او ستاینه یې کوي، عالیجناب به وي، مګر د خیر خاوند نه دی.

د خان او ملک دا لویه او بنکلي مهمانخانه (مېلمستون) چې گورۍ په زور او جبر جوړه شوې ده او ډېر کورونه یې د خپلې ودانۍ د پاره وران کړي دي.

دا راز سخیان د خوارانو او غریبانو گېډې نه مړوي، بلکې خواروي او وړي کوي یې. حجره چلول او مېلماننه پالل په حقیقت کې د ډېرو وړي کول او د لږو مړول دي. دغه اسراف او تبذیر چې تا ته جواد او سخا معلومېږي، د پاکې او حلالې گټې نتیجه نه ده.

که څوک په ظلم او زور په چل او فرېږدې پردې مالونه خپل نه کړي دغه راز لوی دسترخان نه شي غوړولی.

د چا په کور کې، چې هره ورځ پسونه او چرگان حلالېږي له هغه سره اړومرو یا د لېوانو قوت ملگری دی یا د گیدرانو چل او فریب.

که څوک غواړي، چې رښتیني سخی او د خیر خاوند وگوري، نو لاړ دې شي هغه دهقان دې وگوري، چې یوه لاروي ته یې سکرک او شرومبې په مخکې ایښې دي او په خپله یې هم همدغه خوراک دی.

څوک چې پردې مالونه په چا باندې نه خوري او د خپل زیار او زحمت په گټه مېلمه او مسافر پالي په سخاوت نه دي مشهور، مگر د خیر خاوند ورته یلی شو.

هغه چې خانقاه چلوي او په لنگر کې یې ډېر وړي مړېږي، په ظاهره خو دې نورو ته ډوډۍ ورکوي، مگر په حقیقت کې دی د نورو ډوډۍ خوري.

دغسې پیر او فقیر ته که ډېر خلک ډېر څه راوړي او له ډېرو غټو سوداګرو نه په ټول کې دروند وخبږي، رښتیا فقیرو ته ویلی شو، ځکه د ده هر څه د نورو مال وي او په خپله هېڅ نه لري.

څنگه چې د خان او ملک سخاوت د پردي مال برکت دی، د شیخ کرامت هم د نورو د کرم نتیجه ده.

هغه څه، چې مونږ ته په ظاهره ښه ښکاري په حقیقت کې ښه نه دی او اصلي خبره یې ډېره بده ده. مونږ د یوه لښتې روانې اوبه پاکې گڼو که څه د لارو او د کوڅو ډېرې پلټنې اوبه ورسره گډې شوي او ډېرو څارویو پکې بولې کړې دي.

ډېره ښه ده، چې زموږ سترگې د حقیقت د لیدو د پاره نه دي پیدا او هر وخت ظاهر ته گورو.

لویه خدایه

که زه بڼه وکړم، ته راسره بڼه کوي، که بد وکړم د بدو سزا را کوي.

که ستا مینه زما په زړه کې وي، په محبت راگوري.

که زه بې مینې شم، ستا مهرباني کمېږي.

ستا د محبت بارانونه په ما باندې هغه وخت ورېږي، چې زما په زړه

کې رحم وي. زه چې هر څه وکړم ته هماغسې راسره کوي.

زما نېکبختي او بدبختي زما په عمل پورې اړه لري او جنت ته یا

دورخ ته تگ زما د بڼه عمل او بد عمل نتیجه ده.

زمونږ عقل او فکر همدغه دی، مونږ چې تا ته په خپله آئینه کې

وگورو ستا په باب دغه شان فکر کوو، که مونږ ځانته ونه گورو ستا لوی

شان ته وگورو، ته زمونږ له خیال او فکر نه ډېر لوی یې.

مونږ، چې د ځان غوندې خلکو د پاره کالي نيسو او هغه د سر په

سترگو نه وینو یا لنډ وي یا اوږده مونږ پوهېږو چې ستا ستاينه له مونږ

نه پوره نه ده.

مونږ ډېر واړه او کوچني یو، ته ډېر لوی یې.

دا زمونږ کار دی، چې د ښو په مقابل کې ښه وکړو او د بدو په مقابل کې بد. که مونږ څوک وو هو حاکمان هم مونږ وهي.

که مونږ په ځمکه کې غنم وشیندو او اوبه ورکړو ډېر غنم راکوي او زمونږ اب و دانه ځمکه هم بې عوضه نه پرېږدي، که د یوه نیالګي پالنه او روزنه وکړو، خوږه میوه او یخ سیوری راکوي.

که سوداګر ته پیسې ورکړو هر څه، چې وغواړو راوړي یې.

که له یو ماشوم سره مینه وکړو له مونږ سره مینه کوي.

ستا شان له ټول مخلوق نه ډېر اوچت دی.

ستا اراده زمونږ د ارادې تابع نه ده.

ستا کره زمونږ له کره نه، نه پیدا کېږي.

ستا محبت زمونږ د محبت مولود نه دی.

ته خالق یې او مونږ مخلوق.

ماشومان

مونږ ناست وو، ماشومانو زمونږ له څنگه لوبې کولې.

کله به یو له بله ونښتل، چغې به جگې شوې ژړا انگولا به وه.

کله به د خدا شور او زور دومره او چت شو، چې په عذاب به یې کړو.

یوه به، چې د بل د لوبو شیان گډوډ کړه، هغه به په قهر شو او کنځلې به یې کولې. زمونږ پام نه و، یو راپاڅېده د بل مخ یې شوکارې کړ، د هغه په مخ وېنې وبهېدې او له مستی به جنگ جوړ شو.

مونږ ویل: خیر دی واړه دي نه پوهېږي.

زمونږ لویوالي دا تقاضا درلوده، چې د کوچنیانو طفلانه لوبې هېڅ وگڼو او ملامت یې نه کړو، ماشومان د عمر او وجود په لحاظ په رښتیا له مونږ نه واړه دي، مگر دومره واړه نه لکه مونږ، چې د خدای په دربار کې واړه یو.

د ماشومانو پوهه به له مونږ نه لږه وي، مگر زموږ پوهه ډېره لږه ده،
زموږ لوبې هم د وړو غونډې دي، زموږ خدا او ژړا هماغسې ده،

ماشومان پوهېږي، چې واړه یو او مونږ نه پوهیږو.

راشئ! چې په دې خبره ډېر خوشحال شو او د لوی خدای لویوالي
ته په ډېر امید و گورو.

شعر او ادب

د انسان په وجود کې دوه شیهه ډېر عزیز معلومېږي، چې یوه ته زړه او بل ته دماغ وايي. له دماغ نه علم او فلسفه پیداشوه له زړه نه شعر او ادب.

اروپایان زړه د عواطفو او نفسي احوالو ځای گڼي، مسلمانان د ایمان او عقیدې ځای ته زړه وايي. صبر، رحم، کرم، شجاعت، سخاوت د زړه کار دی، عشق او مینه په زړه کې وي.

شعر له زړه نه الهام اخلي او له زړه سره کار لري.

ډاروین وايي: ((هغه لوی کمال، چې د تحول او تکامل په لاره کې یوازې د انسان په برخه رسېدلی او نور ژوي تربنه محروم دي، د انسان قلبي عواطف دي، چې په رحم، مروت، کرم، شجاعت، نوعه پرستي تربنه تعبیر کېږي.))

انسان غواړي، چې له حیوانیت نه لرې وي، باید دغه عواطف ښه وروزي، د عواطفو روزل د شعر کار دی او شعر ته د عواطفو او احساساتو د ظهور او تجلیاتو کوه طور ویلی شو.

څنگه چې د لمر وړانګې او پلوشې لومړی ځل د لوړو غرو په څوکو پرېوځي او وروستی وداع هم د غرو له څوکو سره کوي، دغسې د عواطفو او احساساتو پرتو هم د شاعر په زړه له نورو نه زیات لوبېږي او ځینې زړونه، لکه د غرونو سمڅې او غارونه دغه رڼا یا بېخي نه ویني یا یې ډېره لږه ویني. همدغه عواطف او احساسات، چې د شاعر له زړه نه الفاظو ته رانقل شي شعر ترې جوړ شي او په زړونو اثر کوي.

هو! د شعر موضوع ښکلي خیالات، عالی احساسات، د زړه تاثرات، د غم او خوشحالی خوبونه، روحي او جسمي ښکلا، اغېزې او عشق او محبت دی.

که دغه شیان په یوه ښکلي تعبیر او ښو الفاظو کې بیان شي، چې د فصاحت او بلاغت مراعات پکې په ښه شان شوي وي شعر ترینه جوړ شي او ډېر ښه شعر هماغه دی، چې په دغه معیار برابر وي.

څومره، چې د یوه شاعر فکر او خیال ازاد وي او د محدودیت له قیوداتو راوتلی وي هغومره یې شعر لوړ او عالی وي.

که یو شاعر د نورو په شان هر چا ته او هر شي ته سر ټیټوي او په فکر کې یې د بغاوت جذبه نه وي موجوده له هغه نه د ښه شعر هیله نه شي کېدای.

شاعر باید د فکري انقلاب علمبردار او بت شکن وي.

شاعر ته نه ښایي، چې د زاړه منطق درس د عقل له زاړه بوډا نه واخلي او په زړه لاره په زاړه فکر پسې لاړ شي.

د شاعر خیال باید ډېر لوړ پرواز وکړي او له ډېر هسک ځایه دغه جهان ته وگوري.

د شاعر نظم باید د نورو غونډې نه وي او هر څه په بل شان وويني. د شعر او ادب ژوند د فکر په ابتکار کې دی او تقلید یا ابتذال د شاعر مرگ دی.

د شعر او ادب دنیا په دلدارۍ ولاړه ده، شاعر باید په هرڅه او هر وخت کې زړه ته رجوع وکړي او ډېر حساس زړه ولري.

هغه چې په زړونو کې هیجان، تاثر او حساسیت نه شي پیدا کولی او زړونه نه خوځوي شاعر ورته نه شو ویلی.

که دا خبره رښتیا وي، چې انسان په هر وخت او په هر حال کې د زړه په خوښې پسې روان دی او زړه په دماغ باندې حکومت لري، یعنې

د عقل ادراک د قلبي تمایلاتو له تاثیر لاندې وي، نو ویلی شو. چې د یوه ملت عقلي او ذهني سیر او حرکت هم د شعر او ادب تابع وي او شاعران په نفسیاتو او روحياتو کې تغیر او تحول راوستلی شي.

همدغه شعر دی، چې په زړو کې زلزلې او طوفانونه پیدا کوي او کله پکې داسې صبر او سکون دی، چې غرونه یې ثبات او استقامت ته حیران وي.

که دا رښتیا وي، چې د چرگانو په نار ویده خلک له خوبه پاڅېږي، نو دا باید ومنو چې د شاعرانو په نغمو د یوه ملت مړه احساسات او جذبات را وینښېږي او په دې اسرافيلي شپېلۍ کې بل راز تاثیرات موجود دي.

کوم فیلسوف، چې هر څه بد گڼي او زندگي توره په نظر ورغلی ده، هغه هم شعر ته ښه گوري او شعر د انسان د پاره یوه ښه پناگاه بولي.

شوپنهور وايي: ټولې بدبختۍ د انسان له نفس څخه نشئ کوي او له ژوند سره ډېر مصیبتونه او غمونه ملگري دي، که څوک یوه داسې چاره لټوي، چې له بدبختیو نه لږ غوندې په امن کې شي باید په صنعت او هنر کې مستغرق شي او د ښکلا په مظاهرو کې ځان ورک کړي.

په دغه حال کې سپری په ظاهره له خلکو سره وي، مگر په معنی کې یوازې وي او دنیا ورته، لکه یو سراب معلومېږي، چې د ده لمنه نه شي لمدولی.

په همدغه بیخودی کې انسان د دنیا له شر او شوره اسوده کېږي او د بې نیازی مقام ته نږدې کېږي، چې غیر له حقایقو بل شي ته متوجه نه وي. دغه صنعت او هنر، چې د شوپنهور په نظر کې د ښکلا مظهر دی او دی ورته ښه پناگاه وایي شعر دی. که چېرې په دغه غم لړلي جهان کې د سعادت او نېکبختۍ پلوشو کله کوم کور رڼا کړی وي هغه به د شعر کور(بیت) وي.

د شاعر خیالي دنیا تر ډېره حده له غمونو او مصیبتونو نه پټه ده او هلته داسې بې دردی سره بیخودي شته، چې له سپرې نه هر څه هېروي، تاسې شعر او ادب ته په عادي او معمولي نظر مه گورئ، د شعر تومنه او قدسیت په نظر کې ونیسئ، هغه څه چې په زړونو کې پیدا کېږي او په زړونو اثر کوي هغه عادي او معمولي څیز نه وي.

دا د غم او خوشحالی ترانه د انسان په ژوندانه کې ډېره زیاته اغیزه لري او انسان ترینه هېڅکله نه شي بې نیازه کېدی، د یوه ملت ژبه، کلتور، اخلاق په شعر او ادب ساتل کېږي، د یوه ولس د ذوق او شعور، د فکر او خیال، د احساساتو او عواطفو هنداره شعر او ادب دی، هر څومره چې د یوه ملت شعر او ادب عالي وي، هغومره یې اخلاق، نظر او

روحیات لوړ وي او له لوړو ملکاتو او انساني فضایلو سره یې ارتباط او تعلق زیات وي، شعر او ادب د بشرعلايق له دین او مذهب سره ټینګوي او په هونبیارۍ کې بینایي او همدردی کوي. کله چې زړونه کلکېږي یا تورېږي، نو شعر پکې دقت او صفایې پیدا کولی شي، هغه څه چې انسان د مادیت له غلامۍ او بت پرستۍ نه ساتي شعر دی عارفانه ذوق، انساني عاطفه، حکیمانه شعور د شعر په نغمو وده کوي او د حسن و نظر علايق همدغه شی ساتي. کوم ملت چې شاعر نه لري زړه نه لري، سترګې نه لري، عواطف نه لري او د ذوق و تمنا له خونده محروم دي.

شاعران دا کولی شي، چې د انسان فرعوني غرور په تواضع بدل کړي او د دوهمې ملنګ ته د شاه جهان خوي او مړې سترګې ورکړي.

غم او سرور د شاعر هدیه ده، چې له زړونو څخه یې اخلي او زړونو ته یې ورکوي، نو کوم قدر او قبمت چې د انسان په بدن کې زړه لري په یوه جامعه کې یې شعر او شاعر لري.

د ادب راز

چا چې د شعر او شاعر په باب ډېر فکر کړی دی او دواړه یې ډېر ښه پېژندلي دي، هغه وايي ډېر ښه شاعر هماغه دی، چې ډېر خود پرست وي او بې له ځانه په بل هېڅ شي کې فکر نه کوي.

دغه راز شاعر خپل ځان په خپل شعر کې ښيي او مونږ گمان کوو، چې زمونږ تصویر یې ایستلي دی. شاعر ځکه په مونږ گران دی چې زمونږ د زړه خبرې کوي او زمونږ خاطرات را یادوي، شعر د زړه غږ دی او د زړه غږ نه ډېر قوي دي.

شاعر پوهېږي، چې عقل او منطق، دلیل او برهان په مونږ باندې حاکم نه دی، بلکې غرایز او احساسات زمونږ رهبري کوي. د همدې لامله هغه له اساس او غریزې سره خپل تعلقات ټینګ ساتي او له زړه سره کار لري.

هغه څوک، چې زړونو ته ښه ښه پیغامونه راوړي او زړونه خوشحالي شاعر دی، هغه پیغام چې د معشوقې له خوا عاشق ته راځي شعر دی.

شاعر له مونږ سره د عشق او مینې په کار کې کومک کوي او له دېنه
ښه کومک بل نه شته. شاعر پوهېږي، چې له نا امیدي نه څنگه لذت
اخیستل کېږي او غم څنگه خوږوالی پیدا کوي.

شاعران، لکه ماشومان ډېر ښه ښه خوبونه ویني او په همدغو
خوبونو د زړونو تسلي کوي، که خواږه رویا او ښکلي تخیلات نه وي د
ژوندانه تحمل ډېر گران دی.

څه شی، چې مونږ ته ژوند خوږ او ښه ښکاره کوي د هغه شي تصور
دی، چې په ژوند کې بېخي نه شته.

تاسې له شعر او شاعر نه علمي حقایق مه غواړئ، د شعر هدف
حقیقت نه دی، جمال دی. ښکلا او جمال لکه علم په تینگ اساس نه
دي ولاړ.

د علم په دنیا کې په یو څه پوهېدل خوند لري او په شعر او ادب کې
ابهام او ایهام مزه دار وي. دلته سر او راز، پرده او حجاب کمال دی،
هلته تشریح، تفصیل، تحلیل او تجربې ته ضرورت دی. هغه جذبه، چې
د انسان په روح ډېر اثر لري د سر جذبه ده.

هېڅ ښکلیتوب بې پرې او بې حجاب نه دی.

هر څه چې مونږ خوښوو ارومرو یې په مخ باندې د سر پرده پرته ده. انسان له هغو اشعارو سره شدیدې علاقه لري، چې ځینې برخې یې ابهام لري او مختلف تعبیرونه پکې کېدلی شي.

په شعر کې یوازې د غریزې رهبري کافي ده.

شاعر باید د خپل فن په قوانینو کې ډېر تاو راتاو نه شي، چې لطف او زیبایي خپل معصومیت له لاسه ورنه کړي.

د لوړ او عالي شعر د پېژندلو معیار بل شی نه دی، له ژوند سره ارتباط دی. هر څومره چې ادبي اثر له ژوندانه سره ښه ارتباط ولري هماغومره ورسره علاقمندی زیاته وي. په شعر او ادب کې ساده انشاء له نورو سبکونو نه زیات پایښت لري، مگر ساده انشاء دا نه ده، چې بېخي بې پروایي وي او مختلف اجزاو عناصر پکې نه وي. هغه انشاء چې مختلف اجزا او عناصر پکې داسې ویلې شوي او گډ شوي وي، چې تشخیص او تجزیه یې نشي کیدی ساده انشاء ورته ویلی شو.

څنگه د لمر رڼا ظاهراً سپینه او یو رنگه معلومېږي، مگر په حقیقت کې له اوو رنگونو څخه جوړه ده، ساده انشاء هم له دغسې ترکیبه پيدا کېږي.

هغه انشاء، چې ډېرې قلقلې پکې وي او ډېر جلیل لري، یعنې لکه رعد او برق داسې وي د لیکونکي عجز او تصنع ښيي.

دغه راز هنر ښودنه له واعظانو سره ښايي، په شعر او ادب کې
سادگي لوی صفت دی نه کاکه توب او طمطراق.

شعر له علم او فلسفې نه دین او مذهب ته ډېر نژدې دی او الهامي
څيز دی.

په شعر کې عواطف او خدایي فکرونه ډېره اغیزه لري.

په شعر او ادب کې یوازې بشر ولتوی او بس.

انانول فرانس چې په ادب کې ډېر ژور فکر لري شعر او شاعر، ادب او
ادیب ته په دغه نظر گوري او دغسې یې معرفي کوي.

نوی کال

مونږ حسابي خلک یو او له ځان سره یو حساب لرو.

زمونږ حسابي زور کال ختم شو او د نوي کال په سر باندې مو قدم کېښود.

مونږ پوهیږو، چې زمونږ حساب نورو غونډې نه دی.

د هغوی نوی کال د شلم قرن شپږپینځوسم کال دی او مونږ د څوارلسم قرن پنځه دېرشم کال ته نوی وایو.

په رښتیا، چې مونږ په خپل حساب ډېر ښه پوهېدلي یو او پوهیږو، چې په کومه زمانه کې ژوند کوو او څومره بېرته پاتې یو.

مونږ هم د زمانې په ګرندی ګاډۍ کې سپاره یو او چېرته ځو، دا ګاډۍ لکه د وزیرانو موټر کال په کال نوی کېږي، مګر په زړو او خرابو لارو روان یو، ځکه ګرندی نه شو تللی.

مونږ په کال، کاله او کالو کې ژوند کوو او ډېر خوشحالیږو، چې له زاړه کوره نوي کاله ته او له زاړه کال نه نوي کال ته لاړ شو.

هو! مونږ نوي کال ته خوشحالیږو او هر کله غواړو، چې نوي لوبښي پیدا کړو او په نوي پياله خوله کېږدو که څه هم د زړې زمانې د قرمز او چاپان لوبښي د دې وخت له لوبښو نه ډېر ښه دي.

زمان او مکان هم دوه ظرفه (لوبښي) دي، چې زمونږ ژوند وریږي ترلی دی او په دواړو کې مو نوبیتوب خوښی دی، مگر د امکان په ساحه کې زور او نوی ښه پېژنو او پوهیږو، چې دغه ښار نوی او هغه زور دی، دا ودانۍ زړه او دا بله نوې ده، خو د زمانې په زړښت او ځوانۍ کې، لکه چې تېر وتلي غونډې یو.

د زمانې ظرف، چې هر څومره زړېږي زمونږ په حساب همدغومره نوي کېږي.

مونږ د زمانې اغاز ته نږدې وختونه زړه زمانه بولو او د زمانې وروستیو پېړیو ته نوی عصر او نوې زمانه وایو.

نوی کال هم په همدغه حساب بنا دی.

د اتیا کالو بودا خپل وروستی کال نوی گڼي او د خپل ماشومتوب زمانه ورته زړه معلومېږي، هر کال چې نوی کېږي له ځان سره څه نوي شیان راوړي، ځکه یې نوی گڼو، له نوي کال سره نوي خیالونه، نوي فکرونه، نوي کارونه ملگري وي؟

که نوی کال خپل ټول کالي نوي نه کړي، یو څه نوي کوي او ځینې زړې جامې له ځانه لرې غورځوي.

مونږ هيله لرو، چې نوی کال په ډېرو نوو جامو کې ووینو او ډېر نوي شيان ورسره وي، مونږ له نوي کال نه په رښتیا نوي څه غواړو او په دې پوهېږو، چې زوړ بودا په نوي جامه کې هم زوړ دی او نوی ځلمی په زړو جامو کې زوړ نه دی.

که نوی کال زړو ښکاریانو ته نوې مرغۍ راولي، نوی کال ورته نه شو ویلی، د نوي کال د لومړۍ ورځې مېله هم څه نويټوب نه لري، ځکه چې زمونږ په هېواد کې د هر نوي کال شروع په مېلو او ساعت تېریو کېږي او قلبه کشي، یعنې د کار اغاز رسماً یوه نمایشي لوبه وي.

مونږ باید په دې پوه شو، چې نوی کال له مونږ نه څه غواړي او په خپله څه کوي.

نوی کال سمدلاسه د ورځو په اوږدولو او د شپو په لنډولو پیل کوي، یعنې د خوبونو وخت کموي او د بېدارۍ وخت د کار فعالیت د پاره زیاتوي. د تیاري او تورتم عمر لنډوي او د رڼا عمر اوږدوي.

که مونږ د نوي کال په رمز او اشاره پوه شو او د پسرلي برېښناگانې همدغه مطلب ته اشاره کوي، چې د نوي ژوند اساس په برق او برېښنا

اېښودل شوی دی او هغه زمانه تېره شوه، چې د حیات اوبه به په تور
تم کې وې او ژوند په تیارو کې و.

د نوي کال له شروع کېدو سره سم په هوا کې اعتدال پيدا کېږي او
د ژمي سوړوالی ورکېږي.

د نوي کال لومړی درس همدغه دی او ساړه زړونه یې نه دي خوښ.

راشۍ، چې د زمانې په تقاضا ځان پوه کړو او پیروي یې وکړو.

زما د لاس نیالگيه!

زه نه وم خبر، چې ته چېرته وي او له کوم ځايه راغلي؟
دومره پوهېږم، چې له نورو گڼو نیالگيو سره په يوه تنگ ځای کې
ولاړ وي، هلته ستا د لوږدو او غټېدو د پاره زمينه مساعده نه وه، ځکه
ستا تعلق له هغه ځايه قطع شو او دلته راغلي، زه ستا په راتلو ډېر
خوشحاله يم او تا ته په خپل انگرې کې ځای درکوم.

زه غواړم، چې ستا تعلق او ارتباط له دغه کاله سره ښه ټينگ شي،
ستا نیلې او ريښې هرې خواته وغځېږي، ستا ځانکې او ښاخونه په
دغه هوا او فضا کې ډېره وده وکړي او له تانه غټه ونه جوړه شي، زه به
ستا د ترقۍ او لوږدو د پاره زيار کارم، ته دلته زما له اولادونو سره په
دغه کاله کې او سپرې! دا ځای په تا باندې نه تنگېږي، دا ستا کور دی،
ته د دغه کاله له ماشومانو يو ماشوم يې.

زه هيله لرم، چې ستا له سيوري لاندې ډېر خلک کښېښي.
ستا شگوفه او خوږه ميوه هر څوک وويني، ستا له ځانگو او ښاخونو
نه د مرغانو خوږې نغمې واوړم.

زما نیالگيه! که زه تا شين او سمسور ووينم څومره به ښه وي، ستا
ښايسته شگوفه ستا سيوري او ستا ميوه به زما د پاره ډېر لوی نعمت
وي، که دغسې ښه اثر او دغه شان نېک عمل له ما نه يادگار پاته شي،
دا به زما نېکبختي وي. زه دغه د گلابو بوټی او دغه د عکاسۍ نیالگي

هم ستا له څنگه رډم او تا ته درېښیم، چې زما زیار یوازې د میوې د پاره نه دی، زه ستا له شکوفې او شنو پانو سره هم ډېره مینه لرم.

که له ما سره گډه شته او بې خوراکه ژوند نه شم کولی له ما سره سترگې هم شته او په مخ باندې پوزه هم لرم.

خومره به ښه وي، چې سبا یې ستا له څانگو د مرغیو خواږه اوازونه واورم او په خوږو نغمو یې را وینم شم.

زما نیالگیه! ته په دغه هوا کې وده کوي باید خپله خوشبویي هوا ته وسپارې او د هوا مرغان له تانه استفاده وکړي.

هغه وږمه، چې ستا کاله ته راځي باید له ځان سره یو څه یوسي، د شاتو مچۍ باید ستا له کوره بېنوا لارې نه شي.

کاشکې زما دوستان او ملگري ستا له سیوري لاندې خوشحاله کښېني او دلته د خوشحالی خندا واورم.

یوه خوله خندا او یوه شېبه خوشحالي په دې ارزي، چې زه څو کاله ستا خدمت وکړم او له لرې ځایه اوبه درته راوړم.

د فکر پالونکی

پیر او فقیر نه یې، چې خلکو ته دعا وکړې او د هر چا د پاره د تسلی زیارت شې.

فیلسوف او عالم نه یې، چې خلک درنه علم او پوهه یوسي.

طبيب نه یې، چې د رنځورانو علاج وکړې.

پيسې نه لرې، چې حاتم طایې شې او وږي ماږه کړې.

قاضي يا حاکم نه یې، چې عدالت وچلوې او د حق ملگری شې.

دغه راز افتخارات ستا په برخه یو هم ونه رسیده.

ته یو شاعر او لیکونکی یې، مگر له تا نه ښه شاعران او ښه لیکوالان ډېر پیدا کېږي، سره له دې زه تا ته په ډېر قدر گورم او په ډېر لوی حق قایل یم.

دلته د فکر او قلم خاوندان ډېر دي، مگر د فکر او قلم د ازادۍ علمبرداران ډېر لږ دي، ځکه ستا مقام له نورو نه هسک گنمه.

که څوک تا ته د فکر خاوند ونه وایي زه ورسره کار نه لرم، مگر که د فکر خاوند تا خپل حقدار ونه گڼي، زه به ورته بې انصافه ووايم.

هغه څوک، چې په وطن کې هېڅ نه لري او د وطن د ازادۍ د پاره سر ورکوي په وطن باندې حق لري.

همدغه وجه ده، چې د فکر پالونکي مقام له فکر لرونکي څخه ډېر اوچت دی او زه هم دواړو ته په یوه نظر نه گورم.

د ژوند نغمه

ټول غلي دي، هېڅوک څه نه وايي، د ژوندانه نغمه غلي ده.

په دغسې چوپه چوپتيا کې ذوقونه مري، فکرونه محوه کېږي نشاط او خوښي، لکه وحشي مرغه له انسانانو نه تښتي.

زه غواړم د دغه سکوت طلسم مات کړم او خپله سرينده وغږوم.

دا سرينده ما د عشق له هېواده او د بلبلو له کوره راوړې ده.

زما د سريندې اواز ډېر خوږ دی.

راشئ! کښېنئ زما نغمې واوړئ، زه نه غواړم، چې ارزوگانې مې او زړونه ساړه وي.

زه د احساساتو او جذباتو د ښودولو د پاره راغلی يم.

دغه ده ما خپله سرينده را واخيستله او خپلې نغمې شروع کوم.

آه، داڅه وشه؟ له دې سريندې نه خو هېڅ اواز نه پورته کېږي.

سرينده خو نه ده، ما ته تارونه يې هم په ځای دي دا ولې نه غږېږي؟

ولې بې سره ده؟ له دې نه لويه ضايعه بله نشته.

پوه شوم او پوهېدم دا سرینده د بلبلو له کوره ده او بې د گلونو له خوا بل چېرته نه غږېږي.

دا سرینده له عشق سره ارتباط لري او تارونه یې په هماغه مقام پورې تړلي دي.

زه باید گلزارو ته ننوځم او د گلونو په حرم کې د خپلې سریندې اواز واوړم.

زه باید د نرگس سترگې د غوټۍ خندا، د چندرو لښتې، د سنبلو پرېشانه زلفې وگورم او د حسن گلزار کې خپله سربنده وغږوم.

بې له دېنه دا خاموشي نه ورکېږي او خوشحالي نه پیدا کېږي.

دا تورې وربځې باید د لمر او سپوږمۍ له مخې لرې شي.

د بلبلو پنجرې او قفسونه باید مات شي.

د باغ تړلې ور باید بېرته شي، چې خوشحالي راشي او ذوق و شعور سترگې وغوړوي، د ژوند نغمه دغه تقاضا لري او بې له دېنه په ژوندانه کې نشاط او سرور نه پیدا کېږي.

نوی فکر

هر چېرته لارم، هر چا ته ورغلم بښکته پورته ډېر وگرځیدم.
ښارونه مې ولټول په هېڅ ځای کې یې له هېچا سره پته نه وه.
هغه څه، چې زه غواړم دلته نه پیدا کېږي، چا چې غټه څوکۍ
غوښتله پیدا یې کړه، څوک چې په نوي موټر پسې گرځېده هغه دی
پکې ناست دی، هغه چې په پیسو پسې لالهانده و بانکونه یې ډک کړه.
یوازې زه خپلې ارزو ته ونه رسېدم، په رښتیا چې زه په ډېر نادار او
نایاب څیز پسې گرځم او زما حرص له ټولو نه زیات دی.
هو! زه نوی فکر، نوی خیال او نوی جهان غواړم.
دلته نوي راډیوگانې، نوي فلمونه، نوي ساعتونه، نوي فېشنونه پیدا
کېږي، مگر نوی فکر او مضمون نه شي پیدا کېدی.
دلته شاعرانو ډېرې سندرې وویلې، خو نوی فکر پکې نه و.
پسرلي بیا هماغه گلونه راوړل، چې مونږ څو ځله لیدلي او بوي کړي
دي، مونږ په قرنو قرنو د گل او بلبل زوړ مضمون اړوو رااړوو، مگر نوي
څه نه شو پیدا کولی، مونږ نوي مضمونونه په زړو موضوعگانو کې لټوو
او د زړې بودۍ په سر نوې ډرۍ ږدو.
دلته میندې نوي اولادونه راوړي، مگر دماغونه نوي فکرونه نشي
راوړی.

دلته ښځې له کورونو نه وتلې شي، خو نوی مضمون له دماغونو څخه نه راوځي، دلته دا عادت دی، چې پېغله د پلار په کاله کې زړېږي او بیا ودېږي، دلته اوس هم د زړو فکرونو کاله ته ریباران ځي راځي او له نوو نه زړې خبرې ښې خرڅېږي.

دلته د بودۍ په ټال کې زړې ارزو گانې زانگي او زاړه سرودونه غږېږي.

دلته به خیرات خواره ملیونران شي، بیسواده به رئیسان شي.

زمونږ کوچنیان، چې پیدا شي، نو سپین ږيري وي او په ډېره زړه ځانگو کې ځملي او زمونږ لڼو ډېره زړه ده او زړه دایې زمونږ د ماشومانو تربیت کوي، زمونږ ځوانان که ږيري ونه خړي، نو سپین ږيري ورته ویلی شو. مونږ نوې خولۍ په سر کې، مگر نوی فکر مو رد کړ، نوي ښارونه مو جوړ کړه، مگر زاړه بوداگان پکې ناست دي زړې کیسې کوي.

مونږ د زړو بوداگانو په محفل کې زوړ راگ غږوو او له سپین ږيرو نه د ځوانانو اتني غواړو.

دا ارزو بېهوده ده. زه باید په نوي فکر پسې بل چېرته لاړ شم.

دا شی له زړو شاجانیانو سره نه شته.

که د اتیا کالو بودا نوی واده وکړي هم زوړ دی. که زړو سپری نوی پوستین واغوندي بیا هم زوړ دی. که له زاړه ښاره نوي ښار ته راشي هم زوړوالی ورسره دی.

هو! کور یې نوی دی، مگر فکر یې زوړ دی، دغسې نوي کور کې نوی فکر او نوی مضمون نه پیدا کېږي.

زور فکر

سترگې يې مه خلاصوئ! کوم ښکلی مخ به وويني ليوني به شي.

ميخانه به وگوري مست به شي، ځان به وويني خودبين به شي.

د بل عيب به وويني بدبين به شي.

پرېردئ، چې سترگې يې پټې وي او څه نه ويني.

کوبښن وکړئ! چې په ښو او بدو پوه شئ او څه زده کړئ.

که دی د سواد او علم خاوند شو، که دی په سمه لاره روان شو.

که ده د ښو او بدو تمیز وکړ، بیا به يې سترگې پرانيځو.

د سترگو پردې به يې غوڅې کړو، د سترگو غړولو اجازه به ورکړو.

پخوا له وخته د ده سترگې مه خلاصوئ.

دی باید هر څه په پټو سترگو قبول کړي او سپینږی نشي.

دی باید هر څه د زړه په سترگو وويني او د سر سترگې يې تړلي وي.

ناداني او ناداري

په کور کې غله نه وه، جامې يې هم زړې اوشکېدلې وې.

پور چا نه ورکاوه، مزدوري نه پيدا کېده حيران و، چې څه وکړي او
ډوډۍ ځانته څنگه پيدا کړي. وروسته له ډېرو اندېښنو له کوره راووت
او شپه ډېره تياره.

پخوا تر دې يې کله غلا نه وه کړې، ځکه زړه نازړه په يوه کاله ننوت
او پس له ډېر تردد نه يې غلا ته زړه ښه کړ.

په دغه شپه د ده بخت بيدار و، ځکه چې دکاله خاوند ویده و.

ده په بېړه يو څه مال راټول کړ او په ويړه ويړه يې کورته راوړ.

وايي چې د غله په غره کې ځای نه شته، نو په کاله کې به يې څه
حال وي.

له ده سره دا سودا ډېره زياته وه، چې که سبا ته يې خلک کور
ولتوي او د غلا مال ترينه راوځي څوکاله به په جبل کې پروت وي او له
دېنه به هم بدبخته وي.

ده بله چاره ونه لیده د کوتې په يوه کنج کې يې د ځمکې په کيندلو
شروع وکړه، چې د غلا مال خوندي کړي، مگر يو ساعت وروسته له

خاورو لاندې یو داسې گنج رابنکاره شو، چې د سرو او سپینو زرو دولت پکې پروت و.

کله چې دا پته خزانه رابنکاره شوه غل و پوهېده، چې په ټول کلي کې د ده غونډې بل بډای نه و او ده غونډې د ذلت شپې هم بل چا نه دي تېرې کړي.

هو! ده د خزاني د پاسه په لوړه شپې تېرولې، د ده په کاله کې هر څه وه، مگر دی ناخبره و او خپل شته ورته نه و معلوم.

دی نه پوهېده، چې زه لوی بډای یم او زما په کور کې هر څه شته.

د ده ناداري په حقیقت کې ناداني وه نور څه نه و.

د دغسې سړي په حال افسوس په کار دی او که د یوه ملت دغه حال وي له دېنه لویه بد بختي او د افسوس خبره بله نشته.

د ناپوهانو فطري او معنوي استعداد همدغسې له خاورو لاندې پټ پاته کېږي، لکه چې د ناپوه ولس معدنونه پټ پاته وي او څه کار ترینه نه اخیستل کېږي.

سیند

د وچو ډاگونو د دښتو او مېړو له څنگه لوی سیند بهیږي، مگر دغې وچې بیدیا ته اوبه نه ورکوي. په دغسې وچکالی کې، چې په اوبو باندې سرونه ماتېږي سیند، لکه شوم بخیل په شتاب درومي او زمونږ تندي نه گوري.

کله چې سیند په چپو راشي کورونه او اباد پتي هم له ځان سره یوسي.

همدغه سیند له مونږ هغه خوا بل راز روان دی او له نورو سره یې رویه بل راز ده، هلته دغسې وړانې نه کوي. دومره بخل نه لري. دغه راز بې رحمې پکې نه شته. هلته د سیند په غاړه زرشویان د سیند له شگوفو زر راباسي.

ماهیگران پکې په خروارو کبان نیسي او بنکاریان یې په لوی او ستر ډنډ کې هیلې ولي، هلته له سیند نه ډېرې لویې ویالې بیلې شوې دي، ډېر لوی لوی ډاگونه له اوبو لاندې شو، کلي او ښارونه اباد شوه. شارې ځمکې په ثمر راغلي، د غلو او میوو پکې څه کمی نه شته. هلته د سیند په مخکې لوی لوی بندونه جوړ شوه. د برېښنا ماشینونه ودرېده، فابریکې او کارخانې په کار ولوېدې، خلک اباد او ماړه شوه.

دا سیند ولې دلته دغسې او هلته هغسې دی. مونږ ته په قهر دی او په هغوی پیرزوینه لري، دلته ډېر تند او په څپو روان دی، هلته غلی او آرام بهیږي.

دلته سیند کور وړ ځي او خپله مجرا بدلوي هلته په خپله ټاکلي لاره روان دی او بې لارې نه ځي په رښتیا، چې سیند دلته ډېر وړانۍ کوي او هلته د یوه نظام او قانون تابع دی، چې وړانې ته یې نه پرېږدي. زمونږ گناه د سیند په غاړه ده. سیند له مونږ نه ډېر څه وړي دي او ډېر یې رانه وژلي دي. دا سیند خوني سیند دی او له مونږ سره یې زړه دښمني ده، څو ځله یې زمونږ کورونه وړان کړي او اباد پټي یې رانه په وار وارو وړي دي.

زمونږ ټوله گناه د سیند په غاړه ده. سیند زورور دی او په مونږ باندې هر وخت ظلم او تیری کوي.

اه! مونږ څومره ناپوه یو، چې دغه راز فکر کوو او په خپله گناه نه پوهیږو، مونږ خپله گناه د سیند په غاړه اچوو، د سیند په غاړه خو مونږ پراته یو، په رښتیا چې دا زمونږ گناه ده د سیند نه ده.

سیند له چاسره دښمني نه لري، سیند هر تېري ته اوبه ورکوي او د هر چا خیرني جامې پاکوي. سیند پوخ کار غواړي او پاخه بندونه ورته په کار دي.

که زمونږ کار پوخ وای او زمونږ بندونه پاخه وای زمونږ ویالې نه وچېدی او زمونږ پټي اوبو نه وړل.

مونږ د سیند په بندوبست پوه نه شو او له سیند نه مو کار وانخیست،

دا سیند د ژوند او حیات سیند دی په ده کې د وړانۍ او ودانۍ دواړه قوتونه موجود دي.

سیند د هر چا ظرف او استعداد ته گوري هغومره اوبه ورکوي.

د منگي خاوند او د منگوتي خاوند ته سیند برابره برخه نه ورکوي او نه وړو لښتو ته د لویو ویالو په اندازه څه ورکولی شي.

سیند د هر چا کار ته گوري او هغسې ورسره کوي، یعنی خام بندونه وړانوي او پاڅه بند ته ځان تسلیموي.

هغه څوک، چې د ژوندانه سیند په خپل سر پرېږدي او یوه معینه مجرا ورته نه شي ټاکلی له ژوند نه استفاده نه شي کولی.

عقیده

په سترگو یې څه لیدل، مگر د خدای کتاب یې ترڅنگه و او مسجد ته راغی.

ده هغه اسماني کتاب په تاخچه کېښود او په لمانځه ودرېده. کله چې له عبادت نه فارغ شو او له مسجد نه روانیده هغه کتاب پاته شو او یو بل کتاب لاس ته ورغی. دی ږوند و کتاب یې نه لیده او په کتاب نه پوهیده، مگر ډېر ټینگ یې په غبرګې نیولی و. ده ته دا نه وه معلومه، چې په کتاب کې څه دي او د چا کتاب دی؟ له ده سره ټینگه عقیده وه، مگر پوهه او بینایي ورسره نه وه.

ده د خدای د پاره دغه کتاب ښکلاوه او لکه تعویذ له ځان سره یې گرځاوه.

عمل

هغه خپله امسا ټکوله او بازار ته راغی. په سترگو یې څه نه لیدل، مگر په نامه یې هر څه پېژندل له ده نه خپلو ماشومانو وڅکې غوښتې وې.

دی په همدغه شي پسې راغلی و. د دنیا بازار ته ډېر ړانده راځي او څه اخلي. دکانداران د هغوی په سترگو کې خاورې اچوي او پردي مالونه ورکوي. ده ته هم دکاندار له خاورو ډکې وڅکي ورکړي، چې هر څه ورسره گډوو.

دی روان شو او په لاره کې یې ځولۍ له لاسه خوشې شوه. ده ځمکې په مخ لاس وگرځاوه او هر څه یې راټول کړه. دی نه پوهیده، چې خپل کاله ته څه وړي؟ او د ده وڅکۍ څنگه دي؟

ده غوندې ډېر ړانده دلته راځي او هغه څه وړي، چې د وړلو نه دي. هو! د ړندو عمل همدغسې دی، مگر ړانده له دېنه زیات څه کولی شي؟ ړوند که په سمه لاره لاړ نه شي باید معذور یې وگڼو!

عبادت او دعا

د رحمت بارانونه ونه اورېدل، چينې وچې شوې، په کاريزونو کې د مرغۍ منبوکه نه لمدېده.

د ونو پانې په پسرلي کې زېږې وې. په سمسورو باغونو خزان ولگېده. په خلکو دلورې هبیت راغی.

ټول د عبادت او دعا د پاره بيديا ته ووتل، پاک خدای ته يې خاری کولې، لمونځونه يې کول، درودونه يې ويل، دعاگانې يې کولې د باران تېرې وو، زورور بارانونه يې غوښتل. دغسې د اخلاص عبادت، دغه راز د سوز دعاگانې کله دوی نه وې کړې، په دغه وخت کې د دوی تعلق له خدای سره ډېر زیات و. دوی باور درلود، چې روزي له خدای سره ده، ډوډۍ له اسمانه راځي او ځمکه د خدای دسترخان دی.

هر چا له خپلو بدو عملونو توبې ایستلې، د هر یوه له سترگو اوبنکې بهیدې، مگر د اسمان له سترگو یوه اوبنکه هم توبه نه شوه.

د باران په انتظار کې ورځ بېگانه شوه، ماښام هر څوک خپلو کورونو ته لاړل. د قبلې له خوا توره ورېځ رابنکاره شوه، پوه نشوم څه شی زیاته ورسره وه، خلکو ويل د حیات اوبه په تورتم کې دي. زمونږ دعا قبوله شوه اوس به داسې زورور باران وورېږي، چې غرونه رغونه به په اوبو ماږه شي او د ځمکې تنده به ماته شي. دا تیاره ورو ورو زیاتیده،

کلي، کورونه، غرونه، رغونه په دغه تورتم کې ورک شوه. له اسمانه ډېر زورور باران رانیښته شو، چې تالندی، بریښناگانې له هیبته ډک غرونه او زورور سېلابونه ورسره وو.

دهوا موجونه په دغه شپه طوفاني معلومېده، باران د یوه زورور ایت هیبت درلود، سېلاب له غره نه ډېرې غټې تیرې رغوړولې، د هر چا دا یقین و، چې هر څه به سېلاب یوسي، مالونه، اولادونه، ښځې او نر به ټول تباہ شي. د مرو پته به نه وي معلومه، کلي کورونه به له خړو لاندې شي او هېڅوک به هېڅ پیدانه کړي.

دغه ډار بیا په کلي د ژړا انګولا اوازونه اوچت کړه، خلکو بیا پاک خدای ته رجوع وکړه هماغه اوراد او هماغه درودونه بیا لوستل کېده، هر چا به دعا کوله، چې باران ودرېږي او د خدای له قهره نجات ومومي.

بې زړه

د ایمان ځای زړه دی او دی بې زړه دی.
چې وړوکی و له شیشکو او پېریانو ډاریده، چې لږ غوندې لوی شو د
ملاصاحب له ډاره په سبق نه پوهېده.

اوس، چې لوی دی د خان ډار، د ملک ډار، د حاکم ډار یې په زړه کې
تینگ ځای نیولی دی. په لاره کې ورسره د غلو وېره ده او په کور کې د
غلیمانو له ویرې ډېر ځای نه شي پیدا کولی.

په دغسې زړه کې ستا خوب ته ډېر لږ ځای پیدا کېږي، که ستا ډار او
د ظالمانو ډار په یوه زړه کې یو شان موجود وي له دینه لویه گناه بله نه
شته.

کاشکې دوی یوازې له تا ویرېدلی او ستا د دښمنانو ډار یې په زړه
کې نه وای. د خلکو ډار ستا وېره په زړونو کې کموي او ایمان ته زیان
رسوي، ستا ضعیفه بندگان یوازې له تا نه نه وېرېږي له نورو نه هم
وېرېږي، دوی اوس د زورورو په مخ کې حق نه شي ویلی او ته د حق
طرفدار یې. ته په دروغو خپه کېږي او دوی له ډاره رښتیا نه شي ویلی.
ستا ظلم نه دی خوښ، دوی له ویرې د ظالمانو خدمتونه او صفتونه
کوي. هغه مسلمان اوس چېرته دی، چې یوازې له تا نه ډارېږي او بس.
ستا بنده باید د ډار بنده نه وي او د نمرود له اوره یې سترگه ونه
سوځي.

ملک او ملا

د کلي ملک به، چې هر څه کول څوک یې مخې ته نه شو ورتلی. زر و که زور دواړه له ده سره وو. هر څه د ده په لاس کې و او هر څوک د ده لاس لاندې وو. هېچا د خپلې خور او لور واک نه درلوده. د کلي غوړي او چرگان هر څه د ده و، ښایسته ښځې به ده کره وې، ښکلي هلکان به د ده په مخکې گرځېدل او هر چا به د ده خدمت کاوه.

یوه ورځ په کور او کلي کې دا اواز خوره شوه، چې هغه بې مور او بې پلاره هلک، چې په علم پسې تللی و د علم او کمال خاوند شو، هغه اوس له ډېرې پوهې سره بېرته وطن ته راځي، هر چا ته سمه لاره ښيي، هر څوک په حق پوه کوي او هر چا ته حق وايي، ځکه چې هغه د حق ملگری دی او له ظلم سره دښمني لري.

دا اواز په ملک باندې ښه ونه لگېده.

ملک له دغه هلک نه وډار شو او پرېشانه خوبونه یې ولیدل. ملک پوهېده، چې هغه خیرات خور ملانه دی، د هغه سترگې ډېرې مړې دي او په زړه کې یې د زورورو ډارنه شته.

هغه هېڅکله بې له خدایه بل چا ته سر نه ټیټوي، له هغه سره د حق جذبې او حقاني قدرت شته او په وینا کې یې بل شان تاثیر موجود دی.

خو ورځې پس ملا له یوې امسا سره راغی، ظلم او ناروا ته یې بد
وویل د زور او قوت مخه یې ونیوله خلک یې په خپل حق پوه کړل او د
مظلومانو ملگری شو.

د ده ملگری ورځ په ورځ زیاتېدل او په ولس کې پوهه او بیداري پیدا
شوه. هغه ملک لرې شو او په ځای یې بل ودرېده. دغه بل ملک هغسې
ملکي نه کوله او ډېر به سم چلېده، چې علم او پوهه پیدا شي ملک
سمېري او خلک دروي.

د فرعون او موسی کیسه، د ملک او ملا افسانه همدغه معنی لري.
هلکان باید په علم پسې لاړ شي او د علم رڼا له ځانه سره راوړي.

شاعر

شاعر یوازې پرېږدئ، ځکه چې دی د جرگو او مرکو سپری نه دی.
هغه چې له نورو نه گټه کوي باید نورو ته ورشي.
دی غواړي، چې له ځانه استفاده وکړي، نه له بل چا نه.
هغه وخت، چې برخې وپشل کېدې سازنده یې د ساز او سرود
مجلس ته را وباله او شاعر یې له خلکو نه لرې یوازې کښېناوه، شعر
اجتماعي شو، مگر د شاعر په برخه تنهائی ورسېده.
څوک، چې په ازادۍ مین وي هغه هېڅکله ځان نه شي مقید کولی.
د ازادۍ معشوقه هغه وخت چا ته ځان بښي، چې له نورو نه بېل او
یوازې وي. شاعر له ځان سره عشق لري او په ځان مین دی.
دی نه غواړي، چې په نورو کې ورک شي او نورو غوندې شي.
دی له خلکو سره همدردی لري، له خلکو سره ناسته ولاړه نه شي
کولی، عاشق دی، خو معشوقه نه لري.
درد لري، مگر دوا نه خوري.
ذلت یې نه دی خوښ او عزت ته هم به ښه سترگه نه گوري.
د ده طبیعت بل شان دی.
دی تاسې ته لاره بښي، مگر په لاره درسره نه شي تللی.

سبا

هغه ورځ، چې تر اوسه یې نه د لمر وړانګې د غرونو په سرو لوېدلي دي او نه یې د پېښو او واقعاتو مطلع چا ته معلومه ده، د سبا په نامه یادېږي.

دا ورځ لکه یوه پټه معشوقه له هر چا نه پټه ده او د سحر نسیم یې هم له مخه پورنی نه دی لرې کړی.

دا نه ده معلومه، چې دغه ورځ به څه له ځان څه سره راوړي او څه به له ځان سره یوسي.

د چمن په گلونو به شبنم وروي او که رلی؟

یو آشنا به په سرو سترگو له بل نه بېل کړي او که دوه خواږه یاران به غاړه په غاړه کړي.

دا ورځ له دغه مجهولیت او معماتوب سره د هر چا په زړه کې محبوبیت لري او هر څوک ورته په امید گوري.

د هر چا کار او زیار د سبا ورځې د ښه والي د پاره دی او د نن ورځې د عمل نتیجه د سبا ورځې په لمن کې لتوي.

هر څوک هیله لري، چې د نن ورځې زحمت به د سبا ورځې په راحت بدل شي او سبا به له نن نه ښه وي.

په همدغه اسره د ژوندانه مشقت سپکېږي او د امید مزې غځېږي،
د نن ورځې بندي د سبا ورځې ازادي په خوب کې ويني او همدغه راز
خوبونه د غمونو تله سپکوي.

چا چې نن د خوښۍ او خوشحالی ډولۍ کاله ته راوړې ده، هغه يقين
لري، چې سبا ته به د زوی پلار شي او له دغې خوشحالی نه به بله
خوشحالی پیدا شي، دا غولونکی سبا هېڅکله نه سبا کېږي او تر
قیامته دوام لري.

د ژوندانه ټول خوږوالی په همدغه شي کې پټ دی، که دغسې سبا
ته څه امیدونه لرو د ژوندانه تحمل هېڅکله نه شو کولی.

ځمکه او اسمان په همدغې ورځې پسې سر په څېړۍ سرگردانه
گرځي او د اتیا کالو بوډا هم له دغې ورځې نه نا امیده نه دی.

که د سبا ورځې مینه زمونږ له زرونو نه راووځي مونږ بیا ژوند نه شو
کولی، ځکه چې زړونه سرېږي او ارزوگانې مري.

که مونږ له سبا سره خپل تعلقات قطع کړو ډېر تاوان به وکړو او خپل
ژوند به فاني وگڼو.

په دغسې حال کې مونږ بیا اوږده فکرونه نه شو کولی او د مریخ
سفر رانه پاته کېږي.

د سبا ورځې فکر زمونږ په اخلاقي ژوند کې هم ډېره اغېزه لري او د
بشر هر راز مادي او معنوي ترقیات ور پورې تړلي دي.

دهقان د همدغې ورځې د پاره کار کوي او باغوان په باغ کې نیالگي
ږدي، د خرما زړي په ځمکه کې کرل او د خرما له ونو نه خرما ټولول د
هغو کسانو کار دی، چې سبا ته امیدونه لري او د نن ورځې په تنگه
دايره کې ایسار نه دي.

څومره، چې د انسان ذهن او دماغ ترقي کړې ده. په هره اندازه چې انسان لوی شوی او پوه شوی دی هغومره یې له سبا سره تعلق زیات شوی دی، د سبا ورځې غم خوړل، د سبا د پاره فکر کول د سبا ورځې ضرورت او احتیاج په نظر کې نیول د ډېرو پوهانو او د ډېرو لویانو کار دی. زه لوی او کوچنی په همدې پېژنم، چې یو ډېر لرې گوري او بل ډېر نږدې گوري. د یوه سبا هم ډېر لرې او د بل لنډ دی.

د مسلمان سبا پس له مرگه هم شته، د ده نظر باید ډېر لرې څار وکړي او ابدی ژوند په نظر کې ونیسي.

ابدی ژوند همدغه دی، چې سړی له سبا نه غافل نه وي او د سبا اندېښنه ورسره وي.

نن او سبا هغه دوه مېلمانه دي، چې یو ځي مونږ له یوه سره وداع کوو او د بل په خدمت مشغولېږو.

زمونږ خدمت باید د سبا ورځې د پاره وي او خپله اینده په نظر کې ونیسو، د عقل او دور اندیشۍ تقاضا همدغه ده.

د پسرلي گله!

ستا ښایسته او گلالۍ خېره په جهان کې خومره قدر لري او د
اسمان له دومره لویوالي سره هر سحر د شبنم په پاکو او رڼو څاڅکو
ستا ښکلی مخ وینځي او ځمکه د خپل زړه له نمه اوبه ورکوي.

د ځمکې مخ په تا ښایسته دی، هو! ستا په وړمو معطره شوه، د بلبل
خوږه نغمه ستا د جلوي برکت دی، شاعران ستا په ستاینه په جامعه
کې مقبول وو، ښکلو پېغلو تا ته په خپل اوربل باندې ځای درکړ، بورا
ستا په مینه په غزلو کې وستایل شو. په شعر او ادب کې ستا برخه
ډېره زیاته ده، د مینې او محبت ډېر ښه سوغات ته یې.

مگر گوره، چې په خپل جمال او کمال مغرور نه شي او له باغه ونه
وځي.

تا غوندې ډېر ښکلي او ښایسته گلونه د هېواد په غرو رغو کې پیدا
شوه، چې نه چا ولیدل او نه وستایل.

که ته هم له دغه چمن نه ووتلې او په غرونو کې دې ځای ونیو نه به
بلبل پیدا کړې او نه مالیار.

ته د خلکو له نظره مه لرې کېږه او ځانته مالیار پیدا کړه.

د انسان دا عادت دی، چې مطلق ښه نه ستایي او هر ښه څیز ښه نه

گني.

هو! دی هماغه شی ښه بولي، چې ده ته نږدې وي او د ده خپل
وبلل شي.

دلته هر څوک خپل ښاغلی گني او هر یو د خپل باغ گلونه ستایي.

نه هېڅکله د خلکو له نظره لرې کېږه مه!

ستا ښایست د خلکو د توجه او التفات نتیجه ده.

که ته غواړې، چې هر څوک دې قدر وکړي او په خپل سر د پاسه

ځای در کړي، لکه نرگس هر چا ته په ښه سترگه گوره او لکه د باغ

غوتې هر سحر خلکو ته خنده!

په دغسې التفات او یوه خوله خدا سپری د خلکو زړونه خپلولی

شي.

په یوازې گلتوب او گلالیتوب هېڅوک قدر او منزلت نه مومي او نه

په تش ښایست دلبري او دلربایي کېږي.

راشه زما د باغچې گل شه.

چې هر سحر دې په دیدن اوبه کومه.

د رمې خاونده

د تورې کېږدی او د لویې رمې خاونده!
په دې سره او ټکنده غرمه کې، په دې وچه بیدیا او سپېره صحرا
کې، چې یخې اوبه، یخ سیوری، توده ډوډۍ، شودې او مستې، کوچ او
پېړۍ، کورت او غوړي، پوڅې او پنیرونه هر څه له تاسره دي. په
خوارانو او بیوزلو رحم وکړه!
هر څوک، چې ستا کېږدی ته په هیله او اسره راځي هغه له خپلو
سپيو نه ساته او قدر یې کوه!
په دې وچ ډاگ کې بل سیوری نه شته یوازې ستا سیوری ته هیله او
اسره کېږي.
که ته خپل سپي ونه نیسي له دینه لویه بې رحمې بله نه شته.
ای د خروړو سپيو خاونده!
ستا د سپيو تاوان تا ته رسېږي او د دوی په ضرر ته مسوول یې.
سپي او نفس دواړه یو شانتنه دي.
ته خپل سپي ونیسه! او په مونږ رحم وکړه!
ته په خپلو سپو دا گمان مه کوه، چې دوی به هر وخت ستا غلیمانو
ته وغاږي.

دوی ډېر ځله د اسمان ستورو او سسپورمۍ ته هم غاږي.
ستا په ملگرو او دوستانو هم بلوڅي او غوتې وهي.
آه - هېڅوک زما نارې نه اوري.
د خپلو سپيو حملې هم نه ويني.
زما غږ تر کېږدی نه رسېږي.
دوی ولې څه نه اوري؟
ولې څه نه ويني؟
ولې په چا رحم نه کوي؟ پردي خو به نه وي؟
کېږدی خو د پښتنو معلومېږي.

بې گناه بندي

پرېږدئ! دا بې گناه بندي پرېږدئ.

مه وپرېږئ، د ده په ازادولو کې هېڅ خوف او خطر نه شته.

فساد او شرارت له ده څخه نه پيدا کېږي.

د ده بندي کول لويه گناه ده.

دی هغه يوسف دی، چې د بې گناهی په سبب په زندان کې لوېدلی

دی.

که دی له زندانه راوالوځي ستاسې اينده سنجولي شي او ستاسې د

بلي ورځې غم خوړلی شي.

پرېږدئ! دا بې گناه بندي پرېږدئ.

که دی خلاص شو ستاسو انتظام به په ډېر ښه شان وکړي.

ستاسې وږي به ماړه کړي، ستاسې بربنډ به پټ کاندې.

تاسې دغه ښکلی موجود په تورو ځاگانو کې مه غورځوئ.

په زندانونو کې يې مه اچوئ!

پرېږدئ. دابې گناه بندي پرېږدئ!

دی به ستاسې د گډو وډو او پرېشانه خوبونو صحيح تعبیرونه وکړي.

ډېرې سختې مېهمې او مجملې غوټې به پرانېځي.

دی د راتلونکي حال پیشبیني کولی شي.
د طبیعت په رمزونو او اسرارو پوهېږي.
د جوي او فلکي اوضاعو اقتضارات ورته معلوم دي.
پرېږدئ! دا بهې گناه بندي پرېږدئ!
د ده پر ازادولو باندي علم او پوهه زیاتېږي.
وطن رڼا کېږي او ږانده بینا کېږي.
دی له خپلو جفا کارو ورونو سره هم ښه سلوک کوي.
دی ډېر پېچومي اوارولی شي.
دی ډېرې کرې سمولی او ډېر مشکلات حل کولی شي.
ما خوب لیدلی، چې دا بندي خلاصیږي او د سلطنت په کرسی
کېږي.

ښه فکر وکړئ!

دا بندي څوک دی؟

پس له ډېر فکره وایم!

فکر دی فکر!

نظر لالا

په یوه ستانه کورنۍ کې یو سپین رېری خدمتگار اوسېده، چې هر چا به ورته نظر لالا ویل.

دا سړی د ماشومتوب له وخته د بودا توب تر زمانې په دغه کاله کې و او خپل ژوند یې په همدغه کاله کې خاورې کړ.

د دې کاله نسبې سړی نه و او د خدمتگار په حېث یې کار کاوه، مگر مزدور ورته نه شو ویلی، ځکه چې د مزدور په شان کار یې نه کاوه. هېڅوک به خپل ځان د ځان د پاره په کار کې دغومره ستړی نه کړي، لکه چې نظر لالا د دغې کورنۍ په خدمت کې ستړی او ستومانه و.

کوم کار، چې څوک د یوې ټینګې او لوړې عقیدې د پاره کوي هېڅ حریص او په ګټه مین سړی یې د پیسو د پاره نه شي کولی.

ده دغه خدمت د خدای د پاره کاوه او په داسې جذبه یې کاوه، چې لمانځه د قضا کېدو هم څه ډېره پروا ورسره نه وه.

په دغه سړي کې ډېر زیات اخلاص، امین توب او صداقت موجود و، چې په دې وخت کې بې مثل او نظیر نه شي پیدا کېدی یا ډېر لږ پیدا کېږي.

دا سړی بې نامه او بې نشانه سړی و، جامې به یې تل زړې او خړې وې، مگر د زړه صفایي یې دومره زیاته وه، چې زه ورته حد او اندازه نشم ټاکلی.

په کوم کلي کې، چې نظرلالا اوسېده د جاه او جلال خاوندان او د علم وفضل صاحبان هم پکې اوسېدل، چې ځینو مریدان هم نیول، مگر زه له هغو ټولو نه نظرلالا انتخابوم او له نورو نه په ادب تېرېم. زما دا عادت دی، چې له مخدوم نه خادم ته په محبت گورم او له پیر نه مې مرید خوښ دی.

له ماسره اوس دا فکر ډېر پوخ شوی دی، چې د خیر او برکت خاوندان په ساده مسلمانانو کې ډېر موندلی شو او پوهان او هونبیاران د بل د پاره د خپلې گټې نه نشي تېرېدلی.

څوک، چې د خدای د پاره د نورو خدمت کوي او خپل ژوند د نورو له ژونده قربانوي هغه لکه نظرلالا داسې وي، چې خپله مادي گټه هېڅ نه پېژني او په پردي کاله دومره زهیر وي، چې له هېچا سره به د خپل کاله دغومره غم نه وي، دا سړی په تور او سپین نه پوهېده، الف او بې یې نه و لوستي، د لفظ او معنی فرق یې نه شو کولی، مگر د نېکۍ او خیر رسولو په لوړه مبدا یې ټینګه عقیده لرله او دا جذبه پکې د عشق حد ته رسېدلې وه. نظرلالا د هر چا په نظر کې ډېر سخت او بخیل سړی معلومېده، هر چا به ویل چې ده غوندې سخت سړی بل نه پیدا کېږي، په رښتیا چې د ده پېرزوینه په ځان باندې ډېره لږه وه، مگر بخیل ورته نشم ویلی او ډېر حاتمان زه ورځنې څاروم.

کله به، چې د کاله خاوند، نظرلالا له کابله ننگرهار ته استاوه، چې څاروي او پسونه بوځي، نو یو څو ډوډۍ به یې پخې کړې او ډېرې لږې

پیسې به یې هم ورکړې، چې په لاره کې ځان ته کوم وخت څه نګولی
واخلي یا چېرته د څارو د پاره څه واښه پرې رانیسي. دا سپری به له
کابله لغمان ته ولاړ او څاروي به یې هم ورسول، مگر یوه میاشت یا دوه
میاشتي پس به، چې څوک مېلمانه راغلل او چرګ به په کار شو
نظرلالا به هغه پیسې په چرګورو ورکړې، چې میلمانه په ښه شان عذر
شي او د کاله د خاوند ښه نوم وساتل شي.

دی هغه راز خدمتګار نه و، چې له خپل مخدوم نه څه واخلي او د
ځان د پاره یې ذخیره کړي، بلکې ده به هغه ته څه ورکول او خدمت
یې بیخي وړیا و.

د ده خور او خوربۍ ډېر غریبان وو، مگر هېڅ بدګمانه سپری هم دا
ګمان نه شو کولی، چې دی هغوی ته څه ورکړي.

که کله به د کاله خاوند د ده په خاطر هغوی ته څه ورکړه، دی به
خپه کېده او د دغه کاله زیان ورته، لکه د ایمان زیان معلومېده.

د نظرلالا دا عادت و، چې کله به له خوبه پاڅېده او د سپېدو به رڼا
کې به غره ته روان و، ترڅو به چې لمر څرک واهه ده به له غره نه د
خسو ګېډۍ راوړو، چې سبا نارۍ به یې وکړ، نو بیا به په نورو کارو پسې
روان شو او ډېر ناوخته به ویده کېده.

د ده په کار کې د رخصتۍ او تعطیل ورځې نه وې او د ناروغۍ د پاره
یې هم فرصت نه درلود.

دی د عادت او ډېر کار کولو په وجه له پولادو نه هم کلک و.

هغه ګېډۍ، چې ده د شپېتو کالو په عمر په شا باندې راوړ د دې
زمانې ښه ښه ځوانان یې نه شي وړلی.

ده به هرکله د خمتا پيوندې کالي اغوستل او خوراک هم ډېر خوړو، ترڅو به چې ډېر مجبور نه شو، نو د اختر په ورځ به يې هم نوي کالي نه اغوستل. په دغه کاله کې به، چې هر څومره بڼه څه پاخه شوو د ده برخه به پکې ډېره خواره وه، ځکه چې بڼه ډوډۍ د ده له ستونې څخه نه تېرېده او په همدغه وجه به د چرگ ورمېر د ده برخه وه.

نظر لالا له تودې ډوډۍ سره هم دښمني درلوده او چې په کور کې به سره پرته وه تودې ته به يې لاس نه وروړو.

په همدغه سبب دی په بخيل مشهور و او هر چا به ورته سخت او بخيل ويل.

دا و د خلکو قضاوت، چې له حقيقت نه ډېر لرې و او په ډېرې ظاهر بينۍ بنا و، هغه څوک چې خپل ژوند د بل د پاره وقف کړي او هېڅ دنيايي گټه پکې له نظر لاندې نه وي هغه ته به څنگه بخيل ووايو.

هو! نظر لالا په ځان باندې بخيل و، ځکه چې له ځانه تېر و او خپل ځان يې بل ته بخېلی و.

ده ته به که چا د خدای د پاره څه ورکړه هغه يې د بل د پاره اخیستل او بل ته يې ورکول.

دا ايتار او فدا کاري، چې په دې وخت کې لکه د اينځرگل يا د مرغۍ پي ډېر نادر څيز معلومېږي، له انساني غرايزو سره ډېر موافقت نه لري او مثالونه يې ورک دي.

دا راز سپری د خلکو په نظر کې ډېر ساده او ډېر احمق معلومېږي. په عقل او پوهه دا گمان نه شي کېدی، چې چا ته د دغسې ايتار او فدا کارۍ اجازه ورکړي.

خپل ځان خوارول او بل پالل، له ځانه تېرېدل او د بل په بڼه ورتلل د عقل او فکر کار نه دی، د دغسې کارونو د پاره یو لوړ معنوي عشق په کار دی او د نظر لالا اخلاص غواړي. د دغه کاله هر څه د نظر لالا په لاس کې وو او د ده په امانت داری هر چا داسې یقین درلود، چې هېڅ شک پکې چا نه شو کولی.

زه د هغه چا ستاینه نه کوم، چې نظر لالا ورته ډېر اخلاص او عقیدت درلود.

زما په نظر کې د ستایلو وړ نظر لالا دی او د ده په بڼه سریتوب ټینګه عقیده لرم.

دی اوس له نظره پناه دی او زه د ده زیارت ته په ډېر اخلاص ورځم، په هغه اديره کې چې دی بڼخ دی نور قبرونه هم ډېر دي او په ځینو باندې لا جنډې هم ولاړې دي، مگر زه خپل مراد له نظر لالا څخه غواړم او د ده حسنات راته ډېر درانه معلومېږي.

په رښتیا، چې زما خادمان خوښ دي او بڼه خلک په خدمتگارانو کې وینم.

جبر او اختیار

هغه کار، چې د انسان په اراده او اختیار نه وي شوی د فخر وړ نه دی او د ملامتی موجب هم نه گرځي، یعنې که د چا ونه ټیټه وه، گرم نه دی که چا متوسطه قد او قامت درلود، ورته نه شو ویلی چې ډېر ښه کار دې کړی او اندازه دې ساتلې ده.

که یو سړی خپل سپین مخ تور کړي ملامت دی، مگر د حبش مخ که هر څومره تور وي څوک یې نه شي ملامتولی، ځکه چې د ده اختیار او اراده پکې دخل نه لري.

که یو سړی خپل غلیم په جنگ کې مړ کړي او خپل شجاعت ښکاره کړي حق لري، چې په خپله توره او توریالیتوب فخر وکړي، مگر که مرغی ولي او سړی ولگېده که څه هم د ده ډېر زورور او زړور دښمن وي، خپل بریت نه شي تاوولی او توریالی ورته نشو ویلی. هېڅوک یو گونگ په حق نه ویلو نه گرموي، ځکه چې هغه مجبور او معذور دی، مگر هغه چې ژبه لري او له ډاره حق نه وایي له ملامتی نه نه خلاصیږي که څه هم یو څه مجبوریت دلته هم شته او اختیار نیمگړی دی.

د جبر او اختیار مسله ډېر اړخونه لري او دغه فیصله څه اسانه خبره نه ده.

زه په دې ځای کې دا اراده نه لرم، چې له علمي څېړنې نه کار واخلم، زما مقصد بل دی او د ملایانو په کار کې کار نه لرم.

زه حتی الامکان له فلسفې بحثونو نه ډډه کوم، مگر کله کله مې د موضوع تعلق او ارتباط مجبوروي، چې په وچه مزل وکړو، ځکه چې دلته بحر نه شته او زموږ په هېواد کې بېړۍ نه گرځي.

همدغه شان مونږ له کابله ننگرهار ته په هوا نه شو تللی، ځکه چې هوايي سرویس نه دی جاري، مگر دغه راز مجبوریتونه په ځینو نورو ځایو کې نه شته، هلته یو سپری اختیار لري، چې په هوا ځي که به بحر کې او که په وچه.

اوس پوه شوئ! چې جبر او اختیار په هر ځای کې یو شاته نه دي او ټول انسانان یو راز مجبور نه دي.

ډېر مجبوریتونه پخوا وو، چې اوس نه شته او خپل ځای یې اختیار ته پرې ایښي دي. یو ماشوم چې اول پیدا شي هېڅ اختیار ورسره نه وي او د بل په غېږ کې ژوند کوي. په خپله نه چېرته تلی شي او نه راتلی شي. ځملول او پاڅول یې د بل په لاس کې وي او کالي بل څوک وراغوندي، مگر څومره چې لوېږي او غټیږي هغومره د مور له غېږې لري کېږي او له مجبوریت نه د اختیار خوا ته درومي. کله چې په خپلو پښو روان شي، نو بیا خپل مخ په خپله وینځي او په خپله خوښه له کاله وځي یا کاله ته راځي.

کله چې ځوان او ځلمی شي، د کاله واک او اختیار هم د ده شي او د پلار په جايداد تصرف وکړي.

په هره اندازه، چې د ژوندانه درجه او مرتبه لوړیږي مجبوریت کېږي او اختیار زیاتېږي، یو کانی که څوک هرې خواته غورځوي او هر راز لوبې پرې کوي کولی یې شي، مگر ونې او بوتې دغسې نه دي، یعنې دنیا ته مجبوریت له جماد نه لږ دی، ځکه چې د حیات اثر په ده کې زیات دی.

له ونو او بوټو نه بیا د څارویو اختیار ډېر دی او جبر نور هم تخفیف موندلی دی، انسان چې له حیوان نه پورته مقام لري او د تکامل په لاره

کې وړاندې دی د ده اختیار نور هم زیات شوی او له خپلې ارادې نه ډېر کار اخلي.

په انسانانو کې هم د وحشي او مدني انسان، عالم او جاهل انسان، د قوي او ضعیف انسان په اختیار کې ډېر فرق موجود دی، مگر بیا هم په هر حال کې یو څه مجبوریتونه شته او په جبر او اختیار کې ډېر فلسفي بحثونه کیدی شي. د دنیا ډېر پوهان پدې عقیده دي، چې د انسان ډېر لږ کارونه په ظاهره ارادې او اختیاري معلومېږي، مگر په حقیقت کې د مجبوریت اثر دی او خبرې له اختیاره وتلې دي. دوی وايي هغه سپی، چې ډېر په غیظ او غضب کې وي او په همدغه وجه د چا د وژلو اراده وکړي مونږ ورته د اختیار خاوند نه شو ویلی، ځکه چې دی په دغه حال کې د داسې اغېزو او نفسي تاثراتو محکوم دی، چې له دغه کاره ځان نه شي ژغورلی او په خپلو احساساتو حاکمیت نه لري. که مونږ پوه شو چې دی په دغه وخت کې له یوه لېوني نه څه فرق نه لري او په طبیعي حال کې نه دی، دی به ارومرو مجبوره گڼو او دغه کار ته به غیر اختیاري ووايو.

همدارنگه هغه څه، چې یو عاشق په جذبه کې د عشق د پاره کوي له مجبوریت نه نه وي خلاص او اختیاري ورته نه شو ویلی.

د دغو خبرو خلاصه او نتیجه دا ده، چې شدید محبت او شدید بغض د انسان اختیار سلبيوي او هغه څه ورباندې کوي، چې په عادي او طبیعي حال کې یې یو عاقل انسان ته کوي. د همدې لامله ډېر خلک په خپلو ځینو کارونو بل وخت پښېمانه کېږي او پوهېږي، چې ښه یې نه دي کړي.

ځینې نور په دې عقیده دي، چې انسان د اختیار خاوند دی، که ښه کوي باید ښه ورته ووايو او که بد وکړي باید بد یې وگڼو، دوی وایي که انسان د عشق د پاره کوم کار کوي او که د دښمنۍ د پاره په دواړو حالو کې دغه کار د ده گڼل کېږي او په ده پورې تعلق نیسي، ځکه چې دغه مختلف احوال چې د زورورې مینې یا د شدید عناد په اثر پیدا کېږي او نفسي یا روحي اغیزې ورته ویل کېږي په خپله له نفس څخه عبارت دی او نفس د همدغو احوالو او کیفیاتو نوم دی. هسې نه چې کوم بل شی په نفس اغېزه کوي او دا اختیار مې سلېوي.

ارسطو د جبر او اختیار حدود ډېر ښه ټاکلي دي او په دې باب کې یې ډېره ښه فیصله کړې ده، دی وایي هغه کار چې یو سړی په خپله اراده نه کوي او د ده اختیار پکې هېڅ دخل نه لري ښه او بد یې ده ته نه دي راجع او د ده کار ورته نه شو ویلی، یعنې که یو زورور باد یو سړی کومې خواته یوسی یا یې څوک لاس او پښې وتړي او له یوه ځایه یې بل ځای ته وړي، نو دلته اختیاري سلب دی او په مجبوریت کې هېڅ شک او شبه نه شته، مگر که یو سړی د خپل شرافت د ساتلو د پاره کوم کار کوي او خپل عزت او وقار یې یوه کار ته مجبوروي، نو دغه راز مجبوریتونه د جبر له قانون لاندې نه راځي.

دی د مثال په ډول وایي: که د یوه سړي مور او پلار یا اولادونه د یوه ظالم او مستبد له تهدید لاندې وي، چې د ده په تسلیمېدو او اطاعت هغوی له زیان او ضرره محفوظ پاته کېږي او که اطاعت ونه کړي هغوی ضایع کېږي، نو دغه صورت کې دا سوال پیدا کېږي، چې که دغه سړی د هغه ظالم له خوا په یوه ناوړه کار مامور شي دی په دغه باب کې مجبور دی او که مختار؟ ارسطو وایي چې دلته جبر او اختیار مخلوط

شانته دي، مگر د اختیار جنبه غلبه ده، ځکه چې د دغه کار په کولو او نه کولو کې د ترجیح او انتخاب مسئله منع ته راځي، نو هره خوا چې دی انتخابوي او ترجیح ورکوي هغه د ده خوښې او ارادې ته راجع ده او د ده کار گڼل کېږي.

دی وايي په دغسې مواردو کې که سړی ناوړه او بد کار وکړي دغه راز مجبوریتونه معقول عذر نه شي کیدای، په دغسې مجبوریت باید سړي پښې کېږدي او هغه څه وکړي، چې انساني شرافت او وجدان یې تقاضا لري.

شجاعت او شهامت، چې یو اخلاقي فضیلت دی په همدغسې مواردو کې ځان بښي او د افتخار حق پیدا کوي.

هغه د سر خطر، چې په جنگ او جگړه کې یو بې زړه سړی تېښتې ته مجبوروي. د خلکو په نظر کې څه اعتبار نه لري په همدغه وجه له تعدد او ټوپکو نه تښتېدونکي هر چا ته سپک ښکاري او هغه، چې له مرگ نه وېرېږي او په ایستلو تورو ورځي د خلکو په نظر کې درانه معلومېږي.

که په دغسې مجبوریت خلک قابل وای هر څوک به له جگړې څخه تښتېده او هېچا به هغه ته په سپکه نه کتل.

هغه افتخار، چې د شجاعت او شهامت خاوندان یې گټي د دغسې مجبوریتونو په نافرمانۍ کې پټ دي، لکه چې عار او ذلت د دغه راز مجبوریت اطاعت او انقیاد ته ویل کېږي.

د خان واده

له خوبه راپاڅېدم، د ډول او سرنې اواز مې ترغور شو او ډېره لویه ورا رانېکاره شوه، چې ډېر خلک ورسره خوشحاله روان وو او د خان په واده کې یې لاسونه غورځول، زه هم له دوی سره ملگری شوم او په دې خوشحالی کې مې ځان شریک کړ. د دې بنادۍ د ډول او سرنې غږ تر ډېر لرې ځایه رسېده او ډېرو خلکو پکې اتنونه کول.

چا به ډزې کولې، چا به اسونه، ځغلول، ځینو به ټوکې او مسخري کولې. په دغسې خوشحالو کې ماښام تیاره کلي ته ورسېدو او ډولۍ د کاله په مخکې ښکته شوه.

د کلي ښځې په ډېرې خوشحالی راغلې او د ډولۍ پردې یې جگې کړې همدغه وخت خندا او خوشحالی خپل ځای غم او ژړا ته پرېښود او دا معلومه شوه، چې دغې ښکلې ناوې د خپلې ازادۍ د پاره ډېره لویه قرباني ورکړه او د اجباري واده ملا یې ماته کړه.

د دغه حال په لیدلو د هر چا په احساس کې بدلون راغی او مونږ وپوهېدو، چې کله خلک جنازه هم په ډول او سرنې وړي او په غم د بنادۍ گومان کوي.

په دنیا کې ډېر داسې غمونه شته، چې د خوشحالی په ډولۍ کې پټ دي او د خلکو په شعور او تمیز مسخري کوي.

زما پوه ملگري په دغه ورځ وویل: په رښتیا چې خوشحالی څوک په زور او جبر یا په ډېرو پیسو کور ته نشي وړلی، مگر خان لا تر اوسه په دغه حقیقت نه دی پوه او خپله خوشحالی په دغه ډول غواړي.

غم او خوشحالی

زما اشنا له ډېرو غمونو سره نااشنا دی. د هغه په کاله کې چا د ماشومانو ژړا نه ده اورېدلې او خپلو ماشومانو په مرگ او درد یې هېڅکله نه دي ژړلي، هغه حال چې یو پلار یې د خپل کوچني زوی یا ځلمي زوی د ځانگدن په وخت کې ویني، دی ترینه ناخبره دی. ده غوندې یې غمه سپری ډېر لږ پیدا کېږي او په همدغه سبب یې د خوشحالی برخه هم ډېره لږه ده.

دی چې په خپل کاله کې خپل خلف الصديق نه ویني په زړه کې ډېر ځورېږي او ځان بدبخته گڼي، مگر د ده دغه غم زمونږ په نظر کې د هغه چا له غمه ډېر سپک دی، چې دوه زامن یې ژوندي دي او یوه د ده په غېږ کې خدای ته ځان سپارلی دی، ځکه مونږ هغه ته د فاتحې د پاره ورځو او ده ته نه ورځو.

زمونږ دا عادت دی، چې که د چا په کاله کې نهه میاشتني اولاد مړ پیدا شي ویر ورسره نه کوو او هغه هم د غم کمپله نه غوروي، مگر په کوم کاله کې چې د دوه ورځو ماشوم مړ شي، هلته د غم او مصیب مجلس جوړېږي او خلک ورسره همدردی کوي.

موريس مترلینگ وايي: ((تاسې په ملیاردونو نطفې ضایع کوئ، مگر خوابدي کېږئ نه او دغه راز ضیاع د چا د غم او خپگان موجب نه گرځي)).

د دې خبرې معنی دا ده، چې زمونږ غمونه معقول نه دي، محسوس دي. هره ضایعه، چې یوازې عقل پرې پوهېدی شي او احساسات ورسره تعلق نه لري همدغسې بې اثره وي. زمونږ خوشحالی هم، لکه زمونږ غم په عقل او منطق اتکا نه لري، بلکې د شعور او احساس نتیجه ده.

غم او خوشحالی یوه په بل پورې تړلي دي او یو له بله نه بېلېږي، ځینې گمان کوي، چې خوشحالی له بې غمه خلکو سره زیاته ده او هغه څوک ډېر نېکبخت دی، چې هېڅ غم نه لري، مگر حقیقت دغسې نه دی او ښادي هر چېرې د غم په اندازه ده.

حقیقي بدبختي په بې غمۍ کې ځای لري او بې غمه سړي ته که سړی وویلی شو، نېکبخت خو ورته هېڅکله نه شو ویلی.

غم او خوشحالی، لکه د یوې ټوټې دوه مختلف مخونه دي، چې اصل یې یو دي. څنگه چې شپه او ورځ یو په بل پورې نښتي دي او هر کاله ته دواړه وړاندې وروسته راځي، د غم او خوشحالی ارتباط هم دغه راز ټینګ دی. که څوک وغواړي، چې هغه یو خپل کاله ته پرېږدي او دا بل ایسار کړي، له دینه لویه اشتباه بله نه شته.

داسې کېدلی شي، چې ورځ اوږده شي او شپه لنډه، یا شپه لویه وي او ورځ وړه وي، مگر داسې ورځ چې شپه ونه لري یا داسې شپه، چې ورځ ورپسې نه وي په دنیا کې نه شته.

که لمر تر اخرته پاس په سر ځای په ځای ولاړ وای د زمانې په رنگ کې هېڅ تغیر او تحول نه وای موجود هېڅوک به نه پوهېده چې شپه څنگه وي او د همدې لامله، چې شپه به چا نه پېژندله په دې به هم نه پوهېده، چې ورځ څنگه وي او څه کیف لري. غم او خوشحالی هم، لکه

شپه او ورځ یو په بل پېژنو، که غم له دنیا نه بېخي لار شي خوشحالي هم ورسره ځي که ژړا نه وي خندا هم نه شته.

هماغسې، چې هگی له چرگې پیدا کېږي او چرگه له هگی نه غم او خوشحالي هم یو د بل اولاد دي.

انسان باید په دې پوه شي، چې غم او خوشحالي یو ظاهري او اعتباري فرق لري، یعنې دا فرق هم لکه د شپې او د ورځې فرق د سترگو او نظر فریب پیدا کړی دی، چې د عقل او بصیرت خاوندان پرې نه غولېږي، بلکې رانده هم دواړه یو گڼي. څوک چې د عقل سترگې لري او د فلسفې شعور خاوند دی هغه زمانې ته په بل شان گوري او د شپو ورځو له سپینو او تورو پر دو نه هغه خوا بې رنگه زمانه په بل ډول ویني، هغه پوهېږي چې د زمانې دواړه مخونه یوه شي ته منسوب دي او یو حقیقت دوه رنگه ښيي.

ډېره ښه ده، چې عقل او پوهه په مونږ ډېر تسلط نه لري او مونږ یې له وهم او خیال نه لري کړي نه یو، گڼي اوس به شپه او ورځ را باندي یوه وه او خوشحالي به هم راباندي غمېدلې وه.

زمونږ غمونه او زمونږ خوشحالي زمونږ په ژوند کې هغه سوز او ساز پیدا کوي، چې بې له هغه د ژوند کیف او خوند نه پاته کېږي.

غم د خوشحالی څکلو ذایقه او احساس روزي او خوشحالی، لکه د خوړو میوو خوراک ترخو مرچو ته ضرورت لري.

که په دنیا کې ترخه شیان نه وي خواږه ډېر ژر زړه وهي او بې خونده کېږي.

د ژوندانه خوند، غم او خوشحالی ته ډېر ضرورت لري او په دغه خوند کې د عواطفو او احساساتو خاوندان ډېره برخه لري، هغه رانده هوښیاران، چې په ظواهرو نه غولېږي او د غم او خوشحالی په فرق نه

دي قایل، له دغه نعمته محروم دي، که مونږ ډېر عمیق فکر وکړو هماغه شی مونږ ډېر خوشحاليوي، چې مونږ یې ډېر خپه کړي یو او ډېر ځله هغه شي ته خو شحالېږو، چې زمونږ غم پکې پټ دی، لا ډېره ښه ده چې په جهان کې دغه راز ژور فکرونه ډېر لږ دي او احساسات مونږ ته دغه موقع راکوي، چې د غمونو او خوشحالیو حقیقت ته ډېر ځیر شو.

ډېر خلک دي، چې یوه ورځ یې گرانه ښځه مري او دی غمجن کېږي، مگر بله ورځ نوی واده کوي او د خوشحالی هغه زور غم بېخي هېروي، نو دغه د خوشحالی ډولۍ او هغه د غم جنازه یو له بله ډېر ربط لري، که هغه غم دغه کاله ته رانه شي دغه ښادي هم نه شي راتلی. دا وصال په حقیقت کې د هغه فراق نتیجه ده او په هغه ویر کې دغه سرور او سرود پټ دی. هر څومره چې د خوشحالی د پسرلي بارانونه زورور وي هغومره یې سېلابونه هم زورور دي. له دغې زورور بارانونو سره تندر او ډلۍ هم شته، لکه چې له ډېرو نویو افتخاراتو سره ډېر لوی خطرات ملگري دي. همدغه وجه ده چې زه له سپکو او کوچنیو غمونو څخه لوی او ستر غمونه ډېر ښه گڼم.

اخلاقي اساس

شوپنهور وايي: د اخلاقو د پاره له طرح نه ښه اساس نه شته، انساني اخلاق بايد په همدغه اساس قايم وي.

د ده په نظر کې اخلاقي عمل هغه دی، چې د شخصي گټې هېڅ اثر پکې نه وي او محض د بل د خیر د پاره وي.

کانت وايي: د انسان هغه عمل اخلاقي ارزښت لري، چې خاص د انساني تکلیف د پاره وي.

د ده په نزد انسانیت یو قانون لري، چې مخالفت ترې نه ښه نه دی او انسان مکلف دی، چې له دغه قانون سره سم وچلېږي. د ده په نظر هغه کار، چې د قانون د پاره کېږي او هغه کار چې د قانون د پاره نه وي شوی، مگر له قانون سره موافق دی یو له بله فرق لري.

دی هر نېک او ښه کار اخلاقي عمل نه گڼي، د ده په فکر اخلاقي عمل هغه دی، چې خاص د قانون د پېروی او د انساني تکلیف د پر ځای کولو د پاره اجرا شوی وي، نه د شخصي گټې د پاره. په همدغه سبب د یوه سوداگر صداقت او راستي، چې د تجارتي گټې د پاره نېک کار گڼي، مگر اخلاقي عمل ورته نه وايي، همدارنگه هغه څوک، چې ډېر زړه سواندی وي او په همدغه سبب له خلکو سره نېکي او احسان کوي، دغه راز نېکي او احسان د کانت په عقیده اخلاقي عمل نه دی.

دی وایي که دغه سړی له خلکو نه ډېرې جفاگانې ووينې زړه به یې سخت شي بیا به له چا سره احسان او نېکي نه کوي، مگر هغه څوک چې د خلکو جفاگانې وښي او محض د تکلیف د پاره له خلکو سره ښه کوي، دا کار اخلاقي قیمت لري او اخلاقي عمل ورته ویل کېږي.

مترلینګ وایي: هغه مینه چې انسان یې له انسان سره لري باید له ډېر لوړ او هسک ځای نه اخیستل شوې وي، که یو انسان وکړی شي چې له انسانانو سره عشق ولري او بشر دوستي د عشق له کوره واخلي نه ښایي، چې له ترحم نه کار واخلي او مینه یې د مرحمت او مهربانۍ رنگ پیدا کړي.

که څوک چا ته د عدالت له مخې څه ورکولی شي د احسان له لارې دې څه نه ورکوي، که د چا له لاسه پوره وي، چې د انسان احترام وکړي دلجويي او تسلي ورکولو ته حاجت نه شته. دی د انسان د پاره له چا نه رحم او شفقت نه غواړي، عشق غواړي د احسان له ورکړې نه د عدالت ورکړه ښه گڼي او له نوازش نه یې احترام د انسان د پاره غوره گڼلی دی.

دا سړی د عشق طرفدار دی، د ده په مذهب باید بادشاه او گدا یو له بله عشق ولري. ده ته له شفیق نه رفیق ښه ښکاري او له هغې مینې نه کرکه کوي، چې یو مهربان بادار یې له خپل صادق خدمتگار سره لري، دغه راز مینه چې د ترحم او شفقت رنگ لري یو انسان لوی او بل کوچنی ښيي، په دې مینه کې چې هر څومره مهرباني پرته ده هغومره پکې د محبوب حقارت هم شته، مگر په عشق کې کبر او لویي نه ځایږي او اغاتوب نه مني، دی انسان ته په ډېر لوی حق او ډېر زیات

احترام قایل دی، مگر دغه حق ورته په سوال او گدایۍ د احترام له لارې نه غواړي، د عدالت په اساس یې غواړي.

که بشر ښه انصاف وکړي خواران او مزدوران په بدایانو باندې ډېر لوی حق لري، خو دغه حق پټ پاته دی او خلکو هېرکړی دی.

روسو وایي: (هر وخت چې تاسې یو اسمان خراش قصر وینئ، یقین وکړئ چې د یوه ولایت کورونه د دغه قصر د بنا د پاره وړان شوي دي) که چېرې سم او صحیح حساب منځ ته راشي ډېر لوی بدایان د ډېرو زیاتو خلکو پورې دي او د دوی خیرات په حقیقت کې د دغه پور نیمگړې ادا ده، که یو سړی په دغسې احساس خوار او غریب ته څه ورکوي احساس یې ډېر لوړ او عالي دی او له هغه بل نه، چې دا کار خپل رحم او کرم گڼي عالي همت او لوړ شعور لري.

د چا پوهه چې د عشق په اب و هوا کې وده وکړي او عواطف او احساسات یې په عقل غالب وي، هغه د مترلینګ په شان فکر کوي او له نورو پوهانو نه یې فکر بل راز وي.

ښه او بد

خدای خبر دی، چې غل وکه خونې، یا یې کوم ډېر د شرم کار کړی و، هر څه چې و، خو خلکو یې متې تړلې وې او حاکم ته یې راوست، هر یوه ویل: دی ډېر بد سړی دی مونږ د ده له لاسه ډېره په عذاب یو، دی باید بندي شي او ډېره سخته سزا وویني.

حاکم هغه بد وگانه او زندان ته یې ولیږه، د هغه خپلوان اخندزاده صاحب ته ورغلل او هغه یې حاکم ته وروست، کله چې حاکم د اخندزاده صاحب له راتگه خبر شو یوه ټوټه مخې ته ورغی، د هغه لاسونه یې ښکل کړه او په ډېر عزت یې خپل ځای ته راوست.

د اخندزاده صاحب له خبرې هېڅوک نه شو وتلی، حاکم هم د ده امر ته غاړه کېښوده او بندي یې خوشې کړ.

ما چې دغه حال ولید په دې پوه شوم، چې دلته د ښو او بدو فرق نه شته، ځکه د ښه سړي لاسونه ښکلوي او د بدو سړو لاسونه تړي، مگر ټول د ښو او بدو په فرق یو شان نه دي پوه شوي. د همدې له امله هغه سړی، چې د خلکو په نظر کې بد و اخندزاده صاحب ښه وگانه او له بنده یې خلاص کړ.

زما ملگري وویل: دوی د ښواو بدو په تمیز کې ډېر غولېدلي دي، وایي زمونږ ملک ډېر بد سړی دی، ځکه چې د غلو ملگری دی او غله

په حاکم باندې خوشې کوي، مگر همدغه کار چې اخندزاده صاحب وکړ هغه ته بد نه وايي.

هرکله چې خونيان او داړه مار بنديان شي د ده په برکت خوشې کېږي او د گنهماکارو شفاعت د ده کار دی. دی یوازې له حاکمانو نه غله نه خلاصوي. که شکرانه غټه وه په آخرت کې یې هم د خلاصولو ذمه کوي او پس له مرگه یې هم ملگري دي.

که یو حاکم یو غل د ملک په خوله خوشې کړي دا کار دوی ته بد بنکاري، مگر که د اخندزاده صاحب سفارش یې پرېږدي، نو بیا په ښه سپړتوب او دینداری کې حسابېږي. د هر چا بدې که په ډېرو پردو او رنگونو کې پټه وه هغه د دوی په نظر کې ښه سپړی دی او که چا خپله بدې نه پټوله یا یې نه شوه پټولی دوی ورته بد وايي او په بد نامه یې یادوي.

دوی هغه څوک غل گڼي، چې د سوداگرو قافلې وهي او د بډایانو په کورونو داړې غورځوي، مگر د هغه چا لاسونه او پښې ښکلوي چې په چل او فرېب د خیراتونو قافلې خپل کاله ته راگرځوي او د مسکینانو حق غصبوي.

پخوانۍ ډیوی

په کاله کې برق لگېده، مگر پاس په رف باندې د تورو تېلو مسینه ډیوه ایښې وه، په څنگ کې یې یوه بله ډیوه هم وه، چې یو وخت پکې شمع بلېده.

هغه خوا د خاور یونو تېلو لاتین ښکارېده او داسې معلومېده، چې هرې ډیوې په خپل وخت کې دا کور رڼا کړی او د کاله خلکو یې په رڼا کې ډیوې شپې سبا کړي دي، مگر اوس ترېنه څه کار نه اخیستل کېږي او د شپې په کور کې برقونه بلېږي.

د زمانې دا عادت دی، چې زاړه شیان له کاره باسي او نوي شیان په کار اچوي، مگر خلک خپل زوړ حال نه هیروي او زړو شیانو ته په جگو رفونو باندې ځای ورکوي.

دا عادت بد نه دی، چې څوک زاړه خدمتونه هېر نه کړي او زړو خدمتگارانو ته په قدر وگوري، مگر کار باید له نوو شیانو واخیستل شي او په کورونو کې وخت په وخت نوې رڼا گانې پیدا شي.

انسان په هر وخت کې یوې رڼا ته محتاج دی او دا رڼا د هر کاله خپله خبره او خپله وضع بدلوي. د عالم تغیر چې د دنیا یو قانون دی همدغه تقاضا لري، چې هر څه باید یو راز او بل راز شي او یوازې لوی خدای تل تر تله په یوه حال باقی وي. د همدغه بدلون او تغیر په وجه د علم او پوهې رڼا هم هر وخت خپل فانوس بدلوي او د لوښو په بدلون په لوښو کې پراته شیان هم بل راز کېږي. هغه رڼا چې د خاورو له تېلو

پیدا کېږي هغه نور، چې د لمر او سپوږمۍ له کوره راځي، هغه برېښنا چې د اوبو له ابشار څخه حاصلېږي د ظرف او محل په اعتبار یو له بله بېلېږي. که څوک په دغو ظاهري صورتونو ونه غولېږي او حقیقت ته ځیر شي، نو د شېرمو او پښې په بوتو د غوزانو او زيتونو په ونو کې یوه رڼا موجوده ده، چې په هر راز ډیوه کې بېل کيف پیدا کوي. که څوک هغه تیل چې په ډیوه کې ويني يا دغه سيزونکی برق، چې په برقي نغريو کې گوري په اوبو کې وليدی شي هغه ته اور او اوبه دومره فرق نه لري او د جهان په هره زره کې یو ه رڼا ويني، چې د صحرا په کانو کې هم شته. هغه نور چې کلیم په کوه طور کې لیده، په هره ونه کې شته، مگر محرمانه سترگې غواړي.

که د انسان تعقل قوي شي او د حواسو له قیده راووځي (که څه هم د بشر اوسنۍ پوهه هماغه رڼا ده، چې د حواسو له کرکيو رانوتلې ده) په هر شي کې به یو نور گوري او د وجود په نړۍ کې به دا تور او سپين نه وي! اوس مونږ د حواسو له تاثیر لاندې یو، چې په تېلو غوړ لاسونه په پندانه وچوو.

که لوبښي او ظروف زمونږ د نظر مانع نه شي، نو په هر کور کې د یوې ويالې يا د یوې چينې اوبه دي او د ټولو مشرب یو دی.

که مونږ د سیند او ويالې، د کوهي او کاريز، د واورې او باران په نومونو او صورتونو ونه غولېږو، نو واوره، ږلۍ او باران د یوې کورنۍ خلک دي او اور او اوبه هم دومره پردي نه دي، په حقیقت کې همدغه خوږوالی دی، چې په خټکي، هندوانه، توت، انگور، ناک او منيه کې یې حلول کړي او په هر محل کې یې بېل صورت بېل خوند او بېل نوم پیدا کړی دی.

هغه لوی او واړه خمونه، چې د بېلوبېلو میوو او دانو شربتونه او عرقونه پکې پراته دي ټول یو کیف لري او د کجورو او اوربشو په منځ کې څه فرق نه شته. په دغسې کتنه چې سپری له اشکالو او صورتونو نه هغه خوا وگوري سپري ته دا معلومیږي، چې کورت او شپرومېې له یوې غرکې راوتلي دي او مایعات او جمادات زمونږ ظاهري حواسو بېل کړي دي.

هغه وخت چې زمونږ تماس او تعلق له مادیاتو نه قطع شو او مجرد شو بڼایې، چې د نن ورځې علم او معرفت بل راز شي او دغه رڼا بل شانتو وویڼو، دغه وخت به د نن ورځې وسایل لکه د دې کوتې بېکاره ډیوې په کارنه وي او علم و پوهه به په نورو قلبونو کې ځان څرگند کړي، چې اوس یې مونږ نه شو لیدلی.

انتخاب

زما ملگری له اجتماعي مسایلو سره ډېره زیاته علاقه لري، کله چې ولس د شورا د پاره وکیلان انتخابوي یا د حکومت مشر خپل وزیران ټاکي دی په انتخاباتو باندې په زړه کې سل اعتراضه لري. د ده په نزد سم او صحیح انتخاب ډېر مشکل کار دی او که دغه کار بل څوک کوي، دی پکې ډېر عیبونه پیدا کولی شي. دی وایي د گوستاولوبون دا خبره رښتیا ده، چې په خلکو باندې حکومت کول دومره گران کار نه دی، لکه چې په خلکو کې لایق کسان پېژندل او انتخابول مشکل کار دی.

زما ملگری دا یوه لویه اشتباه گڼي، چې اجتماعي کارونه داسې کسانو ته وسپارل شي، چې هغوی په خبرو کې ډېر مهارت لري او په خبرو ډېر ښه پوهېږي. ده د کوم عالم خبره ډېره خوښه کړې ده چې په خبرلوڅو نطقانو کې د فکر خاوندان ډېر لږ پیدا کېږي. د ده په نزد هغه څوک، چې ډېرې ښې خبرې کولي شي ښه ښه کارونه نه شي کولی او ډېر فکر کونکي هم د کار خک نه دي.

زه د ده دا خبره ځکه ښه گڼم، چې دی په خپله د فکر خاوند دی او په خبرو کې هم ډېر ښه دی، هغه څوک چې د ځان په باب کې هم له حقه نه تېرېږي او د قضاوت په وخت کې په ځان هم حکم کولی شي

باید ښه یې وگڼو او په قدر ورته وگورو. اوس خو به پوه شوي یاست، چې زما ملگری په اجتماعي مسایلو کې څومره عمیق فکر لري، مگر زما علاقه له ده سره په فکري او علمي دقت نه ده بنا، بلکې د ده شعر او ادبي جنبه مې ډېره خوښه ده.

دې علاوه په دې، چې شاعر او لیکونکی دی په شعر او ادب کې ډېره ښه نقادي هم کولی شي، یعنې که هر څومره ښه شعر بد په نظر ورغی یا د شعر خاوند ښه سپری نه و، دی پکې داسې باریک عیبونه پیدا کولی شي، چې نور یې په ذره بین هم نه شي لیدلی، مگر کوم شعر چې دی په خپله انتخاب کړي هغه هم ډېر ښه نه وي یا یې نور په ښه والي نه شي پوهېدای. گورئ! زما مقصد دا نه دی، چې ښه شعر او بد شعر نه پېژني، بلکې یقین لرم چې ادبي محاسن او معایب ورته ډېر ښه معلوم دي، زما په نظر کې دی ډېر ښه شاعر دی، مگر د ده له باریک نظر څخه په وېره کې یم، چې دا خبره یې په مزاج بده ونه لگېږي، ځکه چې اناتول فرانس په خپل یوه کتاب کې لیکلي دي، چې ډېر ښه شاعر هماغه دی چې ډېر خودپرست وي او بې له ځانه بل څوک په نظر کې نه لري.

زما دغه ملگری یوه ورغ د وطن په کاردارنو باندې بحث کاوه، چې ځینې یې ښه گڼل او ځینې بد، ما چې د ده دغه انتخاب ولید په دې پوه شوم، چې د شعر له پېژندلو نه د سرو پېژندل گران کار دی او د اشخاصو په عمل کې دومره اختلاف نه شته، لکه چې په نظر کې شته.

دا کېدی شي چې ډېر خلک په یوه چلم خوله کېږدي، مگر فکرونه او نظرونه یو راز نه دي، د حسن انتخاب، د شعر انتخاب، د شخص انتخاب په هر ځای کې یوه اختلافي مسله ده، چې د هر چا د ذوق او

نظر په لحاظ فرق کوي. که هر چېرته لار شئ او هر چا ته لار شئ یو به د بل په انتخاب اعتراض کوي او دغه شکایت به هر ځای موجود وي.

حجازي د ایران ډېر ښه او مشهور لیکوال لیکي: زما یو دوست چې له ډېرو ښو لیکوالو څخه دی د ایران په فرهنگستان انتقاد کاوه، چې په دغه علمي او ادبي انجمن کې ولې ځینې بېسواده اشخاص په عضویت انتخاب شوي دي او لیاقت ته نه دي کتل شوي، مگر څومره چې ده د ایران د فرهنگستان اعضاوو ته بد ویل هغومره یې د فرانسې د اکاډمۍ اعضاء ستایل او د هغوی انتخاب یې ډېر صحیح گانه، څو ورځې وروسته چې زه (حجازي) د فرانسې د اکاډمۍ له یوه غړي (مسیوماسین یون) سره په پاریس کې مخامخ شوم، نو د اکاډمۍ بحث منځ ته راغی او هغه په ډېر قهر وویل: (د فرانسې له اکاډمۍ نه خرابه دستکاه بله نشته. څو ورځې پخوا یو تن د کتابونو ناشر، یعنی (کتاب پېرودونکي) کتاب فروش، چې د اکاډمۍ د ځینو اعضاوو کتابونه د تملق د پاره چاپوي او خرڅوي یې د اکاډمۍ غړی شوی، چې د ادبیاتو په پوله هم نه دی تېر شوی)).

دا کیسه همدغلته پرېږدئ، چې د فرانسې د اکاډمۍ انتخابات د اناتول فرانس په وخت کې وگورو.

دغه لوی او مشهور لیکوال په خپل یوه کتاب کې د دوو تنو (شاگرد او استاد) مذاکره د اکاډمۍ د یوه غړي په باب داسې لیکي.

شاگرد: مسیو... د اکاډمۍ په عضویت انتخاب شو او دا انتخاب زه ډېر بد گنم. دا سړی د معاشرت په ادابو ډېر ښه پوهېږي او له هر حزب سره تگ راتگ لري، سربېره په دې یوې لوړې کورنۍ ته هم منسوب دی او وراره یې د کلیسا واکدار دی. دی په خپله هم ډېر څه لري او په

کاله کې یې ډېر ښه شراب پیدا کېږي، مگر ذوق او هنر نه لري او د لوړې قريحې خاوند نه دی، ځکه راته دغه انتخاب ډېر ناوړه معلومېږي او په بد نظر ورته گورم. استاد: ناوړه انتخاب ته هېڅکله بد مه وايه او په دې پوه شه، چې په کارونو کې د تصادف او انفاق ۱-۲ برخه ډېره زياته ده، هغه کار چې تاسو ته مسخره معلومېږي په حقيقت کې يو انتقام وي، چې تقدیر يې د تفریح د پاره د عقل او تدبير له خاوندانو څخه اخلي.

تاته دې دا معلومه وي، چې په دغسې انجمنونو کې د هوس او تفنن د پاره هم ځای پرېښودل په کار دي. د قريحې او نبوغ خاوندان غالباً د معاشرت او گذران خلک نه وي.

تا ته دې، د قريحې او نبوغ خاوندان غالباً د معاشرت او گذران خلک نه وي.

که يوه جامعه سل په سلو کې عقلي او منطقي وي سل په سلو کې به د تحمل وړنه وي او د عدالت له ساړه فشار لاندې به هر څه ساړه وي. کوم انجمن چې يوازې له لويو او فوق العاده اشخاصو جوړ شوی دی ډېر لږ خلک به ورسره علاقه ولري. ډېره ښه ده چې ټيټ او حقير اشخاص له دوی سره گډ شي او د تفریح باعث وگرځي. په دغه صورت کې به ټيټ کسان له لوړو کسانو نه علمي او معنوي استفاده کوي او لويانو به هم، چې خپله مقايسه له دوی سره په نظر کې نيسي خوند اخلي. دا کار د دواړو په گټه دی او اکاډمي په دغه ډول د خپلو مهمو غړو اهميت نورو ته ورکولی شي. څنگه چې د لمر او ستورو څخه ځينې ذاتي او ځينې اکتسابي ځلښت لري، د اکاډمي اعضاء هم بايد دغه راز وي، چې د ځينو رڼا ځينو نورو ته انتقال او سرايت وکړي.

دغه راز ناوړه انتخابات د دغه انجمن د حیات او بقا د پاره ډېر ضرور معلومېږي او ډېره بڼه ده، چې اکاډمي د خپلو غړو په انتخاب کې اشتباه وکړي یا د تصادف له تاثیر لاندې راشي او دغه راز خلک هم انتخاب کړي.

که ناوړه اشخاص هېڅکله د اکاډمۍ په غړیتوب نه انتخابېدلی، نو هغو کسانو ته به ډېر لوی توهین او تحقیر متوجه و، چې اکاډمۍ نه قبلولې. مونږ باید دغه راز ظاهري اشتباهات حقيقي هونبیاړي وگڼو او په نفرت ورته ونه گورو.

د عقل برخه په ژوندانه کې

پاک خدای چې ژوند پیدا کړ غرایز یې هم ورسره پیدا کړه، چې ژوند وساتي او د حیات شمع مړه کېدو ته پرې نږدې.

همدغه غرایز دي، چې د هوا مرغان او د ځمکې ځناور یې د زیږولو او نسل ساتلو کار ته داسې متوجه کړي، چې هېڅ غفلت پکې نه ځایېږي. د همدې لامله د هوا مرغان هر کال نوي کورونه جوړوي او نوې هگۍ پکې رږدي. له هگيو نه بچي را ایستل او بچو ته دانه په خوله کې راوړل د غریزې کار دی.

یو کوچنی ماشوم، چې په لومړۍ ورځ د مور په تې باندې خوله رږدي او روي یې بې له غریزې بل لارښونکې نه لري، هغه پاملرنه چې یوه چرگه یې د خپلو بچيو په نسبت لري کوم تعلیمي کار نه دی، بلکې د غریزې او فطرت په تقاضا اجرا کېږي. کومه شهواني قوه، چې نر او ښځه یې یو د بل په نسبت لري د غریزې غوښتنه ده، چې د ژوند ساتلو او د نسل د بقاء د پاره په انسان او حیوان کې وجود لري، یعنې د ژوندانه ساتنه او د نوع پایښت د غرایزو وظیفه ده. هر کله چې غرایز په حیوان کې ډېر قوي وي او په انسان کې ضعیف غونډې دي، نو انسان ته عقل هم ورکړ شو، چې د ژوند په کار کې له غرایزو سره مرسته وکړي او د غریزې په خوښه استعمال شي، یعنې عقل یوه آله

ده چې غریزه یې استعمالوي، نو عقل باید د ژوندانه د وسایلو برابرولو په کار کې صرف شي او د ژوند اسباب برابر کړي، نه دا چې د حقایقو او پتو اسرارو د کشفولو په کار کې صرف شي او د ژوند اسباب برابر کړي، نه دا چې د حقایقو او پتو اسرارو د کشفولو کار ترېنه واخلو او بېخایه یې استعمال کړو. د عقل اصلي کار همدغه دی، چې له مادې سره تعلق پیدا کړي او په موادو کې تصرف وکړي. طبیعي علوم او ریاضي علوم دا مدعا ډېره ښه ثابتوي، چې د عقل کار له جسم او مادې سره دی چې باید ابعاد وپېژني او کمیت ته متوجه شي، ځکه چې د کیفیت پېژندنه د عقل کارنه دی او عقل د دغه مقصد د پاره نه دی پیدا شوی همدغه سبب دی، چې انسان یا له کیفیت نه بېخي غافل دی یا کیفیت ته هم د کمیت په نظر گوري، مثلاً: زمانه په اصل کې کیفیت دی او د کیف له مقولې لاندې راځي، مگر انسان د خپلې ساعت تیرۍ د پاره، چې د ژوندانه یکنواختي ورکه کړي دغه کیفیت له مقولې لاندې راووست او د ځمکې حرکت د ستورو حرکت او نور حرکتونه یې زمانه وبلله، هئیت نجوم ریاضیات په همدغه مفیده اشتباه بناه شوه او د دغې لویې غلطۍ په وسیله لوی لوی مقصدونه حاصل شول.

که انسان ښه غور وکړي پوهېږي، چې عقل انسان ته د دې د پاره ورکړ شوی دی، چې د الاتو او مصنوعاتو په جوړولو کې ترېنه کار واخیستل شي او یو څه جوړ کړي، نه دا چې په څه پوه شي او د کمیت ادراک وکړي.

د عرب پوهان په دغه راز ښه پوهېدلي دي، ځکه یې د ژوند ښه کولو په کار کې له عقل او پوهې نه ډېر کار اخیستی دی او زمونږ پوهان په نورو تصوراتو کې غرق دي.

مونږ باید د جوړولو او پوهېدلو په فرق قایل شو.
جوړول اسانه کار دی، مگر پوهېدل گران کار دی.
د شاتو مچۍ غسل جوړوي، مگر په حقیقت یې نه پوهېږي.
مونږ ژوند کوو او د ژوند وسایل برابروو، مگر د ژوندانه په حقیقت نه
یو پوه شوي.
ډاکټران او طبیبان د ژوند په خدمت تر ډېره حده موفق شوي دي او
د زړه حال، د سږو حال ورته معلوم دی، مگر ژوند نه پېژني او له روح
نه ناخبره دي.
د انسان ډېره لویه او مهمه وظیفه د ژوندانه ساتنه او روزنه ده.
عقل او فکر، علم و فن د همدغه مقصد د پاره دي، چې د ژوندانه
اسباب او وسایل برابر کړي او په همدغه لاره کې ترېنه کار واخیستل
شي.

حسابي خبرې

استاد ویل: تاسې باید هر وخت له ځان سره حساب وکړئ او حسابي خلک اوسئ!

د ده یو حسابي درس دا و: که یو عدد له بل سره داسې یو ځای کړو، چې یو پاس او بل لاندې وي لکه ۲۲ نو څلور(۴) ترېنه جوړېږي او دواړو وجود هم په خپل حال نه پاتې کېږي، که دواړه څنګ په څنګ یو ځای کړو لکه: ۲۲ دوه ویشته ورنه جوړېږي او دوه شلې کېږي. د دواړو عددونو شکلونه او صورتونه هم په خپل حال پاتې کېږي، ځکه چې دلته د ملګرتیا او ورورولۍ راز پټ دی او په هغه بل صورت کې تفوق تسلط او محوه کول معلومېږي.

ده ویل: که دوه مساوي عددونه لکه: (1-1) (2-2) (3-3) هریو له بل نه وړاندې یا وروسته کړو نتیجه یې یوه ده، مګر په دوه متفاوتو عددونو کې تقدم او تاخیر ډېر زیات فرق راولي او په مقدار کې ډېر تفاوت راځي. که مونږ(یو) او (نه) یو ځای کوو او داسې یې لیکو (۱۹) نونس کېږي، مګر شل کېږي نه، که همدغه دوه عددونه داسې ولیکو(۹۱) خبره سلو ته نږدې کېږي او ډېر زیاتوالی پکې راځي.

شعر او فلسفه

ورپځې پورته په هوا کې دي، ځاگانې ښکته په ځمکه کې.
هغه څه چې په هسکو ورپځو کې شته په ژورو ځاگانو کې هم شته
په دغو اوبو باندې هم هماغه تنده ماتېږي.
د لوړ خیال او د ژور فکر نتیجه یوه ده.
ته: یا خپل نظر ډېر لوړ کړه یا په خپل گړېوان کې ډېر سر ښکته کړه:
د شاعر او فیلسوف فرق همدغه دی، زه شعر او فلسفه دغه
شان گڼم.

ولارې اوبه

له ښاره ووتم سمه او ودانۍ مې پرېښوده، د لوړو غرونو سر ته وختم، له هغه ځایه ستاسې لوړې مانۍ ډېرې ټیټې ښکارېدې او په دې پوه شوم، چې مونږ په ډېر ټیټ محیط او ټیټه هوا کې ژوند کوو.

د غره له سره ډېر لرې ځایونه لیدل کېږي او نظر ډېر لرې څار کوي، ځکه ما هم د زمان او مکان په لرې گوټ کې هغه څه لیده، چې د کور او کلي خلکو نه شو لیدلی.

همدغه وخت زه وپوهېدم، چې فرعون او قارون په کلو او ښارونو کې پیدا کېږي، مگر خدایي تجلي په غرونو کې ځان ښي او کلیم له کوه طور نه الهام اخلي. د لمر لومړۍ رڼا د غرو په څوکو پرېوځي او وروستی وداع هم د غرو له څوکو سره کوي. شپانه په غرونو کې دي او قصابان په ښارونو کې.

د بودا او زردشت ښې نښانې په غرونو کې دي او فرهاد د عشق د غره ازانگه ده.

د غرونو اوبه ډېرې پاکې او ډېرې رڼې دي. د غرونو هوا ډېره صافه او بې دوړو ده.

تاسې غرونو ته یوازې د کمیت په لحاظ مه گورئ، د کیفیت په لحاظ هم دلته ډېر څه شته، چې په سمه کې نه شته.

که په غرونو کې قیمتې لعلونه شته، نو د غرونو ښکلي او ښایسته منظرې هم په ښارونو کې نه پیدا کېږي.

زه غرونو ته نندارو او تماشو د پاره تللی وم او د ولاړو اوبو سیل مې کاوه، ما ته چا ویلي و، چې هلته یو ډېر لوی ډنډ دی، چې پخوا به پکې ښاپېریو لمبل او ملوک به له بدرۍ سره همدغلته کتل.

زه لاړم او دغه ډنډ مې ولید د ډنډ په غاړه ډېر ساعت کښېناستم او تر ډېره وخته له فکر او خیال سره مشغول وم.

دغه لوی ډنډ د صبر او سکون په مقام کې څه شور او فریاد نه کاوه، د حال په ژبه یې خپل عمیق احساسات داسې ښکاره کول.

زه د لویو غرونو په ډېره لویه کنده کې ایسار یم او د ولاړو اوبو په نامه یادېږم، زما لیدو ته خلک راځي او زما مهیبه منظره ویني. هېڅ لامبوزن دا جرئت نه کوي، چې زما په سر ودانگي او زما مخ په خپېرو ووهي. په ما باندې د چا بېړۍ نه گرځي (زما کبان څوک نشي نیولی) د هیچا جال په ما باندې نه دی لوېدلی. زه د هېچا په واک او اختیار کې نه یم، مگر په عین حال کې بې واکه او بې اختیاره یم. زما په پښو کې لکه غرونه لوی لوی زنجیرونه پراته دي او زه یې ځای په ځای درولی یم.

هغه ازادي، چې له مستو سیندونو او زورورو سپلاونو سره شته له ما سره نه شته.

زه عمق لرم، شور او مستي لرم، موج او حرکت لرم.

زه ډېر خلک غرقولی شم، مگر ځان له قیده نه شم خلاصولی.

زما قوت او طاقت ایسار دی، ما ځان ته د یوې چینې او یوه لښتې قدر ته مجرا پیدا نه کړه او د دغو ماشومانو ازادي هم زما په برخه ونه

رسیده. زه ډېر لوی قوت یم، مگر ازاد نه یم، ایسار یم، ځکه هېڅ نه شم کولی او هېڅ رانه جوړ نه شوه.

زما عمر عبث تېرېږي، نه رانه برق او بریننا پیدا شوه نه سمسور باغونه، نه مې جهان ولیده او نه جهان ولیدم. زه ښارونو او ودانۍ ته ښکته نه شوم. ما خپل موج او حرکت ونه لید او د شور او مستۍ په کیف ونه پوهېدم. زه د ځان غوندې نورو ډنډونو سره یو ځای کېدای نه شم، مگر د کابل سیند د کونړ له سیند سره یو ځای کېږي او دواړه له اباسین سره خپل موجونه خپل شور او خپله مستي یو ځای کوي.

قید او اسارت عزیزان له عزیزانو نه لرې ساتي، ځکه د یوه کوهي اوبه له بل سره نه شي گډېدلې. لوی ډنډ ته لاره نه لري، مگر د اسمان ورپځې یو له بله گډېږي او د یوه باغ مرغۍ بل باغ ته ځي.

زما طبیعي میل دانه دی، چې ځای په ځای غلی ولاړ یم او هېڅ حرکت نه کوم. زه د سپلاني حرکت او توپاني قوت غوښتونکې یم.

زه باید دغه سکندري ضد مات کړم او ځانته لاره پیدا کړم.

که زه له دغه قیده خلاص شم. زما له طوفان به خلک وویریږي او زما له فیضه به ملکونه اباد شي.

زه به بحر او دریا به لاره پیدا کړم او هلته به بې برخې نه یم.

زما په زړه کې ډېر څه نه شته، مگر د شور او غوغا ژبه نه شته.

ته زما د حال په ژبه پوه شه او زما په حال کې عمیق فکر وکړه.

هغه وخت، چې زه د ډنډ په غاړه ناست وم، لکه صحب حال په بل

حال کې وم او د خیال پروازونه ډېر او چت وو.

په دغه وخت کې زه له لوړو خیالونو او ژورو فکرونو سره اشنا شوم

او ډېر لري به مې کتل همدغه وخت ما ته د پسرلي زورور بارانونه را یاد

شوه، چې له دې لوړو غرونو په ډېر شور او زوږ مخ بسکته روان وو او هیچا یې مخه نه شوه نیولی.

د هغه سېلاب تعلق د اسمان له وړبڅو او اسماني برېښنا گانو سره وه، ځکه یې ډېرې ځمکې لاندې کړې او له هره قیده ازاد و. دا ډنډ له تپت او ژور محیط سره علاقه لري، ځکه په ځای ولاړ دی او عمري قید تېروي. ای هغو کسانو، چې د پوهې او هوښیاری عمق ته پریوتې یاست او په اسفل السافلین کې ژوند کوی! په دې پوه شئ، چې دغه راز لوی ډنډونه د هغه شبنم مقام او منزلت نه شي پیدا کولی، چې د شپې د گل په نازکو پانو پرېوځي او سحر د لمر د وړانگو او حرارت سره اسمان ته خپږي.

هغه اوبه چې د نورو ځاگانو په تل او تورتم کې دي، په دې نه شي پوهېدی چې د پسرلي بارانونه او سېلابونه څنگه دي او څه کوي؟ دغه راز لوړ مضمون دغسې تیتو ته نه شو ویلی او د ژورو ځاگانو په اوبو کې د دنیا زورور بارانونه هم موج او حرکت نه شي پیدا کولی.

ښه حاکم

هغه چې نه نفس لري، نه نفسي خواهشات.
نه يې په زړه کې ډار شته، نه طمع.
نه له موقوفۍ وېرېږي، نه د ترفيع پروا لري.
نه رشوت اخلي، نه تنخواه.
نه له چا سره عناد لري، نه د چامراعات کوي.
نه د چا مخ گوري، نه چا څټ.
نه زور ور پېژني، نه غريب.
نه يې څوک خپل دي او نه پردي.
نه سپارش مني، نه تملق اوري.
نه چاته خاندي، نه چا ته وچولی تريووي.
پوهيږئ دا حاکم څوک دی؟
هو! قانون او عدالت.

لیکوالی، املاء انشا

دوه دهقانان

دهقانانو د مني فصلونه ټول کړه او د کروندې کارونه تمام شوه، هر چا خپله غله کور ته وپورته او خپل وابنه یې په ځای کړه، د ژمي واورې شروع شوې. هر څوک تیارې غلې ته کښېناست نرخونه له پخوا نه جگ لارل، د پروړې قیمت یو په دوه شو.

یوه دهقان فکر وکړ، چې اوس د قلبې غوایان خپله نیمه بیه په نس خوري او یو پند وابنه په پنځه روپۍ خرڅېږي، ښه به دا وي چې خپل غوایان خرڅ کړم او په وښو خرڅولو هم ډېرې پیسې پیدا کړم، چې ژمی تېر شو او پسرلی راغی بیا به د یوې د پاره غوایان واخلم خپله دهقاني به کوم.

بل دهقان غوایي نه درلودل هغه هم ده غوندې هوښیار او د فکر خاوند و، هغه وویل چې اوس ژمي دی غوایان په نیمه بیه لاس ته راځي، نو راشه همدغه اوس غوایان واخلم او پسرلي ته مه گوره، ځکه چې هغه وخت دغه نرخونه نه پاتې کېږي. دا دوه هوښیار دهقانان په سودا کې جوړ شوو او هر یوه دا ومنله، چې دغه سودا د ده د پاره سودمنه ده.

په دې سودا کې دواړو خپل عقل او فکر ښه جنګولي دي، مګر دا یو قمار دی، چې وړونکی یې لانه دی معلوم، انسان که هر څومره عمیق او دقیق فکر وکړي بیا هم دیوه شطرنج باز مثال لري، چې ټول فکر یې د قمار په لوبه کې خرڅیږي او بې د چانس له موافقه لوبه نه شي وړلی. دا دوه دهقانان هم په حقیقت کې شطرنج بازان دي او هغه چالونه شطرنج بازان یې داسې او پیل په وړاندې کولو او بېرته کولو کې سنجوي. دوی یې د غوايانو په خرڅولو او اخیستلو کې له نظر لاندې نیسي، مګر دومره خبره ده چې دوی له یوه چاله زیات نه شي سنجولی او فکرونه یې له ابتدا او انتها نه تجاوز نه کوي. هغه یو د وښو ګراني ویني، د غوايانو ارزاني نه ویني، دغه بل دغویو ارزانی ته ملتفت دی، د وښو قیمت ته یې پام نه دی.

د غویو خاوند، چې خپل غوايي یې په هغه بل خرڅ کړ، هغه مجبور شو د ده واښه هم په ګران قیمت واخلي او کڅوړه تشه کړي.

د دوی سودا خوسر وښو وښو، چې چانس او طالع له کوم یوه سره ملګرتیا کوي او دا بیع د چا په ګټه تمامېږي.

په دې انتظار کې څه موده تېره شوه، پسرلی لانه و راغلی، چې ټاکو راغی او د دهقان دواړه غوايان په تېره چورکۍ حلال شوه. لومړي په خپلې هوښیاری شکرونه ویستل او ویل یې زه پوهېدم، چې زنده جان مال مرګ او درد لري، هسې نه چې د څارویو مرض راشي او لوی تاوان

راواوري، نو راشه خپل غوايي پرې خرڅ کړه او پیسې نغدې کړه. په کور او کلي کې به یوه او بل ویل، چې د غویو پلورنکی هونبیار و گټه یې وکړه هغه بل کم عقل و، ځکه یې تاوان وکړ.

هر کله چې د لومړي دهقان هونبیاړي ټولو ومنله، نو هغه بل خپلې ناپوهۍ ته ملتفت شو او گمان یې کاوه، چې هغه په رښتیا دغه ورځ لیدله او زه خدای ږوند او کون کړم، چې له پسرلي نه مې د مخه غوايي واخیستل.

څو ورځې، چې نورې هم تېرې شوې د لومړي دهقان په کور غدی ولوېده. دی کم بخت ووژل شو او پیسې غلو ویوړې دا ټاکو د غوايي له ټاکو نه هم بتر و، چې هم سر لار او هم مال. یه کور کې یې کونډه او یتیمان پاتې شول، چې خپل خوراک او پوښاک ته حیران و. هر چا به ویل، چې نغدې پیسې په کور کې ساتل همدغسې کارونه لري. ده غریب د څارویو مرگ او درد لیده او خپل مرگ یې نه لیده دغه وخت دا معلومه شوه، چې دویم دهقان، یعنی د غویو اخیستونکی ترده هونبیار و، د هغه بلا په مال ولگېده او د ده په ځان شوه اوس، نو ده خپل بربت تاوول او ځان ته یې عاقل خان ویلي.

دغه وخت پېښو او حوادثو دا خرگنده کړه، چې د دهقانانو په پوهه او سنجش کې څه ډېر فرق نه و، دواړه لکه د یوه خره غوږونه برابر وو،

یوه که د غویو مرض لیده، د توري شپې غله یې نه لیدل هغه بل، چې له غلو نه خبر و د غویو مرض ورته نه و معلوم.

وگورئ! پېښې او حوادث زمونږ په قضاوتونو او فیصلو کې شومره دخل لري که دهقان په کاله غدی نه وای لوېدی هونښیاري ترېنه هېچا نه شوه وړلی، مگر کله چې غلو د ده سر او مال ویوره هر چا پرې د بې عقل فتوا وکړه.

دا ده زمونږ پوهه او هونښیاري.

دوه جنازې

په یوه ورځ په یوه ساعت کې له یوې شفاخانې نه دوه جنازې راووتلې هغه یو د کم خونۍ په وجه او دا بل د فشار خون په سبب مړ شوی و، هغه جنازه څلورو تنو په اوږه رااڅستې وه. د دې بل په جنازې پسې بې حساب لوی او واړه موټرونه روان وو.

هغه یوه وینه نه درلوده، ځکه مړ شو، د دغه بل وینه زیاته شوې او تېزه شوې وه، ځکه یې ژوند ونه شو کړای.

دوی دواړه مړه شول، مگر مرګونه یې یو راز نه وو او مرضونه بېل وو، یو د نورو وینې هم ځکلې وې او دېته محتاج و، چې ډاکټران یې له وجوده وینه وباسي. بل ته چا خپله وینه نه وه پرېښې او بې وینې و.

یو د افراط او بل د تفریط له لاسه مړ شو، هغه چې فقیر و او په فقر الم مړ شو، د هغه له مرګه د باختر اژانس هېڅ خبر نه شو، د دې بل د مرګ اطلاع اخبارونو په ډېر تاسف اڅستې وه او د جرايدو مخونه یې په ماتم کې تور شوه.

دوی دواړه یو بادار او بل مزدور و، څه موده پخوا ښاغلی بادار رنځور شو، ډاکټر د مزدور وینه د رنځور وجود کې انجکشن کړه، د مزدور قوی

وجود کمزوری شو او بادار په لږ وخت کې د هر راز خوراکونو په زور او د عیاشي په وجه په فشار خون مبتلا شو.

چېرته چې دغه شان باداري او مزدوري وي دغه شان کارونه کېږي او د یوه په ځای دوه مري.

یو کمزوری کول او بل قوي کول د دواړو په مړینه تمامېږي او د ظالم او مظلوم عاقبت همدغه شان وي.

مونږ دا راز مرگونه طبیعي گڼو، مگر په حقیقت کې قتل او مقاتله ده، چې د وینو پور ورته ویلی شو.

په دغسې مرگونو کې هم قاتل او هم مقتول شته، مگر زمونږ پوليسان او حاکمان پرې نه خبرېږي او داسې معنوي قتلونه له نورو نه دوی ډېرکوي.

دلته دا عادت دی که چا څوک په ټوپک وويشت یا یې په چرو وواهه پوښتنه یې کېږي، مگر که چا د چا ډوډۍ وخوره او هغه له لوږې مړشو، دغسې قاتل ته سزا نه ورکوي.

ملیت او ملي استقلال

هغه وخت چې یو کوچنی ماشوم په خبرو نه پوهېږي او خبرې نه شي کولی، نو د مور او پلار نومونه هم نه پېژني او په ذهن کې یې د خپل او پردي مفهوم نه وي ناست. د کورنۍ او قبیلې، د قام او ملت څه فکر له ده سره نه وي او له دغو الفاظو سره وروسته اشنا شي، مگر په همدغه حال کې هم دومره تمیز لري، چې خپله مور پېژني او خپل پلار هم نه غلطوي.

دا د پوهې لومړۍ نښه ده، چې د ماشوم په سترگو کې ظهور کوي او دایره یې ورځ په ورځ لویېږي.

دا احساس له عقل او تفکر نه پخوا پیدا کېږي او د مشرۍ حق لري. د انسان د معرفت اساس همدغه دی او له همدغې نقطې نه د بصیرت او بصارت لیکه شروع کېږي. د ماشوم فکر چې هر څومره وده کوي هغومره د خپلوانو په پیژندلو زیات موفق کیږي او خپلوان یې ډېرېږي، یعنې له کوره کورنۍ ته راشي او له کورنۍ نه قبیلې ته ورننوزي او بیا

له ملت او ملیت سره اشنا شي، یعنی د خپل ولس ټول افراد خپل وگني او د یوه بېل ملت ټول افراد ورته پردي ښکاره شي.

د خپلو او پردو د پېژندلو وروستی حد همدغه دی او د دنیا ملتونه په همدغه حد ولاړ دي.

د یوه متمدن او مترقي انسان معیار همدغه دی، چې د قرابت سلسله یې دغه حد ته ورسېږي او د کور او کورنۍ، د قام او قبیلې په تنگه دایره کې ایسار پاته نه شي. د دې خبرې معنی دانه ده، چې نږدې خپل او لرې خپل په منځ کې به څه فرق نه وي او د ملت هر فرد به عیناً خپل سکني ورور گني یا به د کور او کورنۍ دایره محوه کوي او په دغه لویه دایره کې به اوسي.

نه هېڅکله داسې نه شي کیدای، بلکې څنگه چې هر سړی په خپل کور کې اوسي او کور یې په یوه لوی ښار کې وي او ښار په یوه مملکت کې واقع دی هر فرد به په خپل ملت کې همدغه شان وي او په دغه ډول به ځان یو واړه ملت جز گني. خپل ځان د ملت جز گنل او دغه کل پېژندل همدغه معنی لري، چې د خپل پردي فرق به کوي او دواړو ته به په یوه نظر نه گوري. که څوک د خپل ملت او پردي ملت فرق نه کوي یا یې نه شي کولی هغه د کوم ملت جز نه گنل کېږي. که څوک هېڅوک پردي نه گني هغه په حقیقت کې هېڅوک خپل نه گني او خپلوان نه لري. که پردیتوب په دنیا کې نه وای خپلتوب به هم نه و.

ملیت او ملي وحدت په همدغه احساس بنا دي، چې سړی د خپل او پردي فرق وکړي او دواړو ته په یوه نظر ونه گوري دا حس په انسان کې ډېر قوي او ډېر طبیعي دي. د انسان په فطرت کې دا خبره پرته ده له پردي زویه به خپله لور ښه گڼي او خپل به ورته ښاغلي معلومېږي.

دغه احساس په یوه قام او یوه ملت پورې اختصاص نه لري.

هر چېرته همدغه حال دی او په دې کار کې د مشورې او سلا څه فرق نه شته. د خپل او پردي تمیز په ډېرو بې تمیزو خلکو کې هم شته. مسلمان او کافر یو او ناپوه د خپل او پردي په فرق قایل دي.

څو زر کاله پخوا هم خپل خپل و او پردي پردي و، څو زره کاله وروسته به هم دغه شعور او دغه احساس موجود وي دا هغه حقیقت دي چې، په شرق او غرب کې نه بدلېږي او په هر دین او هر آئین کې شته هغه زمانه په خیال او تصور کې نه راځي، چې یا وروري او عزیزگلوې دومره ببخونده شي، چې د یوه پلار زامن ځانونه پردي گڼي یا پردي خلک د عشق او محبت هغه جذبه پیدا کړي، چې هر څوک هر چا ته ورور او عزیز ووايي او د یوه میراث د ټول عالم حق وگرځي، زه یقین لرم چې هېڅکله به میندې او پلرونه د نورو اولاد ته په هغه نظر ونه گوري، لکه چې خپل بچو ته گوري.

زه دا نه شم منلی، چې د خپل او پردي مرگ به په خلکو یو شان اثر وکړي او په دغه ویر او هغه ویر کې به څه فرق نه وي موجود.

په عمرونو به د مور ژړا او د خور ژړا له نورو نه فرق لري او هر څوک به د خپل پلار په مرگ یتیم کېږي.

هغه زمانه د هېچا په تخمین کې نه راځي، چې د خپل او پردي کاله توپیر او تمیز له منځه لاړشي او ټول کورونه خپل شي یا ټول پردي شي.

اوس خو ږوند هم د خپل کاله لاره نه ورکوي او څاروي هم ماښام خپل کاله ته راځي، په دې بې ثباته دنیا کې، چې کوم شی ډېر ثابت او پایدار معلومېږي هغه د خپل او پردي فرق دی.

ملیت او قومیت په همدغه ټینګ اساس ولاړ دي او ملي وحدت د فطرت د تشکیلاتو فصل او باب دي.

دغه متمایز رنګونه، چې په اقوامو او مملکتو کې وینئ ډېر پاڅه دي او هېڅوک یې نه شي بدلولی.

له دغه وحدت سره، چې په یوه ملت کې یې وینئ، هغه غیرت تړلی دی چې یو ملت یې د بل په نسبت احساس کوي.

که چا د خپلو او پردو فرق نه کولی، ملتونه به نه وو جوړ شوي او دغه سیاسي او ملي تشکیلات، چې نن وینئ په دغه ډول به نه وو.

همدغه د ځان او د بل فرق دی، چې یو ملت د بل ملت سلطه او نفوذ نه مني او د خپل ملي استقلال د پاره ډېرې لویې قربانۍ ورکوي.

مراکش او تونس همدغه احساس له فرانسویانو نه بېل کړل او الجزایر هم د دغه حس او شعور په قوت د فرانسې له لوی قوت سره په جگړه اخته دي.

د پښتونستان توریالي ملت د پاکستان په مقابل کې همدغه احساس ټینګ درولی دی، هغه پردیتوب چې د دې دواړو ملتو ترمنځ موجود دی ارومرو دوی یو له بله بېلوي او دا بېلتون ډېر حتمي او یقیني دي.

دغه راز ترکیب او تالیف، چې په زور او جبر بنا وي او انساني فطرت ترې نه کرکه کوي ډېر بې بقا او بې وفا معلومېږي.

د خپل او پردي تمیز د فطرت قانون دی او هر سیاست، چې له دغه قانون څخه مخالف وي هېڅ قوت یې حمایت نه شي کولی.

د بشر فطرت او طبیعت په بله خوا ګرځول د انسان کار نه دی او عقل یې نه مني. نن ملي شعور او ملي احساس ډېر قوت موندلی دی او له دغه قوت سره هېڅ قوت مقابله نه شي کولی، ځینې گمان کوي چې که علم ډېره ترقي وکړي او د ګډ ژوند وسایل زیات شي، نو ملي او قومي تعصبات به ورک شي او ټول عالم به د بشریت په نامه یو وجود

شي، یعنی بیا به د خپل او پردي فرق نه وي او درست ملتونه به یو ملت شي. دا ارزو په اول نظر ډېره ښکلې معلومېږي، مگر له حقیقت نه دومره لرې ده، چې مونږ د مریخ له کرې نه هم دومره لرې نه یو. اوس خو مونږ وینو او گورو، چې د دنیا ډېر پوه او مترقي ملتونه له نورو نه په خپل ملیت ډېر ټینګ دي او ملي احساس په متمدنو قومونو کې ډېر قوي دی.

همدغه احساس د نن ورځې په ادب او فلسفه کې ډېر اثر لري او په انسان کې یې ډېره خودي او خود شناسي پیدا کړې ده. د جهان د څو زرو کالو تاریخ په همدغه بنسټ ولاړ دی او دغه بنیاد یې ډېر مضبوط کړی دی.

نن د هر ملت په نظر کې خپل ملي استقلال د یوه ډېر لوی ناموس حیثیت لري او له دې نه لوی افتخار بل نه شته. د دغه مقصد د پاره خلک سونه اولادونه قربانوي او بې استقلاله ژوند ډېر لوی ذلت گڼي، که چېرې ملي احساس او ملي شعور په ډېر قوت موجود نه وای د استقلال قیمت به ډېر لږ و او د دنیا لویې امپراطورۍ به نه ړنگېدی، استعمار به دغسې بده قیافه نه درلوده او یو ملت به د بل ملت له سیوري لاندې خوشحاله و.

دغه ملي جشنونه، چې هر مستقل ملت یې د خپل استقلال په یاد کوي او په ډېر قدر ورته گوري د ملیت تجلیل او احترام په کې پروت

دی او همدغه معنی لري، چې یو ملت د بل ملت حاکمیت په ځان نه شي منلی. مونږ باید په دې خبره ډېر فکر وکړو، چې ملي استقلال د ملي احساس او شعور محصول دی. هر څومره چې دغه حس قوي وي هغومره به زمونږ استقلال هم قوي وي. د استقلال ساتنه د ملیت قوي جذبې ته ډېر شدید ضرورت لري، که دغه احساس په یوه ملت کې کمزوري شي هغه د استقلال په قدر او قیمت نه شي پوهېدلی او د همدغې ناپوهۍ په وجه دغه لوی نعمت ساتلی هم نه شي.

مونږ باید خپل ملي امتیازات ملي شعور او ملي احساس ډېر ټینګ وساتو او د خپل استقلال تقویه وریږوې مربوط وگڼو.

ملي یو والی

هغه خلک، چې په یوه وطن کې اوسېږي گټه او زیان یې یو وي، د یوه واکمن امر ته یې غاړه ایښې وي له یوه بېرغ لاندې راتولېږي او مشترک تاریخ لري یو ملت بلل کېږي.

افغانستان یو وطن دی، د دې وطن اوسیدونکي یو ملت دی، د دې ملت نوم افغان دی، لکه چې په افغانستان کې ساړه او تاوده، وچ او لامده، هسک او ټیټ ځایونه شته، چې په ځینو کې یو راز غلې او میوې کیږي، په ځینو کې بل راز. په ملت کې هم راز راز خلک شته، چې کره وړه یې یو بله ځیني فرقونه لري. مونږ ته په کار دي، چې په دې خبره ښه ځان پوه کړو، چې وطن هغه تنگ او کوچنی کور نه دی، چې د یوه پلار او د یوې مور او لادونه به پکې استوگنه لري او نه هغه کلی دی، چې ټول اوسېدونکي به یې یو خپل یا یو قوم وي. په دې اوسنی زمانه کې اوس ځینې داسې کورونه هم شته، چې یو مسلمان

پښتون له یوې روسۍ یا امریکایۍ مېرمنې سره پکې اوسې او دواړه د یوه او لاد مور او پلار وي.

هر کله چې په یوه کاله کې دا حال وي، نو په یوه لوی وطن کې به ولې هندو او مسلمان، شعیه او سني، پښتون او تاجک د یو ملت په حیث نه اوسېږي.

زه ډېر داسې دوه ورونه پیژنم، چې یو پښتو وايي او بل پارسي.

ژوند

ښایي چې تاسې به کله داسې سړي لیدلی وي، چې لاس او پښې نه لري، سترگې یې ړندې او ژبه یې گونگه وي، مگر ژوندی وي.

دغه راز سړی که په گېډه موږ او په تن پټ وي او په ښه کور کې اوسي، یعنې د شتمنۍ کورنۍ غړی وي بیا هم د ده ژوند بې خونده او بې اهمیتته دی.

په ژوند کې چې حرکت او فعالیت نه وي او له قوت او قدرت نه محروم وي، څه ارزښت نه لري. هغه ژوند چې پوهه او بصیرت ورسره نه وي او د شعور او احساس برخه یې نیمگړې وي ښه ژوند ورته نه شو ویلی. گېډه مړول، په ښه کور کې اوسېدل او ښه اغوستل د ژوند لومړي ضرورتونه دي، مگر کافي نه دي. په ژوند کې د ذهن او روح اطمینان د آینده په نسبت ښه انتظار، د انساني ازادۍ او بشري حقوقو تامین او تکمیل ډېر مهم ضرورتونه دي.

په ژوند کې له کمیت نه کیفیت ډېر مهم دی. ژوند باید ښکلی او ښاغلی وي.

د ژوند د پاره جمال او جلال دواړه په کار دي.

لذت او افتخار د ژوند لاس او پښې یا د الوتلو وزرونه دي.

که ژوند خوار او غریب وي دا دومره ډېره د افسوس خبره نه ده.

ډېر افسوس هغه وخت په کار دی، چې له ژوند نه د خلکو زړونه تور شي او ژوند ته په کرکه وگوري. د یوه هېواد د واکمنو او مشرانو کار یوازې دا نه دی، چې د خلکو ژوند ښه کړي، بلکې ستر او مهم خدمت دا دی، چې د ژوند مینه په زړونو کې زیاته کړي او هیلې، اسرې را ژوندی کړي.

کېدای شي، چې په جنت غونډې ځای کې سړی له ژوند بېزاره شي یا په جونگره کې له ژوندانه سره مینه ولري. په ژوند کې یو معتدل حالت ډېر ښه دی او ښه ژوند هماغه دی، چې اعتدال پکې وي، یعنې نه ظالم وي او نه مظلوم، نه د چابادار وي او نه یې څوک بادار وي. هو! اجتماعي عدالت تل د ژوند د پاره ډېر ضرور دی، د ژوند ساتنه، د ژوند وده او د ژوند خوشحالي په همدغسې معتدله هوا کې امکان پیدا کوي.

چېرته چې عدالت او عدل نه وي هلته ژوند خوښ او ښاغلی نه وي او په دغسې ځای کې ژوند ډېر لوی عذاب دی. (وقناعذاب النار).

مترقي ژوند

ژوند د تحول او تکامل نوم دی، صحرا کاني چې په پېړيو په يوه حال پاتي دي، ژوندي ورته نه شو ويلی.

د پسرلي گلونه، چې له ځمکې را ټوکېږي، لويېږي، غوړېږي، مړاوي کېږي او خاورې کېږي په ژوندانه کې برخه لري او ژوند د همدغسې تغير او تحول نوم دی. هغه غله چې په کندو يا په گوډي کې پرته ده او هغه، چې دهقان يې په ځمکه کې کړي د ژوند په لحاظ ډېر فرق لري.

همدغه له خاورو لاندې زرغونېدل، لوييدل او پخېدل د ژوند انتظار دی او مترقي ژوند همدغه دی.

که مونږ انساني او حيواني ژوند مقایسه کړو، پوهېږو چې په انساني ژوند کې تغير او تحول، يعنې د حالاتو بدلون ډېر زيات دی او غير له انسانه په نورو حيواناتو کې تحولات ډېر لږ دي. حيوانات په زرگونو کالو کې هغومره فرق نه کوي، لکه چې انسانان يې په څو کالو کې کوي.

انسان په مرور د زمان خپل لباس، خپل کور، خپل خوی خپل فکر بدلوي او وخت په وخت په بل رنگ او بله بڼه را اوځي.

یو عصر له بل نه د همدغو تحولاتو په بنا بېلېږي او بدلېږي.

د عصر او زمانې په اقتضاء له ماضي نه مستقبل ته راتګ، زوړ حال پرېښودل او د نوي حال قبول مترقي ژوند دی.

هغه قام چې د حالاتو په بدلون قادر نه وي او خپل زوړ فکر، زوړ خیال، زوړ عادت، زړه پوهه په نوي نه شي بدلولی مترقي ژوند نه لري.

د ژوند د بقاء او لوړتیا د پاره د انسان په طبیعت کې د تحول او تجدد غوښتنه پرته ده او قدرت هم د تغیر او تحول قانون په ټولو مخلوقاتو جاري کړی دی.

هغه ژوند، چې د ودی او لوړتیا په حال کې وي د تجدد خوا ته ډېر تمایل لري.

کوم ژوند چې مرګ ته نږدې وي طبعاً د مړینې خوی او عادات پیدا کوي.

همدغه سبب دی، چې کوچنیان او ځوانان نوو شیانو ته ډېره هڅه کوي. نوی لباس ښه ګڼي او نوې کورنۍ له زړې جونګرې نه ډېره خوښوي، مګر زاړه او سپین ږيري له زړو شیانو او زړښت سره خدای پامانۍ ته نه دي تیار.

که مونږ د دنیا مترقي ملتونه له هغو قومونو سره مقایسه کړو، چې ژوند یې د ترقۍ په حال کې نه دی، دا به ومانو چې د مترقي حالت تغیر او تحول ډېر گړندی او په بېرته پاتې قومونو کې تحولات ډېر ځنډني دي. د جهان تاریخ همدا بڼیې، چې د بشري ټولنو تحولات په لومړیو مرحلو کې ډېر سست وو او اوس پکې ډېر گړندیتوب راغلی دی.

که څوک غواړي، چې خپل ارتقايي سیر او حرکت ځانته معلوم کړي، خپلو اجتماعي تحولاتو ته دې ځیر شي او ودې گوري، چې په عمومي او ضاعو او حالاتو کې څومره فرق راغلی دی.

د یوه ملت د پوهې او هوښیاری د معلومولو د پاره هم اجتماعي تحولاتو ته دې ځیر شي او ودې گوري، چې په عمومي اوضاعو او حالاتو کې څومره فرق راغلی دی.

د یوه ملت د پوهې او هوښیاری د معلومولو د پاره اجتماعي تحولاتو او تجدد پسندی ته کتل په کار دي.

د علم او پوهې خاصه او ممیزه همدغه ده، چې په انسان کې د زړو دودونو او رواجونو پابندي کموي او د نوي عصر ضرورت او احتیاج ته یې متوجه کوي، یعنی د تقلید پېټی سپکوي او د عقل او منطق په اساس د نوو افکارو او نوو خیالاتو د قبلولو استعداد ته ترقي ورکوي او ابتکاري قوه زیاتوي.

د عرف او عادت له غلامی څخه ازادي، د مدني پېشرفت په برکت حاصلیږي او زاړه ناکاره رواجونه د همدغې رڼا په مرسته له مینځه ځي.

راشئ! چې اوس خپل ځانته په ډېر ځیر وگورو او په خپل حق کې قضاوت وکړو، چې مونږ د نوي ژوند په قبلولو کې څنگه یو او د نوو افکارو په څرگندولو کې څومره جرئت او همت لرو.

زمونږ ذهني ازادي، چې د پوهې او تنویر نتیجه ده ترکومه حده ده او له اجتماعي نهضتونو سره څومره علاقه لرو؟

د خلکو نظر

انسان ډېر زیار کاږي، چې د نورو په نظر کې ښه شي او خلک ورته ښه ووايي.

د دغه مطلب د پاره دی ډېر ځله سمه لاره پرېږدي او په کږه لاره ځي، يعنې حقيقي ښه والی بدلوي او د دې د پاره، چې د خلکو په نظر کې ښه معلوم شي، نو د ریا او تګۍ رنگونه هم په ځان پورې مښي.

د خلکو نظر هم عموماً سم نه وي او ښه يا بد پېژندل د هر چا کار نه دی، ځکه ځینې بد کسان هم د خلکو په نظر ښه ورغلي دي.

زه دانه وایم، چې سپری دې د نورو د نظرمراعات نه کوي.

او دود دستور ته دې نه گوري، ځکه دا کار هر څوک نه شي کولی او علا الاطلاق ښه هم نه دی.

ما ته معلومه ده، چې د نورو ښه او بد نظر د انسان په ژوند کې څومره اثر لري. د ډېرو خلکو ډېرې خوشحالی او ډېر خپګانونه د نورو د نظر اغېزه ده او د خلکو نظر په سپري باندې هر څه کولی شي.

څنگه چې د یوه نظر باز نظر روغ سپري رنځور کوي او ډېره ښه ماني را نړوي دغسې د اجتماع نظر هم ډېر قوت لري او ډېر خلک يې ځانته تابع کړي دي.

ډېر کسان شته، چې په خپلو سترگو څه نه گوري او ښه و بد د نورو په نظر پېژني.

د خلکو نظرونو ډېر ښه شيان او ډېر ښه خلک هم بد معلوم کړي يا يې بد ښه ښودلي دي، خلک لا پريږده چې يوازې د حاکم په نظر به هم ښه سپری بد پري، نو بد سپری ښه کېږي، يعنې د نورو نظر په سپري اثر اچوي او په ژوندانه کې ډېر دخل لري. که هر څنگه سپری وي او د مودو ځوان وي بيا هم د نورو په ښه نظر خوشحاله پري او په بد نظر خوابدي کېږي، کله کله سپری د دې د پاره، چې د خلکو ښه نظر ځانته جلب کړي د هغوی نظر ته دومره ورجذب شي، چې هر څه د نورو په خوښه کوي او له هر څه ورته تېرېږي، د همدغې جذبې د پاره کله انسان ځينې ښه کارونه هم کوي او له ناوړو کارونو نه ځان ساتي، قرباني او فدا کاري، د نورو خیر غوښتل او نورو ته گټه رسول، په فن او هنر کې نوم ایستل، د نورو د ښه نظر د جلبولو اثر او برکت دی. که چېرې چا د نورو نظر ته په اعتنا نه کتلی انسانان به لکه د صحرا کاني یو له بله بې تعلقه وو او بل شان ژوند به يې کاوه، مگر ډېره ښه ده چې دغسې نه دي او د نورو په نظريه هم کار کوي. دا کار د اخلاقو د اصلاح د پاره هم ښه دی او د بې مبالاتي مخه نیسي

زه دغه کار ته ښه وایم، مگر داسې چې په هېڅ حد او اندازه ورته
قایل نشم.

سړی باید په دغه باب کې دومره افراط ونه کړي، چې د نورو د نظر
حلقه بگوش غلام شي او خپل فکر او شعر پکې داسې بایلي، چې د ده
شخصیت او حریت محوه شي او هېڅ ورته پاته نه شي.

څومره چې د انسان د شخصیت تجلي ته د نورو حسن نظر په کار
دی، هغومره د نورو نظر ته ځان سپارل د انسان شخصیت هم محوه
کوي.

د هر مجلس په رنگ رنگین کېدل او د هر چا فکر او نظر ته خضوع
او خشوع د سړي شخصیت راتیتوي او د عادي انسانانو په ډله کې یې
دروي. انسان باید ډېر کونښنې وکړي، چې خپله ازادي ورځ په ورځ
زیاته کړي. د فکر د حریت د پاره خدمت وکړي او په خپل شخصیت
متکي شي.

د هنر خاوند، چې هر څومره له ابدیت نه زیاته استفاده وکړي او له
انسانیت سره زیات تعلق پیدا کړي، هماغومره له خپل عصر او محیط
څخه لوړېږي او معاصرین ورته په ښه نظر نه گوري.

د عصر او زمانې له خلکو سره غوړ په غوړ تلل او د هغوی په فکر
ځان برابرول د عادي خلکو کار دی. فوق العاده اشخاص او د لوړ فکر

خاوندان هېڅ کله په دغسې قید او زندان کې نه اوسي او د خلکو ستاینې ته دغومره سر نه ټیټوي.

پوهان هر وخت په هر څه کې د خپل وجدان او ضمیر غږ ته غوږ ږدي او ناپوهان له اندازې نه زیات د یوه او بل نظر ته گوري.

د بصیرت خاوندان له دې خبرې سره دومره ډېره علاقه نه لري، چې د خلکو په نظر کې ښه ښکاره شي، بلکې کوبښن کوي، چې د خلکو نظر ښه کړي او ښه نظر پیدا شي.

د جامعي اصلاح او د فکر خدمت سپری مجبوروي، چې له هغو خبرو او هغو شیانو سره مبارزه وکړي، چې هغه په جامعه کې ښه گڼل شوي دي، مگر ښه نه دي.

که څوک د خلکو د نظر مراعات کوي، نو هغه بتان نه شي ماتولی، خلک ورته په ښه نظر گوري، بلکې مجبورېږي چې سر ورته ټیټ کړي او خلک ده ته هم په ښه نظر وگوري.

دغه راز خودخواهي او خودپرستي، چې ظاهراً غیر پرستي ده باید سپری پرېږدي او د نورو د نظر مراعات له اندازې نه زیات ونه کړي. د خلکو قضاوتونه اکثراً صحیح نه دي او پدې نه ارزي، چې سپری هر څه ترېنه قربان کړي.

د خلکو خدمت دا نه دی، چې سپری به ارومرو د دوی د خوشحالی د پاره کار کوي، بلکې حقیقي خدمت دا دی، چې د خلکو خیر او گټه په نظر کې ونیول شي او فکرونه، نظرونه، کارونه، خویونه اصلاح شي. که سپری د هر چا کار ته ښه وایي، چې هغه خوشحاله شي او ده ته په ښه نظر وگوري دا د پوره ټیټه سودا ده او د غلامۍ بوی ترینه ځي. که څوک خپه کېږي او خوشحالبېږي، که خلک سپري ته په ښه نظر گوري که په بد نظر، سپری باید ښو ته ښه او بدو ته بد ووايي. د بیان او وینا ازادي همدغه ده، د فکر او قلم ازادي همدغه تقاضا لري.

د یوه او بل ښه نظر دومره قیمت نه لري، چې د انسان ازادي سلب کړي او په غوږ کې یې د غلامۍ کړۍ واچوي. د نورو نظر که هر څومره ښه وي بیا هم هر سپری په خپلو سترگو بینا دی او له خپل نظر نه کار اخیستل په کار دي. که څوک هر څه د نورو په نظر گوري خپل نظر ته به شرمندګانده وي او د بصیرت حق به یې نه وي ادا کړی.

سپری باید یوازې د پوهانو نظر په نظر کې ونیسي او بس.

د حق اظهار

په هر هېواد کې، په هر ولس کې، په هر عصر کې ځینې اشخاص په کار دي، چې د حق اظهار خپل فرض وگڼي او خپل مال، خپل سر، خپل مقام ونه ساتي حق او حقیقت وساتي.

ولسونه دغسې خلکو ته له حده زیات محتاج دي، د ظلم د جبر او د ناروا ملا همدغه کسان ماتوي.

که دغسې خلک په یوه محیط کې نه وي، هلته داسې تیاره او تور تم وي، چې د حق او باطلو فرق نه شي کېدای، خدمت او خیانت، روا او ناروا د خلکو په نظر کې یو شان جلوه کوي. هغه اشخاص باید له سرو او سپینو سره وتلل شي، چې د زور او قوت یا د مال او دولت په خاوندانو پسې نه وي روان، بلکې په حق او حقیقت پسې درومي او حقایق څرگندوي.

ولسونه د همدغسې ایماندارو خلکو په بدرگه منزل مقصود ته رسېږي او همدغه اشخاص دي، چې ظلم او استبداد محوه کوي.

که دغسې خلک چېرته نه وي، نو هلته عدالت نه شته، انصاف نه شته، حقیقت شته او انسانیت هم بل راز خېره لري.

هر څوک باید په دې پوه شي، چې حق ویل لوی عبادت دی او حق نه پالل لویه گناه ده، دا گناه په دنیا کې هم انسانان په سل رنگه عذابونو گرفتاره کوي او په ژوندونې بنیادمان په دوزخونو کې اچوي. که د حق او حقیقت رڼا مړه کېږي دا مرگ د ملت او ولس مرگ دی او د عدالت جنازه هم سمه ورسره وځي.

ځینې کسان وايي، چې د حقایقو په اظهار کې د وخت او زمان او د محیط اقتصاد په نظر کې نیول په کار دي او هغه حقایق، چې ویل یې زیان او ضرر لري او نتایج یې بد دي باید ونه ویل شي.

مونږ دوی ته نه وایو د حق او حقیقت شان له دې نه ډېر پورته دی، چې موقع شناسي وپېژني او د اشخاصو د اقتضاتو قید او شرط ته غاړه کېږدي.

د حقایقو د اظهار د پاره حدود ټاکل او له قید او شرط لاندې یې راوستل له حقایقو سره مجاد له او مبارزه ده.

حق او حقیقت هر کله او هر چېرته د هر چا له خولې، چې وي د اورېدولو او منلو شی دی. د حقایقو پیروي په هر کار کې او په هر حال کې د هر چا د پاره په کارده، ترڅو چې یو قام او ولس په حقیقي لاره

روان نه شي او حقيقي اساسونه قبول نه کاندې توره شپه به يې سبا نه شي.

يو مملکت هغه وخت سعادت، قوت او شهامت پيدا کولی شي، چې حقایقو ته نژدې شي. په حقایقو پوه شي او په حقيقي اساساتو استفاده او اتکا ولري. حقيقت لکه د مداريانو ننداره نه ده، چې هر ساعت بېل رنگ او بېل شکل ولري. يوه سمه او مستقیمه لاره که لږه غوندې کږه شي بيا ورته سمه نشو ویلی او تور هر کله تور او سپين هر کله سپين دي.

ډار

زه چې وړوکی وم، د شپې به بیبکې توری د تناره په غاړه د پېریانو، دیوانو یا دروو او شیشکو کیسې کولې او ما به ورته غوږ ایښی و.

دې کیسو په ما کې ډېره وېره پیدا کړه، چې زه یې د شپو له تورتمه، له وړانو کنډوالو، له قبرونو او هدیرو نه ډېر وډار کړم او هره شپه به مې پرېشانه او وېرونکي خوبونه لیدل.

اوس چې لوی شوی او پوه شوی یم هغسې نه یم.

هغه ویره اوس زما په زړه کې نه شته او د شپې له تیاري نه نه ډارېږم.

که زه کومه شپه د هدیرې او یا وړانې کلا له څنګه تېر شم پېریان را باندې نه کښېني، مې مې مخې ته نه پاڅېږي، د قبرونو له شناختو نه راته بلاګانې نه پیدا کېږي.

ما اوس د شادمان دیو کیسه هېره کړې ده او د شیشکو ډار مې له زړه وتلی دی، مګر گورۍ! دا گمان ونه کړئ، چې زما وېره به اوس بېخي ورکه وي او هېڅ ډار به راسره نه وي. څنګه چې بې وېرې ژوند انسان

ته نه بنایي او هغه انسان، چې په زړه کې یې هېڅ ډار نه لري، له یوه ځناور نه ډېر فرق نه لري.

زما ډار اوس له پخوا نه ډېر شوی دی، پخوا زه د شپې ډارېدم اوس د ورځې هم ډارېدم، د رڼا ورځې ډار د شپې له ډار نه ډېر هیبت لري.

خومره ویره، چې له بناغلي انسان نه په کار ده له دیو او پیري نه نه ده په کار.

پخوا زه له مرگه وېرېدم، اوس ژوند زما په نظر کې ډېر مصیبت دی.

زه اوس له مرو نه نه وېرېم له ژوندو وېرېم.

کله چې زه کوچنی وم زما ډار هم کوچنی و.

هغه وخت، چې زه ناپوه وم زما ډار هم ناپوه و او د ډارولو په چل دومره ډېر نه پوهېدم، یو کوچنی ماشوم د خلکو له څپېرو او قهرو غضب څخه ویرېږي، مگر لویان او پوهان د خلکو له خندا نه هم ډارېږي.

یو پوه او هوښیار سړی له مکروبونو او د ملاریا له میاشو نه هم ډارېږي، مگر ماشومان او ناپوهان له دغسې ډار سره اشنا نه دي.

د یوه کوچني ماشوم د ډار د پاره تعویذونه هم شته، مگر د لویانو ډار په تعویذ هم نه ورکېږي. د واهمې ډار دومره دوام نه لري، لکه د عقل او

پوهې ډار، چې دروند او دوام دار دی. پخوا مونږ له هغه جنگ څخه وېرېدو، چې په کور او کلي کې به پېښ شو اوس له هغو جنگونو نه هم په وېره کې یو، چې د دنیا په یوه سر او بل سر کې پیدا کیږي.

یو وخت زه نورو څخه ویرېدم اوس له خپل ځانه او له خپل عمل څخه هم وېرېږم. پخوا به چې چا د لارې ملگری پیدا کړ، وېره به یې کمه شوه، مگر اوس له خپل ملگری ویرېږي او ورور له ورور نه په خوف کې دی.

مونږ اوس پوهېږو، چې شیشکې او دیوان او پېریان انسانانو ته څه زیان او ضرر نه رسوي، لکه چې خپله انسانان یې یو بل ته رسوي.

زمونږ دېښمنان په کور و کلي کې نه، بلکې زمونږ په ځان کې موجود دي.

مونږ باید له ځانه وډار شو او په ځان وډار شو.

حقیقت

دا کلمه زمونږ په نظر کې ډېره ښکلي معلومېږي او په تقدس ورته گورو، مگر څومره چې حقیقت ستایو هغومره حقیقت نه وایو.

که حقیقت ستایو هغومره حقیقت نه وایو.

که حقیقت رښتیا وبولو، نو رښتیا خو یا لېونی وایي یا زورور او دا دواړه زمونږ په هېواد کې ډېر لږ دي.

د حقیقت له لفظ سره ډېر ځله تریڅ کلمه یو ځای کوي او وایي:

((دا یو تریڅ حقیقت دی))

هو! حقایق اکثره ترخه وي او حق په تریڅوالي ستایل کېږي.

په علمي اصطلاح حقیقت په درې ډوله دی، مهجور حقیقت، متعذر حقیقت او متعارف حقیقت. په دغه لحاظ ویلی شو، چې زمونږ په خبرو اترو کې د حقیقت برخه ډېره لږه ده.

په شعر او ادب کې، خو معلومه ده چې له حقیقت نه مجاز او استعماري پله ډېره درنه ده، د ادب ژبه د حقیقت ژبه نه ده او ډېر خوږ شعر هماغه دی، چې د حقیقت له اظهار سره ډېر موافقت نه لري او ډېر ځله یو سپری د حقیقت په ویلو بې ادبه معلومېږي.

یوه ورځ یوه لوی سړي خپل لیکلی مضمون، چې څوک یې په معنی
 ښه نه پوهیدل څو تنو پوهانو ته لوسته او خلک یې په ستاینه مجبور
 کړي وو په هغه مجلس کې، خو هېچا څه انتقاد ونه شو کړای، مگر په
 بل مجلس کې چې هغه جناب نه و د حق ویلو او حقیقت بیانولو
 مسابقه شروع شوه او له ډېر اخلاقي جرئت نه کار واخیستل شو. یوه
 ویل چې په ټول مضمون کې له سره تر اخره د مبتدایانو یو سلسله وه،
 چې هېڅ خبر یې نه درلود، بل ویل دا ځکه چې دی په خپله مبتدي
 دی او له هېڅ نه خبر نه دی، دغه راز حقایق چې د ښاغلي... په غیاب
 کې وویل شوه د غیبت رنگ یې پیدا کړ، چې شرعي جواز یې نه درلود
 اخلاقاً ممنوع و.

اوس چې زه دغه حقیقت داسې بیانوم، چې نه د هغه لوی سړي نوم
 اخلم او نه د غیبت کوونکو پته درښیم دا بیا یو بل ډول حقیقت دی،
 چې باید گونگ حقیقت ورته ووايم.

هو! د حقیقت ژبه گونگه ده او فصاحت و بلاغت د ادب ژبه ده، چې
 په مجاز، کنایه، اشاره او استعاره چلیږي.

اوس پوه شوی، چې زمونږ په وینا کې د حقیقت برخه څومره خواره
 ده او د حقیقت د اظهار د پاره څومره موانع موجود دي؟

زما نظر

صحرا ته لارم یو کانی له بل سره برابر نه و.

غرونو ته وختلم، ځینې جگ او ځینې تیت وو.

ښارونه مې وکتل ځینې کورونه لوی او ځینې واړه وو.

په باغونو وگرځېدم ټولې ونې په یوه مېچ نه وې.

د سیندونو کبان مې ولیدل یو له بل سره په ټول کې برابر نه ختل.

د هوا مرغان هم ځینې غټ او ځینې کوچني وو.

ملایان مې ولیدل د چا پگړۍ غټې او د چا وړې وې.

کتابونه مې ولټول هلته هم ډېر تفاوت موجود و.

له یوه هېواده بل ته لارم او له بل نه بل ته په هر ځای کې تیت و

پاس او لوړې ژورې وې.

په هېڅ ځای کې نه د یوه لاس گوتې برابرې وې او نه د یوې خولې

غابښونه.

د لوی خدای کتاب مې بېرته کړ او دا مې پکې ولوستل.

ایا پوه او ناپوه برابر دي؟ ایا د رانده او بینا څه فرق نه شته؟ ایا د جنت او دوزخ خاوندان څه توپیر نه لري؟ ایا نور او ظلمت یو راز دي؟ په دې پوښتنو د غفلت له خوبه راویښ شوم او هرې خوا ته مې په ځیرځیر وکتل، څنگه چې د یوه پتې تپیر او د یوه بوتې کدوان یو راز نه و، د انسانانو سرونه هم غټ او واړه او د ټولو خولې برابرې نه وې.

ما په دې عالم کې په وارو وارو سترگې وغړولې او هرچا ته مې له هرې خوا په غور وکتل همدغه وخت زه د پرنبتو او لعینانو په معنی پوه شوم، قصابان او شپانه مې وپېژندل، د عدل او ظلم، د خیر او شر، د علم او جهل فرقونه راته ښکاره شوه.

هغه دیوان، چې خلکو له کوه قاف نه هغه خوا گیل، ما دلته په کور او کلي کې ولیدل.

د انسان په بڼه شیطان او د پرنبتو په صورت د یو سیرت انسان ته مې پام شو.

اوس زما له سترگو نه ډار په کار دی، ته زما له حقیقت بین نظر نه وډار شه!

عشق او هوس

نظرونه ټول یو راز نه دي، هر چا هر څه یو شانته نه دي لیدلي.

د عشق نظر او د هوس نظر یو له بله ډېر فرق کوي. د مین او بوالهوس ترمنځ د ځمکې او اسمان قدر فاصله موجوده ده. مین یو لیلی لري او هغه یې هم داسې لیدلي ده، لکه چې په توره شپه کې د غر له څوکې سپورمې لږ غوندي سر ښکاره کړي او بیا سمډلاسه په تورو ورېځو کې پته شي.

عشق د همدغسې اسماني پرنستې یوه جلوه ده، چې د عاشق په زړه کې طوفانونه پیدا کوي او د انسان نظر یوې نقطې ته داسې جلبوي، چې نور څه بیا نه شي لیدلی او هغه هم نه ویني، نور خوندونه او نورې نندارې د سړي هېرې شي او شپه ورځ د هجر او فراق په لمبو سوځي، مگر د هوا او هوس خاوندان د عشق له غمه بې غمه دي. دوی هره شپه په خرابات او میکده کې بل شان لوبې کوي او د عشق او عشرت په باده مست دي.

عشق د ناکامۍ او محرومیت نوم دی. هوا او هوس بې مشقته لذت او بې هجرانه وصال ته وایي.

معشوقو ته رسېدل هغه گران کار دی، چې د جهان لوی لوی امپراتوران یې هم له حده زیات سرگردانه کړي وي او ځینې کسان د ډېرو لښکرو په زور هم دغه سعادت ته نه دي رسېدلي، مگر هوس پالونکي هره شپه یوه نوې لیلی په غېږ کې نیسي او هغه شونډې بنکلوي، چې ډېرو نورو یې هم په وار وار خوند لیدلی دی. هغه چې د هر خریدار د پاره ځان سینگاروي او د یوه په غېږ کې بل ته خاندي، د هوسرانۍ د پاره پیدا ده، نه د عشق د پاره.

دغه راز مبتذل خوندونه د هوسناکو خلکو د پاره لږ نه دي، له دغسې ناپاکې یارانې نه د عشق داستان نه جوړېږي، د دوه مینو وصال هر چا ته ښکلی معلومیږي او هر څوک د مجنون او لیلی په فراق متاثر کېږي، مگر د هوس د خاوندانو معامله بده گني او په نفرت ورته گوري. دا ځکه چې عشق د خلکو په نظر کې دروند معلومیږي او هوس ته په سپکه سترگه گوري. هغه د پتنگانو کار بولي او دا د مچانو هر کار، چې د عشق د پاره وي په هغه کې ارو مرو یو څه فوق العادگي موجوده وي او د هوس د خاوندانو کارونه ټیټ او عادي معلومیږي، هغه قوت او قدرت، چې له عشق سره شته هوس ترېنه محروم دی. فرهادي عزمونه د عشق د خاوندانو په برخه رسېدلي دي. ایثار او فداکاری د

هوس د خاوندانو کار نه دی، سربازي او سرفرازي دواړه له عشق سره ملگري دي، په شعر او ادب کې هم د عشق برخه معلومه ده، هغه څه چې په یوه عالي احساس او لوړ خیال بنا وي او هغه چې د هوا او هوس د پاره وي او په ټیټ غرض بنا وي برابره دي، چا چې دغه هنر(ادب) ته د عشق په نظر کتلي دي او د دنیا د سود او گټې د پاره دا کار نه کوي هغه کله کله په ډېرو جگرخونیو یو ادبي شهکار د ابتکار میدان ته راباسي او ډنډه وینې یې خوراک وي، څوک چې د بازار رونق ته گوري او د خپلو هوسونو د تامین د پاره څه لیکي هغه هره ورځ بې زیار او زحمته مبتذل مضامین بازار ته وړاندې کوي او ظاهري ډول برابروي. هغه هېڅکله عمیق فکر نه کوي او په لوړو خیالاتو پسې نه گرځي.

ژورو فکرونو او د لوړو خیالونو خریداران هر کله او هر چېرته ډېر لږ دي.

دا راز متاع د خرڅولو هم نه ده، څه شی چې په دنیا کې ډېر نادر وي بې له احمقانو نه یې بل څوک نه خرڅوي. د ذوق او هنر په خاوندانو که هر رنگه بده ورځ راشي خپل گران او ډېر بها شیان نه خرڅوي، مگر عادي او معمولي شیان له کوره باسي.

هغه چې په خپل فن مین دی او له خپل کار سره عشق لري هر راز ناکامي او محرومیت قبلوي، مگر عشق په هوس نه بدلوي.

زه دا منم، چې د هوس خاوندان له روحي عذابونو او شکنجو نه خلاص دي او د دنیا په خوږو کې له نورو نه ډېره برخه لري. په دې هم پوهېږم، چې د عشق په کار کې څومره مشکلات موجود دي او په دغه خطرناکه لاره تگ څه مصیبتونه په مخ کې لري او دغه افتخار په ډېرو بدبختیو او کړاوونو کې پټ دی، د فن او هنر خاوند باید له هوا او هوس نه ځان وژغوري او له عشقه برخه ولري. په خپل کار کې عشق گډ کړي او د عشق د پاره هر څه قبول کړي.

د حقیقت عشق د ازادۍ عشق، د جمال عشق، د وطن او ملت عشق که په شعر او ادب کې ځای ونه لري، نو هوا او هوس پکې ځای نیسي او تجارتي متاع ترېنه جوړېږي، یعنې د ابتکار ځای ابتذال نیسي او شهوات په عواطفو او احساساتو غلبه پیدا کوي.

شاعر او اديب باید د ذوق او قریحې د پاره څه وليکي او د آني مصلحت په قید کې ځان ایسار ونه گڼي، که دغه راز متاع نن خریدار ونه لري او څوک ورته په قدر ونه گوري، له دېنه لویه مساله بله نشته. راشئ! چې د خرڅون فکر ورتو او کوچنۍ سودا پرېږدو. د شعر او ادب ازادي همدغه ده، چې هېڅ قیمت ونه لري او د مال په نظر ورته ونه کتل شي، ذوق د خرڅولو شی نه دی څوک چې خیال او فکر خرڅوي، هغه د دغه شي ازادي نه شي ساتلای او خپله ازادي ارومرو له لاسه ورکوي.

که ازادي د انسان معشوقه وي او د هوس په نظر ورته نه گوري، که څوک غواړي چې خپله ازادي په خپلو اثارو، په خپلو افکارو، په خپلو خیالاتو کې وساتي مادي سودا دې له زړه نه وباسي او د سود و زیان د ډار او امید غلامی دي پرېږدي.

د شعر او ادب ارتقا او اعتلا له هر څه نه دغې ازادۍ ته زیات احتیاج لري او له معنی نه د مادیاتو قربانول غواړي.

دا قرباني د هغه چا له لاسه پوره ده، چې شعر او ادب ته د عشق په نظر گوري نه د هوا او هوس په نظر، عشق ډېر خطرات، ډېر زیانونه او ډېرې گټې له پنبو لاندې کوي او په همدغه وسیله لوړېږي او د لوړتیا حقیقي راز د هوا او هوس په قربانولو کې پټ دی او عشق د قربانۍ او فدا کارۍ نوم دی.

قرباني او فدا کاري د لوړو احساساتو او عواطفو کار دی، چې په یوه شاعر او ادیب کې باید ارومرو موجود وي، که دغه کسان دغه کار نه شي کولی او نه یې کوي هر څوک پوهیږي له دېنه زیات معنوي انحطاط په تصور کې نه راځي. د فکر او ادب حقیقي پالنه د ډېرو پانیو په تورولو نه شي کیدای او مقید ذهنونه دغه کار نه شي کولی، دا د هغو کسانو کار دی، چې د لوړ شعور او ادراک خاوندان دي او د عقیدې له مخې کار کوي، دا کار زما په گمان دلته بڼه نه دی شوی او دغه وظیفه چا بڼه نه ده په ځای کړې. دلته د وطن مزدورانو او کاریگرو څه

نا څه خپل کار کړی دی او مونږ وینو، چې څوک لارې جوړوي او پېچومي اواروي، څوک کارخانو او فابریکو کې خدمت کوي، ځینې مانی او قصرونه ابادوي، ځینې نور د وړانولو په کار بوخت دي، ځکه وایم چې دلته ناپوهانو ډېر کار کړی او دا بیان یا ډېر لږ دی یا خپلې وظیفې ته ښه ملتفت نه دی او له عشقه محروم دی.

څومره توجه، چې معنی ته په کار ده اهل معنی یې معنی ته نه لري او په دې باندې ډېر افسوس او حسرت په کار دی، مگر دغه کار هم بوالهوس نه شي کولای او د درد خاوندانو ته ضرورت لري.

مضر احتیاط

که رښتیا ووايم مونږ ډېرې هونبیاړۍ او ډېرو احتیاطونو برباد کړي یو. یو چا زموږ په حق کې ویلي وو، دا خلک له ضرورته زیات هونبیاړ او محتاط دي.

راځئ چې په دې خبره کې فکر وکړو.

هونبیاړي، چې له اندازې نه زیاته شي او هام قوي کوي.

احتیاط، چې ډېر زیات شي لاسونه او پښې شلوي.

شمې اکا زموږ په کور او کلي کې په ډېرې هونبیاړۍ مشهور و او هر چا به، چې کومه مشوره غوښتله ده ته به راتلل.

د ده د هونبیاړۍ او احتیاط یوه نښه دا وه، چې ده تر اخره پورې خپل کور ته برق را نه ووست او ویل به یې که کله برق شارټ شي، نو حریق به واقع او کور به مې وسوځي.

د ده دا عدت و، چې په موټر کې به نه سورېده او ډېر لري ځای ته به هم پیاده روان و، ځکه چې د موټر له چپه کېدلو وېرېده او احتیاط یې کاوه.

هوا! دی له ډېره عقله پیاده گرځېده او کور کې به یې رښتیا هم ډېر لږ وه.

دغه شان هونبیاران او د احتیاط خاوندان زمونږ په مملکت کې زښت ډېر دي او د نوي تهذيب او تمدن قبلول له برق او موټر نه هم زیات مضر بولي.

زمونږ په ادارو او شعباتو کې ډېر هونبیار او ډېر محتاط اشخاص زیات لیدل کېږي، د دوی د نوي نهضت او نوې رڼا په قبلولو کې ډېر سخت مقاومت کوي او هغه کسان، چې له ځینو مزخرفاتو او مضرو افکارو سره مجادله کوي بې تجربې او افراطې هلکان گڼي، دوی وایي په هر کار کې اعتدال ښه دی او باید په هر څه کې له ډېر احتیاط نه کار واخیستل شي.

هغه څوک، چې یو قدم د عصر خوا ته نږدې کیږي او ارزو لري چې د دنیا له سیر سره موافقت وشي، دوی ورباندې سترگې سرې کړي او تهدیدوي یې، چې تاسې د قوم له روحیاتو، د محیط له مقتضیاتو ناخبره یاست او جامعه بربادوئ.

دوی ځانونه داسې ښيي، لکه چې د علم او عقل او تجارو سرمایه داران همدوی وي او دنیا د دوی په ښکر ولاړه، په دوی ودانه وي، مگر رحمان بابا وایي:

دا دنیا په احمقانو ده ودانه دانا نه کاپه دنیا باندې غرض
دوی هر وخت د اعتدال پسندی په نامه د نوي نهضت او مدنیت مخه
نیسي او غواړي، چې وړاندې تلونکي او پېشرفت غوښتونکي په خټ
بوځي او بېرته یې وگرځوي.

دوی خیال کوي، چې اعتدال او احتیاط، سکون او جمود قبلول دي
او یو قدم وړاندې ایښودل له احتیاط او اعتدال نه وتل دي.

تاسې پدې پوه شئ، چې همدغه کسان په خټ تلونکي (مرجعین)
دي، چې اعتدال په حقیقت کې نه پیژني او یا په دغه نامه د ملت د
پېشرفت مخه نیسي.

دغه محتاط او اعتدال پسنده طبقه، چې په اصل کې له اعتدال نه
ډېر لرې دي دوی کې د مسامحه کارۍ مماسات او سازشونو استعداد
موجود دی، په کوم ځای کې چې د حق او حقیقت اظهار په کار وي،
دوی غلي او خاموشه ناست وي او هر څوک، چې هر څه وایي دوی
ورسره سرخوځوي او خپل محبوبیت ساتي.

د دوی دا عادت دومره قوي شوی، چې د خدای رضا هم د خلکو په
نارضاۍ کې نه خوښوي او که د قوم له روحیاتو نه خلاف وي د دین او
عقیدې اظهار هم نه کوي.

له یوه خان او ملک سره دومره ناجایزه مراعاتونه کوي، چې طوایف الملوکی ته خبره ورسېږي، له سپین پگړیو سره تر دې حده مماشات اختیار کړي، چې د حقيقي اسلام په عوض ورسره جعلی او موضوعي خبرې ومني.

هو! دوی له هر چا سره سازش کوي، مگر له عصري ترقیاتو سره یې جوړه نه راځي، دوی په عین حال کې چې د نوي نهضت او عصريت له زړه نه مخالف دي یا یې د خپل مفاد د پاره مضر گني، ځلمو او ځوانانو ته داسې ښکاره کوي چې تاسې نه پوهیږئ او پخوا له وخته دنیا ته راغلي یاست، مونږ غواړو چې مخکې ولاړ شو او ترقی وکړو، مگر قوم جاهل دی او باید له ډېر احتیاط او اعتدال نه کار واخیستل شي.

دوی ته باید وویل شي، چې که تاسو غوندې محتاط او اعتدالیون موجود وو، دا جهل او ناپوهي به هېڅکله نه ورکېږي او څوک به یو قدم وړاندې وانخلي.

مگر که تاسو خلکو وپیژندلئ او زمانې ستاسې حال ښکاره کړ بیا به ډېر گړندي منزل مقصود ته ورسېږو او تاسو ته به د پښتنو په تاریخ کې بې ملامتۍ نور څه پاتې نشي.

هغه ځوانان، چې تاسو بېرته را گرځولي دي او په نورو مغزو کې مو زاړه فکرونه اچولي دي، تاسو سره به په خجالت کې شریک او سهیم

وي او ستاسې د خوشحالی او هوبنیاری او مضر احتیاط سر به ډېر ژر
بنکاره شي.

زه خپل وجداني مسئولیت رفع کوم او وایم: کومه رویه چې تاسې
نیولې ده، اعتدال نه دی تفریط دی، بلکې هېڅ نه دي او تاسې هېڅ نه
کوئ، مونږ تاسې پېژنو او پدې خبرو نه غولېږو.

ستاسې هوبنیاری او احتیاط ډېر ضعیف احتمالات او توهمات غټوي
او تاسې وپروي.

تاسې زمونږ قافله ځای په ځای درولې ده او د خپلو اسونو جلبونه
مو دومره ټینګ نیولي، چې یو یو قدم وروسته او په شا ځي.

دا ارتجاعي قدمونه مونږ ته ډېر مضر تمامېږي. تاسې د کاروان او
قافلې مخه نیولې ده او ستاسې توقف د ټولو د معطلۍ سبب ګرځي. د
خدای د پاره تاسې له مخې لرې شئ او مونږ پرېږدئ، چې وړاندې ولاړ
شو او یو ځای ته ورسېږو.

حاکمانو ته وایم

ای هغو کسانو، چې ستاسې په لاس کې د حکومت لښته ده ستاسې په امر یو سپری وهل کیږي، تړل کیږي، جریمه کیږي او هر څه کیږي.

ستاسې په نظر یو بې گناه په محبس کې لویږي او یو گناهگار له بنده خلاصیږي. ستاسې په عدالت مظلومان له ظلمونو نه نجات مومي او ستاسې په بې انصافی ظلمونه، جبرونه په عالم کې خرڅیږي.

ستاسې غفلت او بې خبري عالمونه تباہ کوي او ستاسې په ویښتوب او هوښیارتوب ډېر ښه ښه کارونه کېدلی شي.

که تاسې په سمه او صحیح لار روان شئ ډېر بې لارې خلک په په لار کیږي. که تاسې په خپله د نفس او شیطان په لاره درومئ، نو په عالم کې د ظلمونو له لاسه بې تمیزه قیامت او بې میزانه محشر جوړیږي.

ستاسې په لاس کې د حکومت زور او قوت موجود دی، که تاسې له یوان یا لېونیان شئ د خدای مخلوق تباہ کیږي.

که تاسې ماشومان او اطفال اوسئ ستاسې په طفلانه لوبو ډېر کورونه خرابېږي، که تاسې رانده او کانه شی حق او عدالت مري او ظلمونه، فسادونه، بدبڼه کارونه رواج مومي.

تاسې پدې پوه شئ، چې د دنیا د نظام او انتظام د پاره خدای دوه شیه پیدا کړي دي، چې یوه ته حکمت او بل ته حکومت وايي.

حکومت هېڅکله بې له علم او پوهې، بې له تدبیر او سیاست څخه چې له دې ټولو نه په حکمت تعبیر کېدلی شي، مخکې نه ځي او تش کوټک په دنیا کې نه چلیږي.

اوس په متمدنه او مترقي دنیا کې یو سړی په ډېر علمي لیاقت او لوړ شخصیت حاکم کېدلی شي او هغه څوک دغه رتبه او مرتبه گټلی شي، چې په تدبیر او سیاست کې اوله درجه مهارت ولري او د مهمو صفاتو خاوند وي، مگر په تاسې کې لا اوس هم بې سواده، بې ذوقه، بې علمه، بې رحمه، بې انصافه او له جهانه ناخبره اشخاص پیدا کېږي، چې بې رشوت اخیستلو، وهلو او ټکولو، کنځلو او بدو ویلو په نور څه نه پوهېږي او نه شي پوهېدلی.

تاسې پدې پوه شئ، چې حکومت له دې نه پس تجارتي متاع نشي کیدلی، چې څوک یې په پیسو او رشتونو واخلي.

هغه وخت او زمانه په تېرېدو کې ده، چې څوک د حکومت چوکۍ په خوشامندو او تملقونو وساتلی شي یا ظلم او بې شعوره قوت په یوه منطقه کې حاکمیت وکړای شي.

مونږ د دې عصر په شپو کې دا خوبونه لیدلي دي، چې علم او لیاقت، خیر او اصلاح به ډېر ژر خپله کرسی اشغال کړي او جهل او ناداني، ظلم، ستم، ریا کاری او فریب کاری به له خپلې چوکۍ را ولوېږي.

تاسې خپل ځانونه اصلاح کړئ او په خپل ځان گوتې ووهئ، مقصد ظاهري فېشن او ارایش نه دی، بلکې د عیبونو اصلاح او د ځان معنوي جوړول مې مراد دی.

راشئ دا زړه طریقه نوره پرېږدئ او هر کار د سوتې په زور مه کوئ!

انسانان خدای د وهلو او ټکولو د پاره نه دي پیدا کړي.

د مجرمینو د قایلولو او اصلاح کولو د پاره نور وسایل هم شته.

ظلم په ظلم باندې هېڅ کله نه ورکېږي.

تاسې به ډېر خلک په وهلو معیوب کړي وي.

ډېر کسان به ستاسې د شدت او تشدد له لاسه تېښتیدلي او ورک

شوي وي، مگر جرایم او جنايتونه نه دي ورک شوي.

یو شاعر وايي:

د انسان اصلاح په پوهه انسان کړي

ناپوهان یې په وهلو د انسان کړي

نو راشئ له علم او پوهې نه کار واخلي، ظلمونه او جبرونه پرېږدئ!

بې گناه خلک په وهلو او ټکولو مه قایلوئ!

په رشتونو او لحاظونو له حق او حقیقت نه مه تیریرئ او د یوه په گناه بل ته جزاء مه ورکوئ! تاسې په خپل نفس او خپلو خواهشاتو حاکمیت پیدا کړئ او د همدغه حاکمیت په اثر ځانونه د دې لایق کړئ، چې په نورو داسې حکومت وکړئ، لکه چې یو پلار یې په خپلو زامنو باندې په خپل کور کې کوي او هېڅ راز ظلمونه پکې نه وي.

میلونر خیرات خور

که څوک خپه کېږي که خوشحالهېږي زه خو څه وایم او خپله غاړه خلاصوم، گوندې دا ساده مخلوق لږ غوندې پوه شي او فکر وکړي.

زه اروپا ته نه یم تللی، امریکا مې نه ده لیدلې، په افریقا کې نه یم گرځیدلی او هېچرې نه یم تللی، مگر یو عجیب مملکت مې لیدلی دی او عجیب مخلوق پکې اوسي. په دې مملکت کې د دې په ځای، چې بډایان او مالداران خوارانو او غریبانو ته څه ورکړي خوران مسکینان د ډېر مال او دولت خاوندانو ته څه ورکوي او هغوی هم نه شرمېږي اخلي یې.

ته به وایي دی رشوت خواره ماموران او حاکمان یا دوي، چې په لکونو روپۍ او بې حسابه جايدادونه لري له یوه ډېر عاجز سړي نه هم په ډېره جزيي فقره کې ترڅو سل دوه سوه روپۍ وانخلي نه یې پرېږدي.

نه زه دغه بې رحمه، بې انصافه رشوت خواره نه بنسیم، خیرات خواره بنسیم.

په دې مملکت کې، چې زه ورته عجیب مملکت وایم ملیونر خیرات خور هم پیدا کېږي او ډېر غنيان د خوارانو او مسکینانو خیراتونه خوري.

په دغه وطن کې ما داسې خلک ولیدل، چې اسونه ورته ولاړ دي موټر لري، قصرونه او باغونه، ځمکې او پټي يې په هر ځای کې شته، مگر له داسې خلکو نه خیراتونه او شکرانې اخلي، چې هغوی د خپل اولاد نفقي او جامې ته حیران دي او د دوی نوکرو ته هم نه رسيږي.

په دغه مملکت کې معکوس وضعیت دی او وږي، برېښې يې له مړو او دولتمنو سره مالي مرسته او کومک کوي.

په کوم ځای کې، چې د بې وزلو او خورانو په خیراتونو او شکرانو غنيان او متمولين ځمکې او جايدادونه، کورونه او باغونه، موټر او اسونه اخلي.

ایا د هغوی په حال افسوس او حسرت نه دی په کار؟

ای خوارو او بې وزلو پښتنو! هر څوک چې غني او دولتمن شي ميا وي که ملا، سيد وي که پير او پېشوا هغه د خیراتونو او زکاتونو مستحق نه دی.

هغوی باید تاسې غوندې عاجزانو ته زکاتونه درکړي او په تاسې باندې زړه وسوځوي، که تاسې نه درېږئ او ارومرو نورو ته څه ورکوی د

قصرونو او باغونو خاوندانو ته څه مه ورکوی، بلکې گوډ، ړانده، کونډې، یتیم، بندي او مسافر ته یې ورکړی، چې په آخرت کې په ښه درشي.

ستاسې په خیراتونو په عمرو عمرو خلکو مزې، چرچې او ورمیرونه وکړه، که رښتیا وایم نو شرابونه هم پرې واخیستل شوه او فحاشي پرې وشوه، لږې سترگې وغړوی او لږ غونډې هوبنډې شي.

آخر ړانده خو نه یاست دا څه درباندي کیږي.

تاسې خپلو شکېدلو جامو، خپل فقر او مسکنت او د دوی مال او دولت وگورئ!

چې دوی څنگه دي او تاسې څنگه یاست؟

که دوی نه شرمیږي او ستاسې خیراتونه قبلوي، بلکې غواړي یې تاسې د دوی له حیثیت او شان نه وشمیږي او دوی تر قیامتو او په قیامت کې مه شرموی.

ګرانه لیکواله!

د دې عصر قافله ډېره ګړندی ده، له دې کاروان سره برابر تګ نوې اقتضاګانې لري او د انسان په ظاهري او معنوي حال کې بدلون غواړي.

پخوا به یو کارواني له ځان سره پتیرې اخیستي او په پڼو به یې میخونه او نالونه وهل، مګر اوس د الوتکو په سفر کې دغه شیان نه دي په کار او د دې وخت مسافرت هغسې نه دی.

مونږ اوس د ژوندانه په نوې مرحله کې داخلېږو او له یوه حاله بل ته انتقال کوو. هغه څوک چې له خپل خره راکوزیږي او په الوتکه کې الوځي باید فکر او نظر یې بل راز شي او ناسته ولاړه یې هغسې نه وي.

هغه چې ټول عمر پلي ګرځېدلی او له عقله پیاده دی د آس یا بایسکل سپرلي هم ورته ډېره ګرانه معلومیږي، د سپورمۍ کرې ته ختل خولا څه کوي.

له یوه زاړه جهان نه نوې دنیا ته ورتګ او په نوو توغندیو سپرېدل ډېر مراحل په مخکې لري او نوې عصري پوهه غواړي.

انسان لکه د تجارت مال داسې نه دی، چې د اوبښ له شانې الوتکې ته رانقل شي او هېڅ تغیر پکې رانه شي.

تجارتی مالونه هم د اوبښانو په شا په ختو او غوندو کې وي او په الوتکو کې خپله جامه او ظرف بدلوي. هغه وخت چې مونږ د خپل کلي او کور له څو تنو کاروانیو سره به خرو پسې روان وو او اوس، چې د مختلفو ملتونو له افرادو سره په الوتکو کې لري هېوادو ته ځو او راځو باید له هغه حاله ډېر فرق ولرو او هغسې نه اوسو.

که هغه وخت زمونږ نظر محدود و زمونږ مزلونه هم لنډ و، مگر اوس له دغه اوږدو مزلونو او لوړو پروازونو سره لوړ فکر او لري نظر هم په کار دی.

زمونږ خلک څو اوس د هوايي سرویسونو له برکته له ځمکې نه لوړې فضا ته هسک شوه او وزرونه یې پیدا کړه، مگر د خلکو فکرونه او اخلاق لوړول دغومره اسانه کار نه دی، چې کوم داخلي یا خارجي شرکت یې سرته ورسوي.

دا کار تر ډېره حده د هېواد د پوهانو اولیکوالو کار دی.

دا د دوی وظیفه ده، چې د یوه نوي نهضت او ارتقايي حرکت ملگرتیا وکړي او د خلکو ذهنونه د نورو افکارو او عصري ایجاباتو قبلولو ته تیار کړي. نوي نهضتونه په هر ځای او په هر وخت کې پالونکي او رتونکي لري.

په هر ملت کې (نوې خوښي) او (زړه خوښي) شته.

زاره هر چپرته زاره رواجونه او عادتونه خوښوي، ځوانان هر کله د نوي فکر او د نوي ژوند طرفدار وي.

د دې دواړو ډلو ترمنځ یوه بله ډله مینځگړیتوب کوي، یعنې ځینې نوي شیان ښه گڼي او ځینې بد بولي. په زړو شیانو کې هم ځینې خوښوي او ځینې نه.

دا دریمه ډله په جامعه کې معتدل اشخاص گڼل کیږي او هغه دوه نور د افراط او تفریط خاوندان بولي.

زه دلته دانه وایم، چې د افراط طرفداران ښه دي که اعتدال پسند، مگر په لیکوالو دا پیرزوبنه لرم، چې دوی باید هر کله او هر چپرته د نوو نهضتونو ټینګ طرفدار وي او هغه زاره رسمونه او رواجونه بد وگڼي، چې د یوې جامعې د بېرته پاتې کیدو موجب دي.

لیکوال باید خلک پدې پوه کړي، چې د دوی اجتماعي او انفرادي ژوند څه راز دی؟ دوی څه کوي؟

د دوی خوښونه، فکرونه، عملونه او نېتونه څنگه دي؟ د نن ورځې د ژوند د پاره څه په کار دي او د سبا ورځې ضرورتونه څه دي؟

د یوه ولس د حقیقي سعادت د تامین د پاره له هر چا نه د پوهانو او لیکوالو مرسته ډېره په کار ده، دوی باید خلک د اصلاحي فعالیتونو او

پروګوامونو په نښګڼو پوه کړي او په عالم کې داسې خوشبيني پيدا کړي، چې واقع بينی ته زیان ونه رسوي.

مونږ لکه چې د ښو او سمولارو جوړولو ته ډېر ضرورت لرو د پته هم اړ یو، چې په ښه لاره تګ خلکو ته وښیو او ښه حرکت را پيدا کړو.

که سړک هر څومره ښه جوړ شي او لياره ډېره اواره هم وي، چې څوک په سمه لاره نه ځي او د حرکت اراده نه لري څوک به يې څه کړي؟

که د چا صحت هر څومره ښه وي او په وجود تکړه وي، چې خوی يې وړان او عمل يې بد وي، نو څه فايده؟ ترڅو چې زمونږ عادات او اخلاق سم نه شي او بد ذهنيتونه راسره ملګري وي، که دا ملک جنت هم شي زمونږ بد عملونه او بد رواجونه به يې په جهنم بدل کړي او په هغو اوروڼو به سوځي، چې زمونږ له نفسونو نه يې لوخړې او لمبې پورته کېږي که مونږ خپل ځانته متوجه شو او خپل کردار او رفتار په نظر کې ونيسو زمونږ هغه ظلمونه او جهالتونه، چې د رسم و رواج او عرف او عادات نوم پرې ايښودل شوی دی، زمونږ د بدبختۍ ډېر مهم عوامل دي، چې يوه اساسي مجادله او قلمي مبارزه ورسره په کار ده.

په دې اوس وخت کې، چې د تحول وړمه، رسم و رواج پورنی له مخه اخلي او محبوبیت له مینځه ځي د ليکوالو په غاړه ډېر مهم مسؤليتونه پراته دي، چې د حقایقو له مخې پرده لرې کړي او ښو ته

ښه بدو ته بد ووايي، يعنې له هېچانه ونه وېرېږي حتی، چې له عرف و عادت نه يې هم سترگه ونه سوځي او د حقانيت په جذبې د ناپوهۍ له هغه بد ذهنيت سره مجادله وکړي، چې قوت او قدرت يې د زړې زمانې له فرعونيانو کم نه دی او يوازې ابراهيمي جرئت ورسره مقابله کولی شي.

د ليکوال لويوالی په همدغه ټکي کې پروت دی، چې د جامعې عرف و عادت ته په انتقادي نظر وگوري او خپله عقیده پته نه کړي.

هغه څوک چې خپل صحيح فکر او نظر د عام ذهنيت په مخالفت نه شي څرگندولی څوک ورته په نفرت نه گوري، مگر کوم ارزش هم د جامعې په نظر کې نه لري.

رښتینانی ليکوال او ستر ليکوال هماغه دی، چې د راتلونکي نسل قضاوت په نظر کې ونيسي او له سبا ورځې وډار شي، نه له نن ورځې نه.

يو مسلمان بايد هغه ورځ په نظر کې ولري، چې يو صحيح قضاوت پکې کېدونکی دی او حقيقت پکې له رسمونو او رواجونو نه لوړ مقام لري.

څنگه چې په يوه باغ کې هر وخت ناکاره بوټي، درب او کبلې پيدا کيږي باغبانان يې له بېخه باسي، چې له باغ نه ځنگل جوړ نه شي، په

یوه ولس کې هم په مرور د زمان ځینې وران خوږونه او بد عادتونه پیدا کېږي، چې انساني باغ و بڼ ته زیان رسوي. هغه اصلاحي نهضتونه چې په ملتونو کې وخت په وخت پیدا کېږي د همدې د پاره وي، چې دغه راز بد بوټي ورک کړي او د خلکو په ذهن کې نوې رڼا پیدا شي.

د جهان تاریخ، چې سپری گوري او د سترو لیکوالو او پوهانو د ژوندانه مطالعه کوي دا ورته معلومېږي، چې د فکر او پوهې مشرانو او لویانو د خپلې عقیدې او فکر د نظر په اظهار او ابلاغ کې څومره جرئت او جسارت نه کار اخیستی او خپل ژوند یې د نورو د ژوند بڼه کولو د پاره څومره خوار کړی، بلکې قربان کړی یې دی.

د راتلونکي نسل په نظر کې خپله لویي ثابتول څه اسانه کار نه دی، چې خوشې په خوشې لاس ته راشي. که سپری د پوهې او فکر په رڼا کې د حقایقو په اظهار نن هر څومره منفور واقع شي او عام ذهن و نظر ورته په کرکه وگوري هغومره به دغه سپری د سبا ورځې په رڼا او د راتلونکي نسل په نظر کې ښکلی او محبوب ښکاري.

بله ډیوه

خپله ژبه

دغه لمر، چې پاس په اسمان کې زمونږ د پاسه ځلېږي او په خپل نور او حرارت د ځمکې د مخ په بوتو او ژوندیو شیانو کې د نشوې نما قوت پیدا کوي. همدغه شان یو بل معنوي لمر هم شته، چې وړانگې او پلوشې یې د انسان په زړه او دماغ ولیږي او له انعکاس څخه یې افکار او خیالات پیدا کېږي، دا افکار یا خیالات چې د الفاظو او کلماتو په جامه کې څرگند شي نطق، خطابه، شعر، موعظه، نصیحت او داسې نور ورته ویل کېږي، چې دا ټول د ژبې تر عمومي عنوان لاندې راځي او انسان ورباندې له نورو حیواناتو امتیاز پیدا کوي.

نو ویلی شو، چې زمونږ الفاظ او کلمات تش هغه اصوات نه دي، چې له مرغانو او نورو حیواناتو اوریدل کېږي، بلکې دا زمونږ د زړه غږ او د فکر فانوس دی، چې زمونږ فکري رڼا او نور وزیاتوي او مونږ په همدغه وسیله کولی شو، چې یو د بل په مقصد پوه شو او یو له بله فکري او معنوي استفاده وکړو. دا باید مونږ ومانو چې که انسان د نطق او وینا قوت نه لرلي او د افکارو او خیالاتو د جریان د پاره یې دا مجرا نه درلودی، هېڅکله به یې دغه ذهني او عقلي ارتقا نه وه کړې او نه به یې له نورو حیواناتو دومره توپیر درلود، نو زمونږ وینا که څه هم د هغې

رنا زیریدنه ده، چې له یوه ډېر لوړ اسمانه زمونږ ذهن ته رابښکته کیږي، مگر د دې رنا په زیاتوالي کې زښت ډېر تاثیر او دخل هم لري، چې باید په ډېر زیات اهمیت ورته قایل شو.

داهم باید وویل شي، چې د دغه معنوي لمر فیضان چې انسان ورځنې فکري رنا اخلي او ژبه ورځنې پیدا شوې ده او هم لکه، چې یو مملکت له بل ځنې په خپلو مخصوصو بوټو او حیواناتو امتیاز پیدا کوي او معنی بیلېږي، قامونه هم یو له بله په خپله ملي او مخصوصه ژبه جلا کېږي او دا هېڅ امکان نه لري، چې د مخکې د مخ ټول انسانان په یوه ژبه وگړېږي، بلکې دا طبیعي او منل شوی قانون دی، چې هر ملت به ځانته ژبه لري او په خپله ژبه کې به علمي او معنوي ارتقا کوي. همدغه سبب دی چې یو سړی په ډېر زیار او زحمت هم په پردۍ ژبه کې داسې ادیب کیدی نشي، چې له اهل زبانو څخه یې هېڅ فرق ونشي. دا ځکه چې د بلې ژبې الفاظ او کلمات د ده د هغو دقیقو القاتو ترجماني نشي کولی، چې دی په خپله ژبه کې ورځینې تعبیر کولی شي، نو ضرور د ده ذهني او دماغي واردات بې تعبیره پاتي کیږي او د فکر لار یې بندېږي، چې دپته باید فکري او معنوي اختناق ووايو.

نو ملتونه هم لکه اقلیمونه او مناطق د اجتماعي ناموس او طبیعي نظام تر اغیزې لاندې دي، چې هېڅکله ورځنې سر نشي غږولی او حتماً ورسره موافقت کوي. که څوک له دې قانون مخالفت کوي او غواړي چې په بله ژبه کې د علم او عرفان، ادب او بصیرت خاوند شي

هغه داسې مثال لري، لکه چې د تودو ملکو مخصوص بوتې په سر او
ملکو کې کړي یا د یوه موسم کرهڼه په بل کې کوي.

دا څرگنده ده، چې له دغسې سعي او عمل ځینې هېڅ نتیجه نه
اخیستل کېږي او دا راز زیار او زحمت انسان نشي مسعود کولی.

که یو ملت وغواړي، چې خپل احتیاجات په بله ژبه پوره کاندې او په
پردې ژبه کې د علم او معارف خاوند شي، بنایي چې په خپل جدو
جهد ځینې معلومات لاس ته راوړي او لږ څه خپله مخه رڼا کړي، مگر
دا رڼا به لکه د غلو ډیوه ډېره ضعیفه او خړه وي، چې په نري شمال به
مري او هېڅ دوام به نه لري. که ملت د بل په ژبه څه زده کوي هغه زده
کړه به لکه د طوطي او مینا زده کړه تش د ژبې په سر وي او زړه ته به
هېڅ لار نه لري، په داسې ملت کې هېڅکله د فکري نشوې او ارتقا
هیله نه کیږي او نه په علم او ادب کې سمه او صحیح لار ورته پیدا
کیږي، دا راز ملتونه همېشه خپلې سترگې غړوي، مگر څه نه ویني
نوموڼر باید ارومرو خپله ژبه ژوندۍ کړو او د علم و عرفان ډیوه پکې بله
کړو، ځکه چې دا ژبه د ملت په ذهن او زړه کې ځای لري او په رڼا باندې
یې طبعاً د ملت ذهني او دماغي خونه روښانه کیږي او ډېر ژر د معارف
پلوشې د وطن په هره خوا کې خپریږي.

خپل ملیت ساتل

هر ملت بعضې مخصوص شيان لري، چې که سړی هغه ورځني لري کړي هېڅ امتیاز ورته نه پاته کېږي.

د همدې لامله هر ژوندی او بېدار ملت خپل ټول ملي شيان لکه:

رسوم او اداب، ملي موسیقي او ملي ادب، ملي ژبه او ملي روایات، ملي ذوق او ملي اخلاق په ډېر ښه شان ساتي او هېڅکله ځان د بل قوم په څیر نه ښکاره کوي، بعضي ملتونه پدې باب کې دومره ډېر احتیاط کوي، چې خپل خرافات او بې معنی شيان، چې هېڅ فایده پکې نه وي هم له لاسه نه باسي او ډېر احتیاط کوي، چې ورباندې ټینګ وي. یو ملت له بل ځنې علم و فن، صنعت اخلي، خو ملي خصایص یې هېڅکله نه قبلوي، مګر ځینې ضعیف النفس ملتونه چې د نورو تر تاثیر لاندې راغلي او خپل ملي ذوق او احساس یې ورک کړی دی، ځکه چې هغوی ته خپل هرڅه بد معلومېږي او پردې هرڅه ورته ښه ښکاري، نو په هر شي کې د نورو تقلید کوي او د ملیت په معنی هم هېڅ نه پوهېږي خپل ځانونه ورته ډېر ټیټ او ښکته ښکاري، ښه او بد د نورو په ذوق ځانته معلوموي او له ځانه هېڅ فکر نشي کولی.

که سپړی د یوه قام ازادې او خپلواکې د روح او نفس له خوا په نظر کې ونیسي، نو پوره ازادې او حقیقي خپلواکې هغه قوم لري، چې په خپل فکر کې د بل قوم تر تاثیر لاندې نه وي راغلی، یعنې په غیر شعوري طور په بل قام پسې نه وي روان، نه یې ذوق د بل د ذوق تابع وي او نه د بل قوم فکر له خپل فکره ښه گڼي.

هر کله پښتون یو توریالی او ننگیالی تېر دی، چې تر اوسه په دنیا کې په جگو او هسکو ژوند کوي او هېڅکله ورته بل څوک له ځانه لور او ستر نه ښکاره کیږي، نو طبعاً باید خپل ملي خصوصیات او پښتني ممیزات په ښه شان وساتي او هېڅکله یې له لاسه ونه باسي.

د پښتنو ملي اخلاق او خوږونه، چې په پښتونواله ورځني تعبیر کیږي د ملیت ستنې او مهم ارکان دي، چې په اجتماعي حیات کې ډېر زیات قیمت او اهمیت لري او حقیقي تهذیب پکې لیدل کېږي، د پښتنو صاف اورښتیا ویل، په خپل عهد او قول له سر او ماله تېرېدل، له ضعیفانو او بې وزلو سره مرسته او کومک کول دا ټول هغه صفات او خوږونه دي، چې پښتانه یې د پښتونولۍ ارکان او شروط گڼي.

د پښتنو ملي تربیه هم پر یوه داسې اساس باندې قایمه ده، چې له نني حیات او ژوندون سره پوره موافقت لري. دا قوم اوس د پته نه دی محتاج، چې څوک ورته د شجاعت او زړورتوب درس ورکړي یا یې د زیار ایستلو او زحمت گاللو د پاره تربیه کاندې، ځکه چې دوی ته خپل

ملیت دا تعلیم ورکړی دی، چې باید هېڅ کار ورته په دنیا کې گران او مشکل معلوم نشي او له هیچا ځنې یې سترگه ونه سوځي. وگورئ! یو پښتون چې کله خپل ځان ستایي، نو وایي چې زه اسمان ته تیره غورځوم او سر ورته نیسم، صفتونه خو نور هم ډېر دي، مگر هر قوم او هر څوک له خپل ملي ذوق او احساس سره سره یو صفت ځانته غوره کوي او فخر ورباندې کوي.

نو معلومه شوه، چې پښتنو ته له مشکلاتو سره مقابله کول او گرانو کارو ته سر نیول ډېر ښه ښکارېږي او دا قوم د هر راز سختیو مقابله ته تیار او مستعد دی. دې قوم ته له هر چا ځنې خپل ځان لوړ ښکاري او تل په خپل ملیت او پښتنواله افتخار کوي، د همدې لامله د قسم په ځای کې وایي:

پښتون به نه يم که دا کار مي ونکړي.

نو قومونه که عزته النفس او ځان ښه گڼل یا په خپل ملیت باندې فخر کول کسبې زده کوي، دوی ته خپل محیط او ملیت دا ورنښيي او بل معلم ته یې هېڅ حاجت نه پېښېږي.

د پښتنو ملیت او ملي اخلاق د دوی له نامه سره تړل شوي دي.

که څوک د پښتنو په کلو او قبایلو کې وگرځي دا به ورته معلومه او څرگنده شي، چې پښتانه هغه چا ته پښتون نه وایي، چې هغه یوازې

په پښتو خبرې کولی شي او نه پښتو یوازې د دغو مخصوصو الفاظو او کلماتو د پاره استعمالیږي، ځکه چې د دوی د محاوراتو او اصطلاحاتو په نالیکل شوي قاموس کې دا دوه کلمې خورا ډېرې معناوې لري، چې د دې قوم ټول صفات او ممیزات پکې راځي.

نو مونږ باید خپل ملي اخلاق او پښتونواله په ښه شان وروزو او د خپلو تېرو پښتنو هغه خویونه، چې باید انسانان او انسانیت ورباندې فخر وکړي تل په نظر کې ونیسو.

زمونږ اسلاف او پخواني برسېره په دې، چې توره او توریالیتوب ورځنې په میراث پاتې دی، د نورو لوړو او ښو صفتونو خاوندان هم و، چې په هېڅ قوم کې په طبیعي او غریزي ډول نه لیدل کیږي.

دوی مهذب او خوشبین وو، دوی په خپل ناموس ډېر ټینګ وو او بل چا ته یې هم هېڅکله په سپکه سترګه نه کتل، په هر میدان او هر ډګر کې د ظالمانو دښمن او د مظلومانو ملګري وو، هر چا به چې دوی ته ننگ راوړ له سر او ماله به ورباندې تېرېدل او هغه به یې تر خپل سیوري لاندې په ډېر ښه شان ساته.

خپله سیمه به یې ډېره درنه ساتله او په خپله یوه لویشت مخکه به یې خپل سرونه ورکول، هېڅکله یې په دنیا کې د بې ننگۍ ژوندون نه کاوه او نه به یې د چا پېغور خپل ځانته پرېښوده، خپل نوم ورته له هر چا ځنې ښه ښکاریده او د پښتونولۍ اب و ابرو یې په ډېر ښه شان

ساتله، نو مونږ باید خپل ټول ملي شيان او ملي اخلاق له هر چا ځیني بڼه وگڼو او په خپله پښتونواله ونازېږو، کوم طبیعي جوهر او معنوي ښېگڼې چې مونږ لرو، هغه په بل هېڅ قوم کې نشته او نه یې پیدا کولی شي، که څه هم په فن او صنعت کې له مونږ ځنې ډېر وړاندې او مخکې وي.

نو مونږ باید له نورو اقوامو ځنې فنون او صنایع، علوم او معارف واخلو. د نورو سیاست او معاشرت، کره وړه هر څه ځانته معلوم کړو، مگر د هغوی په ظاهري ښایست او ښکلیتوب خپل زړه بای نلو او نه خپل ملي ذوق د چا په تقلید کې ورکړو، مونږ باید د پښتونولۍ بن خور کړو او لکه بلبلان د نورو د باغ په گلانو ونه ټیږو.

مونږ باید د خپلې ملي ژبې له ژوندون کولو سره سم خپل معنویت او ملیت پوره ژوندي کړو او لفظاً او معنی له پلوه ځانونه پښتانه کړو، مونږ باید د خپلې ملي ژبې په قانون کې د پښتونولۍ رڼا او د علم و عرفان نور دواړه جمع کړو او پښتو و پښتونواله یو ځای وروزو او عقیده ولرو، چې زمونږ خاوره د تهذیب او ښو صفتونو زانگو وه او د تاریخ په حق شهادت تهذیب پلوشي زمونږ د ملک او زمونږ د پلرو د اعمالو د هندارې څخه په دنیا کې منعکس شوي دي.

حرکت او پښتون

لمر ختلی او وړانگې یې له درونڅې نه کوتې ته را پرې وتلي دي، یو وړوکی ماشوم، چې نوی له خوبه راپاڅیدلی په کټ کې ناست دی او د لمر پلوشو ته هر ساعت لاس وراچوي، مگر هېڅ شی په لاس نه ورځي او موتي یې هماغسې تش پاتي کېږي. دی پدې نه پوهېږي، چې دا وړانگې زما په سترگو کې ځای لري او هیچا ته لاس نه ورکوي.

اوه! واړه او کوچنیان څه عجیبه طایفه ده او څنگه شیانو پسې هڅه کوي، دوی چې کله خپل ځان په هنداره کې وویني هم لاس ور اچوي او منگولې ورسره لگوي، دوی ته خپل ځان هم پردی ښکاري او د خپل سر خولۍ هم د بل گڼي. که ښه فکر وکړو مونږ هم لکه دوی له خپل ځان سره په جگړه اخته یو او په همدغسې شیانو پسې هڅه کوو، خو دومره فرق شته چې دوی ته خپل شی هم د بل ښکاري او مونږ د نورو مال هم خپل گڼو، دوی په اورني کې کلک تړلي وي سره له دې لاس او پښې خوزوي او خپل ځان خلاصوي، مگر مونږ بې تړلو هم هېڅ حرکت نه کوو او ځای پر ځای پراته یو.

هو! مونږ او واړه دومره ډېر فرق نه لرو. که مور لکه دوی د خپل ځان
او وطن لپاره څه نشو کولی یا واړه یو او یا ویده.

هو! خوب هم یو عجیب کیفیت دی یوه شپه، چې زه په درانه خوب
ویده وم او تندې راباندې ډېره غلبه کړې وه، نو ما به لوی لوی
سیندونه او ولې لیدلې او هرساعت به مې اوبه څښلې، خو مړېدم به نه
او تنده مې نه ماتیدله. کله به مې په لویو ډنډو کې لمبل او کله به مې
په لوی سیند کې غوتې وهلې، مگر له خوبه را پاڅیدم لاس مې هم
لوند نه و او سخت تړی وم.

د ویدو قومونو ټول کارونه به البته همدغه شان وي، چې هېڅ نتیجه
به نه لري دوی. به گمان کوي چې مونږ کار کوو او گرځو، مگر په
حقیقت کې به ځای په ځای پراته وي او هېڅ به یې نه وي کړي.

خوبونه هم ټول یوراز نه دي ځینې خلک ویده دي او په خوب کې
خبرې کوي، بعضې لا داسې هم وي چې له ځایه پاڅېږي او گرځي،
مگر وینې نه وي. د چا خوب ډېر زیات او دروند وي، چې په چیغو هم نه
راوینسېږي او ځینې کسان په یوه نري گنگوسې وینې شي، نو وینسول
که څه هم د وینسونکي کار دی، مگر د ویدو حال پکې ډېر تاثیر لري.
همدغه سبب دی چې د یوه ځای شاعران ډېر ژر خپل قام پرېښولی
شي او د بل ځای شاعران دا افتخار نشي گتلی او د سوز نارې یې د هوا
په امواجو کې بې فایدي ورکېږي.

وینبول هم ډېر اقسام لري، سړی ټول په یو شان نه وینبوي، کشرانو ته سړی نارې وهي او ښوروي یې، مگر ځینې کسان په چاپي کولو او کنبمندلو بیدارېږي. پدې عصر کې چې وینبتوب تر هر څه ضرور دی. باید هېڅوک ویده پاتې نشي، هر څوک که د خپلو خواخوږو په نارو نه وینبېږي، نو دښمنان یې د برچو په څوکو وینبوي. او هسې یې نه پرېږدي، نو دښمنان یې د برچو په څوکو وینبوي او هسې یې نه پرېږدي، نو باید وینس شو، مگر داسې وینس نه لکه واړه هلکان، چې له یوه خوبه راپاڅیدلي او په بل شان خوب کې پراته دي. لاس او پښې ښورول ضرور دي، خو دا سې نه چې سړی د وړانگو په نیولو خپل وخت تیر کړي، وړانگې هم سړی نیولي شي او پوره استفاده ورځني کېږي، مگر هله چې سړی پوره وینس وي او د زړه سترگې یې هم غړولي وي.

لوئیدل او جدیت

لکه چې د باغ بوتې او نیالګې ورځ په ورځ لویېږي او وده کوي همدغه شان انسان همه د رشد او تکامل لور ته روان دی، مګر هېڅوک دا مسیر په سترګو نشي لیدی او هره شېبه په تفاوت نه پوهېږي. کله چې نباتات له مځکې نوي راجګ شي له خاورو سره برابر وي او ښه لانه لیدل کېږي، مګر څه موده وروسته ښایسته ډېر لوی شوی وي او ښه وده یې کړې وي، دا لویوالی یو ځل نه پېښېږي، بلکې له ابتدا ځنې په یوه داسې تدریجي صورت جاري وي، چې څوک یې هره ورځ فرق نشي محسوس کولی، مګر هېڅوک ورځنې انکار نشي کولی، دنیا هم له خپلو ټولو موجوداتو سره همدغه شان د ترقۍ په لور روانه ده، که څه هم مونږ پکې پټې سترګې پراته یو او حرکت یې نه وینو دغه نشو و نما، چې په کایناتو کې په طبیعي صورت جریان لري او هېڅوک یې مخه نشي نیولی کله کله د بعضې عواملو په اثر کې د طبیعي حاله وځي او تغیر پکې پېښېږي.

هو! انسان دا اقتدار لري، چې د طبیعت سېر د خپل تدبیر په موسسه کې ګړندی کړي او په خپله روزنه او زیار یو باغ ډېر ژر سمسور کاندې. د انسان جدیت او فعالیت هم په حقیقت کې همدغه معنی لري، چې دی له طبیعت سره یو لاس شي او خپل تاثیر څرګند وښيي.

کله کله سپری پدې راز بحثونو کې له ځینو کسانو اوري، چې په هر کار کې اعتدال ښه دی او ډېره بېره ښه نه ده...

هو! اعتدال ښه دی او په هېڅ کار کې دومره بېړه نه ده په کار، چې سپری پخوا له فکر کولو یوه کار ته ملا وتړي او داسې منډې پکې ووهي، چې په یوه شېبه کې ځان دومره ستومانه کړي، چې بیا دوه ساعته ځای پرځای پروت وي او د حرکت نه وي، مگر داسې هم باید ونشي چې سپری اعتدال د ځان د پاره پلمه کړي او ټول کارونه طبیعي جریان ته وسپاري.

وگورئ! اوسپنه یا نورو فلزات پس له ډېرو قرنو او پېړیو د یوه مناسب حرارت او طبیعي تحول په اثر کې دا صلاحیت پیدا کوي، چې بعضې الات او اسبابونه ورځنې جوړ شي، مگر کوم وخت چې صنعتي فابریکې د انسان لاس ته را ورسېږي ډېر ژر هر راز تحولات قبلوي او د انسان جدیت او فعالیت ته ځان تسلېموي.

نو د طبیعت سیر همېشه په داسې طور جاري وي، چې لیدل کېږي نه، مگر د انسان د فعالیت اغېزه ښکاره او څرگندوي.

په هرځای او هر مملکت کې، چې د جدیت څرخونه په بېړه چلېږي هلته په ټولو شعبو کې ښکاره پېشرفت لیدل کېږي او ورځ په ورځ په کارونو کې تفاوت محسوس کېږي، نو باید هر سپری د خپل جدیت او فعالیت له مخې هر راز موانع لرې کړي او مخ پر وړاندې لاړ شي، پدې لاره کې که سپري ته هر څومره پېچلومي مخې ته راشي باید سترگې یې ورته سپېنې نشي او اسانه یې وگني.

سپری که په یوه قوي زړه او د امکان په سترگه هر شي ته گوري هغه ته ډېر موانع پېښېږي او څه شی یې مخه نشي نیولی، مگر هغه کسان چې ضعیف النفس دي هغوی په خپله ځانته موانع پیدا کوي او دومره

اهمیت ورکوي، چې د اقدام تصور هم نشي کولی. ډېر خلک یوازې د همدې لامله چې یو کار ورځنې خراب نشي هېڅ کار ته زړه نه ښه کوي او له هر شي ځنې ډډه کوي. زما په خیال دغه راز ذهني موانع له ټولو موانعو ځنې ډېر تاثیر لري، څوک چې له خپل پيشرفت سره مينه او علاقه لري هغه باید دا راز فکرونه بيخي له ځانه لرې کړي او خپل هغه حرکت، چې د ده نقصان او تاوان موجب کېږي هم له سکونه ښه وگني.

سړی باید په لوی لاس خپل ځان یا بل ته ضرر ونه رسوي، مگر له موهوم ضرر ځنې هم دومره ونه ډار شي، چې هېڅ کار ته لاس وړاندې نه کړي او لاس تر زني ناست وي.

انسان له ډېرو زیانونو او تاوانونو ځنې یوه ډېره قیمتي او مهمه فایده اخلي، چې هغه تجربه ده، څوک چې د ژوندون په حقیقي مفهوم پوهېدلی وي، چې حیات بې له حرکت او جدیت ځنې بل شی نه دی او دا هم ورته معلومه وي، چې د دنیا ټول ژوندي شيان د همدغه ورزش په مرسته قوت او طاقت مومي، هغه هېڅکله ځای په ځای کښېناسته نه قبلوي. وگورئ! کوچنيان او واړه د خاپوړو او څخېدلو په ذریعه خپل غږي قوي کوي او په سکون نه راضي کېږي.

دا ځکه چې د حیات له قانونه خپل سر نه غږوي او که هر څومره په خپلو حرکاتو کې تکلیف وويني او هر ساعت پر مخ ولوېږي بیا راپاڅېږي او په خپلو پښو درېږي. دا گرځیده اوبشوریده دوی خپل کار گني او هېڅکله له خپلې مور یا پلار ځنې پکې مرسته نه غواړي.

هر څوک چې غواړي له خاورو ځنې خپل سر را هسک کړي او پورته شي یا په بل عبارت د بلې ورځې د پاره ځان قوي کړي هغه باید له دغسې پرځېدلو او ولیدو ونه ډار شي او نه په دا راز واقعاتو، چې د حیات په لاره کې هر چا ته پېښېږي دومره متاثر شي، چې له هر څه لاس واخلي او په هسې کښیناستو راضي شي.

نو اعتدال پسندی باید زموږ د پیاوړو ملگرو د جدیت او فعالیت سیر ورو نه کړی شي او نه باید د احتیاط نوم په دوی دومره اغیزه وکړي، چې غړي یې بیخي سست شي او هېڅ ونه کړي، ځکه چې احتیاط د پته نه وایي، چې سړی هېڅ نه کوي او نه اعتدال دغه شی دی، لکه چې بعضې خلکو د خپلو داسې حرکاتو د پاره نوم ورکړی، چې په سترگو نه لیدل کېږي او نه یې چا ته تاثیر معلومېږي.

کوم قومونه چې د ترقۍ په لار کې له نورو ځنې وړاندې او د مخه دي که هغوی د اعتدال په نامه خپل سیر لږ څه ورو کوي او په وقار و متانت و تکامل سیر قطع کوي، ورته ښایي، مگر یو داسې قام چې له نورو ځنې بیرته پاتې وي هغوی باید له منډو کار واخلي او په نورو پسې ځان ورسوي.

پوره ژوندون

دغه شپې او ورځې چې زمانه او وخت بلل کېږي، د نړۍ پر ټولو موجوداتو باندې راځي او تیرېږي، مگر کوم تاثیر چې په حیواناتو کې کوي هغه د صحرا په کانو کې نشي کولی.

زمانه او وخت د باغ په ونو او بوټو خزان او بهار راوړي، چې بعضې بوټي ورکوي او بعضې نوي پیداکوي، همدغه شان په حیواناتو کې زړښت او ځواني، قوت او ضعف پېښوي، مگر د بیدیا کاني که هر څومره وخت ورباندې تېر شي هماغه شان وي، د پسرلي نسیم او د منې بادونه پکې هېڅ توپیر نه ښکاره کوي، نو ویلی شو چې عصر او زمانه په ژوندیو شیانو کې تاثیر کوي او ژوندون هم د زمانې تاثیر قبولو ته وایي.

هو! زمانه او عصر په ژوندیو شیانو کې د هر شي د احساس په اندازه اغیزه او عمل کوي او په هغه ځمکه کې ښایسته او میوه داره بوټي زرغونوي، چې هلته د حیات ماده او ژوندي ذرات موجود وي، په شنډه مځکه او وچ ډگر کې هېڅکله هغه تاثیر نشي کولی چې په باغ او بڼې کې یې کوي. همدارنگه کوم تاثیرات، چې زمانه او وخت د انسانانو په

ډله او ټولگي کې لري هغه د غرو او رغو په حیواناتو کې نه لري، نو ویلی شو چې انسان د زمانې له تاثیر په نسبت ټولو موجوداتو ته زیاته استفاده کوي او لکه څنګه، چې زمان په ده کې تاثیر او عمل کوي، دی هم په زمان کې عمل او اغیزه کوي، همدغه انسان دی، چې د ده په افعالو او اعمالو یو عصر له بل ځنې بېلېږي او د ده په شاهکار یو قرن په بل باندې افتخار او سرلوبې کوي.

زمانه ځي او تېرېږي، مگر د انسان اعمال او افعال له ځانه سره داسې نشي وړی، چې د خلکو هېر شي او د چا له یاده ووځي.

زمانه دا کولی شي، چې انسان له ځان سره ملګری کړي او له دې نړۍ څخه یې بوځي یا په بل عبارت د ده وجود خاورې کړي، مگر د ده ښه نوم او ښه عمل هېڅکله او په هېڅ شان نشي محوه کولی.

ښایي، چې بعضې کسانو ته د ښه عمل په نسبت دا سودا پیدا شي چې مونږ ښه عمل څه شي ته وایو؟ او زموږ مقصد پدې ټکي کې څه شی دی؟

د دې پوښتنې ځواب به همدومره لنډ او اسانه ښه وي: هر کار چې د نورو انسانانو په خیر او فایده تمامېږي او خلکو ته یې فایده رسیږي هغه ښه عمل او ښه کار دی.

زمونږ دا لنډ عبارت البته هر راز مادي او معنوي امور چې د بشریت په فایده باندې تمامېږي د ښه عمل په نامه خلکو ته معرفي کولی شي. همدغه ښه عمل دی، چې د بشر په تهذیب او تمدن کې لویه برخه لري، چې باید زمان او مکان ورباندې فخر او لویي وکړي.

دغه راز ښه عمل که هر څوک په خپلو سوانحو کې لري هغه به په اخرت کې هم د ده په مخکې لکه د جنت ښکلې او گلالی حوره گرځي او دی به ورځنې خوند او حظ اخلي.

زمونږ دا بحث د ژوندون په شاو خوا کې دی او هغه انسان ور باندې ستایو، چې دغه راز ښه عملونه ورځنې په خپل عصر او زمانه کې ولیدل شي. مونږ مخکې وویل چې ژوندون د زمانې تاثیر قبلولو ته وایي، مگر دا د حیواني او نباتي ژوندون تعریف دی، چې د انساني ژوندون په نسبت نیمگړی او ناقص معلومیږي، مونږ هغه انسان په انساني ژوندون باندې ستایو، چې هغه هم د زمانې عمل او تاثیر قبلوي او هم په خپله په نورو شیانو کې اغیزه او عمل کوي، مونږ هېڅکله هغه قوم یا هغه ملت ژوندی نشو بللی، چې زمان ورباندې راځي او تېرېږي او دوی پکې هېڅ نه کوي.

دغسې عمر یا شپې او ورځې خو په حیواناتو او باغ و بڼ باندې هم تېرېږي، چې هغوی ورځنې استفاده کوي او لوېږي، مگر دغه لوییده د

دوی کار او عمل نه بلل کېږي، ځکه چې دوی یوازې د زمانې تاثیر قبولي او په خپله څه نه کوي.

مونږ غواړو چې انسان پداسې حیات او ژوندون وستایو، چې له ده سره وړ او مناسب وي. انسان باید په دنیا کې داسې ژوندون وکړي، چې د نورو په ژوند کې هم برخه واخلي او خپل قرن ژوندی کړي.

د دنیا لوی مصلحین او لارښوونکي، لوړ او نوموړي فیلسوفان چې د بشریت کاروان یې د جهالت په توره شپه کې په سمه لار روان کړي دي او د جهالت په توره شپه کې یې، لکه د اسمان ځلیدونکي ستوري هر چا ته لوری او لودن ښودلی دی، چې د بشر د مادي او معنوي حیات د دوی مرهون دی او تر اوسه پورې د دوی په نامه په دنیا کې ژوندي دي. همدوی د انساني ژوندون مثالونه او ښې ښې نمونې دي، چې په لوړ او تام حیات ستایل کېږي. دا راز حیات نه د زمانې سیلاب وړلی شي او نه یې قرونه او عصرونه په اثر و باندې خاورې اړولی شي، دا راز ژوندون دومره قدر او قیمت لري، چې زمان او مکان ورباندې ویاړي او د مخکې پله په همدغسې کسانو باندې درنه او سنگینه ده، چې پرښتې ورته د لمر اوسپوړمې ډیوه په لاس ولاړې دي او ننداره یې کوي.

موږ غواړو چې انسان خپله اندازه او خپل استعداد په نظر کې ونیسي او ځانته هغسې ژوندون غوره کړي، یعنی هېڅکله په یوه داسې تپت او ناوړه حیات، چې حیوانات یې هم لري راضي نشي.

حیات او ژوندون ځانته مدارج او مراتب لري، چې مونږ یې دلته په نباتي، حیواني او انساني ژوندون ستایو، چې نباتي حیات یې شعوره او حیواني حیات ته شعوري ژوندون ویل کېږي، هر کار چې انسان له شعوره ورتېر د عقل او فکر خاوند هم دی باید د ده حیات او ژوندون هم لکه فانوس د علم او پوهې په رڼا ښایسته او روښانه وي، چې د زمانې په حال تاثیر وکړي شي او تیاره یې په رڼا بدله کړي. همدغه حیات چې هم د زمانې تاثیر قبلي او هم په خپله په زمانه کې تاثیر کول دي، کامل او پوره حیات بلل کېږي، چې د انسان د پاره مناسب دی، که مونږ غور وکړو د مځکې د نورو موجوداتو ژوندون هم په حقیقت کې د انسان په حیات پورې تړلي دي. که د انسان حیاتي فعالیتونه نه وي، د حیات او ژوندون ماده به د مځکې له مخه که بېخي ورکه نشي، نو دومره خوبه کمه شي چې له دې وخت سره هېڅ نسبت پیدا نه کړي.

نو انسان باید لکه لمر یو با حرارته او روښانه ژوندون ولري، چې د ده په تاثیر د مځکې د مخ ټول شیان وروزل شي او وده وکړي. هو! انسان باید لکه لمر داسې وي، چې د ده په تلو د مځکې نیمه کره د غم او ماتم تور کالي واغوندي او هر څوک د ده تگ له دنیا ځنې پوره حس کړي.

د ژوند مقصد

هر سړی چې هر څه غواړي یا له هر شي سره مینه لري، هماغه شی د ده مقصد او مطلب یا په بله ژبه خواهش او ارزو بلل کېږي، هغه مین او عاشق چې خپلې معشوقې ته رسېدلی او خپله محبوبه یې په داسې خوشحالی په غېږ کې نیولې ده، چې بې شرابو مست او مدهوش دی یا هغه څوک، چې شپه او ورځ یې د شهرت د گټلو او اعتبار پیدا کولو د پاره یوه کړې او لوړې رتبې ته رسېدلی دی، همدارنگه هغه د علم او عرفان د ډیوې پټنگ، چې د جهالت په توره شپه یې ځان د معرفت رڼا ته رسولی دی او له هر چا ځنې خپل ځان مسعود گڼي، دا ټول په حقیقت کې بې له دېنه چې خپل مقصد ته رسېدلي دي بل مفهوم نه لري.

نو د دنیا هره خوشحالي یوه گرانه او قیمتي مرغله ده، چې د مقصد په لمن کې موندل کېږي.

دنیا په حقیقت کې یو نندارتون دی، چې انسان ته هر راز ښکلي او ښایسته شیان وربښي، چې هر څوک له خپل ذوق او خواهش سره سم یو شي پسې هڅه وکړي او ځان ور ورسوي، بلکې انسان لاڅه چې

حيوانات او د هوا مرغان يې هم هسې نه دي پرې اېښي، بورا يې د گل په گلاليو پانو مين كړې او د پتنگ په زړه كې يې د شمع د محبت ډيوه بله كړې ده، نو چې سپرې خپلې سترگې ښې وغړوي او هر طرف ته ښه په ځير ځير وگوري هر شى او هر څه د خپل مطلب او مقصد د پاره زيار باسي او په هر شواخون، چې وي ځان ورسوي، نو بيا ويلی شو چې ژوندون په حقيقت كې د خپل مقصد د پاره حركت او جدیت دی خوشحالي يا سعادت هم د مقصد په رسېدلو يا د مقصد د پاره په زيار ايستلو كې دی، بلکې هغه كسان چې خپل مقصد ته لانه دي رسېدلي او په لاره كې دي د هغوى خوشحالتيا لا يو بل شان كيف لري، چې په کاميابۍ كې نه پيدا كېږي.

مونږ مخکې وويل، چې ژوندون هغه حركت دی، چې د خپل مقصد او مطلب د پاره وي، ځکه چې هر حركت او ژوندون سند او دليل نشي كيدى، هغه گټه چې څوك يې له غره ورغړوي او په ډېره بېره مخ بنسخته راځي يا هغه خزان وهلې پانه، چې د مني باد يې له ونې بيله كړي او يوه خوا بله خوا يې وړي دا هم حركت دی، خو ژوندون ورته نه وېل كېږي، همدارنگه موټر، بايسكل، طياره او داسې نور، چې د بل مقصد د پاره په حركت كې دي او په خپله كوم مقصد نه لري ژوندون نه بلل كېږي. مونږ دلته په مطلق حركت كې بحث نه کوو او نه مطلق حیات زمونږ د بحث موضوع ده، زمونږ غرض انساني ژوندون او انساني حركت دی، چې عالي يا حقيقي حیات ورته ويل كېږي، نو هر انسان

چې په هغه کې دغه راز حرکت نه وي هغه ژوندی نه بلل کېږي، مگر په حیواني ژوندون قابليدی شو. د انسان حرکت د حقيقي ژوندون نښه نه ده. هغه انسان چې گوزنگ وهلی دی شپه او ورځ په حرکت دی یا د سپړو له لاسه او د چا له ډاره، لکه پاڼه رپېږي. دا هم حرکت دی، خو د مقصد د پاره نه، همدارنگه هغه څوک چې پتې سترگې پروت دی او په ویدو یوه خوا بله خوا لاس اچوي یا ډډه په ډډه اوږي راوړي دا هم حرکت دی، مگر داسې ناقص حرکات د حقيقي او انساني ژوندون دلیل نشي کیدی. مونږ هغه انسان ته په حقيقي ژوندون قابليدی شو، چې په خلاصو سترگو په خپله اراده او مینه د خپل مقصد، خپل ملت او خپل وطن د پاره کار او حرکت کوي او که داسې نه وي، نو د دغسې کسانو مرگ او ژوند څه فرق نه لري، ځکه چې د دغسې کسانو حیات او ژوندون بې له خوراکه بله هېڅ نتیجه نه لري او په دې هر څوک پوهېږي، چې ژوندون په نامه خوشحال وي، ځکه چې دا راز ژوندون د حیواناتو په برخه رسېدلی دی، چې باید انسان هېڅکله ورباندې خوشحاله نشي. زمونږ له دې تېر بحث ځنې به دا څرگنده شوې وي، چې زمونږ مقصد په دې وینا کې د حقيقي او انساني ژوندون تعریف او ښودنه ده، چې د هر چا ورته پام شي او پیدا یې کړي، نو بیا د نتیجې په ډول وایو، چې حقيقي یا انساني ژوندون هغه حرکت دی چې د خپل مقصد د پاره وي او هر څومره، چې د سړي مقصد لوړ او ښه وي هغومره یې ژوندون هم ښه او د ستایلو وړ وي.

که د یو سړي مقصد له خپل شخصي مفاد ځنې لوړ او پورته وي، یعنې یوازې د خپل ځان په غم نه وي اخته او د اجتماعي سعادت د پاره هم زیار باسي، البته د دې سړي ژوندون او حیات ډېر قدر او قیمت لري، چې باید هر څوک یې وستایي او ور باندې خوشحاله وي، ځکه چې حیات د مقصد حاصلولو وسیله ده او قیمت هم د مقصد په اعتبار ټاکل کېږي، مگر دا هم باید ووايو چې لوړ او ښه مقصد هر څوک د ځان د پاره نشي ټاکلی او نه د هر چا سترگې ورباندې نښلي، ځکه چې هر څوک د خپلې پوهې او خپل فکر په اندازه یو شی خوښوي، چې هغه یې مقصد بلل کېږي، نو هر څومره چې د یوه سړي تعلیم لوړ وي او تربیه یې ښه وي او په هره اندازه، چې د چا بصیرت او بصارت زیات وي هماغومره یې مقصد هم ښه او عالی وي، نو مونږ هېڅکله له یوه داسې سړي چې هغه د انفرادي حیات له دایرې ځنې دباندې نه وي وتلی او د اجتماعي حیات تصور هم نشي کولی، دا امید نشو کول چې هغه دې یو اجتماعي مقصد ولري او د هغه مقصد د پاره دې زیار وباسي، نو زمونږ د پوهانو او لیکوالو دا وظیفه ده، چې خلکو ته لوړ او عالی مقاصد ور ونښي او له اجتماعي حیات سره یې اشنا کړي، یعنې د لوړو مقاصدو محاسن او ښېگنې ورته پوره ښکاره کړي، چې هر څوک په ډېره مینه او محبت د یوه ښه او لوړ مقصد په لور روان شي او دومره شوق ورسره ولري، چې هېڅکله سترې او ستومانه نشي او نه یې هېڅ راز تکلیف او زحمت مخه ونیولی شي. هو! د پوهانو په برخه له اولي

ورځې دغه وظیفه رسېدلې ده، چې د خلکو له سترگو د جهالت پردې لري کړي او له درانه خوبه یې راجگ کاندې، چې هر څوک د خپل حیات او ژوند د پاره حرکت وکړي او له دغو شپو او ورځو، چې په هر چا باندې تېرېږي استفاده وکړي، ځکه چې زمانه په حقیقت کې لکه یو بحر داسې دی، چې هر څوک ورځنې د خپل مقصد په اندازه استفاده وکړي څوک ورځنې ښایسته او قیمتي مرغلرې راوړي او څوک پکې یوازې کبان نیسي. بعضي لا داسې هم وي چې بې له اوبو څښلو نوره استفاده نه کوي. مونږ باید د زمانې له دریابه پوره استفاده وکړو او په قیمتي مرغلرو پسې لاس وگرځوو، زمونږ ښاغلي او پوه ادیبان باید لکه د پښتو او پښتونولي حامی خوشحال خان خټک خلکو ته د سعې جدو جهد درس په دې ډول ورکړي.

که غوټۍ پسې وهې په لاس به درشي
چا وي دا چې په دریاب کې گوهر نشته

دا راز صحیح افکار که د چا په مغزو کې ځای ونیسي او یقین پیدا کړي، چې په سعیه او کوشش، جدو جهد هر راز مطلب حاصلېږي او سړی په خپل زیار و زحمت له وخت او زمانې ځنې هر ډول مادې او معنوي استفاده کولی شي، هغه هېڅکله محروم نه پاتې کېږي او هرو مرو د زمانې له ډکه دریابه خپل مقصد او د مراد گوهر لاس ته راوستلی شي.

ګنیل

شپه ده او د اسمان ځلیدونکي ستوري درگرده سترګونه وهي. زه پورته پاس په اسمان کې د سپوږمۍ او ستورو ننداره کوم یو بل هلک، چې د یوه لوی ډنډ پر غاړه ناست دی هماغه سپوږمۍ او رېږیدونکي رېږدېدونکي ستوري په رڼو اوبو کې ډېر ښکته د مخکې په تل کې ویني.

ګورۍ! د انسانانو نظر څومره توپیر لري، چې یو شی په یوه وخت کې څوک پاس په خپل سر ویني او څوک یې ټیټ په مخکې کې مومي، همدغه یوه رڼا ده چې هم پورته په شنه اسمان کې او هم ښکته په مخکې کې ترسترګو کېږي، نه همدغه یو شین ډنډ دی چې هم پاس په سر ولاړ دی او هم ترپښو لاندې لیدل کېږي، مګر که سړی لږ څه د شپږو جهانو او خواو له قیده ځان خلاص کړي او د خپلو اعتباراتو له دایرې ځنې بهر شي، نو بیا د حقیقت په لویه او لایتناهي فضا کې لوری او لودن ورکوي او خپل ځان هم ورځنې ورکېږي.

نو انسان په حقیقت کې تل د خپل اعتبار او گمان په نړۍ کې ژوند کوي او هرڅه په هغه جامه کې ویني، چې دی یې وراغوندي.

هوا! د دنیا تیتوالی او پورته والی زمونږ سترگو او اعتبار پیدا کړی دی او دا سره او شنه رنگونه زمونږ د دوو سترگو مولود گیل کېږي. که زمونږ اعتبار او گیل څه قیمت ونه لري سره او سپین، زیر او گلیت څه توپیر نه لري.

مونږ ته خپل گمان بعضې واړه شیان غټوي او بعضي غټ شیان راته واړه بنسکاره کوي، د کار گرانیا او اسانتیا زمونږ په لاس کې ده او د هر شي قیمت او اهمیت زمونږ په اعتبار او گیلو پورې اړه لري. همدغه زمونږ گیل او اعتبار په هر څه کې تاثیر کوي او په دنیا کې نوي دودونه او ذهنیتونه پیدا کوي.

همدغه شی دی، چې کله انسان له یو موهوم شکل ځنې ویروي او کله یې د توپ خولې ته د حملې د پاره تیاروي. د انسان گمان او اعتبار یو داسې طلسم دی، چې که دی یې په خپله مات نه کړي هېڅوک یې نشي ماتولی.

نو هر قام او هر ملت تر هغه وخته لوړ او غښتلی وي، چې په خپل ځان ویسا او اعتماد لري او هر کله، چې خپل ځان ضعیف وگڼي نو بیا یې هېڅکله پښې نه تېنگېږي او نه د سیالی په میدان کې په خپلو پښو درېدلی شي.

همدغه سبب دی، چې نن د هر ملت پوه او پیاوړي واکداران خپل ملت ته د غرور ملي او اعتماد بنس د رس ورکوي او په دغه راز تلقیناتو کې یو قوي زړه پیدا کوي، چې بعضې ورځنې په خودي باندي

تعبیر کوي او د ملتو په لوړوالي او ارتقا کې زښت ډېر تاثیر او اغیزه لري او اجتماعي پوهان یې خورا ډېر ستایي، ځکه چې حقیقت تر یوې اندازې زموږ د اعتبار او نظر په واک دی او لوړوالی یا ټیټوالی هم زموږ په لیدو پورې اړه لري.

هو! همدغه انسان دی، چې کله حقایق باطلوي او کله د خپل لاس په بوتانو خپل ځان غولوي، همدغه انسان دی چې کله سومنات ماتوي او کله یې په خپله جوړوي، همدغه انسان دی چې کله د دین او شریعت له دایرې وځي او کله د عرف او عادت په لومه کې داسې نښلي، چې هېڅکله ځان نشي خلاصولی.

هو! انسان کله د لاس غوټه په خوله خلاصوي او اسانه کار ځانته گرانوي. کله ډېر مشکل او گران کارونه اسان شمېري او د خپل گمان په مرسته یې په اسانه سرته رسوي، نو ویلی شو چې د انسان خپل گمان د ده په حق کې منلی او صحیح حقیقت دی او که یو ځل په خپل گمان بد گمان شو، نو بیا په هېڅ ځای کې حقیقت نشي پیدا کولی او په خپل وجود هم نه قایلېږي.

خومره به ښه وي، چې زموږ او ستاسې گمانونه ښه وي.

زړه او سترگې

کله چې یو شی په سترگو کې ښه ښکاره شي او په زړه کې ځای ونیسي او کله زړه یو شی سترگو ته ښه ښکاره کوي. د سترگو کار له بنایست سره دی او د زړه له مینې او محبت سره، کله مینه د بنایست په اثر کې پیدا شي او کله د مینې په سبب سړي ته یو شی ښایسته او ګلالی ښکاري. بعضې خلک دي چې زړه یې په سترگو کې دی او بعضې په زړه کې سترگې لري، ډېر ځله د سر سترگې غولېږي او لکه وړوکی هلک په یوه ښایسته مار خپل زړه بايلي، لکه د هوا مرغه شنه پټي ته رابښکته کېږي او د څو دانو د پاره ځان په لومه کې ښلوي، مگر د زړه سترگې په داسې شيانو نه غولېږي او هر شي کې د نقص او مفاد ډېر واړه ذرات ویني، یوازې ظاهري ښکلیتوب او داسې ګلالیتوب نه خوښوي، چې عاقبت او نتیجه یې ښه نه وي. دغه د سر سترگې چې د لمر او سپوږمۍ په رڼا کې یو شی او بل شی ویني هر څوک لري، مگر ډېر لږ خلک دي چې د زړه په سترگو څه شی لیدلی نه شي، ځکه چې دا سترگې د علم او عرفان رڼا غواړي او بې له دغې رڼا هېڅ نه ویني او ورباندې تورتم وي. کله کله سره د علم له رڼا هم دا سترگې څه نه ویني، ځکه چې بعضې داسې پردې ورباندې پرتې وي، چې بې د هغو

له پریکولو هېڅ کار ورځنې نه اخیستل کېږي، دا پردې زیاتره د تقلید په سبب پیدا شوې دي یا د اوهامو او خرافاتو گرد او غبار پیدا کړي دي، چې علم یې هم علاج نشي کولی.

دا سترگي د انسان هغه پټ استعداد دی، چې په مختلفو نومونو، لکه عقل، بصیرت، فکر او داسې نوو ورځنې تعبیر کېږي.

او انسان ورباندې له نورو حیواناتو پېژندل کېږي. انسان باید ارومرو خپلې دغه سترگې وغړوي او کار ورځنې واخلي. سترگې پټول چې د پښتنو په محاوره کې لوی عیب دی، هغه د همدغو سترگو پټول او حقیقت ته نه کتل دي. کوم ضعف یا عیب که په دغو سترگو کې وي هغه باید حتماً اصلاح شي، ځکه چې تر هرڅه د مخه دغه علاج ضرور او لازم دی. که دا سترگې روغې نه وي د علم رڼا هېڅ او بې فایده ده، لکه چې یوه ړانده ته د لمر پلوشې هېڅ دي، څوک چې دا سترگې نه لري هغه لکه ښاپیرک د علم له رڼا تښتي او ځان ورنه پټوي یا لکه هغه بوتی، چې د لمر رڼا ورباندې بده لگېږي او په سیوري کې ښه وده کوي، دی هم په تورتم او تیاره کې خوښ او خوشحاله وي.

چا چې د زړه له سترگو کار اخیستی او په همدغه نظر یې دنیا ته کتلي هغوی د دنیا په صحنه کې ډېر شیان لیدلي او هر څه یې په خپله لمن کې راغونډ کړي دي، ځکه چې د دې سترگو مخه هېڅ شی نشي نیولی او تر ډېرو لري ځایو پورې رسیږي، که انسان له دې سترگو کار

واخلي او دا سترگې وروزي، نو خپل وړاندې وروسته حال و مال تر يوې اندازې ويني او خپل ښه او بد تر هغه حده چې د بشر لاس رسيږي سنجولی شي.

څوک چې دا سترگې لري هغه له هغو شيانو، چې مونږ ته عادي معلومېږي ښه لوړ مطلب معلومولی شي او د يوې منې له لويډلو ځنې د مخکې د قوي جاذبه معلوموي، د داسې کسانو په نظر کې د ونې يوه شنه پاڼه د معرفت دفتر او کتاب وي، چې ډېر حقايق پکې ويني او ښه ښه نتايج ورځنې اخلي.

زه دې پېژنم

که ته سل ځله ځان راته په بل څېر وښيي او خپله جامه بدله کړې، زه دې پېژنم او په خپل زړه کې ستا حقیقت ته په ځیر ځیر گورم، ستا خوښه چې ځان هر څنگه ښکاره کوي او په خپل ظاهري وضعیت کې هرڅه تغیر کوي، مگر پدې پوه شه چې نه به د چا په ادراک او بصیرت پرده وغوروي او نه به خپل حقیقت بدل کړي، لکه چې یو مین خپله لیلی په لوی ټولگي کې پېژني یا لکه یو حقیقت لیدونکي، چې ریا کار زاهد تر سپین خادر لاندې ویني چې دا څوک دی او څه کوي، همدغه شان ته هم هېڅکله نه پتېږي او زه دې پېژنم.

ته په خپله چالاکی خپل ځان بل راز ښکاره کوي او زه هم ستا په مخکې څه نه وایم، مگر په زړه کې پوهېږم چې ته څوک یې؟؟ ته پدې پوه شه، چې ښه لباس، ښه وینا، ښه شهرت، عزت او اعتبار همدارنگه یو هسک او جگ مقام ته ختل هېڅکله د سړي معنوي معیار نشي لوړولی که څه هم د ځېنو په نظر کې لوړ ښکاري. ته پدې پوه شه، چې که خلک ستا له ظاهري حاله متاثر کېږي او تا بې موجه ستايي، دا ستاینه تاته هېڅ فایده نشي رسولی او نه ستا په حقیقت کې څه تغیر او تحول پېښوي.

هو! که یې سل ځله څوک لعل لعل بولي

په ستایلو به لعل نشي کوتي لعل

لکه یو غمجن سپری په خپله مصنوعي خوشحالي ځان نشي
خوشحالولی همدغه شان ټول ظواهر د حقیقت په تبدیل کې بې دخله
او بې تاثیرې دي.

یو ټیټ سپری که د غره سر او جگ ځای ته وخبږي هغه ته هر څه
ټیټ بڼکاري، مگر دی هم ټیټ وي او په حقیقت کې هېڅ نه وي لوړ
شوی.

نو دا راز لوړوالی بې له دېنه، چې د سپري په نظر کې نور ټیټ بڼکاره
کړي او غرور پیدا کړي بله فایده نه لري.

هو! دا راز لوړوالی سپری له نورو خلکو ځنې لري کوي او لویوي یې

نه!

حقیقت

لکه چې کله کله سړي ته خپله واهمه په توره شپه کې بعضې ډارونکي شیان پیدا کوي، چې هغه یوازې د ده په سترگو کې ځای لري او بل څوک یې نه ویني. دښمنان او معاندین هم بعضې داسې عیبونه د سړي په شان کې ویني، چې نور خلک یې نشي لیدلی او یوازې د همدو تخیل پیدا کړي وي، نو لکه څنگه چې عشق او محبت زمونږ سترگې داسې تړي، چې د خپل محبوب معایب له محاسنو ځنې نشو بیلولی، حسد او عناد هم زمونږ او د حقیقت ترمنځ حایل کېږي او لکه د جهل حجاب ډېر حقایق له مونږ ځنې پټوي یا یې په بل رنگ ښکاره کوي.

نو نه هغه ستاینه حقیقت لري، چې مجنون یې د لیلې د سپي کوي او نه هغه عیب، چې دښمنان یې په سړي پسې تړي.

ترڅو چې مونږ خپل ځان د عشق او محبت له پنځو او د عناد او حسد له منگلو خلاص نه کړو، څنگه به حقیقت ته ورسېږو او په څه شان به د حقیقت په شاو خوا کې ازاد فکر وکړی شو؟؟

نو اړومرو به یا د عشق او محبت لامله د یوه شي په حق کې خوشبین یو او ښه گمان به ورباندې کوو یا به د نفرت له کبله بد بین یو، چې هېڅکله به محاسن نشو لیدلی او هر شي ته به د بد گمانۍ په

سترگه گورو په دغه دواړو حالو کې به مونږ ته خپل گمان حقیقت
بنسکاري، مگر له حقیقت نه به ډېر لرې یو.

زما په گمان ځنې کسان ډېر زیات غولېدلي دي، چې خپلو عیبو په
پلټنه کې خپل دښمنان په حقه گنې او دا گمان یې کړی، چې دښمن
لکه ائینه د سړي عیب په رښتیاڼي صورت سړی ته ورنښيي، ځکه چې
حسد او عناد ارومرو د دښمنانو ذوق او ذایقه دومره خرابوي، چې
انگبین ورته سکنجبین بنسکاره شي، لکه چې شیدا وایي:

گیله من یم له حاسده ښه متاع کاندې کاسده

انگبین سکنجبین کا په مزه یې تریو جبین کا

نوکه مونږ خپل عیب د دښمن په ذوق پیژنو او د حاسدانو ذایقي ته
اعتبار ورکوو، کېدای شي چې خپل خواږه تروه وگڼو او د دې په ځای،
چې ځان اصلاح کړو له ښو ځنې بدو ته واوړو، نو بیا به هم حقیقت ته
نه یو رسېدلی او غولېدلي به یو.

هرکله که له دغو شیانو مجرد شو او د خپلو احساساتو او اعباراتو له
دا پرې بهر شو، مگر پدې شرط چې د همدغې بې اعتبارۍ په نړۍ کې
پاتې نشو او لوړ مقام پیدا کړو، یعنې مایوس نه شو او لا په حقیقت
پسې وگرځو، بنایې چې هغه وخت مو سترگې پخې وي او حقیقت
ومومو.

نو زموږ او د حقیقت ترمنځ ډېره لاره ده او هغه وخت ور رسیږو،
چې د جهل له تورتمه ووځو او د کور کورانه تقلید بوتان مات کړو او له

خپلو هغو نفسي کیفیاتو ځنې هم ځان خلاص کړو، چې بعضې شيان مونږ ته ښایسته کوي یا یې بد راته ښکاره کوي.

او برسېره پدې دومره تجربه هم حاصله کړو، چې رښتیا یې او غولوونکې رڼا وپېژنو او پدې پوه شو، چې د اسمان دغه رانه ستوري یا لمر او سپوږمۍ ولیدونکي او پریوتونکي دي او یوه بله رڼا شته، چې هغه د زړه په سترگو لیدل کېږي او دا ټول شيان د هماغې رڼا په اثر کې پیدا شوي دي، نو حقیقت لکه یو غمې تر لوړو غرو لاندې نه دی او نه لکه د حیات اوبه په تورتم کې ځای لري، چې مونږ یې په هېڅ شان ونه لیدلی شو، بلکې د حقیقت رڼا دومره ځلانده ده، چې بعضې نور شيان هم ځلیدونکي ښکاره کوي او مونږ، لکه چې د سپوږمۍ په شپه د سحر او سپوږمۍ رڼا نشو بیلولی، همدغه شان د حقیقت د رڼا امتیاز هم نشو کولی که څه هم له هرې خوا یې په مونږ احاطه کړې او مونږ یې په غېږ کې نیولي یو، نو مونږ هر وخت د حقیقت په رڼا کې یو او هر وخت له خپل فکر او بصیرت سره سم یو شی د حقیقت مثل او نظیر یا عین حقیقت گڼو، لکه یو مین چې کله د غره زرکه او کله باغ سره او خپلې معشوقې نظیر گڼي او د هوسۍ سترگې د لیلې سترگې بولي او ډېر ځله لا خپله معشوقه هم په دغه راز نومونو ستایي او له حقیقته په لوی لاس ځان لرې کوي. انسان ته خدای دا استعداد ورکړی، چې په حقیقت پسې له هرې حلقې او د جامعې او محیط له غولي ووځي، ترڅو چې حقیقت پیدا کړي او یوه ملت ته د هدایت رڼا شي.

د محبت رڼا

سړی چې د محبت رانجه په سترگو پورې کړې هغه بیا هر شی په یوه ښه رڼا کې ویني او د هر شي ښه ډډه گوري.

هو! دا راز خلک هېڅ شي ته د تنقید په سترگه نشي کتلی او نه د اعتراض او عیب لټولو افکارو ته پاتي کېږي.

څوک چې د محبت تراغېزې لاندې راشي هغه لکه بلبل او بورا د گل په یوه پانه خوښ او خوشحال وي او ټول باغ په همدغه یوه پانه کې ویني، هغه هېڅکله د خزان تصور نشي کولی او نه ورته دنیا بې وفا معلومېږي، مینه او محبت هر محبت سړی ړوند او گنگ کړي، چې په سترگو عیب لیدلی او په خوله یې ویلی نشي، ځکه چې د هغه زړه لکه یوه پاکه مرغۍ په یوه داسې فضا کې طیران کوي، چې هلته د بد گمانۍ گرد او غبار هېڅ نه لیدل کېږي، د محبت خاوندان هېڅکله لکه منطقیان د چا د دلایلو منطقي ضعف ته نه ملتفت کېږي او نه د چا وینا ورته د سیاست او منافقت له مخې معلومېږي.

هغه هره خبره رښتیا او صدق گڼي او په هېچا کې د غدر، خیانت او فریب علامې نشي لیدلی. مینه ناک خلک به هېڅکله لکه فلاسفه د عیب او نقصان ذرات په کائیناتو کې نه ویني، لکه هغوی چې د محبت

او عشق نازک او خوندور کیفیتونه، لکه یو مین او عاشق نشي حس کولی او عشق ته مرض یا جنون وایي.

د محبت لرونکی لکه یو صوفي د مینې په رڼا کې حقیقت ته رسېدلی وي او نور خلک د خپلو او هامو او گمانونو په گرد او غبار کې ورکوي.

که مونږ له چاسره مینه او محبت لرو هر ورو به د هغه په حق کې خوشبین یو او لکه پتنگ، چې هېڅکله د شمعي حرارت او سوزېده نشي حس کولی، مونږ به هم د خپل محبوب په شاو خوا کې هېڅ عیب نشو لیدلی، مگر څوک چې د خپلو دوستانو په حال کې لکه یو مفتش داسې غور او تعمق کموي او د هغوی د ملامتۍ د پاره قراین لتوي هغه که څه هم کله کله حقیقت ته رسېږي ډېر ځله به په خپل اجتهاد کې سهوه کېږي او د دې لامله، چې په سلو کې یو ځل حقیقت ته رسېدلی دی، هر وخت به خپل فکر صحیح او صایب گڼي.

شعر او ادب

چپه چپي او قراره قرارې ده، سپوږمۍ په سپینه رڼا د مخکې مخ
بنايسته او روښنایي ده، هېڅ طرف زور او زور نشته او د شپې اوله
شومه ده. یو ژور لښتی چې په شنه گیاه پټ او پوښلی دی له اوبو نه
ډک او غلی روان دی، سړی چې دا وضعیت گوري گمان کوي چې دا
اوبه بې شعوره نه دي، چې په عزم او اراده کوم طرف ته ځي.

زه هم په همدغه گمان وړپسې روان شوم او تلم څه شېبه وروسته
گورم، چې په یوه شنه باغ کې گرځم او قدم وهم پدې باغ کې هر راز
بوتي ولاړ دي، دا اوبه چې له ډېرې مودې را ایسي دې باغ ته راغلي
دي د دې باغ په شنو پانو، خوږو میوو، بنايسته گلانو کې یې حلول
کړي. دا شین بڼ او تازه چمن یې د انسانانو او د هوا د مرغانو د پاره
سمسور کړی دی، دا اوبه کله د تاک په رگو کې ننوتلي او ډېر خلک یې
په خپل خوند مست کړي او د ډېرو نشه یې د بنگو په پانو زیاته کړې
ده. په یوه بوتې کې یې ځان لکه عسل خوړ کړی او په بل کې یې د
سرکې تریوالی پیدا کړی دی.

دا اوبه برسیره پدې، چې د دې میوو او گلانو د وجود سبب
گرځېدلي دي په عمران او ابادۍ کې یې هم زیاته برخه اخیستې، د

دې باغ دیوال او گرد چاپیر سرایونه یې سرته رسولی دي، دې اوبو یوازې د مخکې تردد نه دی کړی، کله یې چې په زړه کې د همدردۍ حرارت پیدا شوی د اوقیانوس له دریا په راجگې شوي او په وچو میرو یې د رحمت څاڅکي ورولي دي او کله د گل له پانو هوا ته هسکې شوې دي.

همدغه اوبه دي (د نوعیت په لحاظ) چې کله رلی ورځنې جوړه شوې ده او کله شبنم شوي دي، همدغه اوبه دي چې د ډېرو خلکو تنده یې ماته کړي او له مرگه یې نجات ورکړی دی او کله یې لوی لوی فرعونیان غرق کړي دي.

هو! پدې اوبو کې هر راز صلاحیت شته، چې کله په تبغ کې ځای نېسي او د توري اب په ځای کوي او کله د گل په پانو (بنايسته جامه) کې ننوځي د حسن او جمال مظاهره کوي. ځینې وخت لا د صدف وړوکی ځان تربیه کړي او د جوهرې په دکان کې د تجارت بازار تودوي. بڼه فکرو کړی؟ په دنیا کې بل شی هم شته، چې دا ټول کارونه ورځنې واخیستل شي.

هو!

شاعر او عالم

دوه شیهه دي، چې یوه شعر او بل ته حکمت یا علم وايي، یو په عقلي استدلال او منطقي قیاس د حق او حقیقت اثبات کوي بل په تخیلي دلایلو او سحري کیف سرې حقیقت ته رسوي، شعر د عشق او مینې رڼا په زړونو کې پیدا کوي او علم و حکمت د عقل په نور ذهنونه روښانه کوي، دا دوه شیهه که څه هم د خپل تعریف په لحاظ سره بېل او جلا دي، مگر لکه اوبه او هوا کله کله یو په بل باندې بدلېږي او دا دواړه زمونږ د حیات د پاره ضرور دي.

نو کېدی شي، چې شعر حکمت او حکمت شعر شي، لکه چې زمونږ اسماني کتاب هم له ځینو اشعارو په حکمت سره تعبیر کړی او په همدغه سبب زمونږ ډېر مشاهیر هم د شعر په تذکره کې راغلي او هم د علم او عرفان بېرغ جگوونکي دي، نو هغه څه چې د شاعر له خولې اوریدل کېږي هغه هم حق او حکمت وي، مگر د زړه له سوزه سره، لکه چې علامه اقبال وايي:

حق اگر سوځي ندارد حکمت است

شعر میگردد چو سوز از دل گرفت

نو دا باید و منو، چې شعر او حکمت کله لکه د سپوږمۍ او سحر رنبا، چې په یوه افق کې جمع کېږي دا دواړه هم په یوه ذهن او دماغ کې یو ځای کېږي، چې یو بیان هم شعر او هم حکمت گڼل کېږي او یو سرې هم شاعر او هم عالم یا حکیم کېدی شي، مگر له دې خبرې هم باید سترگې پټې نه کړو، چې شعري تعبیر او علمي تعبیر ډېر فرق سره لري علمي تعبیر له هرې خوا په حق او حقیقت احاطه کړې وي او دقیق نکات هم ورځنې نه وي پاتې، مگر شعري تعبیر او قافیې په محدوده دایره کې حقیقت ته یو اشارت کړی وي، خو دا اشارت لکه د معشوقو سترگک دومره پرکیف او جذاب وي، چې له یوه علمي کنفرانس ځنې عمیق او با دوامه تاثیر لري.

علم او حکمت د حقیقت له مخه ټول لباسونه لرې کوي او په خپله تشریح او تجزیه د یوې موضوع عروق او شرائین او ټول فقرات ښکاره کوي، مگر شعر یې پس له تزئین او ارایش ځنې په یوه ښه لباس کې نیم پټ او نیم لوخ ظاهر وي، چې هر څوک ورباندې زړه بایلي، تعبیر هم لکه شعري تعبیر داسې وي، چې په یوه فلسفې او علمي تحقیق نه وي بنا، بلکې کله کله په علمي لحاظ غلط هم بلل کېږي.

څومره د مخه ما په مصري مجلاتو کې یوه جمله د اقتراح په ډول ولیده، چې د ښو ښو لیکوالو توجه یې ځانته جلب کړې وه او سره له

دې، چې هر یوه په علمي لحاظ غلطه گڼلې وه، ښه څه یې پکې لیکلې و، جمله داوه:

عمل څه کوي او مونږ کومې خوا ته بیایي، د سعادت لور ته او که هلاکت ته؟ په دې عبارت کې علم لکه یو قاید داسې ښودل شوی، چې مونږ یې خوځولي یو او چپرته مو بیایي او دا څرگنده ده چې علم دا اقتدار نه لري، بلکې د یوه موټر یا بیړۍ مثال لري، چې مونږ ورباندې خپل ځان رسوو، مگر دا جمله سره له دغه علمي نقصانه په خپله ادبي جاذبه لیکوال مجبوروي، چې په دغه موضوع کې څه ولیکي او هر سپړی دې خبرې ته ملتفت کړي، چې نن د دنیا متمدن او علم لرونکي قومونه له خپل علم او تخنیکي معلوماتو څخه د خپل استهلاک او بربادۍ په لاره کې کار اخلي، نو ویلی شو چې اکثره شعري او ادبي تعبیرونه همدغه شان جاذبیت لري او یوې مهمې موضوع ته د خلکو مخه راگرځوي، مگر علمي تدقیق پکې نه وي شوی.

هر کله چې مونږ تر یوې اندازې د شعر او حکمت یا علم په ټکو لږه رڼا وغورځوله او دا خبره مو هم لږه څرگنده کړه، چې شعر او حکمت څومره بیلوالی او څومره نږدیوالی لري، نو اوس راځو د هغې ورځې بحث ته، چې د څو کسو پوهانو په مجلس کې د شاعر او عالم په شاوخوا کېده. په هغه ورځ یو عالم چې شعري برخه یې هېڅ نه درلوده

شاعر ته په همدومره اهمیت قایلیده، چې د لږ ساعت د پاره یو مجلس تودولی شي، چې څوکسه یې خوا ته یوه شېبه راټول شي او بس.

ده ویل، چې شاعر یو بې ثباته شخص دی، چې په یوه اساس باندې نه وي روان او هر ساعت یې فکر او حال بدلېږي، مگر عالم لکه یو غر په وخت او هر حال کې ثبات او استقامت لري او د یوه فکر خاوند وي.

لنډه یې دا، چې ده عالم ته دا حق ورکاوه، چې د یوه قوم مقتدا شي او د سعادت لور ته یې بوځي، مگر شاعر ته په دغه مقام نه و قایل، له ده ځنې که څه هم چا پوښتنه ونه کړه، چې دی څه دلایل لري، مگر ښايي چې د ده دلیل به همدا و، چې د شعر اساس تخیل دی او هغه یو اساسي شی نه دی، هر ساعت بدلېږي او بېل رنگ پیدا کوي او د علم اساس هغه یقیني مقدمات او دلایل دي، چې عقل یې تزکیه او تصدق کوي او هر ه شېبه نه بدلېږي. د ده دغه وینا د مجلس اکثر و خلکو په ښه وایي او حق وایي باندې بدرگه کړه، مگر زموږ د مجلس یوه ښاغلي ملگري له شعر او شاعر ځنې تر یوه حده مدافعه وکړه او یوه بل مشر سړي د فیصلې په ډول وویل، چې شعر یو قالب دی ښه او بد، صحیح او غلط هر څه پکې اچول کېږي، نو ښه یې ښه او بد یې بد دي، مگر هغه چا چې شعر او شاعر ته په کمه سترگه کتل هغه وویل: هو! شعر یو نېمگړې قالب دی، چې حقیقت پکې پوره نه راوړل کېږي. د دې خبرې ځواب خو موږ مخکې ورکړ، چې شعر یو حقیقت پوره نشي راوړلی، مگر داسې جذاب اشارت ورکوي چې تاثیر یې له عام بیان او

تعبیر ځنې ډېر زیات او بادوامه وي، نو اوس به راشو دې خبرې ته، چې
ایا دغه فیصله مونږ منلی شو که نه؟

له دې فیصلې ځنې معلومېږي، چې شعر د یوه ظرف حیثیت لري
چې دارو او زهر دواړه پکې اچول کېږي او په خپله هېڅ شی نه دی، که
د فیصله کوونکي غرض همدغه وي مونږ هېڅکله دا نشو منلی، چې
شعر لکه یو لوبنی وگڼو او نور اهمیت ورنه کړو، ځکه چې شعر په خپله
دوا ده، چې دوايي خاصیت او تاثیر پکې حلول کړي او یو له بله د
هیولي او صورت نسبت لري او که کله کله له شعر ځنې یو ضرر ولیدل
شي، نو دا راز مخالف تاثیر په هره دوا کې کله کله د بعضې موجباتو په
سبب لیدل کېږي او علم هم ځینې وختونه د فکري او اجتهادي سهوو
په سبب ضرر رسوي، نو مونږ پدې ځای کې هم فیصله کوونکي خپلې
فیصلې ته ملتفت کوو او هم هغه چا ته، چې شعر او شاعر ته په ښه
سترگه نه گوري وایو، چې که دی ټول شاعران په نظر کې ونیسي او یو
شاعر د تمامو شاعرانو نمونه ونه گڼي، دی به د فیلسوفانو او متصوفینو
د عالمانو او حکیمانو په ډله کې ښه ښه شاعران پیدا کړي او دا به ورته
معلومه شي، چې شاعر هم لکه یو ډېر لوی سړی یو داسې استقامت
لري، چې نه وي لکه ده چې تصور کړی دی، شاعر هم لکه یو لوی سړی
یو داسې استقامت لري چې نه یې د زمانې بهار له چټې باسي او نه یې
خزان سر راتیتولی شي، لکه چې رحمان بابا چې وایي:

لکه ونه مستقیم په خپل مکان یم
که خزان راباندې راشي که بهار

په شاعرانو کې هم لوی لوی خلک او لکه خوشحال خان خټک د
تینگ عزم خاوندان پیدا کېږي چې نه د دښمنانو لښکرې او نه د
حاسدانو خبرې د ده په قوې او غټ زړه کې څه وېره او حرکت پیدا
کولی شي، لکه چې په خپله وايي:

د علم ډېرې خبرې دنیا توري لښکرې
زړه مې نه ښوري له ځایه غر خو هسې وي که نه

که شاعران یوازې د تخیل خاوندان وای او نورو اساسي افکارو یې په
ذهن کې ځای نه نیولی هېڅکله به لکه اقبال دیوه نصب العین او
مستقیم فکر خاوند سپری په شاعرانو کې نه پیدا کېده او لکه حکیم
سنایي او عطار، سعدي او رومي غوندې اشخاص به د شاعرانو په
ټولګي کې نه ښکاره کېدل او نه به لکه بوعلی د عمېقو افکارو خاوند د
شعر ویلو اقتدار درلود، شاعر هم انسان دی او انسان ته خدای هر راز
استعداد ورکړی، که شاعر له نورو خلکو ځنې زیاته برخه نه وي
اخیستي، نو نیمګړې خو به نه وي پاتې شوی.

د تورې رڼا

د زمانې امیل چې شپې او ورځې یې لکه د زنجیر کړۍ یو له بله تړلې دي او د شپو او ورځو، میاشتو او کلونو، قراينو او پېړیو په حساب لویې او وړې حلقې لري سپرې پکې عجیب و غریب واقعات او مختلفې صحنې ویني، نن چې مونږ د استقلال په نامه یو داسې ورځ لرو، چې شپه یې هم له نورو ورځو نه روښانه ده او د دې ورځې په لمن کې مونږ د خپلواکۍ او ازادۍ شرف او وقار موندلی او هره شپه یې زمونږ په نظر کې ډېر قدر او قیمت لري، دا ورځ مونږ ته یوه داسې شپه هم ریاډوي، چې له ډېرې تیاري سترګه په سترګه نه ښکارېده او بیخې تور تم و. دا تور تم د سحر او طلسم یوه داسې تیاره وه، چې مونږ یې په غټو سترګو ویده کړي وو او خلکو به راباندې لوبې کولې، پدې تیاره کې به د دې غرو رغو په هغو زمريانو د استعمار لاس رانښکول کېده، چې پخوا به یې خلک له تش صورته وپېرېدل او چا به ورته په زغرده نشو کتلې، دې تیاري د پښتونخوا داسمان لمنې په تورو ورېځو لړلې وې او داسې معلومیده لکه چې پښتانه پاس په اسمان کې یو ستوری نه لري، په دغه شپه د بدبختۍ یوه داسې سیلۍ را الوتې وه، چې زمونږ ټولې ډیوې یې وژلې وې او په هېڅ ځای کې د امید رڼا نه ځلیده، زمونږ

زورونه لکه ساړه نغري له حرارته تش او خالي و او د ملیت په کالبتو کې مو د حیات او ژوند گرمي بیخي لږه وه، پدې وخت کې ناڅاپه زمونږ په مخکې یوه داسې رڼا و برېښېده، چې زمونږ حال او استقبال یې روڼ او روښانه کړ او زمونږ توره شپه یې په سحر بدله کړه.

دا رڼا زمونږ د هغې تورې برق او برېښنا وه، چې هر وخت ورباندې پښتنو خپله مخه رڼا کړې ده او د خپلې بدبختۍ تورې تیاري یې پرې ورکې کړې دي. په دې رڼا کې دومره تودوالی او حرارت و، چې زمونږ په گوگل کې یې سره وینه توده کړه او ډېر ژر یې زمونږ په حال او استقبال کې تغیر او تحول پېښ کړ.

په دې رڼا کې مونږ د حیات هغه اوبه د تورې په خوله کې پیدا کړي، چې سکندر په تورتم کې لتولي. کله چې مونږ له دغې تیاري رڼا ته راووتو او د پښتونخوا د غرو په څوکو باندې د سعادت وړانګې او پلوشي و څرکېدې زمونږ په زړو کې د حیات مینه، د وطن محبت، د ملیت احساس، د علم او ترقي شوق او د ژوندانه ټول صفات او خواهشات پیدا شوه، د وطن ښایسته غرونو او ناوونو، ډکو سیندونو او گڼو ځنگلو زمونږ په زړه کې وطني عشق پیدا کړ مونږ په همدغه رڼا کې خپل ځان پېژانده او په ځان مو ویسا پیدا شوه، چې ملي غرور او افتخار هم ورسره تړلي دي.

مونږ په دې وپوهیدو، چې د دنیا طوفانونه هېڅکله مونږ د نړۍ له مخې نشي ورکولی او نه دغه راز لرې او تورې ورپېڅې زموږ د سعادت د رڼا مخه نیولی شي.

هو! مونږ حق لرو چې په خپل قوي او متین موجودیت ونازېږو او ووايو، چې مونږ هغه خس او خاشاک نه يو، چې د حوادثو سیلی مو تیت په پرک کړي، ځکه چې مونږ په خپله پښتو او پښتونواله د هر راز مشکلاتو مقابله کولی شو او د پښتنو په اصطلاح اسمان ته تېره غورځو او سر ورته نیسو.

مونږ هغه ښاغلي پښتانه یو، چې ځان راته ډېر لوی او ستر ښکاري او د خپلې سیمې درنښت، خپل ملي افتخار، د پښتونولۍ ننگ او ناموس د تېرو پښتنو ښه نوم په داسې ډول ساتو لکه چې یو ډېر پاک او له مېنې ډک مین د خپل مقدس عشق احترام او حرمت ساتي.

مونږ خپل ځان او خپله خپلواکي، خپل پښتني موجودیت ارومرو ساتو او له سروماله ورباندې تېرېږو، مگر باید په دې پوه شو چې مونږ دا په څه شان ساتلی شو؟ د دې پوښتني په ځواب کې څه شی، چې زما په نظر کې ډېر مهم معلومېږي هغه زموږ ملي تربیه پښتني، خویونه او پښتونواله ده، ترڅو چې مونږ پښتانه یو او پښتونولي لرو زموږ د خپلواکۍ او لوړتیا جنډه به ارومرو پورته وي او په ازاده هوا کې به د ازدي په وړمه رېږي.

هو! دا رښتیا او کټ مټ حقیقت دی، ترڅو چې د یوه قام په نفسی کیفیت او حال کې تغیر پېښ نشي د هغوی په حال کې خدای هم تغیر نه پېښوي، ترڅو څوک په خپله ځان څاه ته ونه غورځوي لوی څښتن یې د ذلت او انحطاط په کنډو کې نه اچوي، زمونږ ملي او پښتني روح په دومره لوړه او هسکه فضا کې گرځي، چې که مونږ یې په خپله رابښکته نه کړو د هېچا د لېنډۍ غشی نه وررسېږي او نه د چاله تیر لاندې راځي. وروسته تر دې چې زه د ځان په ساتلو کې پښتني اخلاقو ته په اوله درجه اهمیت قایلېږم، نو بیا علم او د نن ورځې مختلف فنون ثروت او بډایي او ځینې نور شیان هم ضروري ګڼم. که مونږ علم او بصیرت نه لرو خلک مو په سحر او چل ترخپلې اغیزې لاندې راولي او لوبې راباندې کوي، که مونږ شته او ثروت نه لرو زمانه مو وېرې کوي او د نورو دام و دانې ته مو را ټیټوي، که مونږ فن او تخنیک نه لرو په خپل لاس ځان اور ته غوروزو او له ځان سره دښمني کوو، نن خلک د حربي فنونو په قوت د اسمان له ورېځو او لوړو کار اخلي او په خپلو دښمنانو باندې تندر اوږلۍ وروي، نن خلک د صنعت او حکمت په مرسته هغه هوا، چې د حیات مهم عنصر دی د مرګ الهه گرځوي او د دښمن په حق کې ورځنې د زهرو کار اخلي. که څوک غواړي چې په دې عصر کې خپل ځان او خپله خپلواکي وساتي هغه باید دومره کامل انسان وي، چې خپل هر څه یې په خپل لار کې وي او د خپل هر مرض علاج وکړي شي. پدې وخت کې که نور هېڅ نه وي، خلک د یوه قام لاندې کولو د

پاره بعضې داسې مکروبوونه د هغوی په وجود کې انجکشن کوي چې ډېر ژر یې ملي وینه فاسدوي او روح یې وژني، نو برسېره په نورو خبرو نن د ازادۍ ساتلو د پاره ډاکټري هم لازمه ده.

نن ځینې کسان د نورو د اسارت د پاره خپل ځانونه بڼایسته کوي او په خپل بڼکلیتوب ورځنې زړه وړي، نو سړی باید هېڅکله لکه بلبل د چا په بڼایسته گلانو زړه بای نلي او په پردي باغ کې اسیر نشي، بلکې خپل ځان، خپل ملیت، خپل دودونه، خپله ناسته ولاړه له هر چا ځنې بڼه وگني او خود یې ولري، ترڅو چې یو ملت خپلې ټولې نیمگړتیاوې پوره نه کړي او خپل ځان د بل له احتیاجه ونه ژغوروي هغه په دنیا کې حقیقي ژوندون نشي کولی او په هر راز، چې وي د نورو تر تاثیر لاندې راځي.

سړي باید دې ټکې ته بڼه متوجه شي، انسان چې هر څومره مدني شوي او مدنیت ته ورنزدې شو دی هماغومره یې ډار او وېره ورکه شوي او نور ژوندي او ذیروح شیان یې خپل لاس لاندې کړي دي او له خپلې اغېزې لاندې یې راوستلي، یعنې انسان د مدنیت په مرسته په وحشت باندي غالب شوی او قوت یې موندلی، لکه چې اوس هم د دنیا متمدن قومونه په وحشیانو او نیمه وحشیانو باندي حکومت او حکمراني کوي، که څوک غواړي چې د نن ورځې مدني اقوامو تر تاثیر لاندې رانشي

باید اړومرو په مدني سیر کې ځان ور سره برابر کړي او تمدن ته په سپکه سترگه ونه گوري.

په دنیا کې دا صلح یو طبعي قانون دی او لوی څښتن هم مونږ پوه کړي یو، چې دا مځکه د صالحانو میراث دی او صالحان به ور باندې تسلط لري، دلته غرض هغه صلاحیت دی چې د مځکې د مخ حکمراني پرې کېږي، چې دا صلاحیت د اسلام په ابتدا کې په عربو کې پیدا شوی او زموږ پښتنو په ملیت او پښتنولۍ کې اغېرل شوی دی.

مونږ باید دا صلاحیت هېڅکله له لاسه ونه باسو او ورباندې ټینګ اوسو- د دې صلاحیت لومړۍ نښه دا ده، چې مونږ به په حق او حقیقت ټینګ ولاړ یو او ملګرتیا به یې کوو، هېڅکله به مو زړه ته خوف او ویره لار نه لري او د ضرورت په وخت کې به وېني تویول راته هېڅ ښکاري او له مرگه به نه وېرېږو، بلکې د خپلې اسلامي او ملي لوړتیا د ساتلو د پاره مرگ، ابدی ژوندون او خپل سعادت بولو او د دنیا د هر راز سختیو او مشکلاتو په مقابل کې به لکه د خپل وطن لوړ او هسک غرونه په هر میدان سر لوړي ولاړ یو، عزم او اقدام به مو ډېر ټینګ او کلک وي.

اېثار او قرباني به ډېر لوی افتخار گڼو، اتفاق او اتحاد به هېڅ شی نشي خرابولی، په خپل منځ کې به یو له بله مېنه او محبت، پېروژپنه او رواداري لرو او د خپل مقدس دین او گران وطن د دښمنانو په مقابل

کې به د سختو زړو خاوندان یو. د لوی څښتن په ضعیفو مخلوقاتو باندې به زړه سوی لرو، عدل او انصاف به راته له هر شي ښه ښکاري، د بې ننگۍ ژوندون به په هېڅ شان نه قبلوو او د خپل مقدس او پاک مقصد د پاره به له سر او ماله تېرېږو، خپل ځان او اولاد به د خدای د رضا د پاره قربانوو او بې له خدایه به بل هېچا ته سر نه ټیټوو، دا ځکه چې د خدای له بندګۍ سره بله بندګي نه کېږي او نه خدای پاک په دې باندې راضي کېږي، چې د ده بنده د بل چا بندګي وکړي.

هو! مومن او مسلمان باید ارومرو آرام او ازاد وي او پښتون باید تل ازاد او مستقل وي، نو تل دې وي زموږ ازادي او خپلواکي او همپشه دې وي پښتو او پښتنواله.

کورنی مرغه

کله چې سپری ستورو سره خبرې کوي او د خپلې پوهې په رڼا کې
بله نړۍ ویني او کله په خپلو خبرو نه پوهېږي او په رڼا ورځ یې له خپل
ځانه نور څه نشي لیدي، که سپری ښه ځیر شي چرګان هم خبرې
کوي، خو د زړه په غوږو اوږېدل کېږي - هو! یوه ورځ چې زه د چا مېلمه
وم او هغه غوښته چې زما د پاره هغه غټ چرګ، چې ډېر وخت یې
ساتلی و پوخ کړي، نو یې خپل زوی ته د هغه د نیولو وویل، زوی یې په
کوڅو کې ورپسې منډې وهلې او له ډېرو منډو وروسته یې چرګ ونیو
او کور ته ستړی ستومانه سانیولی راغی.

دې سپري په کاله کې یوه بښنه هم لرله، چې په یوه ډره ناسته وه او د
چرګ منډې یې لیدلې وې، نو یې په خپله ژبه چرګ گرماوه او ورته یې
ویل، چې ته خو ډېر وخت دې سپري په خپل کور کې ساتلی وې او
وخت په وخت به یې ډوډۍ او هرڅه درکول او ستا روزنه به یې کوله
کوم وخت، چې ده ته نیولې، نو تا د ده ټول ښه هېرکړه او لاس دې نه
ورکاوه.

وگوره! زما په غاړه کې یې مزی اچولی، سترگې یې راته پټې کړې
گرځېدو او الوتو ته مې نه پرېږدي، سره له دې کله چې ما پرېږدي او
والوځم هر راز لویې او وړې مرغۍ نیسم او ده ته یې راوړم، خپل ځان
بېرته د ده منگولو ته سپارم او دی نه خوابدی کوم.

چرگ ورته مخ راواړه او ورته یې وویل، چې ستا سترگې پټې دي،
هغه لور چې ده زما د پاره تېره کړی دی ته یې نه وینې.

یوه شېبه وروسته، چې دی زما بڼکې وشکوي او خپل ځان ته ترېنه
بالبنت او سروېږدی جوړ کړي او ما په اورباندي دا پلو هغه پلو واړوي او
بیا مې ټوټې ټوټې کړي او په کتو کې مې لاندې باندې کړي، نو چې ته
مې ژړا او کوکاري واوړې، ما به هېڅ گرم نه کړې او پوه به شې، چې د
ده ټول بڼه زما سره د خپل ځان لپاره و او زه یې د همدغې ورځې لپاره
لتولم.

هوا! هر څوک او هر څه چې د بل د لاس لاندې وي هغه د همدغسې
ورځې د پاره روزل کېږي، وگوره بزگر خپل غويي څنگه بڼه ساتي، په
سره غرمه کې ورته واښه کوي، اوبه ورکوي، چې بیا پرې جغ کېږدي او
مخکه پرې واړوي. همدغه شان خپل کښت وخت په وخت پڼه کوي، له
غويو او پسو یې ساتي، چې له مخکې هسک او ژر ورېبل شي.

همدارنگه هر قام چې خپل واک نه لري او د بل لاس لاندې ژوند
کوي، هغو د نورو د ژوندون د پاره لکه چرگان او غويي ساتل کېږي او

روزل کېږي، نو دوی ته که هر څومره بڼه خواره ورکول کېږي، همغه خواره دوی د مړینې د پاره غټوي او نژدې کوي یې، دوی ته هغه څه نه وربښودل کېږي، چې دوی په خپل ځان ویسا پیدا کړی شي او په نړۍ کې په خپل واک ژوندون وکړی شي او د بل پاتې شونکو ته سترگې ونه نیسي.

هوا دوی هېڅکله نه شي کولای، چې هر څه په خپله وگټي او بل چاته هیله او اسره ونه کړي.

خور ژوند

غر په غره نه ورځي او سپری په سپری ورځي - د همدغه تگ له کبله، چې وگړی یې یو له بله لري سپری ته د نورو ژوندون څه نا څه څرگندېږي او راز راز وگړي ويني.

یوه ورځ زه یو داسې سپری کره پېښ شوم چې پوله او پتي یې هېڅ نه درلودل او په کور کې یې د مړک لکی هم نه سپېره کیده.

ده خپلې شپې او ورځې په لو او لور تېرولې او د کاله ټول خرڅوړي یې دومره نه و، چې د یوه بډای او شتمن سپری د غاړې کالي شي.

پدې کاله کې بې له سپوږمۍ بله ډیوه نه وه او نه چا بې له خپل لاس او مړونده بلې سر و کېږدی درلوده.

دې سپری په دغه ورځ برسېره پدې چې خپل زوی (کتوري) ته یوه سدری او یوه سره خولی راوړې وه، کور ته یې هم څه غوښه اخیستې وه، کتوري چې وروسته له ډېرو وختونو نوې نزي خولی موندلې او نوې سدری اغوستې وه له هلکانو سره په کوڅو کې مندې رامنډې وهلې، کله چې کاله ته راغی او د غوښو کتوی په نغري باندې ولیده په منډه

بېرته لار او په نورو هلكانو يې زيری وکړ چې مونږ نن غوښه پخ کړې ده.

هغوی که څه هم په دغه ورځ لا څه ډېرې ورځې يې غوښه په سترگو نه ده لېدلې، خو د پښتنو زمان دي دا ورته ښه نه ښکاري چې د دوی له کاله نه په بل کور کې ښه څه پاڅه شوي دي او نه دا زغملی شي، چې دوی دې له چا نه ښکته او تپت وي.

نو هر یوه به چا یو څه او چا بل څه ښودل او خپل نگولي به يې ستایل، چا به ویلې چې مونږ لرمون پوخ کړی او چابه ویلې، چې مونږ نن چرگ باندې کړي دی، دا خبرې دوی په داسې خوند کولې لکه چې لگیا وي او خوري يې، نه خداپرو په خوړلو کې يې دومره خوند نشته لکه دوی يې چې له نوم اخیستلو خوند اخلي.

یوازې کتوری له هلكانو سره دا خوږې خبرې نه کوي مور يې هم له ښځو سره ناسته ده او وايي: لاره شم چې د غوښو کتو مې ونه سوځي، غوښه خو نه سوځي، ځکه چې کتوه تر خولې له اوبو ډکه ده، هغه ترسبا هم نه وچېرې، خو دا غواړي چې نورې ښځې خبرې کړي. د کتوري پلار چې خپل گلالی ځوی په ښو کالیو کې ويني من من غوښې اخلي او په کالیو کې نه ځایېرې، خو له بلې خوا چې د خپلې ښځې زاړه تیکری او شکېدلي کمیس ته گوري سور او تور ټول يې په زړه کې

گرځي، خو چې هر څومره خپلې سترگې يوه خوا بله خوا غړوي داسې څوک نه وينې، چې د ده زړه پرې ورشي او څه پور ترې وغواړي.

سره له دې، چې پدې کاله کې هېڅ نه و، خو خوښي او ژوندانه خوند پکې زښت ډېر و او له بدايانو ځنې د دوی ژوند ډېر خوږ وو، ځکه و چې د شتمنو او بدايانو زړونه تل هغه څه غواړي چې هېڅکله يې لاس نه ورسېږي.

هوا! د دوی خوښي او زړه ښه والی دومره وړيا نه وي، چې په دومره وړو وړو خبرو لاس ته راشي، د دوی سترگې په ټوله نړۍ هم نه مړېږي، د لویو او شتمنو کورو لوی لا څه، چې وړو ته يې هم ډېر خوندور څيزونه بېخونده شوي وي او وربښمينې ټوټې ورته، لکه بيتي داسې ښکاري. د دوی نړۍ وريچې که هر څومره غوړې او غوښې پکې ډېرې وي، د نورو سوکړک او شنو سبو يا شرومبو ته په خوند کې نه رسېږي، نه پوهېږم چې دا ولې؟ نو ښه ده که ښه څېزونه د نورو په مخکې اېښي وي، خو خوند د دوی په برخه رسېدلی دی او خوښي هم د دوی په کاله کې ده.

نه يوازې دا نه، روغتيا او جوړوالی هم دوی ته ورکړل شوی دی، دوی هېڅکله لکه بدايان په لوړو وريجو او کلکو غوښو نه نس خوږي کېږي او نه هغومره ژر ژر ناروغتيا ورته پېښېږي، دوی بې تروو څيزونو ښايسته ډېره ډوډۍ خوړلی شي او که نور څه نه وي د غرو پرگي، نانگه

او ممانې، شنې او داسې نور...هم خوړلی شي، ځکه چې دوی لا د پستو او خوندورو څېزونو خوند نه دی لیدلی.

نه نه لېدلی یې دی، خو په همدغو ځینې ونو کې لکه چې رحمان بابا وايي:

((پتنگانو لره خدای په اور کې ورکړ
هغه عیش چې یې بلبلې په گلزار کا
خرقه پوشو په خرقه کې دي موندلي
هغه حظ چې په دنیا کې دنیا دار کا))

خه لیکل یا لیک پوهه

دعا

د ټول جهان واکداره! ته هر څه لرې او هر څه کولی شې، د هر چا امید تا ته کېږي او څوک څه له تا غواړي. ستا خزاني او کارخاني ډکې دي، ستا په باغونو کې د شودو، شرابو او عسلو وېالي بهېږي.

ستا بخششونه او انعامونه بې پایانه دي، ستا د رحمت نور په ځمکو او اسمانو کې نه ځایېږي.

فقيران او مسکينان درنه د ډوډۍ سوال کوي.

ماږه او بډايان درنه اشتها او د هضمولو قوت غواړي.

څوک درنه په ځاريو او دعاگانو اولادونه غواړي، ځنې وايي چې مال او دولت راکړه!

يو وايي جنت مې په کار دی، بل وايي له دوزخه امان او پناه غواړم.

څوک د حورو شوقمن دي او د چا غلامانو ته نیم زړه نشته.

مرتبې او لوړې درجې له تاسره دي، کاميابي او موفقيت ستا په توفيق حاصلېږي.

دین او دنیا ستا په لاس کې دي، راحت او زحمت، عزت او ذلت ستا له خوا انسان ته رسي.

بهار او خزان ته راولې، مرگ و ژوند ستا په اختیار کې دي.

هر څه ته کوي او هر څه له تا غوښتل کېږي.

د دې جهان او د هغه جهان اجر و نه، خیر و نه، خوندونه او خوشحالي خلکو ته ته ورکوي زه. پوهېږم چې تاسره څه شته.

زما دعا او د زاهدانو دعا.

زما ارزو او د پادشاهانو ارزو یو راز نه ده.

زما سوال د بدایانو او مسکینانو له سوال سره ډېر فرق لري.

زه نه وایم، چې ځمکې او پیسې راکړه.

نه غواړم، چې عزت مې ډېر لوړ، رتبه مې لوړه شي.

موټرونه او اسونه مې نه دي په کار.

قصورونه او عمارتونه نورو ته ورکړه!

پتي او باغوونه هغه چا ته وبخښه، چې په خاورو نه مېرېږي.

په بانکونو کې د سوداګرو پیسې زیاتې کړه.

د بزرگی اعتبار مه راکوه! ځکه چې ستا په اطاعت او عبادت له خلکو نه اجر او عزت غوښتل را ته ښه نه ښکاره کېږي.

زه له دې ټولو نه تېر یم او نور څه غواړم.

زه وایم په جهان کې د ظلم بېرغ نسکور کړه.

حق او عدالت ته قوت ورکړه!

په زړونو کې رحم او د خیر مینه واچوه!

په دماغونو کې د حق نور او د حقیقت رڼا پیدا کړه!

ته کولی شې چې د ظلم قوت په وړو وړو کانو میده میده او ذرې ذرې کړې یا د هوا په ماشو ظالمان تباہ کړې.

مگر مونږ د انوم په بمونو هم دا کار نشو کولی.

رحم وکره

د تورې کېږدی او د ډېرو رموخاونده!

پدې سره او ټکنده غرمه کې.

پدې وچه بیدیا او سپېره صحرا کې، چې یخې اوبه، یخ سیوری، توده
ډوډۍ، شودې او مستې کوچ او پېروۍ، کورت او غوړي، بوخې او
پنپرونه هر څه له تاسره دي.

په خوارانو او بې وزلو رحم وکره!

له مسافرو او لارویو نه خپل خوړونکي سپې ایسار کړه!

هر څوک چې راځي او ستا د کېږدی تر سیوري لاندې کېږي، هغه له
خپلو سپیو نه وساته او قدر یې کوه!

ای د خروړو سپیو خاونده!

ستا د سپیو تاوان تا له رسېږي او د دوی په ضرر باندې ته نیولی یې.

سپي او نفس دواړه یو شان دي او هر شي ته خوله اچوي.

ته خپل سپي ونیسه او په مونږ رحم وکړه.

ته په خپلو سپیو دا گمان مه کوه، چې دوی به هر وخت ستا دښمنو او غلیمانو ته غایي. دوی ډېرځله د اسمان ستورو او سپوږمۍ ته هم غایي او ستا په ملگرو او اشنایانو هم بلوسی او غوتې وهي.

آه - هېڅوک زما نارې نه اوري.

د خپلو سپیو حملې نه ویني.

زما غږ ترکېږدی نه رسیږي.

دوی ولې څه نه اوري؟

ولې څه نه ویني؟

ولې په چا رحم نه کوي؟

پردي خو به نه وي؟

کېږدی خو د پښتنو معلومېږي.

سوداگر

هر څه چې خرڅوې هغه خرڅ کړه، مگر خپل دین او ایمان مه خرڅوه!
هر څه چې خوړې هغه وخوره، مگر سود مه خوره او پنځه ګوتې په خوله
مه منډه. هر څه چې اخلې هغه واخله، مگر د خوار وغریب ازار مه اخله!
له هر ځایه چې هرڅه راوړې رایې وړه، مگر ګوره چې بې انصافي او
بیرحمي درسره رانورې.

په اسونو او موټرو سورېږه! خو د چا په اوږو مه سپرېږه!
له ښاره وځه، خو له نرخه او له چتې مه وځه!
لوی لوی کورونه د ځان د پاره جوړ کړه، خو د خپل بام واوړې د بل په بام
مه غورځوه!

پېټي ډېر پیدا کړه، مگر خپل پېټی مه درنوه او ځانته اغزي مه کړه.
د ځان غم دې وخوړ اوس د نورو غم هم وخوره!
لوی بنگلې دې پیدا کړې، لوړ همت هم پیدا کړه!
خلک وایي په ډېرو لیوني خوښ دي، ته هم په لږه ګټه قانع شه او لیونی
کېږه مه!

بدایانو وپیژندلې، مگر خوار او غریب دې نه پېژني.

راشه! دوی ته ځان وښییه د دوی په غم کې شرکت وکړه!

پدې شرکت کې که هر څومره سهمونه ولري هغه هېڅکله نه ضایع کېږي او گټه یې یو په لسه، بلکې بې حسابو ده، مگر دا سود روا دی، بې انصافي نه ده انصاف دی.

خلک وپېژنی!

هغه څوک چې د مملکت کارونه یې په لاس کې دي او د واک و
اختیار خاوندان بلل کېږي یا په وطن کې تاثیر او نفوذ لري پوره وپېژنی!
هغه کسان چې زموږ د پاره خدمت کوي یا زموږ په سر تجارت کوي
باید وپېژنو او ښه یې وپېژنو.

پېژندل دانه دي، چې فلانکی رئیس یا وزیر دی، هغه بل په ملک او
وطن کې ډېر عزت او اعتبار لري، د دې بل مال او دولت ډېر دی. یا په
لوړو ځایو کې په ښه نظر لیدل کېږي. دا راز پېژندل زه نه وایم زما
مقصد انسان شناسي او د سړو پېژندل دي، نه د چوکيو او نومونو
پېژندنه.

موږ باید تر هر څه د مخه سړي وپېژنو او دا معرفت یه صحیح ډول
حاصل کړو.

د دې معرفت د پاره ډېرې پخې سترگې او صایب نظر په کار دی.

د انسان جوهر او ذاتي قیمت معلومول د جواهرو له پېژندلو یو په
څو گران او مهم کار دی، انسان په ډېرو پردو او ډېرو رنگونو کې پټ دی

او غیر له دغو جامو نه، ده نور کالي هم زښت ډېر اغوستي دي او ډېر لباسي مخلوق دی.

دی په هر ځای کې بېله جلوه لري د منبر په سر یو راز او په خلوت کې بل راز دی.

په بازار کې انگور نه خوري په کور کې بوتلونه په سر اړوي او په دوايرو کې د خلکو ویني څښي.

مونږ باید د هر چا معنی او حقیقت ته وگورو او په لباسونو، نومونو رنگونو ونه غولېږو. که تاسې زما منی! د چا قصرونو، منصبونو ته مه گورئ، بلکې کار، فکر، ارادې، عمل او ارزوگانو ته یې وگورئ!

تاسو باید په سړو پسې وگرځئ او سړي ولټوئ!

هغه کسان، چې د ممکت بهبود او سعادت غواړي او د اجتماعي درد او احساس خاوندان دي هغه وپېژنی او په محبت ورته وگورئ!

اوس هغه وخت تېر شو، چې یو سړی به د معاش او رتبې، عزت او اعتبار له مخې پېژندل کېده او بیا به د قوت او اقتدار له خوا ورته خلکو کتل دې عصر هغه باداران او اغاگان له اعتباره وغورځول او د وطن خدمتگارانو ته په قدر او احترام گوري.

د دې وخت انسان په انسان کې معنویت او فضیلت لټوي.

پدې وخت کې هماغه سړې ښاغلی او منلی دی، چې وطن او مملکت ته یې خیر او نفع رسېږي، اوس هغه وختونه لارل چې خلکو به د جاه و جلال یا د ریا او تدویر په طلسم کې ځانونه پټ کړل او چا به یې کار او عمل ته نه کتل.

د دې زمانې ائینه بل راز ده او علاوه د لباس او جامو په صفایي او خیرنتوب د انسان معنوي توروالی او سپینوالی هم سړي ته ښيي.

تاسې ښه څېر شئ! دغه لوی خلک او د رتبو او مقامونو خاوندان ټول په رښتیا لوی نه دي او نه ټول واړه خلک حقیقتاً واړه او کوچني دي.

اوس مونږ پوهېدلی شو، چې په مشرانو کې کشران او په کشرانو مشران شته.

له لرې او له ورايه خلکو ته مه گورئ او محض امریت او ماموریت په نظر کې مه نیسئ!

د وطن او مملکت صادق خدمتگاران له دروغجنو او مظاهره کوونکو نه بېل کړئ او خلک وپېژنئ!

د کوم ځای دی؟

یو کور یې دلته دی بل په کابل کې، بل په یو بل ځای کې.

څه ځمکه په کوهدامن کې لري، څه په بغلان کې څه په یو بل ځای کې.

نغدې روپۍ یې په رشوتونو دلته پیدا کړې، مگر گټه ورباندې نور بانکونه کوي په یو بل ځای کې.

ته ووايه چې دا دکوم ځای دی؟

مېنه یې له دې خلکو سره نشته او د نورو ملکونو خلک ورته ډېر گران دي.

د دې وطن له شعر او موسیقي نه خوند نه اخلي او د خارجي موزیک په صفت مړېږي نه، مونږ ته په نفرت گوري او د پرديو مستخدمینو په مقابل کې ډېره تواضع کوي.

ته ووايه چې دا دکوم ځای دی؟

دی د هېڅ ځای نه دی، ځکه چې هر ځای د ده دی او سپری ورته هر ځایي ویلی شي.

هو! دا هغه مرغان دي، چې څلور فصلونه په څلورو مملکتونو کې تېروي او وطن نه لري، وطن نه پېژني، د یوه وطن په هوا کې نه الوځي او د وطن سپری او تودې نشې تېرولی. دا هغه عیاشان دي چې بې له عیش او راحت نه نور څه نه پېژني او له وطن سره هېڅ مینه او علاقه نه لري.

مونږ هغه کسان د دې وطن بللي وو، چې د وطن په کانو او بوتو سر ورکوي او په سختو ورځو کې د وطن په کارېري، که څه هم پوله او پتی نه لري او په زړو کودلو او جونگرو کې اوسي.

هو! زما په عقیده دا وطن د هغه چا نه دی، چې د ډېرو ځمکو قبالي یې اخیستې دي، بلکې د هغه چا دی، چې د وطن مینه یې په زړه کې ده او له وطن سره علاقه لري.

کوم یو ښه دی؟

یو دی چې په خبرو ډېر ښه پوهېږي د هر مطلب د پاره ډېر ښه پېرايه او ښه دلایل پیدا کولی شي، د خپل منطق په زور هر څوک تېرباسي او له ډېره عقله وښېسته چی.

ساحر نه دی، مگر یو شی په بل راز ښودلی شي او خلکو په اذهانو او نظرونو هر راز لوبې کوي.

عملاً هېڅ نه کوي، مگر په خوله هر څه کوي او هر کار ځانته منسوبوي. بل هغه دی، چې ډېرې خبرې او مبالغې نشي کولی، د ځان ښودلو او ځان ستایلو اقتدار نه لري، په هره خبره کې لکه د شرومبو مچ نه لوبېږي، د هر چا توجه ځانته نشي جلبولی، په مجلوسونو کې په وچ زور ځانته د خبرو موقع نه پیدا کوي او په پټه خوله کار کوي، په دماغ کې یې ښه ښه فکرونه او په زړه کې یې د وطن او قام مینه ډېره ده، مگر په خوله څه نه وايي او خپل صفتونه نشي کولی.

ته ووايه چې کوم یو ښه دی؟

زه خو وایم، چې دی ښه دی، مگر د هغه قدر کېږي او د ده نه کېږي. هغه پېژنو او دا نه، د هغه ساحرانه کلمات راباندې اثر کوي او د ده صفایي او معنوي فضیلت را نه پټ دی.

هو! مونږ په خبرو غولېږو او حقایق نشو لیدلی.

مونږ باید دا نقیصه رفع کړو او د خپل احساس او ادراک علاج وکړو. مونږ په غوږو اورو او په سترگو څه نه وینو، ځکه کارونه خراب او خبرې ښې دي.

وښیږه څوک دی؟

اصلي نوم یې نشم اخیستلی، مگر رسمي نوم یې مامور صاحب دی. په کار نه پوهېږي، مگر په خوشامدو او چاپلوسی ډېر ښه پوهېږي. د لویو او معتبرینو په مخ کې د حاضرېاش او خانه سامان کار کوي، مگر د خوارانو او غریبانو سلام هم نه اخلي. سواد نه لري، مکتب یې نه دی لوستی، مدرسه یې نه ده لېدلې، اخبار او کتاب نشي لوستلی، مگر ماموریت کولی او ساتلی شي. په درباري اوضاعو کې د ټولو استاذ دی، مگر انسانیت او سپریتوب یې هېڅ نږده، مکتوب نشي لیکلی، مگر شطرنج کولی شي. لیاقت نه لري، مگر ډوډۍ لري. د خدای اطاعت ته یې ملا ماته ده، مگر د امرانو په اطاعت کې اول نمبر اخلي، دنیا یې ډېره ده، مگر همت یې کم دی. تنخوا یې لږه ده او جایداد یې ډېر دی. مسافر او فقیر ته یوه سوې مړۍ نه ورکوي، مگر مېلمنو ته هره شپه چرګان حلالوي. غل نه دی، مگر له غلو سره سمه نیمه برخه لري. ساحر نه دی، مگر په یو څو خبرو لوی لوی خلک رانده او کاڼه کړي. وښیږه! څوک دی؟

رشوت خوره! ته راپه یاد شوې

چاوویل: ټنډېرې، مگر مېرې نه، ما ته سمدلاسه ته راپه یاد شوې.

بل وویل: گېډه خو یې مړه ده، مگر سترگې یې وړې دي، بیا ته راپه یاد شوې.

یوه وویل: قصاب نه دی، مگر ډېر خلک یې بې تیغه حلال کړي دي، دلته هم ته راپه یاد شوې.

هغه بل وویل: منگولې او پنجې یې د لېوانو نه دي او خونخوار دی، دا ځل هم ته راپه یاد شوې.

بې گناه خلک مې په زندان کې ولیدل، ته راپه یاد شوې.

هغه ورځ چا پوښتنه وکړه، چې په غلو زهېر، د مجرمینو طرفدار د مظلومانو دښمن، د نا حقۍ ملگری، د قاتلانو حامی څوک دی؟

ماته ته راپه یاد شوې.

سیاست

وايه يو څه كوه بل څه.

له بل نه پوښتنه كوه! په خپله هېڅ مه وايه!

په شپه كې د لمر وړانگې بښيه! په ورځ كې د تورتم نښې.

كه خبر وي ځان ناخبره كړه! كه خبر نه وي د باخبري مظاهره كوه!

شكره لكه مرچ خوره، مرچ لكه شكره.

خلک څه وایي؟

یو وایي په دواړو کې بې پیسو د چا کار نه کېږي، بل وایي د خان او ملک رسوخ او اعتبار ورځ په ورځ زیاتېږي او ضعیفانو ته پنجې تېرې کېږي.

څوک وایي دلته نوی نهضت او فعالیت نشته، ځینې وایي صحیح اشخاص او د فکر خاوندان نشته.

شاعر وایي: نشاط او طراوت، ذوق او سرور، احساسات او جذبات نشته.

ملا وایي: د جلال اباد په نوي ښار کې مسجد او د اذان غږ نشته.

رجب خان وایي: د جلال اباد نوی ښار جوړ نشو او زور ښار په لوی لاس وران شو.

د نوي ښار نقشه لکه د سید جمال الدین قبر، یا د قرغې بند هېڅ نه جوړېږي او هېڅوک نشي پوهېدلی، چې د ښار مخه کومې خوا ته ده او څنگه یا کله جوړېږي.

حمید وایي:

چي دې نه کړ په نيکيو ننگ و نام لوړ
په دوه چمه دې د ختو مشه بام لوړ

بل خای وایي :

د ریا په حق پرستو پورې خاندې
په هر دم د برهمن بت پرستي
یونس وایي:

بندگي چي د ریا کوي یونسه!
د هغه ریره خيخته ده نايي غواړي
بسه لباس کي څه د خدای بندگي نشي؟
چي جامه دې د ریا واغوسته برگه
علي خان وایي :

ژوبل زړه به دې روغ نه کړي علي خانه!
پسي مه څه جراحان دي طبيب نشته
د بغل په کتاب څه شی علم بويه
هر صحاف په ملایانو حساب نه دی

پیر محمد وایي:

داد فریاد مې تر فلکه نه رسېږي

د پتنگ په دود وربتېرم خموش ځکه

شیدا وایي:

چې لېده پکې اثر د الم نشي

څه حاصل لکه شبنم له چشم تره

څوک وایي؟

څوک وایي چې کور بار تر منزله نه رسېږي او د دروغو منزل لندې دی. د دروغو منزل خو تر اخرته پورې دی او کاره بارونه تر هماغه وخته منزله ته رسېږي. څوک وایي چې بد گرځې بد پرځې. که دا خبره رښتیا وای اوس، خو به یو سړی روغ نه و پاته. څوک وایي چې د دروغجن مخ تور دی. ما خو ډېر دروغجن ولیدل، چې مخونه یې تک سپین دي. څوک وایي، چې د شیطانونو دې کور وران شي. څوک وایي، چې د غله په غره کې ځای نشته. رادې شي ودې گوري، چې ښارونه بازارونه ترې نه دي ډک؟ څوک وایي چې غل نه یې له پاچا مه ډارېږه! ایا د ناحقۍ له شاهدانو نه ویره نه ده په کار؟ څوک وایي چې په تشو خبرو کار نه کېږي؟ دلته خو په خبرو هر څه کېږي او بې خبرو هېڅ نه کېږي. څوک وایي چې د غله په ږېره خلی وي، ډېر غله شته چې بیخي ږېره نه لري. څوک وایي چې ډېر وایي لږ ترې خېږي، ما خو ولیدل چې هېڅ ترې نه خېږي.

خه وکړو؟؟

مونږ ډېر کارونه لرو او زمونږ وظيفې ډېر سنگين دي.

هر څه چې کوو، هېڅ نه کېږي او هېڅ نشو کوی دا ولې؟

دا ځکه چې: کار په سر یو کېږي او مونږ ډېر د کارسپړي نه لرو.

څوک چې لږ غوندې سم او صحیح کار کولی شي، خلک یې نه خوښوي او ناکامه کوي یې، هغه چې د خلکو خوښوي هغه یې د خلکو له مراعاتونو نور هېڅ نه کوي او د خلکو د خوشحالی د پاره هر څه کوي.

د څنگه خلکو مراعات او خوشحالي؟

د هغو خلکو چې په خپل خیر و شر هېڅ نه پوهېږي.

ژرنده او جماعت نه پېژني.

لکه گډې او اوزې په قصاب او شپون پسې یو راز مندې وهي.

دوه ملکان یې یو د بل سیوری په ډانگونو وهي.

د دوه خانانو خوسي یې یو ځای نه څري.

د دوه پیرانو مریدان یې یو له بل سره د خدای د پاره دښمني کوي.

دوه ملایان یې یو په بل پسې نه ځي.

اجتماعي شعور او احساس پکې نشته.

له حق او حقیقت، انصاف او عدالت سره مینه نه لري.

ښه نو مونږ څه وکړو؟

مونږ باید یو څو تنه د کار سرې پیدا کړو.

چې هم کار وکړي هم په کار پوه وي هم د کار کولو صحیح طریقه

ورته معلومه وي.

ځینې کسان وایي په یو څو گلانو نه پسرلی کېږي، په یوه مملکت

کې څو تنه هېڅ نشي کولی. څو تنه به کوم ځای ته ورسېږي، ترڅو

ټول ښه نه شي کارونه نه ښه کېږي.

په دغسې خبرو ساده گان ډېر ژرغولېږي او هغه کسان، چې انسان

ته یوازې د جسمانیت له خوا نه گوري، بلکې تدبیر، فکر او د ادراک

قوت ته گوري هغه پوهېږي، چې یو سم او صحیح انسان د یوې سمې

او صحیح نقشي او صحیح پروگرام په طرح کولو په دنیا کې لوی لوی

کارونه کوي او ډېر خلک په سمه لاره د عالي مقصد په لوري روانولی او

بیولی شي.

د دغه شان څو تنو سره له لاسه ډېر ډېر کارونه کېږي او دغسې

اشخاص هر ځای ته رسېدلی شي.

په دغسې یوه گل باندې سل پسرلیه جوړېږي، مگر په څو پسرلیو کې مونږ دغه شان څو گلونه نشو پیدا کولی، ځکه چې نه یې شو پېژندلی.

زه دا نه وایم، چې نشته یا پدې خاورو کې استعداد محوه شوي دي، بلکې وایم چې باید په دغسې سړو پسې وگرځو او د وطن غرونه رغونه، کلي او کورونه ورپسې ولټوو.

مونږ نه یو خبر، چې زمونږ په غرونو کې څه راز گنجونه ترخاورو لاندې پټ پراته دي؟ پدې وچې او سپېره بیدیا کې کوم ځای د حیات اوبه تر ځمکې لاندې غلې شوې دي؟ په دغو خوارو او زړو جامو کې څه راز انسانان پیدا کېږي؟

په دغو خلکو کې چې زمونږ نظر او توجه نه جلبوي، څه فکرونه او څه ارزوگانې موجودې دي که مونږ په دې پوه شو چې.

د یوسف څېرو جامو کې څه گناه ده
بڼه لباس کې چې گناه کېږي زلیخا ده
راځئ، څېرې کړو دا بڼې جامې رنگینې
پکې وگورو څېرې دېرې ننگینې

نو هله به داشخاصو حقیقت او ماهیت ته ورسېږو او زمونږ انتخاب به د

لباس او څو خوږو خبرو له مخې نه وي، بلکې د معنی او حقیقي هویت له حیثه به وي.

مونږ باید هر چا ته په څیر څیر وگورو او په خلکو کې سترگې وغړوو. سترگې غړول یا کتل دانه دي، لکه چې اوس هم ځینې د جاه و جلال خاوندان نورو ته به حقارت گوري.

دېر خلک شته چې د چا تر رېږې لاندې یې کلونه تیر کړي، مگر لیدلې یې نه دي.

دېر خلک وايي او زه هم وایم، چې د کار سړي نشته، ځکه کارونه خراب دي.

دا خبره له لویو نه نیولې تر وړو پورې هر یو کوي، مگر سوال دا دی چې چېرته او په کوم ځای کې؟ په یوه کورنۍ او یوه ښار کې نشته؟ که په وطن او هېواد کې. که چېرې د کلي او کور خبره وي، نو کله کله خو په یوه کاله کې د څښلو اوبه هم نه وي، مگر په بل ځای کې سیند بهېږي او په ځینو کورونو کې ویالې روانې وي.

که په وطن او مملکت کې یې لتوو، نو په گوشته کې هم ځوانان شته او لعل پوره خو په مېړو پوره ده.

که په زړه کې فساد او خیانت نه لري! که صحیح نیت او ښې ارزوگانې درسره وي، که د حق او حقیقت په قوت عقیده لري.

له حق وپلو او حقیقت ښکاره کولو مه وېرېږئ او په حقاني جرئت
ناحقه ظلمونه او د اوهامو بوتان مات کړئ!

په هر ځای او هر چا کې، چې خیانتونه او فسادونه، ظلمونه او بد
کارونه، ریا او تزویر، بې کفایتي او نالایقي وینئ ورسره جهاد وکړئ او
په هر مورد کې خپل صحیح او انتقادي نظریات ښکاره کړئ!

له هېچا مه وېرېږئ او هېڅکله سترگې مه پټوئ!

که د خپل شخصي او نفسي اغراضو د پاره کار کوئ!

که د وطن او مملکت په نامه خلک غولوئ!

که په زړه کې ټگي او برگی لری!

نو د دې عصر بصیرت نه وویرېږئ او پوه شئ چې کاپه بارونه تر
منزله نه رسېږي او بې اساسه عمارتونه ډېر ژر نړېږي.

که یو امر په تاسې باندې سترگې سرې کړي او له قانون او عدالت نه
خلاف امرونه کوي، که یو خان او ملک په خپل زور او قوت له تاسې نه
بیخایه لحاظونه او مراعاتونه غواړي، که څوک لوړو مقاماتو ته لاره لري
او په تاسې د سفارش خطونه راوړي مه وېرېږئ او په حق ټینګ
وډرېږئ.

که تاسې خیانت ته اقدام کوئ یا د نفس د شیطان د پاره حق
باطلوئ که هر څومره موافقتونه درسره وي او قوي لاسونه درسره

شریک وي، که ټول عمر مو یوه او بل ته تملقونه کړي وي، نو د سبا ورځې له باز خواست نه ووېرېږئ!

هو! د مظلومانو او بې وزلو له آه و فریاد نه ووېرېږئ! هغه کسان چې تاسې خپلو معایبو ته ملتفت کوي او ستاسې نقایص درنښيي له هغوی نه مه وېرېږئ، مگر له هغو تملقینو وډار شئ، چې ستاسې خیانت ستایي او ستاسې په سترگو پردې غوړوي.

چا چې په مملکتي دواېرو کې لکه د شرکتو امران یوازې په پیسو کومه رتبه پیدا کړې ده یا یې په خوشامدو او تملقونو ځان یوه حد ته رسولی دی او وظیفه نه پېژني، بلکې اشخاص او درباریان پېژني هغه باید له خپل اینده سرنوشت څخه ووېرېږي.

هغه کسان چې پخواني یې پېژني او له وطن او ملیت سره علاقمند وي د مملکت له تخت و تاج او له خپل اولولامر او پادشاه سره رښتیا نه مینه او علاقه لري، د حق او عدالت له مقتضا سره سم د خدای د پاره کار کوي، نو:

(لاخوف علیهم ولاهم یحزنون)

ووېرې او مه ورېرې!

که په زړه کې فساد او خیانت نه لرئ! که صحیح نیت او ښې ارزوگانې
درسره وي، که د حق او حقیقت په قوت عقیده لرئ.

له حق ویلو او حقیقت ښکاره کولو مه وېرې او په حقاني جرئت
ناحقه ظلمونه او د اوهامو بوتان مات کړئ!

په هر ځای او هر چا کې چې خیانتونه او فسادونه، ظلمونه او بدکارونه،
ریا او تزویر، بې کفایتي او نالایقي وینئ، ورسره جهاد وکړئ او په هر
مورد کې خپل صحیح او انتقادي نظریات ښکاره کړئ!

له هېچا مه وېرې او هېڅکله سترگې مه پټوئ!

که د خپل شخصي او نفسي اغراضو لپاره کار کوئ!

که د وطن او مملکت په نامه خلک غولوئ!

که په زړه کې ټگي او برغي لرئ!

نو د دې عصر له بصیرت نه ووېرې او پوه شئ چې کاره بارونه تر
منزله نه رسېږي او بې اساسه عمارتونه ډېر ژر نړېږي.

که یو آمر په تاسې باندې سترگې سرې کړي او له قانون او عدالت نه خلاف امرونه کوي، که یو خان او ملک په خپل زور او قوت له تاسې نه بېخایه لحاظونه او مراعاتونه غواړي، که څوک لوړو مقاماتو ته لاره لري او په تاسې د سفارش خطونه راوړي مه وېرېږئ او په حق ټینګ ودرېږئ.

که تاسې خیانت ته اقدام کوئ یا د نفس د شیطان لپاره حق باطلوئ که هر څومره موافقتونه درسره وي او قوي لاسونه درسره شریک وي، که ټول عمر مو یوه او بل ته تملقونه کړي وي، نو د سبا ورځې له بازخواست نه ووېرېږئ!

هو! د مظلومانو او بېوزلو له آه و فریاد نه ووېرېږئ!

هغه کسان چې تاسې خپلو معایبو ته متلفت کوي او ستاسې نقایص درنښيي له هغوی نه مه وېرېږئ! مگر له هغو متملقینو نه وډارشی چې ستاسې غفلت او خیانت ستایي او ستاسې په سترگو پردې غوروي.

چا چې په مملکتې دواړو کې لکه د شرکتو امران یوازې په پیسو کومه رتبه پیدا کړې ده یا یې په خوشامدو او تملقونو ځان یوه حد ته رسولی دی او وظیفه نه پېژني، بلکې اشخاص او درباریان پېژني هغه باید له خپل اینده سرنوشت څخه ووېرېږئ.

استاذ ویل!

استاذ مونږ ته درس راکاوه او مونږ یې ډېر ښه پوه کولو.

د ده په تعلیمونو اجتماعي شعور او احساس ډېر قوي کېده او په مغزو کې بيداري پيدا کېدله، ده مونږ ته د حساب او محاسبې اصول هم ښودل او ویل یې تاسو باید هر وخت له ځانه سره حساب وکړئ او حسابي خلک اوسئ!

یوه ورځ یې د حساب په درس کې مونږ ته وویل:

که یو عدد له بل عدد سره داسې یو ځای کړو، چې یو پاس او بل لاندې وي، لکه ۲۲، نو څلور (۴) ترېنه جوړېږي او د یوه وجود په بل کې محوه کېږي او استقلال یې ورکېږي.

مگر که دواړه څنګ په څنګ یو ځای کړو، لکه (۲۲) نودوه وېشت ورځني جوړېږي او دوه او شل کېږي د دواړو عددونو شکلونه او صورتونه هم په خپل حال پاته کېږي، ځکه چې پدې صورت کې د

ملګرتیا، اتفاق او ورورولۍ راز پټ دی او په هغه بل صورت کې تفوق تسلط او محوه کول مضمردی.

ده ویل که د اتفاق او ملګرتیا په صورت یو تن په ځان پسې بل روان کړی شي، نو قدر او مقدر یې ډېر زیاتېږي او مرتبه یې لوړېږي.

(یعني له احادو نه، عشراتو، ماتو او لوفو...ته خبره رسېږي)

که پنځه الفونه یو د بل په سر د پاسه کېږدو هماغه پنځه ورځنې جوړېږي او شکل و صورت یې هم محوه کېږي. زمونږ استاذ مونږ ته په حساب او ریاضي کې هم د اجتماعیاتو او سیاسیاتو د فلسفې درسونه راکول او مونږ یې پوه کولو، چې باید یو له بل سره داسې یو ځای شو چې د تنازع...په میدان کې څنګ په څنګ ودرېږو او څوک د چا په سر باندې پښې کښېږدي، یو د بل استقلال سلب نه کړي، د لا نوي کولو او محوه کولو غرض په کې نه وي، بلکې یوه د بل درجه او مرتبه لوړه کړي. ده ویل: مونږ به یو مخکې کوو او مشر کوو به یې، مګر یو د بل په سر نه سورېږو او د بل د ټیټولو چم به نه کوو.

زمونږ استاد دا هم ویل: که مونږ دوه مساوي عدونه لکه (1) - (1) - (2) - (2) - (3) - (3) هر یو له بل نه وړاندې وروسته کړو نتیجه یې یوه ده، مګر په دوه متفاوتو عددنو کې تقدیم و تاخېر ډېر فاحش فرق راولي او په مقدار کې ډېر تفاوت راځي.

که مونږ یو او نه یو ځای کوو او داسې یې لیکو (۱۹) نولس کېږي، مگر شل کېږي نه، که هم دغه دوه عددونه داسې ولیکل شي (۹۱) خبره سلوته نږدې کېږي او ډېر زیادت پکې راځي. همدغه سبب دی چې په جوامعو کې هغه څوک د مخه کېږي چې قدر او مقدار یې له هغه بل نه زیات وي او د ده په مخکې توب باندې د جامعې قدر او قیمت ډېر لوړېږي، مونږ باید په دې سره پوه شو او د هر چا استعداد، معیار، مبلغ او مقدار ته وگورو.

عجیب انسان

روند نه دی، مگر خپل عیبونه نه ویني.

کون نه دی، مگر خپله اوري او د بل نه.

زړه لري زړه سوی نه لري.

خپله لږه پوهه ورته ډېره ښکاري، د بل ډېر علم ورته لږ معلومېږي.

د بل لږ مال ډېر په نظر ورځي او خپل ډېر مالونه ورته لږ ښکاره

کېږي.

د دې د پاره، چې خلک ورته لاس په نامه و درېږي، خلکو ته لاس

په نامه درېږي، د فرعونیت د پاره غلامی قبلوي او د عزت د پاره ذلت

ته غاړه ږدي.

دین په دنیا خرڅوي او دنیا په پوڅو اعتباراتو پلوري.

لکۍ نه لري او خلک ورته بې لکۍ نه وایي.

څلور پښې نه لري او په څلورو روان دی.

آس نه دی، مگر خلک په لغتو وهي.

ښکر نه لري، مگر سرتمبه دی.

له عقله پیاده دی، مگر هېڅکله پلي نه گرځي او په موټر کې هم د

خپل جهل په خره سپور وي.

ته به وایي دا څوک دی؟ زه وایم: بې پوهې زورور.

خان لالا

خان لالا هېڅکله بې نوکرو او سړیو نه گرځي.

دی هېچا یوازې نه دی لېدلی.

په خپل صفت هر وخت خوشحالیږي، مگر دی بې له خپلو اوصافو بله خبره نشي اورېدلی.

که بل څوک د ده صفتونه بیان نه کړي دی په خپله صفت په ښه شان کولی شي او لکه سپایي په خپله ځان ستایي.

خان لال بخششونه هم کوي او په کال کې په زرهاوو روپۍ نقد او جنس یوه او بل ته ورکوي، مگر خوار او غریب ته سوې مړۍ هم نه ورکوي.

حاکم او علاقه دار، مدیر او مامور، خان او ملک ته سل قسمه طعامونه تیاروي، مگر مسافر، کونډې او یتیم ته یو سوکړک هم نشي ورکولی.

که تاسې خان لالا خوشحالی، نو قلم او کاغذ راواخلي او د ده بخششونه حساب کړئ یا یې خرڅ یو په لسه زیات وښيي، مثلاً د ده په مخکې ووايي، چې د خان په کور کې یو کور کمند د کال څلویښت منه کلگېږي او د غوړیو خو یې هېڅ حساب نشته.

خان لال نور صفتونه هېڅ نه پېژني، پام کوی چې د فضل و لیاقت خبرې د ده په مخکې ونه کړی او د اجتماعي خدماتو اخلاقي فضایلو نوم په خوله وانخلی، تاسې به د خانانو په خوی او بوی بلد نه یاست، مگر ما له رجب خان سره ډېر صحبتونه کړي او دوی ډېر ښه پېژنم.

ما ځینې داسې خانان هم لېدلي دي، چې له خواری ژرندې ساتي او له کبره مز نه اخلي.

رشوتونه

رسمي رشوت: هغه رشوت چې حاکمان، ماموران، قاضیان،
منصبداران یې اخلي.

غیر رسمي: هغه چې خان، ملک، ناظر او نورو ته ورکول کېږي.

معنوي رشوت: تملق، مخامخ صفتونه، دعاگانې او داسې نور.

د پاک نفسو رشوت: دا یکه، د حقوقو پیسې، خدمتونه، مېلمستیا.

د ظالمانو رشوت: هغه رشوت چې حق باطلوي او باطل حق کوي.

د هوښیارانو رشوت: چې کار له حق او اصولو سره سم وکړي او
رشوت پکې واخلي.

افراطي رشوت: چې د بانکونو د سعامو اخیستلو د پاره وي.

غیر افراطي رشوت: چې د نس مړولو او تن پټولو د پاره وي.

د ریاکارانو رشوت: لږ شی ردول او په مجلسونو کې یادول او په ډېرو باندې غلي کېدل.

د فاسقانو رشوت: پېمخي

د احمقانو رشوت: د رشوت په طمع او امید له حق او قانون نه تېرېدل.

د محطاطو رشوت: د یوه او بل لحاظونه او مراعاتونه.

د مملقینو منطق

یوه پاچا له چانه پوښتنه وکړه، چې زما په ورغوو باندې ولې وپښته نشته.

هغه وویل: ځکه چې پاچا په خپلو لاسونو باندې په لپو لپو روپی خلکو ته ورکوي او ورغوي یې سولېږي.

پاچا وویل: چې د نورو خلکو ورغوي، خو هم ماغوندي دي.

هغه وویل: هغوی هم په خپلو لپو ستا له لپو نه څه اخلي او ورغوي یې سولېږي.

پاچا بیا وویل: هغه چې زه هېڅ نه ورکوم د هغوی ورغوي هم دغه شان دي

هغه په ځواب کې وویل: هغوی چې ستا بخششونه د نورو په حق کې ویني، نو له ډېر حسرت او ارمان نه خپل ورغوي سولوي او افسوسونه کوي.

د بنځو ډار

یوه وویل: زه له خپلې بنځې دومره ورېرم، چې هر څه وایي هغه کوم.

بل وویل: زه بې له ویلو هم د هغې په رضا کار کوم.
درېم غږ کړ، چې زه هېڅکله بې له څه تحفې او سوغاته کورته نشم تللی.

څلورم وویل: ما له ډاره بیخي بنځه نه ده کړې

مونږ په هر چاپسي نه ځو

یو ملگری په لاره کې مخکې شو.

بل ورته وویل: مونږ پښتانه یو په چاپسي نه ځو او څوک نه پرېږدو چې له مونږ نه د مخه شي.

هغه وویل: رښتیا چې تاسې په خرو پسي ځئ او خره په مخکې وي یا د اسونو په مخکې منډې وهئ او په سړو پسي هېڅکله نه ځئ.

په خرو کې هم الفت شته

له یوه لیکونکي سره، چې تخلص یې الفت و، خو تنه ملگري ولاړ و،
خو تنه خره په لاره تېرېدل چې وربوزونه یې یو له بله نزدې کړي و او
ختیو نه یې گډول.

یوه غږ کړ، چې په خرو کې هم الفت شته.

الفت سمدلاسه وویل: هو! لکه زه چې په تاسې کې یم.

د رجب خان دعوتنامه

بناغلی... له ډېرې مودې مې دا سودا وه، چې یوه شپه تاسې مېلمانه کړم، مگر جرئت مې نشو کولی ځکه چې اوږه ډېر گران دي. نن سهار ستاسې طالع بیدارې وې، چې د حاتم طایي کتاب لاس ته راغی او تر تاثیر لاندې یې راغلم په همدغه وخت کې دا مشهور بیت هم راپه یادشو.

میهمان روزي بخود میارود بس گناه میزبان رامی برد
نو مې له ځان سره فیصله وکړه، چې د گل کرم وخت هم دی او د پنځ کتاب ملا صاحب هم ویلي دي:

کرم مایه شادمانی بود کرم حصل زنده گانی بود
نو راشه! په یوه دانه گل کرم به جناب قاضي صاحب او دوه نور ملگري خوشحاله کړې او ضمناً به د خپل جواد او سخا یوه دوه ناحقي شاهدان هم د قاضي په مخکې تېر کړې، نو ای له گرانو اوږو نه گرانو ملگرو!

(توکل په خدای) بیگا ته زما ځای ته راشی!

مگر گورئ! خدای پاک فرمایلي دي: (کلوا و اشربوا و لاتسرفوا)
نو تاسې هم بې امري مه کوئ! ځکه چې د هوښیارانو متل دی (نیم نان، راحت جان).

بله داچې:

طمع رانیاید که چندان کنی
که صاحب کرم راپیشمان کنی
(لاهور رجب)

نتیجه یعنی څه؟

رجب خان: دا مامورین او میرزایان چې نتیجه وایي د دې څه معنی او نتیجه څه شي ته وایي؟

عجب خان: لکه له شودونه چې څوک پېروی ټول کړي یا له مستو نه کوچ وباسي نتیجه هم دغه شان شی دی. کوم مامور، چې د یوې فقرې تحقیق او تفتیش ته مقرر شي او له خلکو سره دومره سوال او جواب وکړي، چې مقصد او مدعا ورکه شي، نو بیا چې له هغو پانو نه مطلب راباسي نتیجه ورته وایي.

رجب خان: ښه دې پوه کړم هغه ورځ، چې زمونږ کلي کې مړی شوی و او حاکم صاحب له مېرزیانو سره راغی قاتلان خو تېښدلي وو، مگر دوی دا نور خلک له سوال و جواب لاندې ونيول. لایو سوال به یې څو څو ځله کاوه. زه چېرېان یم چې ولې دوی یوه خبره دومره شاربي او خلک په تور او سپین اړوي. اوس پوه شم چې دوی کوچ ورځني ایستل او پیسې یې پکې اخیستلې، نو هر کله چې نتیجه او پیسې لاس ته ورغلي بیا څوک په مړي پسې ونه ګرځېدل او نه یې چا پوښتنه وکړه.

ښه د میرزایانو په نتیجه خو دې پوه کړم اوس یو څو نورې نتیجې هم راوښییه.

عجب خان: که نتیجه په یوه ځای کې فرق کوي، ځکه وایم چې زموږ په ملک کې:

د علم نتیجه: امامتي کول او خیراتونه خوړل

د ماموریت نتیجه: رشوتونه اخیستل

د مال او ثروت نتیجه: سود کول

د هوښیاری نتیجه: چل او فریب

د ناپوهۍ نتیجه: شرارتونه او فسادونه

د نادارۍ نتیجه: غلا او ناحقه دعوي

د قوت نتیجه: ظلم او تعدي

د چالاکی نتیجه: معتبري

د چاپلوسی نتیجه: د امرینو خوشحالي

انسان یعنی څه؟

رجب خان خو به تاسې پېژنئ، چې وظیفې یې نه دي خوړلي، مگر ملا شوی دی، د ادبیاتو په فاکولته کې یې څه نه دي لوستي، خو مقالې لیکلي او شعرونه ویلي شي.

د استدلال قوت یې هم بد نه دی او په فیلولوجی کې لاس څه، چې پښې هم لري، څنگه چې د ده خبرې عجیبې غریبې دي هغسې یې دلایل هم دي.

هغه ورځ چا ورنه پوښتنه وکړه، چې انسان یعنی څه؟

ده وویل:

منطقیان ورته حیوان ناطق وايي، یعنی هغه حیوان چې خبرې کوي

شاعران وايي:

په ناطق حیوان تعریف چې د انسان کړي
په خبرو غولیدلي هلکان دي

سړي نه دي چې یې کار د سپرونه وي په خبرو که هر څومره بڼه پوهېږي

داروین وایي: انسان د بیزو زوی یا لمسی دی، مگر زه بې خان صاحبه بل چا ته انسان نشم ویلی، ځکه چې پاک خدای انسان ته ظلوم او جهول ویلي دي او له خان نه زیات ظالم او جاهل نه پیدا کېږي.

رجب خان د لغوي تحقیق په وخت کې کله، چې پښتو یا فارسي لغتونه عربي ته راکاږي، نو خان او خاین له یوې مادې نه مشتق بولي، مگر کوم وخت چې عربي لغتونه پښتو کوي، نوبیا وایي چې (انس) یا انسان له (نس) نه ماخوځ دی، د هر چا چې نس لوی وي او په پردیو مالونو هم نه مړېږي هغه خان او حضرت انسان دی.

خوشحالي او غم

له خوبه راپاڅیدلېم، سترگې مې ومښلې د ډول او سرنې اواز مې تر غوره شو.

یوه شېبه وروسته سره ډولۍ او لویه ورا رانېکاره شوه چې ډېر خلک ورسره خوشحاله روان وو.

زه هم له دوی سره ملگری شوم او په دغه خوشحالی کې مې ځان شریک کړ.

ما غوندې نورهم ډېر خلک له دې ډولۍ سره روان و او په پردي واده کې یې لاسونه غورځول. څوک چې د دنیا په خوشحالیو کې مطالعه لري هغه به ماته هېڅ تعجب ونه کړي.

که مونږ د دنیا لویه ورا وگورو، نو د خوشحالي ناوې د یوه کور ته ورځي، مگر وچولي د ډېرو غورېدلې وي.

د ډولۍ دننه حال چاته نه وي معلوم، ډولۍ خاوند په راز راز تصوراتو کې ورک وي او نه پوهېږي چې، بېگا ته به څه راز بشر ویني؟

دغه مجهوله لیلې او نامعلوم حقیقت په ښایسته حجابونو کې پټ وي او ټوله ساحري یې په همدغه پتوالي کې وي.

په دغه حال کې، چې د واده خاوند لا د حسن او جمال له مخه پورنی نه و اخیستی او یوازې د مینې او محبت په کیف مست و، خپل ځان یې د سعادت او ښکمرغۍ رڼا ته ډېر نږدې ګاڼه، مګر په حقیقت کې همدغه شپبه دی د سعادت په غېږ کې و او د خوشحالی پلوشو یې شاوخوا رڼا کړې وه.

د دنیا هر راز نیکبختي او هر ډول خوشحالي د انسان په احساس او تصور کې ځای لري، همدغه احساس دی چې د غم شپې خوشحالی ورځې یو له بله بېلوي.

همدغه سبب دی چې یو شی یو سړی خوشحالوي او بل یې خپه کوي، د یوه د پاره غم د بل ښادي شي.

مونږ په دغه ګمان، چې د خپل یوه ملګري کور ته د خوشحالی ډولۍ ورو ټول خوشحاله و چا اسونه ځغلول، چابه ښې ویشتلې ځینو اتښونه کول، ځینو ټوکې او مسخري کولې او په همدغه شان وضعیت ماښام تپاره کلي ته ورسېدلو او ډولۍ د کاله په مخکې ښکته شوه، ښځې راغلې او د ډولۍ پردې یې جگې کړې، مګر بې له دینه چې یوه ښایسته مړه ناوې وویښي نور څه پکې نه و.

دغې ښکلې پېغلې نه غوښتل چې په دغه کاله ننوځي او خپل گران ملگری په بل چا بدل کړي.

دغه اجباري واده دا مجبوره کړه، چې په زهرو ځان ووژني او له ډولۍ نه جنازه جوړه کړي، د دې حال له لیدو سره سم د ژړا اوازونه پورته شوه او د هر چا په احساس کې بدلون راغی، هم دغه وخت مونږ وپوهېدو، چې مونږ له یوې جنازې سره خپل تصور او گمان خوشحاله او په خندا روان کړي وو.

زمونږ گمان دومره قوي تاثیر درلود، چې مړی یې راباندې په ډول او سرنی کور ته وړ، زما یوه ملگری وویل: په رښتیا چې خوشحالي څوک په زور او اقتدار یا په ډېرو پیسو کورته نشي راوړلی، بلکې د زړونو موافقت غواړي.

یو بل ملگری (چې د دې واقعي له عکس سره مخامخ شوی و) هغه وویل: هر کله چې گمان دومره موثر دی، څومره به ښه وي چې دا قوت شامدام پاک وساتو او په ښه لاره کې یې صرف کړو.

ارزو

هلته لري د غره په لمن کې د لمر پلوشو ته څه وځلیدل، لکه چې په
اسمان کې ستوري او په زړونو کې د ارزو بڼکلی مخ ځلېږي.

زه نه پوهېږم چې دا د سترگو د پاره ځلیدونکی شی څه شی دی؟

د کومې مستې پېغلې د لاس ائینه ده، که د کومې معشوقې د غاړې
امپل نه کومه قیمت بها مرغلره لويدلې ده؟

د هغې تجلې پلوشه ده، چې په کوه طور کې يې ځان بڼکاره کړ که
له کوم کان او معدن کوم بڼکلی غمی راوتلی دی؟

دغه شان ډېر فکرونه او گمانونه پېدا شول او زه به يې په هغه لوري
روان کړم، زه نه پوهېږم چې په څه شي پسې ځم او څه به په لاس
راشي؟

زما تصوراتو او خیالاتو دغه مجهول شی زما په نظر کې ډېر بڼایسته
کړی و، زه خپل مطلوب ته په ډېر لوړ قیمت قایل وم.

ما له ځانه سره ويل، چې په غرونو کې هرڅه موندل کېږي او په دنیا
کې ځینې داسې غرونه هم شته چې د خدای استازو پکې راز و نیاز

درلود او د خدای د فرمانونو زانگو پکې زنگېدلې ده. د لمر او سپوږمۍ لومړۍ پلوشې په دوی لوېږي او د خدای د رحمت وړېڅې مدام د دوی په سرگرځي.

دغه راز ډېر خیالونه او تصورات راسره ملگري و، چې زه هلته ورغلم او خپل مقصد ته ورسېدم، هغه شی په حقیقت کې هېڅ شی نه و او د دنیا په بازار کې یې هېڅ قیمت نه درلوده. زه پوه شوم چې دنیا مونږ هر وخت په همدغسې شیانو غولوي او ډېر خوشې شیان یې راته له ورا ځلولي دي.

له مونږ سره هر وخت لوړ فکرونه او سترخیالات ملگري وي، مگر عملاً په دغسې ناوړه او خوشې شیانو پسې روان یو.

هغه څه چې مونږ له لرې وینو او نه یو ور رسېدلي مونږ ته ډېر بنایسته ښکاره کېږي او په لوړ قیمت ورته قایلېږو، مگر پس له رسېدلو پوهېږو چې مونږ په هسې او خوشې شیانو پسې هڅه کوو او په داسې شي پسې څو چې هېڅ نه په کارېږي. هماغه لیلی چې خلک یې په دیدن پسې ړندېږي، ځینې نور ورسېدلي دي هغوی یې اوس له کتبه غورځوي او هېڅ قدر یې ورسره نشته.

دا لیلی د انسان هماغه ارزو ده، چې مخکې له رسېدلو یو راز وي او وروسته تر رسېدلو بل راز کېږي او د زرونو له کوره ایستل کېږي.

اجتماعی نظریات

فکر

په هغه تورتم کې چې شعوراو احساس د ړندو په شان امسا ټکوي - هلمته چې د شرق و غرب امتیاز نشي کېدای او هرڅه مجهوله وي. په ځان کې چې د اسمان ستوري چا ته لوري او لودن نه نښي او سترگه نه ښکاري، په هغه وخت کې چې بې له حیرت او ابهامه بل هېڅ شی نه وي موجود او د قبلي پته نه وي معلومه، سړی به کومې خوا ته درېږي؟ او کوم لوري ته به سجده کوي؟

په دغه وخت کې که دی لمر خاته خواته ولاړ وي، ده ته د لمر بنده نه ویل کېږي، بلکې د قبلي اهل باله شي.

د ده قبله او کعبه په دغه حال کې د مشرق (۱) په لوري انتقال کوي او په دغسې واقعو کې چې انسان هرې خواته د فکر په نغوته مخ وړ اړوي د لوی څښتن مخ هماغه لور وي او د خدای کور هماغلته بویه.

په دغه شان موقف کې که څلور تنه څلورو خواوو ته د خپل فکر په اشاره او اجازه مخه کړي او د دوه تنو فکر هم په یوه خوا اتفاق ونه کړي، څلور واړه داسې حال لري لکه چې کعبه په منځ کې وي او هر یوه یې یوه دیوال ته مخامخ ولاړ وي.

دلته منطق او برهان سرې ته په یقین سره دا وايي، چې پدې څلورو واړو مختلف او مخالف فکرونه په خپل دربار کې قبلوي او د یوه لمونځ هم له قبلې نه چپ نه گڼي.

دلته منطقي قیاس د درو تنو په غلطوالي قطعي حکم کوي او په احتمالي ډول د یوه تن د فکر په صحت قایلېږي، ځکه چې که دغه څلور تنه، شرق و غرب، جنوب او شمال ته نه وي ولاړ، بلکې په څلورو کنجونو درېدلي وي ټول په غطه ولاړ دي او یوه هم صحیح لوری نه دی موندلی، مگر دغه علمي او عقبي فیصله سره له دغه برهانه اعتبار نه لري او د هر یوه فکر حق گڼل کېږي، ځکه چې په دغه حین کې له انسان سره بې له فکر کولو او تجربې څخه بله وسیله نشته او هېڅ یو د بل د فکر په منلو او قبلولو نه دي مکلف، که په دوی کې یو تن ډېر هوښیار وي هغه نور د خپل فکر په پیروي نشي مجبورولی او نه هغه بل دا کولی شي، چې ده ته به یوه خوا حقه معلومېږي او سره له دې به د بل په فکر پسې درومي او کعبه به د بل په نظر گوري.

دلته د هر یوه فکري او عقلي تکلیف همدغه دی، چې په خپله فکر وکړي او له خپل فکر نه کار واخلي.

په اسلام کې د څلورو مذهبونو حقانیت په همدغه اساس بنا دی او هغه فکري اختلاف، چې د څلورو امامانو منځ کې موجود دی د هېڅ یوه د فکر حقانیت نه سلبوي.

له دېنه انکار نشي کېدای، چې د انسان فکر قاصر او ضعیف دی، د ده په نظر کې یو شی په بل راز معلومېږي په ډېرو شیانو کې د انسان فکر غولېږي، سهوه کېږي او غلطېږي، مگر سره له دې لوی خدای په

خپل حق او صحیح کتاب کې هر ځای انسان ته د تفکر او تعقل امر کوي او هغه څوک، چې فکر نه کوي ملامت بولي.

له همدغه ځایه مونږ د فکر د ازادۍ په ضرورت پوهېدلی شو او په اجتماعي مسایلو کې فکر کول او فکر ښکاره کول یو ډېر ضروري امر گڼو.

مونږ باید فکر او د فکر خاوندانو ته موقع ورکړو، چې خپل کار وکړي او خپله وظیفه په ازادانه ډول اجرا کړي.

د نن ورځې دېموکراسي هم انسان ته همدغه توصیه کوي چې هر څوک باید خپل اجتماعي افکار او نظریات څرگند کړي او فکرونه مختنق نشي.

که څوک کوم ناشنا او نوی فکر ښکاره کوي څوک دا حق نه لري، چې هغه له ستوني کلک ونیسي او ملامت یې کړي، ځکه چې هر فکر ارومرو حق نه وي او حق ته نشي رسېدلی. هر سړي په دې مکلف هم نه دی، چې هر گوره په خپل فکر کې حقیقت ته ځان ورسوي او هېڅکله به نه سهوه کېږي، مگر دا د هر یوه وظیفه ده چې فکر به کوي او حقیقت به لټوي.

زمونږ به فکر کولو او په حقایقو پسې په گرځېدو کې دوه اجره دي او که سهوه شوو، نو فکر کول په خپله یو ښه کار دی او انسان له غفلته پرې خلاصېږي.

د دنیا ډېر لوی مفکرین او مشهور پوهان ډېر ځله په خپل فکر کې سهوه شوي او غلط افکار ورځنې پاته دي، چې انسان د بدبختۍ خواته بیایي، مگر سره له دې د فکر ازادې یو ضروري امر دی.

که څوک ووايي چې انسانانو په دنیا کې ډېر بدبد کارونه وکړه او ډېر ضررونه او فسادونه یې انساني جوامعو ته ورسول، راځئ چې دغه نسل قطع کړو او انسان پرې نږدو چې دی دنیا ته راشي، دا خبره عیناً داسې معلومېږي لکه چه سپری د فکر غلطې او اضرار په نظر کې نیسي او د فکر ازادې سلېوي.

دوی دومره فکر نه کوي، چې د انساني جوامعو ورکول د دې د پاره چې دوی ته ضرر رسېږي یا دوی چاته ضرر ونه رسوي څومره غلطه خبره ده.

د فکر مختنق کول او محوه کول د انسانیت په ستوني پنبې اېښودل او انساني جامعه د حیوانیت خواته رابلل دي.

مونږ باید فکر وکړو او بې فکره ازادې که د خایانو، غدارانو او ریا کارانو د پاره ضرر لري دیوه ملت د پاره ډېر مفید معلومېږي او د سړیتوب تر قیود پورې موقوفه ده.

که فکرونه ازاد شي او هر څوک خپل نظریات ښکاره کړي شي مفکرین او فکري مشغله پیدا کېږي، دغه د مملکت مهم مسائل چې اوس پکې فکرونه گنگس او حیران دي او د مشکلاتو علاج رانه ورک دی، اصلي علت یې همدغه دی چې په کلونو کلونو فکرونه ایسار شوي

او مختنق شوي دي، له دغسې محبوس او مقید فکر نه د حل لاره غوښتل هېڅ معنی نه لري.

مونږ اوس په خپل مملکت کې لوی لوی خلق لرو او عالمان هم شته، مگر د فکر خاوندان ورته نشو وېلي، ځکه چې دوی فکر نشو کولی او فکر یې نشو ښکاره کولی. دلته تفکر مشق او تمرین چا ته نه دی کړی او د دې ورزش د پاره خلق نه دي تربیه شوي، دلته ډېرو پوهانو د ډېرو ناپوهو خلقو خبرو ته ښه ويلي او د دې په ځای چې څوک له چا نه فکر وغواړي کور کورانه تسلیم او اطاعت غوښتل شوی دی، پدې ځای کې پوهان مجبور شوي دي چې د دین او مذهب مخالف ته د دین حامی ووايي او تل د زورورو فکر وستايي. څو کاله د مخه چا پدې هېواد کې ښو ته ښه او بدو ته بد نشو ويلي، څوک چې د فکر او رایې خاوندان بلل کېده په زندانونو کې واچول شوه او فکرونه پکې مضمحل شوه اوس دنیا بل راز شوه او د دې عصر کارونه له مونږ نه فکر غواړي او د پخو فکرونو تقاضا کوي، مونږ اوس مجبور یو چې فکر او د فکر خاوندان پیدا کړو، یعنې د فکر کولو مشق او تمرین وکړو، د دې مشق د پاره میدان او غولی په کار دی، چې هغه جراید او مطبوعات دي. مطبوعات باید ازاد وي او ازاد فکرونه پکې ځای پیدا کړي پدې کار کې ډېرې فایده دي او دغه ازادي زموږ د پاره ډېره ضرور ده. اوس زموږ په مغزو کې فکرونه وچ شوي او لکه هغه جنین، چې ډېره موده د مور په گېډه کې مړ پاته شي او نشي متولد کېدای، مونږ هم د فکر په تولید قادر نه یو، که چېرې د جرایدو او مطبوعاتو ازادي دیوه قانون له مخې پیدا شوه له دماغونو نه به څه وزېږي او سرگرداني به ورکه شي.

هر یو به د خپل فکر په صحت او غلطۍ پوه شي، ځکه چې فکر ازاد شي انتقاد هم ازادېږي او هر څوک ښو ته ښه او بدو ته بد ویلی شي.

دغه د فکر مشق او تمرین به په فکر کې قوت او رشد پیدا کړي. زموږ مفکرین به په اجتماعیاتو، اقتصادیاتو او سیاسیاتو کې سمې او صحیح لارې ومومي او زموږ مشکلات به خدای (ج) حل کاندې.

موږ به د سمو او صحیح فکرونو قدر وکړو او د فکر خریداران به په وطن کې پیدا شي، مفکرین به علم او عرفان ته راغب شي چې د علمي تتبعاتو په رڼا کې ښه فکرونه ومومي او ښې لارې وپلټي.

که فکر ازاد شو هر څوک به د خپل حق مطالبه وکړي او خپل حق به وغواړي.

عدالت په همدغه وسیله په یوه مملکت کې قایمېدلی شي او مظالم ورکېږي موږ باید مظلوم ته داحق ورکړو، چې د ظالم ظلم او د خاین خیانت بیان کړي او حق وویلی شي، همدغه شی فکر ازادولی شي. دلته به اخلاقي شجاعت او اسلامي جرئت او حقانیت پیدا شي بیا به ظالمان د دغومره ظلم او خاینان د دغومره خیانت جرئت نشي کولی او هر څوک به خپله چاره په اوبو کې ویني.

فکر او قلم چې هر څومره ازاد شي هغومره اعمال او افعال مقید کېږي او قوانین تطبیق پیدا کوي، یعنې له اصولو او قوانینو نه خلاف څوک نشي کولی او هر سړی په خپل عمل او تکرار کې محتاط وي.

په هر ځای کې چې ښو ته ښه او بدو ته بد نه ویل کېږي هلته ښه او بد مشتبه کېږي او امتیاز یې له منځه ځي، په دغسې ځایوکې د ظلم او

خیانت د پاره زمبڼه مساعده کېږي او عدالت مري، د همدې، لامله په اسلام کې حق گوښي او ظالمانو ته حق ویل ډېر لوی عبادت او فضیلت گڼل شوی او له هرڅه نه زیات اجر او ثواب لري.

د اسلام په ارکانو کې د ژبې اقرار او د زړه تصدیق دواړه ضرور گڼل شوي او د دې خبرې همدغه معنی ده، چې باید سړی خپل عقاید او افکار ظاهر کړي او د افکارو د اظهار د پاره زمبڼه مساعده کړي، هغه څه ته په غیر دېموکراسي مملکت کې افکار او نظریات نشو و نما نشي کولی او د فکر خاوندان نه پیدا کېږي.

د دیموکراسۍ او دکتاتورۍ په بحث کې ځینې پوهان وايي په ابتدایي او بې علمه ملتونو کې یو ښه دکتاتور په کار دی، چې په خپله فکر واخلي، په خپله نظریه روان شي او پیشرفت وکړي، دوی په خپل بیان کې دا یو شرط زیاتوي، چې دکتاتور باید د ځان د پاره کار ونه کړي او وطن خواه و ملت خواه سړی وي، د دې نظریې خاوندان دلایل هم لري او وايي په کوم هېواد کې چې عمومي فکر ږوند او کوڼ وي، د خیر او د شر تمیز په ښه شان نشي کولی او په خپل بهبود نه پوهېږي، هلته که دیموکراسي رایجه شي مملکت د انحطاط خوا ته درومي او پرمختگ یې له عقله لرې خبره ده.

دا نظریه زمونږ په وطن کې د ډاکتر اقبال له اشعارو او د ځینو نورو مفکرینو له اثارو اقتباس شوې ده، مگر د دنیا ډېر پوهان په هرځای او هر وخت کې دیموکراسي او د افکارو ازادې له بل شان حکومتونو غوره گڼي او د دیموکراسۍ او دکتاتورۍ په باب کې وايي ((د مېلمستیا ډېره خرابه کوټه د انتظار له ډېرې ښې کوټې نه بهتره ده))

پدې باندې باید سړی اعتراف وکړي، چې هر فکر حق نه وي او ډېر ځله د ډېرو کسانو فکر هم خطا کېږي، نو د یوه دکتاتور فکر به څنگه هر وخت او په هره مسئله کې له سهوې او خطانه خلاص وي.

دا ممکنه ده چې د ډېرو پوهانو او هونبیارانو د فکر په مرسته حق او حقیقت ته ورسېږو، مگر په یوه فکر باندې هر وخت د حقایقو کشفول امکان نه لري.

د یوه مجتهد او اماک په حق کې هم دا خبره منل شوې ده، چې شېخ کله سهوه کېږي او کله حق ته رسېږي.

د یوه سړي فکر او د ډېرو فکر هېڅکله یو راز قیمت او یو حق نشي پیدا کولی. که یو تن فکر وکړي او فکر یې له عقل او قیاس سره برابر هم وي بیا هم د اجتماع، یعنی د ډېرو خلقو د فکر په مقابل کې ضعیف دی او د جماعت د فرد له فیصلې نه قوت لري، پدې خبره کې هېڅ تردد نه دی پکار، چې دیموکراسۍ او شورایي اصول هرگوره ښه وي او په هغه ځای کې چې هر څوک د فکر کولو او فکر ښکاره کولو حق لري او کارونه د جماعت په فکر کېږي هلته د عدالت امکان له هغه ځای نه زیات موجود دی، چې یو فکر حاکمیت او تسلط لري او ټول کارونه د یوه سړي خوښې ته سپارل شوي وي، د یوه سړي فکر د اعتماد وړنه دی، انسان سره له دې چې خدای ډېر فضایل ورکړي بیا هم یوازې په انفرادي صورت یو ضعیف متحیر او متردد مخلوق دی، چې په خپله په خپل فکر باندې اعتماد او تکیه نشي کولی او په هر شي کې د اجتماع شاگرد دی او د جماعت تاثیر لاندې وي.

زمونږ دا خبره بله یوه باریکي لري، چې ظاهراً د تناقض رنگ پیدا کوي، ځکه چې کله فرد ستایو او حق یې گڼو کله ورته قاصر او ضعیفه وایو او عدم اعتماد پرې ښکاره کوو، د همدې لامله د جماعت فکر مرجح او غوره گڼو، مگر که څوک دقت وکړي هغه پوهېږي چې د فرد فکر سره له نېمگړتیا او قصوره د خپرو سر، د ښو او بدو ممیز دی، که سپری سل ځله په خپل فکر کې غلط شي بیا هم باید په هره خبره کې فکر وکړي او فکر پرې نږدي.

فکر د انسان یو داسې ملگري دی، چې که هر څومره سهوې او غلطې ورځنې وویني او ډېر تاوانونه ور ورسوي بیا هم لاس ورځنې نه اخلي او په هره برخه کې ترېنه سلا او مشوره غواړي، دا چې مونږ د یوه سپري فکر د نورو افرادو د فکر په مقابل کې نه منو، معنی یې دانه ده چې د فرد فکر ته زیاته اعتنا نه لرو، که مونږ د یوه سپري فکر ته هرڅه وسپارو معلومه خبره ده چې د بل فرد او د نورو افرادو فکر ته څه اهمیت نه ورکوو او په احترام ورته نه گورو.

ځینې داسې افراد شته چې په خپل غلط فکر ډېر ټینګ درېږي او د بل صحیح فکر ته نه ور اوړي، د همدې لامله وایو چې د یوه مملکت کارونه باید په یوه فکر اجرا نشي او یوه فکر ته هر څه ونه سپارل شي.

د هر سپري فکر د هغه د تصوراتو او شغل و مصروفیت له تاثیر لاندې وي او واقعات و حوادث، تلقینات او تبلیغات فکر اړوي رااړوي، حب او بغض، خوشبیني او بد بیني د فکر په بدلون کې ډېر دخل لري.

د یوه سپري فکر چې یوې خوا ته متوجه شي په هغه خوا کې ډېر باریک شیان هم ویني، مگر په بله خوا کې ډېر واضح شیان نشي

لیدای یا بې نشي منلی، نو هر کله چې څو تنه په یوه موضوع کې فکر وکړي او هر یو د مختلف نظر خاوند وي، نو موضوعاتو ته له مختلفو خواو کتل کېږي او ټول اطراف او جوانب سنجول کېږي، د دغو ټولو فکرونو له مقارېې او مقابلې څخه یوه معتدله فیصله په لاس راځي او له انفرادي فکر څخه افراط او تفریط ورکېږي

مونږ باید د هر فرد فکر ته په احترام وگورو او په حق ورته قایل شو، د هیچا فکر بې له قوي او منطقي دلایلو د بل د فکرتابع ونه گڼو او دا ونه وایو، چې یو دې د بل په فکر پسې په پتو سترگو او بې دلیلېه روان شي، مگر د فکرونو شریکول او د فکر ټولول یوه ضروري خبره ده او د منطق و برهان یا صحیح استدلال په مقابل کې له خپل فکره تېرېدل او د بل فکر منل په کار دي.

د اشتباه په وخت کې چې له څو تنو نه قبله ورکه شي هر یو به په خپل فکر یوې خواته درېږي، مگر که له یوه سرې سره قطب نما یا داسې صحیح اله موجوده وي، چې لوری او لودن معلوموي هلته به هر څوک هر طرف ته مخ نه گرځوي.

په فکر کولو کې باید له دقت او تملق نه کار واخیستل شي، ډېر خلق وي چې فکر یې یوې خبرې ته ډېر ژر رسېږي او د چا خبره په نیمه پوهېږي، مگر په مسائلو سطحې او سرسري تېرېږي دغسې کسان په رشتیا، چې په نیمه پوهېږي او پوره نه دي پوهېدلي، د یوه عالم او بې علمه په فکر کې همدغومره فرق وي، چې د هغه په فکر کې دقت موجود وي او د دې بل نظر برسېره او څرېښنده تېرېږي.

فکر باید له فعل او عمل سره تماس او تعلق ولري او د تجارو په محک یې صحت او سقم معلوم شي، تجربه په حیات کې ډېر تاثیر لري او پس له کړو او کار کولو لاس ته راځي. هر کله چې افکار عملي شي او پس له تجربې نه یې صحت معلوم شي هغه وخت د علم درجه مومي او قوت پیدا کوي.

چې له لري سړي کاندې سنجشونه
کارتونه رانږدې کېږي کړي فکرونه
له دې فکر او سنجشه پیدا کېږي
دماغونو کې سودا زړو کې غمونه

بې له فکره چې څوک کار کړي خوشې زیار کړي
چې بې کاره کړي فکرونه ځان خوار کړي
چې عمل او فکر یو له بله بېل شي
عمل خوار شي فکر ورکه سمه لار کړي

کار او عمل

وروسته له فکر کولو کار او عمل په کار دی، بې عمله فکر او بې فکره عمل یوهم سمه او صحیح نتیجه نه لري، فکر د همدې د پاره دی چې سپري ته کار او د کار سمه طریقه وښيي. د انسان صلاحیت او قابلیت د کار او عمل له مخې معلومېږي.

تقوی او عدالت، ظلم او فسق د انسان په اعمالو او کردار کې ځان ښيي، له ښه فکر ښه اراده او له ښې ارادې نه ښه عمل پیدا کېږي، ځکه کار او عمل ته د فکر نتیجه او غایه وایو او اصلي مقصد یې بولو.

فکر پخوا له عمله د یوه مړي مثال لري او مفکوره په عمل پیدا کېږي، د فکر صحت او غلطی پس له کار او عمله معلومېږي، هغه فکر چې عملي کېدای نشي څه قیمت نه لري.

څوک چې فکر کولی شي او کار نشي کولی هغه لکه ګوډ او شل داسې دی، چې هېڅ ځای ته نه رسېږي او په هر وخت کې بل ته محتاج دی.

هغه چې کار کولی شي او فکر نشي کولی د ړندو مثال لري، چې لپاره نه ویني او په لپاره تللی شي.

کار د انسان هغه اقتدار څرگندوي، چې د لوی خښتن له قدرت څخه فیض او برخه لري او انسان ته د خلافت حق ورکوي.

د منطق پوهانو انسان په نطق (عقل) او فکر له نورو حیواناتو بېل کړی، مگر که نوي اصطلاحات جایز وگنل شي نو په کار او فعالیت یې بېلول بهتر دي.

د ځمکې په ټولو ژوو او حیواناتو کې انسان یو فعال او کارېگر مخلوق دی، چې د ده په کارونو او فعالیتونو دا دنیا معموره او ودانه ده دغه لوی لوی ښارونه او لوړې ماني دغه د کار فابریکې او ماشینونه، دغه سمسور باغونه او شنه فصلونه، دغه لوی جهازونه د اورگاډي او طیارې د انساني فعالیت او کار شواهد دي، چې انکار ترې نه نشي کېدلی.

پاک خدای په کار او فعالیت کې د خلقت او ایجاد قوت ایښی دی او داسې څه ترې نه پیدا کېږي چې د مخه یې تصور هم نشي کېدای.

دا ممکنه ده چې دریا بونه وچ شي، د غرونو کاني تمام شي، د پادشاهانو خزاني تشې شي، په معادنو کې څه پاته نشي او هر څه خلاص شي، مگر هغه څه چې د کار او عمل په کثوره کې دي هغه تمامېده نه لري او وخت په وخت نوي شيان ترې راوځي.

د انسان اصلي او حقيقي ثروت کار او د کار استعداد دی، په همدغه شي انسان هر څه پیدا کوي او له جهانه د دنیا او اخرت استفاده کوي.

انسان دکار او فعالیت په مرسته مړه مواد هم په کار اچوي او د ژوندیو شیانو کار تر بڼه اخلي، دغه ماشینونه چې ده په حرکت راوستلي دي او شپه ورځ کار کوي، دا خبره ثابتوي چې انسان په نورو شیانو کې هم دکار او فعالیت استعداد پیدا کولی شي.

د انسان په قدرت کې دا نشته چې بې روحه شیان ژوندي کړي، مگر دا کولی شي چې له ژوندیو شیانو نه پکې زیات قوت او ګرندیتوب پیدا کړي او په هوا کې یې وگرځوي.

په کار باندې اثار او نتایج مرتب کېږي او د دنیا و آخرت پانګه همدغه شی دی.

صالح عملونه او ښه کارونه د خدای په دربار کې ډېر قدر لري او په مثالونو څرخېږي. په فعالیت او کار کې پاک خدای دومره برکت ایښی دی چې سپری ورته په یوه معین مقدار او معیار نشي قایلیدلی، دا کېدای شي چې د کار او زیار په اثر له یوه زړې نه سمسور باغونه جوړ شي او له لږو دانو نه خروارونه پیدا شي.

د انسانانو په کار او عمل غرونه سوري شوه، بیا باغونه زرغون شوه په دریاونو کې لارې جوړې شوې هوا او فضاء له پښو لاندې شوه، د ځمکې له سینې نه پټ شیان راووتل او د اتوم بمونه پیدا شوه.

که اوس هم څوک د کار په قوت او قدرت نه قایلېږي هغه به ډېر بې شعوره وي.

د انسان په مټ او بازو، زړه او دماغ کې د کار او عمل یو د راز قوت او استعداد موجود دی، چې له هر څه نه هرڅه جوړولی شي او په عناصرو کې تغېر او تحول راولي.

د انسان په خورا قوي اختراعاتو کې کار ډېره مهمه او ستره برخه لري.

دنیا له ایجاد نه تر اخرته پورې په دغه اوږده او طولاني سفر کې د انسان د لارې توښه و پانگه همدغه دکار او فعالیت قوت او طاقت دی، چې ورځ په ورځ یې اثر او برکت زیاتېږي. په دغه څوري کې هېڅ نقصان نه راځي.

په کوم هېواد کې چې د کار او عمل خاوندان موجود دي هلته د انسانانو جونگړې او کنډرې په عالي قصرونو او لوړو مانیو بدلې شوې دي، هلته تل د سیندونو مخه نیول شوې او دانسان په خوښه یې مجرا پیدا کړې ده، په هغه ځای کې غرونه او رغونه شق شوي او ډېر پېچومي اوار شوي، هلته په سرکونو باندي د خرو او غویو په ځای اورگاډي او موټرونه چلېږي او په حیات کې سل رازه راحت او سهولت لیده شي.

بېکاره او بې فعالیتته انسانان اوس هم په سمخو او غارونو کې استوگنه لري او د حیواناتو څرمنې اغوندي، د هغوی خوراک اوس هم د غرو بوتې دي او له وحشیانو نه د ژوند په لحاظ ډېر لږ فرق لري.

کار د انسانانو ډېر مشکلات او احتیاجات رفع کوي او ډېرې اسانې پېښوي، مگر دا حله چې له کار سره فکر او عقل ملگري وي او یو له بله مرسته وکړي. د پوهانو او ناپوهانو کار د فایده او نتیجه په لحاظ د ځمکې او اسمان قدر ته فرق لري. هغه کارونه چې فکر او عقل یې نه خوښوي د گټې په ځای زیان او ضرر لري.

په کار او عمل کې باید اشتراک او اجتماعي تعاون موجود وي، ځکه چې انفرادي فعالیت ډېر لږ منافع لري او لکه انفرادي محدود تجارت سرگرداني یې ډېره او گټه یې لږه وي. یو سړی دا کولی شي، چې د حیات او ژوند له ليارې یوازې واړه واړه کاني لري، مگر هغه پېچومي چې په دغه لاره کې موجود دي د ډېرو خلقو مشترک فعالیت او گډه سعیه غواړي، دا پېچومي هغه وخت اوارېږي، چې ټول ورته متوجه شي او په گډه کار وکړي.

ترڅو چې په یوه ملت کې اجتماعي همکاري پیدا نشي د حیات لوړې ژورې نه ورکېږي او پوره راحت او سهولت نشي پیدا کېدلی.

مونږ باید اول د فکر او عمل موافقه حاصله کړو او بیا د ډېرو افرادو فعالیتونه متفق کړو، چې یوې سمې او صحیح نتیجه ته ورسېږو.

وايي چې په یوه وچه بیدیا کې یو شل او یو ږوند یو ځای شوه، هلته اوبه نه وې، سیوری نه و، ډوډۍ نه وه او د دواړو ژوند په خطر کې و.

رانده لياره نه لیده او نه پوهیده چې کومې خواته وداني او ابادي ده؟ شل ته لوري او لودن معلوم و، مگر تللی نشو او پښې یې نه وې.

دوی دواړه وروسته له مفاهمي او موافقي نه پدې راضي شوه، چې شل رانده ته ور په شاشي.

دی به هغه ته لياره ښي او هغه به ځي.

په دغه ډول دواړه ودانی او ابادۍ ته ورسېدل او یخې اوبه توده ډوډۍ یې پیدا کړه. دغه شان د عمل اشتراک ډېره صحیح نسخه ده او ډېر مشکلات پرې حل کېږي.

کارونه د نتېجې او فایده په لحاظ په دوه ډوله دي:

یو هغه کارونه دي چې نتیجه یې ژر لاس ته راځي او گټه یې په لږ وخت کې معلومېږي ځینې نور داسې دي، چې نفع او فایده یې ځنډ غواړي او پس له ډېر انتظار یې نتیجه راوځي.

د دي دواړو کارونو مثال داسې دی، لکه ځېني نور په ډېر وخت کې کمال ته رسېږي او ثمره یې پس له ډېر وخته څرگندېږي.

یو چرگوری په څو ورځو کې له هگۍ راوځي او په څو مېاشتو کې په هگیو راځي او ډېر بچي راوړي، یوه اسپه پس له څو مېاشتو یو بچی

راوړي او هغه هم پس له ډېرو مېاشتو د سپرلی کېږي او ډېر انتظار په کار دی، چې یو سپری یوه ځای ته ورسوي.

همدغه شان یو حیوان په څو میاشتو کې بلوغ او کمال ته رسېږي او یو انسان پس له ډېرو کلونو رشد او ځلمیتوب ته رسېږي، نو هغه نتایج چې پس له ډېر وخته په لاس راځي له هغو نتایجو نه ستر او مهم دي، چې په څو ورځو کې حاصلېږي. کارونه او اعمال هم د نتایجو او فوایدو په اعتبار ځینې اني او ځینې ځنډني دي.

څنگه چې علاجونه او چارې په فوري او اساسي علاجونو بېلېږي او بې له یوه فوري او اني ضرورته مونږ د خپلو رنځورانو اساسي علاج ته متوجه کېږو باید کارونه هم په اساسي ډول شروع کړو او هغه کارونه، چې پس له ځنډه ځنډني فواید لري له نظره ونه غورځوو.

کوم ملتونه چې کار ته د اني او فوري منافعو په لحاظ گوري او نتایجو ته انتظار نشي اېستلی هغه له لویو او مهمو منافعو محروم دي او تل یې په چرگو او چرگوږو نظر وي، هغوی د دې په ځای چې د څو کالو د پاره اساسي پلانونه طرح کړي او هغه عملي کړي شپې او ورځې په نظر کې نېسي او د چا خبره خپلې شپې تېروي.

هغوی پدې باندې ښه نه دي پوه شوي، چې د ملتونو عمر لکه د یوه فرد عمر لنډ او محدود نه دی، چې په دغسې لنډو پروگرامونو سرته ورسېږي او اني گټې په نظر کې ونیسي.

هر کله چې یو دهقان تخم کړي او نه میاشتي وروسته حاصل اخلي یو ملت باید هم داسې تخمونه وکړي، چې شل دېرش کاله یا یو قرن او دوه قرنه وروسته نتایج ورکوي او فوایدېې ظاهرېږي.

د دې دیموکراسي حکومتونو او استبدادي حکومتونو یو فرق همدغه دی، په کوم ځای کې چې ملي شورا گاني موجودې وي او د ملت وکلاء د ملت خیر و شر سنجوي، نو د ملت عمر او پابښت په نظر کې نیسې او د نقشو طرحه کولو په وخت کې د ملت خیرو شر سنجوي، مگر یو مستبد حکومت چې هر څه کوي خپلې شخصي گټې ته گوري او د خپل عمر په احاطه کې د ځان گټه لټوي. مونږ باید په اجتماعي امورو او کارونو کې اساس بهبود له نظره ونه غورځوو او لوټه ایښودل او تېرېدل په هېڅ کار کې غوره نه کړو. که یو فرد دا نشي کولی، چې په خپل کار او عمل کې سل کاله وروسته په نظر کې ونیسې یو ملت خو باید خپله اینده او راتلونکی نسل هېر نه کړي او داسې کار ونه وکړي، چې لمسو او کړوسو ته یې هم نفع او فایده ورسېږي او د ودانۍ اساس یې ډېر ټینګ او متین وي، هر کله چې یو سپین ږیری دهقان په اخر عمر کې نوي نیالگۍ ږدي، چې روستنۍ یې سیوري ته کښيني او میوه یې وخورې یو ملت به ولې داسې کوي، چې لکه یو دکاندار هر وخت ځانته له بازاره میوه واخلي او د باغ جوړولو په فکر کې نه وي.

له کار سره علاقه

په کتابونو کې یې راوړیدي، چې له کار سره علاقه د سړي ټول فکر د کار خواته متوجه کوي او هر څومره چې د کار مینه په زړه کې زیاته شي د انسان په کونښن کې هغومره زیاتوالی راځي او کار ښه کېږي.

دا خبره محض کتابي خبره هم نه ده کله که تاسې په خپلو مزدورانو پسې د کار کولو په وخت کې څار کړی وي دا به درته معلومه شوي وي، چې ناراسته لوگری خپل لور په لوټه تېره کوي او هېڅ کار نه کوي، ځکه چې هغه له کار سره مینه او علاقه نه لري او د کار شوق یې په زړه کې نشته. ډېر خلق دي چې سړی ورځني تېرېږي، نو هغه څوک چې محض د شپو او ورځو تېرېدل غنیمت گڼي او شکرونه باسي هغه به کار ته په څه نظر گوري او له کار سره به څه علاقه لري؟

زمونږ ډېر ښه مامورین او کار کوونکي هغه کسان دي چې په حاضری ټینګ دي او په وخت کار ته راځي که څه هم هېڅ کار نه کوي او قصې کوي.

اکثره خلق چې له اجتماعي امورو سره علاقه ښيي پدې ټکي ډېر زور اچوي، چې څوک کار نه کوي او له کار سره علاقه نه لري.

که رښتیا ووايو تشخيص بد تشخيص نه دی، خلقو مرض پېژندلی دی، مگر په علاج کې نه دي کړېدلې چې له کار سره علاقه څه وخت او څنگه پیدا کېږي؟

پخوا له دېنه چې وگړي د تعلیم او تربیت په اثر یو اجتماعي شعور او احساس پیدا کړي او وطن خپل کور وگڼي او د مزدورانو چم ورسره ونه کړي مونږ څه کولی شو؟ او دکار علاقه څنگه پیدا کولی شو؟ د دې سوال په جواب کې د هر چا خوښه چې هر څه وایي.

زه خو یو مهم ټکي ته اشاره کوم او وایم که دلته غږیدونکي او بینا سترگي پیدا شوې او کار ته یې کتل اړومرو له کار سره علاقه پیدا کېږي او کارونه ښه کېږي، تر اوسه پورې خو په هره اداره کې یو امر او مشر د تفتیش په ډول ننووځي، سمدلاسه حاضري گوري او بل هېڅ شي نشي لیدلی تر دې وخته خو مونږ د حاضري اخیستلو او حاضري لیدلو نه نه یو اوښتي او کار ته نه گورو، په هېڅ اداره کې هېڅوک په وزگار کښېناستلو او کار نه کولو له جزا لاندې نه دي راغلي او حاضرگڼل شوي دي.

هر کله که د کار مبصرین په کار پسې وگرځېدل او کار ته یې کتل، د هر چا پېشرفت او ترقي د کار له مخې وشوه او نور شيان له مینځه ووتل له کار سره به علاقه پیدا شي او کار ته به په مینه او محبت خلق وگوري.

انسان له خپل پېشرفت او خپلې ترقۍ سره ټینګه علاقه لري که ترقی یې له کار کولو په بل راز ممکنه نه وه او د چا کار نه ورکېده د کار مینه په زړونو کې ځای نیسي او له کار سره علاقه پیدا کېږي.

په هر بازار کې چې هره متاع ښه خرڅېږي خلق هماغه شی ورته راوړي او په هماغه شي پسې ګرځي، که د کار خریداران پیداشوه او کارونو قدر او قیمت پیدا کړ، د خلقو په متو کې به زور او قوت پیدا شي او ډېر درانه پېټي به په اسانه او چټوي، بیا به زړونه دغسې ساړه نه وي او خلق به د تملق او چاپلوسې به عوض کار کوي او هرڅه به د کار په لمن کې غواړي. خلق به پدې پوه شي چې کار او زیار لکه یو کامل پیر خپل مرید لوړو مراتبو او مدارجو ته رسولی شي او په کار باندې هر راز کارونه کېږي.

که زموږ ښار ته یو نوی کاروان راغی او د کار ښایسته او ښکلې منظره یې خلقو ته وښودله بیا به د کار غلامي په بادارۍ او سردارۍ خپله ښه بدله کړي او پادشاهان به یې خریداران شي.

اوس خو کار د نوکرانو او مزدورانو کار دی، مګر که اصلي او حقیقي څېره یې څرګنده شوه زلیخا به یې په مینه او محبت افتخار وکړي او غلام به زښت ډېر عزیز شي.

عقیده

له دې حربي ټانکونو نه هغه خوا، د ډېرو توپونو او ډېرو لښکرو ترشا، له هوايي طیارو نه ډېر پورته یو دا راز قوت لیدل کېږي، چې په ټولو قوتونو غالب دی. له دې قوت سره نه اور او نه اوبه مقاومت کولی شي او نه ورسره په توره او علم مقابله کېږي.

دا قوت هغه عقیده ده چې انسان هر راز ایثار او قربانۍ ته تیاروي او په ملتونو کې یو فعال عقل نه وپېرېدونکی عشق فرهادي عزم او سیلابي حرکت پیدا کوي، چې هېڅوک او هېڅ شی یې مخه نشي نیولی، که تاسې کوم داسې ملت گورئ چې هغه په هېڅ شي عقیده او باور نه لري او دهېڅ شي د پاره له سراو ماله نشي تېرېدلی یقین وکړئ، چې هغه ملت لکه د اوبو څگ ډېر ژر ورکېږي او محوه کېږي.

هغه د روح خوشحالي او د زړه اطمینان چې سړی یې نه په مال او دولت کې موندلی شي او نه یې د علم و فلسفې په رڼا کې څوک مومي نه په لوړو مانیو کې پیدا کېږي نه په زیب و زینت او جاه و جلال کې لیده شي، د عقیدې خاوندان یې د عقیدې په لاره کې په هر قدم کې مومي او هر ساعت یې استقبال کوي.

کوم کسان چې نه په دیني اساسونو ایمان لري او نه په اخلاقي او روحاني نوامیسو گروهېدلي دي، نه یې په نظر کې ملي شعایر څه قیمت لري هغه په هېڅ مه حسابوئ او هېڅ یې وگنئ.

انسان یوازې دغه چاته نه وايي چې شکل او بڼه یې د بنیادمو وي او د انسانانو جامې یې اغوستي وي. هغه اشخاص چې له خوراک او څښاک نه هغه خوا نور څه نه پېژني او له مادي خوندونو نه غېر بله

قبله او کعبه نه لري هغه باید د هوا د مرغانو په شمېر کې راشي، چې د دنیا له باغ وېن نه میوې او دانې ټولوي، په گڼو او شنو بڼونو کې اوسې او نور هېڅ کار نه لري او هېڅ کار نه کوي.

بې عقیدې خلک لکه د لارو کوڅو خځلې داسې وي، چې هوايي بادونه یې هرې خوا ته وړي او لوبې پرې کوي، مگر هغه چې عقیده لري او په یوه عقیده ټینګ ولاړ وي د هغوی عزم او اراده دومره قوي وي، چې د نمرود له اوره هم نه وېرېږي او په خطراتو ډېر زړور ورځي.

د عقیدې پیدا کول او ټینګول یو قوي او مقتدر پالونکی غواړي، چې عملاً د عقیدې به نشر او تحکیم کې برخه واخلي او عقیدې عاشق وبلل شي.

د عقیدې په ټینګوالي او کلکوالي کې ادبیات ډېره حصه لري، بلکې کېدای شي چې عقاید ایجاد کړي او یو ملت د ځینو شیانو معتقد وگرځوي.

دغه د وطنیت او ملت مفکوره چې د ځېنو اقوامو د پاره عقیده ګرزېدلې ده په اصل کې د دې عصر د ادب مولود دی او شعر و ادب پکې عقیدوي قوت پیدا کړېدی. څنګه چې شعر او ادب عقاید ټینګوي فلسفه او سیاست په عقایدو کې ضعف او فتور راولي او له خرافاتو سره یې برابر وي. د شعر او ادب دا وظیفه ده چې معتقد او اخلاقي مبادي ټینګ وساتي او په دغسې ذهني روابطو د یوه ملت ارتباط او اتصال قوي کړي.

اخلاق

ښایي چې دا عنوان د هر چا خوښ نشي او هر څوک دغه مضمون تر
اخره ونه لولي، مگر رنځورانو ته سپری بېخونده دارو هم ورکوي او
دواگانې اکثره بدخونده او بې مزې وي.

مونږ ډېر سره او سپین مخونه، غټ څټونه او قوي وجودونه گورو
چې په راز راز روحي او اخلاقي مرضونو اخته دي او ډاکترانو ته ځانونه
نه ښيي.

زمونږ طبيبان هم په دغسې ناجوړيو ښه نه شي پوهېدلی او له
مريض نه د طبيب حال ډېر بتر معلومېږي.

د يوه ملت د پاره تر هر څه د مخه دا په کار دي، چې خپل اخلاقي
شان او وضعیت ته ملتفت شي او خپل زړه او دماغ معاینه کړي، د
اخلاقو رڼا زمونږ په هېواد کې لکه د غلو ډيوه ډېره خړه او کم نوره ده
په دغسې تياره او تورتم کې د انسانیت او سپريتوب صفات او خوبونه
ورکېږي او سپري ته څه نه پاته کېږي.

مونږ اوس نږدې داسې مرحلې ته رسېدلي يو چې بد اخلاق ښه گڼو
او په ناوړه خويونو افتخار کوو، ځکه چې اخلاقي ذایقه مو بايللي ده او
خواره راباندې ترخه لگېږي.

اوس مونږ فريب چل او تگي هونښياري بولو، له يوه او بل سره مجامله او منافقت، بېځايه مراعاتونه او د حق ويلو په ځای کې چوپ کښېناستل مهارت او هنر گڼو. صداقت راته د سادهگانو خوی او خصلت معلومېږي او سخاوت د بدوي او ابتدایي اقوامو عادت شمېږو.

ډېر خلق شته چې له اخلاقي مباحثو څخه مړښت او بې نیازی ښکاره کوي او وایي هغه خوښونه، چې پخوا ستایل کېده اوس نه په کارېږي، مونږ باید زاړه تعلیمونه پرېږدو او پدې اقتصادي عصر کې د جود او سخا سندرې ونه وایو.

زه دا منم چې د دې عصر اقتضاء په اخلاقو او عاداتو کې څه تغیر پېښ کړي او اخلاقي ذوق یې څه قدر ته لړلی دی، پدې وخت کې د صداقت او سخاوت عناوین د چا توجه نه جلبوي، مگر دا نشم منلی چې اخلاقي تعلیم بې فایدې دی او ضرورت ورته نشته.

ترڅو پورې چې انسان په دروغو شرمېږي تر هغه وخته چې یو انسان د بل انسان صمیمیت او ملگرتیا ته محتاج دی، تر هغه زمانه چې انسان په مینه او معاونت خوشحالیږي او د دوستۍ قدر کوي مونږ به رښتیا او وفا، اخلاص او محبت، ایثار او سخا ستایو او احسان او نېکۍ ته به په ښه سترگه گورو.

ځینې کسان چې په دواړو کې کارونه کوي او رسمي وظایف لري هغوی د اخلاقو له کتابه یوه یا دوه شیه غوره کړي او هماغه کافي گڼي.

دوی ډېر ځله په وظیفه شناسۍ او پاک نفسۍ ویاړي او د چا اخلاقي مراعات په ځان لازم نه گڼي، بلکې بې پروایي او بې اعتنایي ورته ښه

معلوماتی او له لحاظ و خاطر سره مجادله ضرور بولي. دا راز خلق سره له جدیت او فعالیتته او سره له دې چې له چا نه رشوتونه نه اخلي او له حقه نه تېرېږي، خلقو ته ښه نه معلومېږي او په نفرت لېدل کېږي، ځکه چې دوی هغه انسان او اخلاقي جاذبه نه لري، چې د خلقو توجه جلبوي او په زړونو تسلط پیدا کوي.

دوی پدې رازنه دي پوهېدلي، چې ژوندون یوازې فعالیت او ماشیني حرکت نه دی، چې سړی پرې اکتفاء وکړي او په نور څه پسې ونه ګرځي

څنگه چې مونږ په اجتماعي حیات کې یو د بل د پاره کار کوو او تعاون ته اړ یو، یو د بل تزکیې ته هم محتاج یو او د دوستانه علایقو او رابطو په ساتلو تر هغه حده، چې اخلاق اجازه راکوي مکلف ګڼل کېږو. اجتماعي ژوند له مونږ نه دا غواړي چې له خلقو سره یو ښه راز اتصال او قرابت پیدا کړو او د اخلاقو په مرسته په زړونو کې محبتونه تولید کړو.

که دغه انساني جاذبه نه وي موجوده، نو دغه کلي او ښارونه چې مونږ پکې اوسو مونږ نشي راټولولی او د دوه ورونو ژوند هم ډېر تریخېږي او بېخونده کېږي.

اخلاق باید په مونږ کې لورینه او پېرزوینه پیدا کړي، له زړونو او سینو څخه عنادونه او ضد وکدورت وباسي. ژبه په رښتیا ویلو او حق بیانولو وچلوي او د حرص او شهواتو مخه ونیسي.

د یوه ملت اخلاق چې فاسد او خراب شي هغه ارومرو د انحطاط او ټیټوالي خوا ته درومي او له ډېرو بدبختیو سره مواجهه کېږي.

په یوه ملت کې که اخلاقي پابندي نه وي موجوده هلته قوانین او اجتماعي نظام د مفسدو او مظالمو مخه ښه نیولی او عدالت ښه نه

قایمېږي. هغه خلق چې له ښو اخلاقو تېر شوي دي او اخلاقي تربیه نه لري هلته ډېر فجایع او مصیبتونه لېدل کېږي او انسانان سمه لاره پرېږدي په نفس وشیطان، هوا او هوس پسې درومي.

هلته عیاشي او شهوت پرستي، دروغ ویل او حق پټول رواج پیدا کوي او د خیر و صلاح مینه له زړونو څخه وځي، په انساني شعور او ادراک کې تغیر پېښېږي، د ښو او بدو تمیز څوک نشي کولی، د فضایلو قدر او قیمت کمېږي، صبر و ثبات استقامت او حقانیت په افرادو کې نه پاته کېږي، هر څوک هر څه کوي او شرم و حیا له سترگو وځي. هغه تقوا او عفت چې انسان له هلاکت او رذالت څخه ساتي ضایع کېږي او افراط و تفریط د عدالت او مساوات ځای نیسي.

د دغو ټولو ملاحظاتو په اثر یو ملت باید خپلې خزاني دومره ټینګې ونه ساتي، لکه چې خپل ملي او عالي اخلاق ساتي.

د اخلاقو ساتنه تر هر څه زیاته ضرور ده، که اخلاق نه و، هېڅ نشته او هېڅ نه پکارېږي. بې اخلاقو ژوند د مریضانو او رنځورانو ژوند دی، چې له ډېرو شتو سره بېخونده او بې مزې دی.

دغه راز ناچورټیا صحیح ادببان او لیکوال ورکولی او کمولی شي او د همدوی کار دی، چې لوړ او عالي اخلاق په ملت کې وساتي او محوه کېدو ته یې پرې نږدي.

تعلیم او تربیت

چا چې د تعلیم او تربیت ټکی اورېدلی او د دواړو په مفهوم او معنی کې یې غور او دقت کړی دی هغه پوهېږي، چې تعلیم بېل شی او تربیت بېل شی دی.

علم په ټوله نړۍ کې تقریباً یو راز وي، مگر تربیت په هر ملت او هر مملکت کې بل راز کېږي. علم په لږ وخت کې د یو څه کتابونو په وړلو او ترجمه کولو له یوه ځایه بل ځای ته نقل شي، مگر د تربیت انتقال عمرونه او ډېر وسایل غواړي.

د علم ښودنه د یوه ملا او معلم کار دی، مگر تربیه کول د محیط او جامعي، د مور او پلار، د کور او کورنۍ د یوه قاید او مرشد وظیفه ده.

علم په الفاظو او کلماتو کې ځای لري، مگر تربیت په عمل او کردار کې ځان ښيي دغه راز تعبيرات زښت ډېر دي او سپری کولی شي چې د تعلیم او تربیت راز راز تعریفونه وکړي او بېل بېل لفظونه ورته په هره ژبه کې پیدا کړي، تعلیم ته ښودنه یا پوهونه ووايي او تربیت روزنه او پالنه وبولي، هغه اسان او دا گران کار وگڼي. د مدنیت او تهذیب،

اخلاقو او عاداتو اساس تربیت و بولي او په اختراعاتو او اکتشافاتو کې علم ته زیاته برخه ورکړي.

دا کېدی شي چې د یوه سړي فهم او ادراک پوهه او هوښیاري زیاته وي کتابونه یې ډېر لوستي وي معلومات یې له مدني اشخاصو نه هېڅ کم نه وي، مگر د تهذیب او تمدن په لحاظ په ډېرو ابتدايي مراحلو کې پاته دي.

یو سړی دا کولی شي چې د معلوماتو او نظریاتو په اعتبار د خپلې جامعې او محیط له عمومي سطحې ډېر لوړ شي خپل لباس او خپل ظواهر بل راز کړي، مگر خپله محیطي او نژادي تربیه هغومره نشي اړولی او هغه ترقي چې په هغه خوا کې کوي دلته یې لسمه برخه هم نشي کړای. رښتیا وایي چې څنگه غر هغسې یې کربوړي، که یو سړی هر څه وکړي او سل رازه صابون په ځان ووهي بیا هم د خپل هېواد تربیوي رنگ له ځانه نشي لرې کولی او خپله ملي تربیه نشي اړولی. ښایي چې تاسې په غرونو کې له سمې نه ښه ښه ملایان پیدا کړئ، چې د کتاب په حاشیو او نکتو به ډېر ښه پوهېږي، په منطق او فلسفه کې به یې شهرت لري او یوځای ته به رسېدلی وي، مگر وضعیت او ناسته ولاړه به یې د غره والو غوندې وي او په اخلاقو او عاداتو کې به له هغوی نه څه ډېر فرق نه لري. هغه به په ښارونو کې ډېرې شپې تېرې کړې وي علم به یې له سمې او اوارې نه غره ته خپژولی وي، مگر د ښاروالو او سمه والو تربیت به یې له ځانه سره نه وي وړی، ډېر پوهان به وي چې په ډېرو دقیقو علمي مسایلو به پوهېږي، مگر کوم نواقص او

عیبونه چې د محیط په تربیه کې وي هغه به نشي لیدای او پدې باب کې به له عوامو ډېر فرق نه لري. دلته هغه مشهوره قصه را یادېږي چې د پښتنو په سیمه کې دوه غرونه دي یو ته ایلم او بل ته دوه سری وایي، څه خلق چې د ایلم په لمنه کې اوسي هغوی خپل غر جگ گني، څه نور چې د دوه سری په اړخ پراته دي هغوی وایي دوه سری هسک غر دی. د دوی په منځ کې هر وخت یو طالب العلم له خپل استاذ سره دا بحث راواخیست چې مونږ ولې ټول عمر په خوشې خبره جنگونه کوو او دا جنگونه یې د حماقت او نادانۍ سند او حجت گانه پدې بحث کې له طالب نه وویل شو: معلومه خبره ده چې د ایلم غر جگ دی او دوه سری تیت دی، دلته د ملاصاحب هغه ټولې خبرې هېرې او طالب ته یې په بدو او ردو ویلو شروع وکړه، طالب هم د ایلم په غره ټینگ ولاړ و او له استاذ سره په جگړه اخته شو. وگورئ! دوی دواړه د علم او پوهې له خوا پوهېدل چې دا جگړه د ناپوهۍ علامه ده، مگر د محیط له تاثیرې یې ځانونه خلاص نشو کړای او که هرڅه و بیا هم یو د ((ایلم او بل دوه سری و)). علم او پوهه سری پوه کولی شي، مگر منع کولی یې نشي ځکه چې تربیه په علم باندې غلبه لري. یو سری دا کولی شي چې بل په خبره پوه کړي، مگر ښه کولی یې نه شي، انسان په ډېرو شیانو پوهېږي، مگر پوهول یې د علم کار دی، خو ښه کول او په ښه لاره بیول صحیح تربیت غواړي.

ذوق

څوک چې د یوه ښه شعر په لوستلو، د یوې ښکلې نغمې په اورېدلو، د یوې ښې منظری په لیدلو په خپل نفسي حالت او کیفیت کې تغیر ویني او د خوشحالی احساس کوي هغه ته د ذوق خاوند ویل کېږي او هغه چې له دې ټولو شیانو پټي سترگې تېرېږي او په بې اعتنايي ورته گوري د بې ذوقو په ټولگي کښې راځي.

د یوه مدني او بدوي انسان فرق هم د ذوق او حساسیت په اعتبار ډېر ښه معلومېږي.

هغه څه چې یو شاعر او د شعور خاوند یې د اسمان په رڼو ستورو، د سپوږمۍ په سپینه رڼا، د دریا په مستی، د شنو بڼونو په سمسورتیا، د بلبلو په نغمو، د ښکلو په ناز او خندا کې گوري د غرو شپانه او ساده انسانان یې هم ویني، مگر په دواړو یو شان اثر نه کوي او په احساس کې یې ډېر تفاوت موجود وي.

هغه کسان چې د شعر او ادب له اغېزې لاندې نه دي راغلي او دغه حلال سحر پرې تاثیر نه کوي باید په خپل ځان ووېرېږي او پوه شي چې انساني احساس یې ډېر کمزوری دی او له ذوق څخه لږه برخه لري.

هغه ذوق چې انسان ته د خوړو او تروو خوند بښي حیوانات یې هم لري او مچان هم د خوړو احساس کولی شي، مگر هغه بل ذوق چې د لطایفو او محاسنو په خوند باندې پوهېدل دي هغه یو بل شان تلذذ دی، چې په خوراکونو کې هېڅکله نه موندل کېږي او تل له شهواني خوندونو نه هسک مقام لري.

دا ذوق بلبله د گلزار لور ته بیایي او د هغه ذوق کارغه په مردارو پسې گرځوي. بې ذوقي د انسان د پاره لوی عیب دی او هغه څوک چې د ښو خبرو او انساني فضایلو په خوند او کیف نشي پوهېدلی له ډېر لوی نعمته محروم دی. هغه چاته د زرکو له اوازه د زرکو کباب خوند ورکوي او د رباب له ترنگه د غوري شرنګ ته زیات خوشحالېږي. د هغه په حال افسوس او حسرت په کار دی.

دغه شان خلق د وطن له خرابۍ نه دخپلې اشتها په خرابۍ ډېر خپه کېږي او بې له شخوند وهلو په خوند نشي پوهېدلی، څوک چې د خیر رسولو او عواطفو ذوق پیداکړي هغه بیاله دښه، چې ځان وږي پرېږدي او بل موږکړي ډېر خوند اخلي او دغه مزه په ډېرو خوندورو طعامونو کې نه مومي.

پوهان او مشران باید د صحیح او انساني ذوق په پیدا کولو او روزلو کوبښن وکړي او حیواني ذوقونه په انساني ذوقونو بدل کاندې. هغه کسان چې د شهواتو په استسقا اخته دي او دا تنده پکې زیاته شوې

ده که هغوی هر خومره خړوب او سېراب شي، نوسونه یې پرسېږي، مگر تنده یې نه ماتېږي او قناعت یې نه حاصلېږي.

د دوی اساسي علاج دانه دی، چې خواړه او اوبه پرې زیات کړو، بلکې اصلي چاره یې پرهېز او د رنځور ذوق مخالفت دی.

که ذوق مریض او علیل وي یا له فسق او فجور سره اشنا شي دغه ملکوتي انسان د حیواناتو په غوجل کې تړلی او مقام یې ټیټوي، مگر که دغه مادي ذوق له معنوي عالم سره اشنایي پیدا کړي او نور خوندونه وپېژني انساني سويه لوړېږي او عالي اخلاق په محبت کې رواج مومي، د ذوق تربیه او پالنه د عالي ادب او شعر کار دی او په ادبي درسونو ذوق عرفاني کېږي.

هغه روحي امراض چې ډاکتران یې علاج نشي کړای د شعر او ادب خاوندان یې په اسانۍ چاره کولی شي.

که په شعر او ادب کې معنوي ذوق او عرفاني شعور حلول کړي او شاعر د ظواهرو په ځای حقایق او معاني وستایي کېدای شي، چې د یوه ملت په روحیاتو، اخلاقو او عاداتو کې تغیر پېښ کړي او ذوق یې ور واړوي.

خیال

خیال یو پټ معنوي قوت دی، چې له واقعاتو او محسوساتو نه هغه خوا ځینې شیان ویني او په غیبی حقایقو پورې زړه تړي.

په کومه لاره چې خیال تلی شي هلته عقل د ړندو په شان تپېږي او څه نه ویني. د انسان د فکر او عقل مانۍ په خیال ولاړه ده او د ملتونو په حیات کې ډېره ستره او مهمه برخه لري.

کومو علومو چې عقل پرې یقین کړی دی او د خیال برخه پکې ډېره لږه معلومېږي که غور او دقت وکړو خیال پکې ډېره برخه لري.

که تاسې له یوه ریاضي دان څخه د(واحد) تعریف وغواړئ، چې د ریاضیاتو ابتداء او انتها گڼل کېږي یا د هندسې له یوه عالم څخه د (نقطې) پوښتنه وکړئ، چې ټول خطوط ورځنې پیدا شوي او له خطوطو څخه بیا طول، عرض او عمق، یعنې مقائیس ثلاثه پیدا شوي، دغه د صحرا کاني چې مونږ یې په حجریت او کانیتوب پېژنو داهم د خیال اغېزه ده او د انسان تخیل د تاجر او تجمد په صورت ورته قایل شوی دی.

که چېرې انسان د خیال له قوته محروم وای او بې له محسوساتو یې نور څه نه لیدلی عقل او فکر یې دغې درجې ته نشو رسېدلی او په غیب یې ایمان نشو راوړلی. خیال په انساني ژوند کې نشاط او سرور پیدا کوي او احساسات و عواطف روي. هغه شی چې د انسان په نظر کې معنوي محسنات او روحي امال ځلوي هغه خیال دی او همدغه شی، لکه یوه ښکلې حوره انسان په هر حال کې خوښ او خوشحاله ساتي.

د وطنخواهی احساس، د ازادۍ ارزو، د شهرت تمنا د انسان یوه خیالي معشوقه ده او همدغه شی یې یوې خوا او بلې خواته بیایي او لوی لوی کارونه پرې کوي. همدغه انساني تخیلات دي چې د یوه ملت خواره واره افراد راغونډوي او اجتماعي جذبات و احساسات ژوندي کوي. خیال په شعر او ادب کې ډېر دخل لري او شعراء او ادبا د خیال په مرسته عواطف او مشاعر راویښوي.

چېرته چې شعر او ادب کمزوري او خیالات مړه وي هغه ملت هم مړېدل کېږي او انسانان د مادیاتو په مینه کې ورکېږي، هلته په زړونو باندې مایوسي او افسردگي غلبه پیدا کوي او د عرفان نهضت او ارتقا مینه له مغزو نه وځي.

په دغسې ځایونو کې خلق په مساجدو کې ناست وي سرونه یې په زنگنو ایښي وي. خطیبان خطبې او خطابې لولي، مگر د دوی په زړونو

کې هېڅ جذبه، هېڅ جوش او حرکت نه پیدا کېږي او ټول په مراقبه کې ویده وي.

مجالس او محافل بې روحه وي، جرايد او مطبوعات څوک نه لولي، خلق ظاهراً په کلو او ښارونو کې اوسي، مگر په زړونو کې سره بېل او جدا وي.

د هر چا غم او خوشحالي ځانته وي، هېڅوک له هېچا سره رابطه او علاقه نه لري، همدردي او غمشریکي له منځه ځي او یوه بېشعوره ړنده دنیا جوړېږي.

که په شعر او ادب کې له خیال او تخیل څخه کار واخیستل شي او له خیال نه استفاده وشي له ړندو سترگو نه هم اوبنکې تویوي او له کانیو نه سخت زړونه نرموي. تاسې فرض کړئ، چې په یو ځای زورور سیلاب راشي او ډېرو خلقو کورونه خراب کړي، ډېر مالونه او ډېر انسانان له ځانه سره یوسي او ښځې و نر، ماشومان او سپین ږېږي په اوبو کې لاهو کړي که مونږ دغه حادثه د یوه خبر او اطلاق په صورت شایع کړو، دومره تاثیر به ونه کړي لکه چې یو اديب دغه واقعه په یوه ډرام کې تصویر کړي یا یو شاعر ورځنې موثر او مهېج شعر جوړ کړي او خیال پکې خپله ساحري صرف کاندې. دا واضحه خبره ده چې خیال په عواطفو او احساساتو باندې حاکمیت لري او تعقل محض دغومره رقت او دقت نشي جلبولی. که انسان یوازې د عقل په نغوته کار کولی، نو د

سېلاب یو مختصر خبر او د تلفاتو احصائیه کافي وه، چې د مصیبت لېدونکو د پاره د نورو همدردی او دلسوځي حاصله کړي او د شعر و رومان وظیفه په ځای کړي، مگر دا هېڅکله نشي چې یوه سره بې روحه معقوله خبره لکه یو شعر او ادبي شاهکار چې له خیال او تخیل نه پکې کار اخیستل شوی په زړونو اثر وکړي او عواطف و خوځوي.

حرص او عشق

چې انسان گدای کوي حرص د دنیا دی
چې گدا کاندې سلطان عشق د لیلای دی

کورپه کور او کلي په کلي گرځېدمه، د هر چا به چې څه په خدای
لورېدل هغه به یې زما په څولۍ کې غورځول، رنگ په رنگ غلې او
دانې به زما په گوډي کې ټولېدې او په کچکول کې به مې څو ډوله
ټوکان جمع شوه، مگر زه یې نه قانع کولم او زما سرگرداني یې نشوه
ورکولی. له یوه کلي به بل ته تلم او له بل نه بل ته، هېڅ نه وم خبر، چې
زما لیلې په کوم کور کې ده او څه شي سرگردانه کړی يم.

هوا زه لکه د هوا مرغه همدغسې سرگردانه گرځېدم او هېڅ نه
پوهېدم، چې د کوم دام او کوم ښکاري ښکار يم، دا د نس او غلو دانو د
پاره سرگرداني به کله او څنگه قطع شي؟ په هر پټي، هر باغ او هر کور
کې څه خورم، مگر مېرېم نه، دا ټول عالم او ټوله دنیا زما د حرص علاج
نه شي کولی او نه زما د غوښتنو تنده ماتېږي.

لکه چې یو هوايي مرغه په یوه پټي، یوه باغ او یوه بن کې نه ایسارېږي او د یوې ونې په میوو نه بسیا کېږي زه هم هېڅکله د یوه کلي په خېر و خیرات نه مړېږم او نه په ډېرو گرځېدو سترې کېږم لکه چې د دې سرگردانۍ او نه مړېدو علاج هډو بېخي شته نه؟

زه په دې نه پوهېدم، چې د گلزار بلبلي ولې لکه نور مرغان پدې ځینو پټو کې په دانو پسې نه گرځي؟ یا لکه د مردارې کارغان په مردارو غوښو پسې څار نه کوي.

د دې سر کشفول زما د پاره ډېرگران و او د دنیا په دغسې رموزاتو پوهېدل څه اسان کار هم نه دی. د علم او پوهې ریباران د هر چا کور ته لاره نه لري او په یوه قرن کې که ايله یو ځل د چا کورته کوم نوی خبر راوړي، دا راز له ما نه او ټولې دنیا نه هم پټ و، چې د حرص علاج په څه شي کېږي؟ او څه چې د انسان مخه له ټولو شیانو یوه شي ته راگرځوي هغه څه شی دی؟ هغه وخت چې زه هلته ورسېدم بې د بنیښې له یوې ماتې ټوټې نور هېڅ نه و.

ما ته نه پوهېږم چا په غوږ کې وویل، چې دنیا هر وخت مونږ په همداسې برېښېدونکو شیانو غولوي او ډېر خوشې شیان راته ځلوي.

له مونږ سره هر وخت لوړ فکرونه او لوړ خیالات ملگري وي، مگر عملاً دغسې ناوړه او خوشې شیانو ته ور روان یو، مگر ترڅو چې نه یو

ور رسېدلي د خپل خوشې تگ او بې فايدو مندو په حقيقت نه پوهېږو
او نه يو خبر، چې مونږ په څنگه شيانو پسې هڅه کوو؟

دا ځلېدونکې نښې، چې ماته خپلو تصوراتو او خيالاتو ډېره
بنايسته کړې وه زما هماغه ارزو وه چې وروسته تر رسېدلو يې هېڅ
قيمت نه درلود. که تاسې خپلو ارزوگانو ته کله رسېدلي ياست او خپله
ټوله کېسه در په ياد وي يقين به وکړئ، چې هېڅ ارزو وروسته تر
موندلو هغه پخوانۍ قدر او قيمت نه لري.

ډېر ښکلي شته چې د يوه او بل په نظر کې به يې همدغومره ښکلا
درلوده، لکه چې ماته خپله مجهوله ارزو ترڅه وخته ښکلي وه.

که تاسې لږ څه خپلو خاطراتو ته رجوع وکړئ او د عالم رويه په نظر
کې ونيسئ هره ارزو، چې تاسې يې وروسته تر موندلو د خپل زړه له
کوره باسئ نورو پسې لوغږن در په در گرځي او نه يې مومئ د همدې
له امله وايي:

څوک يې ديدن پسې ړنديرې
څوک يې له کتبه غورځوي چې خوب راځينه

د مشرانو عشق

څوک چې لوی شي او د مشرتوب لوړې درجې ته ورسېږي هغه بیا په دغسې ډیوو، چې په یوه کور کې بلېږي ځان نه سپزي او نه لکه هلکان په کوم سپین مخ یا ملالو سترگو خپل زړه بايلي.

هغه هېڅکله د دنیا په سرو او سپینو داسې نه مین کېږي، لکه په مال مین سوداگر چې شپه او ورځ د دنیا په غم کې ورک وي او بل هېڅ شي ته یې پام نه وي، مال لا څه چې د خپل ځان د خپلو لونیو او زامنو، د خپل تېر او کهول مینه او دوستۍ هم پرې دومره غلبه نه کوي، چې نور هر څه هېرکړي او یوازې خپل غم وژاري.

مشران او لوی خلق دغه ټول محبتونه چې واړه خلق یې لري په عشق قربانوي، چې هغه د ملت او هېواد عشق دی.

د همدغه عشق په اثر د ملتو مشران د مشرتوب حق پیدا کوي او د باباتوب مقام او منزلت مومي.

څنگه چې یو طفل او کوچنی د ډېرې ناپوهۍ په وخت کې خپل پلار پېژني او په غېږ کې ځان ورغورځوي ملتونه هم که هرڅومره بې تعلیمه وي د خپلو خواخوږو مشرانو تمیز کولی شي او د دوی په ځولۍ

کې ځان اچوي، خپل ټول مقدرات دوی ته سپاري او په دوی اعتماد کوي.

د عشق په جاذبه کې دغه قوت موجود دی، چې احمدشاه غوندي د پنځه ويشت کالو ځلمی د ټولو پښتنو بابا کړي او د ډيلي په تخت يې کښېنوي. د پښتونخوا او پښتنو عشق احمدشاه بابا ته لويه شهنشاھي ورکړه او ډېرو سپين رېږو د ده باباتوب ومانه، ځکه چې دی رښتياڼی مشر و او هغه عشق چې په مشرانو کې پيدا کېږي په ده کې موجود و.

ده په دروغو خپل وطن او هېواد ته دانه دي ويلی:

ستا د عشق له وينو ډک شوه ځېگرونه
ستا په لاره کې بايلي ځلمي سرونه
تاته راشمه زرگی زما فارغ شي
بې له تاسې اندېښنې د زړه مارونه
د ډيلي تخت هېرومه چې رايا د کړم
زما د ښکلې پښتونخوا د غرو سرونه
که تمامه دنيا يو خوا ته بل ځواني
زما خوښ دي ستا خالي تش ډگرونه
احمدشاه به دغه ستا قدر هېر نه کا
که ونيسي د تمام جهان ملکونه

څوک چې معنوي رشد او بلوغ ته ورسېږي او د مشرتوب درجه ومومي

هغه له وطن او هېواد سره همدغسې عشق پیدا کوي او وطن ته د عشق په نظر گوري، هغه بیا د غرو په څوکو یې نشي لیدای او هر چاته ځان نه نښي.

څنگه چې یو ښاپېرک ځلانده لمر نشي لیدای، یو د ځلمیتوب احساس نشي کړای. د دغو ټیټو ډیوو پتنگان د ستورو ډیوو ته نه رسېږي، دغه عالي عشق ته هم هر څوک نه رسېږي او نشي رسېدلی.

دا عشق د مشرانو او لویو خلقو په برخه دی او بېل کیف لري.

د دې عشق نښې او علامې بل راز دي او ځانته شواهد لري. تاسې دغه عشق او د حسن وجمال عشق سره بېل کړئ او هغه چې د مجنون او لیلی په عشق کې یې وینئ له سترگو لرې کړئ.

دا هغه راز مینه ده، چې د پلار او ځوی، د مرشد او مرید، د شاگرد او استاد ترمنځ وي او بې له غمخوړۍ او خیرخواهی نور مظاهر نه لري.

پدې عشق کې راز و نیاز، بې پروايي او تغافل نه ځایېږي او نه پکې رقیب او ریبار شته. له دې عشق سره رحم و عافیه، ثبات او متانت همدردی او ایثار ملگري وي او له هر راز تهمتونو یې لمن پاکه ده.

دلته لیونتوب او له خپلو پردیو بېلېده نشته او نه پکې د معشوقو له لاسه شکایت او له رقیبانو سره حسد لیدل کېږي.

له دې عشق سره د پیسو مینه او د مادیاتو محبت نه یو ځای کېږي. هغه څوک چې په پیسو مین وي او پیسې ټولوي هغه هېڅکله یو قام په ځان باندې نشي راټولولی هغه کسان چې قومونه پرې غوندېږي هغه پیسې نه غوندوي او دغه مینه له زړه څخه باسي.

کوم اشخاص چې قصې گټي هغه پیسې نه گټي او په بت شکنۍ افتخار کوي.

دا کېدای شي چې قلندران او دروېشان د ملت مشران شي او خلق یې په مشرتوب ومني، مگر د پیسو مینان او سودخواره یا بدې خواره هېڅکله د مشرتوب درجه نه مومي او نه د مشرانو عشق پیدا کولی شي.

ای هغو کسانو، چې د مشرتوب ارزو لری او لویوالی غواړی!

راشئ! چې د خودخواهی او ټیټو مینو مراندې او تنابونه پرې کړو او د لمر و سپوږمۍ په خوا کې خپلې خیمې ودروو.

راشئ! چې یو ملي او وطني شعور پیدا کړو او د وطن غرو او رغو، کانو او بوټو ته په مینه او محبت وگورو.

که دغه شعور او دغه احساس ژوندی شو بیا هر یو بل ته محبوب معلومېږي او هېڅوک به هېچا ته په نفرت نه گوري.

یو بدای به د خوارانو دلداري کوي، یو عالم به ناپوهانو ته سمه لاره
ښيي، یو طبیب به د رنځورانو په علاج پسې گرځي، یو قوي به د
ضعیف پېټی په اوږو اخلي او ټول به یو له بله څارېږي.

راشئ! چې همدغسې وکړو او د دې ځای په یتیمانو وژاړو، د یتیمانو
اوبسکې پاکې کړو او د دردمنو له حاله ځان خبر کړو.

یوازېتوب

هغه خواږه ملگري څه شوو، چې ټوله ورځ به مې ورسره لوبې کولې
او یو ساعت به هم نه بېلېدو.

هغه کاني به اوس چېرته وي چې د شپې به مې هم په جیب کې
ساتل او یوه شپبه په مې له ځانه نه بېلول.

هغه ونې به اوس څنگه وي، چې مونږ پکې ټالونه اچول له ملگرو
سره به مو یو ځای ځنگل.

دا شیان اوس یو هم نشته او زه بېخي یوازې یم.

هغه خاورې چې ما به په کوڅو کې ورسره لوبې کولې باد ویورې او
زما خوشحالي هم ورسره لاره.

هغه د گاتو او لوبو میدان به هم وران شوي وي، د گودر غاړه به
هغسې نه وي، د خیزونو ځای به هم بل راز وي.

داڅه وشوه؟ او څه راپېښ شوه چې زه یې له دې ټولو بېل کړم او
بېخي یوازې شوم.

زه خو به یوساعت له خپلو ملگرو نه بېلېدم او بې له هغوی مې
ساعت نه تېرېده اوس، ولې یو ملگری نه لرم او چاته نه نژدې کېږم.

هغه بله ورغ چې زما یو پخوانی ملگری دلته راغلی و. ما ورسره هغسې د مینې مرکه ونه کړه او بل راز راته ښکارېده، هغه به څومره خپه شوی وي او په زړه کې به یې څه تېرشوي وي، هغه به وایي ده اوس خپله جامه بدله کړه او خپل پخواني اشنایان یې پرېښودل.

ما ته خو دی زښت ډېرگران و او له هرچا نه به مې ښه گانه، ده هېڅکله دا گمان نه کاوه، چې زه به له ده سره دغسې بې پروایي کوم او د ده مېنه او محبت به هېروم.

ماهم دغه تصور هېڅکله نه کاوه، چې مور او دی به دومره پردي کېږو او زړه ملگرتیا به پرېږدو.

نه پوهېږم زما او د ده ترمنځ چا تورې کتوې وگرځولې او زمونږ زړونه یې یو له بله تور کړه.

دی خو زما ډېر خوږ ملگری وو، ما ولې د ده قدر ونه کړ، ولې مې ده ته په مینه او محبت ونه کتل؟ کالي یې زاړه و او څه یې نه درلوده که د ناپوهی په وجه راته بل راز ښکاره شو؟.

زه اوس د عزت او اعتبار خاوند یم او دی لاچا نه دی پېژندلی که کوم بل علت او سبب موجود دی، چې زه او دی یې له زړونو نه لرې کړو او پخوانی رابطه یې قطع کړه.

ښایي چې دغه خبرې ټولې رښتیا وي، ما ډېره موده څه تور اوسپین ولوستل او دی په هماغه پخواني حال پاته دی. زه اوس له کتابونو او اخبارونو سره اشنا شوم او دی یوه چټی نشي لوستلی. زه په یوه مانی

کې د ماموریت په چوکۍ ناست یم او دی په خپل کور کې پوزی نه لري. زما خلق قدر کوي او د ده سلام هم نه اخلي، مگر دا نو ولې زما او د ده د بېلتون سبب کېږي، ولې زما او د ده مگرتیا قطع کوي، که یو تن څه نه لري او غرېب وي هغه سره به سپری خپله اشنایي قطع کوي او که به مرسته او کومک ورسره کوي.

که د سپري یو ملگری ناپوه وي او په څه نه پوهېږي هغه به پوه کوي او که به یې له خپل مجلسه شړي.

هغه انسان چې د پوهې او لیاقت دعوه کوي او ځان د پوهانو د ډلې گڼي، څنگه دا قبلولی شي چې د خپل هېواد خواران او غریبان له خپلې مینې او محبته محروم کړي او علم و پوهه د بېلتون او لرې والي موجب وگڼي، دا عادات خو له یو ځلمې انسان سره نه ښایي.

علم او پوهه باید یو سپری له نورو نه بیل او لرې نه کړي او نه د دنیا عزت او اعتبار یو انسان له خوار او غریبانو نه وشکوي.

هغه علم چې د کوډو په شان دوه خواږه ملگري او د غرور موجب گرځي له ناپوهۍ نه یې زیان او ضرر ډېر دی او هغه سواد چې سپری له محیط او اجتماع نه لرې کوي او له نورو نه د سپري زړه توروې په حقیقت کې همدغه توره کتوده او ماتول یې پکار دي.

که څوک غواړي، چې په اجتماع کې ژوند وکړي او له محیط نه استفاده وکړي، د علم او لیاقت غرور دې له ځانه لرې خپله هونښیاري او د بل ناپوهي دې حایل نه گڼي.

سړیتوب او انسانیت دې نه هېروي، اجتماعي مېلان دې نه بايلي،
خوار و غریب ته دې په خوارو سترگو نه گوري، له ملگرو دې په هېڅ
وخت او هېڅ حال کې نه بېلېږي، بلکې رادې شي او له جماعت سره
دې خپل غم شریک کړي او خپله خوشحالي دې هم د نورو په
خوشحالی کې ولټوي، خپل زړه او فکر دې له نورو نه نه بېلوي، یو ځای
دی ورسره خاندی او یو ځای دې ورسره ژاړي، د دوی په خوښه دې
کار کوي، چې د ده په خوښه کار وشي.

خوشحالي او کامیابي همدلته ده او په یوازې توب کې نشته هر
څوک چې له نورو نه پردی او لرې شو، هغه هېڅکله نشي
خوشحالېدلی او په یوه پټ اوسوځي.

د (من شدذذفي النار) همدغه معنی ده او د دنیا دوزخ همدغه
یوازېتوب دی.

زه او ته

مونږ باید دلته داسې اورونه بل نه کړو، چې کلي او ښارونه وسپځي او په لوگي یې د بصیرت سترگې ړندې شي، ځکه چې دا اور د حسد اور او د شیطان له کوره دي.

مونږ به خپلې ډیوې له هغه اوره لگوو چې په کوه طور کې یې ځان ښکاره کړی او د زړونو او داغونو خونې روښانه کوي.

د حضرت ابراهیم (ع) پېروان باید په خپل عمل او یقین سور اور ځانته گلزار کړي او په خپل لاس د عالم د سپڅلو د پاره دوزخونه جوړ نه کړي.

هر چا چې په خپل زړه کې د حسد اور مړ کړ د دوزخ اور یې نشي سپڅلی او په سرو لمبو کې سلامت پاته کېږي.

هغه څوک چې له یوه جماعت او جمعیت نه په نفرت او عناد وځي هغه هر وخت په سره اور کې سوځي او تل په اور کې وي. ته پدې پوه شه چې زما او ستا بېلتون لویه گناه ده.

که دوه مین سره بېل شي پروا نشته، ځکه چې عشق او محبت یې نور هم زیاتېږي او د وصال ارزو قوي کېږي، مگر د دوه ورونو بېلتون او هغه بېلتون چې د بغض و حسد په سبب پیدا شي عالمونه تباہ کوي او ملتونه بربادوي.

زما او ستا نزدې کېدل، یو کېدل، پخلا کېدل، ملګري کېدل، ډېر لوی اجر لري.

زه او ته د وصل د پاره یو، ځکه چې فصل او بېلول د شیطان کار دی.

زه او ته به سره نزدې کېږو او ژر ژر به قدمونه اخلو چې دغه فاصله د لوی خدای په فضل او مرحمت له منځه واخیستل شي.

زه او ته که هر څومره نزدې شو هماغومره خدای ته هم نزدې کېږو، ځکه چې ارومرو به په نفس و شیطان پېښې ږدو او له نفسي او شخصي اغراضو به تېرېږو. زه او ته به ځانته نه گورو د ملت مملکت خپر و سعادت ته به گورو.

مونږ باید ملي اجتماعي گټې په نظر کې ونیسو او له لوړ افق څخه نظر وکړو. زه به د یو کېدو او نزدې کېدو د پاره خپل هر څه له تا قربان کړم، مگر ته هر څه له ځانه مه قربانونه او عمومي مصلحت په نظر کې نیسه.

سترگې مه پتوئ!

ښه وگورئ! سترگې مه پتوئ! خدای ته ورتگ دی د قیامت ورځ راتلونکې ده. سترگې پتول، حق نه ویل، د حق په ځای کې چوپ کښېناستل ډېره لویه او عظیمه گناه ده.

وگورئ! او په ځیرځیر وگورئ، که ستاسې سترگې خلاصې شوې که تاسې هر څه ولېدای شوه، که ستاسې بینایي معلومه شوه ډېره لویه او ستره گټه به وکړئ.

ستاسې ډېرې بدبختۍ په سترگو غړولو، لیدلو او کتلو ورکېږي.

تاسې د سترگو په حکمت ښه نه یاست پوه شوي او پوره کار مو له خپلو سترگو نه دی اخیستی.

هغه کسان چې گوري او ویني غله ورځني څه نشي پتولی او غدۍ پرې نه لوېږي.

تاسې خپلې سترگې غړوئ او گورئ، مگر څه نه وینئ او څه نشي لیدای، تاسې به وایاست چې مونږ شپه او ورځ پېژنو، تور او سپین بېلوو، د انسان او حیوان فرق کولی شو، که مونږ څه نه لیدلی هر گوره د چا د موټر لاندې به شوي وو یا به په کندو او کپرو کې لوېدلې وو، په سم سرک به نه وو روان او بې لارې به تللو.

زه وایم چې اوس هم ډېر خلق بې لارې روان دي اوسمه لار یې پرې ایښې ده، ډېر خلق له گړنگونو لویډلي دي، مگر ځانته نه دي ملتفت. دغه شان لیدل او کتل چې مونږ کولی شو حیوانات یې هم کولی شي او د موټرو له مخې اوبان هم ځانونه په ځنگوي، وابنه او اوبه ویني، له پانو او کمرو ځان نه غورځوي او له حسې خطراتو نه ډډه کوي.

د انسان لیده او کاته باید له حیوان نه ډېر فرق ولري. د بنیادم نظر باید دومره سطحی او سرسري نه وي.

راځئ! چې مونږ او تاسې د خپل نظر امتحان ورکړو، چې مونږ څه لیدلی شوکه نه. مقصد مې دانه دی چې دا ولې شپې میاشت په مازدیگر یا غرمه کې گورو، یا به څو کروه لرې یو شی معلوموو، چې انسان دی که حیوان، نر دی که ښځه؟ سپور دی که پلې؟ زما مطلب بل شان امتحان دی او بل راز سترگې مې په کار دي.

هوا! زه هغه سترگې غواړم چې غدر، خیانت، ریا، تگي، ظلم او تلبيس، بلکې ابلیس ورنه ډډه کوي او دغه شیان لیدلی شي.

زه وایم دغه خلق چې تاسې په لارو او کوڅو کې په بازارونو او مساجدو کې یا په دوايرو او وزارتو کې په کراتو او مراتو لیدلي او کتلي دي ایا تاسې دوی په رښتیا لیدلي او که اشتباه مو کړې ده.

زه گمان کوم چې ډېرو خلقو ډېر خلق نه دي لیدلي او ورسره اشنایان شوي دي.

دغه سترگې چې له مونږ سره شته له کاره وتلي دي او څه نه ویني، دغه شان سترگې دهوا له مرغانو او د ځمکې له ځناورو او حیواناتو سره هم شته.

هغه سترگې چې له رنگونو او اجسامونه پرته نور شیان لیدلي شي هغه زمونږ په کور او کلي کې له چاسره نشته او مونږ په رښتیا څه نه وینو. ما ته دا سودا په تینګه پیدا شوې او زړه ته مې دا خبره لوېدلې ده، چې مونږ څه نشو لیدلي که زه غلط شوی يم زما سودا وباسئ او ماپوه کړئ.

ما خو د مخه وویل، چې زه له تاسې نه په رڼا ورځ د ستورو لیدل نه غواړم زه وایم دغه کسان، چې تاسې یې هره ورځ خبرې کوئ او ورسره مخامخ کېږئ یا په موټر او بګیو کې ستاله مخه تېرېږي تاسې یې پېژنئ چې دا څوک دي او څنګه خلق دي؟

هغه چې په ښو ښو مانیو کې اوسي، په اعلی موټرونو کې سپرېږي نفیس لباسونه اغوندي او ښه ښه خوراکونه خوري ایا په دوی کې خاینین، غداران، ظالمان او منافقان نشته؟

دوی ټول کاریگر لایق او صحیح اشخاص دي؟ دوی دغه جايدادونه او دا دومره ډېرې پیسې په مشروع ډول، په کار او لیاقت پیدا کړې دي؟

دغه نور چې ډوډۍ نه مومي، د ناستې ځای نه لري په تن لغړ او په خپټه وړي دي په دوی کې د وطن صادق خدمتگاران، پاک نفسه زحمت کسه او لایق اشخاص بیخي نشته؟ دوی ټول څرمي بېکاره او غیرمستحق اشخاص دي؟

تاسې ښه وگورئ! او ډېر غور وکړئ! که دلته خاینانو، غدارانو او ظالمانو په ظلمونو، رشوتونو او خیانتونو عالی قسرونه، نفیس موټرونه پاخه جايدادونه او لوړ مقامونه پیدا کړي وي او ډېر خلق او صالح اشخاص چې لس، شل کاله یې د وطن خدمت په صداقت او پاک نفسی کړی وي هغه نن خوار و زار، بې کوره او بې اوره گرځي او هېڅ نه لري، نوناسې یقین وکړئ چې مونږ رانده یو او څه نه وینو، که چېرې د ړندو بازار نه وای او خلقو ښه او بد لیدلی هېڅکله به دغسې نه کېدلی او نه به شوی وای.

که زمونږ په سترگو پردې نه وای د رشوت خورو په کور کې به دا ښایسته پردې نه څریدلې او د قسرو خاوندان به په قسرونو او مانپو کې نه اوسېدل.

د زمانې تعبیر

که تاسې هېر زړې نه یاست او سترگې نه پټوئ، نو په دغو لږو کلونو کې په عالم کې ډېر لوی تغیر پېښ شوی او زمانه بېخي بل راز شوې ده، مگر دا تغیر محسوس نه دی معقول دی او د عقل خاوندان پرې ډېر ښه پوهېدلی شي.

د انسان وجود که څه هم په هماغه پخواني حال دی، هماغه دوه سترگې، دوه غوږونه او دوه پښې لري، مگر هغه څه چې نن لیدلی شي پخوا یې نشو لیدلی، هغه څه چې نن یې اوري پخوا یې نشو اورېدلی، تر هغه ځایه چې نن رسېږي پخوا نشو رسېدلی، په هغه شي چې نن پوهېږي پخوا نه پوهېده، هغه څه چې نن ویلی شي پخوا یې نشو ویلی.

څوکاله پخوا زموږ نوکرانو او مزدورانو زموږ له جلب لاندې منډې وهلې، مگر نن راسره په موټر کې یو ځای سپاره دي او هغومره فرق نه لرو.

یو وخت و، چې مابه هغه څوک ښه ګاڼه چې چاته به یې زیان او ضرر نه رسېده، مگر څه موده وروسته په دغومره ښه توب نه قانع کېدم او له ښوخلغو نه مې ښې ښې ارزوګانې هم غوښتلې، مابه ویل ښه سپرې

هماغه دی، چې په زړه کې یې د وطن او ملت د پاره ښې ارزوگانې او ښه نیتونه موجود وي، مگر نن پدې هم نه یې قانع او هغه څوک ښه بولم چې ښه ښه کارونه کوي او د ایثار او فدا کارۍ په میدان کې داخل وي.

دا یوازې زما حال نه دی نور هم ډېر ملگري شته چې بې عمله ایمان کافي نه گڼي او تشو ارزوگانو ته په څه قیمت نه دي قایل.

که څوک نن له مونږ نه ستاینه او محبوبيت غواړي او ارزو لري، چې مونږ ورته ښه ووايو او ښه یې وگڼو هغه دې پدې باندې پوه شي، چې تش لستونې او بې لاسه لستونې مونږ نه خوښوو، بلکې کار او عمل ته گورو او د هر چا جد و جهد، قرباني او فداکاري په نظر کې نیسو. مونږ اوس له پخوا نه هوښیار شوي یو او سادهگان نه یو. مونږ خلق پېژنو او په زړونو کې ډېر ښه پوهېږو.

مونږ رښتیا ویلی شو. زموږ په زړونو کې بې د خدای له وېرې بله وېره نشته، مونږ حقایق څرگندوو او حق وایو، مگر د دې کار د پاره په یوه ترتیب قایل یو او هغومره څه وایو چې خلق پرې پوه کولی شو.

مونږ د ځان او د بل د پوهولو او وینولو تېنگه اراده لرو او دا کار هېڅکله نه پرېږدو.

مونږ غواړو چې اعمالو او افکارو نه د لوی خدای په توفیق خیرې او ناولتیا گانې ورکې کړو او د ضرورت په وخت کې ډېرې ناپاکه جامې په تېرو وټکوو او په خوباړو یې ووو.

مونږ ځینې لوړ کسان وینو چې اخلاق یې ډېر تیب دي، په بدو او ناوړه اعمالو نه شرمېږي، د فسق په شهرت پروا نه لري، خیانت ورته بد نه معلومېږي، په پردي ناموس ډېر زړور ورځي، په رشوتونو، قصرونه او مانۍ ابادوي او په ډېرو هسکو ځایونو کې ناست دي.

مونږ غواړو چې دوی خپل ځانونه اصلاح کړي او په رښتیا توبې وباسي، خپل خدای ته رجوع وکړي او په نیکو اعمالو خپل نفسیات وویځي او پخواني عادتونه پرېږدي.

د دې زمانې همدغه تقاضا ده او د زمانې تغیر له دوی څخه دغه نفسی تغیر غواړي. که دوی غواړي چې زمانه یې رسوا نه کړي او څوک یې سترگو ته خلی ورنه وړي باید خپل ځانونه اصلاح کړي او پوه شي چې زمانه بل راز شوه او بل راز خلق غواړي.

برابر نه دي

صحرا ته ولاړم هېڅ کانی له بل سره برابر نه و، غرونو ته وختلم ځینې جگ او ځینې تیب و، په باغونو وگرځېدم د ټولو بوټو وده او لوړتیا یو راز نه وه، د درياب کبان مې ولیدل یو له بله په ټول کې برابر نه ختل، د هوا مرغان هم ځینې غټ او ځینې واړه وو، بناړونه مې وکتل د ځینو کورو دیوالونه و او د ځینو نه و، کورونو ته ننوتم، ځینې غولي لوی، ځینې واړه وو، په دوايرو کې وگرځېدم ټول میزونه او ټولې چوکۍ یو شان نه وې، کتابخانې مې وکتلې د درستو کتابو قطع او حجم برابر نه وو، هېوادونه مې ولیدل ځینې تاوده وو، ځینې ساړه، انسانان مې وکتل څوک جوړ وو او څوک ناجوړه، څوک رانده وو او څوک بینا.

د لوی خدای کتاب مې بېرته کړ دا خبرې مې پکې ولیدې.

ایا پوه او ناپوه برابر دي؟ د رانده او بینا ترمنځ څه فرق نشته؟ د دوزخ او جنت خاوندان څه توپیر نه لري؟ نور او ظلمت یو راز دی؟ پدې پوښتنو راوینښ شوم او په عالم کې مې بیا سترگې وغړولي. هغه فرقونه چې په نورو انواعو او اجناسو کې و، په انسانانو کې یو په سله زیات معلومېده.

هغه ښاپېریان او دیوان چې خلقو له کوه قاف نه هغه خوا لتول ما په دوی کې ولیدل د پښتو او لعینانو په معنی پوه شوم، قصابان او شپانه مې وپېژندل. د عدل او ظلم، علم او جهل، خیر او شر، سعادت او شقاوت فرقونه راته واضح شوه.

پدې ښه وپوهېدم چې:

جو داني قدر یو لعل پکې مونده شي

نور جهان واړه د تورو کانو غر دی

ماته دامعلومه شوه چې د ډېرو لویو ملتو او لویو ټولنو قدر او قیمت په یو څو تنو پورې تړلې وي، چې که هغه ورځنې لیرې شي هېڅ ورته نه پاته کېږي او د متمدنو اقوامو فرق له وحشیانو نه په یو څو تنو باندې کېږي، لکه چې د انسان په جسم کې مخ سترگې، پوزه چې په وجود کې ډېره محدوده او لږه حصه ده یو انسان له بل ځنې بېلوي دغسې ملتونه او ټولني هم دیو څو محدودو اشخاصو په وجود امتیاز پیدا کوي او بېلېږي.

په هر مملکت کې یو څو تنه محدود اشخاص وي، چې د هغه مملکت سترگې او پوزه گنل کېږي او د یوه هېواد نوم او نشان لوړوي.

لکه چې یو انسان په خپل ټول وجود کې دوه سترگې لري چې د هغو په بینایي او بصیرت یوې خوا او بلې خوا ته حرکت کوي او د ملت

سترگې گنل کېږي.

د همدې لامله ښه او بد د دوی په سترگو لیدل کېږي، د فکر کولو او خپرو شر سنجولو امید دوی ته کېږي، د هېواد ترقي او لوړتیا د دوی د سعی او عمل محصول باله شي او هرڅه په دوی پورې مربوط او موقوف وي. کله چې په توره شپه کې یو ټولگی خلق چېرته روان وي، نو ډیوه یا چراغ له یوه یادوه تنو سره وي او نور ټول د هغوی په رڼا کې روان وي لاره گوري، که دغه د رڼا خاوندان له دوی نه بېل شي ټول په تورتم کې پاته کېږي او بیا څوک کندی کېږي نشي لېدای. د عقل او فکر رڼا هم له محدودو اشخاصو سره وي، مگر فایده یې عامه وي او هر چاته لاره نښي.

یو ملت باید د رڼا د خاوندانو قدر وکړي او پدې پوه شي چې بې له دوی نه په ټولو تورتم او تیاره راځي او لاره ورکېږي.

هغه مشعل چې مونږ ته د لارې تیت وپاس رښي او زمونږ مخه رڼا کوي د دوی په لاس کې دی او دوی پیدا کړی، که دوی نه و رڼا نشته او په هر قدم کې د لویدلو او پریوتلو خطرات موجود دی.

د اسلام دردمنو!

عابده! هغه څه چې ته یې په ډېرو وظایفو او نوافلو کې لتوې د خدای د مخلوق په خدمت کې ډېر ښه موندل کېږي.

زاهده! څه شی چې ته یې د ځان په وړي کولو او نفلي روژو نیولو کې غواړې د مساکینو او فقېرانو په مرولو هم لاس ته درځي.

عارفه! چوپ کښېناستل او د خدای په فکر او ذکر مشغولېدل عبادت دی، مگر زورورو ته حق ویل او حق بیانول ډېر لوی او ستر عبادت دی. مسلمانان! دقران تلاوت ثواب لري، مگر په قران باندې عمل کول فرض دی. ای د تقوی او ریاضت خاوانانو! تاسې له خپلو کوټنیو سرونه را وباسئ له دې سپینو ځادرونو مخونه رانېکاره کړئ او په علم کې سترگې وغړوئ، چې د خدای د مخلوق څه حال دی؟

تاسې انصاف وکړئ، چې تسبیح اړول ډېر ثواب لري که په سرو غرمو کې یوې کول او یو مسکین مړول؟ په جای نماز باندې قرار کښیناستل ښه دي؟ که د خدای په لاره کې سترې کېدل؟

رښتیا ووايست چې د بل په خیرات روژه ماتول ډېر ثواب لري که خپل مال له مسکین او فقیر سره خوړل؟

ماپوه کړئ! چې پاک خدای د خیرات او شکرانو په اخیستلو ډېر خوشحالبېري، که په ورکولو یې؟

راشئ؟ د خدای رضا او د آخرت ثوابونه په گرانو او سختو کارونو کې او دمخلوق په خدمت کې ولټوئ! یو مظلوم د ظالم له منگولو خلاص کړئ، د یوې کونډې په سر پورنی واچوئ، د یوه یتیم اوبنسکې پاکې کړئ!

یوه پوروري ته پور ورکړئ، د یوه رنځور دارو او درمل وکړئ. دغه خواران او غریبان چې د پاک خدای صادق او ساده بندگان دي خپل خدمت ته مه رابولئ او مه یې مریدان کوئ، بلکې تاسې د دوی مریدان شئ او خدمت یې وکړئ، د خدای رضا او د خدای جنت په دغه ډول حاصلولی شئ او د دنیا گټه په هغه بل صورت لاس ته نه درځي او درغلي ده.

د سبا فکر

هغه څه چې د ریا او تذویر په پردو کې پټ و اوس څرگندېږي. تراوسه پورې شپه وه، تورتم و، تیاره وه، هېچا هېڅ نه لیدل هرڅه د تورې شپې له تورې پردې لاندې پټ و.

ما ته نه لیدې، تا زه نشوم لیدای، زما په سترگو او ستا په مخ پردې پرتې وې، ما ته نه پېژندلی او تا هم خپل ځان نشو پېژندلی، نن د حقایقو له مخې پورنی پورته کېږي او بڼه و بد ځان ښکاره کوي، ته پدې پوه شه! چې پس له دېنه څوک خپل معایب نشي پتولی. که څوک هر څومره کوښښ وکړي چې خپل نواقص پټ کړي او ښایسته رنگونه وروپورې ومښي کامیابېدلی نشي او خواري یې څه ځای نه نیسي.

که څوک هوښیار وي هغه باید د ځان اصلاح ته اساساً متوجه شي او ځان ونه غولوي، هغه ودانی چې نن سبا نږېږي په اخیرونو نه ټینګېږي او رنگ و روغن یې بیفایدې معلومېږي.

مونږ باید د خپل راتلونکي ژوند د پاره پاخه دیوالونه جگ کړو او پوخ تعمیر بنا کړو، له هغه کوره باید ووځو چې نن سبا لوېږي او رنگېږي، سړی باید داسې کور جوړ کړي چې د زامنو او لمسیانو شپې یې پکې هم تېرې شي او ودانی یې پخه وي.

مطلب دانه دی چې ټول به له کاینو او گټو جوړ شوی وي او د ختو په ځای به پکې سمټ لگېدلي وي، ځکه چې دغه راز کورونه خواران او غریبان نشي جوړولی. زما مقصد بل راز کور دی. داسې کور چې یوه

خښته به یې هم د ظلم او خیانت په پیسونه وي جوړه شوې او په ودانولو کې یې مظلومان نه وي ازار شوي.

هوا! ښه کور هماغه دی چې همسایه ته یې ضرر نه وي رسېدلی او هېڅکله یې د بام واوړې د بل په بام نه وي لوېدلې، لوی لوی گناهونه پکې نه وي شوي. د فساد او ضرر فکرونه پکې نه وي موجود.

ښه کور دانه دی چې ښایسته او رنگېنې پردې پکې ځوړندې وي او ښه ښه خوراگونه پکې و خوړل شي یا ډېر نفیس سامان او ولوازم ولري. دا شیان وي او که نه وي، مگر په خپل حق قناعت، رحم او عاطفه، عفت او فضیلت چې په کوم کور کې وي هغه ښه کور دی او هېڅکله نه وړانږېږي. کوم کور چې اهل او صالح اولاد لري او ماران و لړمان پکې نه وي قصر وي که جونگره هغه کور ښه کور دی او سعادت په همدغسې کورونو کې دی. دغه راز کور خواران او غریبان هم جوړولی شي، مگر یو غیر صالح انسان هېڅکله نشي پیدا کولی.

هرڅوک چې ځانته په دنیا کې کور جوړوي باید د حمید دا بیت واوري:

که دې نه کړ په نېکیو ننگ ونام لوړ
په دوه چومه دې د ختو مشه بام لوړ

پخوانی ډیوې

کله چې سپری یوازې شي او څوک نه وي نوله خیال او تصور سره یې زیات سر و کار شي او راز راز فکرونه کوي.

څوک چې له دغې فکري مراقبې سره اشناوي هغه پوهېږي چې انسان په دغسې وخت کې هر څه په بل راز ویني او د جهان هره ذره ورته دسکندر آئینه شي.

په همدغسې مواقعو کې سپری په پچه خېژي او کشمېر ویني او د مرغانو په هگیو کې راز راز نعمې اوري. زه هم په کوټه کې یوازې ناست وم او فکرو یوړم، مخامخ یو منقش رف بنکارېده چې هر څه پکې ایښی و او زما د خیالاتو له تلون سره یې ډېره مرسته کوله، دغه راز رفونه سپری د دې وخت په ودانۍ کې نه ویني او د پخوا وخت تعمیري وضعیت سپری ته ښيي. دا کور که څه هم زوړ او د پخواني وخت تعمیري وضعیت سپری ته ښيي. دا کور که څه هم زوړ او پخوانی دی، مگر د برق مزي ورته رانوتلي دي او سامان یې هم نوی شوی دی. دلته پخواني او اوسني نوي او زاړه شیان یو ځای شوي او عجیب منظر لري.

د تجدد او نوي عصر اثار او استازي دې کاله ته راغلي دي، مگر د کور ساختمان يې لانه دی بدل کړی.

په کور کې که څه هم برق لگېږي، مگر پاس په رف باندې د تورو تېلو مسینه ډبوه ایښې ده چې مخصوص نقش و نگار لري او دوه درې طبقي يې تشکیل کړي دي.

په څنګ کې يې یو بل ډول چراغ هم شته چې د شمعي بلولو د پاره جوړ شوی او اوس په لږو کورونو کې پیدا کېږي. هغه خوا ورځني د خاورينو تېلو لایتین ایښی او سړی پوهېږي، چې دغو چراغو هر یوه په خپل وخت کې دا کور رڼا کړی او دې خلقو يې رڼا کې ډېرې شپې تېرې کړي دي، مگر اوس د ټولو دوره تېره شوې ده او د شپې په کوټه کې برق لگېږي.

زمانه وخت په وخت نوي شيان له ځان سره راوړي، مگر زاړه هم څوک ایسته نه غورځوي او په جګو ځایونو کې ځای ورکوي. دا عادت بد عادت نه دی باید په هر کور او هر هېواد کې همدغه عادت جاري وي او څوک د چا زاړه خدمتونه هېر نه کړي، مگر کارونه باید وخت په وخت له نورو شيانو نه واخيستل شي او په کورونو کې نوې رڼاګانې پیدا شي.

زمانه نښايي چې زاړه شيان له کاره وغورځوي او نوي هم زاړه کاندې چې د غورځولو شي، مگر انسانان يې د زمانې په تاخچو او رفونو، د تاريخ په پاڼو کې ساتي او په اوچتو ځايونو کې يې ږدي.

هغه چا چې لومړی ځل د تېلو خاورينه ډيوه بله کړې د برق له مخترع نه يې پوهان په کمه سترگه نه گوري او قدر يې کوي.

انسان او جهان په هر وخت او هر حال کې يوې رڼا ته محتاج دی او دا رڼا وخت په وخت خپل شان او صورت بدلوي او په ظروفو کې يې تغير راځي د همدغه بدلون او تغير په اثر انسان د علم، د معرفت په لوړوالي او د پوهې په زياتولو او تجلې کې زيار کارې.

هغه چا چې د خاورو ډيوه جوړه کړې او هغه چې د مسو ډيوه سازه کړې ده يا يې د نښښې په فانوس کې کومه شمع لگولې ده د برق او برېښنا تر مخترع پورې هر يوه کوښښ کړی، چې د رڼا د پاره يوه وسيله پيدا کړي او بشپړه تياره خونه رڼا کړي، دوی هر يو نور او رڼا پالونکي او روزونکي دي چې د بصيرت خاوندان ورته په ډېر قدر او احترام گوري.

هغه رڼا چې د خاورو له تېلو پيدا کېږي، هغه نور چې له لمر او سپوږمۍ څخه راځي هغه برق چې د اوبو له جريانه حاصلېږي بې د ظرف او محل له تبديله څه ډېر فرق نه لري.

که څوک په دغو ظاهري صورتونو نه غولېږي دغو نوو احاديثو قالبونو او ظروفو ته نه گوري، د شېرشمو او پنبې په بوتو، د غوزانو او زيتون په ونو کې يوه رڼا او يو راز تېل موجود دي چې په هر راز د يوه کې بېل کيفيت پيدا کوي.

هغه نور چې کلیم په کوه طور کې لیده د زيتون په هره ونه کې شته، مگر محرمانه سترگې غواړي. که د انسان تعقل قوي شي او د حواسو له کړکيو رانوتلې ده او بې له دېنه په ده باندې توره شپه ده په هر شي کې به يو نور گوري او د وجود په نړۍ کې به دا تور او سپين نه وي.

اوس مونږ د حواسو له تاثير لاندې راغلي يو چې په تېلو غوړ لاسونه په پنبه او پندانه وچوو او د سترگو کتل يا لامسه قوه مونږ ته حقيقت بل راز کوي او ظرف راته مختلف انواع او اجناس په مخکې دروي.

که دغه راز راز لوبښي او منگي چې په هر کور کې په بېل بېل صورت وینو زمونږ د نظر مانع نشي، نو په هر کور کې د يوې ويالې او چيني اوبه دي او د ټولو مشرب يو دی، که مونږ د سيند او ويالې کوهي او کارېز، واوړې او باران په شکلونو، صورتونو او نومونو ونه غولېږو پوهېږو چې همدغه يو شی په څو نومونو يادوو او زمونږ حواسو راته واوړه او باران دوه شپه کړې دي. په حقيقت کې همدغه يو حلاوت دی، چې په خټکي، هندوانه، توت، انگور، ناک، منه، شفتالو او نورو کې يې حلول

کړی او په هر محل کې یې بېل صورت بېل رنگ بېل خوند بېل نوم پیدا کړی دی.

دغه لوی او واړه خمونه چې د بېلوبېلو میوو او دانو شربتونه او عرقونه پکې پراته دي ټول یو راز کیف لري او د کجوري او وربشو په منځ کې څه ډېر فرق نشته.

په دغسې کتنه چې سپری له صورتونو هغه خوا وگوري پوهېږي چې کورت او شپږمې له یوې غږکې راوتلې دي او مایعات و جمادات زمونږ احساس او شعور بېل کړی.

هغه وخت چې زمونږ تماس له مادیاتو نه قطع شي او مجرد شو بښايي، چې د نن ورځې علم او معرفت بل راز شي او دغه رڼا بل شانې ووينو، د نن ورځې تنويري وسايل به لکه د دې کوتې بې کاره ډيوې له کاره ولوېږي او علم و پوهه به په نورو قالبونو کې ځان ښکاره کړي.

ادبی بحثونه

ادب

د ادب د کلمې اصل:

اصل يې (هذب) دی د بې عیبه په معنی.

د هذب کلمه په اصل کې د هغې ونې د پاره استعمالیدله چې ځینې څانګې او ځینې بناخونه به یې قطع شوه او صافه به شوه. وروسته دا کلمه له محسوساتو نه معنویاتو ته رانقل شوه او هغه چاته هم وویل شوه، چې عیبونه به یې ورک شوه، یعنې مهذب به شو.

اهل لغت ټول په دې باندې متفق دي، چې د مهذب کلمه د یوه کامل انسان د پاره د ونې له تهذیبه رانقل شوې ده، ځکه چې معنوي او عقلي امور له حسي اشیاءو څخه ماخوذ دي لکه د عقل کلمه چې د اوبښ له جلب او عقل څخه ماخوذه ده.

نو د هذب د کلمې (ذ) په (د) بدل شو او دغه ابدال په عربي کې ډېر مثالونه لري لکه: هذم، هدم، جدم، د قطع په معنی (ه) په (همزه) بدله شوه او دا ابدال هم په عربي کې متعارف دی لکه: اهل، آل، ماده او داسې نور....

نو هذب هذب شو او هذب په ادب بدل شو.

ځینې وایي چې په یوناني ژبه کې ادیب هغه چاته ویل کېده، چې د عادت په معنی دی او د حال و شان په معنی هم ذکر شوی دی لکه: (کداب ال فرعون) مگر دغه راز اشتقاق په عربي کې ډېر نظایر نه لري.

د ادب د کلمې تاریخ

ځینې وایي چې دا کلمه د جاهلیت په زمانه او د اسلام په ابتدا کې نه وه، ځکه چې نه د هغه وخت په ادبي اثارو کې راغلي ده او نه په قران کې شته، بلکې لومړی ځل دا کلمه په دې نبوي حدیث (ادبني ربي فاحسن تادیبي) کې ذکر شوی ده (دا حدیث محدثینو په دغو الفاظو نه دی ضبط کړې) ځینې نور وایي: چې دا کلمه د جاهلیت په زمانه کې هم وه او دا چې دا کلمه په اشعارو او قران کریم کې نشته د دې دلیل نشي کیدای چې دا کلمه په هغه وخت کې هډو موجوده نه وه.

دوی د خپلې مدعا د ثبوت د پاره دا دلیل راوړي کوم وخت چې دا کلمه په حدیث او د اصحابو یا د تابعینو په اقوالو کې راغله او هېچایې د معنی او مفهوم پوښتنه ونه کړه، معلومه ده چې پخوا هم وه او ارتجالانه ویل شوې. وایي چې دا کلمه د حضرت علي (رض) په اقوالو کې هم ډېره راغلي ده او د جاهلیت په وخت کې هم (اکثم) بن صیفي د بني تمیمو مشهور خطیب ذکر کړې ده.

د ادب تعریف

لغوي معنی خو یې تهذیب دی او څه شی چې له چا سره یاله کوم شي سره لایق او مناسب وي هم ادب ورته ویل کېږي لکه: د مجلس اداب د معاشرت اداب او داسې نور....

اصطلاحاً ادب هغه پوهه ده چې انسان په خپله وینا او بیان کې له خطا او غلطۍ څخه ساتي، ځکه ادبي علوم هماغه علوم بلل کېږي چې د وینا ښه والی او بدوالی، غلط او صحیح، خوږوالی او پیکه توب ښيي او په تعریف کې ویل شوي دي چې ادب د ښو الفاظو په وسیله د خپلو احساساتو او ادراکاتو یا د زړه د خبرو ښکاره کول او د اوریدونکو په ذهن کې یې کښیښول دي، یعنې ادب یوازې د افکارو او روحي حالاتو اظهار نه دی، بلکې له یوه ذهنه بل ذهن ته انتقال او ابلاغ هم پکې ملحوظ دی. دا انتقال که په ښه ډول او مهارت سره وي چې هم په کې ښه کلمات انتخاب شوي وي او هم د کلماتو د ښه ترکیب او ښه استعمال په لحاظ د فصاحت او بلاغت مراعات شوی وي ادب ورته ویل کېږي او که داسې نه وي، نو عادي خبرې دي.

د ادب تقسیم

ادب د خپل جوهرې او ذاتي تقسیم په لحاظ دوه ډوله دی.

ادب محض، ادب مخلوط:

ادب محض هغه دی چې بې د بیان له لطف او خوږوالي څخه او بې د بدیع احساس له تحریک بل مقصد او بله غایه پکې نه وي، لکه ځینې عشقي غزلې چې د رحمان بابا یا د حمید او خوشحال او نورو شاعرانو په دیوانو کې گورو یا ځینې منثور اشعار چې د طبیعي مناظرو یا د احساساتو او عواطفو تمثیل پکې وي.

مخلوط ادب دېته وايي چې یو ادیب کوم تاریخي، علمي، اجتماعي مطلب په ادبي پیرایه کې راوړي او ادبي رنگ ورکړي، نو دلته ادب واسطه ده او په لومړي صورت کې غایه ده.

د لومړي قسم ادب په لحاظ د ادب موضوع شاعرانه احساسات او عواطف، روحي کیفیتونه، حسن او جمال، د طبیعت ښکلي مظاهر او مناظر، نفسي اغېزې، قلبې تمایلات گڼل کېږي، مگر دوهم قسم ادب هر څه په غېږ کې نیسي او کېدی شي چې سپرې ساینس او تخنیکي یا ریاضي مسایلو ته هم ادبي رنگ ورکړي او ادب په هر څه کې گډ کاندې.

شعر

څوک وايي هغه موزون کلام دی چې د انسان په احساساتو او عواطفو کې تحریک پیدا کوي ځینې نور وايي هر کلام چې دغه کار کولی شي وزن او قافیه ولري او که نه هغه شعر دی.

څوک بیا وايي: نه هر څه چې په زړه اثر کوي او په انسان کې تعجب یا جوش او جذبه پیدا کوي هغه شعر دی، نو د دوی په نظر کې جهان ټول شعر دی چې سپری یې د اسمان په ستورو او شفق کې د ډکو او مستو سیندونو په څپو، د گلونو چمنونو په رنگ او طراوت کې، د غرو په لوړو څوکو، د ابشارونو په مستی، د بلبلو په شور د بنکلو په بڼایسته سترگو کې گوري، نه یوازې دا د مهجورو او ارزومندو په اوسیلو، د دردمنو په اه و فریاد د مظلومانو په ژړا کې هم شعري کیفیت موجود دی.

له دغسې مختلفو تعریفونو څخه معلومېږي چې یو داسې کلام چې په زړه او احساساتو تاثیر کوي او په کلاسیکي تعبیر (بديعي احساسات په شور راولي) هغه ارومرو شعر دی، نو که ځینې نور شیان هم شعر وي وي به، مگر هغه شعر چې خلق پرې یو شاعر ستایي هغه همدغه شی دی او په الفاظو کې ځای لري. د دې شعر د عناصرو او اصلي اجزاو په باب کې ډېرې خبرې شوي دي چا په شعر کې وزن ډېر مهم جز بللی

دی او چا ادبي صنعتونو ته په ډېر اعتنا کتلي دي، پخوا به خلکو دغه شعري صنایع چې ځینې لفظي او ځینې معنوي دي د شعر په ماهیت او حقیقت کې داخل گڼل، مگر اوس یې د شعر لباس او زیور بولي، همدغه سبب دی چې د پخوا وخت ادبي مبصرینو او منقدينو دغو صنعتو ته په اصلي نظر کتل او د شعر قیمت یې په همدغه معیار سنجاوه. د دوی په نظر کې به ښه شعر هماغه و، چې کوم معنوي صنعت پکې و لکه: صنعت طباق، صنعت مقابله، مراعات النظیر، صنعت مشاکله، صنعت مزاجه، صنعت طباق، صنعت عکس، صنعت جمع او تفریق، جمع او تقسیم، جمع او تفریق و تقسیم، حسن تعلیل، استتباع، اطراد، تعجب او داسې نور...

یا به پکې له لفظي صنایعوکار اخیستل شوی و، لکه: تجنیس، قلب اشتقاق، ردالعجز علي الصدر، ذوالقافیتین، متلونه او داسې نور...

مگر اوس څوک په دغه راز جامو او کالو نه غولېږي او د شعر ناوې په خپله گوري. په دې کې څه شک نشته چې یو ښه لباس په هر وخت کې هر چا ته ضرور دی او بې لباسه شیان ښه نه ښکاره کېږي، مگر لباس په هر وخت کې تغیر کوي او د زیب و زینت سامان وخت په وخت بل راز کېږي کله خلک اوږدې جامې اغوندي کله لنډې، یو وخت بڅی او چکنونه رواج وي بل وخت ساده لباس ښه گڼل کېږي، کله په کالو کې ډېر افراط کېږي او کله بیا هغه پایزیبونه او د سرو نټکی له رواجه ولوېږي، شعر هم په دې وخت کې خپل لباس او زیور له پخوا نه

بل راز کړی دی او هغه ټول پخواني کالي نه اغوندي که څوک یې په ډېر زور او تکلف ور واغوندي، نو خلک یې نه خوښوي بلکې عیب یې گڼي.

دغه اوسنی نظریه چې د شعر به باب کې پیدا شوي او شعر غیر له دغو ادبي صنایعو څخه یو بل معنوي شی بولي د پښتو په اشعارو کې یې له پخوا نه تطبیق وینو او زموږ د دې وخت ځینو ښاغلو ادیبانو چې د دغه صنعتو د پاره په ډېر تکلیف یو یو بیت چېرته په دېوانونو کې د مثال او نمونې په ډول پیدا کړی دا هماغه صنعتونه دي چې په غیر قصدي او ازاد ډول په پښتو اشعارو کې پیدا شوي او څه ډېر زیات کونښن ورپسې نه دی شوی، یعنې پښتنو شاعرانو د خپل زړه، خپلو احساساتو او عواطفو ترجماني کوله او خپلې سندرې به یې ویلې، نو که به ځینې صنعتونه هم په کې راغله، راتله به، مگر دوی اصلي شی نه گانې او همدغه شي ته یې شعر نه ویلې، بلکې د زیور او لباس په نظر یې ورته کتل.

د دې د پاره چې دا خبره په خوشبېنۍ او محض تعبیراتو حمل نشي شعر به د ځینو پښتنو شاعرانو په نظر کې وښیو، چې دوی شعرته په کومه سترگه کتلي دي او د شعر ماهیت دوی ته څنگه جلوه کړې ده؟

شعر د خوشحال خان په نظر کې:

لکه غشي لره بویه تیر انداز

هسې شعر لره بویه سحر ساز

همېشه د زړه پسه لاس تلله د وزن
زیات و کم له وزنه یو توری غماز
په تور اس د حقیقت ناوې سپره کا
په سپین مخ پلونیولی د مجاز
سل جلوې سل کرشمې سل مکیزونه
په نظر کې یې ښکاره د سترگو ناز
د صنعت زیور په خو رنگه ورپورې
د تشبیه چندن چوووه باندي طراز
د مضمون د نزاکت غمزه ورڅخه
سر تر پایه درست صورت سره یو راز
که په نظم کې کارگه او تپوس راوړي
هم د زړونو په ښکار گرځي لکه باز
چې یوه وینا یې وکړه هوبنیار هغه
عاقلان به ویل کاندې په ایجاز

خوشحال په دې بیتو کې کمال کوي چې خپل اغاز په غشي او
تیراندازی کوي، ځکه چې د شعر غشي هم په زړونو لگېږي او همدغه
یې هدف دی، سحر ویل ورته که څه هم نوی تعبیر نه دی، مگر منلې او
مسلمه خبره ده، دا چې له وزنه یو زیات یا کم توری غماز بولي دېره

ښه خبره ده او له غماز نه ورته بله ښه کلمه نشو پیدا کولی، که ووايو چې د غماز کلمه به هيچا دغسې په ځای نه وي استعمال کړې څه غلطه خبره به نه وي، د خوشحال له دغه شعر څخه معلومېږي، چې دی بې وزنه کلام ته شعر نه وايي، په دريم بيت کې، چې د حقيقت ناوې په تور اس سپروي او په سپين مخ يې د مجاز پلو نيسي څومره ښه تعبير دی، ځکه چې حقيقت و مجاز علاوه په دغه مفهوم، چې د بلاغت په فن کې يې لري او د يوې کلمې استعمال په موضوع له معنی کې حقيقت بولي او په نورو ځايو کې يې مجاز گڼي. د تصوف او عرفان په لحاظ بله معنی لري او نور کوايف پکې لېده شي. په هر صورت مونږ ويلي شو، چې خوشحال بې حقيقتنه کلام ته شعر نه وايي او بې د حقيقت له سپين مخه د مجاز ښايسته پلو او رنگين پورنی هم څه اصلي غايه نه بولي.

د خوشحال په نظر کې شعر يوه حقيقي ناوې ده، چې هم سپين مخ لري هم مجازي پلو، چې له سلو جلوو، سلو کرشمو مکيزونو سره يې په سترگو کې هم ناز شته او د صنعت څورنگه زيور ورپورې دی.

وگورئ! چې خوشحال صنعت ته د زيور په سترگه گوري او اصلي معشوقه يې نه گڼي د مضمون د نزاکت غمزه هم بې له صنعته يو بل شی گڼي او سر تر پایه د شعر په صورت کې تناسب او يوراز والی

غوږي بیا نو وایي، چې په دغسې نظم کې که کارگه او تپوس راوړل شي هم داسې باز ورځنې جوړ شي، چې د زړونو ښکار کوي.

هوا د شعر له زړونو سره کار دی او د همدغه ښکار د پاره پیدا شوی دی. په دې بیت کې علاوه په دې لطف چې له کارغه او تپوس نه زړه وړونکی باز جوړوي دا لطف هم شته چې د زړه د ښکار په یادولو سړي ته د خپلې اولې مسرې تېر اندازي او غشي هم یادوي، په وروستي بیت کې چې ایجاز یوه شاعرانه او ادبي هوښیاري بولي ښایي، چې د خپل دغه شعر ایجاز او زیاتو دلالتونو ته به هم اشاره کوي، چې څومره ښه مطالب یې پکې ځای کړي دي او په یو څو بیتو کې یې دومره څه ویلي دي چې یوه لویه مقاله یا یوه رساله ورځنې جوړیدی شي.

شعر د حمید په نظر کې:

شعر نه دی دا خوناب د زخمي زړه دی
یا دستي وتلی دم له خولې د مړه دی
یا نغمه د نیم بسمل مرغه د خولې ده
یا مجنون ته معما ښکلې لیلی ده
یا له ښاره د حیرت وتلی فوج دی

دلته که څه هم حمید په ظاهره کې وایي، چې شعر نه دی، مگر مطلب یې دا دی چې همدغه شی شعر دی او په دې درې بیتو کې دی خپله

نظریه د شعر په باب کې پوره ښکاره کوي که څوک دا بیتونه په دقت وگوري هغه پوهېږي، چې حمید شعر ته څه وایي او شعر د ده په نظریه کې څنګه ښکاره شوی دی؟ (د دې بیتو په مورد به خاص وي، مګر حکم یې عام دی) دی وایي شعر یا د زخمي زړه خوناب دی یا هغه وروستی دم دی، چې له صورت او کالبوت څخه په ډېر حسرت وتلی وي او ډېرې ارزوګانې پرې ایښي وي یا د عشق د نیم بسمل مرغه یا مجنون د لیلې معما ده یا د وینو د جوش موج یا یو عالم حیرت دی، چې دی ورته فوج وایي او حیرت له ښاره یې راوتلی ګڼي.

د حمید زیات مهارت په دې کې دی، چې د شعر په تعریف کې یو عالم تردد ښکاره کوي او سپری پوهوي چې شعر پېژندل څه اسانه کار نه دی. دا اسانه خبره ده چې سپری ووايي: شعر د انسان بدیعي احساسات خوځوي، مګر که پوښتنه وشي چې څنګه او په څه راز او شعر دومره اغیزه له کومه کړه؟ نو خبره ډېره ګرانېږي او د حمید غوندې یو موشګاف بویه چې دا ځواب ووايي او د شعر په معرفي کې د شعر د تاثیر علت او سبب هم بیان کړي.

د حمید دغه تعریف چې د شعر د پاره شاعرانه تعریف دی مونږ دې ته ملتفت کوي، چې شعر یو درد او احساس، یو د عشق او جمال پیغام د یوه هېجان او اعجاب او تحیر موج دی، چې په الفاظو او کلماتو کې یې ګورو.

شعر د شیدا په نظر کې:

مضمون د شعر لکه پیکر دی
رنگین الفاظ یې رخت و زیور دی
ورته ضرور دي دا دواړه څیزه
پېکر که هر څو دلربا تر دی

شیدا هم په شعر کې پیکر او زیور سره بېل کړي دي او داسې نه کوي، چې یوازې رنگېنو الفاظو ته شعر ووايي او شاعري په الفاظو کې ولټوي، مگر بې رخت و زیوره پېکر هم نه خوښوي او په دې ضرورت اقرار کوي. که رښتیا ووايو له دغه ضرورته هېڅوک سترگې نشي پټولی او رنگین الفاظ دا حق لري، چې رخت و زیور یې وبولو، ځکه چې د الفاظو تاثیر یوه منلې خبره ده او هر څوک پوهېږي، چې ادبي کلمات په هر چا او هر ځای کې قوي حاکمیت لري.

ډېر شعرونه شته چې یو مضمون پکې راغلی دی او د توارد په اثر کې هغه څه چې یوه شاعر ویلي بل هم ویلي دي، مگر د یوه الفاظ شاعرانه دي او د بل نه دي، ځکه د یوه شعر بڼه گڼل کېږي او د بل هغومره نه.

شعر د علي خان په نظر کې:

عذاب نه دی نه ثواب، شعر خو ثوب دی
گاه یې اغوندي انسان گاه یې سبوع

عنوانات دي د ابیات معنون حکم ښه بد گوره محمول او د موضوع

د علي خان له دې دوه بیتو معلومېږي، چې دی منظوم الفاظ شعرگني او وایي، چې شعر یو لباس دی چې کله به یې ښه سپړی اغوندي او کله بد، یعنې دی لکه خوشحال او شیدا شعر یو پیکر نه بولي چې لباس ته محتاج وي، بلکې لباس یې گني چې کله یو ښه شي او کله بد شي ته په غاړه کېږي، د علي خان نظریه هم د شعر په نسبت لکه د پخوانیو نظریه داسې ده اوس هم ځینې کسان شته چې وایي شعر یو ښایسته لوښی دی، چې کله پکې دوا او کله پکې زهر لوبېږي یا شعر یو زیور دی چې کله ښې ښځې او کله بدې ته په غاړه کېږي. (۱)

مگر د علي خان په نظر کې یو شی شته، چې دی یې دې خبرې ته اړ کېږي چې شعر ته لباس ووايي، هغه شی دا دی چې علي خان له ځینو داسې ملایانو سره خبرې کوي، چې هغوی شعر ممنوع گني، نو دی مجبور دی چې شعر ته نه ثواب او نه عذاب ووايي، بلکې ثوب یې وبولي او د شعر لمنه د دوی له لاسه خلاصه کېږي، د همدې لامله د دغو بیتو اغاز هم په دې ډول کوي:

عالمان شعر په څه گني ممنوع
دېر ابیات له آنحضرته دي مسموع

(۱) په دې باب په (بله ډیوه) کې یو مضمون شته، چې دلته یې بیا نه رانقلوم.

عذاب نه دی نه ثواب شعر خو ثوب دی گاه يې اغوندي انسان گاهې سبوع

که چېرې علي خان يې د دغسې کوم عامله د شعر حقيقت بيانولی يا چا ترېنه پوښتنه کړې وای چې شعر څه شی دی؟ يقين دی چې شعر به يې تش لستونى نه و گڼلى، ځکه چې علي خان کوم داسې شاعر نه دی، چې د شعر حقيقت او معنويت ته نه وي پريوتلى او محض منظوم الفاظ ورته شعر ښکاره شوي وي، که څوک د ده ديوان وگوري او د ده شعرونه له نظره تېرکړي يقين به وکړي چې د سړي مطلب په يوه شي کې بل شانته وي، نظريه يې هم بل راز شي.

د رحمان بابا چې د شعر او ادب په مقام کې لوړځای لري او سړى يقين کولى شي، چې د ده له نظره د شعر حقيقت پټ نه دی پاته، خو ما ته يې په ديوان کې کوم شعر مخې ته نه دی راغلى، چې ده د شعر په نسبت خپله نظريه پکې ښکاره کړي وي او مونږ پوه شو چې شعرد ده په نظر کې څه راز و؟ مگر چې د شعر رنگ و صورت ته يې گورو او داهم په نظر کې نيسو چې دی خپل شعر په ساده انشاء او سوزان شعر ستايي پوهېږو چې دی په شعر کې معنوي حقيقت او سوز خوښوي او ساده جمال ورته ښه ښکاره کېږي.

په ژوند کې د شعر او ادب اغېزه:

که ژوند او حیات ته ښه ځیر شو او د انسانانو کامیابي او ناکامي په نظر کې ونیسو. د بدبختیو او نیکبختیو په پټو پټو سببونو پسې سترگې وغړوو پوهېږو، چې ادب او ادبي رجال په دنیا کې موفق دی او ژوند د ادب په ادابو روان دی. هغه اشخاص چې په جامعه کې مقبول دي او هغه کسان چې په بد نظر کتل کېږي په عقل او فکر عمل او کردار کې به یې لږ فرق وي، مگر په ادبي لحاظ به ډېر تفاوت لري.

دا چې له یوه بل نه او رو فلانکی په خبره پوهېږي یا د ښه سلوک خاوند دی، فلانی سرپټوب لري، د دې ټولو خبرو راجع د هغه ادبي حیثیت او شخصیت ته وي او د هغه له ادبي اوصافو څخه مختلف تعبیرونه دي.

که سړی د اشخاصو شخصیت تحلیل کړي او هغه ټول صفتونه چې د اشخاصو شخصیت ترې نه تشکیلېږي، تجزیه کاندې هېڅ شک نشته چې ادبي خصایص او ممیزات پکې ستره برخه لري او د اجتماعي سعادت او شقاوت سر په همدغه ځای کې دی، دلته تاسې د ځینو بدبختو شاعرانو حال او حیات په نظر کې مه نیسئ، ځکه چې دوی د هغو ادباو په نسبت چې له واقعو نه په خوږو، ظرافتونو او لطایفو، ادبي حکایاتو او اشعارو استفادې کوي خورا لږ دي او هېڅ په حساب کې نه راځي.

دلته غرض له ادب او ادباو څخه یواځې شعر او شاعران نه دي، بلکې هغه اشخاص دي، چې د وخت او حال له مقتضا سره سم له خپل ادبي اقتداره له خپلو اوضاعو او حرکاتو له خپلو خبرو او اظهاراتو کار اخیستلی شي او کله کله مناسب بیتونه هم په ځینو مواردو کې ویلی شي، نو دغه راز ادبا تاسې د شعر او په تذکرو او جرایدو یا مجلو کې مه لتیوئ، بلکې په مجالسو او محافلو لارو او کوڅو کور و کلي کې یې وگوري، چې څومره ډېر او څومره موفق دي.

که چېرې شعر و ادب یو وپولو او شاعرانو ته د دغې ډیوې سوي پتنگان ووايو ویلی یې شو، مگر کوم اشخاص چې د دغې ډیوې په رڼاکې ناست دي او ادبي محفل یې جوړکړی کله د شمعې په نسبت او کله د پتنگ په نسبت ښه ښه بیتونه وایي او په مخکې ورته کتاب و کباب دواړه ایښي وي، دا هماغه ادبا دي چې له شعر او ادبه گټه او استفاده کوي.

هر چاته به په خپل کور و کلي کې ځینې کسان معلوم وي چې هغوی په خلقو کې نفوذ او تاثیر لري او دغه نفوذ د دوی له ادبي اقتداره پیدا شوی وي، څوک چې له خلقو سره په خوږه ژبه خبرې کوي، په خپل مقصد او مطلب هر څوک ښه پوهولی شي.

د خپلې مدعا د پاره ادبي دلایل چې په عامه طبقه، بلکې په خواصو هم ډېر تاثیر لري. پیداکولی شي هغه هر گوره په جامعه کې مقبولیت

لري او په ادبي مهارت باندې عزت، ثروت، شخصیت، ښه شعریت، هرڅه گټلې شي، ځکه چې ادب زمونږ په ژوند او حیات کې حاکمیت لري او په دغو خوږو پسې هر څوک هڅه کوي.

کله چې مونږ خپه یو او خپگان راپیښ شوي وي یا کوم مصیبت او بدبختي راغلې وي، نو په ادبي ویناوو خپله تسلي کوو او په شعرونو خپل غم غلطوو، په دغسې احوالو کې که په یوه داسې صحبت او مجلس کې گډون وکړو چې هلته لطایف او ظرافتونه وي یا څوک غم او مصیبت، صبر و استقامت په نسبت شعرونه وایي او راز راز حکایتونه کوي، ضرور هغه پخوانی حال نه پاته کېږي او په وضعیت کې تغیر راځي. که چېرې کوم د ښادۍ مجلس وي یا د دوه تنو د پخلاکولو او نژدې کولو د پاره کوم مجلس منعقد شوی وي هلته هم ادبي منطق او ادبي استدلال د خوشالی شعرونه ډېر کار کوي. که د دوه تنو څه جگړه او دعوه وي، نو هم په ادبي براهینو او شواهدو ښې ښې فیصلې کېږي. دغه راز حیاتي جریانات چې په نظر کې ونیسو ویلی شو چې ادب زمونږ هغه ملگری دی، چې په غم او ښادۍ کې راسره دی او یوه خوږه یارانه راسره لري کله چې تیاره او تورتم له هرې خوا زمونږ په ژوند احاطه وکړي او د علم، د عقل رڼا زیری راکوي په همدغومره وینا هم د ادب تعریف نه تمامېږي باید ووايو چې ادب په جگړو او دعو کې شاهد او حاکم هم دی، ځکه چې په اکثرو مجالسو کې چې یوه خبره د څو تنو په قضاوت فیصله کېږي هلته ادب او ادبي اقتدار ډېر ډېر کومکونه

کوي، که خبره دواېرو ته ولاړه شي هغه ځای کې هم ادب لار لري او هرڅوک يې له تاثیر لاندې راځي، له دغسې محافلو او مجالسو چې تیر شو او خرابات ته ننوځو هلته هم دغه د پوهانو او صوفیانو اشنا (شعر و ادب) له رندانو سره ډېرې پټې او ښکاره خبرې لري او پوره محرم معلومېږي، مگر عجیبه لا دا ده چې دغه بزم او بزیمانو همنشین د خطابو په ممبرونو هم درېږي او په مکتبو او مدرسو کې د اخلاقو درس هم ورکوي. کله چې د وطن او ملیت د ناموس ساتلو وخت راشي بیا داسې سندرې وايي چې د توریالیو او ننگیالیو وینې په جوش راځي او ځانونه اورته غورځوي، دا ځکه چې شعر و ادب د حیات هره خوا کې کار لري او حصر و اختصاص نه قبلوي. هر شاعر چې گورې په یوه شعر کې به ځان یو راز ښيي او په بل کې به بل شان معلومېږي همدغه سبب دی، چې ځینې کسان د شاعر معنی په (متلون المرزاج) باندې کوي او وايي شاعر هغه څوک دی، چې د خپلو احساساتو تابع وي او هر څه يې چې په زړه وگرځي هغه وايي.

رښتیا وايي شاعران خپل احساسات او عواطف نه شي پټولی او اړومرو يې خلکو ته په شعر کې ښکاره کوي، مگر دا تعريف يوازې د شاعر د پاره نه دی او هر انسان همدغسې شی دی.

هرڅوک چې تاسې گورئ د خپلو احساساتو لږ او ډېر تابع دی او له خپل زړه څخه ترجماني کوي، خو د نورو خلکو خبرې باد وړي او د شاعر پاتې کېږي، ځکه د مزاج په تلون يوازې دی یادېږي او بل چاته

څوک گوته نه نیسي. که چېرې همدغه سپړی چې شاعر په دغه صفت پېژني خپل ځانته وگوري او هیر زړی نه وي پوه به شي چې انسان په ټوله اوقاتو کې یوازې نه وي او په ډېرو شيانو کې یې فکر یو راز او بل راز کېږي، ډېر ځله په کوم مجلس کې په کومه موضوع بحث کېږي او راز راز مختلف و مخالف نظريات او دلیلونه راوړل کېږي، چې د اکثرو اشخاصو فکرونه هم ورسره اوږي را اوږي او خیالونه بل راز کېږي. ډېر اشخاص شته چې یوه ورځ یوه سپړي ته ښه وایي بله ورځ یې بد بولي یو وخت د یوې مفکورې طرفدار وي، بل وخت د بلې. کله چې څوک د ده احساسات او جذبات راوینس کړي بل شان شي، چې په طبعي احوالو کې بل ډول، د یوه کتاب او بل کتاب په کتلو ډېر فرق په کې راځي او واقعات وحوادث بیخي بل شی ورځنې جوړوي، نو که څوک خپل نفسي احوال او روحي کیفیات په نظر کې ونیسي اړومرو به اقرار وکړي چې زه پرون بل څوک وم نن بل څوک یم سبا به بل څوک شم، په محراب و ممبر کې یو راز جلوې کوم او په کور و خلوت کې بل شان کارونه لرم! نو دا خوي یوازې د شاعر نه دی د ډېرو دی. هر انسان، چې کله له دنیا نه مرور شي اخرت په خوب کې ویني کله بیا د دنیا یوه شېبه عیش او عشرت له جنتونو سره نه برابروي.

انسان په ډېرو احوالو کې د احساسی او ادبي اغیزو تابع وي او کله له تعقل او تفکر څخه کار اخلي، ځکه چې ژوندون د اکثریت په اعتبار ادبي دی نه عقلاني، ادب او احساس د زماني او مکاني اغیزو او حوادثو

له تاثیر لاندې وي او تعقل هم دغو اغیزو او تاثیراتو ته غاړه اېښې ده، نو هر کله چې ژوند د مختلفو احوالو نوم دی او شعر د شاعر رنگ پیدا کوي. یو وخت به پکې د ننگ، د غیرت خبرې وي بل وخت به ننگ و غیرت په ډبرو ولي، نو هېڅ تعجب نشته که خوشحال خان یو وخت وایي:

مخ د هغو تور شه چې یې مینې نفساني دي
یوه مینه باقی ده نورې کل مینې فاني دي
مکړه د نفس نغوته د هوا په لوري مه ځه
واړه د نفس چارې شیطاني، نه رحمانی دي
کر د بدو مکړه بد کاران د بدو کر کا
هر چې نېکوکار دي د نېکۍ په دهقاني دي
وخورې څملي پاڅې نه دی فکر نه دی ذکر
ته څه سرې نه یې دا خویونه حیواني دي
مه اوسه بي ذکره همېشه اوسه په فکر
ذکر فکر واړه د زړه کار دی روحاني دي
ډېر خلق ناپوه دي چې یې ډار نه شي له مرغه
خاندي هوسیري په څه خوښ په ناداني دي

همدغه واعظ په بل وخت کې د نفساني مینو او خواهشاتو له اثر
لاندې راځي او په ښکاره نارې وهي، چې خوله یې راکړه.
یا وایي:

مست یم می پرست یم همپشه ایاغ په دست یم
یو ساعت چې ځي رابا ندې غم دی بي ایاغه
تل هوا هوس کړه تر اوله یو په لس کړه
ستا له غمه څه دي که زه ولاړم له فراغه

مگر په دې ویلو یې هم تنده نه ماتېږي او په ډېرو صریحو الفاظو د هغه
جهان سفرهم قبلوي، خو د لاس بریو خبره ده، نو هرکله چې انسان
همدغسې شی دی چې کله طاعت کوي کله گناه او هېڅ انسان داسې
نه شي کېدای چې د نفس له خواهشاتو چور لاس واخلي یا شپه او ورځ
په لېهو و لعب مصروف شي او هېڅکله ورته د مړینې فکر پیدانه شي.
شعر هم نه بشپړ اخلاقي کېږي او نه بیخي شهواني کیدی شي، نو که
څوک په دې باب کې شاعر ملامتوي باید مطلق انسان ملامت کړي
چې ولې کله داسې او کله هغسې وي یا په بل عبارت هم دا کوي هم
هغه. که چېرې شاعر هم د نورو غوندې ټک یا هونښیار شي چې د زړه
خبرې او خپل تمایل پټ کړي ژوند یې یو راز او نغمه یې بل راز وي په
شعر کې به هرگوره دغه خو اند او کیف پاته نه شي، ځکه چې شعر خو
د همدې له امله په همدغه وجه د تاثیر او اغېزې په لحاظ له علم او

فلسفې نه میدان وړی دی او هغه کسان چې ادبي او خطابي اقتدار لري او د خپل ادبي استدلال او ادبي سحر په اثر د خلقو په احساساتو لوبې کوي په هغو کسانو غلبه مومي، چې د خلکو عقلي اقناع ته توجه لري او له علمي براهینو کار اخلي، د همدې لامله د اجتماعیاتو یو لوی عالم (گوستالویون) وايي:

که غواړې چې یو جمعیت له خپل تاثیر لاندې راولې، نو هر څه چې ورته وایي په تاکېدي ډول یې وایه او ډېر حراراتي مکر مه کوه! صحیح براهین او مثبت حقایق پرېږده او له علمي او منطقي جدل څخه کار مه اخله، له هغو حرکتو او تمثیلونو ډېر کار اخله چې حواس له تاثیر لاندې مجازي عبارات، جالب نظر تشبیهات، ساحرانه کلمات لکه حریت، وطن وروړولي، علم حقیقت، مساوات ډېر ډېر وایه! په خپلو خبرو کې د خلقو خواهشات له نظر لاندې نیسه نه عقلونه.

د گوستالویون له دې څو خبرو به معلومه شوې وي، چې د ادب تاثیر په خلقو باندې له علم او تعقل نه زیات دی او صحیح براهین یا مثبت حقایق دومره اثر نه لري، لکه چې مجازي عبارت او جالب نظر تشبیهات یې لري.

که مونږ په خپله هم په حیات کې دقت وکړو راته معلومېږي چې ادبي تعبیرات او ادبي براهین په رښتیا ډېر قوي دي او دغه راز ادبي دجال چې لکه گوستالویون د جمعیتونو د متاثر کولو په چل پوه شوی

دی او د خپلې وینا په ادبي جاذبه یا د خپلو اوضاعو او حرکاتو په مرسته په خلکو تاثیر اچولی شي، هغه که لیکونکی وي او که نه وي، په خپله شعر وایي او که د نورو له اشعارو کار اخلي په جامعه کې نفوذ پیدا کوي او له علمي او عملي رجالو څخه برکښېني.

دغه راز اشخاص چې مثالونو ښودلو ته یې ضرورت نشته پرېږدي او یوازې هغه شاعران په نظر کې نیسي، چې په خپلو اشعارو یې له پادشاهانو او لویو خلکو څخه ډېر انعامونه اخیستي دي او ډېر قدرونه یې لیدلي دي د دوی شمېر هم دومره زیات دی، چې لکه خزانه هومره یو لوی کتاب پرې ډک دی او څو تنه یې دلته یادوو:

امیر خسرو: دې شاعر له ډېرو پادشاهانو او لویو خلکو څخه بخششونه لېدلي، چې د ټولو بیان اوږدېږي یوه صله یې، چې له سلطان قطب الدین څخه اخیستې ده هغه د یوه هاتي (فیل) په تول سره او سپین وو.

فرخي سيستاني: په یوه قصیده له امیر ابوالمظفر ناصرالدین طغاني څخه چې د بلخ حاکم و، دوه څلوېښت اسونه په جایزه کې واخیستل.

فطرتي کشمېري: په دوه بېټو له اکبر بادشاه څخه دوولس زره روپۍ انعام واخیست.

سید ذوالفقار شرواني ته په یوه مدحیه قصیده یوه وزیر (۷) خرواره
ورېښم ورکړه.

دانشي مشهدي ته شهزاده دارالشکوه په دې یوه بیت:

تاکه را سر سبز کن ای ابرنیسان در بهار
قطره تامی میتواند شد چرا گوهر شود

یو لک روپی وېڅنېلې:

حياتي کاشي: ده ته جهانگیر پادشاه د تغلق نامې په یوه مبحث
باندي د ده په تول سره او سپین ورکړه.

ارزقي وايي: چې طفانشاه سلجوقي کومه ورځ د تخته نرد لوبه کوله،
مگر لوبه يې ښه نه وه او ده ته دومره قهر ورغلی و، چې هر ساعت به
يې تورې ته لاس کاوه او د مجلس خلق ډېر په ویره کې وو، په دې
وخت کې ارزقي یوه رباعي وويله چې د ده له لوبې يې د حسن تعليل
په ډول ښه تعبیر وکړ او دی پرې دومره خوشحاله شو، چې پنځه سوه
طلا يې ور وېڅنېلې او لوبه کونکي هم له خطرې خلاص شول، رباعي دا
ده:

گر شاه سه شش خواست سه یک نقشی فتاد
توطن نبری که کعبتین دا دنداد

شش چون نگرېست حشمت حضرت شاه از حشمت شاه روی برخاک نهاد

په دې رباعي کې نه کومه فلسفه شته نه څه علم، فقط همدومره خبره ده چې طغانشاه کعبتین غورځوي چې شپږ خاله راووخې، مگر تقدیر داسې پېښوي، چې د شپږو خالو مخ د ځمکې لور ته کېږي او درې خاله راووخې، څه چې پادشاه غواړي هغسې نه کېږي، ځکه ده ته قهر ورځي او وضعیت یې بل راز کېږي. ارزقي په دغه وخت کې وایي هغه شپږ خاله چې شاه یې غواړي د شاه له هېبته مخ په خاورو ږدي او د ده د حشمت احترام کوي، پادشاه لکه چې په هېڅ خپه شوی و دغسې په هېڅ او خوشې خبره خوشحاله کېږي او هغه لاس چې توري ته یې وړ بخشش ته یې اوږدوي.

دې خبرې ته څه ډېر تعجب مه کوئ انسان په همدغسې خبرو یو راز او بل راز کېږي او ادب دغسې ډېرې اغیزې لري.

سلطان محمود هم کوم وخت په بل حال کې و او د ایاز د ځنیو لنډولو حکم یې صادر کړ، چې د هغه ځنې لنډې شوې په خپل حکم ورته پښېمانتیا پیدا شوه چې دا مې څه وکړه؟ او څه رانه وشوه؟ سلطان که څه هم ډېر ډېر کارونه کولی شو، مگر هغه ځنې یې په هغه ساعت نه شوې اوږدولی او حسن و جمال یې بېرته ژرته شو راگرځولی.

دا پښېماني ورو ورو زیاتیده او دی یې دې حد ته ورساوه، چې په مجلس کې هېچا خبرې نه شوې کولی پوهان او هوښیاران حیران وو چې څه وکړي، عقل و منطق په دې وخت کې څه کار نه شو کولی او دا غم یې له شعره په بل شي نه سرېده. د ټولو سترگې عصري ته اوښتې او هغه څه چې په سلطانانو هم اثر او غلبه لري د عصري په برخه وه، نو هغه راغی او دا رباعي یې وویل:

گر عیب سر زلف بت از کاستن است
چه جای بغم نشتن و خاستن است
وقت طرب و نشاط و می خواستن است
کاراستن سر و زییر استن است

د دې رباعي په ویلو غم ورک شو او خوشحالي راغله سلطان د عصري خوله درې ځله له جواهرو ډکه کړه که څوک دې رباعي ته د کوم حقیقت یا د تعقل په سترگه گوري هېڅ به په نظر ورشي او وایي به، چې په دې کې نوڅه دي؟ مگر دا هم د شعر لوی قوت دی چې هېڅ پکې نه وي هم یو لوی سلطان له خپل اثر لاندې راولي او په ډېرو جواهرو ځان خرڅوي.

دیوه بل بادشاه نقل کوي، چې خپلې عملې ته یې وویل:

سبا به فلانکي ځای ته د ښکار د پاره ځو، مگر هر څوک که د مخه
تلی و سر یې د وهلو دی، سبا چې پادشاه له خپلې عملې سره روان
شوگوري چې یو سړی د مخه روان دی او ښکار ته ځي پادشاه په ډېر
قهر وویل: ته نه یې خبر چې ما پرون څه ویلي وو او ستا سزا څه ده؟
سړی شاعر و او پوه شو چې بې له شعره بل هېڅوک د پادشاهانو د قهر
د عتاب ځواب نه شي ویلی، نو یې دا بیت ووايه:

من ان ستاره صبحم که از طریق ادب
همیشه پیشرو افتاب می باشم

دا بیت نه و بیخي اوبه وې چې د قهر و غضب په اورتوبې شوي او
عتاب په لطف و مرحمت بدل شو.

دغه راز ادبي اغېزې اوس هم شته، مگر په بل رنگ اوس هم که
څوک چاته په دغسې خبرو سمدلاسه جواهر او طلا ورکوي، نو په زړه
کې خوځای ورکوي او څو ورځې پس یې په غیر مستقیم ډول تاثیرات
څرگندېږي. اوس هم مونږ ملتف نه یو کله هر څوک تر یوه حده د
خوږو خبرو او ادبي تعبیراتو له اثر لاندې راځي او د دغسې کسانو قدر
کوي. یوه ورځ چا حکایت کاوه، چې زه وروسته له څه مودې مسافرت
نه خپل کور و کلي ته راغلم او تقدیر په دواړو سترگو په غومبسو

وچيچلم، نو څوک به چې لیدو ته راته ورته به ویل کیده، چې صحت یې ښه نه دی او د راوتلو یا کښیناستلو توان یې نشته بله ورځ یو اشنا مې راغی چې د خواره صحبت خاوند و او د هغه د خوړو خبرو خاطرات مانه وو هیرکړي.

نو هر څه مې چې وکړه د هغه له صحبتته مې زړه صبر نه شو کړای او په پتو سترگو یې مجلس ته ورغلم، هغه چې زه په دې حال ولیدم راته یې وویل: ډېره موده نه وې راغلی د دې ځای غومبسي هم درپسي خپه شوې وې او په سترگو یې ښکل کړې! که سپری فکر وکړي دا خبره، چې مونږ ولې چيچي او د څه د پاره دا کارکوي؟ مگر ادبي تعبیرات که څه هم واقعیت پکې نه وي، خو اثر پکې وي او ویلی شو، چې د دغه سپري لیده به هم په دغسي حال کې د همدغه راز خبرو په اثر کې وو او په حقیقت کې همدغه خبره د لیدو واسطه شوه.

دې راز خبروته باید سپری په بې اعتنایۍ ونه گوري، ځکه چې مونږ هر یو په مجلسونو کې په همدغسي خبرو هم خوشحالیږو او هم قانع کېږو، چې که څوک ورته د علم او علمي استدلال په عینکو گوري. د قناعت وړ به نه وي، مگر څوک پکې له قضاوت او حکمت نه کار نه اخلي او په پتو سترگو یې مني.

مشهوره ده، چې کوم وخت شېخ بوعلی سینا د بو سعید ابوالخیر په مجلس کې ناست و او څوک راغی چې سر مې خوږېږي، هغه یې په

دمولو شروع وکړه بوعلي سینا په خدا شو، بوسعيد ابوالخير ترې پوښتنه وکړه چې ولې خاندې؟ ده وويل چې د سر درد ښايي، چې د صفرا په اثر وي، نو دم يې څه چاره کولى شي؟ سعيد ابوالخير ورته يوه سخته خبره له خولې وايسته چې شيخ ډېر خپه او متاثر شو او بيا يې ورته وويل په تاغوندي لوى حکيم باندې يوه عادي کلمه دومره تاثير کوي، نو په دې سرې به ولې اسمالله اثر نه کوي شېخ چوپ شه او د دې خبرې په جواب کې يې هېڅ ونه شو ويلی. سرې چې د ابوسعيد ابوالخير په خبره کې غور کوي پوهېږي چې ده له ادبي استدلال څخه کار اخيستی، مگر ابوعلي غوندي يو لوى سرې پرې قانع شوى او د سعيد ابوالخير په نسبت يې ويلي دي: هغه څه چې زه پرې پوهېږم دى يې وينې.

په دې کې څه شک نشته چې دمونه ډېر تاثير لري او ډېر خلق پرې سمدلاسه جوړېږي، مگر دغه دليل دعلم و منطق په لحاظ د بحث ډېر مجال لري، خو ادبي دلايل يې بحثه منل کېږي او هغه جدل چې په علمي براهينو کې کېږي دلته نه کېږي.

خطابې مقام دا امتياز پيدا کړى، چې څوک به يې د خبرو ترديد نه کوي او هرڅه به يې اوري، په شعر او ادب کې ډېرې خبرې شته چې څوک يې د عمل و منطق له مخې اثبات نه شي کولى، مگر د دې لامله چې منکر او معترض نه لري، نو سرې ورته مسلمان ويلی شي.

د رحمان بابا دا بیت:

باد چې ستا په زلفو باندې نیت د پرېشانی کړ
ځکه یې گردونه د جهان واړه په سر دي

د واقعیت او حقیقت په لحاظ هماغسې خبره ده لکه د غومبسو چیچلو په نسبت چې د مخه تېره شوه، ځکه چې دلته هم د باد په سر د جهان گردونه کېدل د دې د پاره چې زلفې پرېشانوي، د شاعر یو تصور دی، چې دی به یې هم په زړه کې نه مني، مگر د رحما بابا دیوان به په زرهاو تنو لوستی وي او هېڅ فکر به ورته د دې خبرې په تردید کې نه وي پیدا شوی، ځکه چې ادبي لذت یې سپری دغسې سوداگانو ته نه پرېږدي. په یوه بیت کې خوشحال خان خټک هم خپلې معشوقې ته وایي:

په ملال ملال کاته عاشقان وژني
ستا په سترگو کې چېرې دي د قصاب

مگر هېڅوک نه وایي چې په سترگو کې خو چېرې نه ځایېږي او که په سترگو کې چېرې وي، نو چې عاشقان وژني خو سترگې به مړې کړي، دا بیت سره له دغه اعتراضه چې هېڅوک یې نه شي کولی او نه یې کوي په اورېدونکو تاثیر کوي او د انتخاب وړ ورته ښکاري، د دې سبب

همدا دی چې شعر و ادب بېل ځای لري او څوک ورته په هغه سترگه نه گوري چې نورو خبرو ته گوري.

په شعر کې لکه چې خوشحال ویلي:

که په نظم کې کارگه او تپوس راوړي
هم د زړونو په بسکار گرځي لکه باز

تپوسان او کارغان د بازانو کار کوي، بلکې باز زړونه نه شي وړلی او دوی زړونه وړي.

په کومو خبرو کې چې د ادب مالگه گډه شي هغه په هر چا اثر کوي او هر څوک یې خوښوي. وایي چې د(هارون الرشید) دوه زامن وو، چې یو پرې ډېرگران و او بل لږ، چا ورځنې د سبب علت پوښتنه وکړه، پادشاه د هغه په مخکې خپل ناگران زوی راوغوښت، هلته څو دانې مسواکونه هم پراته وو، نو خپل دغه زوی ته یې وویل چې دا څه دي؟ هغه وویل:

(مساویک) یعنی مسواکونه، دی یې رخصت کړ او خپل گران زوی یې راوباله له هغه نه یې چې تپوس وکړ، هغه دا جمله استعمال نه کړه، ځکه چې دې جملې سره یې التباس درلود چې سړی چاته په عربي ووايي، چې ستا مساوي، یعنی کاف پکې خطابي شي او اضافي ترکیب شي.

نو خپل مقصد یې په بل راز ادا کړ او ویې ویل چې مفرد یې (مسواک) دی، پادشاه هغه سپړي ته وویل چې اوس خوبه د دواړو په فرق پوه شوی یې. له دې واقعي او دې جواب څخه معلومېږي چې د پادشاه یو زوی ادیب و او په ادبي دقایقو له هغه بل نه پوهیده، ځکه ورته گران و.

وگورئ! ادب او ادبي خبرې په زامنو کې هم فرق راولي او د پلار په نظر کې هم یو زوی له بل څخه ښه کوي.

له کوم با ادبه سپړي نه چاپوښتنه وکړه چې ته لوی یې که فلانکی؟ ده په ځواب کې وویل چې زما کلونه له هغه نه زیات دي او داسې یې ونه ویل چې زه تر هغه لوی يم، ځکه چې ځانته لوی ویل ورته مناسب نه ښکارېده.

دا خبره البته څه علمي او فلسفي قیمت نه لري، مگر په خپل ادبي قیمت په کتابونو کې ژوندی پاته شوه او د زمانې یادونو وې نه وړله.

په یوه ښه سپړي چا څو اعتراضه وکړه او ورته یې وویل چې انگور خو پاک او حلال دي او د انگورو اوبه هم پاکې دي، نو شراب ولې ناپاک او نجس دي؟ بل دا چې سپړی که څه په سترگو نه ویني نو څه پوهېږي چې هغه شته (غرض یې له خدای څخه انکار و) دریم اعتراض یې دا و، چې کارونه خو ټول تقدیر کوي او هر څه چې چاته مقرر وي هغه رسیږي، نو یو سپړی ولې د چا په وژلو قصاص کېږي او ملامتېږي؟ د ښه

سړې په مخکې یوه خښته پرته وه هغه یې را واخیسته او دی یې پرې وویشت، سړی ولاړه عرض یې وکړ او د هغه وخت حاکم دی راوغوښت، چې که تا د ده جواب نه شو ویلی، نو په خښته دې ولې ویشته او ولې دې ژوبلاوه؟

ښه سړي ورته وویل: ما خو نورڅه نه دي کړي او د ده درې واړو سوالونو ځواب مې ورکړی دی.

دی وایي انگور او د انگورو اوبه پاکې دي، نو شراب ولې مردار دي، ما دې پوه کړ چې دغه خښته خو له خاورو او اوبو جوړه شوه که دې څوک په خاورو یا په اوبو وولي نه ژوبلېږي که خاورې او اوبه یو ځای کړي او خټه شي، نو په خټه هم څوک نه دي ژوبل شوي، مگر چې لمر ته یې کېږدي او وچې شي، نو بیا سړی ژوبلوي. بل دی وایي چې کارونه، خو ټول تقدیر کوي نو یو سړی ولې په بل ملامتېږي؟ د ده ژوبلیده خو هم د تقدیر کار و دی ولې زما دلاسه عرض او شکایت کوي. داچې وایي څه چې سړی په سترگو نه ویني هغه نشته، نو دغه درد چې دی ورځنې فریاد کوي دا خو هم څوک په سترگه نه ویني.

په دې خبرو حاکم هم قانع شو او عارض هم نور څه ونه شوه ویلی، مگر چې سړی گوري دا ځوابونه ادبي دي او دغه ښه سړي که د علم و فلسفې په اساس ورسره بحث کړی وای ښایي چې هغه یې دومره ژر نه وای قانع کړی او نه یې ځان دغسې په اسانه خلاص کړی وای.

یوه بل چا قصه کوله چې زه یوه ورځ د یوه حاکم په حضور کې ناست وم، چې یو سړی راغی او د چاله لاسه یې په سر خاورې باد کړې، حاکم ته د ده عرض یې اساسه معلوم شو چې دی دروغ وایي او په ناحقه عرضونه کوي، نو حکم یې وکړ چې ویې وهی! سړي چې په مخ خپېرې وخورې بیا را وړاندې شو او ویې ویل: حاکم صاحب!

تا چې په مخ خپېره راکړه
له اوبنکو ډکې سترگې چاته وپرومه

د دې لنډۍ په اورېدو د حاکم وضعیت او فکر بدل شو او امر یې وکړ، چې د ده په عرض کې دې غور او تحقیق وشي.

د ادب تاثیر په اسلامي فقه او دیني احکامو کې:

ادب او ادبي فنون خو د هر علم او هرې پوهې د پاره یوه ښه وسیله ده بشر په علم و معرفت کې اصلي او اساسي برخه لري، مگر په دیني احکامو او مسایلو کې یې دومره تاثیر وینو، چې ټوله فقه راته یو ادبي استنباط معلومېږي.

که چېرې د اسلام علماو ادبي قوانین نه وای کشف کړی او په ادبي اجتهاداتو نه وای موفق شوي هېڅکله به څوک د قران کریم په اسرارو او معانیو نه وو پوه شوي او دغه موجوده تفاسیر به میدان ته نه وو راوتلي. د قران اعجاز او فصاحت، بلاغت به چاته نه ومعلوم، اسلامي

فقه به نه وه تدوین شوي فرايض او واجبات به له مستحباتو او مباحاتو چا نه وو بېل کړي، هغه اوامر چې يوازې اباحت ترې معلومېږي او هغه امرونه، چې د سوال و جواب د پاره دي دواړه به يو راز گڼل کېده او د ډېرو حقایقو په مخ به پرده پرته وه. همدغه ادبي اصول او قوانین دي، چې خلک يې د خدای د کتاب په فصاحت و بلاغت وپوهول او د خدای احکام يې ور ښوول، د اصول الفقه، اصول البيان، اصول البلاغت، فقه اللغه او صرفي او نحوي مسایلو په مرسته يې معنی ته لار پيدا کړه او د فکر او اجتهاد خاوندان پيدا شول.

هر کله چې زموږ ديني کتاب (قرآن کریم) د فصاحت او بلاغت له حیثه د اعجاز حد ته رسېدلی او زموږ ښکلی رسول (ص) هم افصح العرب بلل کېږي، نو د دغسې کتاب او دغه راز پیغمبر په وینا پوره پوهېدل ډېره ادبي پوهه غواړي او هر څومره، چې څوک د ادب په دقایقو زیات پوه شي، هوغومره د قرآن په شاعرانو او عباراتو، دالتونو او اقتضاتو ښه پوهېږي او په نبوي احادیثو کې بصیرت پیدا کوي. که موږ اصول الفقه په غور وگورو، بې له ادبي مسایلو چې په نصوصو پورې تعلق او اختصاص لري، بل شی نه دی. که چېرې د دین امامان له عربي لغت او ادب سره پوره نه وای آشنا، دغه صحیح اجتهادونه به نه وو شوي.

په اصول الفقه کې د شرعي احکامو پېژندل په څلورو تقسیمونو پورې اړه لري:

اول تقسیم: د لفظ په اعتبار دی د صیغې او لغت له حیثه چې اقسام یې دا دي: خاص، عام، مشترک، ماول، دا تقسیم د کلمې په اصل وضع پورې تعلق لري.

دوهم تقسیم: د معنی د ظهور او خفا په اعتبار دی، چې هریو(ظهور - خفا) څلور څلور قسمونه لري:

د ظهور اقسام: ظاهر، نص، مفسر، محکم.

د خفا اقسام: خفي، مشکل، مجمل، متشابه.

درېم تقسیم: د لفظ د استعمال په اعتبار دی اقسام یې دا دي:

حقیقت، مجاز، صریح، کنایه.

څلورم تقسیم: د مراد او مقصد پېژندلو اعتبار دی چې قسمونه یې دا

دي: عبارت د نص، اشارت د نص، دلالت د نص، اقتضا د نص (۱)

لومړی او درېم تقسیم په کلمه پورې تعلق لري او دوهم د څلورم په کلام پورې. وروسته تر دغو تقسیماتو اوس د مثال په ډول د ځینو اقسامو تاثیر او اغېزه په فقه او احکامو کې د اختصار په ډول ښیو.

حقیقت او مجاز: حقیقت په درې ډوله دی: متعذر حقیقت، مهجور حقیقت، متعارف حقیقت، که چېرې د یوه لفظ حقیقي معنی متعذره یا مهجوره وي د ټولو په اتفاق مجاز مراد پېړي نه حقیقت^۱

نوکه یو سپری قسم و خوري، چې زه به د فلانکي کره قدم کښېږدم او بیا د هغه کاله ته په اس سپور نوځي قسم پرې اوړي، که څه هم حقیقتاً یې قدم نه دی ایښی که چېرې له دروازې نه قدم دننه کړي او بې له دېنه چې نوځي هغه کره قدم کښېږدي قسم پرې نه اوړي که څه هم حقیقتاً یې قدم ورکړه ایښې دی، ځکه چې دلته له قدم ایښودلو نه مجازي معنی مراد پېړي چې ننوتل دي نه قدم ایښودل، نو حقیقت دلته عرفاً مهجور دی، همدغه شان په دې حدیث کې (لاتبوعوالدرهم بالدرهمین ولاالصاع بالصاعین) چې یوه روپی په دوو روپو او یوه پیمانانه په دوو پیمانانو خرڅول منع شوي دي. د پیمانې حقیقي معنی متروکه ده او غرض ورځنې د یوې پیمانې او دوه پیمانانو غله ده، نو که څوک د لرگي یا د کوم بل شي یوه کونډۍ او کاسه په دوو باندې خرڅوي سود او ربا ورته نه ویل کېږي، ځکه چې له یوه لفظ څخه به یوه حال کې حقیقي او مجازي دواړه معناوې نه مراد پېړي.

که یو لفظ مستعمل حقیقت لري او په مقابل کې یې متعارف مجاز نه وي موجود د ټولو په اتفاق حقیقت مراد دی نه مجاز او که متعارف هم

(۱) هرکله چې ددغو ټولو تفصیل زښت ډېر اوږد پېړي او په دغسې ضمني بحث کې نشي راتلای، نو له ټول تفصیل څخه به یې صرف نظر شو.

دی، نو امام ابوحنیفه رح وایي چې حقیقت اولی دی او د امام محمد او ابو یوسف په نزد د مجاز په عموم باندې عمل کېږي.

د دوی اختلاف هلته معلومېږي چې یو سړی قسم یاد کړي چې زه دغه غنم نه خورم او بیایې نینې یا ډوډۍ وڅوري، نو د امام ابوحنیفه په نزد د نینو په خوراک حانث کېږي او د ډوډۍ متعارف مجاز دی، نو دی حقیقت ته په مجاز باندې ترجیح ورکوي، مگر د هغو دوو نورو امامانو په نزد د دواړو خوراک د مجاز د عموم په ډول حانث کېږي.

صريح او کنایه:

صريح هغه لفظ دی چې معنی یې څرگنده او ښکاره وي او کنایه هغه کلمه ده چې معنی یې څه قدرته پټه وي، د فقه په احکامو کې دا دوه لفظونه ډېر فرق لري، که صريح الفاظ د چاله خولې ووځي لکه طلاق او عتاق که د ټوکو په قسم وي او که په زړه کې یې کوم بل مطلب نیولي وي هم خپل کار کوي او طلاق یا عتاق واقع کېږي او نیت ته هېڅ ضرورت نشته، مگر په کنایاتو کې نېت یا د حال دلالت ضرور دی، که یو سړی په غلا(سرقد) یا زنا اقرار وکړي، نو د دې لامله چې دا الفاظ صريح دي حد کېږي، یعنې د غلا په اقرار یې که له لسو روپو کمه نه وي لاس غوڅېږي او په دې بل اقرار په ډرو کېږي یا سنگسارېږي، مگر که د زنا د کلمې په عوض جماع ووايي یا د غلا او سرقي په ځای (مثلاً)

ووايې چې جماع هسې یو ځای کېدو معنی هم لري او اخیستل هم ډېر ډولونه لري او احتمال لري چې په بیع به یې ورته اخیستي وي.

ظاهر نص، مفسر محکم:

هغه کلام چې مراد یې ښکاره وي او تامل او پوښتنې ته پکې حاجت نه وي او له صیغې څخه مطلب او مراد معلومېږي ظاهر ورته ویل کېږي او نص هغه وي چې له ظاهر نه پکې وضاحت زیات وي.

که څوک ووايي: ماته چې د کلي خلک راغله، نو احمد مې ولید. دلته د کلي د خلکو راتګ یوه ظاهره خبره ده چې څه خفا نه لري، مګر د احمد لیدل نصي بلل کېږي، ځکه چې دلته علاوه د معنی په ښکاره والي د کلام صوق هم د احمد د لیدلو خوا ته دی او خبره اصلاً د همدغه مطلب د پاره روانه شوې ده.

مفسر هغه کلام دی چې له نص نه هم پکې زیات وضاحت وي او د تاویل و تخصیص احتمال پکې هېڅ نه وي موجود لکه دا ایت: ((فسجد الملكة کلهم اجمعون)) په دې ایت کې د ملایکو سجده کول ظاهر بلل کېږي، مګر د ادم علیه السلام تعظیم پکې نص دی ځکه چې د کلام سیاق د همدغه تعظیم د بیان د پاره دی، یعنې همدغه تعظیم بیانول پکې اصلي مقصد دی.

هرکله چې ((فسجد الملكة)) وویل شوه دا احتمال پیدا شو، چې ټولو ملایکو به سجده کړې وي او که ځینو؟ ځکه چې د جمع اطلاق په درې تنو او دوو باندې لاهم کله کله کیږي بل دا احتمال هم و، چې هرې ملاکې به یوازې یوازې ورته سجده کړې وي که ټولو به یو ځای سر په ځمکه ایښی وي؟ چې ((کلهم اجمعون)) وویل شوه دغه احتمالات رفع او کلام مفسر شو (۱)

که چېرې د دغو درې قسمو (ظاهر، نص، مفسر) یو له بله تعارض پېښ شي، نو مفسر په نص او نص په ظاهر قوي دی، لکه په دې دوو آیاتو کې:

((واحل لكم ماوراءالحکم ان تبغوا بما موالکم))، ((فانکحوا ما طاب لکم من النسائم نپی وثلث ورباع)) چې په لومړي ایت کې بې له محرماتو چې په ایت کې د مخه ذکر شوي دي د نورو بنځو روا والی هر څو چې وي د عدد له تعیینه ترې معلومېږي او دوهم ایت له څلورو نه زیاتې نه رواکوي، نو دلته د دواړو آیاتو مقابله راغله، مگر د دې لامله چې دوهم نص او لومړی ظاهر دی دا حکم په هغه زورور شو او له څلورو نه تجاوز نه دی روا.

د استثنا بحث:

د دین د مجتهدینو اکثر مذهبي اختلافات په ادبي اختلاف مین وي چې یو له دغسې اختلافونو څخه د استثنا بحث دی، په دې بحث کې د

امام اعظم (ابوحنيفه) او امام شافعي رحمة الله على هما ترمنځ اختلاف دی.

امام اعظم صاحب وایي که یو سپری اقرار وکړي، چې په ما باندې د فلانکي سل روپۍ دي، مگر لس کمې نو دا کلام په حقیقت کې داسې دی، لکه چې ده ویلي دي د فلانکي پر ما باندې نوي روپۍ دي، یعنې لکه چې په لسو باندې بیخي له اصله اقرار نه وي شوی اما شافعي صاحب وایي چې نه، ده یو ځل په سلو اقرار کړی وروسته یې لس د جگړې او معارضي په ډول ترېنه کمې کړي.

دا اختلاف بنایي چې ځینو کسانو ته لکه یوه لفظي نزاع داسې ښکاره شي، مگر په شرعي احکامو او د قران کریم په تفسیر کې دخل او تاثیر لري شافعي (رح) وایي: که مونږ استثناً داسې وگڼو لکه چې په مستثنا بیخي اقرار نه وي شوی، نو د توحید د کلمې (لااله الله) معنی به داسې شي، چې نور خدایان نشته، یعنې د نورو خدایانو نفي به یې معنی شي او اثبات به پکې را نه شي، مگر که مستثنی د معارضې په ډول له مستثنی منه څخه جلا کړو معنی به یې داسې شي: نور خدایان نشته، مگر یو خدای شته، نو هم نه نفي شي او هم به اثبات شي امام اعظم صاحب په ځواب کې وایي، چې په کلمه توحید کې مقصد د نورو خدایانو نفي ده، ځکه چې د خدای په وجود، خو مشرکان هم قایل دي، مگر شریکان ورسره پیداکوي او که مونږ په استثنا کې په معارضه قایل

شو، چې لومړی په ټولو حکم وکړو بیا مستثنا ورځنې وباسو، نو په دې ایت کې ((فلبث فیهم الف سنة الا خمسين عاما)) چې خدای پاک فرمایي:

نوح علیه السلام په خپل قوم کې پنځوس کم زرکاله تېر کړه که اول په زرو کالو حکم وکړو او بیا پنځوس ترینه وباسو د خدای په کلام کې به کذب راشي (نعوذ بالله منها)) همدغه د استثنا په مساله کې یو بل ځای هم دا دواړه امامان اختلاف لري که یو سړی ووايي، چې په ما باندې زر روپۍ د احمد دي، زر د محمود دي زر د زید دي، مگر سل کمې. امام شافعي صاحب وایي چې د هر یوه لکه شرط چې له هر یوه معطوف سره تعلق پیدا کوي دغسې استثناء هم ده، مگر امام اعظم صاحب وایي چې سل روپۍ یوازې له وروستي سړي څخه کمېږي او شرط او استثنا یو له بله فرق لري، ځکه چې که د شرط په ډول سړی ووايي زه به یوه میاشت روژې ونیسم یو ځل به پسه خیرات کړم، یو ځل به قران ختم کړم که فلانکی راغی، نو شرط له درې واړو جملو سره تعلق پیدا کوي، مگر استثنا یو له بله فرق لري، ځکه چې که د شرط په ډول سړی ووايي زه به یوه میاشت روژې ونیسم یو ځل به پسه خیرات کړم یو ځل به قران ختم کړم که فلانکی راغی، نو شرط له درې واړو جملو سره تعلق پیدا کوي، مگر استثنا هغسې نه ده او بېل حکم لري دا بحث د دوی ترمنځ د عربي ادب به لحاظ ډېر دقیق نکات لري، چې نور بحث پکې د طوالت موجب گرځي.

لغوي تدقيق:

لغوي تدقيق هم په ديني احكامو كې ډېر تاثير كړی دی، چې د نمونې په ډول يې دا څومثالو يوځای نه بښيو:

په دې ايت كې ((ولاتقل لهمااف)) چې خدای پاک د مور پلار په حق كې ((اف)) ويل منع كړه. د لغوي تدقيق خاوندان په دې پوه شول چې له دې كلمې څخه غرض اذيت او ضرر دی، ځكه چې دا معنی په دې لغت كې پرته ده او اهل لغت پرې پوهېږي، نو د دغه لغت په تقاضا په همدغه ايت د مور و پلار وهل او رټل هم منع شول، ځكه چې په دې كې اذی او ضرر لازيات دي، مگر كه په كوم قوم كې د(اف) كلمه د خوشحالتيا د پاره استعمالېږي او څه ضرر پكې نه وي، نو بيا اف ويل څه گناه نه لري.

په عربي كې د (لحم) كلمه چې په پښتو يې غوښه بولي له (التحام) څخه مشتقه ده څوك، چې په دغه ژبه كې د لغوي ذوق خاوند دی هغه پوهېږي چې په دې كلمه كې د شدت او قوت معنی پرته ده، چې هغه معنی د كب (ماهي) په غوښه كې نشته، نو كه څوك قسم و خوري چې زه (لحم) (۱) نه خورم او بيا كب و خوري قسم پرې نه اوږي، ځكه چې دې ته د لغوي تدقيق په لحاظ لحم نه ويل كېږي (۲)

همدغه شان كه كوم عرب ووايي چې زه (فاكهة) نه خورم او بيا انگور خوري، ده فكهه چې مونږ ورته ميوه وايو نه ده خوړلې ځكه چې په

عربي کې فاکهه د خوراک هغو شيانو ته وايي چې تلذذ پکې وي او غذا نه وي، نو د دې لامله چې په انگور کې غذايت شته له فاکهې څخه د لغوي تحقيق په لحاظ وځي.

فقهې مسالې له ادبي مسایلو بيان او معانې يا نورو ادبي علومو او فنونو سره داسې تاوې راتاوې دي، چې څوک يې يو له بله نه شي بيلولی او د همدغسې قوي ارتباط په اثر کې ویلی شو، چې د اسلامي فقهې زياته برخه له هغو ادبي تدقیقاتو راوتلې ده چې د دين امامانو او عالمانو په عربي لغت او ادب کې کړي دي.

که څوک غواړي، چې د خدای په کلام پوه شي په فقه کې د بصيرت پيدا کړي او د احکامو فلسفه ورمعلومه شي بايد ادیب شی او په ادبي دقایقو وپوهېږي په کلماتو کې عام و خاص، مشترک و مسوول، حقیقت و مجاز صریح و کنایه وپېژني، د کلام سیاق و سباق، د ظهور او خفا مراتب ورمعلوم شي. د نص په عبارت او اشارت دلالت و اقتضا پوه شي او په استعاراتو کې بینایي پيدا کړي. همدغه سبب دی چې له ديني پوهې سره ادبي پوهه هم تړلې ده او يو بینا فقیه هېڅکله له ادب او ادبي علومو نه شي مستغني کيدای. که دغه احتیاج او دغه تلازم په تفصیل سره وښودل شي يو کتاب پرې ډکېږي او په دغسې فصل يا باب کې نه ځایېږي، ځکه په همدغومره لږ بحث اکتفا کوم.

د ابن زبيري د اعتراض ځواب:

د دې ایت په استناد (انکم وماتعبدون حسب جهنم) ابن زبيري د اعتراض په ډول د رسول الله صلی الله علیه وسلم په حضور کې وویل:

چې عیسی (ع) او عزیر (ع) ته خو هم عبادت شوی دی، نو دوی به هم په اور سوځي؟ رسول الله (ص) ورته په جواب کې وویل: (ما اجهلک بلغة قومک) یعنی ولې د خپل قوم په ژبه نه پوهېږي او د دې امتیاز نه شې کولی چې (ما) په (ما تعبدون) کې د غیر ذوی العقول د پاره استعمالېږي او د ذوی العقول د پاره په ژبه کې (من) استعمالېږي، نو دلته غرض بوتان او اصنام دي.

وگورئ په دې ځای کې زمونږ پېغمبر د دې اعتراض ځواب د ادب په اصولو او د لغت د تدقیق په اساس څنگه ښه کړی دی او په دغسې ادبي دقایقو پوهېدل د قران په لحاظ څومره ضرور دي. دغه راز ادبي پوهه معرفت کې ډېره اغېزه لري او معلومېږي چې د ډېرو دیني مسایلو نیلي او ریښې ورپورې تړلي دي.

د ادب بڼه او گانه:

په یوه ادبي کلام او شعر کې دوه ډوله ښکلیتوب وینو چې یو د ادب په معنوي او حقیقي پیکر او صورت کې ځای لري بل یې په لباس او زیور کې. دا دوه جماله باید یو له بله وپېژندل شي او هر یو د خپل قیمت په لحاظ اهمیت ولري ځینې اشخاص ښایي، چې یوازې په

رنگینو الفاظو او دکلام په اقسامو باندې لوبې کول ادب وبولي، مگر د ادب بنیاد د معنا په لحاظ په نورو شیانو ولاړ دی، چې عواطف او احساسات، خیال او تمثیل یې بولي، پخوانیو ادباو او د ادب مبصرینو او منقدینو د ادب د پاره څه احکام او اصول مقرر کړي دي، چې باید کلمات او د کلماتو ترکیب له هغو مقرراتو سره سم وي او کلام هم د دوی د موضوعه اصولو په قرار د بیان و بدیع په زیور او گانه بنایسته شي.

په دې کې هېڅ شک نشته چې دا شیان د کلام په محاسبو کې تاثیر لري او څوک چې په ادب باندې بحث کوي او ادبي خصایص بیانوي ضرور به په دغو ادبي اصولو او احکامو هم بحث کوي، مگر حقیقي ادب د اوسني پوهانو په نظر کې بل شی دی او څه چې پخوانو ورته په ډېره اعتنا او مقصودي نظر کتل دوی ورته د اداتو او ادواتو په نظرگوري.

اوس خلک د ادب ذاتیاتو او ذاتي خصایصوته ډېر اهمیت ورکوي او پخوا د ادب حلیه او گانه ډېره له نظر لاندې وه. که څوک د اوسني او پخواني ادب فرق د اسلوب په ضعف او تانت باندې کوي دا فرق صحیح نه دی، ځکه چې په دواړو کې ضعف او متانت پیدا کولی شو، د دې دوو ډولو ادب صحیح فرق دا دی، هغه څه چې په پخواني ادب کې غایه وه اوس واسطه گڼل کېږي، یعنې لفظي او معنوي صنایع چې په قدیم ادب کې د غایې په حیث لیدل کېده اوس د واسطې حیث لري او په

ادب کې نسبت پخوا ته د کایناتو او حیات خفا یا او دقایق په وسیع او اصلي نظر کتل کېږي.

څه ادبي فنون او ادبي مسایل چې په بیان وېدیع او معاني کې ورڅخه بحث کېږي هغه ټول د فصاحت او بلاغت له عنوان لاندې راځي او همدغه دوه شیه اصلي او اساسي بلل کېږي.

فصاحت: د ظهور او څرگند والي په معنی دي او هر کلمه یا کلام چې مطلب او معنی یې ښکاره وي فصیحه کلمه او فصیح کلام ورته ویلی شو. د دغسې کلام ویونکي ته هم فصیح ویل کېږي، یعنی فصاحت یو صفت دی چې کلمه، کلام، متکلم درې واړه پرې ستایلی شو، دکلمې فصاحت دا دی چې غیر مانوسه او له لغوي قیاسه مخالفه نه وي او حروف یې هم تنافر ونه لري، نو کومه کلمه چې په ژبه کې مانوسه نه وي او استعمال یې نادر وي لکه: بژه کیدل غیر فصیحه کلمه ورته ویلی شو همدغه شان (واخاني) (وکاني) د (واخلي) په ځای د دې لامله چې له لغوي او صرفي قانونه مخالفت لري غیرفصیح الفاظ دي، د حروفو تنافر او ثقل په صحیح ذوق معلومېږي او کم معین قانون ورته نه شو ټاکلی.

د کلام فصاحت دا دی چې له فصیحو کلماتو یې ترکیب راغلی وي او دغه ترکیب په نحوي قانون برابر وي او څه ضعف و نقصان یې په تالیف کې نه وي، یعنی لکه چې د کلمې په فصاحت کې له صرفي او لغوي

قانون سره مطابقت لازم دی دغسې په کلام کې هم د نحوې قانون مراعات ضرور دی.

که چېرې کوم کلام په ترکیب او تالیف کې څه نقصان ولري یا یې کومه کلمه په مقصودې معنی واضح دلالت نه کوي، نو په کلام کې تعقید پیدا کېږي او معنی یې مبهمه کېږي، یعنې د فصیح کلام له تعریفه وځي.

د فصیح کلام په تعریف کې ځینې دا ټکي هم زیاتوي چې باید بې فایدي تکرار پکې نه وي.

بلاغت:

د بلاغت لغوي معنی اخر و انتها ته رسېدل دي، نوکه څوک په خپل عبارت او خپله وینا د خپل مقصد او مراد انتهايي حد ته ورسېږي دا هم بلاغت بلل کېږي او د ادب په اصطلاح همدغه د بلاغت معنی ده.

بلاغت د کلام او متکلم صفت کېدی شي، مگر یوې کلمې ته بلیغه کلمه نه ویل کېږي د فصاحت او بلاغت بل فرق دا دی چې د فصاحت رجع لفظ ته ده او د بلاغت معنی ته په هر بلیغ کلام کې ارومرو فصاحت موجود وي او بې فصاحت یوه کلام ته بلیغ نه شي ویلی، مگر بلاغت له فصاحت سره نه دی تړلی او بې بلاغته هم فصاحت

موجودېدلی شي او دا دواړه د بسیط او مرکب مثال لري یا لکه جنس او نوعه داسې دي.

د بلاغت په تعریف کې ویل شوي چې بلاغت دیوه کلام مطابقت دی له مقتضای حال سره، یعنی هغه کلام چې له محل او موقع د مخاطب او ویونکي له حال سره سم او مناسب وي هغه بلیغ کلام دی. د دې لامله چې د فصاحت او بلاغت بحث د ټولو ادبي فنونو په بحث کې شامل دي او مستقل کتاب غواړي او په دې باب کې څه لیکل شوي هم دي، نو دغه د ادب د گانې برخه (ادبي فنون او صنایع) پرېږدو او د ادب په بڼه او اصلي وجود څه خبرې کوو.

اوسني ادیبان او ادب څیړونکي په ادب کې اصلي او جوهری شيان لکه د مخه وویل شوه عواطف او احساسات، تخیل او تمثیل گڼي او د شعر او ادب تاثیر او اغیزه هم په همدغو شيانو کې گوري نه په صنایعو کې.

عواطف:

عاطفه هغه داخلي قوه ده، چې په نفس کې تاثیر لري او نفسونه متاثر کوي، مگر دا هم باید ووايو چې ټول هغه شيان چې په نفس اثر کوي حقيقي ادب یې نه شو بللی، ځکه چې ځینې شاعران او خطیبان چې عمومي امیال ور معلوم دي د عوامو په شعور لوبې کوي او د ځینو کلماتو په استعمال لکه: وطنیت، ملیت، قومي لوړتیا... د دوی

احساسات راوینسوي او متاثر کوي يې، مگر دا تاثیر د اني اقتضاتو تابع وي، نو چې هغه اقتضات بل راز شي د دوی وينا بيا هېڅ قیمت نه لري او في الحاله له اعتباره لوېږي، دغه راز عواطف چې يو ټينگ حقيقي اساس نه لري د بليغ ادب ممیزه نه شي کېدای، نو په عواطفو کې خو شیه ضرور دي چې دلته پرې بحث کوو.

د عواطفو صدق:

د عاطفې صدق دا دی، عاطفه یو حقيقي اساس ولري او د شاعر د زړه غږ وي. که په یو شعر کې دا شی نه وي، نو ساړه تشبیهات، پیکه توصیفونه، تکلفي مبالغې څه تاثیر نه لري او ذوق ورځنې نفرت کوي.

بليغ او عالي ادب کله چې ځینې کسان گومان کوي په وهم او کذب نه دی، بلکې د عواطفو په صدق مېني دی. که تاسې یو غزل را وځلئ چې شاعر پکې د زړه په شعور د جمال لوړو مدارجو ته رسېدلی وي او د عاطفې صداقت پکې وي او له یوه بل غزل سره یې مقایسه کړئ، چې په تکلف او تصنع جوړ شوی وي او له مبالغو نه ډک وي رښتیاڼي عواطف پکې نه وي او محض لفاظي وي، درته معلومه به شي چې د تاثیر په لحاظ د ځمکې او اسمان قدر فرق لري.

د ځینو عروضي شاعرانو ځینې اشعار چې د ادبي صنعتونو، تشبیهاتو او استعارو زور پکې لیده شي او له مبالغو نه ډک وي هغو ملي سندرو قدر ته خوند او تاثیر نه لري، چې شاعرانو جوړې کړي او

دېرې ساده وي، ځکه چې په دې راز سندرو کې یوه صادقه مینه، یو رښتیني جوش او عواطف موجود وي، چې په زړونو اثر کوي.

د مثال په ډول دا دوه نمونې وگورئ:

لومړۍ نمونه چې له صنعت او تشبیه پکې کار اخیستل شوی: (۱)

روغ به نه شم بي وصاله راشه کښینه
شه خبر زماله حاله راشه کښینه
اخر کړی دی فرار رم سر شتانو
د وحشت په خوی غزاله راشه کښینه
په مراد د عندلیب بي وفا گله
جلوه گر شوي پس له کاله راشه کښینه
زه ارام لکه بسمل په پرهار مومم
د خپل یار شام وهلاله راشه کښینه
نازکي د یار د طبع کړه موزونه
ای شیدا نازکخیاله راشه کښینه

دوهمه نمونه د ملي سندري یوه ټوټه:

نن زما د پاره ته امپل په غاړه راځه
له هوسه غورځوه لستوني دواړه راځه
په کالو چې ځان سنبال کړي زینت ناکه شي
ته له نورو بخونو زیاته بڼیوه ناکه شي

د عاشقو لړمانه لره قصابه شې
نن زما د پاره ته امپل په غاړه راځه
لله هوسه.....

چې بورجل لره راځي عالم خبر که ته
په زلفانو ورته پورې مېنک عنبر که ته
يو ځلي خو په عجم ځان برابر که ته
چې موزي کره شوې بنده ژاړه ژاړه راځه
نن زما د پاره ته امپل په غاړه راځه
لله هوسه.....

وگورئ! په دې دوه نمونه کې يوه ارزو او يو هوس ليدل کېږي په
لومړۍ نمونه کې شاعر خپلې معشوقې ته وايي، چې راشه کښينه او
په دوهمه نمونه کې ورته وايي چې امپل په غاړه او په ډېر هوس راځه!
مگر دوهم اواز، چې د زړه غږ دی ډېر خوږ لگي او يو بل شان اثر لري.

لومړنی شاعر له خپلې نازکخيالی کار اخلي او خپلې محبوبې ته رم
سرشته غزال، بې وفا گل، د خمو ابرو او شهلا سترگو لرونکې او شام و
هلاک وايي او خپله ځان ورته بسمل معرفي کوي، مگر سره له دې ټولو
تشبیهاتو او استعارو بې له دې نه چې ووايو په دې شعر کې يو مېړاوی
بې روحه جمال پروت دی، نور به څه ووايو.

په دوهم شعر کې چې یو ه رښتیاڼی ارزو او حقیقي عاطفه موجوده ده او له ساختګي خبرو نه کارنه دی اخیستل شوی لکه هر څه چې زړه غوښتي دي هغه ویل شوي. شعر یو مستي او جذابیت پیدا کړی او په عواطفو کې تحریک پیدا کوي.

یو شاعر باید په دې پوه شي چې شعر او غزل د زړه له ارزو او احساسه د اثر اقتباس کوي نه له ادبي صنایعو او هماغه شعر په زړونو ډېره اغیزه کوي چې له زړه راوتلي وي، نو باید سړی زړه د شعر ماخذ وګڼي او له احساساتو او عواطفو، قلبي تمایلاتو او رښتیاڼیو جذباتو په کې کار واخلي. په دې صورت کې نو تشبیه او استعاره، تخیل و تمثیل هم روح پیدا کوي او په ادبي صنعتونو کې هم یو حقیقي کیف پیدا کېږي، مګر که سړی په شعر کې یوازې ادبي فنون استخدام کړي او بې له کوم قلبي تاثره رنگین الفاظ پیدا کوي او سره نښلوي یې نظم به جوړ شي، فن و صنعت به پکې وي، مګر د زړه متحس کولو او د بدیعي احساساتو د تحریک قوت به پکې نه وي.

همدغه ټکي ته (سرفلیپ سیدني) پریوتی دی چې وایي، ما غوښتل چې له خپل رښتیاڼي عشق نه یو غزل جوړ کړم او خپل ټول رنځونه پکې ځای کړم ګوندې زما په عزیز اشنا اثر وکړ او زړه سوی پکې پیدا کاندې په دې فکر راپاڅیدم څه بدیعي صنایع چې ذوق خوښول هغه مې مطالعه کړه کتابونه مې ولټول چې څه ښکلي کلمات او تعبیرات

پیدا کړم، کلمات په ډېر تکلیف پیدا کېدل او هر کلمه د ذوق انتخاب ته اړه وه، بدیعي صنعت چې د فطرت مولود و د دقت او مطالعې په مخکې یې ځای نه درلوده، د نورو بحرونه او اوزان او د موسیقي څپې ماته نا اشنا ایسېدې، چې کتل مې زما طبعي د فصیحي وینا توان نه درلود او سربې د عاجزۍ په میدان کېښېښود، قلم مې په غاښ کې او شونډې مې له قهره وچيچلې په دغه وخت کې راته ذوق وویل: لیونیه! خپل زړه ته رجوع وکړه او هرڅه چې وایي هغه لیکه! د دې نوموړي شاعر له وینا څخه هم پوره نه لتوي، چې ښکلي کلمات او تعبیرات پیدا کړي بې له دې نه چې قلم په غاښ کې او شونډې وچيچي نور څه لاس ته نه ورځي، مگر که زړه ته مراجعه وکړي او د زړه د وینا ریکارډ ثبت کړي هغه چې هر څه وي ساده خبرې وي که تشبیهات او استعارې وي په دواړو حالونو کې ورته شعر ویلی شو او تاثیر پکې وینو.

د مثال په ډول یو څو نور شعرونه هم وگورئ، چې په ځینو کې ادبي فنون دومره ډېر نشته او یوازې د همدې لامله چې د زړه نارې دي په زړه اثرکوي، مگر ځینې نور چې څه قدرته په تکلیف او د صنعت په زور جوړ شوي ښایست لري، خو دلبري او دلربايي نه لري:

لومړی قسم شعرونه: (۱)

په سرو لېانو دې پېزوان وهي ټالونه کنه
زلفې جالونه کنه

سترگې دې توري جلی - زلفې سمسوري جلی
ستا په تندي کې عجب خوندکا شنه خالونه کنه
زلفې جالونه کنه

وخت د بهار دی جلی - وطن گلزار دی جلی
راځه شا کړي ستا غمونه غرونه غرونه کنه
زلفې جالونه کنه

بې تامې تاب وي کله - په ما کې اب وي کله
ما په شا کړي ستا غمونه غرونه کنه
زلفې جالونه کنه

د باره خان خبرې - ذر و مرجان خبرې
زما د شعر نه قربان شه نور شعرونه کنه
زلفې جالونه کنه

(باره خان)

(۲)

چپې مې په زړه ځي د غم داسې داسې
ژوندون مې کړ تنگ ستا ستم داسې داسې
نه پاتې مجنون نه فرهاد نه شیرین شه
فنا شو په عشق کې عالم داسې داسې
سیلاب مې د اوبنکو په مخ ځي همپش
بهیږي له سترگو مې نم داسې داسې
مین دې د دریم ای ماه جبینې
کړیرم مدام خورم قسم داسې داسې
غماز مې پریباسي د غم په خندق کې
زه غواړم مدام ستا کرم داسې داسې
نوروزه! مشال د عمل ځانته بل کړه
شته ځای د خطر په تورتم داسې داسې
(نوروز)

(۳)

مسته په خندا د جینکو په مخکې میره ځي
خیال یې په چا نشته دی د ټول مالت کجیره ځي

مسته چې منگی په تندي کنبېږدي نېغه نېغه ځي
مخکې شي له نجونو گودر غاړې ته بېدریغه ځي
واړه عاشقان یې له دنیا څخه بې تېغه ځي
دا لکه کوتره له دې ټولو هوا گیره ځي

مه كوه خونكاري دومره كبر په خوارانو ته
رحم كرم بويه په بي وزلو عاشقانو ته
مه اخله ازار د كباب شوو پتنگانو ته
ودي سوم په شمع سرې لمبې مې د ضميره ځي

وه د نجونو ميري ته لا څومره لوی دماغ لري
زه د بني طوطي يم ته د سرو گلونو باغ لري
تا ته كتي نه شم په تندي كې بل چراغ لري
نجوني د مالت واړه دا ستا د وروسته څيره ځي

وخت د پسرلي دی وطن ټول د گل په څېر شنه
سخت ساعت د ژمي د هر چاله زرگي هير شنه

وړی چې بلبل و د گلاب په پرڅه سير شنه
نن د باغ په لوري هغه ستا اشنا خانميره ځي
(خان مير)

دوهم قسم اشعار چې دصنعت په زور جوړشوي:

(۱)

خط په مخ د صنم راغی که میاشت گیر شوه په هاله کې
دا یې غاښ په خوله کې زيب کا که ژاله شوه په لاله کې
هسي رنگ سحر جادو کا په نظر د شهلا سترگو

نه یې سیال په هند کې شته دی نه ثاني په بنگاله کې
لکه ونښلي مرغی چې په سست دام د سلو لومو
هسې زه پرېشانو زلفو کې ایستم په کشاله کې
دا زما له غمه شین زړه پکې خیال د یار د زلفو شونډو
هسې رنگ زیب و زینت کا لکه می په شنه پیاله کې
ما ویل عین گنه گل دی د غنچې په لمن نغښتي
که مې کوت یو گل اندام و پروت په سبزه دوشاله کې
سر تر پایه تیغ د هجر لکه ني سوری سوری کړم
ځکه یم مدام دا هسې په فریاد و په ناله کې
که یار غواړې هومره ژاړه خو درځي عبدالحمیده
دا په دا چې در مونده شي په دریاب نه په ناله کې
(حمید)

(۲)

دا حسینه پری مسسته په خوا راغله
که دې مخکې ته سپورمې د سما راغله
په روڼتوب زما د اوبښکو شبنم نه دی
غنچې خوله چې د گل رخ په خندا راغله
د جنون زنجیر مې پریووت وگردن ته

چې په زړه مې ستا د زلفو سودا راغله
 چې دې تیغ د غمزي واچاوه و څنگ ته
 زه هغه ساعت شوم پوه چې قضا راغله
 په ژړا به مې لمن لنډه وي دېره
 که څرگنده مې په سترگو شها راغله
 خانگل گل د مضمون ټول تر هسې حد کړ
 چې بلبله د فارسي په ژړا راغله
 (خانگل)

(۳)

دا په خوب کې رانېکاره شو د دلبر مخ
 که په ابر کې ښکاره شو د قمر مخ
 چې یې ولیده دا ستا جوهر د غاښو
 پټ له شرمه په خپل اب کې کړ گوهر مخ
 له حیا دې غټ مخ ته کتې نه شم
 کله لیده په خوړو سترگو شي د لمر مخ
 را په یاد چې دې د سرو شونډو خواږه کړم
 ټکوم لکه مگس عبث خپل سر مخ
 قلندر د مېرا هلته عاشق بوله
 که یې ونیو ستا بانو ته د ټټر مخ
 (قلندر)

له دې دوه ډوله اشعارو څخه به معلومه شوې وي چې ځینې شاعران د ځینو اشعارو په جوړولو کې لکه صنعتگران فکر کوي چې یوه کلمه له یوه ځایه او بله ځایه را پیدا کړي او پيوند یې کاندې، نو وروسته تر ډېرو فکرونو او کوښښونو یو نظم جوړ شي چې تکلف او صنعت پکې له ورا معلوم وي او لکه چې یو شاعر وايي:

هر که سخن را بسخن ضم کند
قطره ای از خون جگر کم کند

دا منظومه هم په ډېرې جگرخونۍ او ډېرو فکرونو جوړه شوې ده، نو دغسې شاعرته لکه چې خواجه حافظ وايي:

"صنعتگر است، اما طبع روان ندارد."

صنعتگر ویلي شو، مگر د روانې طبع خاوند یې نه شو بللی.

ځینې نور شاعران داسې وي چې دوی ته د جمال یا حقیقت پلوشه په یوه شي کې ځان ښکاره کړي یا یو بل نفسي او قوي عامل پیدا شي، نو عواطف او احساسات په جوش راشي او بې له څه بندش او تامله د زړه الهامات په خوله راځي. دا راز اشعار ساده وي او که رنگین په اورېدونکو اثر کوي، بلکې اثر نه چې سحر و جادو وي.

دغه راز شعرونه لکه چې په ملي سندرو کې وینو د دیوان د خاوندانو په اشعارو کې یې هم ډېرې نمونې مومو او د رحمان بابا او

حمید، د خوشحال او د عبدالقادر، د علي خان او ډېرو نورو شاعرانو په دیوانو کې ډېرسوزان او موثر شعرونه شته او دا څوک نه شي ویلی، چې عروضي اشعار له صادقو احساساتو او عواطفو خالي دي.

په ملي سندرو کې هم کله کله ډېر تشبیهات او استعارات وي، مگر سپرې پوهېږي چې په دې شعر کې سلاست او رواني، جوش او مستي عواطف او جذبات شته او د شاعر د زړه نغمه ده، د نموني په ډول دا څو بیتونه وگورئ:

یا تیک ستا په جبین دی
یا سترگه د ســبا ده
یا جام د چین ماچین دی
یا سپینه خوله زیبا ده

یا عطر د گلانو - یا ستا د مخ خولې دي
یا تورې د فولادو - یا سترگې د لیلې دي
یا کیف دی د شرابو - یا بنگ د بنگالي دي
یا هجر سختین دی - یا تبه یا وباده

یابغ د ښکلو گلو - یا ستا ښکلی کاکل دی
اوازي د بلبلو - یا زړه د حمید گل دی
یا تبغ د غوڅولو - یا ستا خوني چارگل دی
یا دا مرغه زرین دی - یا هغه محبوبا ده
(حمیدگل)

بې له دغسې ملي اشعارو چې په ملي اوزانو کې ویل شوي دي په
عروضي اشعارو کې هم ډېر ساده او بې تکلفه اشعار مومو، چې د زړه له
تاثیره پیدا شوي او په زړه اثرکوي چې یوه نمونه یې دا ده:

سحر باده! د اشنا په کوڅه ورشه
زما د پاره په کې وگرځه کوتر شه
لوی وکم چې وي ټول ووینه په سترگو
په احوال سره د هر یوه خبر شه
هر یوه چې زما له حاله پوښتېدلی
په ژړا ورته په اوښکو کې احمر شه
که خبرې زما د پاره درته وکړي
مخ راکوز کړه زما و لوري ته چیر شه
د نسیم په رپار دې ښه نه شي رحیمه
د دلدار په لور په خپله قلندر شه
(عبدالرحیم هوتک)

بله نمونه:

راشه راشه ستا تر دواړو سترگو څار شم
هم مخ دې پروانه غوندي نثار شم
د زړه ولي مې په تاپسي پرې کيږي
راته وگوره قربان دې تر دیدار شم
شېریني به دې د وصل هیره نه کړم
که هر څو غربت زده او خوار و زار شم
چې دې خیال په زړه کې رایشی دننه
اور مې واخلي په نارو او په کوکار شم
د اختر په ورځ که مخ راته ښکاره کړې
قرباني به دې په مینه د رخسار شم
جنتونه په خاطر کله را درومي
چې په شوق گد ستا د حسن په گلزار شم
ستا وصال په بخارا کې رحیم بیا موند
صدقه تر ټولو ځمکو د بخار شم
(عبدالرحیم هوتک)

دغه دوه ډوله شعرونه چې په یوه ډول کې رښتیني عواطف وي او
په بل کې نه وي داسې مثال لري: لکه چې یو شاعر د خپلې محبوبې یا
د خپل اولاد په مړینه کې مرثیه جوړه کړي او یو بل شاعر د کوم لوی او

معتبر سړي په مرگ کې د مکافاتو د پاره مرثیه ولیکي او کونښنې وکړي، چې ډېر اوصاف ورپورې وتړي او ډېر شعري صنعتونه پکې ځای کاندې، مگر هغه د زړه درد او رښتینۍ عاطفه چې په لومړنۍ مرثیه کې وي په دې کې نه وي، یعنې دوهمه مرثیه نور هر څه لري، مگر د زړه رښتینۍ تاثیر نه لري او په پردې غم ژاړي، نو دا شعر هېڅکله هغسې نه شي کېدای او هغه مقام ته نه شي رسېدلی، ځکه چې هغه روحي اتصال او رابطه چې په لوړ شعر کې د مړي او شاعر ترمنځ موجوده ده دلته نشته او همدغه شی حقيقي او غیرحقيقي ادب یوله بله بیلوي او بیل بیل قیمت ورته ټاکي.

د عواطفو تجلي او ظهور:

کله یو شاعر د ډېر ښه تامل او فکر خاوند وي، مگر دانه شي کولی چې نور خلک د خپلو افکارو او تاملاتو په ښه والي او ښایست متاثر کاندې، ځکه چې د ده عواطف که څه هم صدق پکې وي مگر د تجلي او ظهور درجې ته نه وي رسېدلي. دلته تر یوه حده د موضوع خصوصیت هم دخل لري. ځینې موضوعات دي چې عواطف پکې لکه د اور لمبه رڼا کوي او نارې طبیعت لري لکه: وطنیت، حب، غم او داسې نور، مگر ځینې موضوعات لکه فلسفې افکار او اجتماعي نظریات یخ او ساړه وي، چې په هغه اندازه تودوالی او حرارت پکې نه پیدا کېږي، نو مونږ دانه وایو چې یو ادیب دې دغه راز موضوعات هم هغسې کړي او

هغومره جذابیت او هیجان دې پکې پیدا کاندې، بلکې دا وایو چې په کومه موضوع کې چې دی داخلېږي څومره کیدای شي خپل لوستونکي دې له تاثیر لاندې راولي او یا په دې کې چې خپل تاثیر پوره او واضح وښودلي شي.

په همدغه برخه کې ادیبان او شاعران یو له بله فرق او تفاوت لري د ځینو عواطف ډېر تیز او بارز وي د ځینو نه وي، په ځینو کې شعري طبیعت قوي وي او په ځینو کې ضعیف وي.

دوه تنه ادیبان به وي چې په تاریخي رجالو کې به په کوم یوه څه لیکلي وي یو به یې لکه یو مورخ داسې تصویر کړي، چې خپل دغه تاریخي نگارش ته به ادبي رنگ هم ورکړي هغه بل به ورته په شعري سترګه وګوري او نفسیت به یې په نظر کې ونیسي، لکه چې په سیدجمال الدین ډېرې مقالې او نظموونه ولیکل شوه چې په ځینو کې ادبي خوا ته تمایل لیدل کېږي او په ځینو کې تاریخي خوا قوي ده او د هر چا شاعرانه مزاج پکې خپل خصوصیت ښيي.

د عواطفو ثبات او نه رالویده:

ځینې لیکونکي او شاعران وي چې عواطف یې ثبات او دوام نه لري، یعنې دیوه مضمون او یوه شعر اغاز او انجام یې ډېر فرق لري او کلام یې له خپل حسن او خوږوالي څخه ابتدال او پیکه توب ته رالوېږي، یو بیت

یادیوه مصرع یې ډېره ښه او موثره وي، مگر بل بیت او بله مصرع به یې هغسې نه وي او په وینا کې یې د ادبي قیمت په لحاظ لوړې ژورې، تیت وپاس وموجود وي دلته مقصد دانه دی چې په دغه ډول یو راز والي هم د بلاغت له اصولو مخالفه خبره ده او لکه چې دکلام رالویده او تیتوالی عیب دی یو رازوالی یې هم عیب دی او ملال راولي، نو په لیکونکي لازمه ده چې له یوه صورت نه بل صورت ته انتقال وکړي او په خپل کلام کې له تفنن څخه کار واخلي. دا کار البته په تغزلي اشعارو کې اسان معلومېږي، ځکه چې یو خو دا راز اشعار لند وي بل پکې د یوه مطلب ارتباط ساتل هم لازم نه وي، مگر په قصایدو کې گران ښکاري.

خیال:

وايي چې خیال یوه قوه ده چې غیر مریي شيان او هغه شيان چې مشاهده یې نه شو کولی زمونږ له نظره تېروي، مگر دا تعريف پوره نه دی او دغه راز معاني په یوه منطقي تعريف کې راوړل کېږي هم نه.

نو وروسته به یې د بحث په ضمن کې رنگونه او ډولونه څه نا څه وښیو، خیال په ادب کې یو خاص مقام لري او په عواطفو کې ډېر تاثیر پیدا کوي که فرضاً کله مونږ یو خبر اورو، چې په کوم ځای کې څه طوفان پېښ شوی، چې دومره اثر نه کوي لکه چې دغه حادثه د کوم ادیب او شاعر له قلمه په ادبي رسم شي او تخیل نه پکې کار واخیستل شي.

ادبي خیال په درې ډوله دی:

(۱) مبتکر خیال:

دا هغه شی دی چې د انسان ادراکاتو ته یو نوی صورت ورکوي او اکثره شاعران یې د تشبیه او استعارې په ډول په خپل کلام کې پیدا کوي لکه د حمید دابیت:

دا زما له غمه شین زړه پکې خیال د یار د شونډو
هسې رنگ زیب و زینت کا لکه می په شنه پیاله کې

مگر که څوک د کلام په موضوع او اسلوب کې د تخیل له ابتکار او نویتوبه کار واخیستلی شي نسبت هغه تخیل ته چې په تشبیه او استعاره کې وي زیات اهمیت لري او د تخیل دغه راز بداعت ډېر لږ او نادر هم وي، چې یو مثال یې دیوه انګلیسي شاعر یو شعر دی، چې د دنیا لوی لوی خلک د سعادت په طلب کې په دې ډول تصویروي:

یو ښار دی چې دیوالونه یې ډېر جگ او دروازه یې ډېره وړه او تنګه ده، دا ښار د سعادت ښار دی، چې د جهان نوموړي او لوی لوی خلک ورپسې ګرځي. دې دروازې ته یو لوی حربي سپری راځي چې ډېر هېوادونه یې فتح کړي دي او په ډېرو دښمنو یې برې موندلی، مگر د

دې لامله چې عسکري لباسونه او اسلحې یې په غاړه دي په دغه دروازه نه شي ننوتلی او حیران درېږي.

وروسته ترده یو لوی عالم له خپل علمي لباس او غټو غټو تالیفاتو سره راځي او دی هم په دغه دروازه د خپل ځان ځاییدو امکان نه ویني، په ده پسې نور د سیاست او مال خاوندان رارسېږي او هر یو دلته حیران درېږي چې څه وکړي؟ په دې حال کې یوه کوچنۍ جنۍ راپیدا کېږي او په ډېرې خوشحالی په دغه دروازه ننوځي او بیا څه شېبه وروسته بېرته راوځي دوی ته وایي چې ولې ولاړ یاست؟ دوی وایي دروازه وره ده او مونږ نشو ننوتلی. هغه وایي کالي او اسبابونه وغورځوئ او ننوځئ! دوی یو بل ته گوري او متردد کېږي، مگر جینۍ اصرار کوي چې هلې زرشۍ، چې ډېر عجیب ښار دی او هرڅه پکې شته، په دې ډله کې یو تن خپل کالي غورځوي او ننوځي هغه نور هم چې ده ته گوري هر څه له ځانه لرې کوي او ښار ته داخلېږي.

د دې شعر ښایست او جمال د تخیل له ابتکاره پیدا شوی او د تخیل ابتکار په اصل مضمون او د بیان په اسلوب کې ځای لري.

په پښتو کې هم چا په ارزو باندې څه لیکلي چې خلاصه یې دا ده:

هلته لرې دغره په لمن کې د لمر پلوشو ته څه شی ځلیده، ما گومان کاوه چې کوم ډېر قیمتي څیز دی او له کوم معدن څخه کومه قیمت بها دانه راوتلې ده په همدې گومان وروان شوم او ډېر خوشحاله وم، چې هلته ورسېدم گورم چې دنښینې یوه ماته ټوټه پرته ده او نور هېڅ نشته. دا وه زما ارزو او د ارزو اغاز او انجام.

دلته هم په اصل موضوع کې یو تخیلي ابتکار لیده شی.

(۲) مصور خیال:

څه شی چې یوا دیب په سترگو ویني او پرې پوهېږي، نو چې هغه د خپل خیال په مرسته تصویرکړي مصور خیال ورته وايي مثال یې دا دی:

یوه سړي د شپې له مخې تېې کولې او هره شپه به یې تر سبا پورې تبه وه، چا ورځنې د احوال پوښتنه وکړه چې تبه دې څه وخت او څنگه وي؟ ده وویل یوه حیاناکه ښځه ده چې د شپې په توره پرده کې زیارت ته راځي او سبا د وخته بېرته ځي.

(۳) مفسر خیال:

کله چې کوم ادیب په یوه شي کې څه روحي یا ادبي کیفیت حس کړي او له مادې مشاهداتو نه پتو او معنوي مشاهداتو ته انتقال وکړي،

لکه چې ځینې ادبا د یوه سیند یا یوه غره له لیدو ځینو ځینو تاریخي واقعاتو ته ولاړ شي او د تېرو حوادثو او زاړه عظمت تجلیات پکې وگوري، نو دا مفسر خیال باله شي، چې یو مثال یې دا دی:

په لمن د تورو غرونو د خیبر وادي راگېره
لکه تور دیوان چې کښیني له پرې نه گېر چاپېره
پت پنهان هره ذره کې د خیبر خوني داستان دی
یو تاریخ یې په مخ لیک دی یو یاداشت د تېر دوران دی
ورو په ورو د غرونو خوا کې یو کاروان روان سفر کړي
دا را یاد مې په زرگي کې تېر شوی دور منظر کړي
یوه ورځ به چېرې دلته د محمود کاروان روان و
گرد غبار د ده د فوج به رسېدلی تر اسمان و
د تکبیر ناري اوچتې اوریدلې دې جهان وې
د دې ملک ذرې ذرې به له دهشته په لړزان وې
په دې خاوره دي تېر شوي د بابر، غوري فوجونه
ابدالي، نادر راغلی پرې به فخر کړي دا غرونه
سید رسول (رسا)

وروسته تر دې چې د خیال ډولونه څه نا څه وښودل شوه باید ووايو، چې تخیل د شعر یو داسې عنصر او رکن دی، چې که ووايو شعر په

حقیقت کې بې له تخیله بل شی نه دی، هم ورسره ښایي. همدغه تخیل دی چې جهان او د جهان هره ذره شاعر ته له نور عالمه په بل راز ښيي، چې کله یې له لمر او سپوږمۍ سره په خبرو راولي او کله یې د گل په خندا، د شمع په ژړا، د نسیم په پیغامونو پوهوي. یو وخت ورته ډک سیندونه لکه سراب بې آبه ښکاره کړي بل وخت ورته د یوه مظلوم څو قطري اوبښکې لکه یو سیلاب داسې وښيي. که دغه شاعرانه خیال له شاعر سره ملگری نه وي شاعر به هم لکه نور دغه جهان ته په عادي نظر گوري او هېڅ شی به پرې دومره اثر نه کوي. همدغه خیال دی چې شاعر ته ډېر پټ او مرموز شیان ښکاره کوي او هغه څه چې عوام، بلکې خواص یې هم نه شي لیدای، دی یې ویني او تعبیرونه ورځنې کوي همدغه تخیل دی چې شعر او فلسفه دواړه ترینه پیداکېږي او په شاعر و فیلسوف دواړو کې لیدل کېږي. کوم فلاسفه چې د ابتکار و ایجاد قوت لري هغه ارومرو د تخیل خاوندان دي او له تخیل نه ډېر کار اخلي، نو ویلی شو چې په نیوتن او ارسطو کې هماغه قوي تخیل موجود و، چې په هومر او فردوسي کې موجود و، مگر د استعمال په طریقه کې فرق و او مقصد و غرض پکې بیل و. د یوه فیلسوف تخیل د مسایلو په حل کولو او تحقیق کې سرفېږي، مگر د یوه شاعر تخیل د احساساتو او عواطفو د تحریک د پاره په کار لوېږي. ځینې محققین وايي چې له شعري خیالاتو نه فلسفه پیداکېږي او له فلسفې نه بیا علم پیداشي، یعنې شاعرانه خیالات او فلسفه او علم

داسې مثال لري لکه د سپیدو چاودلو د وخت، د لمانځه د وخت او د لمر ختو رڼا، نو په دغه ترتیب هماغه شاعرانه خیالات چې څه قدر زیات روښانه شي فلسفه شي او فلسفه کې چې زیاته رڼایي پیدا شي علم شي په دې اساس سپری حکم کولی شي، چې د بشر د معرفت تاریخچه له شعره څخه شروع کېږي او په علم ختمېږي.

هومر د یونان معروف شاعر په داسې عصر کې پیدا شو چې د فلسفې څه پته نه لگېده او دغه نوموړی شاعر له حکمت او فلسفې نه د مخه دنیا ته راغلی، مگر وروسته ترده ارسطو د ده د طبع له اکتشافاتو اقتباسونه کوي او د ده په کلماتو استشهاد کوي. کېزو د فرانسی یو لیکونکی لیکي، چې د هومر په اشعارو کې د انسان او عالم حقیقت او د هر شي اساس موجود دی.

که سپری څه قدر ته دقیق شي، نو د عقل او فکر مانې په خیال ولاړه ده او خیال په علومو کې زښت ډېر دخل لري، نور علوم خو لاپرېږده هغه علمونه چې د عقل په نزد بیخي منلی دي، لکه ریاضي او هندسه. دا هم د انسان له خیاله پیدا شوي دي، که چېرې له یوه ریاضي دان څخه (واحد) د تعریف پوښتنه وکړو چې د ریاضیاتو ابتدا او انتها گڼل کېږي یا د هندسې د یوه عالم څخه د (نقطې) تعریف و غواړو چې ټول خطوط ورځنې پیدا دي یقین دی چې دا دواړه شیان (واحد - نقطه) به یو داسې شی راوښيي چې بې له خیاله به بل وجود نه لري او یو تخیلي شي به وي.

دا چې مونږ یو کانی د حس او عقل په مرسته په تحجر او تجمد پېژنو
 داهم یو خیال دی. د انسان تخیل دغه صورت ورکړی دی.

تخیل سره له دغومره اهمیتته چې په شعر و ادب کې یې لري که
 څوک یې په تشخیص کې وغولېږي او له اوهامونو یې فرق ونه کړی
 شي یا یې بېځایه استعمال کړي، نو شعر بېخونده کوي او قیمت یې
 راتیتوي ځینې اوهام، چې ځینو شاعرانو په خپل شعر کې راوړي دي
 دومره بې لطفه دي، چې سپری ورته شعر نشي ویلی، بلکې واهمي کلام
 یې بللی شي لکه امرا القیس چې په خپل یوه شعر کې وایي:

اتقتلني والمشر في مضاجعي
 د مسنونة زرق کانیان اغوال

مطلب یې دا دی چې رقیب به ما څنگه مړکړي، چې زما په خوا کې د
 یمن مشرقي توره اېښې ده او داسې نېزې راسره دي لکه د غولانو
 داړې، نو دلته غول او د هغه داړې یو محض وهمي شی دی، چې ښایي
 بې امرالقیس بل څوک ترې ونه وېرېږي که څوک تخیل بې ځایه
 استعمال کړي، نو هم ښه نه ښکارېږي، مثلاً یو شاعر د بهار او پسرلي
 په صفت کې د دې په ځای، چې شنه چمنونه، زیر او سره گلان،
 اېشارونه وستایي او له تمثیل څخه کار واخلي د تخیل خواته زور
 وکړي او خیالي شیان تصویروي یا دیوه چا په مدح او ستاینه کې د

هغه واقعي او حقيقي صفات پرېږدي او د تخیل په زور ورته خیالي اوصاف پیدا کوي او ورپورې تړي یې، چې هېڅ حقیقت او واقعیت پکې نه وي، نو دا هم په شعر کې عیب باله شي او د خیال بېخایه استعمال بلل کېږي.

تمثیل:

تمثیل دې ته وايي، چې شاعر او اديب یو مضمون یا یوه معنی داسې بیان کړي چې اصلي صورت یې سترگو ته درېږي.

تمثیل هم په شعر کې یو اساسي جز گڼل کېږي او زینت ډېر اهمیت لري، ارسطو وايي چې شعر په تمثیل او محاکات ولاړ دی، نو که په کوم کلام کې دا شی نه وي هغه شعر نه بلل کېږي د همدې لامله په خپل (کتاب الشعر) کې لیکي چې یو له هغو شیانو څخه چې انساني غرایز بلل کېږي د تقلید حس او د تمثیل ذوق دی، نو هر کله چې شعر هم یو ډول نقل او تمثیل دی د انسان په طبیعت ارومرو اثر کوي او انسان ورځنې خوند و حظ اخلي، نو د ارسطو په نظر به د شعر د تاثیر سبب تمثیل دی.

کوم شعر چې له تمثیل نه پکې کار اخیستل کېږي، هغه د یوه رسم مثال لري چې باید د موضوع دقیق نکات په نظر کې ونیول شي او له اصل سره مطابقت ولري.

په تمثیلي شعر کې کله د شعر موضوع یوه منظره یا واقعه وي او کله د احساساتو او تمایلاتو تمثیل په نظر کې وي په دغه وروستي حصه کې شاعر له رسام څخه موفق دی او ځینې نفسي کیفیات شته چې په رسم کې نه راځي او په شعر کې راځي ځینې تمثیلي اشعار دي چې شاعر پکې له تخیل څخه هم ډېر کاراخلي، مگر په ځینو کې یوازې تمثیل وي او له تخیل نه هېڅ کارنه وي اخیستل شوی.

په ځینو مواردو کې د شعر لوی صفت همدا وي چې تمثیل ښه قوی وي او حقیقت په نظر کې ښه مجسم شي.

د تمثیل په باب کې که د شعر ښه نمونه گورئ، نو د ښاغلي رښتین د باغ ننداره وگورئ چې دکابل مجلې په (۱۷۶) گڼه کې نشر شوې او د تمثیل پوره اقتدار پکې معلومېږي.

د تخیل زور او قوت که په پښتو اشعارو کې لټوئ، نو د ښاغلي خادم په اشعارو کې یې ښې ښې نمونې شته، د احساساتو او عواطفو صدق او تجلې د ښاغلي بېنوا په (بې وزلي شرق) کې وگورئ، چې د شاعر درد او رښتینۍ تاتر پکې له ورا معلوم دی او په همدغه شي دې شعر لوړ قیمت پیدا کړی دی.

د دې بحث خلاصه:

د شعر او ادب اصلي عناصر او اساسي اجزا د معنویت په لحاظ دا دي:

عاطفه، احساس، خیال، تمثیل، نو په هر شعر کې چې دغه شیان یا یو له دغو څخه موجود وي هغه شعر دی او په انسان باندې اثرکوي په کوم شعر کې چې دغه شیان نشته او یوازې رنگین الفاظ او شعري صنعتونه پکې دي هغه لکه یو تش ښایسته لستونې داسې وي او کوم حقیقي کیف پکې نه لیدل کېږي او ننداره به یې کوي، مگر څوک چې په شعر او ادب کې کومه معنی لټوي هغه پرې نه قانع کېږي او یو له دغو معنوي اجزاو او عناصرو څخه پکې غواړي.

د پښتو اشعارو ته چې سپری گوري او د صنعت او معنی په لحاظ په کې غورکوي معلومېږي چې صنعت ته په ضمني نظرکتل شوي او د معنی لور ته زیاته توجه موجوده ده، یعنې ضرور پکې یا نور عواطف او احساسات وي یا یو عالي تخیل او لوړه مفکوره پکې لیدل کېږي یا له ښه تمثیل او تصویر څخه پکې کار اخیستل شوی وي او ځینې اشعار، خو لا داسې وي چې دغه ټول معنوي مزایا او ښېگنې پکې سپری مومي او د بلیغ او عالي ادب ښې نمونې یې گڼلی شو. (۱)

عامیانه بلاغت:

څو کاله د مخه دیوه لوی سړي په مجلس کې د غرو د خلکو په پوهه او هوښیاری خبرې کېدې، دې سړي چې د هېواد په یوه غرنۍ حصه کې د یوه ستر حاکم په حیث شپې ورځې تېرې کړې وې هغه خلک یې ډېر زیات ستایل او مکرر به یې ویل چې دوی په خبرو له هر چانه ښه پوهېږي، خو که څوک له دوی سره د دوی په ژبه وغږېږي او مفاهمه ورسره وکړي. په همدې غرو رغو کې داسې خلق شته چې سړی یې خبرو ته حیران پاته کېږي او د تعلیم له خاوندانو نه یې په وینا کې څه فرق نه لیدل کېږي.

دا بحث لانه و قطع شوی چې د هماغه ځای څو تنه تور رېږي او سپین رېږي راغلل او د مجلس خلک د دوی اوضاعو او خبرو ته د تېر بحث په اثر کې ښه متوجه شوه، چې ودرې دوی څه وایي؟ او څنگه گږېږي؟ دوی د خپل دغه حاکم له څه مودې مفارقت څخه چې د رنځورتیا په اثر کې پېښ شوی و خپل خپگان ښکاره کړ او بیا یې خواهش^۱ وکړ، چې که صحت یې ښه وي بېرته ورشي او د دوی اداره په خپل لاس کې ونیسي، مگر دا مقصد یې په دې ډول ادا کړ، چې زموږ په ملک کې مشهوره ده چې په یوه غره کې که تر (۷) کالو پورې د سړي غږ وانه ورېدل شي د هغه غرو ماران ښاماران کېږي او په خپل

(۱) د ښاعلي (مجروح)، (بېنوا)، (خادم)، (رښتین) اشعار د دې خبرې تصدیق په ښه شان کولی شي.

مینځ کې یو له بله سره خوري، نو که ستاسې غږ هلته نه وي له مونږ نه بل شی جوړېږي او یو د بل غوښې خورو.

دې خبرې په ما اثر وکړ او زه یې دې لورې ته ملتف کړم چې عام خلک او هغه کسان چې په تورو ټکو نه پوهېږي او د فصاحت و بلاغت نوم یې هم نه دی اورېدلی په خپله وینا کې دبلاغت خاوندان دي او په خبرو کې یې شعري او ادبي کیفیت لیده شي.

وگورئ دغه سړی له یوه ادبي منطق او تمثیل او تشبیه نه څومره ښه کار واخیست او خپل مقصد او مطلب یې د بلاغت له اصولو سره سم داسې ادا کړ، چې د خپل مراد کنه او انتها یې حد ته ورسېده چې د یوه مقصد همدغه راز بیان ته بلاغت او ویونکي ته یې بلیغ ویل کېږي.

که څوک د پښتنو په جرگو او مرکو کې ناست وي او د دوی خطبې یې اورېدلي وي هغه ته به په عامیانه محاورو کې دغسې ډېرې نمونې یادې وي او دا به ورته معلومه وي، چې پښتانه په خپلو مرکو کې هر وخت له دغسې ښو ښو تمثیلونو او ملي روایاتو کار اخلي. د خپل مقصد د پاره لومړی یو موافق تمثیل او ادبي استدلال پیدا کوي بیا خپله خبره پرې سپروي، د دوی د بلاغت زور او قوت په همدغو تمثیلو او روایاتو یا متلونو کې وي او تشبیهات او استعارې یې هم خورا قوي وي، هغه څوک چې په مرکو کې د خبرو حق لري او د ملي مجالسو

خطیبان او بلغا بلل کېږي د خپل مقصد له شروع نه د مخه یو حکایت کوي یا له ملي روایاتو او عنعناتو څخه د خپل بیان د پاره یو ښه تمهید پیدا کوي وروسته بیا خپل مقصد ته راځي او خپل مطلب بیانوي، نو په دې صورت کې د دوی وینا دومره قوت مومي چې څوک ورځنې انکار نشي کولی او هر څوک یې په معقولیت باور کوي. که څوک په دې مجلس کې د دوی د خبرې تردید کوي او مخالفه نظریه قایموي هغه مجبور دی، چې د ده مدعا په خلاف به یو قوي تمهید او حکایت پیدا کوي او خپله خبره به قوي ښيي. په دې وخت کې نو یوه ادبي مبارزه شروع شي او د میدان وړلو د پاره زیات فصاحت او بلاغت په کار دی، مگر هغه بلاغت چې عوام پرې پوهېږي او په عامیانه ادب کې ځای لري. په همدغه قوت د مرکو مشران او وکیلان غټې غټې خبرې اواروي او هر څوک په خپل قوي منطق او ادبي استدلال قانع کوي. د پښتنو دمشرۍ راز هم په همدې کې دی، چې سړی باید له ملي عنعناتو او روایاتو نه ښه خبر وي، هغه خبرې چې دوی پرې قانع کېږي او هغه استدلال چې د دوی په افکارو او روحياتو قوي اثر لري ځانته معلوم کاندې دغه راز خبرې ښايي چې مونږ او تاسې ته هېڅ ښکاره شي، مگر په عامه طبقه ډېر اثر کوي، په ځینو مجالسو کې چې زه ناست وم او هلته د پښتنو د روغې د اصولو پوهان راټول شوي وو. ډېر ځله مې په داسې مواردو کې چې خلک به یې د خپلو عزیزانو احترام ته رابلل او دا به یې ورته ویل چې خپل کام او خپل کام او خپلو عزیزانو ته په

سپکه مه گورۍ یو د بل عذر قبلوۍ او ننوا تو ته په درنه سترگه گورۍ، د یوه منلي او مسلم دلیل په ډول به یې ویل چې لوبني د خپل کام سپکه غوښته سر یې په درياب کې وچ شو. دې خبرې به خلک ډېر متحس کړه او زیات تاثیر به یې وکړ، زه د دې خبرې په سر و بر نه یم خبر چې عنعنوي اصل او اساس به یې څه وي؟ مگر لوبني چې گورم رښتیا په اوبو کې ولاړ وي او سرونه یې وچ وي، نو دا خبرې که څه هم څه اصل او حقیقت ونه لري تاثیر، خو لري او له یوې ډېرې صحیح فلسفې نه په عوامو باندې زیات اثر کوي.

که څوک غواړي چې خپل مخاطب او اوریدونکي د خپلو خبرو له تاثیر لاندې راولي، نو باید له هغه سره داسې وغږېږي چې منطق او ادب یې په هغه تاثیر وکړي. تشبیهات او استعارات، تخیل او تصویر، استدلال او استشهاد یې د هغه له فکر او ذوق سره سم وي او په نظر کې یې له مسلمانو څخه وي.

زمونږ ادبا او شعرا باید دې خواته ملتفت وي او په خپل شعر او ادب کې له عامیانه بلاغت نه چې د عوامو په ویناو، متلونو او روایاتو، قصو او افسانو کې ځای لري پوره کار واخلي، په هغو تشبیهاتو او استعارو خپل کلام رنگین کړي چې دوی ورسره اشنادي او پرې پوهېږي چې زمونږ ادب هم ملي رنگ پیدا کوي او د ملت په ذوق برابر شي.

د پښتو لنډۍ او چاربيتې چې په هر چا نښې لگېږي او عمومي مقبولیت لري یو سبب یې همدغه دی چې له عامیانه بلاغت نه پکې کار اخیستلی شو او کلمات و تعبیرات داسې دي چې عام خلق پرې ښه پوهېدلی شي او هېڅ نا اشنایي پکې نه گوري وینا یې هم د حال له مقتضا سره سمه وي او له حیات سره پوره تطبیق لري د مثال په ډول به یو څو لنډۍ هم راوړو:

د پښتو څو لنډۍ:

کله چې مونږ کوچیانۍ لنډۍ او د کوچیانو تپې اورو پوهېږو چې دا لنډۍ د کوچیانو له حال او حیات سره څومره اتصال لري او د دوی حیاتي وضعیت څنگه ښه تصویروي لکه دا لنډۍ:

اوبښانو بیا غاړې کړې کړې
چې پرې سپرې دي سپینې خولې زېر پېزوانونه

که چا کله د کوچیانو روانې کډې لیدلي وي چې په اوبښانو باندې پښتنې پېغلې سپرې وي او اوبښان یوه خوا بله خوا غاړه کړوي او ترشاگوري هغه د دې لنډۍ په بلاغتي کیف ښه پوهیدلی شي چې دلته ویونکي څه شاعرانه او ساحرانه مهارت خرڅ کړی دی، چې له یوې خوا دغه منظره او وضعیت ډېر ښه تمثیلوي او له بلې خوا دې

خبرې ته هم تلمیح او اشارت کوي چې اوسنان هم ددغو پېغلو د
بنايست او جمال احساس کوي او د دوی نندارو ته مخ راگرځوي.

په دغسې مواردو کې چې مطلب د دغو پېغلو ستاینه ده بنایې چې
ډېر تعبیرات پیدا شي، مگر هر تعبیر به د کوچیانو له حال او حیات سره
دغومره موافق نه وي او نه به پکې دغومره بلاغت موجود وي.

په یوه بله لنډۍ کې یوه کوچۍ پېغله خپل اشنا ته وايي:

تر دې خروړي سپي راتېر شه
تر دې ملالې خولې به زه درتېره شمه

په دې لنډۍ کې یو شرط او تعلیق لیدل کېږي، چې باید مین یې
پرځای کړي او د ملالې خولې په مقابل کې یو گران کار قبول کړي، چې
هغه له خروړي سپي څخه تېریدل دي. په دې ځای کې البته ډېر
مشکل شرطونه پیدا کېده چې باید په مین تحمیل شوي وای، مگر د
کوچیانو له حال او ژوند سره به یې دغومره موافقت نه درلود لکه چې
دا شرط یې لري.

یوه کوچۍ پېغله باید هر څوک له خپل خروړي سپي څخه وډار کړي
او خپل سپی لکه لېوه یا زمري خلکو ته وښيي. دلته توپیک یا توپونه
یادول له حیات سره مناسبت او موافقت نه لري او نه دغه ادبي لطف
پکې شته چې د خروړي سپي په لفظ کې موجود دی.

دا د همدغه لفظ اثر دی چې ځینې د تصوف خاوندان له دې لنډۍ نه د حقیقت په نامه یوه بله معنی اخلي او وایي چې خوروی سپی نفس دی او له دې نه تېرېدل خدای ته رسېدل دي که دلته توپ او توپخانې یادې شوې وای د دغسې تاویل د پاره به هم څه مجال نه و او دومره ظرفیت په دې لنډۍ کې نه پیدا کېده.

د دې لنډۍ په ځواب کې یوه د تورې خاوند او توریالی مین خپلې معشوقې ته وایي:

د سپینې خولې تن راته کېده
که د چرو په څوکو لار وي دربه شمه

دا هم یو بلیغ تعبیر دی او له ده سره مناسب ایسي، ځکه د چرو په څوکو تېرېدل انتهایي مشکلات قبول دي او سړی پوهېږي، چې د دغسې سختې لارې یون دومره گران دی چې له خروړو سپو تېرېدل ورته هېڅ دي او څوک چې دا قبلوي هغه په خروړو سپیو هم نه ایسارېږي.

که سړی په شعر و ادب کې ښه غور وکړي د دې فن ټوله ساحري په یوه ښه او بلیغ تعبیر کې مضموره ده که څوک د خپل مقصد د پاره یو قوي او لطیف تعبیر ومومي چې مبتدل او پیکه نه وي، دې سړي په یقین سره د شعر او ادب حق په ځای کړی او د بلاغت سکه یې قایمه

کړېده. په دې تعبیر کې دانه ده لازمه چې ارومرو به پکې اغراق او مبالغه وي، بلکې لازمه ده چې لطف او ملاحظت او حسن به پکې وي او یو نوی تعبیر او ښه تصویر ورته ویل کېږي، لکه په دې لنډۍ کې:

مخ په مړوند کله پتېږي
ظالمه یاره سلامي ولاړه یمه

وگورئ دلته یوازې یو ښه تصویر او ښه تعبیر په سړي اثرکوي. دا د حیاناکو پېغلو عادت دی چې منگی به یې په اوږه وي او گودر له به ځي، نو چې څوک نارینه په مخه ورشي خپل مړوند مخې ته نیسي او درېږي، په دې وضعیت ښایي چې کوم اشنا متاثر شوی وي او څه گيله یې ورلېږلي وي، نو دا ورته وایي چې زه تاته سلامي ولاړه یم هسې نه چې خپل مخ پتوم، ځکه چې مخ په مړوند نه پتېږي. رښتیا وایي لمر چا په گوته نه دی پت کړی دا به د سلامي په وضعیت ولاړه وي.

په یوه بله لنډۍ کې یو مین د خپلې لیلی په پوزه سره نټکی گوري او سپینې خولې ته یې زړه کېږي، نو خپله ارزو په دې ډول ورته څرگندوي:

ستا په نټکی کې شیطان ناست دی
هره شېبه مې ستا خولگی ته لمسوینه

دا خو معلومه خبره ده چې دی په چل کې ورځنې خوله غواړي مگر که ورته ووايي چې خوله راکړه یا مې ستا خولې ته ډېر زړه کېږي دابه یوه بې لطفه غوښتنه وي او شعر به نه وي، نو دا د شاعر کار دی، چې په دې خبره کې خوند پیدا کړي او شعر ورځني جوړ کاندې، نو اول ننګۍ ستایي بیا پکې شیطان کښیښوي، وروسته تر دې نو ورته وایي چې ستا له خپله کوره دی چې ما په کراره نه پرېږدي او ستا خولګۍ ته مې لمسوي. ښایي چې خبرې د شعري سحر په مرسته په هغې اثر کړي وي او هغې هم ویلي وي:

د سپینې خولې واک مې درکړی.....

په پښتو کې اکثره لنډۍ داسې وي چې دغه راز نازکي او باریکې هم پکې نه وي او نه له دغسې پیرایو نه پکې کار اخیستل شوی وي، مگر په زړه خوږې لګي او ښه لطف لري لکه چې یو مین خپلې مینې ته وایي:

که دنیایي شرمونه نه وای

تابه منګی ووړ زه به تش درسره تلمه

دا لنډۍ څومره ساده ده چې هېڅ صنعت هېڅ تخیل پکې نشته او بې له تشو تلوو هغه هم هله چې دنیایي شرم نه وای نور څه نه لري، مگر مینه او محبت پکې ځای لري او د عاطفې ترجماني کوي، نو د محبت

په لاره او د مینې د پاره تش تگ، بلکې د تگ ارزو هم لطف لري او په زړه اثرکوي.

په یوه بله لنډۍ کې یو عاشق خپلې معشوقې ته پیغام استوي چې زه ستا د خولگۍ په امید درځم او په هر قیمت چې وي غواړم بې وايي:

که مې اجل ستا په خولگۍ وي
سبا کفن په سر ترم تاله درځمه

په دې لنډۍ کې هم د تشبیهاتو او نازکخیالی څه رنگ نشته، مگر رنگ یې څه کوي خوند یې گوره! د خپلې محبوبې بورجل ته به ډېر خلک په مختلفو لارو تللي وي، خو په دغه ډول چې د دې لنډۍ خاوند او ویونکي ورځي بل څوک به نه وي ورغلي هر څوک چې چېرته ځي او سفرکوي، نو د لارې توبنه او د سفر سامان له ځانه سره اخلي، مگر دی کفن په سرتري او روانېري، دا تگ شاعرانه تگ دی چې بې له شاعره د بل چا ورته نه پام کېږي او ده به هم له پتنگه زده کړي وي.

د مینې او محبت خبرې که هر څومره ساده او بې ساخته وي هغومره بڼې وي په یوه لنډۍ کې یو مین خپلې مینې ته د کور وړانۍ بڼې کوي او ورته وايي:

کور دې نژدې دیدن دې لـرې دېوال دې ړنگ شه چې وړیا دې ووینمه

مگر سړی پوهېږي چې دا ښېرا له مینې او محبته ده او په دې ښېرا او
کې عشق او محبت مضمردی داهم هماغه شان ښېرا دي لکه چې یوه
مینه خپل مین ته وایي:

تـوتـې تـوتـې پـه تـورـو راشـي
چې پـرهارونـه دې گـنـدـم خـولـه درکـومـه

نو کوم زخموڼه چې دغسې ملهم پیدا کوي سړی به پرې ولې نه
خوشحالبېږي او ولې به دغسې ښې دعاگانې ښېرا بولي؟ هم دا ده چې
د مینې او محبت خبرې ډېرې خوږې دي که دا خبره هر څومره مکرره
شي بد مه وړئ، ځکه چې مینه په همدغو مکررو توصیفونو ارزې.

په کومه خبره کې چې د مینې او محبت جلوه وي هغه که په هر
عبارت وي شعر دی او همدغسې خبرو ته شعر ويل کېږي.

یوه معشوقه بې له کومې تشبیه او استعارې خپل مین ته وایي:

سـترگـې مـې تـاتـه تـورولـي
چې تـه رانـغـلـي پـه سـالـو بـي پاکـومـه

څوک چې په مینه او محبت پوهېږي او د شعر حقیقت او هویت ته رسېدلي وي هغه به دا لنډۍ هېڅکله هېره نه کړي او د لوړو اشعارو نمونه به یې وگڼي، ځکه چې د عشق او محبت په عالم کې چاته سترگې تورول او د هغه د نه راتلو په سبب یې بېرته پاکول ډېر لوړ قیمت لري.

یو بل ځای یو ارمانجن مین وایي:

زما جانان دې راسره وي

په ما دې تیرې د مېرو راچلوینه

سړی چې گوري ډېر خلک ويني چې د پیسو د پاره تېرې چلوي او څوک ورته هېڅ نه ملتفت کېږي، مگر یو مین چې د خپل جانان د وصال په مقابل کې تیرو چلولو ته تن ږدي، د ده ناراورې تیرې د عشق او شعر په ماڼۍ کې لگېږي او یو یادگار ورځنې پاته کېږي.

پای

نوی سبک او نوی ادب

د خدای قانون

مونږ د خپلو کورونو له څنگه په دېره کې ناست وو. له پاسه یو لاروی راغی، د ونی ډډ ته یې ډډه ولگوله، ډوډۍ یې له ملا نه پرانیستله په مزه مزه یې له څه شي سره خوړله مونږه ډېر وږي تېري وو، هغه ځان موږ کړ او یخې اوبه یې وڅکلې، مونږ روژه ووه هغه بوزه وه، ځکه چې په مسافرو باندې روژې نشته.

لاروي وویل: ماته د خوړلو اجازه شته تاسو ته نشته.

ماته خدای خواړه اوبه رواکړي دي په تاسو یې ایسار کړي دي.

دا د خدای قانون دی، د دې قانون په رمز او معنی تاسې نه پوهېږئ.

د خدای کارونه بې حکمته نه دي.

تاسې د دغه عملي تعلیم په اصلي معنی ښه فکر وکړئ! تاسې ولې

وږي یاست زه ولې موږ یم؟

زه په کار او او مقصد پسې روان یم، ناست نه یم زما په ژوند کې

درېدل نشته، ځکه ما نه وږی کوي.

تاسې ځای په ځای پراته یاست ستاسې حرکت لنډ دی، ځکه یې

وږي کړئ.

تاسې د خدای قانون منلی دی، مگر پوه شوی پرې نه یاست. زه د

دې د پاره راو گرځېدم، چې تاسې پوه کړم او له لوږې نجات ومومئ.

پاخېږئ روان شی او لرې ځای په نظر کې ونیسئ لوږه او تنده په

توقف او سکون کې ده په حرکت کې نشته.

د کار فکر

د کور مېرمن ناروغه وه، د دوا پیسې نه وې، غله خلاصه وه ماشومان وږي وو، په کور کې څه نه وو پاته چې پیسې پرنغدي شي.

د کور خاوند یوه ورځ په پور پسې وگرځیده دوستانو، اشنایانو خپلوانو هېڅ ورنه کړه، بله روځ په گدایۍ پسې ووت، د سخیانو او غنیانو له کورونو نه نا امیده راغی.

درېمه ورځ ورته د کار فکر پیدا شو کار ته یې ملا وتړله په کار پسې روان شو، کار یې وکړ په دغه ورځ یې کورته دوا او ډوډۍ راوړه د کور مېرمن او ماشومان ډېر خوشحاله شوه.

چې رنځور جوړ شي او وږی موړ شي له دېنه لویه خوشحالي بله نشته.

که څوک خوشحالي غواړي په کار کې دې ولټوي.

د رنځورانو علاج په کار باندې کېږي.

چې وږي مړوي هغه کار دی.

چې سړی خوار شي او خپلوان ترېنه لاس واخلي.

چې څوک پور ورنه کړي او اشنايان نا اشناشي.

چې سخيان ورته ووايي خدای دې درکړي.

چې له هر چا او له هرې خوا ناامیده شي.

په دغه وخت کې کار په کار پېري.

پلار خپل زوی ته تر یوه وخته ډوډۍ ورکوي بیا یې له ځانه بېلوي.

چې زوی لوی شو بیا مور هم شیدې نه ورکوي.

مگر د کار مهربانې او احسان په هر وخت کې وي.

د کار برکت په هېچا کې نشته.

هغه چې د خان مزدوري کوي خان څه نه ورکوي کار یې ورکوي.

نو راشه، د کار سپری شه!

د کار سپری او د سردار سپری ډېر فرق لري.

زه خبرنه وم

له خوبه راوینښ شوم ډېر وړی وم.

تا زما له سرلاندي ډوډۍ ایښې وه مانه لیده په دسترخان کې پته وه.

ما ستا دسترخان ونه لټاوه د خلقو درگاه ته ودرېدم.

زه خبرنه وم چې ډوډۍ زما له پښو لاندې ده او ما پردي کور ته لاس

نیولی دی.

زه ډېر وروسته پوه شوم، چې د ځمکې دسترخان له ډوډۍ ډک دی

او زه گدایۍ کوم.

که زه پوه وای ما به د ډوډۍ د پاره ځانته دومره باداران نه پیدا کول.

زه ستا د درگاه د خاورو په قدر پوه نشوم زه نه وم خبر چې پدې

خاورو کې هرڅه شته.

هوا! تا زمونږ د پاره ډېرڅه پیدا کړېدي، مگر مونږ نه یو پوه شوي.

لکه چې د ځمکې د تیرو د پاره ډکې ویالې او ډک سیندونه بهېږي د

وړو د پاره هم په هره پوله ډوډۍ ایښې ده.

هلی! زر کوئی! دغه وړي فقیران خبر کړی، چې د خدای دسترخان
ولتوي.

تول نعمتونه همدغلته دي.

له خلقو سره بي له کاره او بي له زیاره څه نشته.

تاسې د خدای په نامه له چانه څه مه غواړئ.

د خدای په نامه څه ورکړی، ځکه چې خدای تاسو ته هر څه
درکړيدي. که تاسې هر څه ولتوي په دغو خاورو کې يې ومومئ.

په لټولو هر څه پیدا کړي.

که تاسې وزگار کښېنئ او هر څه له ځانه وغواړئ هر څه شته که
گدایي کوئ هېڅ نشته.

د خیر خاوند

هغه خپله غوا په پولو او لښتیو پووله.

دهقانان پوهېدل چې دی پردی کښت په غوا باندې نه خوري.

غوا به کله کله د خلقو کښت ته خوله اچوله، مگر ده یې جلب نیوه.

دغه لږ زیان د قصد له مخې نه نه و، ځکه چاڅه نه ویل.

د غوا خاوند پوهېده چې په پولو او لښتیو باندې غوا ښه مړېږي.

که غوا خوشې وي او پردی شوتله خوري یا تڼدېږي یا لنډی او بوچی

کور ته راځي. د ده غوا کتاره نه وه، ډېرې ښې شودې یې کولې، هر چا

به ویل چې ډېره ښه غوا ده، د غوا شودې او شرومبې هغه یواځې نه

خوړلې د مېلمنو، د مسافرو، د همسایه گانو برخه هم پکې وه.

خلقو ویل: دا سړی ډېر ښه سړی دی دا کور د خیر او برکت کور دی.

هوا! څوک چې خپل نفس دغسې وساتي او جلب یې خوشې نکړي

هغه د خیر او برکت خاوند دی.

د هغه ضرر چا ته نه رسېږي خیر یې رسېږي.

د هغه غوا هم وږې نه پاته کېږي او شودې یې ډېرې دي.

دیمو کراسی

په شفتالو کې زړی دی په زړی کې د شفتالو ونه ده، د غنمو په وړو
کې دانې شته په دانو کې همدغسې وړی شته.

په چرگه کې هگی ده په هگی کې چرگه.

دغه یوه دانه پندانه چې گورې تېل او پلته دواړه لري او په حقیقت
کې بله ډیوه ده، مگر ستا سترگې پتې دي دغه رڼا نه ویني.

ته نه یې خبر چې په یوه دانه او په یوه څاڅکي کې عالمونه پراته دي.

ته په خپله هم دغنم په دانه کې ویده وې بیا دې په یوه څاڅکي اوبو
کې لامبو وهله نن ځانته لوی سړی وایې او په لویه بېړۍ کې ناست په
لویو سیندونو کې حرکت کوي.

څه شی چې ته وړوکی گڼې هغه هم لوی دی.

یا هغه چې تاته لوی ښکاري هغه هم لوی دی.

ته ونه لویه گڼې هغه په یوه زړی کې ده.

تاته زړی وړوکی معلومېږي په هغه کې غټه ونه ځای شوېده، دغه
غټه هنداونه چې گورې کال ته نشي پاته کېدای او عمر یې ډېر لږ دی.

دغه د هندوانې کوچنی زړی تاته هر کال تازه هندوانې درکوي.

د زړي قیمت له هندوانې نه لږ نه دی.

هنداونه په زړي کې ساتلې ده که زړی ورک شو هنداونه ورکېږي.

که میندې او پلرونه خپل واړه ماشومان ساتي واړه او کوچني هم قام

او تېر ساتي.

نو راشه! هېڅ شی وړوکی او کوچنی مه گڼه، ځکه چې دلته غټ او

کوچنی لوی او وړوکی نشته ټول برابر دي یواځې خدای لوی دی او

بس.

د نن ورځې دیموکراسي له همدغسې کتنې پیدا شوه او د ډېر دقت

نتیجه ده.

عشق

ته له ډېر قوت او ډېرو لښکرو سره په دغه ښار راغلي.

د دې ښار له خلقو سره دې ډېر جنګونه وکړه.

له دې خوا له هغې خوا ډېر خلق و وژل شوه، ډېرې وینې تويې شوې،
ډېرې ککړۍ له پښو لاندې شوې.

ستا مخه چا ونشوه نیولی.

تا د ډېرو مرو به سرونو پښې کېښودې او په ډېر قوت له خپلو
لښکرو سره د لوی فاتح په شان ښار ته راننوتلې.

ته ډېر په قار وې تا غوښتل، چې ښار لوت کړې او قتل عام جوړ کړې،
مگر دا کار تا ونشو کړای.

ستا مخې ته د ښار یو ښکلې پېغله راغله ستا زړه یې ویووړ.

تا خپل زړه د هغې له پنځو خلاص نه کړای شو او له خپل ټول قوت
سره یوې پېغلي ته تسلیم شوې.

تا په ځان باندې د یو فاتح گمان کاوه، مگر فاتح بل څوک و.

ته نه وې خبر چې دننه په ښار کې بل راز قوت موجود دی.

تاپه ډېر زور او قوت ځان اسیر کړ او د خپل اسارت د پاره دې ډېرې قربانۍ ورکړې.

که له تا سره دغه قوت نه وای او شکست دې خوړلی وای ته نه اسیر کېدی، د عشق مقام ته رسېدل څه اسانه کار نه دی.

ته اوس دا ښار نشې لوتولی، دا خلق نشې وژلی، ځکه چې عشق او محبت اجازه نه در کوي.

ته باید د دوی خدمت وکړې او د دوی خدمتگار شې.

هوا عشق له پادشاهانو نه خدمتگاران جوړولی شي.

دلته سکندر بل راز کېږي او د جهانگېړۍ حرص نه پاته کېږي.

سنگر څوک نشي ماتولی دلته زور او قوت ماتېږي.

عمل

هغه خپله امسا ټکوله او بازار ته راغی.
په سترگو یې څه نه لیدل، خو په نامه یې هرڅه پېژندل.
له ده نه خپلو ماشومانو وڅکي غوښتې وې.
دی په وڅکو پسې راغلی و.
دغسې ډېر رانده بازار ته راځي او څه اخلي.
دکانداران د هغوی په سترگو کې خاورې اچوي او پردي مالونه
ورکوي.
ده ته یې هم له خاورو نه ډکې وڅکې ورکړې او هرڅه پکې گډ وو.
هغه روان وو او ځولی یې له لاسه خوشې شوه.
د هغه ارزو له خاورو سره برابره شوه.
هغه د زمکې په سرلاس وگرځوه او هرڅه یې ټول کړه.
هغه نه پوهېده چې خپل کور ته څه شی وړي؟
ده غوندې ډېر رانده دلته راځي او له ځانه سره څه وړي، چې د وړلو
نه دي.
هوا! د ړندو عمل همدغسې وي.

د ایمان ځای زړه دی او دی بې زړه دی

چې وړوکی و له شیشکو او پېریانو ډارېده.

چې لږ غوندې غټ شو د ملاصاحب له ډاره په سبق نه پوهېده په کوروکلي کې له غلیمانو په ښار کې له پولیسانو، د ایمان ځای زړه دی او دی ډېر بې زړه دی.

د شپې په خوب کې هم ډارېږي او خپسکی یې نیسي.

لویه خدایه! په کوم زړه کې چې دومره وېره وي ستا وېره ډېره نه ځاېږي، ستا خوف ته ډېر لږ ځای پاته کېږي.

که ستا ډار او د ظالمانو ډار په یو زړه کې یو شان موجود وي له دېنه لویه گناه بله نشته.

کاشکې دوی یوازې له تا ډارېدلی او ستا دښمنانو ډار یې په زړه کې نه وای.

د خلقو ډار ستا وېره په زړونو کې کموي او ایمان ته زیان رسوي.

ستا ضعیفه بنده گان یوازې له تانه نه وېرېږي له نورو نه هم وېرېږي دوی اوس د زورورو له ډاره حق نشي ویلی او ته دحق طرفدار یې.

ته په دروغو خپه کېږې دوی له ډاره رنستیا نشي ویلی.
ستا ظلم نه دی خوښ دوی له وېرې د ظالمانو خدمتونه او صفتونه
کوي.

هغه مسلمان چېرته دی چې یوازې له تا ډارېږي او بس.
ستا بنده باید د ډار بنده وي. د نمرود له ډاره یې سترگه ونه سوځي
د فرعون په مقابل کې مغلوب نشي، له مرگه ونه وېرېږي.

زمونږ باغ

د دې باغ ونې ټولې زړې دي، ډډونه او ښاخونه یې وچ دي په میوو کې یې زښت ډېر فرق راغلی دی، میوو لاشه چې سیوری هم نیم نه دی پاته، تازګي نشته، خیابانونه او چمنونه خراب دي باغ ټول اغزو او ناکاره بوټو نیولی دی.

د گلانو یو نیم بوټی که وي هغه دربو او کبلو لاندې کړیدي دلته اوس طوطیان او بلبلې نه راځي، پدې چمن کې اوس څاروي څري، د ونو پانې په پسرلي کې زېږې ښکاري دا ونې د وهلو دي.

د دې زړو ونو نیلو او ریښو ټوله ځمکه نیولې ده د ځمکې قوت یې ډېر کم کړیدی، مگر څانګو او ښاخونو ته یې فایده ډېره لږه رسېږي، دا ونې اوس بې ثمره او بې حاصله دي.

د باغ خاوند باید ټولې له بیخه وباسي، په ځای یې نوی نیالګي کېږدي. مونږ باید ډېر انتظار وکارو، چې دلته بیا سیوری او میوه پیدا شي، په دې باغ و بڼ کې بیا تازه ګي ووينو، که ماليار کال په کال چينجنې زړې ونې ایستلی او نوي نیالګي یې په ځای ایښودلی باغ به اوس هم هماغسې سمسور و.

د باغ عمر او د ونو عمر به یو شان نه و.

ونې به ورکېدی باغ به نه ورکېده.

اجتماعي ژوند به له فردي او شخصي ژوند نه نه قربانیده.

څوک چې زړې ونې په باغ کې ساتي باغ به یې همدغسې وي.

بې تمیزي

ډېر ښه اس و، خو د بې تمیزو په لاس کې وو.

څوک یې په قدر پوه نشوه باوغان پرې موږه کېښوده.

د یابوکار یې ترې واخیست.

هغه خبر نه و، چې دغسې اس د پادشاهانو په کمند کې هم نشته او

قیمت یې ډېر زیات دی.

چېرته چې علم او فراست نه وي خلق د اس او یابو فرق نشي کولی

هلته عربي اسونه له موږو لاندې زخمیان شي او د خرو په غاړه د زرو

کتوری وي.

په دغسې وخت کې چې عمومي شعور ږوند وي او څه نه ویني.

حافظ د خلقو د بې تمیزي اعلان کوي:

اسپ تازی شده مجروح بزیر پالان

طوق زرین همه در گردن خرمی بینم

د ظالم فلسفه

يو سړی د غلیمانو په خوله شل کاله بندي شو. هر چا به ویل: حاکم ناروا وکړه. دومره ظلم هېڅوک نه کوي. دلته عدالت نشته، قانون ته څوک نه گوري، په بدو او رشوتونو هرڅه کېږي، مونږ له دې حاکم سره نور گذران نشو کولی. بندي چې له زندان نه را ووت د هنر او کمال نوم یې په وطن کې خپور شو او ډېر د کار سړی و خوت.

حاکم ویل: زه پوهېدم چې دی بې گناه دی، مگر که مادی نه وای بندي کې غلیمانو واژه یا به ده څوک وژلي و، ده بې زندانه ژوند نشو کولی د ده حیات په خطر کې و، د ده دغه هنر او کمال د زندان برکت دی که دی پوه شي ماله ده سره ډېر لوی احسان کې دی، انسان په خپل خیر و شر نه پوهېږي، ډېر ځله په بنو باندې د بدو گمان کوي. که دی پوه شي بندیتوب د ده د پاره خیر و، ما د ده خیر په زندان کې لیده.

ډېر کارونه دي چې په ظاهره بد معلومېږي په حقیقت کې ښه وي د خلقو په نظر کې ظلم وي چې فلسفه یې ولتوي رحم او دلسوځي وي. ناپوهه خلق خیر خواهان نه پیژني، په احسان نه پوهېږي، دوستي ورته دښمني ښکاري په مدرسه باندې د زندان گمان کوي. مونږ د دوی په خوشحالی پسې نه گرځو د دوی په خیر پسې گرځو. دوی په خپل خیر نه پوهېږي او خپل خیر نشي سنجولی.

دستور العمل

خاص مجلس و، ټول غلي ناست وو، یو هم خبر نه و چې څه به وايي؟
دومره پوهېدل چې مطلب ډېر مهم دی.

پس له څه قدر سکوت نه، هغه وویل: غیر له سرو او سپینو ډېر
قیمت بها نه شته، چې جواهر او الماس هغومره قیمت نه لري.
حکومت باید هغه ډېر ټینګ وساتي.

که هغه و، هر څه شته، که هغه نه و هېڅ نشته، د حکومت اساس او
بنیاد هماغه دی، بې له هغه حکومت نشي قایمېدلی.

د خزانو ساتنه هغومره ضرورنه ده، د هغه شي ساتل فرض دي.

د سیاست په دنیا کې هېڅ شی هغومره قیمت نه لري.

په دې خبره ټول په فکر کې شوه.

چا گمان کاوه چې مراد عدالت دی حکومت باید دغه شی ډېر ټینګ
وساتي او له الماس نه یې بهتر وگني.

د ځینو دا خیال و، چې د مملکت استقلال له هر څه نه زیات قیمت
لري. یو سیاستمدار باید د همدغه شي د ساتلو ډېره ټینګه توصیه
وکړي.

څه نورو تصور کاوه چې مقصد د ملت خوشحالي ده.

د یوه دیموکرات حکومت اساس همدغه دی جواهر او الماس دومره
قیمت نه لري.

پس له یو څه وقفې هغه خپل مطلب ښکاره کړ.

هغه پوهېده چې زما په خبرو پوهېدل څه اسانه کار نه دی.

هغه وویل: د حکومت ډار باید ډېر ټینګ وساتل شي او حاکمان له
ډېر تشدد نه کار واخلي. د حکومت ډار که د خلقو په سترگو کې و
خزانو ته څوک کاره نشي کتلی له گدامونو نه مړک هم غله نشي وړلی،
سره او سپین که په ډاگ پراته وي څوک ورته نه گوري. که دا ویره د
خلقو په زړه کې وه ظلم ته به عدالت وایي بې رحمې به رحم گني.

که ډار نه و او خلق سپین سترگې شوه، نو بیا گذاره ډېر مشکله ده.

تاسې کوبښې وکړئ، چې دغه ډار د خلقو په زړونو او سترگو کې
وساتئ او دا قیمت بها خیز ضایع نشي، د دې شي په قیمت باندې ښه
پوه شي!

دا هغه شی دی چې په وینو توپولو، په کورونو وړانولو، په مالونو
لوټولو لاس ته راغلي دي تاسې یې په اسانه مه ورکوئ!

اصلي غل

ستا خوبښه چې غل ورته وايي که د غلو مل؟ زه يې غل بولم.
د دې غله لاس قاضي يا مفتي نشي پرېکولی.
د ده له لاسه هر څه کېږي او ډېر قوت ورسره دی.
حاکمان ده ته څه نشي ویلی.
د پوليسانو زور په ده نه رسېږي.
د دې غله احترام قوماندان هم کوي.
دا غل ډېر زورور غل دی.
د ده مخه څوک د ورځې هم نشي نیولی.
دی د سرکار په مال کې هم برخه لري او په خزانه شریک دی.
په ده باندې حقه شاهدي اداکول ډېر گران کار دی.
په ده باندې هېڅوک دعوه نشي کولی.
ده ته يواځې زه غل ویلی شم او بس.
دا هغه غل دی چې له سترگو نه رانجه نه پتوي سترگې پتوي.
غله پيسې پتوي.
دی غله پتوي. خیانتونه پتوي، ظلمونه پتوي.
اصلي غل همدغه دی.
نور غله د ده په سيوري کې پټ دي.
ترڅو دی ورک نشي غله نه ورکېږي.

د غلو منطق

له ورځې نه شپه ښه ده او له رڼا نه تورتم.

شپه د راحت د پاره ده ورځ د زحمت د پاره.

د عیش او عشرت وخت شپه ده.

سازونه سرودونه په شپه کې وي.

وصالونه په شپه کې صورت نیسي.

ساقی او شاهد د شپې ښه ښکاره کېږي.

بزمي محفلونه د شپې وي.

د حیات اوبه په تورتم کې دي.

په تیاره کې د ستر او پرده پوشی راز پټ دی.

تاسې د تورتم په قدر نه پوهېږئ.

شپې لکه د خوبانو زلفې چې هر څومره اوږدې وي هغومره ښې وي.

په سپینو مخونو باندې باید تورې زلفې خورې وي.

بنکلي او بنایسته مېرمنې په تورو پردو کې پټې بڼې دي.

مونږ او دوی د پردې ترشا په تیاره کې هر څه کولی شو.

که زمونږ له عملونو پرده لرې شوه او هر چاپه رڼا کې ولیدو مونږ ته به په نفرت وگوري.

زمونږ د پاره شپه ډېره بڼه ده.

تاسې کونښن وکړئ، چې د ورځې هم تورتم او تیاره وي.

د وهم او خوف تیاره د ورځو رڼا کموي.

له ظلم سره ظلمت او تورتم تړلی دی.

د ورو خلقو په سترگو باندې توره شپه وي.

د ناپوهی تیاره له شپې نه کمه نه ده.

باید تل تر تله تیاره وي، ځکه چې د حیات اوبه په تورتم کې دي.

د غلو ډیوه

سپوږمۍ ورکه شوه، شپه ډېره تیاره وه، غله په تورتم کې راغله په کاله ننوتل.

دوی خبرنه و، چې ښه ښه مالونه چېرته ایښي دي، ځکه یې ډیوه ولگوله او مال یې لټاوه.

د کورو کلي خلقو چې رڼا ولیده را پاڅېدل د غلو مخه یې ونیوله او غله یې وپېژندل یوه وویل: له تورتم نه د غلو ډیوه هم ښه ده.

مونږ غله په رڼا کې ولیدل او راوینن شوو.

هوا! مونږ غلو راوینن کړو.

زمونږ په کور کې غلو ډیوه ولگوله.

د حاکم اشتباه

دومره ظلم او ستم. دومره تغافل او بې روایي. دومره کبر او غرور.
داسې سخت زړه؟
بې رحمې او بې غوري انتها ته ورسېده.
د زړونو له ازاره هېڅ نه وېرېږي.
زما په ژړا یې زړه نرم نشو.
زما فریادونه نه اوري.
زما عذرونه او زاری تاثیر نه لري.
زه په ډېر امید ورشم. زما په زړه کې ډېرې خبرې وي.
زه وایم خپل ټول عرضونه به وکړم.
هغه لکه برېښنا د سترگو په رپ کې له سترگو پناشي.
له ډېرې استغنا راته گوري هم نه.
عاشق د معشوقې له لاسه دغه راز شکایتونه کول.
حاکم اشتباه وکړه، هغه یې سیاستاً بندي کړ او په سیاسي بندیانو
کې حساب شو.
آه! د وطن مینان په دغسې خبرو زندان ته ځي.

خه لري او خه نه لري؟

خمکې لري، ژرندې لري، قلاگانې لري.

راډيو نه لري، موټر نه لري، چوکۍ نه لري.

سر لري، سترگې لري، زړه لري، غوږونه لري.

ذوق نه لري، فکر نه لري، شعور نه لري، احساس نه لري.

تغرونه لري، توشکونه لري، رخت خوابونه لري.

جارو نه لري، خنډل نه لري، مينځل نه لري.

گوخانې لري، طبېلي لري، تحویلخانې لري.

حمام نه لري، تشنات نه لري، صابون نه لري.

جوار لري، غنم لري، وریچې لري، پیسې لري،

خیرات نه لري، زکات نه لري، صحت نه لري، راحت نه لري.

حرص لري، غم لري، سودا لري ظلم لري و ناروا لري.

قناعت نه لري، صبرنه لري فضيلت نه لري، رحم نه لري.

جهل لري، بخل لري، حسد لري، رقيبان لري، دښمنان لري.

علم نه لري، اخلاق نه لري، سواد نه لري.

زامن لري، نمسی لري، لونی لري، وروڼه لري.

مکتب نه لري، معلم نه لري، ملا نه لري، مېرزا نه لري.

کبرلري، غرور لري، بدبیني لري، بدگمانی لري.

انصاف نه لري، ضمير نه لري، وجدان نه لري.

څوک؟

زمونږ خان او زمونږ ملک.

آمر او مامور

زه به په تریو وچولي خبرې کوم.

ته به لکه مجرم کوږ ورمېږ ولاړ یې بلې صاحب به وایې.

زه به په هر کار کې کار لرم.

ته به زما په کار کې د فکر کولو حق هم نه لرې.

زه به هېڅ نه کوم، ته به زما په امر هر څه کوې.

خدمت به ته کوې نام نېکي به زما وي.

کار به زه وړانوم ملامت به ته یې.

منډې به ته وهي ستومانه به زه یم.

څومره چې له مرگه وېرېږې له مانه به هم ډارېږې.

په هره اندازه چې له ژوند سره علاقه لرې له ما سره به یې هم لرې.

یوازې محبت مې نه دی په کار زما له خوفه باید زړونه ورپېږي.

زما په حضور کې بې له عجز، نیازه هېڅ خدمت نه قبلېږي.

که عاجزي او د غلامۍ خوی درسره و هر راز خیانتونه معافېږي.

پام کوه! چې په خپل خدمت او لیاقت مغرور نشي.

هر کله چې راځي که هر څومره مهم کارونه دي کړي و لکه گنهنګار

سر تپتی راځه!

خپل خدمتونه مه یادوه!

په قانون استناد مه کوه!

ماته ځان وسپاره، زما په خوشحالی کې هرڅه ولتوه! ستا ترقي زما

په اطاعت پورې تړلي ده.

ستا ترفیع په همدغسې تواضع کې پته ده، ته خپل ځان او خپل حد

وپیژنه.

ته ښه فکر وکړه چې زه څوک یم او ته څوک یی!

توره پرده

سپورمۍ چې په تورو وربځو کې پټه شي په جهان باندې توره پرده غورېږي او هر څه په تور تم کې ورک وي.

په دغسې توره تياره کې د انسان بينايي کار نه کوي، ږانده او د نظر خاوندان يو راز وي، ښه مخونه او بد مخونه فرق نه لري، د سپين او تور تمېز نشي کېدای خپل او پردي پېژندل کېږي.

د حقيقت او جمال رڼا له سپورمۍ پتوالي په سترگو لاشه چې په زړونو هم تياره راولي که دا تياره ورکه نشي او دغه رڼا له تورې پردې لاندې وي د ذوق او نظر د خاوندانو شپه نه سبا کېږي.

د شعر او ادب دنيا نه جوړېږي.

فکر، شعور او احساس نه وينېږي.

د کار او حرکت اراده نه پېدا کېږي.

د ژوند نغمه

ټول غلي دي، هېڅوک څه نه وايي، د ژوند نغمه غلې ده په دغسې
خاموشۍ کې ذوقونه مري، فکرونه محوه کېږي، نشاط او فرحت لکه
وحشي مرغه له انسانانو نه تښتي.

زه غواړم د دغه سکوت طلسم مات کړم او خپله سرینده وغږوم دا
سرینده ما د عشق له هېواده او د بلبلو له کوره راوړیده.

زما د سریندې اواز ډېر خوږ دی.

راشۍ! کښنۍ زما نغمې واوړۍ!

زه نه غواړم چې ارزو گانې مې او زړونه ساړه وي.

زه د احساساتو او جذباتو د وینبولو د پاره راغلم.

دغه ده ما خپله سرینده راواخیستله خپلې نغمې شروع کوم.

آه - دا څه وشوه؟ له دې سریندې نه خو هېڅ اواز نه پورته کېږي.

سورۍ نه خونه ده ما ته ښکاري تارونه یې ټول په ځای دي.

دا ولې نه غږېږي! له دې نه لویه ضایعه بله نشته.

پوه شوم، ویوهېدم دا سرینده د بلبلو د کور ده او بې د گلونو له خوا
بل چېرته نه غږېږي.

دا سرینده له عشق سره تعلق او ارتباط لري. تارونه یې هم په هماغه
مقام پورې تړلي دي.

زه باید گل زار ته ننوځم او د گلونو په حرم کې د خپلې سریندې اواز
واورم.

زه باید د نرگس سترگې، د غوتۍ خندا، د چندرو لښتې، د سنبلو
پرېشانه زلفې وگورم او د حسن په گل زار کې خپله سرینده وغږوم بې
له دېنه دغه خاموشي نه ورکېږي او خوشحالي نه پیدا کېږي.

دا تورې ورېځې باید د لمر او سپوږمۍ له مخې لري شي.

د بلبانو پنجرې او قفسونه باید مات شي.

د باغ تړلی ور باید بېرته شي چې خوشحالي راشي او ذوق و شعور
سترگې وغږوي.

خوشحالي

ستا د شجاعت او شهامت ترانه ډېره خوږه ده.

دا ترانه ډېر مشهور شاعر جوړه کړه، سازندگانو ورته ډېر ښه اهنګ پيدا کړ او س یې د وطن جونہ او پېغلې په ډېرشوق وايي او ته یې په اورېدو ډېرخوشحاله یې.

ټول خلق تاته په ډېر قدر او احترام گوري، دا نه هلته یو ځای بل ځای ستا د تورې او سربازی صفتونه دي او ته له ډېرې خوشحالی په جامو کې نه ځایېږي.

په هغه ورځ چې ته د جنگ او جگړې له میدانہ بریالی راغلي ستا په افتخار جشن ونيول شو په تا باندي له هر خوا گلونه شیندل کېده ستا په غاړه کې خلكو د گلو هارونه اچول ټولې سترگې تاته متوجه وې او په تا باندي خوشحالي وړېدلہ. دا خوشحالي تا له هغه ځايه راوړه، چې هلته دگوليو او بمنو باران وړېده او ژوند ډېر په خطر کې و، ته به هر ساعت له مرگ سره مخامخ کېدي او ډېر لوی غم درسره و.

هوا د مشرانو خوشحالي په همدغسې مشکلاتو او خطراتو او غمونو کې پټه وي او کوچنيان خوشې په خوشې خوشحاله وي.

لوړ خیالونه او ژور فکرونه

ازادي

په کوم حق د هوا ازاد مرغان په پنجره کې اچوي؟
څه حق لري چې دغه اسماني نغمه وال له گوبښه ځایونو، له چینو او
لبنتیو، د سپیدو له رڼا او د ونو له ځانگو څخه بیلوي او د ژوند پانگه
ترېنه اخلي.

انسانه! ته په رښتیا داگومان لري چې لوی خدای دغه ښایسته
مخلوق ته دا وزرونه او ښکې د دې د پاره ورکړي دي چې ته یې
وشکوي؟

ایا یې له دغه ظلم او ستمه ته ښه ژوند نشي کولی؟
آخر دغو بېگناهو څه کړي دي چې ټول عمر به ستا په زندان کې
تېروي.

دا څه معلومه ده چې د دغو بیگناه بندیانو سرنوشت زمونږ له
سرنوشت سره نه دي تړلي.

دا چاته معلومه ده چې د دغومرغیو آه به د ظالمانو حاکمانو په څېر
په مونږ راونه گرځي او مونږ به ونه ځوروي.

آه- هېڅوک نه پوهېږي چې په دغه جهان کې زمونږ له کړو نه څه
نتیجه ولاړېږي؟

زمونږ له هغو جنايتونو چې په خدا او خوشحالی انجام مومي د
اسرارو په چارراهی کې څه پیدا کېږي؟

کله چې دشنه اسمان سپک وزره مرغان چې د دې لویې فضا الوتلو
ته پیدا دي په پنجره کې ایساروي، هغه وخت چې د اسمان د نېلي
دریاب بنایسته لامبوزن د خپل ظلم په زندان کې اچوي دا فکر نه
کوي چې یوه ورځ به د دوی په وینو لړلي نوکان له قفسونو څخه
راووځي او تاسو ته به در ورسېږي.

ایا تاسو دا فکر نه کوئ چې هر چېرته چې یو بندي د ظلم او ستم له
لاسه فریاد کوي خدای ورته په رحم او مهربانی گوري.

د خدای د پاره د شنو فصلونو او کښتونو کونجې دغو بندیانو ته
وسپاری.

بلبلان ازاد کړئ مرغی خوشې کړئ.

دغه ښکلې پنجرې چې د زینت د پاره ستاسو په کورونو کې څرېږي
په ډېر دقت وگورئ.

د جهان هغه تله چې تاسې یې نه وینئ دوه پلې لري.

همدغه د قفس نري او زري مزي دي چې د زندانو او جېلونو تور
آهینن سیخونه ترینه جوړېږي.

د اسمانونو، د چمنونو، د سیندونو بې ازاره لارویو ته زیان مه رسوئ
او ازادۍ ته یې په احترام وگورئ.

د دغو بېوزلو او بې گناهو ازادي مه ایساروئ، چې د تقدیر او سر
نوشت قاضي او حاکم ستاسو ازادي سلب نه کړي.
هغه چې د ظالمانو له ظلمه فریاد کوي په خپله هم ظلم او تېری
کوي.

انسانه! ته په رښتیا ازادي غواړې او ازادي دې خوښه ده؟
که دغسې وي، نو بیا ولې دغه بندي او د خپل ظلم پټه خوله شاهد
په خپل کور کې ساتي.

ظالمه! ولې فریاد کوي چې په ما باندې ظلم او تېری کوي.
لږ څه خو دغه بیوزلی بندي وگوره چې سیوری یې په تا باندې
پرېوتی دی.

دغه قفس ته خو لږ غوندې ځیر شه، چې ستا په کور کې ځوړند دی
او ته نه پوهېږې چې د دې پنجرې د سیخونو ترشا، چې اوس په کې یو
بې گناه مرغه نغمه سرايي کوي د یوه زندان اساس او بنیاد ایښودل
کېږي.

(هو گو)

گل ویل

گل بورا ته ویل:

زه او ته تقدیر یو له بله بیل کړي یو. زه دلته پاته کېږم، مگر ته هرې خواته الوځې او هر لور ته تلی شې، سره له دې ما او تا یو په بل پورې زړه تړلی او له خلکو نه لرې خوا په خوا ژوند کوو.

زه او ته دومره یو بل ته ورته یو چې کله کله دواړو ته گل ویل کېږي، افسوس دی چې ته له نسیم سره پرواز کوي او زه په زمکه کې زنداني یم.

ما څومره ارزو لرله چې له تاسره والوځم او ستا په مخکې خپله خوشبویی خپره کړم، مگر ته دومره لرې ځې چې زه درسره ملګرتیا نشم کولی.

ته همپشه په گلونو کې پرواز کوي، زه یوازې د خپل سیوري ننداره کوم، چې د لمر له گرځیدو سره زما شاوخوا ګرځي.

ته ځې او بیا راځې بیا بېرته ځې او د بل ځای قصد کوي، مگر ما
وینې چې هر سحر په خپل ځای ټینګ ولاړیم او اوبنکې تویوم.

بوراگله! د دې د پاره چې زما او ستا یارانہ ټینګه پاته شي یا ته ما
غوندې خپلې نیلې په زمکه کې خښې کړه یا ماته بڼې او وزرونه راکړه،
چې تاغوندې والوځم او له تاسو سره پرواز کړم.

(هوگو)

شپږ زره کاله پخوا

شپږ زره کاله کېږي، چې سپری د سرو په وژنه لگیا دي.

...اسمان هر کله د زنبق د گلونو او د ښایسته مرغیو د ځالو په صورت خپل استازي را استوي، چې دوی د صلح او محبت خواته راوبولي، مگر دغه د مینې پېغامونه د خلقو له زړونو څخه د لېونتوب اثر نه وړي.

له ډېره وخته د ځمکې د خلکو زوروره مینه له وژلو او وینو تویولو سره پیدا شوې ده. ډېره موده کېږي چې د ملتونو خوږه او جذابه موسیقي د جنگ او جگړې ساز او سرود دی.

ډېروخت دی چې افتخار د وپروونکي خپسکې بڼه پیدا کړې ده، چې په ديو هیکله ارا به په لاره تېرېږي او ښځې، نران، لوی، واړه له پښو لاندې چیتوي.

اوس زموږ سعادت او نېکبختي له ډېرې مشکل پسندی نه کار اخلي او هغه وخت یې وچولی غوړیدلی وي، چې خلک ووايي (ځو، ځانونه وژنو) اوس باید د سعادت گټلو د پاره د جنگ نغاره وډنگېږي.

هر چېرته د پولادو برق په چلیدو دی، په هر ځای کې د بلو لمبو لوگي او لوخړې پورته کېږي.

هغه خلک چې ډلې ډلې د خلکو د وژلو د پاره د جنگ میدان ته روان دي د خپلو تورو شپو د روڼولو د پاره د توپونو د خولو لمبو ته ضرورت لري.

دا ټول کارونه یوازې د قومونو د مشرانو د جاه طلبۍ د پاره دي.

هغوی لاپه مونږ باندې خاورې نه وې اړولې چې زموږ په قبرونو باندې د دوستۍ معاهدې کوي.

ځناور او مرغان لا د جنگ په میدان کې زموږ په وینو او هډوکو پسې گرځي او دغه اقایان یو له بله سلامونه او احترامونه مبادله کوي.

زموږ په نننۍ دنیا کې هېڅ ملت نه غواړي چې یو بل ملت خپل گاونډ وویني.

هغه کسان چې د دوی د حکومت دوام زموږ د حماقت نتیجه ده
هره ورځ د قهر او کینې احساس زموږ په روح کې تقویه کوي او هغه
اور ته لمن وهي چې دوی په خپله بل کړی دی.

ښایي چې له یوه سیوري لاندې آرام کښېناستل د یوې چینې خوږې
اوبه څښل، له یوې گڼې او گورې ونې لاندې له خپلو رویاو سره مشغولا
خوند او لذت ولري، مگر د نن ورځې انسان له دې ټولو خوندونو نه
زیات خوند د خپلو ورونو په وژله کې مومي.

هغه وخت چې سپېدې چوي او د رڼا پېغام جهان ته راوړي، هغه
وخت چې د سحر مرغه نغمه سرایي کوي دغه جگړه مار انسان د وژلو
او وینو تویولو په فکر کې وي او له کینې نه کار اخلي.

(هوگو)

حضرت محمد "ص"

هغه (ص) پوهیده چې د عمر وروستی سلگی ده او د ژوند رڼا کله د مازیگر زېږی لمر د رنگ ساعت له سترگو پنا کېږي.

دی به تل په فکر کې ډوب و او په هېچا به یې پره نه اچوله.

چې په لاره به روان و. له هرې خوا سلامونه پرې ویل کېده، ده به هم هرچاته په مهربانی ځواب وایه.

په ږیره کې یې شل وینستان سپین نه لیدل کېده او زهیرتیا یې ورځ په ورځ زیاتېده کله به چې اوبنانو اوبه څښلې دی به ورته ودریده او هغه ورځې به یې په زړه گرځېدې، چې ده به د خپل تره اوبنان څرول.

هر وخت به د خدای په درگا کې په راز او نیاز مشعول و.

خوراک یې بیخي لږ و او ډېر ځله به یې په نس پورې تېرې تړلې.

په خپل لاس به یې خپلې مېږې لوڅلې، چې جامې به یې و شکېدې په زمکه به کښېناست او خپل کالي به یې په خپله گندل.

د ځوانۍ قوت یې نه و پاته، ډېرو روژو د ده بدن کمزوری کړی و. په ډېرو اوږدو ورځو کې به یې د رمضان ټولې روژې نیولې. د درې شپیتو کالو و چې ناڅاپه تبه پرې راغله.

هغه قران چې د خدای له لوري پرې نازل شوی و، ټول یې ولوست د اسلام بېرغ یې سعید ته په لاس کې ورکړ او هغه ته یې وویل:

دا زما د ژوند وروستی ورځ ده ته په دې پوه شه چې بې له یوه خدایه بل خدای نشته، ته د هغه په لاره کې جهاد وکړه.

دی ډېر ارام معلومېده، مگر نظر یې د هغه لوړ پرواز عقاب غوندې و، چې د لوړې فضا په ترکولو مجبور شوی وي.

په دغه ورځ هم دی د هر وخت په شان د لمانځه د پاره مسجد ته راغی او په حضرت علي یې تکیه کړې وه، مومنان او مسلمانان ورپسې را روان وو او په مخکې یې مقدس بېرغ رییده.

چې مسجد ته ورسېده رنگ یې الوتې و او خلکو ته یې وویل:

ای خلکو! که چېرې دپاک خدای ج اراده نه وای ما به له یو ږانده او ناپوه نه څه فرق نه درلود.

زمونږ سرنوشت یې د دې له سرنوشت سره په یوه ملکوتي پیوند کلک وټاړه، چې په غم او بنادۍ کې راسره وي.

په دغه ښکلي بخشش باید ډېر خوشحاله شو او دا ښایسته حوره
ډېره وستایو، د زړه په کور کې د کور د مېرمنې ځای باید دیته پرېږدو او
ډېر پام وکړو، چې هغه بد گذرانه او بد خوږه خواښې، یعنی عقل د دې
ښکلي نازنینې ناوې زړه ازار نه کړي.

اوه! یوازې همدغه جنی په ما باندې نه ده گرانه د دې له خور سره
هم زه ډېره ټینګه علاقه لرم.

خور یې له دینه لږ څه لویه او جدي شانته ده چې (امید) ورته وایي:

څومره به ښه وي چې دغه مهربانه ملګرې چې له ډېرې مودې زما د
سعادت پانګه ده تر هغه وخت راسره وي، چې زما د ژوند ډیوه مړه شي
او ژوند خاتمه ومومي.

(گوبته)

له مرگه نه وپرپرېم

له مرگه نه وپرپرېم، که څوک راته ووايي چې نن شپه مری زه به ووايم، چې د خدای رضا مې قبوله ده، مگر خدای دې نه کا چې څوک راته ووايي د یوه تن ژوند ستا له لاسه تريخ دي.

(کانت)

اجتماعي عیبونه

هغه څوک چې له ټولو اجتماعي عیبونو، يعنې له خودپرستۍ، تعصب، خطا کارۍ او دروغو نه خلاص وي له اجتماع سره به دومره مخالف وي، چې بې له انزوا نه به هېڅکله ژوند ونه کړی شي.

(گوستاولویون)

د غم خوښي

زما دا خبره بې له پوهانو بل چاته مه کوئ، ځکه چې ناپوهان بې له ملنډو په نور څه نه پوهېږي.

زه غواړم هغه څوک وستایم چې ځانته اور لتوي او لکه پتنگ سره اور ته ځان غورځوي.

د عشق په شپو کې چې د ژوند نیالکي کرل کېږي او د حیات ډیوه لاس په لاس ګرځي د سپینې سپوږمۍ په لیدلو ستا په روح کې یو مرموز هیجان پیدا کېږي، ته بیا خپل ځان د تورتم په زندان کې بندي کړې، ځکه چې هره ګړۍ د یوه مقام ارزو درسره وي.

ته بیا د اوږدې لارې او د ګران سفر له غمه خلاصیږې او خپله اروا په بیره د نورو او صفا چینې ته استوي، چې د شوق په لمبه لکه پتنگ ځان ستي کړي.

ترڅو چې په دغه نکته پوه نشي (مړشه چې ژوندی شي) په دغه تورتم او تیاره جهان کې به لکه نوم ورکې مېلمه او سپرې.

(ګوټه)

د ژوند لوبه

څه موده ما او تا یو له بله زړونه تړلي وو او په غم او بنادی کې ملگري وو.

په وارو وارو مو د بنځې او مېړه لوبه شروع کړه بې له دې نه چې خبره جگړو او دعوو ته ووځي.

ډېر ځله مو یو له بل سره وخنډل د دوو مینو غوندې د بل په مخ د مینې لاسونه رابنکل، شوخي مو وکړه یو له بله مو خوله واخیستله او خوله مو ورکړه.

په اخر کې مو د وړو په شان په ځنگلونو او کښتونو کې د الاداد او پتپتانی لوبه شروع کړه او یو له بله داسې پت شوو، چې تر اوسه مو سره نه دي موندلي. (هاینه)

پوهه

د پوهې قوت ته وزرونه مه پیدا کوئ، بلکې څه سرپ ورپورې وتړئ.

(بیکن)

هر چا وځورولم

ځینو په خپل عشق وځورولم، ځینو په کینه زما زړه ازار کړ.
چا د عشق په زهرو زما ډوډۍ ولرله.
چا زما د شرابو په پیاله کې د کینې زهر توی کړه.
مگر له هر چانه هغه چا ډېر وځورولم چې نه یې راسره کینه پیدا
شوه او نه مینه.

((هاینه))

زما ترانې

زما ترانې ټولې په زهرو لړلې دي.
ولې به نه وي لړلي، ایا تا زما د زنده ګۍ په جام کې زهر توی نه کړه؟
زما ترانې ټولې په زهر ولړې دي، ولې به نه وي لړلي ایا زه په خپل زړه
کې په زرهاو ماران نه لرم؟
ایا له دغو ټولو مارانو علاوه ته زما په زړه کې ځای نه لرې، ای زما
دلداره!

((هاینه))

د هوسونو مرگ

زما هوسونه مړه شوه، مگر زه لا ژوندی یم.

ما خپل زړه له خوږو او خوندورو رویاو څخه وشکاوه او مړ نه شوم.

اوس ماته بې له رنځ تېرولو او غم خوړلو نه نور څه نه دي پاته.

زما غلی او چوپ زړه د همپشه د پاره د امیدو له تودوالي محروم دی.

زما د سرنوشت طوفانونو زما د ژوند تر او تازه گل مړاوی کړ اوس زه

یوازې له نا امیدۍ او افسرده گی سره مخامخ یم او د نجات وروستی

گری ته گورم.

زه هغه وچه پانه یم، چې منی او خزان یې لیدلی، مگر دا لاپه لغړ

بناخ پاتې ده او د ساړه ژمي بادونه یې رېږدوي. (پوشکین)

د شاعر حال

ترڅو چې د هنر رب النوع تازه طعمه ونه غواړي شاعر غلی او آرام دی.

دی هم د نورو غوندې په خوړو او اوبو پسې هڅه کوي او د وگړو په شان په ډېرو وړوکارونو باندې بوخت وي.

د ده اسماني سرینده غلي وي او هېڅ غږ ترینه نه خيژي.

زړه یې له غم او رنځه فارغ وي او د ژوند له مبتدلو خوښیو سره یې تعلق وي.

لنډه دا چې د جهان بې هنره خلکو غوندې عادي ژوند لري.

کله چې ناڅاپه د هنر رب النوع د شاعر په زړه کې څه واچوي روح یې لکه گربته، چې له درانه خوبه پاڅېږي رپردي او له دغه احمقانه وخت تېرولو څخه خوابدي کېږي.

د جهان له عادي شور او غوغا څخه تښتي او خپل سرد خلکو ناڅیزه بوتانو ته نه ټیټوي، بلکې په ډېر قار او ټینگار له دغه عالمه کناره کېږي. د ډکو سیندونو په موجونو او د ځنگلو په شاعرانه زمزمو پسې روانېږي

(پوشکین)

شاعر ته

شاعره! د خلکو په ستاینه مه غولېږه! ځکه چې د مدح او تحسین
نغاړه ژرغلي کېږي.

د احمقانو او بېشعوره خلکو خندا او وینا ته غوږ مه رده!

تل غلی، جدي او ټینګ اوسه!

ته پادشاه یې باید د شاهانو غوندې په انزوا کې ژوند وکړي.

ته خپله لاره مه پرېږده او هغه ځای ته ولاړ شه، چې ستا ازاد طبیعت
یې درنښيي.

ته د خپلو هغو اندېښنو او خیالاتو محصول، چې په تا باندې ډېر قدر
لري خلکو ته وړیا ورکړه او په خپله دغه بخشش له چا نه مه غواړه.

اجر او مزدوري مه غواړه، ځکه چې ستا مکافات یې له تا نه بل څوک
تا ته نشي درکولی.

ته په خپله د خپل ځان قاضي یې، ځکه چې هېڅوک ستا په باب کې
تا غوندي سختگیر نه دی.

ای مشکل پسند هنرمنده! ایا ته په خپل کار په خپله خوښ یې؟ ایا ستا زړه خوشحاله دی؟ که دغسې وي نو بیا څه پروا ده که خلک له تا سره دښمني وکړي او تاته بد ووايي.

پرېږده چې احمقان د هغه معبد په غولي کې لارې توکړي، چې په محراب کې یې ستا د نبوغ اور لمبې کوي. پرېږده دوی د خپلې بې عقلۍ په وجه ستا د ځلاند مشعل پایې ولړزوي.

(پوشکین)

ادب او محبت

پام یې نه و، د دې په ځای چې په ډېر ادب راته (تاسو) ووايي، په
ډېره مینه یې راته وویل: (ته)

په دغه وخت کې د خوشحالی او خوشبختی خیال زما مضطرب او
پرېشانه روح ولمانځه او عاشقانه مچې یې ترې واخیستله.

زه اوس د هغې په مخکې ولاړ یم او یوه شپبه ترېنه سترگې نشم
اړولی.

په خوله وایم: ای ښکلې پېغلې (تاسو) څومره په ادب یاست، مگر په
زړه کې وایم:

ته پر ما باندې څومره گرانه یې.

(پوشکین)

د حقیقت اظهار

که زه د حقیقت په اظهار کې زیان ووینم پروا نشته، خو چې حقیقت
زما د چوپوالي په وجه زیان ونه ویني.

(مترلینګ)

پیغمبر

د معنی تنده او تلوسه راسره وه.

په چوپه او غلې بیدیا کې لالهانده ګرځېدم.

هغه پرېنښته چې شپږ وزرونه لري له پاسه راکوزه شوه او خپلې ګوتې
يې چې له خوب او خیاله سپکې وې زما سترگو ته رانږدې کړې.

ما د وارخطا ګرېبتي غونډې خپلې سترګې راننویستې.

د هغې لاس زما د غوږونو له څنګه تېر شو زما په غوږونو کې ناڅاپه
يو مرموز اواز پیدا شو.

همدغه وخت ما د اسمان دره د تپېدو اواز واورېده.

د دریاب له موجونو لاندې مې د بحري حیواناتو تګ راتګ ولیده.

د کورو په بوتوکې مې د تاک څانګې او پانې لیدې، چې وده کوي او
لویېږي.

پرېنښته زما شونډو ته رانزدې شوه زما هغه ژبه یې رانه پریکړه چې کار
يې نیش وهل وو.

بیا یې په خپلو لاسونو چې په وینو لړلي وو یوه بله ژبه زما په خوله
کې کښپښوده.

زما په ځیگر یې تېره توره ومندله زما رییدونکی زړه یې راوايست او
د اور سوځوونکې لمبه یې زما په سینه کې ننویستله.

زه د یوه مړي په شان غلې او بې حرکتې د بیابان په شگو کې پرېوتم
دغه وخت مې ناڅاپه خدایي غږ تر غوږه شو، چې ماته یې ویل: پاڅېره!
سترگې وغوړوه، د خدای فرمان ته غوږ ونیسه او د اجرا د پاره یې
سمدلاسه روان شه له بیابانونو او دریاونو نه تېر شه په خپلو خبرو د
ایمان اور د خلکو په زړو کې بل کره!

(پوشکین)

د نېکانو ارمان

د نیکانو لوی ارمان دا دی، چې د سړو جوړولو په کار کې برخه ولري
که څه هم د دوی کار پټ پاته شي او څوک پرې پوه نشي.

(سپنسر)

قبر او گل

قبر سره گل ته ویل:

ای د عاشقانو گله! هغه د اوبنکو خاڅکي چې هره شپه د چرگ غږ
او سحر له سترگو ستا په بڼکلي بڼه راتویږي ته پرې څه کوي؟
گل وویل:

اول ته راته ووايه! هغه چې ته یې هر وخت خپلې گیدې ته نښاسي
څه ورسره کوي؟

قبر وویل: گله! زه له هرې اروا نه چې ماته یې سپاري پرښته جوړوم او
اسمان ته یې لېږم.

گل وویل: قبره! زه دغه اوبنکې ورو ورو د عطرو او عسلو په صورت
تبدیلوم او خلکو ته یې ورکوم!

(هوگو)

افتخار

دا طلايي سکه چې د دنيا په بازار کې د افتخار په نامه چلند لري
هېڅ گنیمه.

هوا زه ورته په کرکه گورم او له پښو لاندې یې کوم.

هغه چې د خپل هنر مزدوري غواړي د تیت فطرت خاوند دی.

هغه چې د دغه بازار په سرو او سپینو پسې لېوال دی پرېږدئ، چې
دې بې ارزشه سکې ته لاس وغځوي.

دا سکه هغه څوک اخلي چې ځان خرڅوي.

که ته غواړې چې دغه خلق وپېرې، نو راشه دوی ټول ځانونه
خرڅوي.

ته باید دوی ته یو مناسب قیمت وټاکې او خپله همیانۍ وشرنگوې.

که داسې ونه کړې، نو د دوی په تقوی اعتراف کوې.

ایاته نه پوهېږې چې دوی ټول د تقوی خاوندان دي.

افتخار او تقوی تل اوږه په اوږه وړاندې ځي.

ترڅو چې دنیا شته خلق د تقوی بها په افتخار تادیه کوي.
د افتخار د سکې اواز دی، چې دنیا یې په پنبو ودرو لې ده.
ما پرېږدئ، چې د جهان د پرهېزگارانو په مقابل کې بد معامله اوسم.
پرېږدئ چې زه د افتخار خاوندانو ته هېڅ ښکاره شم.
زه چې ځان د دغسې خلکو په مخکې وینم زړه مې خپلې اندازې نه
زیات د حقارت تمنا لري.
زه دغه طلايي سکه چې د جهان په بازار کې رواج لري او د افتخار په
نامه یادېږي هېڅ گڼمه او په نفرت ورته گورم.
زه اوس د افتخار او تقوی غوندې وړو څیزونو په مخکې نه یم ولاړ.
زه دغه وخت له ډېرو لویو حقایقو سره مخامخ یم، چې یا باید غلی او
چوپ پاته شم یا باید ډېرې لویې خبرې وکړم.
ای زما پوهې او هوښاری! راشه هغه څه ووايه چې د نورو په فکر کې
نه راځي.

(نیچه)

څه غواړم؟

د ډېرو خلکو له پټو رازونو خبر شوم، مگر له ځانه لا خبر نه یم.

زما سترگې ماته دومره نزدې دي چې ما نشي لیدای.

زما زړه غواړي چې له ځانه څه قدر لرې شم او خپله څېره ووینم،
مگر دومره لرې نه لکه چې له غلیم نه لرې یم.

اوس زما ډېر نژدې دوستان هم له مانه ډېر لري دي.

زه غواړم د دوست او دښمن ترمنځ یوه فاصله ولرم، ترڅو چې هغه
څه په ځان کې ولیدی شم چې په ما کې شته.

اوس پوه شوی! چې زما زړه څه غواړي؟

(نیچه)

د بډای فقر

لس کاله کېږي چې یو څاڅکی باران په ما باندې ونه ورېږده.
د یوه سړي وږمه په ما ونه لگېده، د مینې او محبت پرڅه زما د زړه
په کېښت پرې نه وته، ځکه چې په دغه ځمکه هېڅکله باران نه ورېږي.
زما پوهې! زه اوس تانه مخ اړوم او تاته اسره لرم چې په داسې
وچکالی کې ته وچتوب غوره نه کړي.
له تانه هیله لرم چې زما د پاره روح خوښوونکې وږمه، زړه
خوشحالوونکې پرڅه، ژوند پالوونکې او ریا شي.
پخوا تر دې ما ورېځو ته ویل چې زما له مخې نه لرې شي، چې د رڼا
پلوشه په ما باندې ډېره پرېوځي او مخه مې ښه رڼا کوي.
اوس د هغو ورېځو په لاره کې دامونه رډم، چې گوندې یوه شېبه زما
په سر باندې سیوری شي او زما خبر واخلي.
پخوا له دېنه په تریخ حقیقت پسې گړځېدم اوس د تصادف څڼو ته
لاس غځوم او غواړم، چې میلمه پالونکی شم، خپله برخه او دخپل
وچولي لیک له ځانه ونه شرم، نن زرتش له خپلې سختې نه لاس
اخیستی دی او لکه تود باد، چې کنگل ویلې کوي خپل ملایمت
څرگندوي.

تر اوسه لا په خپل کوهستان کې انتظار کاري، مگر د غره له لورې
څو کې رابښکته شوی دی، له هغو کنگلو نه چې تل تر تله ساړه او تړلي

پاته کېږي یو قدم را تیب شوی دی ستومانه دی، مگر خوشحاله معلومېږي.

غلی شه! چې حقیقت لکه ټینګه وریځ زما په سر تېرېږي د ورېځې له زړه نه یو غیر مریي برق ځلیدونکی دی.

حقیقت ورو ورو له ډېرو لویو پټه پایو او پلو څخه زما په لوري رابنکته کېږي راشه! راشه! گرانه حقیقته.

چوپ شه! دا زما حقیقت دی، چې په ځیر ځیر او خواږه اضطراب راته گوري او کتل یې لکه د ستورو کتل جذاب او شیطنت امیز معلومېږي ته به وایي چې زما د نېکمرغۍ راز یې په خپل حدس موندلی دی او پوه شوی دی، چې نن ولې د غره له لورې څوکې رابنکته شوی یم، ولې ملایم او آرام یم؟ ته به وایي چې له لیدو او کتو یې یو گلرنگه بنامار ته خوله وازه کېږي ده.

غلی شه! چې زما حقیقت څه وایي؟

افسوس دی ستا په حال ای زرتشته! ستا حال د هغه چا غوندې دی چې سوچه زر یې خوړلي وي، اخر به ستا گیده څېرې کېږي او دغه زر به ترېنه وباسي.

زرتشته! ته له اندازې نه زیات بدای، له حده زیات د خلکو سترگې برېښوي او په زړونو کې ځانته حسد پیدا کوي.

زه د ستا د ځلیدونکي رڼا په مخکې درېدای نشم او سیوري ته پناه وړم او رېږدم.

بدایه! څه ولاړشه! څه روانېره ای زرتشته له خپل لمر نه لرې شه! ته غواړې چې له خپلې هغې رڼا نه چې له سره ډېره زیاته ده نورو ته په لپو لپو څه ورکړې.

ته په دې نه پوهېږې، چې هغه شی چې له تاسره په رښتیا زیات دی په خپله ته یې.

که غواړې چې چاته څه ورکړې له ځانه تېر شه خپل ځان ورکړه ای زرتشته!

ته وایې لس کاله کېږي چې یو څاڅکی باران په ما باندې نه دی وریدلی. د یوه سړي ورمه راباندې نه ده لگېدلې، د مینې شبنم زما په زړه نه دی پرېوتی.

ته دا اسره لرې چې په مینه درته وگوري او تا ښه وگني. ایا ته نه پوهېږې چې د خوشبختۍ پلوشو او حرارت شاوخوا ځمکه سوځولې هغه زمکه چې له بارانه محرومه ده له عشقه هم څه برخه نه لري.

اوس ستا ستاینه څوک نه کوي، بلکې ته د خپل دسترخوان د پوتو ټولونکو ستاینه کوي.

زه تا پېژنم چې ډېر فقیر بدای یې. ستا ډېر شته تا په عذابوي، ته خپل ځان په ډېره ورکړه ستومانه کوي، خپلې ارامتیا نه گوري له خپل ځان سره علاقه نه ښيي.

ستا باطن همپشه هماغه شان په شكنجه كې دى، لكه چې په يو انبار كې له اندازې او گنجائش نه زيات غنم واچول شي يا په يو زړه كې له حده زياته مينه پيدا شي. ته خپل ځان قربانوې، خو څوك ستا، ستاينه نه كوي!

اى بې پوهې هونبياره! كه غواړې چې په نورو گران شې بايد ډېر فقير شي.

دا خلك له هغه چاسره مينه كوي، چې په زحمت كې وي هغه چا ته يوه مړۍ ډوډۍ وركوي چې وږى وي.

اى زرتشته! كه غواړې چې چاته څه وركړې، نو خپل ځان وركړه او له ځانه تېر شه! زما خبره واوړه، زه ستا حقيقت يم!

(نيچه)

هېرول

هغه څوک چې څه نشي هېرولی ښه سپری نه دی.
څوک چې همپشه د بل د ملامتی له خاطر له ځان سره څه ساتي د
ښه زړه خاوند نه دی.

له هر چا نه لرې

رتل او رتل کېده یو هم ښه نه گنیم او له دواړو نه کرکه لرم.
د چا اطاعت نشم کولی او له چانه اطاعت هم نه غواړم.
هغه چې له ځانه نه وېرېږي بل هم نه وپروي.
په نورو باندې هماغه څوک حکومت کولی شي چې نور وپروي.
زه به څنگه دغه کارته زړه ښه کړم چې د خپل ژوند په اداره هم نه
یم خوښ.

زه غواړم چې د ځنگله یا د سیند حیواناتو غونډې یوه شیبه ځان
هېرکړم چېرته یوازې کښینم.

له خپلو لرې اوږدو رویاوو سره مشغول شم.

خپل ځان له ډېر لرې ځایه دلته راوبولم.

له ځانه زړه وشکوم او بې له ځانه له بل چاسره څه مشغولا ونه لرم.

(نیچه)

د شاعر خوشبختي

د کلي رونق او بڼتې دی، د خزان سیلی ټوله بڼکلا له ځان سره
ورپېده، مگر شاعر د تېرو په یا د خپل غم سپکوي.
دی فکر کوي چې له داسې بدایعو نه یوه بڼکلې تابلو جوړه کړي چې
هېڅ خارجي وجود نه لري.
دی رښتیا ډېر خوشبخت دی چې برباد شوی بڼایست دخپل خیال
په دام کې نیولی او ساتلی شي.

(ایشندرف)

تسلي

د ژوند پاڼه زیږه ده. اوس تا تورو خاورو ته سپاري او دی د خاورو
اولاد دی، مگر غم مه کوه! ستا له خاورو نه به یو داسې نیالگی زرغون
شي، چې هر کال به نوي گلونه نیسي او هر پسرلی به ستا په یاد عطر
افشاني کوي.

(ورکرت)

هابیل او قابیل

د قابیل نسله! ته آرام ویده شه! ښه ځکه، تل مور او خوشحاله اوسه!
ځکه چې ژوند تاته په ډېره مینه خاندی.

مگر ته ای د هابیل نسله! ټول عمر په خواری او بدبختی کې غوټه
اوسه او په زحمت مړ شه!

د قابیل اولاده! ډېر خوشحاله اوسه ځکه چې اسمان تاته په ډېر ښه
نظرکتلی دي او ته یې خوښ کړی یې.

د هابیل اولاده! ته همدغسې په غمونو، زحمتونو او سختیو کې تل
ترتله ژوندکوه!

د قابیل زوزاده! خنده او خوشحاله ډېره، ځکه چې ستا کښت ډېر ښه
راغلی او ستا رمې کال په کال زیاتېږي.

مگر ته ای د هابیل زوزاده! همدغه شان په لوړه شپې سباکوه او
فریاد کوه.

د قابیل بچیو! تاسې تودو نغریو ته نزدې کښېښی او ځانونه تاوده
کړئ، مگر تاسې ای د هابیل بچیانو! لکه گېدران په سمخو او غارونو
کې له سړو نه ورېږدئ او ورپېږي خپل تېر هم زیات کړئ او هرکال نوي
اولادونه راوړئ.

مگر تاسو ای د هابیل نمسیانو! خپله اشتها وسپځئ او له خپلې کمپلې نه هېڅکله پښې مه باسئ!

د قابیل ټبره! ته د ځنگلونو د حشراتو غوندي تل خوره او غټبره!

مگر ته د هابیل ټبره! له خپلو اولادونو سره په کورونو او کوڅو کې سرگردانه گرځه!

اه! د قابیل نسله! که ته مړهم شي ستا په غوښو و هډوکو به ځمکه تیاره شي او کښت به یې ډېر ښه راشي، مگر ته ای د هابیل نسله! په ژوند هم څه حاصل نه لرې او هېڅ لاس ته نه درځي.

مگر گوره! ای د قابیل نسله سره له دغو ټولو شيانو یو لوی شرم هم ستا په برخه رسېدلی دی، هغه دا چې ستا په حکومت کې (پاله او کرکې د سرنېزي په مقابل کې مغلوبه ده).

ته! ای د هابیل نسله، دا ځمکه پرېږده او اسمان ته خېژه ځکه چې ځمکه یې ستا د پاره نه ده پیدا کړې.

(بودلر)

سخاوت

سخاوت دا نه دی چې سپری چاته ډېر څه ورکړي، بلکې په ځای
ورکړه سخاوت دی.

(لاربروبر)

بي اسري

یتیم هلک وم، د دنیا له شتو نه مې دوه رنې سترگې درلودې چې د
زړه ارامتیا پکې لیدل کېده.

زه په ډېر امید د لویو ښارونو خلکو ته ورغلم، مگر دوی ماته څه
اعتنا ونه کړه ځکه چې دوی ته ډېر زړنگ ښکاره نشوم.

شل کلن وم چې یو پټ اور زما په زړه کې بل شو او یو ناڅاپه چې راته
ټولې ښځې ښکلې او ښایسته ښکاره شوې زه په ټولو مین شوم، مگر
په دوی کې یوه هم په ما مینه نه شوه او یوې ته هم زه ښکلې ښکاره
نشوم. که څه هم ما وطن او پادشاه نه درلود، مگر بیا هم د جنگ
میدان ته ورغلم چې مړ شم، خو مرگ قبول نه کړم.

زه اوس نه پوهېږم چې دلته څه کار لرم او د څه د پاره يم؟ ماته دانه
ده معلومه چې دنیا ته پخوا له وخته راغلی يم او که وخت رانه
تېر شوی دی.

(ورلن)

خلک او شاعر

یوه ورځ هغه لوی او پراخه میدان هغه لوړ او اوچت غره ته وویل:

(ستا په وچولي کې د ژوند نخه هېڅ نشته، ستا پرمخ باندې همېشه د
سیلیو او بادونو خپېرې لگېږي)

په همدغه وخت کې د اولس خلکو شاعر ته وویل: ستا سرو کار تل له
خیال او اندېښنو سره دی او ستا د وجود هېڅ نه دي په کار.

سنگین غره په خوا ب کې وویل:

(زه یم چې ستا له سینې نه هر راز بوتې راکاږم، د غرمې سوځونکي
تودوخه په خپل ساړه دم باندې سرومه، د طوفاني ورېځو مخه نیسم په
خپلو ګوتو د واورو بڅري جوړوم او ذخیره کوم یې زما له سینې څخه د
اوبو لښتي روانېږي او تاته د ژوند پیغام دروړي)

شاعر هم خلکو ته وویل: (پرېږدئ چې زه سر په زنگانه کښیږدم او
فکر وکړم ایا تاسو نه وینئ، چې زما د زړه له چینې نه ډېرې خوږې اوبه
راخوتېږي، چې د بشر تونده ماتوي.

(ګوینته)

انسان

همېشه وېرېدل، په هر وخت کې هيله او اسره لرل، هر کله د پخوانيو خاطراتو یادونه، دايمي شکایتونه، مسلسل ناراضايي، د دروغو په لذت پسې افسوس او ارمان، په حقيقت پسې هېڅکله نه گرځېدل، خپل ځان له خپل اصلي قېمت نه کله زبات او کله کم گڼل، يوازي په غم او محنت کې ځان پېژندنه او د گور په غاړه د ژوند په ماهيت پوهېدل.

دا دی د انسان حقيقت يا لږ تر لږه زما مفهوم او معنی سره له دغو ټولو خبرو زه په خپل ژوند کې يو حقيقي افتخار لرم هغه دا چې د دروغو په شهرت پسې هېڅکله نه يم گرځيدلی.

هېڅکله مې بې د عشق له درشله بل شي ته سر نه دی تپت کړی. زه عشق همېشه له ځانه لرې کړی او بېل کړي يم او د ښه نامه تنده يې په ما کې پيدا کړې ده، مگر عشق او افتخار يوه هم تر اوسه پورې بې د زړه له غمه نور څه نه دي راکړي

(الفيري)

په انگلستان کې

د غم داستان بیانول او داسې څوک لرل چې په دغه داستان پوه شي او خپل پټ غمونه پکې وويښي د غمجن زړه د پاره ډېره ښه تسلي ده.

یوه وخت دغه تسلي زما په برخه رسېدلې وه، مگر کله چې ما د انگلستان په خاوره کې قدم کېښوده.

هغه وخت چې ما د دې ځای خلک ولیدل، چې ډېرو ټینگو او تورو وربخو د دوی له نظره شین اسمان پټ کړی دی، نو زه له دغې تسلي نه محروم شوم. دلته هېڅوک نشته چې د زړه په ژبه پوه شي.

اوه! دا ساړه خلک، دا یخ زړونه چې د خدای (ج) له نامه نه هم غافل پاته دي بې له طلاو څخه بل خدای نه پیژني او بې له پیسونه بل شي ته په تقدس نه دي قایل.

کشکې زما د زړه اهوڼه دومره پورته لاړ شي چې د الپ د کوهستان لمنو ته ورسېږي، ښایي چې هلته داسې خلک ومومي چې د عاشقانو د زړه په غمونو او رازونو پوهېږي.

(الفیري)

غويي

ای د فصلونو او کښتونو پالونکيه!
ای وفادار خدمتگاره! ته د ډېر لوی او ارام قوت ښکارندوی يې.
زه له تاسره ډېره مينه لرم ته په ما باندې ډېر گران يې.
له تاسره د صلح غوښتلو او عزه النفس روح موجود دی.
ته لکه يوه خاموشه مجسمه خپلې کروندې ته گورې او د دې د پاره
چې د فداکاری وظيفه ترسره کړې په خپله خوښه درانه جغ ته سر
تیتوي.
ته د انسان په خدمت کې د موقر فرمان بردار په ډول خپل عمر
تېروي، هر وخت چې هغه تا وهي او ژوبلوي دې ته ورته سر راگرځوي
او په صبر او تحمل ورته غلی او ارام گوري.
ته پوهېږې چې د جهان ودانول ستا وظيفه ده.
ته د انسان د تېرې په مقابل کې څه نه وايې او شکایت ستا عادت نه
دی.
ته سرکشي او نافرمانی نه کوي، مگر زه ستا د دردمند روح اواز اورم
چې د بخار په ډول اسمان ته خېژي.
زه ستا د درد خفيفه ناله اوروم، چې د اسماني سرود او د فداکاری د
سرود په شان په دغه فضا کې خپرېږي.
ستا حقيقت په دغه شنه او غلي کښت کې ځای لري.
زه په همدغه هنداره کې وينم ای وفا دار خدمتگاره!
(کار دوچې)

د ټاگور نغمې

هغه ماشوم چې ډېرې ښایسته شاهانه جامې اغوستې دي او د جواهرو قیمتي امیل یې په غاړه دی ډېر ښکلی ښکاري، مگر د نورو ماشومانو غوندې معصومانه لوبې نشي کولی او هغه خوشحالي ده هېره کړې ده.

دی چې هر قدم اخلي ښایسته جامې یې په پښو کې نښلي. له ده سره تل دغه ډار ملگری دی، چې کالي یې په خاورو نشي ځکه له نورو نه لېرې لېرې گرځي او یوازې معلومېږي. د ده حرکت ازاد نه دی او له خاورو نه ډېره ډډه کوي. د ماشوم مورې! د ماشوم دغه راز پاک ساتل چې دغومره قید او تکلیف ورسره وي ماشوم ته زیان رسوي او له ډېرڅه یې محروموي. همدغه شی دی نه پرېږدي چې د ژوند په صحنه او د انسانانو په ډله کې داخل شي.

(۲)

چېرته چې زړونه له ډار او وېرې څخه په امن کې دي سرونه هر ځای ته هسکیدلي شي.

چېرته چې علم او فکر ازاد دی.

چېرته چې دغه لوی جهان په ورو ورو فکرونو نه کوچنی کېږي.

چېرته چې کلمات د حقیقت او راستۍ له کومې څخه راوځي.

چېرته چې بې نتیجې کوبښونونه لاس غځوي او مطلب ته رسېږي
هلته چې د کار او عمل لاسونه نه دي تړلي.
هلته چې د استدلال د چینې رنې اوبه د عنعناتو وچ ځنگله ته لاره
نه لري.

هلته چې ذهنونه او دماغونه نشو و نما کوي.
لویه خدایه! ته مایه دغسې فردوس او ازاد جهان کې له خوبه رواینی
کړه.

(۳)

لویه خدایه! زما مناجات دا دي.
د افلاس نیلې زما له زړه نه وشکوه او لرې یې وغورځوه.
ماته توفیق راکړه چې خپلې خوښۍ او مصیبتونه په اسانۍ وزغملی
شم.

توفیق راکړه چې غریب او بېنوا له نظره ونه غورځوم او د ډېر بې باکه
قوت په مخکې هم سر تیت نه کړم.

زه دا توان غواړم، چې د دنیا له خسیسو شیانو نه ځان وژغورم او
خپل قوت، خپله مینه ستا خوښۍ ته وسپارم.

(۴)

بس همدغومره ارزو راته پرېږده چې هر لورته تا پرې ولیدای شم.
په هرڅه کې تاوونیم او بیله تا نه بل چاته خپله مینه وړاندې نه کړم.

هوا! زه همدغومره ارزو غواړم چې یوازې له تاسره زما تعلق وساتي
نور څه نه غواړم، ایكې یو زور لانه غواړم چې ما ستا د رضا پابند كړي
او په دغه نیمگړي ژوند كې زما سروكار له تاسره وي.

دا زولنه د مینې او محبت زولنه ده.

هغه چې له ماسره مینه لري غواړي چې له هرې خوا نه زما مخه
ځانته راوگرځوي ایا ستا محبت له ما سره دغه راز نه دی؟

ته پوهېږې چې ستا مینه له ماسره ډېره زیاته ده، مگر بیا دې هم زه
ازاد پریښی یم.

زما دوستان ما ځکه یوازې نه پرېږدي چې زه دوی هېر نه کړم.
ډېرې ورځې وشوې، مگر ما یو ځل هم ته په خپلو سترگو ونه لیدې.
که څه هم ما ستا نمانځنه په ځای نه کړه او په خپل زړه کې مې تاته
مناسب ځای جوړ نه کړی شو، مگر بیا هم ستا مینه زما مینې ته انتظار
لري.

شاعر او پرنېسته

شاعر: د اسمان پرنېستې! که زما د سترگو یوه اوبنکه او زما د شونډو یوه بوسه ستا د پاره کافي وي زه دا دواړه له تانه نه دريغوم.

دا د دې د پاره چې که ته بېرته اسمان ته وخېژې، چې زما د عشق یادگار درسره وي، مگر له مانه دا امید مه کوه چې زه به د هیلې او اسرې د پاره یا د افتخار او سعادت د پاره حتی، چې د رنځ او غم د پاره کومه نغمه سازه کړم.

زه غواړم چې خپله ژبه غلې وساتم او د زړه خبرې واورم.

پرنېسته: شاعره دا څه وايي؟ زه خو د خزان سیلی نه یم چې اوبنکې خپله غذا وگنیم او دغه دغم اولاد د اوبو څاڅکي وبولم.

هغه بوسه چې ته یې ستایې له تانه نه غواړم، ځکه چې د بوسې درکولو د پاره زه تاته راغلي یم او غواړم چې ستا د وجود له کینت نه بیحاصله گیاه لري کړم، چې هغه د تنگدستی او تنبلی بوټي دي او د زړه غم نه دی.

ستا غم یوازې په خدای پورې تعلق لري.

که ستا غم هر څومره زیات وي ته د خپل زړه دغه مقدس زخم
همدغسې پرېږده پتی او ملهم پرې هېڅکله مه ږده، ځکه چې د بشر د
لوبوالي د پاره لوی لوی غمونه په کار دي او بل هېڅ شی یې دغومره
نشي لوبولی.

شاعره! ته داگومان مه کوه چې د غم د بنسکلا ادراک ته خاموشي
ضرور ده، ځکه چې له ټولو نه بنسکلي نغمه هماغه ده چې ډېره نا امیدي
په کې وي.

د زړه شاعرانو جاویدانه اواز زما په یاد دی چې بوده او تنسته یې له
اوبسکو او اهورنو څخه اوبدلې ده.

ماهیخور مرغه سترې او ستومانه د ماښام په تیاره کې خپل ځنگله
او ځالې ته راشي او خپل بچې وږي وويني، چې د ساحل له څنډې
ورته رامنډې وهي او خولې یې د طعمې د پاره نیولې وي، نو دی په یوه
لویه تېره کښېني او اسمان ته په ډېر حسرت گوري.

دی پوهیږي چې بیهوده، د بیحاصله ساحل او خاموش دریاب په سر
بانډې د طعمې د پاره پرواز کړی او هېڅ یې نه دي موندلي.

سره له دې بیا هم دی تش لاس نه دی راغلی او خپل خونین زړه
ورسره شته، چې خپلو بچیو ته یې اخیښنه طعمه کړي.

دا مرغه غلی او ارام په گټه پر یوازې او خپل خېږې ځیگر خپلو وږو
بچیانو ته وړاندې کوي په دغه وخت کې یې له څنگه وینې بهېږي او
دی د مینې په میو مست په ځمکه پریوځي.

په دې فداکاری کې کله د تدریجي مرگ له شکنجې لاندې سترې
شي او ویره ورته پیدا شي چې د ژوند اخیرین رمق له لاسه ورنه کړي،
نو ځکه نیم ژواندی را پورته شي او خپل وزرونه وڅنډي په دغه وخت
کې چې د شپې وروستی شومه وي د وداع یو داسې مرگاني فریاد له
زړه راوباسي چې دریایي مرغان له ساحله تښتي او هغه مسافر چې د
سیند په غاړه تېرېږي له وحشته رېږدي او خدای ته ځان سپاري.

شاعره! ته په دې پوه شه، چې د ټولو حقیقي شاعرانو سرنوشت
همدغه دی چې د ماهیخور مرغه په شان د خپل زړه د وینو دسترخان
خپورکړي او خلک په دغه دسترخان میلمانه او خوشحاله کړي.

کله چې شاعران له خاورو شوو اسرو، له رنځونو او غمونو له عشق او
نا امیدۍ نه حکایت کوي د دوی خبرې که هر څومره ښکلي وي بیا هم
له زړونو نه غم نه وړي.

د شاعر خبره لکه تېره توره داسې ده، چې په هوا کې حرکت کوي او
یوه ځلانده حلقه تشکیلوي، مگر په څوکه کې یې همېشه د وینو
څاڅي لیدی شي.

((الفرد دوموسه))

غم او خوشحالي

خوشحالي هغه غم دی چې پلو یې له مخه لرې شوی دی.
هغه چینه چې ستاسې خوښۍ او خوشحالی ترینه راخوټېږي په
حقیقت کې ستاسو له اوبښکو نه ډکه ده.

هرخومره چې د غم شوکارې ستاسو د وجود لوښي وگروي او ژور
ځای پکې جوړ کړي، هغومره پکې د خوشحالی د پاره ډېر ځای
پیدا کېږي.

ایا ستاسو دغه کنډول چې له شرابو نه ډک دی د کلام په داش کې
په اور باندي نه و ایښی؟

ایا دغه د دورې شپېلۍ چې په اواز یې ستاسې روح خوشحالېږي په
تېره تبغ غوڅه شوې او جوړه شوې نه ده؟

کله چې جوړه شوې نه ده؟

کله چې په خپل زړه کې خوشحالي وینئ که خپل زړه وگورئ دا به
درته څرگنده شي، چې هماغه څیز چې تاسو یې غمجن کړي یاست
تاسې خوشحاله کوي.

کله چې ستاسو په زړه کې غم پیدا شي که په خپل زړه کې سترگې
وغړوئ په دې به پوه شئ، چې د هاغه شي د پاره اوبښکې تویوي چې
تاسې یې خوشحاله کړي یاست.

ځینې خوشحالي لویه گڼي او غم وړوکی، ځینې غم لوی گڼي او خوشحالي ته په کمه سترگه گوري. زه وایم دوی داوړه یو له بله بیل نه دي او دواړه یو ځای راځي کله یو له تاسو سره مخامخ کښیني هغه بل ستاسو په بستر کې ویده وي تاسې لکه د ترازو شاهین د غم او خوشحالي ترمنځ واقع یاست کله چې دت لې پلې تشې وي تاسو غلي یاست.

کله چې زرگر په تاسو باندې خپل زرتلي، نو د غم یا خوشحالی پله درنېږي او سپکېږي.

((خلیل جبران))

پارلمان

پارلمان د دولت زړه دی او د حکومت مثال لري چې په ټولو غړو یې فرمان چلېږي. که دماغ له کاره ولوېږي سړی ژوند کولی شي لکه لېونیان او احمقان چې ژوندي دي، مگر که زړه کار ونه کړی شي ژوند ختمېږي.

((روسو))

ژوند

دا مه وایه چې ژوند یو دایمي بزم دی، ځکه چې دا خبره احمقان کوي.

دا هم مه وایه چې ژوند تل تر تله مصیبت دی، ځکه دا د بې زړه او ضعیفو خلکو خبره ده.

لکه چې د ونو شنې څانگې په پسرلي کې له خوشحالی رېږدي،
خانده! لکه چې د سیند موجونه په لویو گتو لگېږي او فریاد کوي.
ژاره! د جهان ټول خوندونه وڅکه او ټول دردونه وزغمه بیا ووايه هرڅه
چې دي ډېر دي، مگر له خوب او خیال سره شباهت لري.
(پادپامانتوپولس))

قوت او جرئت

د سیند په اوبو کې مخ پورته تگ قوت او جرئت غواړي او د اوبو له جريان سره موافق تگ مړه کبان هم کولی شي.

تاریخ

هغه ماته لوی او واړه څه فرق نه لري چې هر څه ده پیدا کړي دي او د ټولو خالق دی. هر چېرته چې هغه شته هر څه شته او هېڅ ځای نشته چې هغه په کې نشته زه له دومره کوچنیتوب سره، چې هېڅ نه يم هر څه يم.

ځکه چې د ځمکې، د ستورو او د شمسي کال او لاد يم.

زه له هغې خاورې پیدا يم چې د قیصر لاس، د افلاطون ماغزه، د مسیح زړه او د شکسپیر نبوغ یې په ذراتو کې گډ دي. (امرسن)

لوړه پایه

په دغه جهان کې د هر چا د لوړیدو د پاره یوه پله او پایه په کار ده، چې هغه درد او الم دی.

((اناتول فرانس))

بدبختي

بدبختي ده، چې عقل او پوهه تربیه کوي.
(هوگو)

عقل

که غواړې چې د عقل په زیان او ضرر پوه شې، دا ومنئ چې عقل هغه قوتونه په سړي کې وژني چې ژوند پرې ولاړ دی. ژوندون په عمل او اراده ولاړ دی. غوښتنه او اراده د هر پیشرفت اصل او اساس دی. خومره چې عقل زیاتېږي هغومره اراده ضعیفه کېږي. که انسان په هرڅه پوه شي یقین وکړه چې بیابه هېڅ نه غواړي او هېڅ ارزو به ورسره نه وي، یعنې اراده به نه لري. عمل له ارادې څخه پیدا کېږي او اراده له ارزو څخه. دا دواړه له هغه شي سره نه یو ځای کېږي، چې د حکیمانو او فیلسوفانو په برخه رسېدلي دي، یعنې تردد او تامل. زه ډېرې پوهې له ژوند څخه عاجز کړی يم. ډېر فکر د سړي قوت او مقاومت کموي. ناپليون، سزار او د دوی امثال هغه کسان نه وو چې ډېر فکر کوي، ځکه یې هغه څه وکړی شو چې زړه یې غوښتل.

((اناتول فرانس))

ترقي او تکامل

زه په دې عقیده یم، چې د بشر تکامل به په ډېر ځنډ انجام مومي. د دنیا سیر ډېر بطي دی، د بشر نبوغ په تقلید کې دی، د ابتکار خونده یې نشته، لکه چې په فزیک کې د ثقل قانون موجود دی چې زمونږ تعلق د ځمکې له زړې کرې سره ساتي په روان شناسۍ کې هم دغه قانون وجود لري او زمونږ دلچسپي د زاړه جهان سره ټینګوي. گویتې هم ویلي دي چې خلق لا د اصلي گناه د اتمې برخې په اختراع نه دي بریالي شوي.

((اناتول فرانس))

د ژوند ضروري شرط

ناپوهي یوازې د نېکبختۍ لازمي شرط نه دی، د ژوند ضروري شرط هم دی. که مونږ په هرڅه پوه شو یو ساعت هم د ژوند تحمل نشو کولی.

هغه احساسات چې ژوند مونږ ته ښه ښکاره کوي یا ژوند راته د تحمل وړښيي له دروغو څخه زېږي او په موهوماتو باندې تغذیه کېږي. ((اناتول فرانس))

علم او اخلاق

له علم څخه د یوې اخلاقي نتیجې امید لرل ډېره لویه اشتباه ده. درې سوه کاله پخوا خلک په دې عقیده وو. چې ځمکه د خلقت او پیدا کېدو مرکز دی او نن مونږ پوهېږو، چې د لمر یوه منجمده ټوټه ده. اوس پوهېږو، چې د ستورو په سطحه کې څه گازونه سوځي. په دې هم پوه شوي یو چې دغه جهان چې مونږ پکې د گرد او غبار یوې ذرې غونډې یو تل د جوړولو او وړانولو په حال کې دی. مونږ ته دا معلومه شوه چې پرله پسې ځینې ستوري پیدا کېږي او ځینې له منځه ځي، مگر دغو خارق العاده اکتشافاتو زمونږ په اخلاقو کې څه تغیر رانوست.

ایا نن میندې له خپلو بچیانو سره له پخوا نه زیاته مینه لري؟

ایا دغه مینه له پخوانه کمه شوېده؟ ایا اوس د ښکلا په احساس کې له پخوا نه څه زیادتیا یا نقصان راغلی دی؟ ایا نن د زړورو قهرمانانو په زړه کې له پخوا نه څه فرق لیدل کېږي؟

ځمکه لویه وي او که کوچنۍ وي د بشر په حال کې څه تغیر نه راولي. ځمکه لویه ده په دې شرط چې غم او رنځ پکې وي او عشق موجود وي.

غم او عشق د غیر فاني ښکلا جاویداني مرکزونه دي.

غم یو داسې نعمت دی چې قیمت نه لري.

هغه ښیګڼې چې په ځان کې وینو او هغه څه چې ژوند زمونږ په نظر کې ښه ښکاره کوي د همدغه لوی نعمت اغېزه ده.

زمونږ ترحم، شجاعت، شهامت او نور فضایل او ملکات د همدغه شي مرهون دي.

اخلاق طبیعتاً په احساساتو باندې تکیه لري او بس.

((اناتول فرانس))

فکر او احساسات

تاسې وایاست، چې د ټولو مصیبتونو او بدبختیو علت زمونږ فکر دی، که غواړئ چې د فکر په نحوست قایل شئ باید په قدرت او عظمت کې یې ډېره مبالغه وکړئ، مگر په دې خبره باید پوه شئ چې فکر په احساساتو او غرایزو باندې ډېر لږ تسلط لري.

هغه خلک چې د فکر له تاثیر لاندې ډېر زیات راغلي دي هغوی هم د نورو په شان متکبر شهواني او بخیلان دي.

چېرته چې تمدن ډېر وړاندې تللی هلته هم هغه کارونه ډېر لږ دي چې په فلسفې اصولو اجرا کېږي.

مونږ د غرایزو او احساساتو په مقابل کې دومره ضعیف او ذلیل یو چې زه هېڅکله یوه داسې شعوري حالت ته نه شم قایلېدلې چې له طبیعي حالت سره مخالف وي.

((اناتول فرانس))

تمسخر او ترحم

هر څومره چې د انسان په ژوندانه کې ډېر فکر کوم هغومره راسره دا عقیده ټینګېږي، چې باید د بنیادم د اعمالو شاهد او قاضي تمسخر او ترحم وي.

دا دوه ښه مشاوران یو په خپله د خدا ژوند زمونږ په نظر کې محبوب کوي او بل په خپله ژړا ژوند را ته مقدس ښکاره کوي.

هغه تمسخر چې زه یې لرم بې رحمه نه دی په عشق او ښکلا باندې ملنډې نه وهي، بلکې ډېر ملایم او نېکوکار دی.

د ده په خدا قهر سربېري او مونږ ته دا ښيي چې باید د اشرارو او احمقانو په مقابل کې له تمسخر نه کار واخلو.

که دا حس له مونږ سره نه وي، نو زمونږ په زړه کې هرگوره نفرت پیدا کېږي

(اناتول فرانس)

د خلکو انتظار

خلک هر وخت په اجتماعي چارو کې ډېرو لویو تغییراتو ته انتظار لري. دا هغه دایمي اشتباه ده چې د غیب ویلو له روح نه یې نشات کړی دی. زه دا منم چې ژوند په رښتیا بې ثباته دی او ژوندي شیان تل تغییر کوي، مگر د تغییر محسوس نه دي.

د دنیا هره ترقی ډېره ځنډنې او منظمه ده.

ناڅاپي او سریع تغییرات هېڅکله نه دي پیدا شوي او نشي پیدا کیدای، ټول اقتصادي تحولات د طبیعي قواو په رحیمانه ځنډ انجام مومي.

دا خبره زمونږ له احساساتو سره مخالفه وي او که موافقه، مگر یو منلی حقیقت دی چې هرڅه هماغه شان دي چې پخوا وو.

زمونږ اجتماعي وضع د هماغه دماغو او کیفیاتو نتیجه ده چې د مخه موجود و، لکه چې علت او سبب هغو احوالو ته ویل کېږي چې وروسته تر دې به موجود شي.

دا تسلسل تر ډېره وخته دیوه حال ثبات ساتي او په ژوند کې نظم او ارامتیا پیدا کوي.

دا خبره رښتیا ده، چې دغه حال نه هغه ارواګانې خوشالوي چې د نورو شیانو ډېره تنده ورسره ده او نه په هغو زړونو کې خوبني اچوي، چې شفقت په کې نشته، مگر د جهان نظم همدغه تقاضا لري او مونږ باید تن ورته کښیږدو. مونږ باید په خپل زړه کې یو څه حرارت او له ځان سره څه اشتباهات ولرو، مگر اني او عجیب و غریب موفقیتونه ونه غواړو او د معجزې انتظار ونه لرو.

(اناتول فرانس)

خطرناک

مونږ ته هغه کسان خطرناک بنسکاري، چې روحیه یې زمونږ له روحیې نه مخالفه وي.

هغه چې زمونږ خویونه پکې نشته مونږ ورته بدا اخلاقه وایو.

څوک چې زمونږ په اشتباهاتو مبتلا نه دي مونږ ته شکاک معلومېږي او دا فکر نه کوو، چې هغوی به په نورو شبهااتو مبتلا وي.

(اناتول فرانس)

د ژوندانه مخ او خټ

ژوند لکه د زري ټوټې چې مخ او خټ لري. هغه بسکلا چې په مخ کې شته په خټ کې نشته مگر، د ټوټې اوبدانه (بافت) له مخ نه په خټ کې بنه لیدل کېږي.

(شوېنهور)

لیونتوب او حماقت

زه باور لرم چې بشر په هر وخت او په هر ځای کې د خپل مصرف د پاره د جنون او حماقت کافي ذخیره لري.

دا سرمایه هر څنگه چې وي بې حاصله نه ده.

کله چې گورم چې یوه پخوانۍ اشتباه ورکه شوه بې له دینه، چې په دغه کار خوشحاله شم د بلې اشتباه په باب کې فکر کوم چې د زړې اشتباه ځای نیسي.

زه په ډېر تشویش له ځانه پوښتنه کوم چې ایا دغه نوې اشتباه به له زړې نه ډېره خطرناکه نه وي؟ که ښه فکر وکړو زړه او هام او زړه خرافات له نورو نه لږ زیات دي، ځکه چې هغه د زمانې په مرور صیقل شوي دي او ضرر یې کم شوی دی.

((اناتول فرانس))

په ځان باور

هر څوک چې په ځان باندې اطمینان او باور لري خلک د هغه ملگري کېږي. په ځان باور یو داسې صفت دی چې د هر چا خوښیږي. خلک له قطعي او یقیني مطالبو سره مینه لري نه له دلایلو سره، دلیل او برهان د وگړو اندېښنې او پرېشاني زیاتوي. اوس ساده گي خوښوي او په ساده خبرو پوهیږي. خلکو ته باید څنگه او څه راز ونه وایو، بلکې هو یا نه ورته ووايو او بس.

(اناتول فرانس)

تعصب

تعصب او عدم اغماض په هر عصر کې شته. هر څه چې زموږ خوښ وي زموږ په نظر کې لوړ معلومېږي او نمانځنه یې کوو. که څوک موږ ته زموږ د بتانو عیب ښکاره کړي خوابدي کېږو. خلک په مشکله دې ته حاضرېږي، چې د خپلو عقایدو په منشا او منبع کې لږ غوندې ایراد قبول کړي. که چا په خپلو اصولو او معتقداتو کې غور او فکر کولی هېڅکله به نه وو معتقد شوي.

(اناتوس فرانس)

خان وپېژنه!

دا خبره چې خان وپېژنه د یوناني فلسفې له حماقتونو څخه یو لوی حماقت دی، مونږ به هېڅکله نه خان وپېژنو او نه نور.

ټول مشکلات په همدغه ځای کې دي او په همدغه موضوع پورې ارتباط لري.

د دنیا جوړول دومره گران کار نه دی لکه پېژندل یې چې گران کار دی.

ښایې چې بشري نبوغ یوه ورغ دنیا جوړه کړی شي، مگر دا توفیق به هېڅکله ونه مومي چې پرې پوه هم شي.

د بشر په پوهه او نبوغ باندې دا ډېره لویه تعدی ده، چې د حقیقت په لټون کې په کار ولوېږي. څه شی چې له پوهې نه پکې استفاده کېږي د اشیاءو لږ غوندې حقیقت پېژندل او ترینه خوند اخیستل دي.

(اناتول فرانس)

شخصیت

مونږ غواړو چې خپل شخصیت له ځان سره هغه بل جهان ته هم یوسو، له مونږ سره دا عقیده موجوده ده چې که څوک ځان هلته ونه پېژني هر سعادت چې د ده په برخه وي په ده پورې به څه ربط نه لري، بلکې د بل چامال به وي.

له دینه غافل یو، چې زمونږ شخصیت دلته په دغه جهان کې هم محفوظ نه دی او په ژوندانه کې څو څو ځله یو راز او بل راز کېږي.

زه چې اوس له اتیا کالو نه اوښتی يم له هغه شل کلن، ((موريس مېترلینګ)) سره هېڅ شباهت نه لرم، بلکې هغه هېڅ نه پېژنم.

همدارنگه له هغه لس کلن هلک سره هم مشابهه نه يم چې یوه شبېه هم په ځای نه و ناست او تل به په لوبه مشغول و.

ما ته اوس هغه پردې او بیگانه معلومېږي.

هرکله چې په دې نړۍ کې زمونږ شخصیت بدلېږي، نو بیا ولې دا انتظار لرو، چې هغه بل جهان ته به یې هم له ځان سره ورو.

((مېترلینګ))

بقا

پسونه طبیعتاً د سختیو په مقابل کې مقاومت نشي کولی که انسان دغه نوع د خپل خوراک د پاره نه وای ساتلی اوس به یې نسل ورک و، مگر اوس چې دغه حیوان په دنیا کې ژوندی پاته دی سعادت یې په برخه نه دی ځکه چې د وژلو او خوړلو د پاره یې ساتلي دي.

هر حیوان او هر یو بوټی چې دلته وینئ، سر نوشت یې هم دغه دی کاني او معدنیات هم دغه راز دي، مگر زمونږ غم دومره نه دی چې د دوی تغیر ووینو او په بدبختۍ یې پوه شو.

((مترلینګ))

کب

هغه کب چې یوازې ژوند کوي او هغه کبان چې په یوه ځای کې
گډ ژوند کوي یوه اندازه پوهه لري، مگر سره له دې ډېر کبان شته چې
یوازې نه اوسېږي.

مونږ نه پوهېږو، چې د دوی د اجتماع سبب څه شی دی؟

ښایې چې دوی به د ځینو ځناورو او بلاگانو له ډاره او د ځان ساتلو د
پاره یو ځای شوي وي، مگر همدغه گډ ژوند او یو ځای اوسېدنه د دې
سبب وگرځیده چې انسان یې ژر ښکار کړي.

((مترلینګ))

هغه چې دنیا ته رانغله

په ملیاردونو نطفې ضایع کېږي او په دې باب کې تاسې ډېر افراط کوئ.

ستاسو ښځې ډېرې لږې نطفې قبلوي چې هغه په انسانانو بدلیږي، هغه نطفې چې ضایع کېږي او څه ترینه نه جوړېږي ستاسو د خوابدۍ او خپګان موجب نه ګرځي، تاسو ته معلومه ده چې دغه په سلهاو زرو ملیاردونو نطفې، چې په هره پېړۍ یا نیمه پېړۍ کې له دې جهانه ځي او هېڅ ترینه نه جوړېږي د انسانیت توان په کې شته او بالقوه انسانان ورته ویلی شو، مګر دوی ته هغه چانس نه پیدا کېږي چې مونږ غوندې انسانان شي، لکه چې مونږ ته هغه چانس په لاس نه راځي چې د مشتري کره رانه جوړه شي او هغومره عمر ولرو.

ایا دغه بالقوه انسانان د فکري او معنوي ژوند خاوندان وو او که نه؟ که نه وو، نو څنګه ورته بالقوه انسانان ویلی شو؟

اوس چې دوی مړه شو او مونږ غوندې نشو ایا د دنیا په اوضاعو کې څه تغیر راغی؟ ایا د دوی ځای تش پاته شو او هغه کار، چې باید دوی سرته رسولی وای سر ته ونه رسېده.

((مترلینګ))

څنگه به یو؟

مونږ غواړو چې په هغه بل عالم کې هم خپل ځان وپېژنو او پوه شو، چې ته (اسمیت) بې زه (موريس) يم، مگر دانه ده معلومه چې هلته به خپل کوم شخصیت غوره کوو؟

ایا ته به دا غواړې چې زموږ د بدو کارونو سزا به زموږ کوم شخصیت ویني؟ هغه موريس چې اوس له اتیاکالو نه اوښتی دی، که هغه شل کلن موريس به وي چې بېل شخصیت یې درلود.

په رښتیا چې مونږ تر اوسه نه یو پوه شوي، چې په څه صورت به د خدای حضور ته وړاندې کېږو، سپین ریري به یوکه ځوانان او که ماشومان.

(مترلینګ)

ستاسو فکر

ستاسې فکر چې هرڅه وي تاسو هماغه یاست.

هېڅ امکان نه لري، چې څوک له خپل فکره لوی شي یا د خپل فکر له حدودو څخه تجاوز وکړي.

(مترلینګ)

که طبابت ترقي وکړي

ښايي چې يوه ورځ طبابت دومره ترقي وکړي چې طبيبان د سړي زړه او نور زاړه له کاره وتلي شيان بدل کړي او د سر په کوپړۍ کې هم نور ماغزه واچوي.

لکه چې زاړه ماغزه بدل شي، نو طبعاً دغه حافظه هم نه پاته کېږي چې د تېر ژوند پوهه او معلومات، کينه او مينه يا نور خاطرات پکې ساتلي دي، چې دا حافظه لاړه شي هغه شخصيت هم درومي چې له دغې حافظې سره ټينگ تعلق لري.

په دغه صورت کې بيا څوک خپل ځان نشي پيژندلی او په دې نه پوهېږي چې زه څوک يم؟ يعنې د ده او د يوه مړي ترمنځ به څه فرق نه وي، مگر خپره او تنه به يې په کوڅو او بازارو کې حرکت کوي.

دا زيان چې د مغزو له بدولون څخه سړي ته رسېږي د مرگ او مړينې له زيان کم نه دي، دغه جسد چې وروسته تر دې دلته او هلته گرځي هغه پخوانی سړی نه دی بل څوک دی. هر تندر چې په ده پریوځي په هغه پخواني شخص پورې څه تعلق نه لري، بلکې په يوه بل نا آشنا سړي پورې ربط پيدا کوي.

(مترلېنگ)

څه غواړئ؟

که پاک خدای له تاسو نه پوښتنه وکړي چې څه غواړئ؟

تاسو په ځواب کې څه وواياست؟

ایا داسې ژوند به وغواړئ چې تل تر تله او هېڅ زړښت او هېڅ راز

بدبختي هېڅ تغیر په کې نه وي؟

دغسې ژوند خو عیناً د هغه غټ کاني حال ته ورته دی چې په

مليونو کاله په یوه ځای پروت وي او هېڅ تغیر او تحول پکې نه راځي.

زه یقین لرم چې که تاسې د جاویداني عمر په حقیقت پوه شئ.

هېڅکله به یې له خدایه ونه غواړئ.

جاویداني سعادت هم د جاویداني عمر په شان دی یا په بل عبارت

جاویداني بدبختي ده.

(مترلینګ)

پوه او ناپوه

دا چې پوه او ناپوه یو د بل په ژبه نه پوهېږي سبب یې دا دی چې پوه په هغه شي بدلېږي چې دی پرې پوه شوی دی.

دی هغه څه ناپوه ته نشې ویلي چې د ده به زړه کې ځای لري.

که تاسې یوه ورځ د جهان په اسرارو پوه شئ په خپله به هماغه اسرار شئ او ماته به د خپل زړه خبرې نشئ کولی!

لیونی ما ته وایي ته هم لیونی شوی یې لکه ځینې فیلسوفان چې په اخر د عمر کې لیونیان کېږي او چتیاات وایي.

ښایي چې زه لیونتوب قبول کړم، ځکه چې تر اوسه پورې لا د لیونتوب او هونښیاری ترمنځ عقلاً یې تفاوت نه دی موجود، مگر تاسو چې هونښیاران یاست فکر وکړئ چې څه وایئ؟

(مترلینګ)

مرگ

که مرگ په دنیا کې نه وای هېچا به د ژوندانه بارته غاړه نه وای ایښې
همدغه د مرگ ویره ده چې مونږ ژوند کوو او د دغه ډار په وجه تر
زړښته پورې د ژوندانه پیتي په اوږو ورو.

(مترلینګ)

روح

که له مانه پوښتنه وکړئ چې روح څه شی دی؟

زه تاسو ته څه ځواب نشم ویلی، مگر له تاسو نه به پوښتنه وکړم
چې جسم څه شی دی؟ هر کله که مونږ جسم یا (ماده) وپېژنو د روح
په پېژندلو به هم بريالي شو، مگر اوس چې یوهم نه پېژنو باید په دې
باندي ځان خوشحاله کړو، چې روح د جسم حرکت دی او جسم د روح
(شکل اوصورت) دی.

(مترلینګ)

افلاطون

که د یونان افلاطون څه د پاسه دوه زره کاله پس مونږ ته راشي مونږ به کومه موضوع ده ته وړاندې کړو، چې د ده توجه واپروي او دی څه قدرته حیران کړي.

په اخلاقي، اجتماعي اوسياسي لحاظ که مونږ مریټوب لغوه کړی دی خو څو ډوله بل راز غلامي پیدا شوې ده، چې هغه ځای یې ډک کړی دی. مونږ کوم نوی شی نه لرو چې هغه ته یې وړاندې کړو. زمونږ سياسي، اجتماعي او اخلاقي دروغ د هغه د پاره کوم نوی مضمون نه دی او اوسني سلوک هغه ته څه نويټوب لري.

په فزیک، شیمي، ژوند پېژندنه طبابت او جراحی کې چې څه کشفیات شوي دي په اول کې به په تعجب کې واچوي، مگر د دې لامله چې هغه ډېر موشگاف او ځیر کېدونکي دي ډېر ژر به پوه شي، چې زمونږ کشفیاتو د روح د پاره کومه نوې غذا نه ده پیدا کړې او د اسرارو له مخې پرده نه ده پورته شوې.

څه شی چې د هغه پوره توجه ځانته راگرځولی شي هغه بې سیمه موجوده دي، چې په یوه شیبه کې هرځای ته غږ رسوي. ممکنه ده چې دغه شی د ده ارتباط له هغو اسرارو سره پیدا کړي چې په مبهم ډول یې په خپلو کتابونو کې ورته اشاره کړې ده.

په هر حال کوم د توجه وړ شی چې په دوه زره کالو کې مونږ کشف کړی دی همدغه دی، چې د علت په ادراک یې لانه یو موفق شوي او دا نه ده معلومه، چې دوه زرکاله وروسته به د توجه وړ څه شی کشف کړو.

(مترلینګ)

زمونږ پوهه

مونږ د فولادو په یوه تېرې خونې کې ژوند کوو، چې دوه وړوکي سوري لري او بس، له یوه سوري نه لږ غوندې رڼا راځي او له بل نه لږ غوندې اواز راننوخې، مونږ له همدغو دوو سوريو څخه د جهان اوضاع معلومو او همدغه وجه ده، چې بې له رڼا او بې له غږه په نور څه نه پوهیږو.

(مترلینګ)

بدې خبرې

بدې او ناوړه خبرې چې زیان او ضرر لري ډېرې ژر خپرېږي، نښې او حسابي خبرې چې فایده پکې وي ژر نه خپرېږي. هو! بدې او ناکاره خبرې لکه تلونکي او خپریدونکي ناروغي له یوه نه بل ته او له بل نه بل ته ځي.

نښې خبرې لکه صحت او روغتیا له یوه نه بل ته نه درومي.

(مترلینګ)

انساني سلوک

انسان باید هغه مینه چې له نورو سره یې کوي له ډېر لوړ ځایه
واخلي او په ډېر لوړ همت له نورو سره وچلیږي.

ترڅو چې ممکنه ده چې خلکو ته دې د عشق په نظر وگوري، نه
ښايي چې د خپل ترحم او شفقت سیوری په چا باندې وغورځوي.

ترڅو چې د عدالت له مخې چاته څه ورکولی شي نه ښايي، چې د
احسان له مخې چاته څه وبخښي.

ترڅو چې د چا احترام کولی شي نه ښايي چې د احسان له مخې
چاته څه وبخښي.

ترڅو چې د چا احترام کولی شي نه ښايي چې د هغه د لجويي او
دلداري وکړي.

(مترلینګ)

انساني کمال

هغه لوی کمال چې د تحول او تکامل په لاره کې د ژونديو شيانو په برخه رسېدلي دي قبلي عواطف دي، چې په انسان کې لیده شي. که څوک غواړي چې له حیواناتو نه لرې وي باید دغه عواطف چې رحم، مروت، کرم، شجاعت او نوعه پرستي ده په ځان کې وروزي. (ډاروین)

د فکر روزنه

څه شی دی چې په بشر کې ژور فکرونه روزي؟

علم او پوهه نه ده، کار نه دی، د عواطفو او احساساتو هېجان هم نه دی، یوازې رنځ او مشقت دی، چې د انسان په فکر کې ژوروالی پیدا کوي او ښایي، چې د همدې لامله په دنیا کې غمونه او رنځونه ډېر شوي دي..

(هینر)

بنکلیتوب

کله چې بنکلیتوب د دعوي د پاره را ولاړ شي د هر ناطق ژبه کلي کبړي.

(شکسپير)

بنايست

بنايست هغه مېمله دی چې په هر کور کې قدر او عزت لري.

(گوپته)

سياست مدار

که یوسياستمدار جنايت وکړي بنايي، چې عفوہ شي، مگر که د خبط مرتکب شي، نو د عفوي وړ نه دی.

(بيسمارک)

غولول

ټول تر یوه وخته غولېږي، ځینې د همېشه د پاره هم غولولی شي،
مگر ټول د همېشه د پاره نه غولېږي.

(ابراهام لینکلن)

فکر په شعر کې

فکر باید په شعر کې داسې پټ وي لکه غذایی خاصیت، چې په میوه کې پټ دی. میوه هم غذا ده، مگر لذیذه چې د خوړلو په وخت کې له لذته ویلې شي، خو بدن ترینه غذایی ماده اخلي او دغه محسوس غذا په لذت کې پټه ده.

(پل والري)

بدبختي او شعر

د بدې ورځې خاوندان د مصیبت او ناکامۍ په وخت کې شعر ته مخه کوي او څه چې دوی له رنځ او غم نه زده کړي وي په اشعارو کې یې نورو ته وړاندې کوي.

(شيلي)

عشق او سعادت

هغه څوک ډېر نیکبخت دی، چې خدای ورته داسې زړه ورکړی دی، چې د عشق او سوز گداز لایق دی.

چا چې د عالم اوضاع او د انسان زړه د عشق په دوه مخیزه هنداره کې نه دی لیدلی هغه هېڅ حقیقت نه دی لیدلی او په هېڅ نه دی پوه شوی.

(هوگو)

پوهه او عشق

پوهه د عقل په غېږ کې پرورش نه مومي، بلکې د عشق په لمن کې وده کوي، د پوهې نیالگی باید د عشق په گلدان کې وکرل شي او د احساساتو په اوبو ابیاري شي.

(مترلینګ)

ښوونځی

د علم او پوهې هر ښوونځی چې پرانیستل کېږي، د زندان دروازه تړل کېږي.

(هوگو)

د فکر پانگه

د فکر او پوهې ټوله پانگه باید روحي او اخلاقي عظمت ته تسلیمه شي.

(مترلینګ)

معرفت

معرفت هغه شی دی، چې وروسته د هرڅه له لوستلو او د هرڅه له هېرولو نه په دماغ کې پاته کېږي.

(ادوارد هرپو)

عالم او علما

علم له خطا څخه خلاص دی، مگر علما تل په خطا کې وي.

(اناتول فرانس)

خان بنودل

یا خان هغسې وښییه، چې یې یا هغه شان اوسه چې خان ښیې.

(بایزید بسطامي)

د ښه کار علت

که زموږ د ښو کارونو علت او سبب څرگند شي دېر کسان په خپلو
ښو کارونو خړ او خجل شي.

(ریواردل)

تاج او قلم

ترڅو چې د ادب قلم زما په لاس کې دی هېڅکله به ونه وایم، چې
ولې مې شاهي تاج په سر باندې نشته.

(ولتر)

مطبوعات او تاریخ

مطبوعات د اوسني تاریخ اساس او بنیاد دی. مونږ باید خپل تاریخ مشوش نکړو، څوک چې مطبوعاتو ازادي محدودوي د وطن او ملت تاریخ ته زیان رسوي.

(پوانکاره)

حکومت او روزنامه

که له مانه پوښتنه وکړي، چې په وطن کې به روزنامې حکومت وي که به حکومت روزنامه؟ زه به هرگوره دوهمه خبره غوره کړم.

(جفرسن)

د ځان سعادت

که یوازې خپل سعادت وغواړو څه گرانه خبره نه ده، مگر مونږ غواړو چې له نورو نه زیات مسعود شو او دا کار ډېر مشکل دی، ځکه چې نور هغومره مسعود نه دي، لکه چې مونږ یې تصور کوو. (مونتیسکو)

خان مسعود گنل

یوازې دا کافي نه ده، چې د سعادت خاوندان شو، بلکې په دې پوهیدل په کار دي چې مونږ د سعادت خاوندان یو.

(مترلینګ)

اجبار او اختیار

خومره چې د وجود مرتبه او درجه لوړېږي هغومره اجبار کمېږي او اختیار زیاتېږي. همدغه سبب دی چې د کاني مجبوریت له بوتې او نیالګي نه زیات دی او حیوانات له نباتاتو نه هم زیات اختیار لري، انسان بیا له حیوان څخه هم پورته دی او ډېر اختیار لري.

(بوترو)

عقل او زړه

عقل د زړه په خوښه کارکوي او زړه ته گوري، هغه څه چې زړه یې نه غواړي عقل پکې لاره نشي پیدا کولای، یعنی زړه په سر باندې حکومت کوي او سر په زړه حاکمیت نه لري.

(شوېنهور)

کینه او مینه

کینه او مینه د نفسي احوالو او کیفیاتو له اختلافه پیدا کېږي او په عقل پورې څه اړه نه لري.

(شوپنهور)

احتمالي مصیبت

هرڅه پخواله وخته په نظر کې نیول او لرې کتل ښه کار دی، مگر د سبا ورځې په احتمالي مصیبت نن غمجن کېدل ښه کار نه دی. له دېنه چې په هوا کې ځانته زندان جوړوو ولې یو ښه قصر نه جوړوو.

لیاقت لرل

که بتان مات کېږي کوم سترکار دې نه دی کېږي. حقيقي شهامت دا دی چې په خپل ځان کې د بت پرستی خوی ورک کېږي.

(نېچه)

لوی خلک

لوی خلک له سیندونو نه خپل هدف ته بې لارې درومي او د دوی شهادت همدغه دی، چې له گرانو پر پېچه لارو څخه نه ډارېږي.

((نېچه))

اجتماع

په اجتماع کې داخل شه! ځکه چې په جمعیت کې سړی صیقل کېږي او ټینګېږي یوازیتوب سړی ملایم کوي او فاسدوي یې.

(نېچه)

د جنگ اساس

د غلیم غولول د جنگ اساس دی، ځکه زما هغه پته زغره چې ما اغوستې ده د گیدر پوټکی دی.

(نېچه)

نجیبه غریزه

هغه غریزه چې له ټولو غرایزونو نه نجیبه ده نجابت یې په ډېر احتیاط زیاتره، یعنی په هر کیلو محبت چې له نوروسره یې لرې یو گرام نفرت له ځان سره زیات کړه.

(نېچه)

شهرت او شرافت

که په افتخار او شهرت پسې گرځې، نو زما پند مه هیروه! هغه دا چې له شرافت نه لاس واخله!

(نېچه)

هدیه قبول

زه د هغه چا له خوشبختۍ نه خبر نه یم، چې د خلکو له لاسه هدیه قبولوي، ځکه چې له ما سره دا عقیده موجوده ده، چې له هدیې قبولولو نه غلا ښه ده.

(نېچه)

هېرول

هرڅه هېر کړه، هرڅه هېر کړه هېرول ډېر لوی هنر دی!
هغه دروند بار، چې تاسره دی له ځانه وغورځوه.
که غواړې چې والوځې، که ارزو لرې چې له لوړو او هسکو څوکو
سره اشنا شي درانه او سنگین شيان سیند ته وغورځوه، دغه دی
سیند، هله ژر شه خپل ځان سیند ته وغورځوه د هېرولو هنر ډېر لوی
هنر دی.

(نیچه)

ځان غوښتنه

خودخواهي او ځان غوښتنه په مطلق ډول له ژوند سره موافقت نه
کوي.
یوازې ځان غوښتل په حقیقت کې ځان محدود کول او له ځانه څه
کمول دي.
که جود او فیض نه وي ژوند نشته.
په حقیقت کې بشپړه او کامله خودخواهي په پوره غیرخواهي کې
پټه ده او اخلاق هېڅکله انفرادي کېدلی نشي.

مکررات

په دغو گڼو کې چې علم او پوهه ډېره زیاته ښه یې څه ویني؟

سترگې وغړوې او ښه وگورې چې غیر له مکرراتو نه نور څه ویني؟

ایا دا ټولې خبرې چې په یو قسم موضوعاتو کې اورې بې د سبک او انشاء له تنوع او بې د شواهدو او مثالونو له رنگینۍ یا د چاپ له ښکلیو به نور څه لري؟

د دې خبرو حقیقي تاثیر، عمق او ارزښت همدغه دی چې په راز راز پیرایو کې بیابیا ویل کېږي او له یوه د مخه په بل مخ اوږي، نو په دغه ظاهري ثروت کې فقر او لوږه پته ده او په دغه روژه کې د مړښت احساس کېږي.

(بیکن)

نېکي

په سترگو کې د لیدلو قوه یوازې نه ده کافي.

که زموږ سترگې بېنا هم وي او په اشیاو کې رنگونه هم موجود وي
بیا هم رڼا ته محتاج یو او په تورتم کې څه نشو لیدلی.

همدغه رڼا ده چې د لیدلو قوه له اشیاوو سره مربوطوي او د دې
باعث ګرځي چې موږ څه وویښو.

لمر په خپله د لیدو قوه نه ده، د لیدو وسیله ده، د همدغې وسیلې
له برکته موږ د بېنايي احساس کوو.

ته په دې پوه شه، چې لمر د نېکۍ ثمره ده او له نیکۍ سره شباهت
لري. هماغه نسبت چې په لیدلي جهان کې یې د بېنايي قوت له لیدلو
شیانو سره لري د ادراک په جهان کې یې د فهم قوه هم له هغو شیانو
سره لري چې د پوهیدلو وړ دي.

څنگه چې په تیاره کې څه نه لیدل کېږي او سترگې رڼا ته اوږي د
دې روح هم هغه څه نه ویني، چې د حقیقت رڼا پرې نه وي پریوتې. څه
شی چې د معرفت وړ شیان په حقیقت پورې مربوطوي او روح ته د

پوهېدو استعداد ورکوي د نېکۍ تصور دی چې د علم او حقیقت علت بلل کېږي او انسان حق لري چې په لیدلې دنیا کې رڼا او د لیدلو قوه له لمر سره مشابه وگڼي، مگر که لمر یې گڼي نو لویه اشتباه کوي. همدارنگه د ادراک په عالم کې انسان حق لري چې علم او حقیقت د نېکۍ نظیر وگڼي، مگر که عین نېکي یې گڼي دا هم اشتباه ده، ځکه چې د نېکۍ مقام له دینه ډېر پورته دی.

لمر لیدل شو شیانو ته یوازې دلیل کېدو قابلیت نه بخښي، بلکې په پیدایښت او نشو ونما کې یې هم تاثیر لري او غذا ورکوي.

همدغه شان د پوهېدلو وړ شیان له نېکۍ نه یوازې همدغه استفاده نه کوي، چې د پوهېدلو وړ وگرځي، بلکې په ماهیت او پیدایښت کې یې هم دخل لري.

(افلاطون)

د طبیعت قوانین

د طبیعت قوانین واجب او ضروري نه دي. د جهان اصل او اساس تغیر او حرکت دی، هرکله چې دغه تغیر مکرر شي، نو عادت وگرځي او د قانون نوم پیدا کړي.

د یوه خوړ اوبه په اول کې یوه معینه مجرا نه لري او د خپل جریان په وسیله ځانته لاره او مجرا پیدا کوي وروسته بیا دغه مجرا د اوبو سیر او حرکت قاعده او قانون بلل کېږي، ډېر امکان لري چې دغه مجرا بدله شي او یوه بله مجرا ورته پیدا شي په همدغه لحاظ د طبیعت چارې د یوه معین او ضروري قانون تابع نشو گنلي.

(بونرو)

هېرول

هغه څوک چې څه نشي هېرولی بڼه سپری نه دی. څوک چې همېشه د بل د ملامتۍ خاطر له ځان سره ساتي د بڼه زړه خاوند نه دی.

انساني تکلیف

ښه نېت او نېکه اراده د خیر او نېکۍ مبدا ده.

نېکه اراده او ښه نیت دا دی چې انسان خپل تکلیف وپېژني او پیروي یې وکړي.

تکلیف باید خاص د پاره په ځای کړ شي، یعنې د گټې او زیان لحاظ په کې نه وي.

تکلیف هغه عمل دی، چې د یوې کلي قاعدې متابعت د پاره وي او محض د قانون په احترام اجرا شي.

هغه څوک چې یو کار د قانون د پاره کوي او هغه چې کار یې له قانون سره موافق وي یو راز نه دي.

د دوهم سړي عمل ته مشروع ویلی شو مگر خیر او اخلاقي عمل ورته نشو ویلی.

د دې د پاره چې د یوه سړي کار اخلاقي ارزښت پیدا کړي یوازې دا کافي نه ده، چې عمل یې له تکلیف سره موافق وي، بلکې دا لازمه ده چې تکلیف د پاره وي.

د ځان ساتنه له تکلیف سره موافق کار دی، مگر د دې لامله چې طبیعت ورته میلان لري اخلاقي عمل ورته نشو ویلی.

هغه څوک چې ډېر زړه سواندی او د رقت په وجه له چا سره احسان کوي ښه کوي، مگر اخلاقي عمل نه اجرا کوي که همدغه سړی له خلقو نه جفا وويني زړه به یې سخت شي او احسان به په لاس واخلي، مگر که څوک له خلکو نه جفاگانې ويني او د تکلیف په ځای کولو د پاره احسان کوي هغه یو اخلاقي عمل اجرا کوي.

(کانت)

ژوند

ژوند زما په نظر کې غوښتل دي او هره غوښتنه له یوه احتیاج یا محرومیت څخه پیدا کېږي، یعنې له غم او درد څخه.

که د یوه سپرې هره ارزو په اسانه او سمدلاسه حاصله شي کسالت ورته پیدا کېږي، چې له رنځ او غم نه لوی مصیبت دی.

د انسان ژوند همپشه د غم او کسالت ترمنځ واقع دی.

سپری چې هر څومره غم څخه لرې شي هغومره کسالت ته نژدې شي په هره اندازه چې مونږ له کسالت څخه ځان وساتو په هماغه اندازه له غم سره قرابت پیدا کوو.

دا دوه افتونه یو د بل ضد دي، که انسان له یوه څخه خلاص شي د بل په منگولو کې لویږي.

څنگه چې غم او رنځ له احتیاج او محرومیت څخه پیدا کېږي کسالت له راحت او رفاهیت څخه پیدا کېږي.

هر چېرته خواران او غریبان له احتیاج او محرومیت سره په جگړه اخته دي او بدایان له کسالت سره په مجادله کې دي.

همدغه کسالت دی، چې د عېش او راحت خاوندان یې په ښکار او قمار په افیونو او نورو نېشو مشغول کړي او مجبور کړي دي یا یې د دوی مخه تزییناتو او تجمل ته ګرځولې ده.

د انسان استعداد او قوت دا غواړي، چې احتیاج او محرومیت لري کړي او د ژوند په جګړه کې په کار ولوېږي، نو کله چې احتیاج او محرومیت له منځه لاړ شي او په دغه مبارزه کې معطلې راشي دغه عاطل قوت په خپله یو موند پیتی شي او انسان مجبور کاندې، چې بې هوده یې صرف کړي او له کسالت څخه ځان وژغوري.

(کرلوس) د بډایانو بدبختي داسې بیانوي: (یو د دې د پاره چې له کسالت نه وتښتي خپله ښایسته مانی پرېږدي او په تفریح پسې یوه خوا او بله خوامنډې وهي. بل په ډېره بېره له خپلې ښځې او اولادونو څخه چېرته لري درومي، مګر مقصد ته نه رسیږي او بیرته له هماغه دښمن، یعنی کسالت سره بیا کورته راځي او چاره ترینه ورکه وي.

(شوېنهور)

حکمت او سعادت

ارسطو وایي: حکیم او عاقل هغه څوک دی چې خپل غمونه او دردونه لږ کړي، نه دا چې په ډېرو لذتونو پسې هڅه وکړي.

زه هم د حکمت ډېره ټینګه او قوي پایه همدغه ګڼم، چې سپری له غمونو او دردونو څخه وتښتي، نه دا چې په لذت پسې منډه واخلي.

یعنې سعادت به هغه ګریز (تښتنه) کې دی، نه په دغه شتاب (هڅه) کې. هغه کسان ډېر غولیدلي دي، چې ارزوګانو ته رسېدل سعادت ګڼي، ځکه چې له ارزوګانو سره وداع کول او بې نیازی ته رسېدل سعادت دی.

هر څومره چې د خواهشاتو تله سپکه وي انسان هماغومره سعادت ته نژدې وي. که حقیقت ته وګورو یو روغ او جوړ فقیر له یوه رنځور غاړي بدایي څخه ډېر نیکبخته دی.

سقراط وایي: ډېر کسان دي چې نه جواهر لري نه سره سپین، نه یې ډېر ښه لباس په غاړه کې شته نه به لوړو مانیو او ښو قصرانو کې استوګنه لري، مګر سره له دې له بدایانو نه خوشحاله ژوند کوي.

شکسپيروایي: ځینې کسان لکه توتیان داسې دي چې د خندا نندارې یې نشي خندولی.

دا زمونږ خپل خوی او طبیعت دی، چې زمونږ د ژوند او سعادت اساس ګڼل کېږي.

مونږ باید د سعادت تومنه په ځان کې ولټوو او په دې پوه شو، چې د هر چا نېکبختي په خپله په ده پورې مربوطه ده.

په ځان باندې اتکا او نورو ته نه متوسل کیده له ډېرو قیدونو او احتیاجاتو څخه ځان خلاصول او خپله ازادي زیاتول سعادت دی.

هغه څوک چې په باطن کې غني دی له خارجي جهان څخه یوه منفي هدیه غواړي او بس چې هغه فراغت دی.

د هغه مهمه ارزو دا ده چې له خلقو نه لرې او په څنګ وي چې په دغه وسیله له ځانه استفاده وکړي شي.

لوی خلک له هر څه نه فراغت خوښوي او خپلې ازادۍ ته ډېره توجه لري، یعنی همدغه شی سعادت ګڼي.

ارسطو وایي: سعادت په فراغت او ازادۍ کې دی.

سقراط هم ازادي او فراغت ستر نعمت گڼلی دی.

خومره چې د یوه سړي فکري او عقلي پانگه زیاتېږي هغومره یې تعلق له دنیا نه او د دنیا له خلکو څخه کمېږي.

هغه بیا خپل سعادت د دنیا په نعمتونو کې نه لټوي، بلکې لکه معنوي لذتونو څخه خوند اخلي او حقيقي سعادت ته رسېږي.

(شوېنهور)

انشاء

د هر لیکونکي انشاء د هغه د فکر ایینه ده.

که غواړې، چې د یوه لیکونکي حقيقي ارزښت ځانته معلوم کړی، دېته مه گورئ چې ده څه موضوع کې فکر کړی دی یا د ده د فکر محصول څه شی دی.

د یوه مولف او لیکونکي د مقام پېژندلو د پاره همدغه کافي ده چې مونږ پوه شو چې ده څه راز فکر کړی دی او د فکر کولو طرز یې څنگه دی؟

د هر لیکونکي انشاء لکه خمیره داسې ده، چې مختلف شکلونه او صورتونه قبلوي، مگر دا صورتونه که هر څومره مختلف وي بیا هم خمیره یوه ده.

(شوپنهور)

مطالعه او تفکر

څنگه چې ډېره زیاته مطالعه فکر وسعت او ودې ته نه پرېږدي ډېر لیکل او ډېر لوستل هم د حقایقو د معرفت مخه نیسي.

د دنیا ډېره لویه کتابخانه چې بې نظمه او بې ترتیبه وي هغه ارزښت نه لري، چې یوه کوچنی منظمه کتابخانه یې لري.

همدغه راز ډېره زیاته پوهه چې په ذهن او دماغ کې ښه هضم شوې نه وي له هغو لږو معلوماتو نه لږ قیمت لري چې په جزئیاتو کې یې ډېر غور او دقت نه وي شوی.

په حقایقو باندې سپری هغه وخت پوهېدلی شي چې د علیت په قانون پوه شي او په جزئیاتو کې مطالعه ولري.

څنگه چې انسان مطالعې ته ضرورت لري تفکر ته یې هم لري، مطالعه او تفکر د انسان په ذهن کې دوه متضاد تاثیرونه لري، چې که یو زیات شي هغه بل کمېږي.

مطالعه د سپري ذهن د هغو افکارو او عقایدو له تاثیر لاندې راولي، چې ممکنه ده د انسان له ذاتي احتیاجاتو سره مخالفت ولري.

ازاد تفکر، یعنې د هغه طبعي او حرکت تعقیب چې محیط او ضروري مسایل یې د انسان په ذهن کې پیدا کوي د مطالعې په شان څه خاص

شی په ذهن کې موجود نه وي، بلکې د فکر کولو تومنه ذهن ته سپاري همدغه سبب دی چې ډېره زیاته مطالعه د شخصي فکر د پرورش مخه نیسي او سړی څه قدر سطحي او ناپوهي کوي.

علماء او پوهان هماغه کسان دي چې ډېر کتابونه یې لوستي دي، مگر نوابغ او د فکر خاوندان، چې د انساني مدنیت لارښودونکي دي او د بشریت قافله د ترقۍ خواته بیایي هغه کسان دي چې د جهان په کتاب کې یې غور کړی دی او د نورو په خبرو کې یې خپل فکر نه دی بایللی.

(شوینهاور)

خوي او خصلت

د انسان خوي هېڅکله تغیر نه کوي، هر سړی په زلمیتوب او زړښت کې هماغه دی چې په کوچنیتوب کې و.

د ده ډېر لوی هنر دا دی چې کله کله فریبنده (غولونکي) صورت اختیاروي او د افسون نقاب په خپل مخ غوړوي.

که غواړئ چې دغه حقیقت د تجربې له مخې ځانته معلوم کړئ، نو د هغه اشنا او ملگري په حرکاتو او رفتار کې ښه دقت وکړئ، چې ډېر کلونه ترینه بیل شوي یاست، وروسته له دغه غور او دقت څخه به دا ومنئ، چې د ده خوی او خصلت هېڅ تغیر نه دی کړی او هماغه شی دی چې د مخه و.

ځینې کسان په ظاهره انکار کوي او دا خبره نه مني، مگر په باطن کې پوره باور لري چې د انسان خوی او خصلت تغیر نه قبلوي.

همدغه سبب دی چې څوک له چانه څه تگي برکي وويني په هغه باندې بیا اعتماد نه کوي.

که څوک د چا په نظر یو ځل ښه ورغی د هغه په باب هم خپله نظریه نه بدلوي د انسان خوی او خصلت فطري شی دی او همدغه یې د لوړوالي معیار دی. که څوک د فطرت په لحاظ لوی نه وي، نو واړه اشخاص په مصنوعي وسایلو لویېږي.

(شوېنهور)

دوستانه مناسبت

سړی د ځوانۍ په وخت کې دا فکر کوي چې د انسانانو مناسبات په یوه ښه اساس او په حقیقي اصولو ولاړ دی، مگر کله چې د ژوندانه یو څه مراحل طی کړي، نو بیا پوه شي چې بشري مناسبات به له شخصي گټې په بل شي نه دي ولاړ.

هرڅوک چې ډېر مال لري او د لوړ مقام خاوند دی هغه په خلکو کې محبوب او محترم دی، هغه بل چې د ښه نېټ او ښو احساساتو خاوند دی، مگر په دوستۍ کې یې څه گټه نشته څوک ورسره مینه نه لري.
(شوپنهور)

بدي او ضرر

څومره چې لوړ او عالي مبادي په یوه بد سړي کې فاسد شوي دي، په ځناورو کې هغومره نه دي فاسد، بدي په هغه شي کې لږه ده چې د ابتکار مبدا په کې نشته، ذکاوت چې د ابتکار مبدا ده بدي زیاتوي او ضرر یې ډېر وي. د یوه ظالم انسان ضرر زر ځله د یوه مضر حیوان له ضرر نه زیات دی، لکه چې د یوه جماد ضرر له حیوان نه لږ دی او ظالم له ظالم نه ډېر بد دی.

(ارسطو)

لویه اشتباه

څوک چې دا فکر کوي چې پوهه او فضیلت د سړي قیمت او مقام په جامعه کې لوړوي ډېره لویه اشتباه کوي، ځکه چې دغه شی بالعکس کینه او دښمني پیدا کوي نه مینه او محبت.

د علم او فضل اظهار بل شی نه دی د نورو د نادانۍ تایید دی، څنگه چې ثروت او مقام د سړي قیمت په جامعه کې لوړوي علم او عقل د نورو د کینې او نفرت موجب ګرځي.

پوهان او هوښیاران دخلکو مینه او محبت نشي جلبولی، بلکې بدبیني او تمسخر ځانته جلبوي.

(شوپنهاور)

افتخار

هغه افتخار چې لکه د خېړۍ ونه په ډېر وخت کې وده کوي او غټېږي دوام او پایښت یې هم ډېر وي.

هغه بل افتخار چې لکه د پسرلي بوتی ژر پیدا کېږي او ژر لویېږي له یوه فصل نه زیات دوام نه لري او ډېر ژر له منځه ځي.

د هنر خاوند چې له ابدیت نه هر څومره زیاته استفاده وکړي، یعنې په ټول انسانیت پورې تعلق ولري هماغومره له خپل عصر څخه پردی وي، دا ځکه چې د هغه اثر د هغه په عصر پورې اختصاص نه لري، بلکې د بشر د تاریخ یو جز وي، د همدې لامله معاصرین ورته ښه نه گوري، بلکې بالعکس په هغو کتابونو پسې هڅه کوي چې ورځني مسایل په کې وي.

(شوپنهاور)

غضب او شهوت

هغه بې اعتدالي چې په غضب کې وي له هغې بې اعتدالی نه ښه ده، چې په شهوت کې وي، یعنې د غضبي قوې افراط د شهواني قوې له افراط څخه ښه دی.

قهر او غضب د عقل غږ پوره نشي اوریدلی او داسې مثال لري، لکه چې یو نوکر د خپل بادار امر لږ غوندې واوري او د تعميل د پاره منډه واخلي، یعنې امر ته تر اخره غوږ کښینږدي او په کار پسې وځلي، مگر شهوت د عقل یا حسن په یوه اشاره د خوند او لذت په لوري هڅه کوي او امر ته هېڅ نه گوري.

د غضب خاوند مکار نه دی او غضب هم مکرجن نه دی.

مکر له شهوت سره تړلی دی او د شهوت کار دی.

همدغه سبب دی، چې د غضب په ډېروالي کې دومره رسوايي نشته لکه چې د شهوت په ډېروالي کې شته.

دوستي

دوستي یوازې یو ضروري امر نه دی، بلکې یوه ډېره شریفه او ابرومنده عاطفه هم ده، ځینې وایي چې دوستي یو ډول مشابهت دی، او هماغه اشخاص یو د بل دوستان وي چې یو له بله مشابهت لري، د همدې لامله باز له باز سره او کوتره له کوترې سره الوځي.

ځینې نور په دې عقیده دي چې که دوه تنه یو کار او یوه پېشه لري، نو هغه هېڅکله نشي دوستان کېدلی.

څوک چې د فطرت په قوانینو استناد کوي، لکه (اورپییدس) هغه وایي: د وچې ځمکې باران خوښ دی او باراني وربځي دا غواړي چې په ځمکه باران واوري.

هراکلبس په دې فکر دی، چې ضدیت د نزدې کېدو موجب دی او ډېر ښه موافقتونه له مخالفونو څخه پیدا دي.

دا خبرې به پرېږدو او دا به ووايو چې د دوستۍ موضوع څه شی دی؟ خیر که لذت منفعت؟

هغه کسان حقيقي دوستان نه دي، چې د منفعت د پاره دوستي کوي او په گټه مین دي. د دوی دوستي به تر هماغه وخته وي، چې یو له بله گټه کوي او د گټې امید موجود وي.

د چا دوستي چې په لذت بنا ده او په خوند پسې ګرځي هغه هم له حقيقي دوستۍ نه خبر نه دی، د هغه دوستي هم بې بنياده ده، ځکه چې لذت هم لکه منفعت بې ثباته دی او ژر ژر بدلېږي.

په دې دواړو دوستيو کې دوست بالذات مقصود نه دی، بلکې لذت يا منفعت اصلي مقصد دی.

پوره او حقيقي دوستي هغه ده چې د بسو خلکو ترمنځ پيدا کېږي او په ښه والي بنا ده.

هغه خلک چې د خیر خاوندان دي او د بل خیر غواړي مينه يې بويه بل ذاتي او حقيقي ده.

دا دوستي په خیر او فضيلت بنا ده او پایه يې ډېره ټينګه ده.

دوست هغه دی چې د دوست خیر غواړي او خیر ور رسوي.

په دوستۍ کې دا شرط دی، چې يو له بله له عواطفو ډک احساسات ولري او دا احساسات او عواطف دواړو خواو ته معلوم وي.

په دوستۍ کې امیزش او الفت ناسته ولاړه ضروري ده.

دوستۍ د مساوات په اساس ټينګېږي، چې هر يو د بل حق ادا کړي او هر يو د بل محب وي.

ډېر خلک دا غواړي چې د نورو محبوب شي او په خپله د هېچا محب نه وي په همدغه وجه خپل متملقين په ځان راغونډوي، مګر دوستان نشي پيدا کولی.

متملق هماغه دي چې خپل ځان ټیټ گڼي یا لږ تر لږه خپل دوست ته دانښيي، چې زه په تا دومره نه یم گران لکه چې ته پر ماگران یې، ځکه دغسې کسانو ته دوستان نشو ویلی.

دوستي هغه مینه ده چې له دوست څخه بیرته انعکاس کوي او له یوې خوا نه نه وي، همدغه سبب دی چې د انسان مینه له سرو او سپینو سره یا له ښو جامو او ښو خوراکنونو سره دوستی نه ده، ځکه چې له یو خوا ده او بیرته انعکاس نه کوي.

په دوستۍ کې مقابله بالمثل په کار ده او بې مساواته دوستي دوستي نه ده.

مینه له یوې خوا پیدا کېدای شي، مگر دوستي له یوه طرفه هېڅکله نه وي. دوستي که د لذت یا منفعت په اثر وي کېدای شي، چې بد خلک له بدو خلکو سره یا ښه اشخاص له بدو کسانو سره دوستان شي، مگر که خیر او فضیلت د دوستۍ اساس وي، نو د ښو او بدو ترمنځ دوستۍ نه پیدا کېږي.

حقيقي دوستي هماغه ده، چې د نېکانو او ښو خلکو په پاکو زړونو کې ځای لري او په خیر او فضیلت بنا ده.

(ارسطو)

بنکلا

بنکلا یوه منطقي قضیه ده چې صغري یې سترگې دي او کبر یې زړه دی، نتیجه یې عشق دی.

(سقراط)

وحشي او مدني انسان

عمومي نظریه دا ده چې وحشي انسان په هېڅ ډول اخلاقي اصولو پابندي نه لري، بلکې هر وخت د خپلو غرایزو تابع وي او هر کله د خپل میل او خواهش رضا غواړي. انسان پېژندونکي پوهان دا نظریه نه مني او وايي:

وحشي هغه دی چې د ادابو او رسومو ډېر پابند وي او په ناسته ولاړه تگ او راتگ، بلکې په اقدام او هغه خبره کې د خاصو اصولو او مقرراتو پېروي کوي، یعنې وحشي انسان هغه مریې دی چې په خپل رفتار او کردار کې د یوې طایفې د عاداتو دلاس اله وي او متمدن انسان دغه راز نه دی.

(جان دیوي)

کابل مجله

ستا شان

که زه ښه وکړم ته راسره ښه کوي که بد وکړم د بدو سزا راکوي.

که ستا مینه زما په زړه کې پیدا شي په محبت راته گوري.

که زه بې مینې شم ستا مهرباني کمېږي.

ستا د رحمت بارانونه په ماباندې هغه وخت ورېږي، چې زما په زړه

کې رحم وي.

زه چې هرڅه وکړم ته هماغسې را سره کوي.

که څوک په عذاب کړم په عذابوې مې. که ستا په امر او ستا په نامه

چاته څه ورکړم په عوض کې ډېرڅه راکوي.

زما نېک بختي زما په عمل اړه لري او جنت يا دوزخ ته تگ زما د ښه

عمل او بد عمل نتیجه ده.

زمونږ عقل او فکر همدغه دی، مونږ چې تا ته په خپله آيينه کې

وگورو ستاپه باب دغه راز فکر کوو، که مونږ ځانته ونه گورو ستا لوی

شانته وگورو ته زمونږ له خیال او فکر نه ډېر لوی يې او ستا لويي مونږ

پوره نه شو لیدی.

ستا ذات او ستا شان زمونږ له عقل او فکر نه ډېر اوچت دی. مونږ چې د ځان غوندې خلکو د پاره کالي نيسو او هغه د سر په سترگو نه وینو یا لنډ وي یا اوږده. ستا کارونه زمونږ په خیال او فکر کې نه راځي او بس همدومره پوهېږو، چې ته مونږ غوندې نه یې، مونږ ډېر واړه او کوچني یو او ته ډېر لوی یې، چې په وهم او قیاس کې نه ځایېږي.

دا زمونږ کار دی، چې د ښو په مقابل کې ښه وکړو او د بدو په مقابل کې بد، که مونږ څوک ووو هاکمان مونږ وهي، که مونږ د ځمکې په لمن کې غنم وشیندو او اوبه ورکړو ډېر غنم راکوي او زمونږ اب و دانه ځمکه بې عرضه نه پرېږدي.

که د یوه نیالګي پالنه او روزنه وکړو ډېره خوږه میوه او یخ سیوری راکوي که سوداګر ته پیسې ولېږو څه چې وغواړو راکوي یې، که له یوه ماشوم سره مینه وکړو له مونږ سره مینه کوي ستا شان له مخلوق نه اوچت دی. ستا اراده زمونږ د ارادې تابع نه ده.

ستا کړه زمونږ له کړو نه پیدا کېږي.

ستا محبت زمونږ له محبت نه وروسته نه دی.^(۱)

(۱) - کابل مجله ۱۳۳۶ کال، ګڼه، د پښتني دویم مخ.

له مدرسې نه ایستل

استاد وویل: ځان وړوکی وگڼه او د لویوالي خیال له سره لرې کړه!
شاگرد حیران غوندې شو او په ډېر احترام یې وویل: که سړی ځان
صغیر وگڼي او روژه وخورې، څوک به یې نه ملامتوي؟ ایا د حقیقت په
مخ پرده اچول څه بدکار نه دی؟

استاد: ته زما په مقصد پوه نه شوي، زه وایم لویي ښه نه ده:
ځانته په حقارت کتل ښه کار دی، سړی باید خپل ځان له هر چانه
ټیټ او ښکته وگڼي، که غواړې چې په رښتیا لوی سړی شي په مانا کې
ځان وړوکی وگڼه او په لوی نظر ځانته مه گوره!

شاگرد: دا څنگه کېدای شي چې سړی یو ځل پوه شي چې لوی یم
او بیا په خپل نظر کې ځان کوچنی ماشوم کړي که دا کار ممکن وي او
په رښتیا یوه لوی سړي ته ځان وړوکی او حقیر ښکاره شي، نو بیا هېڅ
کله نه شي لویېدای.

هغه چې ځانته په درانه نظر نه گوري، په سپکو کارونو نه شرمېږي او
لوی لوی کارونه نه شي کولی. سړی باید ځان لوی وگڼي او لوی
مسولیت قبول کړي. شاگرد ته استاد یو څه وویل او عصر و زمانې بل
سبق ورکاوه، استاد په تنگ شو او خپل شاگرد یې د شیطان په نامه له
مدرسې نه وایست.^(۱)

(۱) - کابل مجله ۱۳۳۴ کال ۶ گڼه، پېښتۍ (۳) مخ

انسان څه غواړي؟

کوم انسان او څنگه انسان؟ د پوښتنې سرې باید معلوم شي، چې څوک دی او څه دی او څه شي ته زیات احتیاج لري. که مونږ دا پوښتنه له کوم پانده نه وکړو خبره د مخه فیصله ده، چې روند له خدایه څه غواړي؟ دوه سترگې، همدرانگه یو وړی په اوبو پسې هڅه کوي رنځور وایي:

روغ صورت پاچایي ده او د صحت خاوندان نور نور څه غواړي.

دا پوښتنه ډېرې ډډې او اړخونه لري، تاسې هېڅکله دا گمان مه کوئ، چې لیکونکی دکوم مریض تپوس کوي یا له کوم وړي تېرې سره کړېږي.

دا سوال له دغسې ضروري او بدیعي خوايجو نه هغه خوا ځای لري. د عشق په لېونیو پورې هم څه ارتباط نه لري، ځکه چې د هغوی لیلې معلومه ده او پوهېږو، چې د گلزار بلبلې سره گلونه او پتنگان بلې دیوې غواړي.

دا پوښتنه له هغو کسانو څخه ده چې په تن پټ او په نس ماړه دي، د عقل او بصیرت دعوی کوي او په انساني مطالبو کې لږه ډېره مطالعه

لري يا په ملاييي تعبیر له ماکولاتو نه معقولاتو ته رسېدل دي، مگر دلته هم ښايي چې ټول يو راز جواب رانه کړي يو به وايي زه د ملت او وطن سعادت غواړم بل به خبره د بشریت خواهی ته ورسوي او له عصري ریا کاری نه به کار واخلي، دغه راز غټې دعوي هر څوک په رښتیاو نشي کولی او په دنیا کې ډېر لږ خلک دي، چې دغه راز عالي شعور به لري، نو د دې د پاره چې د دغسې لویو دعو مخه ونیول شي، یو ټکی په خپله پوښتنه کې زیاتوو او وایو:

ته د خپل ځان د پاره څه غواړې؟ ډېرې پیسې؟ که نوم او شهرت؟ عزت او اعتبار ته ډېر احتیاج لري، که له دې حده تېر شوی یې او غواړې چې د عالم له شور و شره ځان لیرې کړي او د علم او معرفت په دنیا کې د حقیقت رڼا ولټوي، هغه خوند چې دنیا دار یې په جاه و جلال، زینت او ارایش، خوږو او خوندورو شیانو کې پیدا کړي؟

رښتیا ووايه! چې ته څوک یې او څه غواړې؟ دا وروستی دعوه هر څوک نه شي کولی او هر سړی دغسې نه شي کېدای له ډېرو ډوډۍ غړپو او وچو مادیونو څخه اورو "تواضع کم کن و در مبلغ افزای" ځینې نور لا وایي (مرا نان ده، کفش بر سر بزن) همدغه راز اشخاص دي، چې په دنیا کې عمومیت او کثريت لري يا په بل عبارت وطنونه ترې ډک دي په هر ځای او هره طبقه کې چې گورو په همدغه شي پسې هڅه کېږي او د ټولو کوښښونو غایه همدغه شی دی. چې مال او دنیا یې

بولي، که تاسې د هر چا زړه ته غوږ ورنژدې کړئ په ډېرو سینو کې همدغه څه ترینه غواړي، هر زیارت لره چې ځي مراد یې همدغه شی وي او په بتخانه او حرم کې همدغه ورکه لتوي. څوک یې د دلبرو د صدقې د پاره غواړي او څوک یې اصلي معشوقه بولي. ډېر لږ کسان دي چې د مال او دنیا په سیوري کې نوم او شهرت عزت او اعتبار هم لتوي او د چا گوښو ته سرونه نه نیسي، یعنی د نورو تواضع او پیسې دواړه غواړي او په یوه کمبوت هم نه راضي کېږي دا راز خلک خپل ځان له تش مادیت نه پورته گڼي او په یوازي پیسو نه خوشالېږي، مگر له پیسو هم زړه نه شي صبرولی او په تش نوم نه غولېږي دوی وايي.

هغه نه يم چې په مال به افتخار کړم
یاد تش نامه د پاره به هر کار کړم

دوی مال او دولت د راحت او اسایش، عیش و عشرت د پاره غواړي او د افتخار د پاره یې نورو څیزونو ته زړه کېږي.

دا هغه خلک دي چې په دنیا کې دوه برخې غواړي، یعنی له شلو زامنو سره دنجلۍ مېرمن هوس هم لري، دوی په ظاهره وايي (ادمی فربه شود از راه گوش) مگر د نوش فکر هم تل ورسره وي او ثنا و صفت سره مال او دولت گډ او مخلوط غواړي، همدغه راز خلک په دنیا کې اکثراً کامیاب وي او د مهارت خاوندان بلل کېږي، د دوی شاوخوا ډېر

خلک راتولېږي او له هر چاسره سر خوځوي، د دوی په مجلس کې خواره او تروه شيان، کتاب او کباب، د آخرت فکرونه او دنيایي نعمتونه هرڅه وي او هر ډول خلک ورته راځي، د داسې کسانو مستخدمین زښت ډېر وي، مگر هغوی په ځان نه پوهېږي او نه وي خبر چې مونږ څومره خدمت کوو او له څه راز تسخیر لاندې راغلي یو همدغه طبقه ده چې د جهان گدې وډې ښه او بد د دوی لاس کې دي او څه چې غواړي هغه کوي، همدوی د نورو خلکو ولیان او وصیان وي او د دنیا ظاهري متصرفین ورته ویلی شو.

له دې کسانو نه چې تېر شو او سترگې وغړوو، چې له دې دوه صنفونه هغه خوا هم څوک شته چې درېیم صنف وباله شي که یه؟ نو ډېر لږ او بیخي لږ کسان وینو چې هغه له دې سطحې نه ډېر پورته دي، مگر له عمومي نظره لویدلي او هرڅوک یې نه ویني، دا راز خلک هماغه کسان دي چې یوه علمي فکر کې ډوب تللي او نور هر څه یې هېر کړي دي، په ظاهره په دې نړۍ کې اوسېږي، مگر شپې ورځې یې په بل عالم کې تېرېږي، په هغو شیانو چې مونږ خوشحالیږو یا خپه کېږو دوی نه خبرېږي او څه چې نور خلک یې ارزو لري دوی یې نه غواړي دغه راز فلسفیانه یا شاعرانه مزاج، چې په هر چا کې پیدا شي هغه بیا له دې عالمه د شوق و ذوق په لحاظ بېلېږي هغه د دې عالم په بدبختیو او غمونو ژاړي، مگر د خپلو اوبنکو اجرا له دوی نه نه غواړي، د هغه ټول کوبښنې د پوهېدلو د پاره وي او پوهه په خپله یو داسې

حقیقت گڼي چې نور ټول خواهشات او لذتونه مغلوبوي، څوک چې دغه ذوق او دا تصور رښتیا پیدا کړي هغه بیا په دنیا کې بل هېڅ شی د لوړوالي او ټیټوالي معیار نه گڼي، دغه بدایي یا دنیوي عزتونه او عبارات چې نورو ته د تعظیم سرونه ټیټوي د ده په نظر کې هېڅ قدر او قیمت نه لري او نه په دغسې شیانو کې له چا سره رقابت او حسادت پیدا کوي، دا راز کسان هېڅکله خپله پوهه او معرفت چې د لوی خدای یوه لویه عطیه ده او له قراني هدایاتو نه رڼا اخلي د دنیا په قلیله متاع او لږو پېسو نه خرڅوي، ځکه چې له دغسې زیانمن تجارت څخه خدای هم انسان منع کړی دی. علم او پوهه د انسان هغه شرف دی چې خرڅول یې لوی عیب دی. هغه کسان چې دې تجارت ته زړه ښه کوي او خپله بینایي خرڅوي رانده دي او د بینایۍ په قدر نه پوهېږي. یو پتنگ هېڅکله یوه بله دیوه د دنیا په مال نه پلوري، ځکه چې په ده توره شپه راځي او په تورتم کې ژوند نه شي کولی او هېڅ وخت هغه کیف د دنیا په سرو گلو کې نه شي پیدا کولی.

اوس ډېر کسان په دې عقیده دي، چې د انسان اصلي او حقيقي فایده مال دی او ځینې نور ورسره جاه و جلال هم ملگري کوي، دوی وايي: نور ټول شیان د همدغې غايې پټ او ښکاره وسایل دي، چې د همدغه مقصد د پاره انسان استخداموي.

څوک چې دا وایي ښایي چې هغه به خپلې آينې ته گوري او د عامو وگړو په روش او خوی او مزاج باندې به استناد کوي.

نو راشئ چې د انسان په فطرت او طبیعت کې مطالعه پیل کړو او وگورو، چې انسان څوک دی او څه غواړي؟ دا خو څرگنده ده چې د مال حب او د تملک مینه د ده په غرایزو کې داخله ده، په خپل ژوند او حیات کې دغه شي ته احتیاج او ضرورت لري.

دی هېڅکله داسې نه شي کولی چې په تشو نندارو یا تصوراتو شپې ورځې تېرې کړي او له نغري نه یې هېڅ دود پورته نه شي، مگر له دې حقیقته هم انکار نه شو کولی چې د ده په غم او خوشحالی، سعادت او شقاوت کې نور شیونه قوي تاثیر لري او یوازې مال دی نه شي قانع کولی، د نورو ملتو حال احوال یوې خواته پرېږدئ یوازې د پښتنو ژوند تحلیل کړئ، چې دوی د دنیا مال ته په څه نظر گوري او څه راز تعبیرات ورځنې کوي. زه دلته یوازې د خوشال خټک یا حمید او نورو پښتنو شاعرانو په بیتونو استناد نه کوم، چې هغوی پښتانه رانیم چې په دنیا پسې شپه او ورځ سرگردانه دي په هلو ځلو او ډېرو خواریو یې لاس ته راولي، مگر د ننگ و غیرت په ځای کې د خپل عمر ټوله خواري بربادوي او هېڅ ورته نه پاته کېږي، نو لږ څه ښار او بازار ته واوځئ او د ملت په طبیعت کې ننوځئ یوازې د دوی د دنیا سرگرداني په نظر کې مه نیسي، بلکې د سربندلو او مال قربانولو په وخت کې یې وگورئ، چې دوی څه غواړي او څه کوي؟ یوه وړه طعنه یا یو شاباس او افرین په دوی څومره اثر لري او څه راز ایثار او قربانی ته یې حاضروي.

نو د اکثریت او عمومیت په لحاظ هم ویلي شو، چې خلکو په مال او دنیا ایمان نه دی راوړی او اصلي غایه نه ده، ډېر خلک شته چې له خواری ژرنده، ساتي او له کبره مزد نه اخلي، مال او دنیا دلاس خپرې او د هندو ډیره بولي، د پښتون او پښتونولۍ په مفهوم کې نور شیونه داخل گڼي او هغه بدایان چې یوازې پیسې لري په نورو نومو یادوي، د انسان شرف او اهمیت په نورو حقایقو پېژني او یو شتمن سړی مجبورېږي، چې د مال په قربانۍ خپل ځان هغې اصلي غایې ته ورسوي، دغسې چې یو مسلمان په خپل مخکې یوه قبله او کعبه لري، چې د مال په زاد و راحله ځان رسوي او هغه د خپل سیر او سفر غایه گڼي. هر ملت په خپله ذهني او معنوي دنیا کې هم یوه لوړه غایه لري، چې د مال توبنه ورته ضرور ایسي او د مال پیدا کولو علت یې غایه گڼل کېږي، په ډېرو ممالکو او ملتو کې گورو چې ډېرکسان خپل لوړ منصبونه او لوړ مراتب پرېږدي، مگر خپله یوه نظریه او مفکوره چې بنیایي هېڅ مادي منافع به پکې نه وي نه پرېږدي.

وروسته تر دغسې ډېرو فکرونو، چې په انساني نړۍ کې یې کوو او مختلف طبقات په نظر کې نیسو، یعنې له زید و عمر نه تیرېږو او بشري مفهوم ته گورو حیرانېږو، چې انسان څه غواړي او څه غایه لري؟ که په یوه ملت کې دغه غایه درک شي او د یوې عمیقې مطالعې په اثر کې دغه نفسي او روحي راز او شرنه تعین شي، نو د هغه ملت په نهضت او وینولو کې ښه کار ورځنې اخیستل کېږي او همدغه راز نبض

پېژندل د یوه ملت د پوهانو او رهبرانو اصلي وظیفه ده، چې په اجتماعي حیات کې خورا ډېر دخل او تاثیر لري، څوک چې د یوه ملت شایق کېږي هغه باید په دې پوه شي، چې دغه ملت څه غواړي؟ او له همدغه پوهې استفاده وکړي.^(۱)

(۱) - کابل مجله ، ۱۳۲۴ کال، ۱ کڼه ۷، ۱۰ مخونه.

کارونه

ځینې کلمات شته، چې که سپری ورځنې به نورو کلماتو تعبیر کوي او حقیقت یې لتوي معنی یې گرانېږي او داسې مثال لري لکه چې سپری د لاس غوټه په خوله خلاصوي یا له رڼا نه تیارې ته ځي، دا ځکه چې د بشر پوهه او معرفت بې د الفاظو د زده کړې څه بل شی نه دی، نو که انسان الفاظو او کلماتو ته قانع نه شي یو اسانه او عام فهمه مفهوم هم مشکلمېږي او د هغو کلماتو تعبیر، چې لوی او واړه، پوه او ناپوه یې په ورځ کې له سلو څلو نه زیات وایي هم څه اسانه کار نه دی.

کار هم له همدغسې کلماتو څخه یوه کلمه ده چې که تعبیر یې په فعل او عمل سره وکړو په لوی لاس یې معنی پتوو او د بني اسرائیلو غوا ورځنې جوړېږي.

که ووايو کار د غرو او لاس و پښو حرکت دی، نو یو گوځند و هلي سپري خو شپه او ورځ په حرکت کې وي، مگر څوک یې کاریگر نه بولي، ډېر خلک دي چې خوشحال گرځېدل کار نه گڼي او خبرې هم د کار جانب مقابل گڼي، مگر ځینې کسان یوه ځای ته د چا خبرې وړي او وایي هلته کار لرم. یو سپری ځای په ځای ولاړ وي او د یوه شي حفاظت او مراقبت کوي، مگر دغه درېدل او کتل که څه هم هېڅ حرکت به پکې رانه شي کار باله شي.

که ووايو د انسان هغه عمل او حرکت دی چې د یوې فایده د پاره وي دلته له کار نه د فایده پېژندل گرانېږي او ډېر بې فایده کارونه چې خلک کار بولي کار له تعریفه وځي.

که کار ته په لغوي او صرفي عینکو وگورو، نو ځینې صرفي او گرامري افعال د کار د فعل په معنی شته چې د انسان قصد او اراده په کې هېڅ دخل نه لري، لکه لوېدل، رنځورېدل، مړه کېدل چې څوک یې په کار کې نه حسابوي، بلکې ځینې افعال لا بیخي په انسان پورې هېڅ ربط او تعلق نه لري، لکه د کابو ماتېدل، د پانو رزېدل، د بوټو لویېدل او داسې نور.

که ځینې فکري او دماغي کارونه په نظر کې ونیسو، نو بیا مجبورېږو، چې تصور ته هم کار ووايو او په یو خیالي وجود ورته قابل شو، چې د حادثې او واقعي له دایرې نه هم کار خارج وېلو.

دا لغوي بحث او تحقیق به په همدغه ځای پرېږدو او کارته به د اجتماعي مفاد او مصیبت په سترگه وگورو چې کار څه شی دی؟ دا چې خلک وایي فلانکی د کار سړی دی یا د ملت، جامعي او مملکت د پاره ښه کار کوي څه معنی؟

په دې لحاظ نو کار یو بل راز مفهوم پیدا کوي او ډېر افعال لکه خوب و خندا څښل او خوړل د کار له مفهوم وځي او یوازې همدغه افعال پاتې کېږي، چې په اجتماعي نظام کې پوره دخل او اغېزه لري. که یو سړی یوې کوي یو بل هم قلم را اخلي اخبار ته مقاله لیکي هغه بل ناست وي د اجتماعي چارو د بهبود د پاره فکر کوي هر یو کار کوي او د کار سړي بلل کېږي.

هو! دا ټول کارونه دي، مگر د ټولو اهمیت یو راز نه دی ځینې کارونه به وي، چې خولې په کې نه تویېږي، غږي به پکې ډېر نه سترې کېږي، مگر قدر او قیمت به یې ډېر وي، دغسې دنیا کې سره او سپین جوار او غنم خر مېرې او نعلونه تفاوت لري، د انسانانو کارونه هم جگ او ټیټ قیمتونه لري او ټولې چارې یو له بله برابرې نه دي.

هغه کارونه چې پوهه او فکر په کې خرڅېږي له پنډونو چلولو او کانیو ماتولو نه زیات اهمیت لري، کوم کار چې هرڅوک یې کولی شي او هغه کار چې ډېره موده تعلیم غواړي هېڅکله نه برابرېږي.

د کارونو د قیمت د پاره دوه اصلي معیاره موجود دي، یو ضرورت او احتیاج بل دکار کوونکو ندرت او لږوالی.

ضرورت او احتیاج په یوه ملک کې فرق کوي کوم خلک چې له علم او معنی سره ښه نه وي اشنا شوي او عرفاني ذوق یې نه وي پیدا کړی هغوی علم و معرفت ته خپل ضرورت او احتیاج پوره نه حس کوي او عرفاني رجال په کې ډېر قدر نه شي پیدا کولی، هغه جوامع چې د وضعیت په قیمت نه وي پوه شوي هلته د نفیسو صنایعو خاوندان له نورو نه څه زیات امتیاز نه لري.

په یوه محیط کې چې هر څوک په مادیاتو افتخار کوي هلته د فضیلت خاوندان حقېږي وي، ځکه چې احتیاج ورته نه لیدل کېږي که څه هم انسان په هر وخت کې ورته احتیاج لري، نو که د ضرورت او احتیاج په ځای د ضرورت او احتیاج احساس او لیدل معیار کړو بهتره به وه، ځکه چې بې احساسه احتیاج هېڅ تاثیر نه لري. په ځینو ځایو کې چې خلک د یوه مکتب معلم ته خپل ضرورت او احتیاج نه ویني او په دې نه پوهېږي چې علم او پوهې ته شدید ضرورت موجود دی

هغوی تعلیم او ښوونه کوم قیمتې او مهم کار نه گڼي او په اصلي کارونو کې یې نه حسابوي.

سړی چې دیوه مملکت علمي، ادبي، اداري او عملي کارونه په نظر کې ونیسي او د هر کار په قیمت او اهمیت کې غور وکړي هغه پوهېږي، چې په محیط کې کوم ډول کارونه اصلي گڼل کېږي او کوم فرعي دي. اداره مهمه ده که علم؟ ادب ډېر قدر لري که معرفت؟ نو په دغو چارو کې چې هر کار مهم او اهمیت یې هم زیات وي. له همدې لامله هغه څوک چې په غرونو کې د رمو اداره کوي له هغه چانه زیات اهمیت لري چې په کور کې مېرې او رمې ساتي. په کوم محیط کې چې خلک د کامل تهذیب او صحیح تربیت خاوندان وي هلته د یوې قوي ارادې خاوند ته دومره احتیاج نه وي، لکه په غیر مدني اقوامو کې چې وي، همدغه سبب دی چې په علمي دوايرو کې اداره خپل قیمت کموي او علمي اقتدار زیات اهمیت پیدا کوي.

همدغه شان په کومو هېوادونو کې چې ادب په علم او احساس تعقل غالب وي هلته ادب له علم نه زیات اهمیت لري او ادبي رجال له علماو نه بر کښېني، یعنې لکه چې په یوه مکتب او مدرسه کې دیوه عالم او معلم وینا قیمت لري په یوه باغ کې د بلبلو نارې قدر لري او د محل و محیط کارونه لوړېږي او ټیټېږي. څومره چې په یوه سیند او دریاو کې موجونه او طوفانونه زیات وي هغومره د کښتۍ او کښتیبان اهمیت زیات وي، مگر په وچه ځمکه کې ورته هغه قدر نه پاته کېږي؟^(۱)

(۱) - کابل مجله، ۱۳۲۳ کال

وده او تکامل

بابه جاننه! هغه وخت چې زه نه وم ته وې، مگر د چا پلار او بابا نه وې.

هو، ته هماغه وخت بابا او دادا شوې چې مونږ راغلو او ستا شاو خوا راټول شوو، خلک وايي چې بې اولاده هم څوک پلار کېدای نه شي او نه څوک بې لمسیانو بابا کېدی شي. رښتیا چې په اجتماعي دنیا کې یوازې توب هېڅ مانا نه لري او مشر هم کشر ته زښت ډېر محتاج دی. هغه وخت چې تا کور او کډه زامن او لمسیان نه درلودل ته دغه څوک نه وې، چې نن یې، ته په هغه وخت کې یو زړی وې، مگر نن سمسور باغ شوې او خوندورې خوږې میوې لري.

ته اوس د بلبلو کور او ستا په گلزار کې د ژوندانه شور او غوغا پیدا شوه، مگر پخوا لکه یو مړ جسد په خاورو کې پروت خورا کوچنی وې.

څنگه چې پخوا له مانه پلار او بابا نه وې دغسې د کوچنیتوب په وخت کې ځلمی او د نطفه توب په وخت کې ژوندی نه بلل کېږي.

که دغه څانګه او شاخونه له تانه لرې شي بیا هم تاته څوک ونه، نه وايي او ستاپه حیات کې هېڅ برگ و بار نه پاته کېږي ته بیا د پسرلي له فضا نه څه برخه لرې او نه د هوا مرغان دغسې سر پرېکړو ونو ته رابښکته کېږي، په رښتیا چې ستا ژوند په مونږ باندې دی او بې له مونږ نه ژوند نه شي کولی، لکه چې مونږ بې له تانه خپله تازګي او حیات نه

شو ساتلی، که کله زه ستا د مهربانی شکر په کوم او ځان بېل گنیم دا به زما لویه ناپوهي وي، ځکه چې زه له تانه هېڅ بېلتون نه لرم او په هېڅ راز نه شم بېلېدلی.

د دې شینکې باغ ټولې ونې له همدغې ځمکې پیدا شوي له په همدغه خاورو کې وده کړې ده، مگر د دې ځمکې بڼایست او قدر هم په همدغو ونو پورې تړلی دی، که دغه نیالګی دلته نه وای روزل شوي، دې وچو او سپېرو خاورو به دا قیمت نه درلود، نو د دې ځمکې څه احسان په دې ونو نه شته، بلکې دا ځمکه له سوري لاندې ژوند کوي.

که کومه غټه ونه خپلو ځانګو او بڼاخونو ته وده (نشو ونما) قوت ورکوي نه په خپله غټوالی او لویوالی کې کوښښ کوي، هسې نه چې له کوم بل شي سره احسان کوي دغه راز مرسته، خو زړه هم له نورو غرو سره کوي، مگر څه احسان نه باروي، دې ته باید فیاضي ونه وایو، بلکې غټېدل او لویېدل یې تکامل بولي. د باغ خاوند په دې بڼه پوهېږي چې دغه ونه د ښورې په ځای سړي ته خوږې میوې ورکوي، ځکه ورته انبارونه راجلوي او تربیه یې کوي.^(۱)

(۱) - کابل مجله. ۱۳۲۳ کال، ۱۲ گڼه ۱ - ۱۶ مخونه.

ماشومان

مونږ ناست وو. ماشومان زمونږ له څنگه نژدې په لوبو مشغول وو. کله به یو له بله په هسې خبره ونښتل، چېغې به جگې شوې، ژړا انگولا به وه، کله به د خدا شور او زور دومره او چت شو، چې په عذاب به یې کړو.

یوه به چې د بل د لوبو شیان گډوډ کړه هغه به په قهر شو کنځلې به یې کولې او هرڅه به یې ویل.

زمونږ پام نه و یو راپاڅېده د بل مخ یې شوکارې کړ د هغه پر مخ ویني روانې شوې او له مستۍ نه جنگ جوړ شو.

مونږ ویل خبر دې واړه دي نه پوهېږي.

هوا! ماشومان واړه دي، مگر دومره واړه نه لکه مونږ چې د لوی خدای په حضور کې کوچنیان یو، د ماشومانو پوهه له مونږ نه لږه ده، مگر زمونږ پوهه د هغه په نسبت ډېره لږه ده زمونږ لوبې هم د ورو غوندې دي زمونږ خدا او ژړا هماغسې ده، ماشومان پوهېږي چې دوی واړه دي، مگر مونږ په خپل کوچنیتوب هم نه پوهېږو په رښتیا چې مونږ له ماشومانو نه واړه یو او زمونږ خدای ډېر لوی دی.

مونږ باید خوشحاله اوسو، ځکه چې خوشحالي د ماشومانو مال دی.^(۱)

(۱) - کابل مجله ۱۳۲۶ کال، ۶ گڼه، د پښتني دویم مخ.

ریا کاران

د کاغذ په گل بلبلي نه ټولېږي
بې مېوې دی باغ وبن د ریا کار

ریا کار یوازې هغه نه دی چې په ډېرو نفلونو ځان ستړی کړي او بې له دې نه چې خلکو ته ځان وښيي په کې یې د عبادت سره هېڅ مینه نه وي، هغه څوک چې له خپل کار او وظیفې سره اصلي علاقه نه لري او یوازې د خپل امر یا ځینو نورو کسانو د غولولو د پاره خپل ځان د کار شین ټاکو ښيي داهم ریا کاري ده، خو دومره خبره ده چې هغه له خدای سره او دی له خلکو سره په خپل گمان چل او ټکي کوي، ډېر کسان شته، چې په مجلسونو کې له ډېر کار نه شکایتونه کوي او ځان داسې ښيي چې ټول کارونه همدی کوي او دنیا د ده په ښکر ولاړه ده، دغه راز خلک هم اکثراً ریا کار وي او په حقیقت کې هېڅ نه کوي. ځینې نور دا راز اشخاص هم شته هر ځای په یو مخصوص وضعیت چې یو عالم درد او تاثیر ورسره ملگری وي اجتماعي بحثونه شروع کړي او دا څرگندوي، چې یوازې همدی د وطن خواهی او وظیفه شناسی او پاکنفسی غوره نمونه ده او بس. هر څوک گمان کوي چې که دغسې صحیح اشخاص او باحرارته ځلمیان زیات شي ټول کارونه به ښه شي او هر څه به ترسره شي، مگر خدای خو خبر دی چې د ده په زړه کې

بې دځان له مینې نور هېڅ نه وي او غیر له شخصي اغراضو او مطالبو نور څه نه پېژني دا هم ریاکاران دي او د دې اصل ریا کاري همدغه شی دی.

په هر وخت کې یو ملت او مملکت ځینې شیان ښه گڼي او په ښه سترگه ورته گوري.

هغه وخت کې فضایل گڼل کېږي نو هر څوک چې فضیلتونه لري یا ورسره علاقه لري جامعه هغو اشخاصو ته په ښه نظر گوري او روزي یې دا راز فضایل او ښېگڼې چې جامعه یې له اشخاصو څخه غواړي ارومرو لږ څه مشکل کار هم وي او هر څوک یې نه شي کولی، نو له یو خوا دغه اشخاص او له بل خوا دغه دیوې اجتماعي ترغیب او د ریا کارۍ او منافقت فکر پیدا کړي او ځینې کسان مجبور شي چې ځان په هماغه رنگ جمعیت او ټولني ته وښيي چې هغوی یې خوبښوي او په شعر ورته گوري.

دا کار تر یوې اندازې پورې اسان هم ایسي او چلند هم لري، ځکه چې انسان سره له ډېر عمیق او دقیق فکر ظاهر بین هم دی یو ډول ساده گي هم په کې شته په جمعیت کې د دقیق او عمیق فکر خاوندان هم ډېر لږ وي، نو اکثریت د هغو کسانو وي چې هر چا او هر شي ته له ورا او له لرې وگوري.

د دې ټولو خبرو په اثر کې نتیجه دا شې چې اشخاص او هغه کسان چې د عقیدې له مخې اجتماعي فضایل پېژني ډېر لږ او نادر وي، مگر ریا کاران زښت ډېر پیدا شي او مظاهره کوونکي مخلصینو ځای ونیسي دغه راز کسان چې میدان ته راوځي (ځایونه) ونیسي هلته کارونه په حقیقي ډول نه اجرا کېږي او هر څه یو نمایشي صورت لري، په دغسې ځایونو کې جدیت او فعالیت هم دا معنی نه لري چې سپری ډېر کار وکړي یا یو کار په ښه ډول اجرا کړي، بلکې هغه څوک جدي او فعال ایسي چې په مظاهراتو او ریا کاری کې مېړنی وي. دا راز کسان چې لکه اورپښتي په توره شپه کې الوځي او خلک د اور د شجرې گمان پرې کوي یوازې همدومره رڼا لري، چې خپل ځان خلکو ته وښيي او بس، یعنی هېڅکله داسې نه کېږي چې کومه تیاره خونه رڼا کړي یا څوک ورځنې خپله ډیوه ولگوي.

دا حال ترهغه پورې په یو مملکت کې دوام کوي چې دهغوی توره شپه سبا شي او اجتماعي شعور خپلې سترگې ښې پوره وغړوي، یعنی خلک لکه هلکان په تشو خبرو ونه غولېږي او هر چاته یا هر شي ته په اني او سرسري نظر ونه گوري.

دغه د ریاکاری دوره چې په کوم وطن راشي او حقایق لاینه نه وي پېژندل شوي سپری غل او کارواني نه پېژني او له لاسو پښو، دماغ او نورو اعضاو څخه ژبه ډېر کار کوي. سپری چې په ځینو ادارو یا لارو او

کوڅو کې گرځي او په ریا کارانو پسې سترگې غړوي ډېرې عجیبې نمونې ویني او داسې ایسي، چې دا مرض د مني له ریزش نه هم عام دی. ډېر خلک دي چې په خپلو کورو کې له خپلو ملگرو او اشنایانو دوستانو او خپلوانو سره د دروغو کیسې کوي او په دغو کیسو کې خپل ځان هغوی ته داسې ښکاره کوي چې د هېواد لوی لوی خلک ده ته په درنه سترگه گوري او دی په هغوی کې مخصوص مقام لري، دغه راز کسان که دغسې خبرې ونه کړي او ځان په بل ډول چاته ښکار نه کاندې څوک یې بیا سلام هم نه علیک کوي او هېڅ قدر ورته نه پاتې کېږي، ډېر زامن شته چې په لارو او کوڅو کې له خپلو ملگرو او همزولو سره دغه ډول اوسي، مگر د پلار په مخ کې بیخي بل څوک وي او بل شان خوي لري، ځکه چې د ځینو کسانو حضور کې ځان ډېر مطبع او مخلص ښکاره کوي، مگر پسې شا به ورپسې سل خبرې کوي، نو که ووایو چې د انسان فطرت ځان بل راز ښيي څه ډېره مبالغه به نه وي، ځکه چې انسان په اصل خلقت کې داسې پیدا شوی چې هم ځینې تبت خواهشات او حیواني شهوات لري هم یو شعور خدای ورکړی، چې ښه او بد پرې پېژني او د خپلو نقایصو احساس کوي، نو دی مجبور دی چې خپل مصایب پت کړي او ځان بل شان وښيي علاوه په دې دا اجتماعي مخلوق له یوې ټولنې سره ژوندون او معامله لري، نو باید خپل ځان ټولنې ته ښه معرفي کړي او په دغسې ځان ښودنه ورځنې ښه استفاده وکړي. د دغسې ملا د خطابو په اثر کې سپری ویلی شي،

چې انسان له ریا نه بیخي ځان خلاص کاندې. ډېر ځلې داسې پېښې چې په یوه مجلس کې یو شی بدگنل کېږي او هغه ښه وي. سړی دا نشي کولی چې هغوی پوه کېږي او عقیده یې وگرځوي دی خپله عقیده بل راز ښکاره کېږي او مخالفت وکړي ډېر ضرر وینې په دغسې واقعو کې خپل مخالفت پټول او چپوالي سره خپل ځان موافق ښودل دي، مگر دا بده نه ده خپل فضایل او ممیزات ښودل او ښکاره کول هم په یو ښه صورت وي جایز څه، بلکې ښه مغیر کار دی. که یو معلم یا عالم د تعلیم او تدریس په ذریعه خپل علمي اقتدار او لیاقت خلکو ته ښيي، دغه راز اظهار او ښودنه که څه هم د لغوي معنی په لحاظ ریا بلل کېږي، مگر ریا نه ده، همدارنگه هغه ملت خواهان او وطن غوښتونکي چې عملاً دغه عالي عشق او مینه د خدمت او ایثار او فدایت په رڼا کې خلکو ته ښيي دغه راز حقیقي او واقعي مظاهرات ډېر ښه او د تقدیر وړ دي. کومه ریا چې حقیقت بلل کېږي او زیان لري هغه عبارت دی له هغو مظاهراتو او ځان ښودنې څخه چې د خلکو غولونې او سترگې تړل په کې مقتدر وي، لکه چې ځینې ډېر خلک یې په خپلو صحنو کې کوي او د یوه جمعیت په سترگو کې خاورې اچوي.

په ډېرو مجالسو کې گورو چې هماغه کسان خیانت او خیانت کارانو ته ډېر بد وایي چې په خپله په کې هر چانه ډېره برخه لري همدغه راز بدې او رشوت هم هماغه اشخاص ډېر بد بولي، چې په خپله یې خوري له منافقت نه هم هماغه څوک ډېر سر ټکوي چې په دغه مرض په

خپله اخته وي، يعنې اکثراً داسې پېښې چې هر څوک هماغه عیب
ډېر بد گڼي چې دی یې په په خپله لري او هماغه صفت ستایي او دعوا
یې کوي چې دی یې نه لري.

دلته زه هم په ځان ویرېږم، چې د ریا په موضوع کې لیکل ریا کاري
نه شي او همدغه شی باعث شوی نه وي، له دغسې قومي او لساني
ریا کاري نه چې واورو د عمل په ساحه کې هم په څو ډوله ریا او ډېر ریا
کاران لیدلی شو، چې څوک په یو راز او څوک په بل راز خپل ځان
جدي او کارگیر ښکاره کوي، مگر د کار هېڅ پته یې نه معلومېږي.
تاسې به ځینې ناراحت مزبوران لیدلي وي، چې د نگران سترگو ته
گوري او په هماغه شېبه کار کوي، چې څوک ورته گوري، دغسې چې
په دغه طایفه کې د چا لیدنه او کتل تاثیر لري په نورو طبقو کې هم له
ډېرو خلکو سره د کار کولو فکر دومره نشته لکه د کار ښودنې ورسره
دی، لکه چې په ځینو مواردو کې ځینې مامورین او کاتبان ټوله ورځ په
کیسو او خبرو تیروي، مگر په هم هغه وخت کې چې یو امر په دواړو
وگرځي، نو خپل سر په کار باندې دومره ټیټ کړي، چې که هغه څو
دقیقې د ده د میز په منځ کې ودرېږي هم دی یې نه ویني او نه ورته
گوري.

د دغسې ریا کاري اصلي علت دا دی چې دغه راز امران او کار
غوښتونکي خپل لاس لاندې مامور ته گوري، چې په کار بوخت دی او
که نه، نوکه چېرې د میز په سر یو کاتب چې شخصي خط یا د رخصتی

رقعه لیکي هغه هم په کار کې حسابېږي او د ده جدیت ښيي، مگر که سړی کار گوري چې شوی او که نه؟ او د چا کار چې د کولو په وخت کې چانه وې لیدلی پت پاتې نشي څوک دغسې ریا کاری ته نه مجبورېږي او نه دغسې چمونه کوي، نو د دې مرض اساسي چاره دا ده چې یوازې حرکتونه ونه گورو، بلکې نتیجې، د کار کم وکیف ته وگورو، ځکه چې څوک هر څه ویني او هر څه خوښوي خلک هماغه ور ښيي او په څه چې نظر جلبېږي هماغه شی میدان ته راوځي.

مونږ ښايي دغسې ډېر امراض ولرو، چې باید اساسي علاج یې وشي او علتونو ته یې متوجه شو، ډېر نقایص به وي چې مونږ یې په نورو کې گورو او هغه په حقیقت کې مونږ ته عاید وي. که مونږ او تاسې ظاهرین نشو څوک ریا کاری نشي کولی او نه یې کوي، نو ریا په حقیقت کې زما د ظاهر بینۍ عکس دی چې په بل کې یې گورم او بد ورته وایم. که څوک غواړي چې یو سړی په بل رنگ ونه ویني رنگه عینکې دې له سترگو لرې کړي او هر څه دې په خپلو سترگو وگوري.^(۱)

(۱) - کابل مجله ۱۳۲۳ کال. ۱۰ ګڼه ۱۰، ۷، مخونه.

د شپنو کېردی

د غره په لمن کې په جگه غونډۍ توره کېردۍ ولاړه ده یو لور ته یې په نښترو او خپړیو پټ هسک غر ښکاري او بل لور ته یې شین بڼ د سړي ترسترگو کېږي. د غونډۍ په خوا کې یو لوی څوړ دی او سپینې اوبه، چې د غره له یوه جگ ځایه راتویږي کېږي وږې پکې بهېږي او له ځان سره څه وایي.

د کېردۍ څښتن یو کنډک وزې لري، چې یو زوی یې وزي او بل ورغمي هر ورځ د څړ د پاره بیایي، مازیگر مهال چې وزې راشي او د ورغمو سترگو پرې ونښلي یو بل ته داسې نارې وهي، چې د میندو او بچو مینه ترې له ورايه څرگندیږي.

کله کله، چې څول او وربڅې وي د کېردۍ څښتن څه نور پیڅولونه له کېردۍ سره ونښلوي او خپلې وزې ترې لاندې پندې کړي. دا کېردۍ چې د دې سړي او د وزو د پاره یو ښه سبب دی د همدې وزو له وزغمو جوړه شوې ده.

هو! دا کېردۍ د همدغو وزو له وزغمو څخه جوړه شوې ده، خو وزغمي د وزو په شا باندې نورې هم شته چې د کېردۍ کار ورځنې نه اخیستل کېږي او نه د رلی د گاتو مخه نیوای شي.

کوم وخت چې دې سړي د وریو له شاد او زغني پرې کولې زه په دې نه پوهیدم، چې دا به یوه ورځ د همدغو وزو په ښه راشي مابه ویل چې دا سړی د دې وزو په پیسو او وزغمو دواړو باندې خپله ښه کوي او په وزو باندې هېڅ زړه سوی نه لري، خو داسې نه ده دی خپلې وزې ډېرې ښې روزې، د ده هېڅکله د خپلو وزو غوښو ته زړه نه کېږي، یوازې پی

ورځنې اخلي او خپل ښه پرې کوي، پی هم ټولې نه ترې اخلي د وزو په غولانځو کې دومره څه پرېږدي، چې بچي یې ورباندې ښه ماړه شي. دا پی هم دی وړیا نه خوري، دی ترڅو وزې ښې مړې نه کړي د پیو اسره نه کوي، نو سړی ویلای شي چې پی هم دی د وزو په غولانځو کې اچوي چې د ورغمو ښه هم ورسره کېږي. دی په خپلو وزو دومره زهیر دی چې یا یې په خپلو زامنو پیايي یا ورته داسې سړی نیسي، چې هغه لکه لېوه د وړو وینو ته تړی نه وي او ډېر زړه سوانده وي چې ټوله شپه په ویښه تېروي او لېوان د وزو دارلو ته نه پرېږدي. دی ډېر پام کوي چې وزې یې داسې بوټي ونه خوري، چې هغه ورته ښه نه وي او نه یې په داسې لاره بیايي چې گړنگونه او پانې نه وي او د لویدلو ډار پکې وي.

وگورئ! د وزو خاوند له خپلو وزو ځنې څنگه ښه گټه کوله او څومره ښه یې ورسره کول، د یوه قام پیاوړي او پوه مشران هم له خپل قام سره همداسې کوي، نو دغسې زړه سوانده مشرته به ولې سړی خپل ځان نه سپاري، بې له دغه راز مشرانو خو د یو قام ژوندون هم ډېرگران دی په تېره بیا په دې وخت کې چې ویښو او پیاوړو مشرانو ته ډېر اړولي لیدل کېږي..(1)

د قضاوت شعور

ځینې کسان دي چې په خپله پره نه شي پوهېدلی او تل نور خلک په خپل حق کې ملامت بولي، دوی هرڅه کولی شي مگر په ځان باندې د ملامتي حکم نشي کولی او خپله گناه ورته د نورو له ثوابه بڼه بنکاري، دوی په خپل ځان او په خپلو کړو کې هېڅ قصور نه ویني او داسې معلومېږي، لکه چې د دوی سترگې د ځان د لیدو د پاره نه وي د دوی تر ډیوې لاندې همېشه تیاره موجوده وي او هغه څه چې باید په ځان کې وگوري په جهان کې یې ویني، دوی چې په خپل گریوان کې سر ښکته کړي او ځانته متوجه شي یوه وره ملامتي نه شي لیدلای، مگر چې بل ته متوجه شي ډېر واړه شيان په نظر کې غټ ورځي او په لږمانه کې هډوکي پیدا کوي، د دغسې اشخاصو انساني شعور ډېر کمزوری دی او د وجدان سترگې یې ړندې وي، دا راز خلک د انصاف او عدالت په پوله هم کله نه وي تېر شوي او بل آس له خپل ټپو سره هېڅکله نه برابروي، دغسې انسانان چې د خپل عیب او قصور له لیدلو عاجز دی او دغه توان نه لري چې د خپل سهوه او خپل نقصان اعتراف

وکړي، د خپل ځان اصلاح هېڅکله نه شي کولی او خپل عیب ورته هنر معلومېږي.

د هغه قضاوت شعور چې په حیوان کې نشته او په انسان کې شته سپری مجبوروي، چې خپل بڼه او بد وسنجوي او هغه وخت چې د ده معامله له نورو سره پیدا شي ځان ته ترڅوونه وهي او ډېره بڼه منصفې وکړي، هغه وخت چې انسان د ځان او د بل حق کې حکمیت کوي او ځانته د قضاوت په حق قایلېږي. باید خود خواهی او خود غرضي پرېږدي، د ځان مینه له زړه نه وباسي، د خپل او پردي فرق ونه کړي، د حق په ستوني پښې کېږدي او له حق څخه تېر نشي، عدالت او حقانیت له انسان نه همدغه تقاضا لري او د قضاوت شعور دا غواړي چې انسان به له ځانه سترگې نه پټوي او په خپل قصور به اعتراف کوي.

زه دا نه وایم چې څوک په هېڅکله کوم بد یا ناوړه کار نه کوي، هېڅکله به د چا په حق کې گرم او ملامت نه وي او نه به د نفس او شیطان په لار درومي، ځکه چې زه په دنیا کې د یوه معصوم انسان انتظار نه لرم او د انسانانو په هېواد کې پرېښتې نه غواړم. زما ارزو یوازې همدغه ده چې انسان یو اصلاحي احساس او د تفاوت صحیح شعور ولري، چې خپل نفس محاکمه کړی شي او په خپله گناه اعتراف وکړي. کله چې انسان له ځانه سره یوازې کېږي او په خپل گرایون کې سر

ښکته کوي باید خپل عیبونه خپل نقصانونه ولیدای شي او ندامت وکړي. همدغه پښیماني او ندامت انسان اصلاح کوي او پاک خدای پرې خوشحالیږي.

انسانان هم هغه انسانان ډېر ښه گڼي چې په حق اعتراف کوي او خپله پره مني، هغه څوک چې گناه کوي او ځان گناهکار نه بولي ورته په قهر او نفرت گوري او د خدای د رحم او مهربانۍ مستحق نه گڼل کېږي. د انسان او شیطان فرق همدغه دی چې یو په خپل قصور او په خپله گناه اقرار کوي او مغفرت غواړي هغه بل د خپلې سرکشی او نافرمانۍ د پاره دلایل پیدا کوي او ځان گرم نه بولي.

د عصیان او بغاوت فرق هم همدغه دی او هغه شی چې له گناه نه لوی جرم بلل کېږي، په خپله گناه نه قایدل او خپله پره نه منل دي. (۱)

بختوره

دا ښځه څلوېښت کلنه ده، مگر په خواره جامه کې اوسي او خوراک یې هم خوار دی، ځکه له خپل عمر نه زیاته پخه معلومېږي.

دا غریبه په خواری او مزدوری شپې ورځې تېروي او خپل بچي په هلوځلو، د یوه او بل په مزدوری ساتي، مگر په همدغه حال کې یې خپل یو زوی په مکتب کې اچولی او د اولاد تعلیم ته یې هم توجه شته.

زه د دې ښځې له حاله ډېر خبر نه یم که څه هم دواړه د یوه کلي یو او یو وخت مو کورونه ډېر نږدې وو، ځکه چې زه ډېره موده پخوا دغه کلي نه ښار ته راغلم او د کلي ژوند مې پرېښود سربیره پردې په مونږ کې دا خوی هم شته، چې که څوک لږ غوندې معتبر شي هغه بیا د مخکې خلک نه ویني او د خوارو غریب په حال روند او کون شي.

مگر بیا هم په ږندو کې د یوې سترگې خاوند پاچا دی او دغه راز پاچایي زما په برخه رسېدلې ده، زه تر ډېره حده زیار کارم، چې د کونډو رنډو او خوارو غریب له زړه نه خبر شم، د همدې له امله د دغې ښځې حال راته لږ غوندې معلوم دی او دومره خبر یم چې د دې یو مېړه مړ شو، نو هماغه کلي کې د هغه تربره پرې نکاح وتړله، چې له دېنه ډېر مشر و او خپل عمر یې خوړلی و.

دغه بودا شازلمی اوه کاله پس په حق ورسېده او دا بختوره ښځه بیا کونډه شوه، یوه ځوانه یا نیمزالي ښځه، چې د زاړه بودا له قید خلاصه شي ستاسو خوښه چې بختوره یې گڼئ او که نه؟ زه خو ورته بختوره وایم (که څه هم اصلي نوم یې بل دی).

هوا! بختوره دوهم ځل بیا کونډه شوله او دغه نیک بخته یا بدبخته کونډه یوه ورځ سرماتې او لاس ماتې محلي حکومت ته راغله او دخپل مظلومیت عرض و داد یې کاوه، دا کیسه ډېره اوږده ده زه یې له نورو برخو تېرېږم، مگر یوه خبره نشم هېرولی، هغه دا چې هغې وویل: زه کونډه یم، ځکه مې خلک سرماتوي.

د بختورې شپږکلن زوی هلته ولاړ او مور ته یې وویل: ولې (لالی) دې میړه نه دی؟ قاضي صیب خو د ماشوم خبره وانه وریده، ځکه چې د ماشومانو شاهدي نه ده قبوله او په همدغه وجه مشران د کشرانو خبرې نه اوري، مگر په ما کې دومره لرې نه و، چې ماشوم غږ مې غوږ ته ورسیري. ما د ماشوم خبره بې څه ونه گڼله، ځکه د حقیقت په لټون کې شوم او دا راته معلومه شوه، چې د بختورې دوهم مېړه چې مړشو، نو د هغه تربرونو بختورې ته وویل:

د پښتنو کونډه، مېړوښه ده.

ته باید له دې ځایه بل ځای ته په خواری او غریبۍ پسې لاړه نه شې، نه چې ته له بل قامه کوم مېړه وکړې او مونږ ته سپکه را واړوې.

بختورې وویل: زه هېڅ کله بل مېړه نه کوم هر چېرته چې یم کونډه به یم زما زړه له مېړه نه داسې تور دی، چې بل مېړه ته به هېڅکله زړه ښه نه کړم.

تاسې ما ازاده پرېږدئ، چې خپلو بچو ته نفقه او جامه پیدا کړم.

تربرونو دا خبره ونه منله او په خپله خبره ټینگ وو، اخره کې بختورې د هغوی په کورنۍ کې د لسو ورځو په هلک (لالی) غږ وکړ، چې لالی زما مېړه دی زه به د ده په نامه ناسته یم.

تربرونه په دې قانع شوه او پوه شول، چې دا اوس بل مېړه نشي کولای، ځکه یې ازاده پرېښوده.

وگورئ! یوه څلوېښت کلنه ښځه هم د لس ورځې هلک میړمن کېدای شي چې د لسو ورځو هلک قبول کړي او په دغه ډول د خپل تېر عمر تلافی وکړي. اوس بختوره پوره ازادې لري او په خواړۍ مزدورۍ پسې، له خپل مېړه او بې د هغه له اجازې لري ځایو ته مسافرت کولای شي د عصري ژوند یوه کامله نمونه ده.

په همدغه وجه زه دغې ښځې ته بختوره وایم او په همدغه نامه یې معرفي کوم.^(۱)

(۱) کابل مجله، وری، ۱۳۴۰ل کال، لومړۍ ګڼه، ۱۹ - ۲۰ مخونه.

خان ساتل

یوه ورځې سحر ووې په خدا کې
دا قانون مدام جاري دی په دنیا کې
چې ضعیف د زورور خواکې ورکېږي
لکه ورکه چې سپوږمۍ شوه د لمر خوا کې

هو! سپوږمۍ چې هروخت دا خپل نیمگړی استقلال له لاسه ورکړی او
د لمر په خواکې ځای ونیسي، خو خپل موجودیت بايلي او د لمر په
پلوشو کې ورکه شي، لکه ضعیفان چې د قوي او زورورو په خواکې
ورکېږي او محوه کیږي یا لکه هغه قوم چې د بل قوم لاس لاندې وي او
د هغوی د علم و عرفان په رڼا کې د دوی ذات او جمال ترې نیسي
(علم و عرفان که څه هم د بشریت مشترک مال دی، مگر یو قوم یې د
خپلې ژبې په واسطه خپلولی شي)).

خیر دا بل بحث دی مونږ بیرته خپلې موضوع ته راگرځو او د قوت په
تکي رڼا اچوو.

دا خو طبیعي قانون دی چې د حیات ماشین یې د ضعیفانو له خوږو
په بل شي نه چلیږي او ترڅو یو مړنشي بل نه مړیږي.

وگوره! مرغومی او تنکی وری.... په شنه گیاه چاغ او تیار شي او بیا د
یوه قوي جنس د پاره غوږه او خوندوره مړۍ جوړه شي. بزگر هم چې

په خپل کښت کې للون کوي ضعیف بوتې باسي او قوي پرېږدي، لکه چې ضعیفان په دنیا کې هېڅ حق د بقا نه لري. زور او قوت تل لیوانو ته په رمو کې برخه او د دریاب کبانو ته په چنجیو باندي د رزق حواله ورکوي؟

هو! دا د طبیعت کرشمه ده چې له یوې خوا داړونکي لیوان او له بلې خوا د مظلومیت نمایندگان لکه پسونه او نور بې وسلې حیوانات پیدا کړي، ترڅو چې د ځمکې مخ په وینو سور او رنگین شي، نو ویلی شو چې د ځمکې مخ د خونړۍ صحنه او د زور ازمیلو میدان دی.

نه یوازې ځمکه، د اسمان لمنې هم کله کله لکه کربلا په وینو رنگینېږي او فضا هم د جگړو او کار زار د پاره مستعده گرځي، زور او قوت تل خپل څښتن ته د ضعیفانو وینې لکه اب حیات ښکاره کوي او مجبوروي یې چې یا د چا اوبښکې توبې کړي او یا یې ویني وبهوي، ځکه چې د قوت باغ او بڼې یې له وینو په بل شي وده نکوي او باید د قصاب غولۍ او د لېوه پنجه دواړه په وینو سره وي دا ځکه چې له غوښو نورشیان لکه: غنم، وربجې، خوږې میوې، شودې او داسې نور د انسان متلون ذوق او هوس نشي قانع کولی او نه د لېوانو غذا کیدای شي، نو انسان به ترینه د مدنیت په مرسته مړۍ جوړوي او پس له دېرو تحولاتو او څو رازه تغیراتو به یې خوري او لېوه به یې د خپلو پنجو په فطري زور ترخولې کوي.

نو انسان ته خدای د غوښو خوراک روا کړی دی او ليوه هم چا ندی منع کړی که نه دا خپرونکې پنډې به یې نه درلودلې.

نو دا خرگنده خبره ده او هر څوک یې منلی شي، چې زور او قوت ژوندون وقایه او د حیات د بڼې د پاره یوښه پسرلی دی او دا هېڅ ممکنه نه ده چې د هر چا حیات بې د بل له استهلاک ځنې محفوظ وساتل شي، ځکه چې نباتات هم یو قسم د حیات اوبه نشو نمایي قوت لري، چې استهلاک یې د انسان او حیوان د بقا د پاره ضرور دی، نو لازمه ده چې بعضې د بعضو د پاره قربان شي.

په حیواناتو کې خو طبعاً همدغه قانون دی چې ضعیفان قربانېږي او قوي باقي پاتې کېږي. انسانان که څه هم له دې قانونه بیخې نشي خلاصیدلی، مگر لکه سپي په خپلو منځو کې یو په بل ښکاره خولې نه لگوي او غوښې یې نه خوري اگر که اکثره حیوانات هم د خپلې نوعې د غوښو نه پرهبز دي او دا کار یوازې په انسانانو پورې خاص نه دی، مگر صحیح انسانان برسیره پدې چې د خپلو هم نوعانو غوښې نه خوري او ابرو یې نه تویوي، یو له بله سره مرسته او ملگرتیا هم کوي چې دا خوي د حیات د ساتلو د پاره ډېر ضرور دي او همدغسې قوم باید باقي پاتې شي.

خیر د انسان د فضیلت دلایل خو زښت ډېر دی، مگر څه شی چې د ده د بقا د ضرورت دلیل کېدای شي هغه دا دی، چې ټول موجودات د ځمکې حاصل او کښت بلل کېږي، نو هر څوک چې د ځمکې د ابادۍ وړ

او د کره ارض معمار او ابادوونکي باله شي هغه حق لري، چې بعضې موجودات خپل بقا د پاره قربان کړي او دا خو نه یوازې انسان دی چې له وچو میرو نه شنه باغونه او لوی لوی ښارونه جوړوي او د ځمکې مخ په هر راز بوتو او کوکیو ښایسته کوي.

هوا! دا یوازې د انسان لاس دی چې د دنیا بازار ته یې رنگ و روغن ورکړی او د تمدن په نقش ونگار یې ښایسته کړی دی.

بلبل او بورا یې په گلو خوشحاله کړی او پتنگ ته یې لکه شمع با حرارته معشوقه پیدا کړېده، زراعت او فلاح خو د ده په توجه دومره ترقي کوي، چې د مرغانو خولې یې په باغو کې په هر راز میوو خوږې کړې او حیوانات یې په شنه او تنکی گیاه ماړه کړي دي.

طوطیان د شنو ونو په سرو کې د ده شکر په ادا کوي. عندلیب او قمري د ده د سعې او کوشش ثنا او صفت کوي چرگان د ده د دسترخوان پوتې خوري، مېریان او نور حشرات هم د ده غلې له امباره بېنوا نه ځي. انسان دی چې د زراعت او فلاح په هنداره کې د کال څلور فصلونه د فلمونو په صورت ښيي او دنیا لکه یوه سینما د ساعت تېری ځای ښکاره کوي که نه په سپیره ځمکه او وچ ډگر بهار او خزان هېڅ فرق نه لري او نه زمانه بې شپو او ورځو نور رنگونه پیدا کولی شي، نو زمان او مکان د ده مرهون دي او مدنیت و عرفان د ده د فکري قوت او استعداد مظاهره بلل کېږي.

ښه! نو دغسې یوه شریفه نوعه چې وجود ته یې دنیا ډېر احتیاج او ضرورت لري او په خپل زیار او کوښښ مړه او سپیره ځمکه وینسوي او دومره څه پکې پیدا کوي، چې د حیواناتو ښه هم ورسره کېږي ایا هغه ته عقل او شریعت د ځمکې په پیداوار کې دومره حق نه ورکوي، چې خپل حیات پرې محافظه کړي.

ایا هغه پسه چې انسان د هغه حیات اداره کړی دی دابه ورته ښه وي، چې په غوښو او وینو یې یو لیوه مور شي او د نورو پسونو څېرولو او دارلو ته لاقوت پیداکړي او که دا چې د انسان په وجود کې تحلیل شي او د یوه شریف مخلوق جز وگرځي؟ نو د انسان اصلاحي او تعميري قوت ده ته په حیواناتو کې د تصرف حق ورکوي او د ده د باداری جغ د نورو په غاړه ږدي که دانه وي انسان او لیوه څه فرق نه لري دواړه د پسه ورمېر ماتوي او غوښې یې خوري، لیوه یې لاومه خوري او دی یې په اور هم کړوي.^(۱)

(۱) کابل مجله. ۱۳۱۸ کال، ۱۱ ګڼه ۸، ۱۰، مخونه

کتوری

هغه څوک چې هېڅ نه لري هم څوک مېلمه کوي؟ هو! یوه ورځ زه یوه داسې سړي کره مېلمه وم چې پوله او پټې یې هېڅ نه درلود په لو او لور یې خپلې شپې تېرولې او د کاله ټول څڅورې یې دومره نه و، چې د یوه بډای او شته من سړي د غاړې کالي پوره کړي. پدې کاله کې بې له سپوږمۍ بله ډیوه نه وه او د هر چا سروېږدی خپل لاس و.

دې سړي په دغه ورځ برسیره پدې چې خپل زوی (کتوري) ته یوه سدرۍ او یوه سره خولۍ اخیستې کورته یې هم څه غوښه راوړې وه کتوري چې وروسته له ډېرو وختو نوې خولۍ موندلې او نوې سدرۍ یې اغوستې ده له هلکانو سره لوبې کوي او داسې منډې وهي لکه چې نور هلکان پلي او دی سپور وي، کله چې کاله ته راشي او د غوښو کټو په نغري باندې وويني په منډه بیرته ځي او نور هلکان خبروي، نه زیږی پرې کوي، نورو هلکانو که څه هم پدغه ورځ لا څه چې ډېرې ورځې یې غوښه په سترگو نه ده لیدلې، خو پښتانه دي او ورته ښه نه ښکاري چې د دوی له کاله د بل په کور کې ښه څه پاڅه شوي وي. هو! هېڅکله دوی دا نه شي زغملی چې بل څوک له دوی نه پورته او لوړ وي، نو هر یوه چا لږمون او چا لری او کلمې ښودلې یوه یوه به لا ویل چې مونږ غلمینه ډوډۍ او چرگ پوخ کړی دی، دا خبرې دوی په داسې خوند کولې لکه چې لگیاوي خوري یې، نه خداېږو په خوړلو کې یې لا

دومره خوند نشته، کتوری یوازې له هلکانو سره دا خوږې خبرې نه کوي مور یې هم د بنځو په ډله کې ناسته ده او وایي: وئ! لاره شم چې د غوښو کتو مې ونه سوځي، غوښه خو نه سوځي، ځکه چې کتو تر خولې له اوبو ډکه ده هغه تر سبا هم نه وچېږي، خو دا غواړي چې نورې بنځې خبرې کړي.

د کتوري پلار هم چې خپل ګلالی زوی په ښو کالیو کې ویني من من غوښه اخلي او په کالیو کې نه ځایږي، خو له بلې خوا چې د خپلې بنځې زاړه ټیکرې او شکیدلي کمیس ته گوري سور او تور ټول په زړه کې گرځي، خو داسې څوک نشته چې د ده زړه پرې ورشي او څه پور تري وغواړي، سره له دې تر اوسه پورې ما دغسې خوښې په ډېرو لویو او شتمنو کورونو کې ونه لېدله، ځکه چې د شتمنو او بډایانو زړونه هغه څه غواړي چې هېڅکله یې لاس نه ور رسیږي د دوی خوښې دومره وړیا نه ده، چې په دومره وړو وړو خبرو لاس ته راشي، د دوی سترګې په ټوله نړۍ هم نه مړېږي. د لویو کورو لوی لاشه چې وړو ته یې هم ډېر خوندور څېزونه بې خونده او ورینیمینې ټوټې، لکه بیستی داسې ښکاري، د دوی نړۍ وریچې که هر څومره غوړې او غوښې پکې ډېرې وي د نورو د تناره له تک سور سوکرک او شیدو سبو یا شرومبو ځنې په خوند کې بېرته پاتې کېږي نه پوهېږي چې دا ولې؟ سپین پگړی خو وایي چې د دوی په نگولي کې پرښتې خوند رډي پرښتې دي چې دوی سره خو دومره ښه کوي.

نه ښه دی که ښه څېزونه د نورو په مخکې ایښي وي خوند د دوی په برخه رسېدلی دی، ښه چې خوند د دوی په برخه رسېدلی او خوښي هم د دوی په کور کې ډېره ده، نو دوی نور څه غواړي؟

دوی خو دومره ډېر ناروغه کېږي هم نه، چې لکه بډایان په لوړو وریجو او لږ کلکو غوښو نس خوږي شي، دوی خو بې ترو څیزونو ښایسته ډېره ډوډۍ خوړلی شي او که نور څه ونه مومي د غره شنې موماني، نانگه، پرگي او نور هم خوړلی شي، ځکه چې دوی لا د پستو او خوندورو څیزونو خوند نه دی لیدلی، دوی په لږ څه ډېر خوښیږي او د چا ښه هېڅکله نه هېروي، نور ښه خو لاڅه کوي دوی د یوه سړي په تشه خبره دومره خوښیږي ته به وايي چې ټوله نړۍ د همدوی شوه، دوی له هغو لویو سړیو چې دوی سره کله کله په خلاصه ټنده خبرې کوي ککړۍ هم نه سپموي، وش (وی) د دوی ککړۍ څومره وړیا دي ښايي، چې دوی په لږ څه دومره خوښیږي او بډایان په ډېر څه هم نه خوښیږي، نو ولې څوک له دوی سره ښه نه کوي.^(۱)

(۱) - ۳۱۸ کال ۹، گڼه ۳۰، ۳۱ مخونه

د شاعر مقام

ای د سوي زړگي خاونده! ته د دنیا هغه قلندر یې، چې د دوهی په غاړه د سطلانی خوبونه وینې او د اسمان په ستورو حکمونه او نازونه کوي، ته، هغه څوک یې چې زړه دې د بنکلو او نازولو پښو لاندې دی، مگر د ماغ دې په اسمانو کې لوبې کوي.

هوا! ستا زړه او دماغ یو له بله ډېر لېرې دي او ته هر وخت په دوه نړیو کې ژوند کوي، ته لکه یو بې پروا پادشاه له ډېرو شتو سره دې نیمگړي بازار ته راغلي، مگر ستا شته دلته هېڅ قیمت نه لري او پدې بازار کې نه چلېږي، دلته څوک د نسترنو زر په دوه پیسونه اخلي او نه هغه سرې اوښکې، چې شاعر یې د یاقوتو و مهماني بولي څه بها لري.

ته رښتیا وايې:

که مې څوک په فقیرۍ شمېري فقیر یم
که مې څوک په امیرۍ شمېري امیر یم
د کاملې عقیدې لسه برکتسه
د دوهی په غاړه ناست شاه جهان یم

گدای می‌کده کیست وقت مستی بین
که ناز بر فلک و حکم بر ستاره کنم
د ماغ بر فلک و دل بزیر پای بتان
زه سبا چه می‌طلبی دل کجا دماغ کجاست
نقد شاعر در خور بازار نیست
نان به سیم نسترن نتوان خرید

ستا پېغامونه بيا راغله او ستا د سرو اوښکو مهماني راورسيده ته وايې
خومره به ښه و که زما سريندې د ندافانو د ډانډس کار کولی شوای يا
د بلبلو د نغمو قدر کيدلی.

دا سندره تا په ډېر خوند وويله او ستا د رباب خواږه غږ ته د هوا
مرغان هم رابښکته شو، مگر هغه اوښان چې پرې خپل بار وړي د دې
نغمو په خوند نه پوهېږي او بې له وښو نه نور څه نه پېژني. تا له ما نه
پوښتنه کړې، چې د شاعر مقام چېرته دی؟ زه نه پوهېږم چې ته پدې
پوښتنه کې د څه راز جواب ارزو لرې؟ که غواړې چې خپل مقام د
خلکو په نظر او هغه ځای کې وپېژني، چې ته په کې ژوند کوي او خلک
په کې په ځايونو او مقامونو جگړې کوي، نو راشه!! چې در ويې ښيم:

په هغه شپه چې مونږ او تاسې وویل چې سبا به ته... بچو... ځای ته ځو.

سبا زه او ته راغلو خو هغه دوه نور... لا نه وو راغلي، موټروان ته مو ډېر وویل چې د مخه ځای راکړي، خو هغه ته د ... مدیر صاحب او د... سرکاتب ویلي و، چې سبا مونږ... ځای ته ځو د موټر په مخکې به بل څوک نه کښینوي!

هغوی هم څه شپبه وروسته راغلل او معلومه شوه چې زمونږ ملگري وو، دوی مونږ ته ډېر وویل چې راځئ تاسې د مخه کښینئ، مگر مونږ ته موټروان په کوز سرکې ځایونه تعین کړي وو.

مونږ هغه وخت پدې نه پوهیدو، چې بر ځایونه خدای د ډېرو خلکو د پاره پیدا کړي دي او نه زمونږ په نظر کې دې خبرې څه معنی درلوده، چې یو ملگري به له بله نه په پټه د ځای په نیولو کې کونښنونه کوي یا به موټروانان په پټه گوري.

څه ساعت وروسته د موټر خلک پوره شوه او موټر وخوځیده - د لارې گردونه په خیر تېر شوه، مونږ هم یوه کلي ته ورسیدو چې هلته باید شپه تېره کړو، هلته هم زمونږ د ناستې کوټه له موټر نه کمه نه وه او بر سر و کوز سر یې هماغه مثال درلود.

دا شپه هم په خیر تېره شوه او سبا د سیل و تفریح اصلي ځای ته ورسیدو، د هغه ځای مشر او د واک خاوند خپل کور ته وبللو، چې د

دغه ځای طبیعي بڼایست او ښکلو مناظرو مونږ غونډې څو تنه نور هم رابللي وو او په همدې کور کې میلمانه وو.

دا دوه ډلې که څه هم بیل بیل راز خلک وو، خو بیا یې هم له لیرې څه نا څه اشنایي لرله او په نومونو یې یو له بله پېژندل.

که چېرې په دنیا کې دروغ ویل رواج نه وي او ظاهري خبرې اعتبار ولري، نو ویلی شم چې نصب العین او ایډیال یې هم یو او مشترک و، چې د وطن لوړتیا او د ملک سعادت یې بولي. پدې کور کې هم زمونږ د موټر وړاندې ناست ملگري د هغه رسمي ارتباط په اثر کې چې له کوربه سره یې درلود بڼایسته نمانځل کېده او هغو نورو هم د خپل اعتبار او معتبرۍ په اندازه ځایونه نیولي و، چا چې لوړو مقاماتو ته زیاته لاره درلوده او ډېر صاحبان یې پېژندل هغه له ټولو نه وړاندې ناست و او غټوغټو بالښتونو ته یې اړخ لگولی و په خبرو کې به یې هم غټ خلک زیات یادول او هر ساعت به یې د هغوی د صحبتو خبرې اتري کولې، تابه ویلې چې ټول عمر یې له همدوی سره تېر شوی دی او هېڅ کله یې له کوم خوار و غریب سره د خدای په جات هم کومه خبره نه ده کړې.

زما شاعره وروره! په دغه شپه ماته هغه شپه را په یادشوه چې زه او ته ماښام له بېړۍ نه ښکته شوو او د بېړۍ له نورو ملگرو سره یو ځای د خان هجرې ته ولاړو، مونږ د خپلې بېړۍ ملگري نه و پېژندلي، چې څوک دي او څه کار لري؟ مگر د خان په حجره کې مو وپېژندل چې د

سور ځنډي لونگی خاوند... ځای خان او د خان په حجره کې یې ډېر قدر او عزت کېده هغه بل هم، چې د علاقه دار میرزا و ډېره نمانځنه یې کیدله او له نورو ملایانونه یې ډېر فرق درلود.

هغه بل مور سوداگر، چې بېر پوستین یې اغوستی و او هر ساعت به یې د پوزې نسوار کول هر چا به ورته څنگ وخت واهه او په ښو ښو نومونو به یې یاداوه.

ستا به هم په یاد وي، چې زه او ته څنگه ایسیدو؟ او په کوم ځای کې ناست وو؟ له ما او تا نه چې پوښتنه وشوه مونږ څه وویل چې څوک یو او څه کار لرو؟؟

زه تاته د لوی خدای په بې نیازی سوگند خورم، چې ما ستا په معرفي کې ستا د تحقیر اراده نه درلوده او دا راته نه وه معلومه، چې شاعر به په دې حجره کې د سازنده معنی لري او موسیقي ته به په سپک نظر کتل کېږي، ځکه چې پدې تحقیر کې زه هم درسره شریک وم.

سحر چې زه او ته له کلي راووتو او خپل ځانونه مو د خلکو په نظر کې ولیدل ډېر خپه وو.

تاته په همدغه شپه دا سودا پیدا شوه چې له خپل ذهني او خیالي اسمانه رانېکته شې او همدغو خلکو غوندې شې، مگر د دې دنیا دا عادت دی، چې که سړی د ځان لوړتیا د پاره کونښن کوي پچه ورته

پېچومی کېږي او که له گړنگه ځان غورځوي په ډېر زیار یې هم نه مومي ته به هرڅه شي، مگر د هغه میرزا ځای به ونه نیسي.

تا ما ته وویل په کوم هېواد کې چې انسان په د باندیني وضعیت پېژندل کېږي او د غټو خلکو پېژندنه او اشنایي پکې اکسیر وي هلته باید سړی په معنوي فضایلو او پټو ښېگڼو پسې ونه ګرځي او نه خپل عمر د نفس په تزکیه او تربیه کې تیر کړي.

دا مطلب تا په ډېرو جذابو پیرایو کې ونغښت او ودې ویل هغه څوک چې نه یو وږي مړولی شي او نه یو بربند پټولی شي، نه یې وهل او ټکول له لاسه پوره وي او نه د چا د لښتې په مخکې سپرکیدی شي د هغه به څه قدر او څه قیمت وي؟؟

تا لکه یو هوښیار زړه سواندی ماته د دې دنیا د استوګنې لارې ښودلې او ویلې دي:

څه کېږي که څوک یوه داسې سړي ته غاړه ټیټه کړي، چې په سلو ځایو او حجرو کې ورته سرونه ټیټېږي او هر څوک ورته په ښه سترګه ګوري.

پدې تجارت کې، خو هېڅ تاوان نشته او په هر حساب یې ګټه تر زیانه ډېره ده، ماهم دا خبره له تاسره ومنله او په تاپسې روان شوم چې ناڅاپه د شعر جذبه راغله او شاعرانه تخیلاتو له تانه بیل کړم، زه نه یم خبر چې کوم ځای ته ولاړم او چېرته ورسېدم؟

خو دومره پوهېږم چې هلته د دې ټیټو خلکو دود او دستور هېڅ نه و او نه دا فکرونه او خیالات پکې چلیدل.

هلته هېڅ انسان د بل په کمال نه شو تېریدلی او نه د یوه سړي غټوالي په بل کې حلول کولی شو. د هر چا قدر او قیمت د نفسي او ذاتي موجودیت په لحاظ و او هېڅوک د چا په ښو گڼلو او بد کتلو نه بل راز کیده.

زما په زړه کې د دغسې شهرتونو او اعتباراتو احساس او شعور مړ شو او لکه یو گنهنکار بنده خدایي محکمې ته وړاندې شوم، چې هلته بې له خدایه د بل چابندگي ډېره بده ایسیدله او د نورو ثنا ویل لویه گناه وه، ځکه زما په اراده ډېر لغتونه وویل شوه او وپوهېدم چې سړی تل د خان په حجره کې نه اوسېږي او نه په هر کور کې د دغسې مېلمنو قدرت زیات وي.

ماته بې له الفاظو دا وویل شوه چې د ځمکې او اسمانو خاوند بې د انسان له نفسي حقیقت او اعمالو نه بل شي ته نه گوري او د حق په حضور کې دغه باطل رنگونه او اعتبارات نه پاته کېږي.^(۱)

(۱) کابل مجله ۱۳۲۳ کال، ۱ گڼه، ۸-۱۱ مخونه

څنگه ژوند کوو؟؟

هغه ورځ په کور کې ناست وم، چې دروازه وټکیدله او ورپسې متصل د زنجیر شرنګه پورته شو، په بېړه له کوره راووتم او له خپل یوه دوست سره مخامخ شوم وروسته تر یوه مختصر روغېر څخه معلومه شوه، چې د ده د زوی واده دی او زه باید خپل اشنا دکاندار ته ورسره ولاړشم، چې ټوکري ورباندې گران خرڅ نه کړي او په سودا کې یې ونه غولوي.

د دوستانو خبره سپری په ډاگ نشي غورځولی، نو بې له کومې بانې او پلمې ورسره و خوځیدم په دکان کې مو لا سودا نه وه تمامه کړې، چې کتوری راپیدا شو او ډېر وارخطا معلومیده له هغه نه مو چې پوښتنه وکړه په خپل کورو کلي کې یې له چا سره خپرې لگولې وې، چې د ده له لاسه عریضې ته تللی و او په خپل سر یې خاورې باد کړې وې.

له کتوري سره تک لا ډېر ضرور چې له وهلو ټکولو نه خلاص شي او څوک ورسره گوتې ماتې نه کړي، که زه ورسره نه يم خدايزده چې څه به ورسره وشي او څومره به زیانمن شي، زه باید په غم او خوشحالی کې له خپلو دوستانو سره مرسته وکړم او ورسره و غللم، هغه څوک

چې پنځه تنه یې پېژني او اشنايان پیدا کړي د هر چامخ ور اوږي او هر
څوک ورځنې یو ځای او بل ځای ته تگ غواړي.

څنگه چې مو د ده کار خلاص کړ او بیرته را وگرځیدو په لاره کې راته
زلمی ولاړ و، چې باید ډاکتر ورته وگورم چې کور ته ورسره و لاړشي او
د زوی علاج یې په ښه شان وکړي.

دا کار هم بې زما د لحاظ خرڅولو نه نه کیده او واسطې ته پکې ډېر
ضرورت لیدل کېده له ناکامه بیا بېرته وگرځیدو او د ډاکتر کوټې ته
ورغلو هغه خپل تگ که څه هم ډېرگران خرڅاوه، خو زمونږ خبره یې
ځمکې ته ونه غورځوله او راسره روان شو په دغه وخت کې نه پوهېږم
څه پېښ شوي و، چې گاديوانان په سلو روپو هم نه راضي کیدل، خو
ښه و چې کلي ته ننوتو گورو چې د میراجان په کور خړې اوبستې وې.

د کلي کور خلکو ته مو وویل، چې خدای دې انصاف درکړي، ولې په
یوه سړي باندې په نا حقه گوتې لگوي او بد ورته وایي، اخر مسلمانې
ده او د قیامت ورځ مو په مخکې ده، خپل خدای ته به سبا څه جواب
ورکوي، یو مسلمان په ناحقه ځورول څومره بد کار دی.

هغوی وویل مونږ څه وکړو؟

گلاجان د یوه او بل په کاله ننوت، چې تاسې به ضرور بد پرې وایي او
گوتې به پرې لگوي. هغه بله ورځ چې علاقه دار غوښتې وو هغه هم

وویل زه یې پېژنم، چې بد سړی دی او تاسې یې پرده کوئ که چا په تحقیق کې چشم پوشي وکړه زه به ورسره گورم.

نو مونږ څه وکړو گلاجان هلته هم خپله خبره پخه کړې وه او مونږ ته یې هم ځینې خبرې وکړې، چې که تاسې پرې بد ونه وایئ سبا ورځ تاسې ته بدېږي او جرم درباندي راځي. په دغه وخت کې زه لږ څه د حیات او ژوندانه کیف او ډول ته ملتفت شوم چې مونږ څنگه ژوند کوو؟ او په ژوندون کې څه شي ته ډېر محتاج یو؟ که کله یوه ډاکټر ته ورځو او علاج ته مو ضرورت پېښ شي، نو هم به اشنايان ور ولو او که په یوه دکان کې سودا کوو یا یوه ځای ته په گاډۍ کې ځو هلته هم اشنايي او پېژندگلوۍ ته ضرورت لیدل کېږي.

په تحقیقاتي او جزایي امورو کې هم اشنايي دومره اغیزه لري چې ښه بد کړي او بد ښه کاندې، ځکه چې دوستي او اشنايي په ټولو حقایقو غلبه لري او د طلا په نرخ خرڅېږي. همدغه سبب دی چې مونږ په اشنايي او پېژندگلوۍ، پسې لکه بانښه لوړې ژورې لټوو او سرونه پرې ماتوو، د یوه سړي کمال او لیاقت شخصیت او لویوالی په همدغه معیار سنجوو، چې څومره او څنگه خلک یې پېژني او د اشنايي په برکت څه کارونه کولی شي.

غوښې د هر چا خوښې دي، مگر د پیشکې ورپسې زېږی دی، اشنايي په هر ملک کې ښه ده، مگر په دې ځای کې د کیمیا بوتی دی

کوم کارونه چې دلته په اشنایۍ کېږي. هېچرې نه کېږي او په هېڅ شي نه کېږي د همدې له امله وايي:

يارمي هندو زه مسلمان يم د يار د پاره درمسال جاروکومه
يار د يار د پاره خوري د غويي غوښي

هر کله چې د یاری او اشنایۍ د پاره هندو د مسلمان او مسلمان د هندو چمونه کوي او ناحق د حقو ځاي نيسي، ته ووايه! چې سړی به د بدو خلکو په اشنایۍ کې له څومره گناهونو سره اشنا کېږي او د هغوی د خواهشاتو د پاره به څه څه کارونه کوي.

ځینې کسان وي چې له خپلو دوستانو او اشنایانو کله کله داسې کارونه هم غواړي، چې نه په عقل برابرېږي، نه له شریعت او قانون سره موافقت لري، په ځینو وختوکې باید یو اشنا له بل اشنا سره په ناحقو دعوا او جگړو کې داسې ملگری شي، چې هم به ورسره منډې رامنډې وهي او هم به په سلو دروازو او سلو کوڅو ورسره گرځي، ځکه چې دغسې وسایلو او وسایطو ته هر څوک محتاج دي او هر سړی مجبورېږي، چې خپل اکثر کارونه په دغسې وسیلو اجرا کړي.

ټول کارونه او ټول شیان لکه د نان وای ډوډۍ داسې نه دي، چې په یوه معین نرخ او معین مقدار د هر چالاس ته ورشي او کومې واسطې ته پکې ضرورت نه وي یا لکه د جمعي لمونځ هر څوک یې بې د ملا امام له اشنایۍ وکړی شي، ځکه چې زمونږ اکثر اجتماعي کارونه چې په یوه

او بل اړه لري د اشخاصو په کيفي وضعيت او اني حالتونو موقوف وي، که کله د يوه سړي طبيعت ښه او پام يې په نیکو وي غرونه د سړي په مخکې او اروي، مگر که په چپ اړخ را پاڅيدلی وي، نو بيا يې هېڅوک لارې ته نشي راوستلی او سړي ته پچه پېچومی کوي، د همدې له امله افراد هم په خپلو کارو کې په ځان اعتماد نشي کولی او نه د محض معقوليت او حقيقت په ډاډ کوم کار ته وړاندې کېدی شي، هره ورځ د يوې ورځې د پاره د يوه او بل معقول او نامعقول مراعاتونه کوي او د دې د پاره چې بل څوک د ده بېخايه لحاظونه وکړي، دی هم د هر چا لحاظ کوي او په همدغه مراعات او لحاظ کې خپل پېشرفت او خپل تجارت هم گوري، همدغه شی ده ته دور انديشې او عاقبت سنجي معلومېږي، نو ځکه د ضرورت په وخت کې هر راز بې قانونه او بې لارې کارونه کوي، مگر لحاظ او مراعات په هېڅ حال کې نه پرېږدي، که کله کوم سړی په يوه ښه نيت او پاک فکر له دغسې مراعاتونو او لحاظونو سره مبارزه او جگړه شروع کړي خلک ورپسې سل خبرې کوي او په سلو نومو يې ستايي، هر څوک يې ملامتوي او د هر چا په نظر کې بد ايسي، هېڅوک ورته په ښه سترگه نه گوري او د ټولو د سترگو اغزی شي.

که څوک غواړي چې هر عيب يې پټ وي او ډېر دوستان ولري بايد د دوست او اشنا مراعات ولري او هرڅه چې هغه ووايي دی يې ومني که ديوه دوست خواهش په قانون برابر وي او که نه، گناه وي او که خيانت

گران وي او که اسان سپری باید پکې نه ونه وایي او د یار د پاره درمسالونه جارو کړي.

مونږ له خدایه هېڅ کله په دعا کې دا نه غواړو، چې یا له اسمانه پخه ډوډۍ راته را ولېږي یا د الوتلو وزرونه راکړي چې مونږ وروخیژو، مگر د یوه دوست او آشنا څخه په ځینې کارونو کې دغسې مرسته او معاونت هم غواړو او د غرو قدر بارونه ورباندې ږدو.

زمونږ په مدني کار او اجتماعي حیات کې دا خبره ډېره ضرور ایسي، چې د دغسې اشنایۍ لمن ټنډه کړو او خلکو ته دا وښیو، چې رسمي او اجتماعي امور د یوه قانوني او وظیفوي شعور په اثر په یوه مثبت ډول او مقرر صورت اجراکېږي، چې هېڅوک او هېڅ شي پکې متاثر نشي او هېڅ راز اشنایي یا مخالفت او موافقت پکې تغیر نشي پېښولی.

که مونږ پدې موفق شو، چې د قضاوت او حکمت په وخت کې په خپل ورور باندې رحم او په دښمن قهر ونه کړو باید په دې پوه شوو چې اشنایي په شخصي او اخلاقي امورو کې تاثیر لري او له خپلو حدودو نه هغه خوا حقوقي مسایلو ته تجاوز نشي کولی بیا به هېڅکله دغسې چمونه نه کوو او نه به په واسطو او وسیلو پسې گرځو، نو څه به کوو؟ د احتیاج په وخت کې به ورته قرض یا بخشش پیسې لېږو، مگر د هغه د پاره به د دروغو شاهدان کېږو نه او نه به له حق او حقیقت

سره جنگ او جگړه کوو، له خپل ملگري سره به په لور، یوو او غاښورو
کې مرسته کوو، مگر پردی پولې به ورته نه وهو.

زمونږ ارواحو له لوی خدای سره عهد کړی، چې په نیکی او تقوی کې
به له نورو سره مرسته کوو، مگر په ظلم وگناه کې به د چا نه ملگري
کېږو^(۱)

(۱) - کابل مجله، ۱۳۲۳ کال، ۱ گڼه، ۶ - ۹ مخونه

کورنی

په باغ کې بعضې ونې او بوټې زاړه او ورک شي او بعضې نوي پيدا شي، کله پرې رلی وشي میوه یې خرابه کړي او کله پرې سختې سیلې راوالوځي لوی لوی بناخونه پکې مات کړي، کله یې پانې زیږې، کله بیخي نه وي، ډېرخزانونه پرې راځي او تېرېږي، مگر باغ لاهماغه شان ځای پر ځای وي، ونې بدلې شي، میوې بعضې ورکې او بعضې نوې پيدا شي، خو د باغ نوم نه ورکېږي، نو څوک چې په دغه راز پوهېدلې وي، هغه لکه باغوان د باغ خدمت کوي او په یوه بوټي یا یوې ونې پورې زړه نه تړي. کورنی هم همدغه شان بهار او خزان زړښت او ځواني لري هر راز طوفانونه او مصیبتونه پرې راځي، مگر نوم یې باقی وي، خلک یې بیخي بدل شي، خو اصلیت یې نه بدلېږي.

وگورئ! د پښتنو په کورنۍ کې اوس هغه پخواني پښتانه یو هم نشته سره له دې پښتانه یادېږي، دا ځکه چې دا پښتانه هم د هماغو ونو نیلي دي، چې اوس ونې شوې دي، د دې ونو میوه که څه هم پخوانی خوند نه لري او نه پکې هغه غټوالی شته، مگر نوعیت یې نه دی بدل شوی.

دا د باغ خاصیت دی چې د ونو له نیلو نور نیالگي پيدا کېږي او له هغه څخه نور، خو په میوو کې یې هغه مزه نه پاتې کېږي.

هو! د باغ د میوو خوند ساتل ډېر مهارت غواړي که یو باغ د چا د ودانۍ د سیوري لاندې شي هم میوه یې بیخونده کېږي، نو لکه څنگه چې یوه کورنۍ د علم و عرفان رڼا ته احتیاج لري همدا رنگه باغ هم د لمر او سپوږمۍ رڼا ته ضرورت لري.

که په باغ کې بعضې ونې دومره جگې شي چې له نورو ونو نه د لمر او سپوږمۍ تاثیر ایسار کړي، د تیتو ونو په میوو کې مزه نه پاتې کېږي او لکه هغه کورنۍ چې د بل چا سیوري لاندې شي او یا په خپل منځ کې یو په بل دومره لوړ شي چې طبیعي فیوضات یو له بله منع کړي هر ورو پکې هغه پخوانی خوند نه پاتې کېږي، نو څرگنده ده چې نباتي او انساني حیات ډېر نږدې او ټینګ مناسبت سره لري. څنگه چې غټې غټې ونې د ضعیفو چینجیو له لاسه خرابېږي همدغه شان د کورنیو او ملتو حال هم دی.

بعضې داسې چینجی شته چې په سترگو نه لیدل کېږي او د لویو کورنیو سټه له بیخه باسي، دا چینجی هغه کیسې او اوهام دي چې خلک د سعې او عمل له میدانو راگرځوي او د مایوست خواته یې بیایي، داسې کیسې خپله نه پیدا کېږي، زورور قومونه یې په راز راز وسایلو په ضعیفو قومونو کې نشروي او د هغوی مخه د ارتقا او کامیابۍ له لوري راگرځوي.

کوم قوم چې د وهم پرستی په مرض گرفتار شي او بې اساسه خیالات پکې ځای ونیسي هغه که څه هم په ظاهر روغ رمټ

معلومېږي، مگر لکه چينجنه ونه پکې هېڅ نه وي پاتې، داسې قوم د جدوجهد په اثر هېڅ نه وي قايل. په هر کار کې شگوم نيسي او هر څه د تصادف نتيجه بولي، په بعضې ورځو کې ورته سفر لوی خطر ښکاري او د چرگ بې وخته اذان يا د سپي انگولل، د مصيبت پيغام او د بدې پېښې قاصد گڼي. دوی تل خپل حاجتونه د قبرو له مړو او جنډو څخه غواړي، زيار او کوشش ته هېڅکله مراجعت نه کوي، نو دغسې يو قوم چې جدوجهد ورته حرص او عدم قناعت معرفي شوی وي، سعيه ورته شنډه ونه او بېهوده شی ښکاري، ضرور بايد لکه خس و خاشاک ځانونه د زماني شديد طوفان او تند باد ته وسپاري، چې هر لور ته يې ويسې او ځمکې له مخ يې ورک کړي دا راز افکار، چې د قوم د ورکوالي سببونه دي او يو قوم د بدبختۍ په ميدان کې لاس تر زني کښينوي اول د هغه قوم په ادبياتو کې او وروسته د خلکو په ذهنيت کې ځای نيسي، هو! په شعر کې دا تاثير شته، چې يو فکر هم د خلکو په نظر کې ښه او ښايسته ښکاره کړي، شعر دا اقتدار لري چې بودائيت، مسيحيت د تصوف په نامه په اسلام کې داخل کړي.

خدای پاک وايي چې انسان هر څه د خپلې سعي په اثر کې مومي، مگر شعر وايي:

(سعی خود نتوان برد پی بگو هر مقصود
خیال باشد کنی کار بی حواله برآید)

شعر دی چې خلک انزوا او گوشه نشینی ته رابولي او وايي:
(به بر زخلق و زعنقا قباس کار بگير
که صیت گوشه نشینان زقاف تا قافست)
(جدا ورکه گذر گاه عافیت تنگست)

هر څوک چې دا لاندیني بیتونه واورې:
غم دنیائی چند خوری باده بخور
حیف باشد دل دانا که مشوش باشد
(ازین رباط دو درچون ضرور است رحیل
رواق طاق معشیت چه سر بلند و چه پست
به هست و نیست مرنجان ضمیر و خوش مباش
که نیستی است انجام هر کمال که هست)

هغه که دنیا سره هر څومره علاقه او دلچسپي لري باید بې علاقې شي
او په بد نظر ورته وگوري، ښه ده رحمان بابا خو په دې موضوع کې د
نورو په لار نه دی تللی او دنیا یې پدې شان معرفي کړې ده:

(ښه ده ښه ده دا دنیا چې توبښه ده دعقبی)
خوشحال خان هم بالعکس د نورو شعر او په څېر د سعې او عمل
طرفداري کړې ده او خلکو ته یې داسې درس ورکړی:

(که غوتې پسې وهې په لاس به درشي
چا ویل چې په دریاب کې گوهرنشته)

نه یوازې خوشال، حمید هم د تنبلۍ په اړه پدې ډول پرېکړه کوي او
وايي:

(د همه بلاوو سر تن اسايي ده خرڅاوه شي لت غویی پر قصابانو)
نو د نننیو ادیبانو او لیکوالو کار دی چې خلکو ته یوه داسې ادبي دنیا
پیدا کړي، چې اساس یې عزم و همت، جدوجهد، سعيه او عمل وي او
هغه کسان چې له ډېرې مودې د هماغې د سیوري په انتظار شل او
شوت ناست دي راپاڅوي، د زیار او کوشش لمن په لاس کې ورکړي،
دغه اوهام ترېنه هېر کړي، هو! دا اوهام د ادبیاتو له لارې راغلي او په
همدغه لار باید بېرته ووځي.

د دې بیت اثر:

(مصلحت دید من آنست که یاران همه کار
بگذارند و خم طره یاری گیرند)
باید پدې راز بیتونو کې:

(وختو اسمان ته په وزر د ازادۍ بشر
ته لابند په زلفو یې دا خیال خوشې عبث دی)
(خادم)

له دماغونو وزی او ورک شي، دغه شان نوې نغمې که د خلکو غوږو ته ورسېږي ژر به انشاالله د مقصد لارمونده کړي او ور روان به شي، ادیبان او لیکونکي کولی شي چې هماغه د شمعې سوځېدل او د فرهاد او شیرینې نوم د خلکو غوږونو ته پدې شان ورسوي:

لکه شمع که ځان وسيزې په اور ته
نوبه هله کړې رڼا مينه او کور ته
که فرهاد غوندي دې غرونه سوري نه کړه
د شپږين وطن په عشق کې يې نام تور ته
اوس بايد د دې ډول بيتونو په غرض:

(په گلگونه چهره څاڅکي د خولو چې تر نظر شي
د شبنم په رنگ کې وينم د گلابو طوفان کله)
خلکو ته داسې وويل شي:

(په خولو يې د تندي کې ابياري کړي
د وطن د گلو باغ به کړې سمسور ته)

اوسني لیکونکي بايد د دې وخت ضروريات په نظر کې ونيسي او د خلکو رهبري وکړي، لکه څنگه چې يو د زمانې نبض شناس شاعر وايي:

(هره ورغ د زمانې احوال بدلېږي هره شپه نوي خوبونه نوي تعبیر)

همدغه شان باید د شعرا نغمې هم بدلې او په شعري او ادبي دنیا کې نوي افکار ځای ونیسي داسې نوي هم نه چې له محیط سره هېڅ نه تطبیقېږي، ځکه دا خو له بارانه پاڅېدل او ناوې ته کښیناستل دي او شاعر باید خپل کام ته د امن ځای وښيي او په خپلو دردونو یې خبر کړي، د شاعر دا وظیفه ده چې دکام په غم وژاړي او هغوی هم وژړوي هسې نه چې خزان ورته پسرلی ښکاره کړي یا په غم کې ورته سریندې ووهي.^(۱)

(۱) - کابل مجله، ۱۳۱۸ ل کال، ۱۲ گڼه، ۵۲ - ۵۴ مخونه

فکرونه هم تغیر مومي

غټ او واړه شيان څه چې په دنيا کې دي بعضې ډېر ژر او بعضې څه موده وروسته تغیر مومي. انسان هم سره له ډېرو صفاتو د همدغه تعبیر په لار کې واقع دی، عقل، ذوق او هر څه یې تغیر کوي او په نورو شيانو کې هم تغیر پېښوي، که سړی دتاریخ پاڼو او موزیم خانو ته مراجعت وکړي او د انسان مختلف حالات او اثار تر نظر لاندې ونیسي پدې به پوه شي، چې انسان هېڅکله په یوه حال نشي قانع کېدلی او همپشه په خپل حال کې تحول او تلون غواړي، د انسان همدغه تحول غوښتونکی طبیعت چې په هېڅ حال نه قانع کېږي، کله د خپل کاله په نقشه کې تغیر پېښوي او کله په خپل لباس کې تحول پیدا کوي. د دنيا د ابادۍ او د انسان د ټولو پیشرفتونو لوی سبب، نو انسان طبعاً د تجدد خواته مایل دی او همپشه زاړه شيان په نوو بدلوي او یو ډول تر اخره پورې نه پالي، که سړی یوازې د انسان لباس په نظر کې ونیسي او په مختلفو اقسامو یې غور وکړي پوه به شي چې خیاطانو د تن په جامو کې څومره تحولات او تغیرات کړي دي او لا کوي یې.

د خیاط لیاقت پوهه او ښه والی همدغه دی چې هر وخت د خلکو خواهش ته وگوري او هغسې جامه جوړه کړي، یعنې د محیط په خوښه کار وکړي، هسې نه چې خلک یو څه غواړي او دی نور څه کوي.

د انسان فکر هم لکه د خیاط ماشین داسې دی، چې باید هر وخت داسې کار وکړي، چې خلک یې غواړي او خوښوي یې، د انسان قابلیت هم دېته وايي، چې خپل فکر د خلکو او محیط له تقاضا سره تطبیق کړی شي، همدغه شي ته ذکاوت او هونباري هم ویل کېږي او د یوه سړي د قابلیت پوره سند کېدلی شي.

هر څوک چې له خپل فکره داسې کار نه شي اخیستلی، چې د خلکو له احتیاجاتو او د محیط له مقتضي سره سم وي هغه هېڅکله په دنیا کې د خوشحالی ژوندون او ښه زیست نشي کولی او نه په اجتماعي حیات کې څه برخه لري، څومره انسانان چې په یوه مملکت کې اوسېږي او یو ملت ورته ویل کېږي، دوی ټول د یوه لوی ماشین په ډول دي چې واړه واړه څرخونه او مختلفې پرزې لري، چې باید ټول د یو مقصد د پاره حرکت او کار وکړي او خپله وظیفه اجرا کړي، پدې څرخو کې که هر څرخ له عمومي ارادې سره سم کار نه شي کولی، نو هغه بېکاره او خراب گڼل کېږي، بلکې نور هم له کاره باسي.

نو دا هم معلومه شوه چې ښه والی او هونبیاړي په حقیقت کې همدغه شی دی، چې سړی خپل افکار له محیط سره تطبیق کړی شي

او له عمومي ارادې سره سم د مشترک مفاد د پاره کار وکړي، هر څوک چې خپل افکار له محیط سره نشي تطبیقولی هغه، لکه یو بې خبره دهقان داسې دی، چې د زراعت وخت او موسم ورته نه دی معلوم او بې وخته په خپل پټي کې څه کړي، چې هغه هېڅکله نه شنه کېږي او تخم هم ضایع کېږي.

د دې سړي کار که څه هم په اصل او په خپل وخت کې ډېر ښه کار دی، مگر دی ورځنې هېڅ نتیجه نشي اخیستلی او خلکو ته خپل لېونتوب ښيي.

څوک، چې یوازې د خپل فکر په محیط کې گرځي او عمومي نظر نه لري، یعنې خپل افکار یې له محیط سره نه وي تطبیق کړي د هغه فکر په هر ځای او د هر چاپه نظر کې صحیح نه وي.

یو وخت یو ظریف سړی چې په سره رود کې اوسېده بازار ته روان و، چا ورته وویل چې ماته یوه ټوټه راوړه چې ابي رنگ یې وي او ساده وي هغه، چې له بازاره راغی، نو سره شېرچایي ټوټه یې ورته راوړه او وریې کړه د ټوټې خاوند ورته وویل، چې ما خو ابي ټوټه غوښتې وه او تا سوربخنه ټوټه راوړه، ظریف ورته په خندا شو چې د سره رود او به خو همدغه شان رنگ لري.

څوک چې عمومي نظر نه لري او یوازې د خپل فکر په غولي کې خاپوړې کوي، یعنې خپل افکار یې له عام محیط سره نه وي تطبیق

کړي، چې د خپل کاله د اوبو رنگ ابې رنگ گڼي او نور ځایونه په نظر کې نه نیسي، نو هر څوک که غواړي چې حقیقت ته ورسېږي او افکار یې په هرځای کې صحیح وگڼل شي هغه باید خپلو افکارو ته وسعت ورکړي، دې خبرې ته باید ادیبان او لیکونکي زیات ملتفت شي او ډېره توجه ورته وکړي، ځکه چې دوی له خپل محیط سره زیات فکري ارتباط لري او تل خپل نظریات خلکو ته وړاندې کوي، نو که د دوی افکار له محیط سره موافق نه وي او څوک ورته خپل احتیاج نه حس کوي هېڅوک یې نه قبلوي او شنې پاتې کېږي، نو دوی هم باید لکه نور کسبگر د خلکو د ذوق او ډول رعایت وکړي، یعنې ښه شیان په ښه لباس کې خلکو ته وړاندې کړي او محیطي احتیاجات په نظر کې ونیسي، څه چې لیکي باید پخوا له لیکلو څخه سترگې ښې وغړوي او په خلاصو سترگو څه ولیکي، نو د ده افکار هرو مرو عمومي رواج پیدا کوي او خلک یې ښه قبلوي.

شاعرانه خیال

چپه چپي او قراره قرارې وه، سپوږمۍ د ځمکې په مخ رڼا غورځولې
وه، هېڅ طرف زور او زور نه و.

يو ژور لښتی په شنه گياه پټ او پېچلی له اوبو نه ډک او غلی روان و.

هر چا چې دا وضعیت لیده گمان يې کاوه، چې دا اوبه بې شعوره نه
دي، په عزم او ازاده کوم طرف ته ځي، ماهم دا خبره حس کړه او
ورپسې روان شوم، څه ساعت وروسته گورم چې به شنه باغ کې قدم
وهم پدې باغ کې هر راز بوتې ولاړ دي دا اوبه چې ډېره موده پخوا هم
دې باغ ته راغلي وې د دې باغ په شنو پاڼو، خوږو میوو بڼایسته گلانو
کې يې حلول کړی، دا شین بڼ تازه چمن يې د انسانانو، مرغانو،
حيواناتو د پاره ساز کړی و، دا اوبه لکه د تاک په رگو کې ننوتې وې،
ډېر خلک يې په خپل خوند مست کړي او د ډېرو نشه يې د ښکو په
پاڼو زیاته کړې وه، په یوه بوتې کې ځان لکه عسل خوړ کړي او په بل
کې يې د سرکې تریووالی پیدا کړی و، په گني کې یو راز او په مرچ کې
يې بل راز مزه ایښې وه دا اوبه برسیره پردې چې د دې میوو او گلانو د
وجود سبب گرځېدلې وې په تعمیر او ودانۍ کې يې هم برخه

اخیستې، د دې باغ دیوال او گردچاپیر سرايونه یې سرته رسولي وو. دې اوبو یوازې د ځمکې په مخ تردد نه وکړی.

لکه چې د همدردۍ حرارت یې په زړه کې پیدا شوی، د اقیانوس له دریا به جگې شوي او په وچو جزیرو باندې یې د رحمت څاڅکي شیندي او لکه د گل له پانو هوا ته هسکې شوې دي، کله یې په لویو دریابو کې د انسانانو بېړۍ او درانه جازونه په سر گرځولي او د څاروي وظیفه یې اجرا کړې ده، دا اوبه که څه هم د ونو جگوجگو څوکو ته رسېدلې دي، خو خلک د ځمکې په سر گرځېدلی شي، څه شی نه ډوبوي، دغه اوبه چې کله یخ کې ځای نیسي او د تورې اب په ځای او کله د گل په پانو (ښایسته جامه) کې ننوځي د حسن او جمال مظاهره کوي او ځینې وخت د صدف په صاف زړه کې ځان تربیه کوي او د جوهرې په دکان کې د تجارت بازار تودوي، ودې شي چې شاعرانه خیال هم دغسې یو شی دی.^(۱)

(۱) - کابل مجله، ۱۳۱۸ کال، ۶ ګڼه، ۵۸ مخ.

تیاره او رڼا

نه پوهېږم خوب دی که بيداري، خیال دی که حقیقت، دنیا په تیاره او ترړمۍ کې واقع ده، له شرقه تر غربه تور تیکري غوړیدلي هر څومره چې یوه خوا بله خوا گورم هېڅ نه گورم.

هر لور ته تور تم او تپه تیاره ده. زه گمان کوم په داسې کره کې یم، چې د انسان هوس په کې هېڅ نه دي کرلي او نه د تمدن لاس په کې څه نقش او نگار کړی او دا یوه طبیعي او ساده منطقه ده، چې د فکر او کار اثر پکې نشته. ټول مخلوق ویده او دنیا په هماغه پخواني حال پاتې ده، هېڅ تغیر پکې نه دی پېښ شوی، ځکه چې زه څه نه وینم. زما په نظر کې دنیا په خوب ویده او خپه خپه ښکاري.

زه گمان کړم چې دنیا د خوب زانگو ده او خلک پکې غلي پراته او یو په بل اړه او غرض نه لري، زه تصور کړم چې دنیا یو سپیره ډاگ او وچه بیدیا ده هېڅ پکې نشته د هر چالاس تش او خالي دی، خبر نه یم چې څه شته، خو زه د جهل په تیاره کې پټې سترگې پروت یم څه نه وینم او دا هغه دنیا ده چې د بشریت معموره گرځېدلې او بله شوې، زه په

همدې تیاره او بې خبرۍ کې، چې یو ناڅاپه سپینه رڼا پیدا شوه او د دنیا بازار راته ښکاره شه.

نه پوهېږم دا رڼا له څه شي پیدا شوه، د حقیقت معشوقې مخ ښکاره که او که علم لمر پخوا وختونه د صبح صادق قاصد راولېږه او که د بشر د حکمت برق او بریښنا وه خیر هرڅه چې و خو نوې دنیا یې له هر شي ډکه پکه راوښوده، چې هرڅوک یې محتاج او هرڅوک له مانه بې نیاز و، هر چا څه درلوده او هرشي نوی رنگ پیدا کړی و، میخانیکي اسبابو په کایناتو کې عجیب او غریب تحول څرگند کړی او د هنر کیمیا وسپنې ته پښې او وزرونه ورکړي، په دنیا کې بله دنیا جوړه شوې د دماغ د زړه خونه نوې شوې، نوی فکر، نوی خیال پیدا شوی، زه علاوه پدې چې په مادیاتو کې برخه نه لرم یو سر او دوه غوږه یم په معنوي هستۍ کې هم لکه الف هېڅ نه لرم زه داسې ښکارم چې له کومې بلې کرې ځمکې ته نوی راغلي یم.

هوا زه د بېخبرۍ او بېکاری له دنیا د علم او عمل دنیا ته نوی راغلی

یم.

زه له خوبه نوی راپاڅېدلی یم. پس له دې به لکه د وړوکي هلک د یوه شي او بل شي نوم زده کوم او هرشي ته به د تعجب په سترګه ګورم.

بله دنیا

نیمه شپه ده هېڅوک له ځایه حرکت نه کړي، مگر زه لکه سر سام
بې ارادې روان یم په مخ کې مې غرونه او سیندونه راځي، خو زما مانع
کیدای نشي په لوړو او ژورو لکه نسیم یا برینسنا څرخنده تېرېرم هېڅ
شی مې په مخ کې حایل کېږي نه.

یوه شیبه وروسته نه یم خبر، چې ما د څومره مودې لار په څو دقیقو
کې قطع کړې، خو له دغې دنیا چې زه ورسره اشنا وم وتلې او یوې
نوې دنیا ته د تعجب په سترگو گورم زما او د دې خلکو ترمنځ دومره
بعد او فاصله ده لکه چې د اولې ورځې انسان یې د دې وخت له انسان
سره لرې. دلته هر څو نوي او هغې دنیا سره چې زه ترې راغلی یم هېڅ
مشابېت نه لري. حسن او جمال ټول همدلته جمع شوي، عیش او
عشرت د همدې خلکو په برخه رسېدلي دي، د دې ځای وگړي چې
لکه د یوه چمن گلان یو شان تر او تازه ښکاري. ماته هغه تفاوت او
تیت و پا س چې ما د انسانانو په ډله کې لیدلی رایادوي او هغه کسان
چې د فقر او ضعف نمایندگان وو، راته وې دلته که هر څومره میخانې
او د ساعت تېرۍ وسیلې ډېرې دي، مگر خلک یې دومره نه دي
بیخوده کړي چې له اینده حیات نه غافل او په دې شعر قانع شي، گویا

دې ځای ته لا د قناعت لغت نه دی رسېدلی او حرص بد نه دی معرفي شوی، هر طرف ته کار خانې او فابریکې جارې دي، نوي نوي کشفیات او اختراعات کېږي، خو افسوس چې زه د دې ځای د شیانو نوم نه پېژنم او تعبیر ترې نشم کولی، مگر دومره پوهېږم چې د ټولې دنیا د تسخیر د پاره کفایت کړي. د دې ځای په کتاب کې ډېر شیان چې ما ته بد معرفي شوي و ښه ښودل شوي او د اخلاقو په غټو عنوانو کې لوی تغیر او تبدیل پیدا شوی دی، دلته په عوض د تواضع او امیدواری د عزه النفس درس ورکول کېږي او د صداقت په ځای سیاست ستایل کېږي، زه پدې ښایسته وینا کې ښکته او پورته گرځم د بشریت د امراضو دوا، لکه همدردی او نور... لټوم خو بې له زهردارو غازو او جهانسوزه اور بل څه نه وینم او وروسته له ډېرو پوښتنو راته ویل کېږي، چې ته د شرق موزیم خانو ته مراجعیت وکړه گوندې د شلو قرنو پخوا ارمنان د هغه ځای په زړو او شکیدلو پانو کې پیدا کړې.^(۱)

(۱) - کابل مجله، ۱۳۱۸ ل کال، ۵ گڼه، ۳۶ مخ.

د بشریت قافله او منزل مقصود

نن چې د بشریت قافله او د انسانیت کاروان، د مدنیت او عرفان په بازار کې قدم وهي او د حکمت په رڼا د مهجولاتو په تور تم کې اوبه د حیات لتوي، له اوسپنې د هوا مرغان او له فولادو نه د دریاب کبان جوړوي، له لوبونه بریښنا (برق) او له هوا نه وینا اخلي، نن چې له شرقه تر غربه د انسان ژغ هر غوړ ته بې کاغذ او لفافې او بې ټکسه د پوستې رسي.

نن چې هر سړی د دنیا په حال احوال او د لرې لرې خلکو په کاروبار خبر دی، د یوه او بل په حق کې پیشگویی کوي، نن چې د بشر له سترگو پردې لرې شوي، لرې او نږدې وړې وړې ذرې وینې او له ډېره عقله وپښته چوي دا ټول د نن او پرون ورځې د زیار او زحمت نتیجه ده او د یوه قرن محصول نه دی، دا معنوي سرمایه د بشر د اولې ورځې پانگه ده، چې ورو ورو زیاته شوه او په مرور د زمان له یوې دانې درمندونه او له یوه زړې باغونه جوړ شوي، د بنیاد فکر لکه طفل ډېره موده د حیات په غولي خاپوړې کوي او د حرکت او عمل په میدان او د تجربو په گدی ډېر کار ته پاڅېدلي او سر په خپړۍ لگېدلي، پس له ډېرو پرځېدلو یې یو یا دوه قدمه د ترقی لور ته اخیستي. دا طفل په

بیابان د دنیا کې چې هېڅ لور لار او رڼا نه وه او هر طرف مارکنډیو او اغزیو ډک و لوڅې پښې یوه خوا او بله خوا لکه سودایي او تندې یې تېرې کړې، په کنډو او کپرو په خطر کې ولیدلې، لکه یو سف (ع) عمریې په څاه او زندان کې تېر شوی، د زمانې له مصایبو نه یې د سر په کاسه کې اوبه څښلې.

کله د تصادف په ګام او کله د تدبیر په قدم وړاندې تللی.

ډېرې ککرې پدې ارمان کې خاورې شوي چې یوه غوره د پښې تجزیه کې یا له یوې هسې تیل وباسي او له بلې پلته تاوده کي، خپله تیاره کوټه پدې رڼا او خپله توره خونه پدې روښانه کي.

لنډه دا لکه څنګه چې بنیادم دا اوسني صورت او قدوقامت پس له ډېرو تحولاتو موندلی، اول ځل له غذایی موادو مائیت ته راغلی (مني شوی) او پس له هغه د مینې پرچې (علته) ګرځېدلي او بیا یې د غوښې شکل پیدا کړې او په تدریج سره هډوکي جوړ او په غوښه کې پټ شه، وروسته تر دې یې زړه، سترګې، غوړونه او بې حسابو اجزا د بدن او پزې یې د وجود، چې ځانته یو علم (تشریح) پکې تدوین شوی دی په کار خانه د قدرت کې جوړ شوي او یو مکمل وجود، چې خدای په اشرف المخلوقات سره ستایلی د خدای په قدرت دنیا ته راغلی، همدارنګه یې فکر هم د تحول پایه ختلی او دې اوسني مقام ته رسېدلی دی، بنیادم ډېره موده په صحرا تنهایی او نادانۍ کې په ډار او

ترس گرځېدلی او لکه ښاپېرک په سمڅو او غرو کې پټ شوی، هر ساعت له مختلفو اوازو د حیواناتو او غرهار د تالندې وېرېدلی او له ډاره یې یوه او بل شي ته سجدي کېږي، پس له ډېره وخته د ملګرتیا او تعاون په فایده پوه او د غلو له ډاره د کلي او کور شو، له همدې وخته د قومیت، نوعیت، قرابت، نیلی په ځمکه کې چلېدلی، د محبت، شفقت، جمعیت سلسلې اوږدې شوې او د بنیادمو قافلې او کاروانونه د ترقۍ له لارې مخ پر وړاندې د منزل مقصود طرف ته تللي او هرې طایفې ځانته یوه پناګاه لټولې او ځان یې څه شی او ډېر ترسیه کېږي.

چا د غربیت په خونه کې اړولي او جا د قومیت په مرغانچه کې ځان ځای کېږي. مسلمانان په اراخ باغ د دین او دیانت کې پراته او د یوه باغوان لاس لاندې تربیه کېږي، پدې باغ کې هر قسم بوټي او هر راز گلان او ونې چې هر یو بېله مزه، بېله میوه، علیحده رنگ او گوښې فایده لري موجود دپ، تر انګورو پورې د هر ځای میوه پیدا کېږي او د هر چا خوله پرې خوږېږي.

دا باغ خصوصي نه دی. د هر چا زړه چې ورته وشي په یوه کلمه کلپ ورته خلاصیږي او ور ورته بیرته کېږي.^(۱)

(۱) - کابل مجله ۱۳۱۷ کال، ګڼه ۴۵ - ۴۶ مخونه.

د محبت لېوال

راشه چې زه خپل زړگي ته مراجعت وکړم، چې په دغه حساسه نړۍ کې د مینې او محبت څه یادگارونه پاتې دي او که نه! دغه زړگی چې د محبت په هر راز لومو کې نښتی او د عشق په پنځرو کې یې ډېر ریاضتونه ایستلي دي گوندې د عشق او مینې تېر حالونه لکه د سینما فلمونه یو یو راته ښکاره کړي او دا راته ووايي، چې عشق او محبت په انسان باندې څه کوي، ترڅو چې د دنیا په مخ د حسن او جمال مظاهر لیدل کېږي او د انسان په سترگو کې د لیدلو او کتلو احساس وي هر ورو به د انسان په زړه کې یو ډول مینه او د یو شي محبت وي، مگر محبتونه دي چې ډېر ژر د انسان له زړه محوه کېږي او هېڅ اثر یې نه پاتې کېږي.

هو! انسان کله کله خپل زړه له لمر او سپوږمۍ او د اسمان په ستورو هم بایلي، مگر کوم وخت چې هغه ورته لویدونکي او پریوتونکي ښکاره شي، نو ډېر ژر ورځنې بېزاره شي او په یوه داسې ذات پسې ګرځي، چې هغه هېڅکله نه محوه کېږي او تل ترتله وي.

دا راز محبت د انسان جسم او روح دواړه داسې رنا کوي، چې بیا لمر او سپوږمۍ هم ورته له شرمه کتلې نشي، مگر دا محبت په هر زړه کې

نه پیدا کېږي او نه د هر چا لاس ور رسېږي، دا پاک محبت دی او په داسې زړه کې ځای نیسي چې هلته بل هېڅ محبت لاره نه لري.

هرکله چې محبتونه راز راز او ډول ډول دي او په هېڅ وخت کې د انسان زړه، چې د محبت نړۍ ورته ووايو له مینې تش او خالي نه وي، نو زه به اوس خپل زړگي ته رجوع وکړم او هغه ټول محبتونه به یو یو راپه زړه کړم، چې په دغه نړۍ کې پیدا شوي او بیا ورک شوي دي.

بنه مې په یاد دي کله چې زه په کوڅو کې له وړو سره گرځېدم او کور کې به مې څه کول زما په زړه کې بې له محبته بل هېڅ شی نه و، زه په همدغه وخت کې محبت د خپل مور له غېږې او د کاله له خلکو بېل کړی او له پرديو هلکانو سره یې ملگری کړی وم.

زه به هغه وخت د خپلې مور له څنگه پاڅېدم او په منډه به د باندي تلم، که هغې به ماته هر څومره نارې وهلې مابه سترگې نه ور اړولې، ځکه چې خپلو ملگرو ته به ورتلم او هغوی به مې لټول.

زه به د هغوی خوږې مرکې ته داسې په شوق ورتلم لکه یو مین چې په نیمه شپه کې د خپلې معشوقې حضور ته په څه طمع ځي او بل هیچا ته یې پام نه وي، مگر کوم امیدونه چې یو مین خپلې معشوقې د وصال په وخت کې لري زما په زړه کې به هغه شان یوه ارزو هم نه وه او نه به مې د دغسې شیانو تصور کولی شو، زما محبت په دغه وخت کې په هېڅ راز مادي او معنوي اغراضو بنا نه و. په دغه حین کې ما هر راز مرسته او بښيگنه د محبت د پاره کوله، مگر د هېڅ شي د پاره به مې له

چا سره محبت نه کاوه، زما محبت په دغه وخت کې یو پاک او مجرد محبت و، چې په هېڅ ډول اغراضو نه وککړ شوی، مگر څه موده وروسته چې ما د خپلو همدغو ملگرو په ښکلو مخونو او معنادارو سترگو کې بعضې کیفیتونه ولیدی شوه، نو زه له یو بل شان محبت سره اشنا شوم او زما په زړه کې د هغوی په نسبت یو بل راز مینه پیدا شوه پدغه وخت کې زما زړگی لکه یوه وړه کښتۍ د محبت په دریا ب کې ولویده، چې د مینې او عشق موجونو او چپو ورباندې لوبې کولې.

له دې محبت سره زښت ډېر اضطراب او ناقرارې ملگري وه، چې همپشه به زه له مشکلاتو سره مخامخ کېدم، مگر دغه ټول مشکلات مینې او محبت زما په نظر کې دومره اسانه کړي وو چې ما به ورځنې خوند اخیستلو.

پدې وخت کې زما په زړگی کې مینې او محبت داسې تنده پیدا کړې وه، چې د دغه دریا ب ټولې اوبه یې وچې کړې او په وچ ډگر پاتې شو.

څنگه چې دغه اضطراب او ناقرارې ورکه شوه او زما زړگی لکه مړی یا ویده لږ څه له سرگردانۍ خلاص شو، نه پوهېږم چې بیا له کومې خوا د محبت نسیم را والوت او زما په زړه کې یې لکه د پسرلي هوا بیا د مینې احساس ژوندی کړ، پدې وخت کې زه د خپل مفاد د پاره هر طرف لېوال او سرگردان گرځېدم چې یوه شیبه به هم قرار نه کښېناستم، زما زړگی په دې حال کې هم د محبت له پنجو خلاص نه و، مگر دومره شوي و، چې

زما په نظر کې یې له هر شي ځینې مفاد ښایسته کړی و، چې ما خپل زړه کلک ور پورې تړلی و او هر طرف ته به په همدغه نېت گرځېدم.

زما زړگی پدې وخت کې هم هېڅکله نه دی قانع شوی او لکه د ملنگانو کچکول هرڅومره چې به په خپلو خواهشاتو ډکېده سمدلاسه به بېرته تشبده او نور څه به یې غوښته. پدې محبت ما هر راز ذلت او تحقیر قبلولو او د خپل مفاد د پاره به تل د نوموړو او غټو خلکو په وره کې ولاړوم، چې دوی به راته له هر چا ځنې ښه ښکاره کېدل او له همدوی سره به مې مینه لرله.

مگر دا مینه اساسي او اصلي نه وه، ترڅو چې ماخپل (مفاد) د دوی په کور کې لیده، له دوی سره به مې مینه درلوده او د دوی احترام به مې کاوه او کله به مې چې دغه طمع د دوی له وره پرې شوه، نو بیا به مې پېژندل هم نه.

کوم وخت چې دا حرص یا دا محبت زما په زړه کې سوړ شو او زه ورځنې خلاص شوم د دې دنیا هرڅه راته فاني او تېریدونکي ښکاره شوه، نو خپله مینه مې ورځنې وشکوله، د دنیا هر څه مې نورو ته پرېښودل او ما له یو بل عالم سره لاره پیدا کړه، هغه پخوانی محبت مې له زړه ومینځل شو او یو بل ډول محبت پکې ځای ونيولو.

پدې محبت کې هېڅ قسم اضطراب نه شته، بلکې زیاته ډاډینه او قراري پکې لیدله کېږي، دا محبت هېڅکله نه محوه کېږي، ځکه چې له فاني او محوه کیدونکو شيانو سره تعلق او رابطه نه لري.

اوس که زه په دې عالم کې هم له چا سره محبت او مینه لرم هغه به له داسې شیانو د پاره وي، چې هېڅکله نه ورکېږي.

هو! زه خو اوس لکه بلبلی او بورا داسې نه یم، چې په ظاهري بڼه کلیتوب وغولېږم او د دې جهان په هغو گلانو پورې زړه وټرم چې ډېر ژر فنا کېږي او د مني باد یې هرې خواته وړي، زه د داسې څه د پاره له چا سره د لږې مودې د پاره مینه نه پیدا کوم، زه اوس په دنیا کې له داسې خلکو سره مینه او محبت لرم، چې هغوی یوه داسې پټه او معنوي پانگه لري، چې په هېڅ شان نه ضایع کېږي او د زمانې سیلاب یې نه شي وړلی، دا پانگه د انسان هغه معنوي او اخلاقي موجودیت دی، چې په هېڅ وخت کې خپل حسن او قیمت نه بايلي، مگر هر څوک یې نه لري او نه د هر چا په برخه کېږي.

دا انسان هغه ثروت دی، چې په دنیا کې ورباندې بڼه نوم او عام محبوبیت گټي او په اخرت کې ورباندې د خدای رضا لاس ته راوړي، نو که څوک غواړي چې په دنیا کې د زړونو مملکت لاندې کړي او دغه راز جهانگیری یې په نصیب شي، هغه باید په همدغه شي د خلکو زړونه خپل کړي او خپل مینه پکې ځای کاندې.

په دنیا کې بل هېڅ نشته چې د انسان په زړه کې لکه بڼه اخلاق بادوامه او عمیق تاثیر وکړي شي، همدغه شی دی چې انسان ته د نورو د تسخیر د پاره ورکړ شوی او دی ورباندې له نورو امتیاز پیدا کوي.^(۱)

(۱) - کابل مجله ۲۰۱۹ کال ۱۱ ګڼه ۴، ۳ مخونه.

پوهه او معرفت

کله چې د تورو شپو په تورتم کې راته سل راز شیشکې او پیریان بنکاریدل او زه به ورځنې په خوب کې هم وپېرېدم، نن هغه شیان یو نه وینم - نه پوهېږم چې څه وخت زما نظر بل راز و او که دغو پټو مخلوقاتو راسره اشنایي درلوده، ما په خپلو سترگو د ښاپیریانو رانجه پورې کړې وو، که مې د کوم پیر او فقیر خولې په سر کړې وه، هرڅه چې و او هرگمان چې ته کوې، خو زه چې کله ماخستن یوازې له کوره ووتم کاني، بوتې به راته د پیریانو لښکر جوړ شو او هر شي به زما په نظر کې بل راز جوله کوله.

یوه شپه چې یوازې له کاله ووتم او له کلي بهر شوم ناڅاپه راته یوه توره بلا رابنکاره شوه او زما په زړه کې یې عجیب او غریب حرکت پیدا کړ، هرې خواته چې مې سترگې اړولې د خوف او ویرې نا اشنا ښځه مې په مخکې ولاړه وه، د پلرو او نیکونو هدیره راته د بلاگانو مېنه او د پېریانو کور ښکاره کیده. له هرې شناختي راته سل پیریه جوړ شو او زه یې په سل رازه موهومو عذابونو سره وپېرولم، د وطن کاني او بوتې راته روې او شیشکې شوې، چې زما زړه یې له گوگله ایسته او هر ډول وپروونکي خیالات او تصورات یې راته پیدا کول، هېڅ نه پوهېدم چې له ماسره به څه کېږي او څه به راته پېښېږي، مگر څومره چې توره بلا راته نژدې کېده هغومره زه د مرگ او فنا لور ته وړاندې کېدم او یقین

مې درلود، چې په هېڅ راز وړ څخه نشم خلاصیدلی، ځکه چې دا هماغه بلاوه چې د کلي ټول هلکان ورځنې وپرېدل او هره شیبه به یې د لوبو په میدانو کې د دوهمې په غاړه یا د تناره په سر کیسې او خبرې کیدلې.

همدغه شپبه زما د ژوندون وروستی ساعت او اخره برخه وه، چې باید له خپلو ټولو ارزوگانو سره واع وکړم او ځان د مرگ بېرحمه پنجو ته وسپارم.

ډېر افسوسونه مې وکړه، چې پدې وخت کې ولې له خپل کوره را ووتلم او د دغې بدبختۍ استقبال مې کاوه، مگر په افسوس او حسرت نو څه کېږي، څه شی چې سړي ته تقدیر پېښوي هغه پېښېږي او دا وروستی عقل له هېچا سره رومي نه وي، ډېر ځله سړي په ځینو ارادو پسې له کوره بهر شي، مگر نه پوهېږي چې په لاره کې ورته څه پېښېږي او څه کېږي. که چېرې انسان دغه راز پېښې پخوا له پېښېدو لیدلې وي هېڅکله به یې د خپلو ټولو ارادو تعقیب نه کاوه او لکه یو شل به ځای په ځای ناست و، هېڅکله به له کنډو کېږو او گړنگو څخه نه لویده، ځکه چې تل د سکون په یوه داسې کړنگ کې پروت و، چې راپورته کېدی به نشو.

د دغې شپې او دغه حال تصویر زه داسې اوس ښه نشم کولی او نه یې تاسې هغسې احساس کولی شئ، زما افکار په دغه وخت کې ټول د

خوف یوې تورې نقطې ته متوجه و او بې له خوفه مې نور هېڅ نه لیدل، هېڅوک نه و چې زه یې له دغې بلا خلاص کړی وای، یا ورته دا امید شوی وای، په خپل وطن کې له خپل کور او کلي څخه څو قدمه هغه خوا زه بې وزلی، بې اسرې او بېکسه وم، هېچاته مې څه هیله نه درلوده، له خپلو او خپلوانو، ملگرو او اشنايانو، مور او پلار څخه امید قطع شو او په تمامه معنی راته ځان یوازې او بې مرستې ښکاره شو.

نه پوهېږم، چې کله به په تاسې باندې دغسې حال راغلی وي، چې اوس د دې کلماتو په معنی پوه شې او زما په تېر شوي حال لږ څه رحم وکړئ که یه؟ که تاسې له دغسې زمان او مکان سره آشنا نه یاست او دغه راز مو نه دی لیدلی، زما خبرې به خداېرو، چې څه وبولئ، د افادې قوه هم دلته ډېره ضعیفه ده، د هغه حال د تصویر او تقریر د پاره لا تر اوسه کلمات نه دي وضع شوي او که وضع شوي هم وي زه یې د استعمال په چل نه پوهېږم، د دغسې فجیح حال تصویر راته ډېر گران ښکاري، زه هېڅکله دېته نه یم حاضر، چې د خیال په عالم کې بېرته هغه حال ته رجوع وکړم او بیا تاسې ته د دې کیسې جزیات او واړه ټکي پوره بیان کړم، که چېرې دنیا تکرار هم قبول کړي او زه بېرته کوچنی شم، هماغه شپه بیا راشي او زه په هماغه تورو شپو تورو پردو کې دا حال بیا ووينم یقین دی، چې په هغه حال کې هېڅوک نشم پوهولی. که دا هم وشي او دا ټول غیرممکن شيان امکان پیدا کړي بیا هم یقین نه لرم چې د اوریدونکو زړه به زما په حال

وسوځي او څه چې په ما تېر شوي وي دوی به یې په اورېدلو هغسې متاثر شي. د لیدو او اوریدو دومره فرق دی لکه د ږانده او بینا، نو بیا ویلی شم، چې د هر بدبخت حال ستاسې په نزد له یوې کیسې او افسانې نه زیات اهمیت نه لري، همیشه او په هرځای کې د بدې ورځې د خاوندانو حال د نورو د پاره قال شي، په هرځای کې ځمکه هماغه سوځي چې اور پرې بلېږي، په هر هېواد کې پردی غم نیم اختر وي، هېڅکله داسې نه دي شوي، چې د سترگو کار له غوږو واخیستل شي یا د یوې سترگې په ږوندوالي د بلې سترگې بینايي لږه شي دا ټول هغه ممتنعات دي، چې فرض یې هم ممتنع دی، نو زه هېڅکله له تاسې دانه غواړم چې تاسې دې زما د حال داسې احساس وکړئ لکه چې ما کړی دی، زه همدومره غواړم چې زما په حق کې یې یو مشکل حال قبول کړئ او د وېرې سخت عذاب وگنئ، زه په دغه وخت کې نور له خپله حاله خبر نه شوم او ونه پوهېدم، چې ځمکه مې له پښو نه کومې خواته ولاړه او زما د وینو په جریان کې څه تغیر راغی، خو هرڅه رانه هیر شوه او نور مې د خوف احساس هم ونه کړای شو، تاسې فرض کړئ چې زه هم لکه یو بې حس او بې شعوره کانی په دغه بیدیا کې پرېوتم، چې عقل او شعور، احساس او خیال هر څه رانه ولاړل او بېخي یوازې پاتې شوم، دا حال که څه هم یو موقتي مرگ و، چې څوک به یې نه خوښوي او جمادي حالت به یې بولي، خو زه یې له دغسې مهیب او وېرونکي ژوندون خلاص کړم او د ټولو غمونو په مخ کې حایل شو.

څه شېبه وروسته چې دا حال هم لکه د انسان نور ښه او بد حالونه له سترگو پناه شو او ما خپلې سترگې وغړولې بې له دېنه، چې خپل ورور مې تر څنگ ناست و او زما تلي او لاسونه یې منبل بل هېڅوک او هېڅ شی نه و، کومې تورې بلا چې زه یې یوه شېبه مخکې وپرولم او ژوندون یې راته یو لوی غم او سخت عذاب گرځولی و، هغه مې سکني ورور او د خپل کاله سپری و.

وگورئ!! کله کله سپري ته خپل خواخوږي او خپلوان بلا کېږي او په بله ښه یې ویني، یعنې لکه یوسف ته خپل ورور لېوه شي او په بلاگانو یې خوري.

دغه راز تیاره او تورتم چې په هرځای کې وي هلته سپري ته دغسې حالونه پېښېږي چې له خپلو ورونو څخه هم وېرېږي او هغه څوک چې د ده مټ او بازو وي د خپل بدگمان په اثر کې ورته لکه بلا داسې ایسي، د دغسې تیارې نسبت که څه هم په ظاهره تورو شپو ته کېږي، مگر په حقیقت کې له ناپوهۍ او نه پېژندلو څخه پیدا کېږي، په کوم ځای کې چې د جهل او نادانۍ تورې پردې د خلکو په سترگو غوړیدلې وي هلته سپري ته هر څوک نا اشنا ایسي او د خپل کور و کلي خلک ورته د راز راز بلاگانو په ډول معلومېږي، هر چا نه یې په زړه کې وېره کېږي او په شپانه باندې د لېوه گمان کوي، بې له وېرې بل شی نه پېژني او بې له بدگمانۍ او د خوف له تخیل څخه نورڅه نه لري،

همدغه سبب دی چې ناپوهو وگړو ته (چې په کوم ځای کې وي) یو حاکم داسې ښکاري لکه په توره شپه کې، چې سړي ته خپل ورور له لیرې ځان وښيي او دی یې نه پېژني، یعنې هغه څوک چې باید دوی یې د خپلو حقوقو او خپل ځان حامی وگڼي په زړه کې ورسره مینه او علاقه پیدا کړي، لیرې لېرې ورځنې گرځي او له ډاره ورته نږدې کېدی نشي، ځکه چې هغه ورته خپل ځان نه وي معرفي کړی او نه د پېژندلو په اثر کې ورته بل شان ښکاري.

بې علمه خلکو ته معارف هم داسې په نظر ورځي لکه چې یو عالم جهل او ناپوهی ته گوري، مگر هغه کسان چې له علم او معرفت سره اشنا شي او معارف وپېژني، لکه تږي ورپسې وچې شونډې گرځي او هرې خواته ورپسې هڅه کوي، په رښتیا چې اشنایي او پېژندنه د خلکو میل او محبت ډېر ښه جلبوي او هغه لوی خلک چې پدې راز پوه شوي دي ډېره ښه استفاده ورځنې کولی شي.

تاسې به ډېر شیان او ډېر خلک لیدلي وي چې په اول کې ورځنې وپېرېدلې او ښه درته نه ښکاره کېدل، مگر وروسته چې ورسره اشنا شوي یاست او پېژندلي مودي اوس به درته محبوب او ښه ښکاره کېږي، یو وخت و چې انسان په دنیا کې له هر څه وپریده، د اسمان له ستورو او لمر و سپوږمۍ څخه یې هم ډار درلود، د تالندې له اواز او له برېښنا څخه به په ځمخو او غارو کې پټېده، مگر اوس ورته یو شاعرانه منظر ایسي او شعرونه پرې وايي، ځکه چې پوهې او معرفت علم او

پېژندگلوې د ډار او وېرې طلسمونه مات کړه او انسان ته یې ډېر زیات جرئت ورکړ، د همدې لامله اوس څوک له اور او اوبو څخه نه وېرېږي او نه ستورو او ارباب الانواعو ته هغسې سجدې کوي.

هو! پوهه او معرفت علم او پېژندنه یو قوت دی، چې په دریابونو کې یې نهنگان او په غرو کې یې پړانگان او لبوان ورک کړه، د اوهامو او خرافاتو د تورو کېږدو مراندې یې پرې کړې، د دېوانو او بڼاپېریانو کیسې یې ورکې کړې، د شیشکو او روو ډار یې د خلکو له زړه نه وایست او د مرگ وېره یې هم په زړونو کې کمه کړه، د مصر د فرعونیانو او ارباب الانواعو کیسه ختمه شوه او د جوگیانو خونې هم جوړې شوې، د اور هغه لمبې مړې شوې چې خلکو به یې بندگي کوله او د کوډگرو بیرغونه هم رنگ او نسکور شول.

کوم ملت چې غواړي خپل هېواد کې هر راز مکروبوونه ورک کړي او دغه ټولې بلاگانې ووژني، زړونه له دغه راز تصوراتو څخه او خیالات له موهومو اندېښنو څخه وژغوري جرئت او شجاعت وروزي او انسان کې یو روحي او معنوي قوت وپالي د بدو گمانونو او وپرونکو تخیلاتو بڼه علاج وکړي او انسان ته هرڅه په رڼا کې څنگه چې وي هغسې وښيي هغه هرگوره د علم او پوهې د رڼا په خپرولو کې کوښښ کوي او دغه راز تیارې په خپل وطن کې ورکوي.

زما د وېرې کیسه که څه هم زما د کوچنیتوب د شپو او ورځو د لویې افسانې یا ډرامې یوه وړه برخه او کوچنی صحنه ده، مگر د اجتماعي حیات مرموز اسرار او رازونه پکې پراته دي، چې د حال په ژبه یو لوی تعلیم او مهم درد بلل کېږي.

که سړی د دنیا واقعاتو او خپلو مختلفو حالاتو ته په بې اعتنایي نه گوري او له هغو رویاو څخه چې په ویننه یې ویني نتایج اخلي، یقین دی چې ډېر ښه ښه عملي اساسونه لاس ته ورځي، چې سړی یې په ډېرو نظري مطالعاتو کې نشي پیدا کولی، همدغه قیمتي اساسونه دي چې د نن ورځې تازه او مهم علوم پرې بنا شوي دي او سړي ته په ژوندانه کې نوې نوې لارې ښيي، نو هېڅکله دغسې واقعاتو ته په عادي نظر مه گورئ او بې نتیجې اخیستلو یې مه پرېږدئ، د ژوندانه راز په خپل ژوندون کې ولټوئ او د علم د تجربو مخ هم د حیات په هنداره کې وگورئ!!!

تاسې به ډېر ځله د یوې علمي مسلې په ډول اورېدلي وي، چې انسان د مجهول شي دښمن دی او په کوم شي چې نه پوهېږي یا یې نه پېژني هغه ورته ښه نه ښکاره کېږي، ما هم له ډیرو خلکو یوه فلسفي کلیه (المرعدولما جهل) اورېدلې ده، مگر هغسې پرې نه یم پوهېدلی، چې د ژوندانه معلم او ښوونکي راته دا مبهمه معنی وښودله او زما په زړه کې یې لکه د کاني نقش ثبت او رسم کړه. څه شی چې یو عالم یا فیلسوف پرې پوهېږي، هغه ما لکه یو صوفي په سترگو ولید او څه

شی، چې یو عالم بلل کېږي زما د پاره حضوري علم وگرځېده، هغه څه چې ځینې خلک یې وایي او پرې پوهېږي، نن زما د پاره یوه نه هېریدونکي خاطره شوه، چې هېڅکله یې نه هیروم او که رښتیا ووايم هېڅکله یې نه شم هېرولی.

زما په ژوندانه کې دغسې ډېر اسرار او رموز شته، چې زه یې بې کلماتو او الفاظو په ځینو شیانو پوه کړی يم ماته یې په توره شپه او داسې ځای کې، چې سترگه په سترگه نه ښکاریده ډېر څه را ښودلي دي او زه یې ملاکړی يم.

هغه څه چې خلک یې د کتاب په پاڼو کې ویني ما د زړه په سپپاره کې ولوستل، که څوک غواړي چې دغه بې صوته تعلیم حاصل کړي او لکه طوطي له نورو نه تشې خبرې زده نه کړي په خپل گربوان کې دې سربښکته کړي او د خپلو خاطراتو په دفتر کې دې د ژوندانه په اسرارو ځان پوه کړي، یعنې له نحوي ضمیر څخه دې نفسي ضمیر ته مخ راوگرځوي او هر څه دې له ځانه وغواړي د همدغه ضمیر حالات دې ځانته معلوم کړي او له همدغې کړکۍ څخه دې پوهې او معرفت ته لاره پیدا کړي.^(۱)

(۱) - کابل مجله ۱۳۲۳ کال، ۱ کڼه ۵ - ۸ مخونه

د زړه پوښتنې

په هغه تور تم کې چې غل او کارواني نه پېژندل کېږي د حیات اوبه
څه قیمت لري؟ هغه پوهه چې د شیطان له کوره وي، هغه اودس چې د
مظلوم په وینو یا د یتیم په اوبښکو کېږي، هغه کتاب چې د ناحقو دعوو
د پاره پکې لارې لتول کېږي، هغه ملگری چې سړی له ځان سره په
کېږو لارو بیایي....

څه یې وبولو؟

کوم پړوند، چې د امسا په ځای تورو مارانو ته لاس اچوي، کوم کون
چې خبره نه اوري او ورته خاندې، هغه سپورمۍ چې غلو ته لاره ښيي
او په مینو پسې مشالونه گرځوي...

څه په کار؟

هغه لوی سړی چې د وړو مرغانو په دام کې نښلي یا د غټو په جال
کې بندېږي او د خوشامدگرو د تشې وینا له اغیزې ځان نشي
خلاصولی څوک دی؟

کوم زړه چې د احساس په اور کېږي او دا سوي په پټه خوله زغمي،
کوم فکر چې په خپل مخکې فولادي دیوالونه ویني، هغه تېري چې په
اوبو کې وژونکي زهر گوري... د هغو په حال رحم نه دی په کار؟

هغه کسان چې سترگې لري او ژبه نه لري، په غوږو اوري او په زړه
کې نه پوهېږي، هغه څوک چې د خپل کور ماران او لړمان نشي وژلی،
هغه کورونه چې د زورور سیلاب په لاره کې دي ایا د رحم او شفقت
حق نه لري؟؟؟

(۱) - کابل مجله ۱۳۲۳ کال، ۶ ګڼه ۲۳ مخ.

د ژوندانه روح

ته خپل زړه کې ښې سترگې وغږوه او خپل اشنايان په غږولو سترگو وگوره! چې تا دوی په کوم صفت غوره کړي دي؟؟

ټول د علم او فضل خاوندان دي؟ مال او دولت يې ډېر دی؟ د هېواد له مشرانو او غټانو څخه شمېرل کېږي؟ له نورو نه پکې پوهه او هوښياري زیاته ده؟ که بل داسې صفت پکې شته چې په نورو کې نشته او یوازې همدوی يې لري؟

هر یو د دنیا له لوړو او عالي مکتبونو راوتلي دي؟ هر یو د لوړې څوکۍ او ستر مقام خاوند دی؟

له عیبونو او نقایصو نه خلاص دي؟ او هېڅ نیمگړتیا نه لري؟؟ نه نه هېڅکله داسې نه ده او په هېڅ ډول زه دا نشم منلی.

ته هم پوهېږي او ماته معلومه ده، چې ستا په اشنايانو او دوستانو کې هم هغه عیبونه پیدا کېږي، چې په نورو کې شته - ستا اشنايان هم له نورو انسانانو نه څه فوق العاده امتیاز نه لري او نه له اسمانه رابښکته شوي دي، مگر مینه او محبت يې درته ښکلی او ښاغلی ښيي. ستا په

ملگرو او دوستانو کې بې علمه او بیسواده خلک هم شته، مگر نور بېسوادان ستا حضور ته لاره نه لري.

ځینو پوهانو ته د اشنایۍ او قدر په سترگو گوري مگر، ځینې نور په نامه پېژني او بس. ټول بډایان هم تا ته یو راز نه ښکاره کېږي، له یوه سره مینه لري او له بل نه نفرت کوي. د لوړ رتبو او منصبو خاوندان هم تا ته یو راز نه ایسي. په هره طبقه کې اشنا او ناشنا درته ډېر فرق لري. دلته خوار او بډای کمالدار او بې کماله هېڅ معنی نه لري او نه ستا اشنایي له دې شیانو پیدا شوې ده، مینه تل له مینې پیدا کېږي او اشنایي له دې شیانو هغه خوا یو بل شی غواړي، چې کله یې سړی په بې نامه او بې نشا نه خلکو کې پیدا کوي او کله د علم وکمال مال او دولت په خاوندانو کې ولیدل شي.

کله یو عادي او معمولي سړی د چا په نظر کې گران او ښاغلی شي او کله ښو ښو خلکو ته سړی د نفرت په نظر گوري.

هر کله چې تا ته سره له هغو احتیاجاتو چې ته یې لري په یوازې علم تش جاه و جلال څوک نشي گرانیدلی او په تنها مال او کمال ستا اشنایي د چا په نصیب کېږي، نو په هغه بې نیاز ملکوتي مقام کې به دا شیان څه قیمت ولري، چې هلته دې شیانو ته هېڅ احتیاج نشته او بې له اخلاص او مینې بل شی ځان نشي ښکاره کولی، څنگه چې ته هېڅ نااشنا له اشنا سره نه برابروي او هېڅ شی بې له مینې او محبته نه

خوښوې، گمان مه کوی چې ستا جمال او کمان به بې له مینې او محبته څه ځای ونیسي یا به چاته گران شي. که د لوی خدای په حضور کې هغه مقام غواړي چې د خدای د دوستانو په نصیب کېږي، که د شاهانو او مشرانو په دربار کې قرب او منزلت لټوي، که له یوه خوار او غریب نه د رښتینۍ ملگرتیا ارزو لري په خپل زړه کې مینه او محبت پیدا کړه.

هر سړی په هر وخت کې د مینې او محبت وړی دی او لوی خدای هم د مومنانو شدید محبت ستایي. هغه راز ژوندون چې هر څوک یې ارمان کوي او نه یې شي پیدا کولی.

هغه شی چې خلک یې سعادت او خوشحالي بولي، هغه خوند، چې سړی یې په سرو او سپینو یا خوندورو خوراکو کې نشي موندلی، په یوه شي کې پیدا کېږي چې د ځمکې، خلک ورته محبت وايي او په اسمانو کې د ژوندانه روح بلل کېږي..^(۱)

(۱) - کابل مجله ۱۳۲۳ کال، ۶ گڼه ۲۳ - ۲۴ مخونه.

د مشرانو عشق

څوک چې لوی شي او د مشرتوب لوړې درجې ته ورسېږي هغه بیا په دغسې ډیوو، چې په یوه یوه کورکې بلېږي ځان نه سيزي او نه لکه کشران او واړه افراد په کوم سپین مخ یا ملالو سترگو زړه بایلي.

هو! دغه زړه دومره وړیا نه وي، چې په دغسې عادي شيان مبتلا او په فاني گلونو پسې لېوال شي، هغه هېڅکله د دنیا په سرو او سپینو داسې نه مین کېږي، چې لکه یو په مال مین سوداگر شپه اورغ په دغه غم کې ورک شي او بل هېڅ شي ته یې پام نه وي، مال لاڅه چې د خپل ځان، خپلې کورنۍ، خپلو لونو، زامنو په مینه او دوستۍ کې هم دومره ځان ورکوي، چې نور هېڅ نه پېژني او هرڅه هېر کړي، بلکې دغه ټول محبتونه چې واړه خلک یې لري په یوه محبت باندې قربانوي، چې هغه د ټولنې او ملک عشق بلل کېږي او پدې لاره کې هر راز زیار او زحمت قبلوي او هېڅ راز موانع ته اهمیت نه ورکوي، د همدغه عشق په اثر کې د ملتو مشران په خپل ملت باندې د هر راز اطاعت حق ثابتوي او دا ورباندې لازمي، چې تر پېړیو پېړیو خپل ځان د دوی مرهون او مديون وگڼي، ځکه چې دغسې مشر د یوه ملت د پلار او بابا مثال لري، چې د ټولنې هر فرد دغه راز معنوي پلار ولې

پیژني او احساس یې کوي، یعنی لکه چې یو طفل په خپل طفلانه حالت او داسې وخت کې، چې له معانیو او مفهوماتو سره ښه نه وي اشنا خپل پلار پیژني او خپل ځان غېږ کې وغورځوي، ټولنه هم که د لوړ تعلیم خاونده وي او که نه وي، د تهذیب او تمدن لوړې درجې ته رسېدلي وي او که نه، د خپلو خواخوږو او زړه سوانده مشرانو د مینې او پېرزوینې احساس کوي او خپل ځان سره له ټول مادي او معنوي موجودیته د دوی د عاطفې او شفقت په غېږ کې اچوي او خپل مقدرات ورسپاري، ځکه چې عشق او محبت ارومرو د معشوق او محبوب په زړه اغېزه کوي او د مینې په حقوقو یې پوهوي. دلته باید تاسې عشق او مینه د حسن او جمال له عشق څخه بېل کړئ او هغه منظره له سترگو لرې کړئ، چې د گل او بلبل یا د مجنون او لیلی په مینه کې یې گورئ.

زمونږ مقصد دلته هغه راز مینه ده چې د پلار او زوی د خوږو ملگرو، د مرشد او مرید، د استاذ او شاگرد، د مشر او کشر په زړونو کې وي، چې بې له غمخوړی او خیر خواهی څخه نور مظاهر نه لري په دې عشق کې ناز و نیاز، هجر و وصال بې پروایي او تغافل نه ځایپېږي او نه پکې رقیب او ریبار شته، دا مینه له هغې مینې څخه فیض او رڼا اخلي، چې یو رښتیا نې بنده یې له خپل خدای سره لري او د یوه حقیقي صوفي په زړه کې ځای لري.

له دې مینې سره رحم و عاطفه، متانت او ثبات، همدردی او شفقت ملگري وي او له هر راز تهمتونو څخه یې لمن پاکه وي، دلته لېونتوب او لېونیان د صحرا گرځېده له خپلو او پردیو بېلېده هېڅ نه وي او نه پکې د معشوقو له لاسه شکایت یا له رقیبانو سره حسد لیدل کېږي.

له دې مینې سره انسان د مور په غېږ کې او د پلار په څنگ کې اشنا کېږي، مگر د ښکلو مینه له گل او بلبل څخه اخیستل کېږي، چې بهار او خزان پکې لوی دخل لري او فریادونه، اغزي د غوتې دلتنګۍ هر هرڅه پکې شته او د شکایت هنګامه ورځنې پیدا کېږي. پدې مینه کې د روح اشنایي او توافق په کار دی، مگر په مینه کې د سترگو قبول او کتنه تاثیر لري.

هلته پتنگان په بلو ډیوو ځانونه سيزي، مگر دلته مینان یو د بل په سر سیوري کېږي، د غمجنو زړونو د پاره پتۍ جوړوي او د تورو شپو خاوندانو ته ډیوې بلوي.

هوا سپرې تر یوه وخته بې له رنگونو او ښکلو څېرو څخه نور څه نشي لیدلی او د همدغې مینې جاذبه یې ځانته راکاږي، ځینې کسان لا بې له مادیاتو او مال دولت څخه بل شی نه پېژني او همدغه شی خپله فایده بولي، بعضې په ځینو نومونو پسې لېوال وي او د شهرت په بنگو پسې گردگرځي، چې دا ټولې مرحلې طی شي او سترګې ښې پخې شي، یعنې د دغه بشري کوچنیتوب دوره تمامه شي او انسان معنوي بلوغ ته ورسېږي یا په بل عبارت د لویوالي او مشرتوب حق پیدا کړي،

هغه ته بیا خپل کور وکلی، خپل تېر او خپل هېواد تش الفاظ نه معلومېږي، بلکې دغه کلی او پایدار مفهوم یې په نظر کې یو بل راز جلوه کوي، چې د خپلو غرو په څوکو، د صحرا په لمنو، د وطن په کانیو او بوتو کې یوه یوه داسې تجلي ویني، چې هر څوک یې نشي لیدلی او هر چاته ځان نه ښيي، یعنې څنگه چې یو ښاپېرک ځلانده لمر نشي لیدلی، یو کوچنی د زلمیتوب احساس نشي کولی، یو کارغه لکه یو بلبل د گل ښایست نه ویني، د دې ټیټو ډیوو پتنگان د ستورو ډیوو ته نه رسېږي، بې درد زړونه د دردمنو له حاله نه خبرېږي، یو مورنی ږوند د رنگونو امتیاز نشي کولی، همدغه شان دغه لیلې هم د عادي خلکو له نظره پټه وي او هر څوک یې مخ نه ویني.

همدغه سبب دی، چې د وطن مینه، د ملت عشق د ځینو کسانو د پاره یو ه خوشې خبره معلومېږي او دا باور نشي کولی، چې څوک دې د وطن په عشق او د ملت په مینه کې عشقانه بڼه پیدا کړي او رښتینایي مین دې ورته وویل شي، دا د ډېر تعجب خبره ده چې یو سړی د یوې ښکلې پېغلې په عشق او مینه کې فرهاد یا مجنون کیدی شي، چې د خپل سرو مال، وقار او اعتبار، خپلو او پردو څه او څه... هېڅ پروانه کوي او په دغه لاره کې هرڅه قربانوي او یو کامل انسان د ملت دوستۍ په اغیزه دې حد ته نشي رسېدلی، چې د یوې جامعي په مینه کې د یوه مین او عاشق حیثیت پیدا کړي!!!

په کوم هېواد کې چې دغه راز پتنگان نه لیدل کېږي او دا حقیقت ورته دومره نا آشنا وي، چې منلی یې هم نشي، یقین دی چې هلته

وگړي د عشق او مينې په ابتدايي منازلو کې پاتې دي او انساني شعور يو طفلانه او ابتدايي وضعیت لري، د دغسې تېر په حال ډېر افسوسونه په کار دي، چې لوی سړی يې لکه کوچنيان بې له خپل شخصي او فردي کوره يا له خپلو ورونو او خویندو نور څوک نه پېژني او له خپلې کوڅې ماسوا دکلي نورې کوڅې ورته پردی ښکارېږي.

پدې عصر کې د يوه ملت حقيقي او معنوي پانگه، چې د هر راز پيشرفت او پرمختگ حامل بلل کېږي.

همدغه د وطن عشق او د ملت مينه ده، چې د ملتونو د اجتماعي شعور، دماغي انکشاف، لوړ تعليم او عالي تربیې صحيح معيار باله شي، د دې مينې وړانگې او پلوشې لومړی ځل د هېواد د مشرانو او لويانو په زړونو رڼا غور ځوي او بيا يې نورخلک عملاً له دوی څخه زده کوي او عموميت پيدا کوي، مونږ بايد دا مينه پيدا کړو او دغه عالي عشق له خپلو مشرانو څخه زده کړو، دا عشق هم پټ نه پاتې کېږي او مښک خپل ځان په خپله ښيي، نو ځکه يې څوک په تشو دعو نشي گټلی، بلکې عملي مظاهري غواړي، يعنې دا عشق په يوازې آه و فرياد او مصنوعي وضعيتونو نه ثابتېږي، بلکې له خپل راحت، له خپلو شخصي اغراضو او د ضرورت په وخت کې له سر او ماله تېریدل او سل رازه ايتار او قرباني غواړي، راشی! چې د دې عالي مينې رښتيا نې مظاهري وکړو او خپلو مشرانو ته دا څرگنده کړو، چې مونږ ستاسې له پاکو زړونو څخه د دغې رڼا اقتباس کړیدی او د وطن او مليت په صحيح مفهوم او حقيقي عشق پوهېدلي يو.

راشی! چې د خودخواهی او تیتو مينو مراندې او تناوونه پرې کړو او د لمر و سپوږمۍ په خوا کې خپلې خيمې ودروو. راشی! چې اوس له دې کوچنيو ځالو والوځو او لوړ پروازونه وکړو، ترڅو پورې به لکه کوچنيان شخصي کور په محدود غولي کې خارپوڅي کوو؟

راشئ! یو ملي او وطني شعور پيدا كړو او د وطن غرو، رغو، كانو، بوتو ته د پښتو ملت لوی او واړه، خوار او بدای، پوه او ناپوه ته د عشق او مینې په نظر وگورو، لکه چې یو پلار خپل زوی، یو ورور او یو خواخوږی مشر خپلو کشرانو ته گوري، که دا شعور او دا احساس ژوندی شي بیا به تاسې ته خپل هېواد بل راز ښکاري او ارومرو به یو له بله څارېږئ، خوارو غریب، روند او شل د زړو او شلېدو جامو خاوندان به درته محبوب او د مینې وړ معلومېږي، هېچا ته به څوک په نفرت نه گوري، یو بدای به د خوارانو دلداري کوي، یو عالم به ناپوهانو ته ښه لاره ښيي، یو طبیب به د مریضانو په علاج پسې لکه یو مین لېوال گرد گرځي او یو پیاوړی غښتلی زلمی به د یوه ضعیف او ناتوان پیتی په اوږو اخلي.

راشئ! چې همدغسې وکړو او د دغې مینې خوند وگورو، کوم خوند چې د یوه حساس زړگي خاوند او یو زړه سواندی سړی د یوه یتیم د اوبښکو له پاکولو څخه اخلي، یا هغه خوشحالي چې یو د عواطفو او شفقت خاوند یې د بې وزلو او مظلومانو په مرسته او ملگرتیا کې مومي، هېڅکله یې پتنگان په ځان سیزلو، بلبلان دگلو په عشق کې نه مومي.

کوم کیف او لذت، چې سړی یې په رحم او عاطفه، د زړه او ضمیر په پیروی کې حاصلوي، هغه څوک په نندارو او تماشو کې نشي پيدا کولی او نه یې د هوش او هوس خاوندان احساس کولی شي.^(۱)

(۱) - کابل مجله، ۱۳۲۳ ل کال، ۳ گڼه، ۵ - ۷ مخونه.

ستر قوت

څوک وایي مال دی او څوک یې په صنعت او تخنیک کې لټوي، ځینې وایي چې علم دی او ځینې یې په ډېرو افرادو غواړي، مگر کله کله چې سپری له دې ټانکونو هغه خوا د دې ډېرو لښکرو تر شا له هوايي طیارو نه پورته نظر کوي، یو دا راز قوت ویني چې پدې ټولو قوتو زورور او غښتلی دی، له دې قوت سره نه اور او اوبه مقاومت کولی شي او نه په توره او علم ورسره مقابله کېږي. دا قوت هغه عقیده ده چې انسان هر راز ایثار او قربانۍ ته تیاروي او له یوه ملت نه بل شی جوړوي، که دا قوت له یوه ملت سره نه وي او نور هر څه وي، ته یقین وکړه چې هېڅ یې نه په کارېږي او هر څه یې پردي دي.

بې عقیدې انسان هېڅ نه دي کړي او هېڅ نشي کولی نه به یې وروسته تر دې وکړي، څوک چې له خپل ژوندون او سر و مال نه سوا یو داسې شی نه پېژني، چې دا ټول ورځني څار کړي هغه نه د لویو کارو هیله هېڅ وخت نه کېږي.

عقیده په انسان کې یو فعال عقل، نه ویریدونکی عشق، فرهادي عزم او یو سیلابي حرکت پیدا کوي، چې هېڅوک او هېڅ شی یې مخه نشي نیولی.

د نړۍ په غولي کې چې څه حق او ناحق جنګونه شوېدي او کوم کام یا ملت پکې خپل ستر قوت او فوق العاده مقاومت ښودلی، هغه ارومرو په یوه عقیده بنا دی، چې من حیث عقیده ورته ستر قوت ویلی شو.

عقیده په اصل کې د انسان او حیوان حد فاصل دی، چې د خپل شعوري ماهیت او متین موجودیت په لحاظ د ډېرې ستاینې حق لري، مگر وروسته چې یو خارجي موجود او جزیي مفهوم پیدا کوي، نو په دوو نوعو بېلېږي، چې حق او باطل عقاید ورته وايي او په دواړو صورتونو کې ورته قوت ویلی شو.

همدغه عقیده ده چې د چا د پاره ایمان او د چا د پاره مسلک شي، څوک یې خپل نصب العین بولي او د ځینو د پاره عشق او مایه وگرځي.

دا چې نن ځینې قومونه د ملیت او وطنیت په نامه سر ونه ورکوي بې له دېنه، چې یوه عقیده ورته ووايو بله معنی ورته نشو پیدا کولی، همدارنگه کومو ملتونو، چې د حق او حقیقت بېرغ اوچت کړي او د دین د پاره یې جنگونه کړي هغوی هم هر څه د عقیدې په زور کړي دي.

همدغه سبب دی چې تر اوسه پورې د دنیا ژوندیو او قوی ملتونو هېڅکله عقیده نه ده بايللې او هېڅ وخت نه دي بې عقیدې شوي او نه د عقیدو مرکزونه زرگونو کلو په دنیا کې وران شوي دي، همدغه یوه کعبه شریفه ده چې پکې خلکو بتانو ته سجدې کړي دي او هم ورځنې د اسلامي عقیدې خاوندان طوافان کوي، همدغه اروپایي ملتونه دي، چې یو وخت یې د صلیب د پاره سر ونه ورکول او نن د وطن او ملیت د پاره خپلې وینې تویوي، نو ویلی شو چې دوی عقیده ورکه کړې نه ده، بلکې بدله کړې یې ده، ځکه چې عقیده بدلېږي، مگر ورکېږي نه، که تاسې د دنیا پاخه او زاړه ملتونه وگورئ، هلته په هر وخت کې د یوې عقیدې رڼا ځلېږي او هېڅکله پکې دا ډیوه نه ده مړه شوې.

پدې حاضر عصر کې هم هر ځای او په هر ملت کې یوه عقیده موجوده ده، چې خلک ورځنې قربانېږي، که تاسې کوم داسې ملت چېرته گورئ، چې هلته د عقیدې پابندي او د عقیدې د پاره هر راز ایشار او قرباني نه وینئ یقین وکړئ، چې هغه ملت هېڅ وجود نه لري او لکه د اوبو ځگ په یوه آن کې ورکېدونکي دي، بې عقیده گي هر وخت د خامۍ او طفلی دلیل دی، په هر ځای کې چې د ملیت اساس نه وي ټینګ شوی او یا بیخي تشکیل شوی نه وي هلته عقیده هم څه مو جودیت نه لري. که سړی د روح خوشحالي او د زړه اطمینان لتوي، نو نه یې په مال او دولت کې موندلی شي، نه یې د علم او فلسفې په رڼا کې ویني، نه په لوړو مانیو کې پیدا کېږي، نه یې سړی په زبزو زینت، جاه و جلال او نورو افتحاراتو کې لیدلی شي، مگر د عقیدې خاوندان یې د خپلې عقیدې په لاره کې په هر قدم کې مومي او هر ساعت یې استقبال کوي.

څوک په یوه شي عقیده لري او کوم اصل ته د عقیدې په سترگو گوري هغه شی له نورو ټولو شیانو لوړ او پورته گڼي او هېڅ ورسره نه برابروي، همدغه سبب دی چې ځینې کسان د عقیدې د پاره خپل ځان اور او اوبو ته غورځوي او په ټولو خطراتو غلبه مومي، ځینې کسان به ځینې عقاید د آخرت د پاره مفید گڼي، مگر زه خو یې په دنیا کې هم لوی دولت او ستر قوت بولم، بلکې د انساني شعور یو قوي سند یې بولم، کوم کسان چې نه په دیني اساسونو ایمان لري او نه په اخلاقي او روحاني نوامیسو گروهیدلي دي، نه یې په نظر کې ملي شعایر څه قیمت لري او نه په ژوند او حیات کې کومه معینه لاره او ټاکلی نصب العین لري تاسې یې هېڅ مه بولئ او په هېڅ یې حساب کړئ، ځکه چې انسان په اصل کې هغه چا ته نه وایي چې ظاهري بڼه

لري او د انسانانو جامې يې اغوستې دي، دغسې کسان چې له خوراک او خکاک نه هغه خوا نور څه نه پېژني او له خوند و لذت غیر بله قبله او کعبه نه لري هغه باید د هوا د مرغانو په شمېر کې راولو او داسې يې وگڼو، چې دوی په دنیا کې يې له دېنه چې یو څه دانې او څه مېوې و خوري او گڼو بوتو کې وگرځي نور هېڅ کار نه لري او د هېڅ کار نه دي، بې عقیدې کسان هېڅ وخت او په هېڅ کار کې ثبات او استقامت نشي پیدا کولی او نه یو اساس موجودیت لري، بلکې لکه د لارو او کوڅو خڅکې داسې دي چې هوايي بادونه يې هرې خواته وړي او لوبې پرې کوي.

څوک چې عقېده لري او په خپله عقیده ټینګ وي هغه ارومرو د عزت او ارادې خاوند وي او د نمرود له کارو د پاره يې تربیه کولی شي، همدا عقیده ده چې په انسان کې خوف و رجا اخلاص او ایثار، مقاومت او ټینګار پیدا کوي، چې نه بیا سړی د خپل اعتقاد په لاره کې له مشکلاتو ویره لري او نه د سر و مال څه پروا کوي، دا د عقیدې کار دی، چې د سر دېنمن وروڼه کوي او دوه وروڼه سره غلیمان کوي، ځکه چې دا قرابت او اشتراک په نورو ټولو کې نسبتاً غالب دی او دوستۍ او دېنمنۍ باندې هم حاکمیت لري، کوم ملت چې هلته ټول افراد په یوه عقیده روزل شوي وي او په یوه عقیده ورغونډېږي هغه د سکه ورونو مثال لري او هر یو د بل داسې ملګری وي، چې مرګ او ژوند يې سره تړلي وي.

همدغه پیدا کوي او کوښښ کوي چې هغه عقیده په ټولو افرادو کې ټینګه کړي، ځکه دوی باور لري چې بې له عقیدې نه یو ملت نشي ملت کېدی او یو معنوي قوي اتصال پکې نه پیدا کېږي، د همدې له

امله ټینگار هم د هغوی د عقیدې په ټینګوالي کې اټکلوي او په همدغه اعتبار ورته ګوري.

پدې وخت کې ځینې کسان چې د اقتصاد ډېر طرفداران دي او له حد تېر اهمیت ورکوي هغوی ګمان، بلکې یقین لري چې د یوه ملت د اتصال د پاره د منافعو اشتراک خورا زیات ضروري دي او پدې وخت کې به له اقتصادي منفعت څخه بل شی د انسان شایق او وړاندې بیوونکي نشي کېدی، ځکه چې دوی دا عصر مادي عصر بولي او ګمان کوي، چې نن ورځ انسان هېڅکله د عقدې د پاره قرباني نشي ورکولی او نه په خیالي طلسمونو پورې زړه تړي، مګر دېته نه ګوري، چې انسان د دنیا په زرګونو کالو عمر کې د عقیدې له تاثیر ځان نه دی خلاص کړی او که اوس دا اراده هم ولري، نو له دغسې اوږدې او طولاني سلطې نه ځان خلاصول هم ډېر وخت غواړي او په اسانه نه کېږي، که فرضاً دا خبره ومنو، چې انسان په رښتیا به له مادي منفعت څخه نور څه نه پېژني او هرڅه د مادي منفعت د پاره کوي، نو بیا دا ګمان نشي کیدی چې یو ملت دې د خپلې ازادۍ او خپلواکۍ د پاره د سر او مال قربانۍ ته حاضر شي او یوه سلطه ونه مني، چې هغه یوازې د دوی معنوي موجودیت ته صدمه رسوي او بس.

په کوم وخت کې چې یو ملت د سر او مال قربانۍ ته تیارېږي او د خپل استقلال په مدافعت کې هر راز تاوانونه ګالي همدغه د دې خبرې پوره دلیل دی، چې انسان لا بېخي مادي شوی نه دی او یوه معنوي عقیده ورسره موجوده ده، چې دغسې قربانۍ ته یې حاضر وي، ځکه چې د مادي منفعت د پاره څوک ځان نه وژني او نه خپل سرونه بندي، د سربازۍ د پاره یا ټینګ ایمان په کار دی یا یوه داسې عقیده، چې د عشق په مرتبه کې وي او معنوي عالي عشق وبلل شي.

د عقیدې پیدا کول او ټینګول خوشې په خوشې نه کېږي، بلکې یو قوي او مقتدر روزونکي غواړي، چې عملاً د عقیدې په نشر او تحکیم کې برخه واخلي او په خپله د خپلې عقیدې عاشق وبلل شي.

که چېرې یو سړی غواړي، چې په تش تبلیغ یوه عقیده په خلکو کې پیدا او ټینګه کړي، لکه د یو ملیت او وطنیت عشق یا د کوم مسلک پېروي او پالنه، دا کار هېڅکله نه کېږي او نه کومه صحیح نتیجه ورځنې اخیستل کېږي، ځکه چې پداسې ځایونو کې له غوږونو نه سترګې زیات دخل لري او خلک له دې لارې ډېر متاثر کېږي همدغه سبب دی چې هېڅوک اورېدل او لیدل یو راز نه ګڼي او د دیده وشنیده ترمنځ فرق کوي.

که چېرې یو سړی د یو مظلوم یو مفریح او بد حال په سترګو وويني، د هغه په حال یې زیات زړه سوځي او ډېر متاثر کېږي، مگر کله یې که چا نه واوري، که څه هم هغه سړی په خپله وینا کې یو سحري او ادبي تاثیر هم پیدا کړي بیا هم هغومره زړه سوی او تاثیر نشي پیدا کولی، د همدې لامله اوس ځینې پاڅه او مقتدر لیکونکي خپل مهم مطالب د ډرامې او تمثیل په صورت په صحنو او تیاترونو کې ښيي، چې په لیدونکو باندې مجسم اثر وکړي او حاضرین د سترګو او غوږو دواړو حواسو په احساس متاثر شي، نو هغه قاید او لېډر چې یوه عقیده او یو فکر عملاً خلکو ته ښيي او په ژبه هم په موثر ډول تبلیغ وکړي شي، چې د ده احساسات او جذبات پکې راڅرګندوي، هغه ارومرو په نورو اثر کوي او یو قسم هیجاني امواج د خلکو په احساساتو او روحياتو کې پیدا کوي، که دا دوه شیه په یوه تبلیغ او تلقین کې نه وي هغه د عادي خبرو مثال لري او هېڅ پرې نه مرتبېږي، لکه چې د ورځې

په زرگونو خلک یو بل ته وایي (ښه کوی بد مه کوی) مگر هغوی بد کوي او ښه نه کوي.

په هر ملت کې د فکري او روحي اجتماع او اشتراک د پاره د لویې عقیدې او مفکورې نشر او تبلیغ خورا ضرور او حتمي ایسي، مگر د دې کار د پاره دغسې مبلغین، چې په ژبه او په عمل پر نورو باندې اثر وکړی شي لا ډېر ضرور ایسي او د یوه ملت لومړنی احتیاج گنل کېږي.^(۱)

(۱) - کابل مجله، ۱۳۲۳ ال کال، ۶، ۸ مخونه.

له کار سره علاقه

زمونږ په رسمي دوايرو کې ښايي چې دا ټکي (له کار سره علاقه) ډېر واورئ او همدغه شی د يوه مامور په پېشرفت او سوانحو کې ډېر اهميت لري، که واره دواير له نظره لېرې کړو او د مملکت کارونه په مجموعي ډول په نظر کې ونيسو او وگورو، چې دغه کارونه څنگه او په څه راز کېږي؟ ښه دي او که خراب؟ بيا هم دا ټکي (له کار سره علاقه) تر سترگو سترگو کېږي او د سړي په زړه کې دا فکر اچوي، چې ترڅو مامورين او هغه کسان چې رسمي او اجتماعي وظيف لري له کار سره علاقه پيدا نه کړي کارونه نه ښه کېږي او هېڅ نه کېږي. دا خبره ما په وارو وارو ستا او د بل له خولې اورېدلې او هر څوک چې لږ او ډېر د اجتماعي درد اظهار کوي همدغه ځای د خارښت ځای گڼي او گروي يې، که رښتيا ووايم تشخيص بد تشخيص نه دی خلکو مرض را له پېژندلی دی، مگر په علاج کې نه دي گړېدلي ما په يوه نيم اجتماعي کتاب کې هم ليدلي يا د ځينو په تعبير په کتابو کې يې هم راوړي دي چې له کار سره علاقه خورا ضروري ده او همدغه علاقه د دې باعث کېږي، چې د سړي ټول فکر د کار خواته تمرکز پيدا کړي او همدغه د فکر تمرکز د کارونو د اصلاح، د اشخاصو د دقت او داسې نورو فضايو سبب گرځي، هرڅومره چې له يوه کار سره علاقه زياتېږي هغومره سړی هڅه کوي، چې هغه کار په خپله موقع کې په صحيح ډول اجرا شي او هېڅ راز نقص پکې پاتې نشي، که د دې خبرې

دلیل هم غواړئ څه گرانه خبره نه ده، که په علمي فورمولونو ستاسې قناعت لږ څه گران وي په ولسي خبرو هم ستاسې قانع کول امکان لري.

کله که تاسې د خپل کور په ابادولو او عمران کې په خپلو مزدورانو پسې څار کړی وي درته به معلومه شوې وي، چې یو مزدور له کار سره څومره چل ول کوي او خپله ورځ څنگه تېروي، دا خو مشهوره خبره ده چې ناراسته لوگری خپل لور په لوټه تېره کوي او دا بې له دېنه چې دوی له کار سره علاقه نه لري بل سبب نه لري. ډېر خلک دي چې سپری ورځنې پوښتنه وکړي چې څه حال دی؟ وايي شکر دی شپې تېرېږي، نو ته ووايه څوک چې محض د شپو او ورځو تېرېدل غنیمت گڼي او شکرونه باسي هغه به کار ته په څه نظر گوري او د هغه به له یوه کار سره څه علاقه وي؟ زما په گمان ډېر کسان دي چې ښه ښه ساعتونه د همدې د پاره اخلي، چې مازدیگر په اداره کې کومه دقیقه زیاته تېره نه کړي، ډېر لږ کسان به وي، چې د سهار د حاضرۍ فکر به هم لري، مگر یوازې حاضرې څه کړو څوک چې یوازې حاضرۍ سره علاقه لري هغه د دغه اجتماعي مرض علاج نشي کولای، مونږ له کار سره علاقه غواړو نه له تشې حاضرۍ سره.

دلته دا مقصد نه دی، چې زه نو حاضرۍ ته په درنه سترگه گور، بلکې دا وایم چې باید په حاضرۍ ټینگوالی د کار د پاره وغواړو او له کار سره علاقه څنگه پیدا کېږي؟ که یو ریاست او یا وزارت وغواړي چې مامورین یې له کار سره علاقه پیدا کړي څه به کوي؟ په یوه مملکت کې څه عوامل باید

پیدا شي چې خلک له کار سره صحیح علاقه پیدا کړي او وظیفه د
وظیفې په لحاظ وپېژني؟

د دې غټو تپوسونو جواب، چې ډېر فکر او سنجش غواړي. اصلاً یوه
داسې موضوع ده چې باید د افتراح په ډول د ډېرو پوهانو فکر ته وسپارل
شي او ډېر څه پکې ولیکل شي، ځکه چې د کوم سړي که یوې خواته پام
شي بله خوا یې له نظره لیرې پاتې کېږي په دغسې پوښتنو کې هر چاته
یو شی ډېر مهم معلومېږي او ټول زور په هماغه خوا اچوي، علاوه پدې د
هر کار علل او اسباب هم په یو شان ښکاره نه وي، ځینې علتونه ډېر پټ
او ډېر موثر وي، نو اکثره اشخاص ښکاره څرگندو شیانو ته ګوته نیسي او
د پټو پلټنې نه کوي، نو زه که دلته څه وایم هغه به همدغسې شی وي او د
دې پوښتنې پوره جواب به نه وي.

د اجتماعي وظایفو او مملکتی امورو د علاقه مندی د پاره ډېر شیان
ضرور دي، چې ځینې یې ډېر عمر او ډېر وخت غواړي، چې باید یو ملت
وروسته تر ډېرو مراحلو، چې تشکیل یې نسج او پوخوالی ومومي او د
تعلیم و تربیې په اثر کې یو اجتماعي شعور پیدا کړي چې مملکت ورته
خپل کور ښکاره شي او د مزدورانو چم ونه کړي، دې حد ته رسېدل د
ډېرې مودې کار دی او یوه طولاني عرفاني نقشه غواړي، زه په دغسې
عللو کې اساسي بحث نشم کولی او تش همدومره وایم په کوم ځای کې
چې صحیح کار نه پېږي او همدغه شی د پېشرفت سریع عامل وي، هلته
له کار سره اړومرو علاقه پیدا کېږي، یعنی دغسې چې یوه مامور ته

حاضري و معاشات استحقاق معلومېږي که کار او له کار سره رښتیاڼی
علاقه څه اجر ولري اړومرو خلک له کار سره علاقه پیدا کوي. دلته باید زما
مقصد توضیح شي او ووايم چې د کار مبصرين کولای شي په لاس لاندې
مامورينو کې د کار علاقه پیدا کړي، مگر دا هله چې کار ليدونکي
ظاهرين نه وي او څوک يې په هغه دغه نشي غولولی، يعنې محض
حرکت او منډې رامنډې د دوی په مخ کې نه حجاب کېږي او د هر چا په
کار کې ډېر واړه ذرات هم ليدی شي او پوهېږي، چې دا کار علاوه په
کمیت څومره صحت او کيفي حسن لري او په دې هم پوه وي، چې د دغه
سړي په نظر کې چې دومره ډېر کار کوي څه غايه موجوده ده؟

څومره چې د ده د کار هنگامه ده هغومره کارېگر دی که په؟

څوک چې د ده کارونه راته ستايي هغوی تش کار او ظاهري حرکاتو ته
گوري که په کيفياتو کې هم تعمق کوي؟

ځينې وختونه سړی د خلکو له خولې (چې عمومي نغاره يې باید وبولو
اوري چې فلانکی... هېڅ په کار سترې کېږي نه او له فولادونه هم سخت او
کلک دی، هغه بله ورځ چې سخته سيلی وه څوک له يوه کلي بل کلي ته
نشو تلای، مگر ده له خپل مامورېته څو کوره ليرې فلانکي ځای ته، چې
نه پوهېږم هلته څه پېښ شوي و، ځان ورساوه او په هماغه ورځ بېرته هم
راغی، اکثراً دغسې اوازې لويو لويو ځايو ته هم ورسېږي او دغسې ځينې
نور عوامل هم پیدا شي، چې سړی جدي او فعال معرفي کړي، مگر چې
سړی ورپسې څار وکړي هغه په هغه ورځ همدغه مقصد، يعنې هنگامې

اچولو د پاره دا کار کړی وي او نور کسان، چې پدې سر پوه شي هغه هم له دغسې تظاهر او عصري ریا کاری ځنې کار اخلي او خوشې په خوشې هرې خوا ته اسونه ځغلوې، نو دېته سړی له کار سره علاقه یا رښتیاڼی فعالیت نشي ویلی او نه په دغسې جدیتونو او حرکاتو کارونه ښه کېږي.

دلته بیا مجبورېږو چې ووايو په هرځای کې چې د کارونو په لیدو کې ډېر دقت کېږي او صحیح کار قدر او قیمت لري هلته خلک له کار سره علاقه پیدا کوي او ښه کار کوي، ځکه چې انسان یو ترقي خواه موجود دی او له خپل پېشرفت او ارتقا سره ټینګه علاقه لري، که د ده په مخکې نورې لارې بندې شي چې په دروغو او ریا، تملق او چاپلوسی، غلا و فریب او نورو غیر مشروعو وسایلو پېشرفت ونکړی شي او پدې هم پوه شي، چې دلته کاریګر او بیکاره پټ نه پاتې کېږي، سړی د چا په سترگو کې خاورې نشي اچولی د وړاندې تګ د پاره یې بې له همدغې یوې صحیح لارې بله لار نشته. په شخصي اعتباراتو او اشنایي گانو سړی نشي چلېدلی څوک له چا نه سترګې نه پټوي او نه په چل ول کار کېږي.

ارومرو صحیح کار ته ملاتړی او له کار سره علاقه پیدا کوي، مګر که سړی وگوري، چې په ځینو نورو وسایلو سړی ډېر ګرانېږي او د پېشرفت په لاره کې صحیح کار اوله درجه عامل نه دی، څوک چې یوازې کار کولی شي او د پېشرفت د پاره نور وسایل نه لري د هغه غاښ هم څوک نه گوري هلته، نو په افرادو کې یا نور فعالیتونه پیدا کېږي، چې هغه زرنګي، چالاکي څه و څه غواړي یا خو داسې شی، چې په شپو ورځو تېرولو

شکرونه باسي او هېڅ نه کوي، بلکې اکثریت او عمومیت دې خوا ته میل کوي او په عوض کې یاس او بدبینی ځای نیسي، د صحیح پېشرفتونو مثالونه او نمونې له خلکو ورکې شي او غلطې نمونې تر نظر لاندې وي.

د دې ټولو خبرو مقصد دا دی، چې انسان په اجتماعي حیات کې د مقایسې او نسبت په اصولو ډېر کلک دی ښه او بد حق او ناحق د کامیابې او ناکامۍ په رڼا کې ویني او د نتایجو له مخې حکمونه کوي، څوک چې ورته په حیات کې لږ څه کامیاب معلومېږي د هغه پیروي او تعقیب کوي او لکه چې وایي: (ختکی له ختکي نه رنگ اخلي) اشخاص هم یوله بله متاثر کېږي او تقلید کوي، نو که چېرې هغه کسان چې له کار سره علاقه لري وپېژندل شي او ښه وگڼل شي، د پېشرفت د پاره نور غیر معقول مسایل خنثی شي او یوازې صحیح کار کول له کار سره علاقه لرل یو قوي موثر عامل وبلل شي. څوک چې خپله وظیفه په ښه شان اجرا کوي دېته محتاج نشي، چې خپل کار وستایي ځان یوه او بل ځای ته ورسوي او د دلرېايې د پاره له سلو نیرنگو کار واخلي. ارومرو له کار سره صحیح او رښتینۍ علاقه پیدا کېږي او څوک خپل لور په لوټه نه تېره کوي، نه هغه فعالیت او لیاقت چې باید په کار او وظیفه کې صرف شي بلې خواته صرفېږي او نه غلط مجري پیدا کوي.^{۱۰}

(۱) - کابل مجله، ۳۲۴ ال کال، ۴مه گڼه، ۴ - ۶ مخونه

د پوهې غرور

هغه څوک چې په خپله پوهه مغرور دی او هر څه د پوهې په رڼا کې غواړي زښت ډېر غولیدلی او د ژوندانه په ضروریاتو، د کامیابۍ په اسرارو، د خوشبختۍ او خوشحالی په وسایلو کې یې هېڅ فکر نه دی کړی. د انسان له پوهې او هوښیاری هغه خوا نور شیان هم شته چې د ده په کامیابۍ او شخصیت کې ډېر دخل او تاثیر لري، مگر خلک دغه تاثیرات د ده د پوهې او هوښیاری محصول او گمان کوي، چې ټول کارونه په عقلي او علمي لیاقت باندې کېږي.

همدغه سبب دی چې ځینې کسان یوازې د علم په زور هر څه غواړي او بل هېڅ شي ته توجه نه کوي. دلته د علم او عقل له فضیلت او اهمیت نه څه انکار نه کوم او پدې پوهېږم، چې دغه انکار جهل او ناپوهي ده، مگر د دې د پاره چې ځینې کسان نورو شیانو ته هم ملتفت شي او د علم و عقل له غروره نجات ومومي وایم، چې د انسان په خوشبختۍ او خوشحالی، لوړتیا او کامیابۍ کې ځینې نور شیان دخل لري، چې باید څوک ورځنې سترگې پټې نه کړي او په بې اعتنابۍ ورته ونه گوري.

ډېر ځله دوه تنه له یوه مکتبه را اوځي او په یوه اراده کې کارکوي، مگر هغه څوک چې په مکتب کې اول نمبر وي دلته بېرته پاتې کېږي او هغه بل واړندې ځي او حق هم لري، چې وړاندې ولاړ شي، ډېر طالبان

له یوه ملانه د ملایې پگړۍ وټړې، مگر یو په جامعه او محیط کې ښه ومنل شي او هغه بل چې په حاشیو او نکتو ښه پوهېده هغومره اعتبار نه کړي پیدا، ډېر اشخاص شته چې په خپله پوهه او لیاقت ځانته دوستان پیدا کوي، خلکو ته سمه او صحیح لاره ښيي او په خپله هم په ښه لاره درومي، مگر ځینې نور پر لور کارونه کوي او هرڅوک ورته په بد نظرگوري.

په دې کې هېڅ شک نشته، چې پوهه او علمي لیاقت د انسان جمال او کمال دی او د هر چا په نظر کې ښکلې ایسي، مگر هر چا ته به په خپل ژوند او حیات کې معلومه شوې وي، چې په هر ښکلي څوک زړه نه بایلي او په یوازې ښکلیتوب دلبري او دلربایي نه کېږي.

د انسان په پېشرفت او کامیابۍ کې ډېر واړه شیان، چې هېڅ په نظر کې نه راځي ډېر تاثیرات لري چې هغه باید له پوهې او لیاقت سره یو ځای شي. کوم سړی چې علم او پوهه لري، مگر ښه اخلاق او صحیح کرکترنه لري په حقیقت کې هېڅ نه لري، هغه څوک چې دا هم لري، مگر د یوه خوږ صحبت او بیان قوت نه لري هغه هم نیمگړی دی او ځینې اشخاص ترینه وړاندې کېږي، څوک چې دا ټول صفتونه او مزایا پیدا کړي، مگر د نظافت او معاشرت د اصولو پابند نه وي بیا هم د چا نه خوښېږي او په حیات کې ځینې ناکامۍ ویني، که دا نقیصه هم رفع شي او دا ټولې نیمگړتیاوې پوره کړي سره له دې هم که سړی زحمت کشي او فعالیت نه لري دی بېرته پاتې کېږي او نور خلک د مخه ځي.

غېر له دغو شيانو ځينې نورې خبرې هم شته چې په يوه او بل محيط کې فرق کوي او د هر ځای د خصوصیت تابع وي، په هر ځای او هر محيط کې يو څه معنوي صفات او مزایا شته چې په سرپیتوب او انسانیت ورځنې تعبیر کېږي، دا صفتونه باید مونږ په یوازې پوهه او هوبنیاری، جاه و جلال، ثروت او تمول، بلکې د انسان په اخلاقي او نفسي کیفیاتو کې یې وگورو.

زه دا منم چې سرپیتوب، پوهه او هوبنیاري غواړي، مگر یو شی نه دی او په ځینو مواردو کې سره بېلېږي، ځینې کسان به وي چې علم او پوهه به نه لري او سرپیتوب به لري، کله به یو سړي پوه او هوبنیار وي، مگر د سرپیتوب دعوه به نشي کولی.

څنگه چې پوهه په بېلو بېلو مواردو کې فرق لري یو سړی د کتابو په تورو بڼه پوهېږي، بل د خلکو په اوضاعو بڼه پوره وي، ځینې په منطقي اصطلاحاتو او فلسفي مباحثو کې ډېر معلومات لري، ځینې نور په اولسي خبرو او کارونو بڼه پوهېږي، دغسې د سرپیتوب مفهوم هم په هر ملک او هر محيط کې بېلېږي او د اشخاصو جمعیتونو په نزد ډېر ثابت او معین صورت نه لري، مگر دومره پوهېږو چې تهذیب او ترتیب د سرپیتوب په مفهوم کې مهمه برخه لري او همدغه شی د یوه انسان د پاره ترهرڅه د مخه ضروري دي.

د سړي معنی دانه ده چې ارومرو به زیات علم او معلومات لري یا به په کوم فن او صفت کې ډېر ماهر وي، دا راز صفات چې په علمي لیاقت

یا پوهه ورځنې تعبیر کېږي د یوه سړي انساني حیثیت او سړیتوب ته قدر کوي او ښه مرسته ورسره کوي، مگر یوازې همدغه شی سړی نشي مسعود کولی او نه تش علمي قابلیت سړیتوب بلل کېږي، که لږ څه نور هم تعمق وکړو یوازې سړیتوب هم د یوه انسان د خوشبختۍ او خوشحالی د پاره کافي نه دي.

دلته زما مطلب له خوشبختۍ څخه همدومره شی دی، چې یو انسان په اجتماعي حیات کې خلکو ته موفق او مسعود ښکاره شي او دی هم خپل ځان ناکام ونه گڼي او مایوس نه وي، د دې مطلب د حصول د پاره البته د یوه سړي پوهه او سړیتوب ضرور دی چې په خپله پوهه او لیاقت ځینې کارونه وکړي شي او د سړیتوب او انسانیت په جامعه کې خپلې شپې ورځې ښې تېرې کړي، چې څوک ورته په بد نظر ونه گوري، مگر یوازې دا چې سړی کار وکړي شي او د سړیتوب او انسانیت په جامعه کې خپلې شپې ورځې ښې تېرې کړي، چې څوک ورته په بد نظر ونه گوري، کفایت نه کوي، سړی باید د یوه او بل د توجه جلبولو او د ځان د محبوبیت د پاره ځینې نور شيان هم ولري، یعنې د امپزش قوه، نشاط او بشاشت، د ملگرتیا تمایل، د محبت جاذبه، ښه څېره، صمیمیت شودنه، د محبت د پاره ایشار، صداقت او کرامت نفس، وقار او متانت جدیت او فعالیت او داسې نور صفتونه هم په کار دي.

دغه راز ټول شيان، چې جمع شي د یوه سپرې شخصیت ورځنې شکل مومي او دغه مقبول او محبوب شخصیت د انسان په مخکې د ژوند ټولې کنډې کپرې اواروي او په صحیح پیشرفت کې ورسره مرسته کوي. د دې ټول بحث نتیجه دا ده، چې باید سپرې د یوه صفت په لرلو لکه علم او عقل یا ښه سپریتوب او فعالیت مغرور نشي او د تش لیاقت تر غرور لاندې رانشي.

ډېرکسان شته، چې په اجتماعي وظایفو کې داخل شوي دي او په خپل پېشرفت نه دي قانع، ځینې کسان په تصور کې راولی، چې هغوی ورته له ځانه ټیټ معلومېږي او په دغه حکمیت یا مقایسه کې یوازې یو شی په نظر کې نیسي، مگر دېته نه گوري چې په یوه گل هېڅکله نه پسرلی کېږي.

سپرې باید په حیات کې دقیق او عمیق شي او وپوهېږي، چې انسان ډېرو شيانو ته وړې پرزې په سیر و حرکت کې ورسره مرسته کوي، یو انسان هم په یوه یا دوو شيانو کې که څه هم ډېر مهم او قیمتي وي، خپل پېشرفت ته ادامه نشي ورکولی، دغه راز لیاقتونه چې نور معاونه صفات نه لري، بې له یاس او بدبینۍ بله نتیجه نه لري. دغه راز کسان خپلې نیمگړتیا ته نه گوري او بې دفته په محیط او جامعه پره اچوي او د یوه ناقص او بې تعمقه حکمت په اثر په حیات کې د اجتماع او اجتماعي جریاناتو په نسبت بدبین او مایوس شي.

که څوک غواړي چې اجتماع ته نژدې شي او له اجتماع نه استفاده وکړي، د علم او لیاقت غرور دې له ځانه لیرې کړي، خپله هونبیاړي او د بل ناپوهي دې په منځ کې حایل نه گڼي، سپړتوب او انسانیت دې نه هېروي، بلکې رادې شي او له اجتماع سره دې خپل غم شریک کړي او خپله خوشحالي دې هم د نورو له خوشحالی سره یوځای کاندې، خپل زړه او فکر دې له دوی نه بیلوي، یو ځای دې ورسره خاندي او یوځای دې ژاړي، د دوی په خوښه دې کار کوي، چې د ده په خوښه هم کار وشي خپل ځان، خپلې جامې خپل، فکر خپل ژوند، خپل ذوق، خپل شعور او هرڅه دې د محیط او جامعې په څېر رنگ کړي او دغه صیغه دې په ځان کې پیدا کاندې، ځکه چې خوشحالتیا او کامیابي همدلته ده او هېڅوک یې بل چېرته نشي پیدا کولی، هر څوک چې له اجتماع نه لیرې شو او خپل زړه او فکر یې له دوی نه بېل کړ هغه په اور کې لوېږي او شپه ورځ سوځي!

(د) من شد شذ في النار (همدغه معنی ده او د دنیا دوزخ همدغه

دی.^(۱)

(۱) - کابل مجله، ۱۳۲۴، ۵، ګڼه ۷ مخونه.

عقل، قانون، غرايز

انسان که څه هم د عقل او تمیز خاوند دی او په همدغه شي خپل ځان له نورو حیواناتو بېلوي، مگر په خپلو کړو کې د عقل په نغوته دومره نه ځي، لکه چې غریزه یې یوې خوا او بلې خوا ته بیایي، کوم کارونه چې یو انسان په شپه او ورځ، میاشت او کال یا په خپل عمر کې کوي اکثراً یې د غریزې په قوماندې اجرا کړي وي او ډېر لږ خورا بیخي لږ کارونه داسي وي، چې د عقل او سنجش په اثر کې شوي وي - دا چې مونږ کله یو شی بڼه گڼو راته بد ایسي، کله گرځو او کله کینو، کله خاندو کله ژاړو، له ځینو شیانو وېرېږو او په ځینو خوشالېږو، اکثره د غریزې کار دی او د عقل مشوره وکړي، عقل هم د اوبو څښل مصلحت گڼي او اجازه ورکوي، مگر دی د گټې او فایدې تر سنجولو او صحت ساتلو له فکره پخوا د غریزې په امر کنډول په سر را اړوي او اوبه څښي، نو مطلب دا نه دی، چې ټولې غریزې او افعال له عقل او مصلحت نه مخالف دي یا هر څه چې انسان د غریزې په تقاضا کوي هغه عقلاً ممنوع او غیر مفید وي، بلکې مقصد دا دی چې انسان په خپلو کړو کې د غریزې تابع دی او عقل د غریزې غوندې سابق نه دی، د انسان په ژوند کې ډېر لږ کارونه پېښېږي، چې هغه د خیر و شر سنجولو او فکر کولو په اثر اجرا کېږي.

ډېر کارونه دي چې انسان يې د مينې يا غضب د پاره کوي او عقل سپری ورځنې منع کوي، مگر د غريزې په مقابل کې يې څوک په خوله پياز هم نه خوري، ځکه چې غريزه د انسان په اعصابو او عصبي جهاز کې نسبت عقل ته ښځ ځای او قوي حاکمیت لري او دغه حاکمیت په اطفالو او هغو کسانو کې چې طفولیت ته نږدې وي، يعني معنی کوچنی بلل کېږي او عقلي قوه پکې ښه نه وي قوي شوي، زیات لیدل کېږي، که مونږ په کلي، کور، وطن او هېواد، بلکې په نړۍ او دنیا کې سترگې وگرځوو او ځان د لویو او وړو اشخاصو له حال احوال او ژوندانه څخه خبر کړو راته به څرگنده شي، چې په دنیا کې لږ خلک تېر شوي يا فعلاً شته چې په ځينو مسایلو کې په غريزه بريالي شوي او د عقل په مشوره يې له غريزې نه مخالف کار کړی دی، په ډېرو لویو شخصیتونو کې سپری دغه نادر صفت موندلی شي او پوهېږي چې د عشق او غضب خواهشاتو او احساساتو له سکندر سدونو څخه اوښتل او د عقل په نغوته تلل څه اسان کار نه دی، چې هر څوک يې وکړی شي او هر یو پري وستایل شي.

ترڅو پورې چې بشري نوع د عمومیت او اکثریت په لحاظ یوه معنوي رشد او عقلي بلوغ ته ونه رسیږي او علم لکه رزق او روزي هر چا ته لږ او ډېر ونه رسیږي هېڅ امکان نه لري، چې عقل د غرايزو ځای ونیسي او په دنیا کې یو حقيقي عدالت قایم شي، مگر د دې خبرې دا معنی نه ده چې مونږ به له ځانه نا امیده کېږو او هېڅ کونښن به نه کوو چې

ځان له هغې خوا نه دې خوا ته لږ څه نږدې کړو، ځکه چې په دنیا او د دنیا په تاریخ کې مونږ څو قرنه پخوا داسې نمونې او مثالونه پیدا کولی شو، چې د عدالت د قیام او د حقیقت خوشحالتیا د پاره یې د عقل په مشوره داسې کارونه کړي، چې له غرایزو نه بیخي لیرې معلومېږي، ډېر د واک او حکم خاوندان تېر شوي دي، چې د حکمت او قضاوت په وخت کې یې د زوی او د ځان مینه هم هېره کړې ده او خپل ځان و پردی ورته یو شان ایسېدلی دی، داسې هم پېښ شوي دي چې عشق هم په دغه لاره کې مغلوب شوی او انسان له دغسې شخړو څخه بریالی راوتلی دی، نو دا کار د انسان د پاره څه غیر ممکن او محال نه دی او کېدی شي، چې انسان په اجتماعي او رسمي امورو کې د عقل او شریعت قانون او ټاکلو اصولو په لاره ولاړ شي او خپلې مینې او محبت، نفرت او عداوت ته څه اعتنا ونه کړي، د همدې لامله انسان د شریعت له خوا د یو څه قوانینو په منلو مکلف شوی او په ځینو بدو کارو باندې، چې دی یې بې د عقل او مصلحت له مشورې د خپلو احساساتو او خواهشاتو یا غرایزو په اثر کې وکړي جزا مومي، د هر ملک او هر هېواد په اساسي قانون کې هم څه اصول او ضوابط شته چې انسان به د هغو نه مقابل کې په غرایزو پېښې ږدي او خپل طبیعي او شخصي میل ته به نه گوري، یعنې څنگه، چې یو سړی خپل مریض زوی ته، چې ډېر ورته گران هم وي یوه داسې غذا نشي ورکولی، چې هغه ورته ضرر کوي، که څه هم هغه یې ډېره تقاضا کوي او په ژړلو یې

غواړي، دغه راز یو خزانه دار هم خپلو خپلوانو ته بې رسمي برات او حوالې څه نشي ورکولی او نه یې یو حاکم او قاضي یو امر او واکدار د خپل ورور او خپل دوست هغه راز مراعات کولی شي، چې اصول او قانون یې روا نه بولي. ډېر څه د انسان زړه غواړي، مگر کولی یې نشي او نه یې کوي، ځکه چې سپری پرې ملامتېږي او خلک ورته بد وایي، مونږ خپلو غرایزو او خپلو خوښیو ته په شخصي امورو کې تابع یو او غاړه ورځنې نشو غړولی، مگر د اجتماعي مسئولیت په ځای کې بیا ورسره په مجادله مکلف یو.

د مثال په ډول وایم که یو معلم په یوه مکتب کې څو تنه خپل او پردي شاگردان لري، چې په زړه کې د ځینو شاگردانو لوړتیا غواړي او لوړینه یې په هغوی باندې زیاته وي. دی دا کولی شي، چې بې له رسمي اوقاتو هغوی ته ته تعلیم ورکړي او له نورو نه زیات څه ور وښيي، مگر دا نشي کولی چې د تعلیم په وخت او د مکتب په کوټه کې خپله ټوله توجه همدوی ته وقف کړي یا د لمبرو ورکولو په وخت کې خپلوان او اشنایان پالي، ځکه چې پدې وخت او په دغسې ځایونو کې محبت او عاطفه گناه ده او د عدالت ملا ماتوي د دغه راز مراعاتونو او غرایزو له جغ لاندې په دغه ډول تگ په اجتماعي لحاظ یوه لویه تباهي ده، چې زیان او ضرر یې زښت ډېر دی او د خلکو مخه هم یوې صحیح او سمې لارې څخه بلې خواته را اړوي، هر څوک کوښښ کوي چې په کړو لارو خپل مطلب ته ورسېږي او د دې په ځای، چې حقیقت

و پالي اشخاص پالي او د وسايلو درگاه ته لاس غځوي هيچاته د اعتماد بنفس او سعی عمل قوه نه پاتې کېږي او نه په داسې ځای کې سپړی د جرياناتو په لړ کې څه انتظام او معقولیت لیدی شي. دلته بنایي څوک دا گمان وکړي چې په هر ځای او هر هېواد کې ارومرو یو څه قوانین او اصول وي، چې څوک د غرایزو اطاعت یا د مینې او غضب پیروی ته نه پرېږدي او هر سپړی مجبور وي چې دوست او دښمن چې حق کې لکه یو قانوني کتاب یو ډول حکم وکړي او هرچاته په یوه سترگه وگوري. دلته نو ضرور ایسي، چې سپړی په قانون خبرې وکړي چې قانون څنگه شی دی او څه کولی شي؟ په اجمالي ډول خو همدومره ویلی شم چې قانون په یوه ملک کې داسې مثال لري لکه برق چې ټول ښار او ټول کورونه رڼا کوي، مگر که چېرې وشلېده نو ډېر کورونه هم سيزي او مسول یې هم نه پېژندل کېږي، یعنې په عین رڼا کې تورتم لري او له گټې سره یې زیان هم تړلی دی.

د دې د پاره چې خبره ښه روښانه او سپېڅلې شي جزئیاتو ته به راشو او مثالونه به وښیو.

دوه تنه شاهدان که د یوه سپړي په بدوالي شاهدي ورکړي هغه شرعاً او قانوناً بد گنل کېږي. که د کلي، کور خلک په یوه سپړي بد ووايي یا د یوه ځای حاکم او علاقه دار د چاپه حق کې د بدوالي نظریه ورکړي هغه ته ارومرو سزا ورکول کېږي. پدې قانون باندې هېڅوک څه اعتراض

نشي کولی، ځکه چې که قانون د انسانانو قول او وینا ته څه اعتبار ورنه کړي او سند یې ونه بولي د دنیا معاملې او کارونه ټول بې اجرا پاتې کېږي او د ژوندانه چارې معطلېږي، نو ضرورت او احتیاج عقل او نقل د همدې خبرې تائید او تاکید کوي چې باید د یوه انسان او مسلمان خبره اعتبار ولري او د همدغه په وینا حقیقت وپېژني، نو که چېرې هغه شاهد او هغه خلک چې یوه سړي ته بد وایي په خپله بد وي او د عناد له مخې د هغه په حق کې څه وایي یا د حکم د خاوند د دغسې پتو ظلمونو مخه ونیول شي او هېڅ واک په هیچا څه ظلم ونکړي شي، نو د دغسې ملاحظاتو په اثر کې ویلی شو چې قانون د یوې غذا مثال لري، چې یو فاسد وجود کې فاسد مواد ورځنې جوړېږي او بد تاثیر کوي، مگر که نه وي نو سړی ژوندون هم نشي کولی د همدې لامله ځینې کسان ځینې خلکو ته خپل کارونه په داسې وخت کې وړاندې کوي، چې د هغه طبیعت ښه وي او پام یې په نیکو وي همدغه راز خلک اکثراً موفق هم وي او موقع شناس ورته ویل کېږي، ځکه چې په ډېرو خلکو کې د طبیعت ښه والی او بدوالی دومره تاثیر لري چې ښه یې له پامه بدېږي او بد ورته ښه ښکاره کېږي، که څوک به څه مجبور وو، چې د کار لپاره به یې د چا وچولي نه کتل بیا به یې دوستان او اشنایان پرې جرگه کول.

که چېرې څوک د خپلو تاثر او احساساتو تر اثر لاندې راتلای او هر چا د حق او حقیقت په تقاضا او د قانون د صحیح استعمال په خوښه

کارکولای څه به خلکو دیوه او بل ناوړه مراعاتونه کول، ولې به خلکو ویلې، چې مریې لري مریې خوره، د څه لپاره به یوه او بل ویلې چې زه بې وسیلې یم، زه واسطه نه لرم هرڅه په واسطه کېږي، دا ټولې خبرې خو بې څه نه دي او خوشې په خوشې خلک دا نارې نه وهي. کوم کار چې ځینې کسان یې په یوه ساعت غوړه مالی یاهه لحاظ او خاطر کوي هغه د کوه قاف دیوان هم نشي کولی، نو ترڅو پورې، چې خلک په لحاظونو پسې گرځي او په خوشامدو خوشحالبېږي، تر کوم وخته چې خوشحالتیا په انسان حاکمیت لري او مراعات په حق او حقیقت غالب وي قانون او عدالت به هم داشنا او ناشنا شعور لري او کارونه به ډیر ځله داشخاصو په کیفی او نفسی اغیزو، د وخت او موقع په تقاضا، د یوه او بل په سفارش اجرا کېږي. دا حال البته د یوه ملت د اجتماعي حیات رنځورتیا او بدوالی نسیي، مگر د دې رنځورتیا علاج هم ډېرگران دی او یوه اساسي مجادله غواړي، ډېر شیان په کار دي چې د یوه ملت په اجتماعي حیات کې تغیر او تحول پېښ کړي یا په بل عبارت بد عادتونه ورک کړي او د خلکو مخه له کړو لارو راوگرځوي.

د یوه ملت لوړه او عالی رتبه په غرایزو باندي د مامورینو حاکمیت، د اداري چارو پوره لټون، د کار کوونکو اشخاصو مجبوریتونه رفع کول، د ښو او بدو نه ورکیدل او نه پتیدل، د چا په ظواهرو نه غولیدل، بد او ضرري خلکو ته مخه نه ورکول، دا ټول د دغسې اجتماعي اصلاحاتو د پاره ضرور او په عین حال کې ډېرگران کار هم ایسي. دلته باید د ډیرو

خبرو د نتیجې په ډول ووايو چې انسان طبعاً د خیر خوا ته مایل او خیر خوښوونکی پیدا شوی دی، مگر په طبیعت کې یې د لوړتیا ارزو او ځینې نفسي خواهشات هم شته چې که دی په ښه لاره نشي ور رسيدلی او موانع یې په مخکې وي، نو بیا به په پتو او کړو لارو هم ځان ور رسوي او د ځينو مجبوریتونو په اثر کې بد او ناوړه کارونه هم کوي، نو د دې د پاره چې له انسان څخه بد او ناوړه سلوک ونه لیدل شي لازمه ایسي چې د ده لپاره یو ښه سرک او سمه لاره جوړه شي چې خپلو مطالبو او مقابلو او مقاصدو ته پرې ورسېږي او لارې کړولو ته خپل مجبوریت حس نه کړي، دا لاره باید ډېره اوږده هم نه وي چې دی یې د اوږدوالي په سب بله له اغزو ډکه لاره او پېچلومی غوره کړي. دغه لار دې باید را ونښودل شي چې په تا پسې بینا سترگې هم څار کوي او ستا ښه وبد په هېڅ شان نه پتېږي او نه څوک درباندي غولېږي، نور خلک هم باید له هغه لنډو لارو منع شي، ځکه چې انساني رمه هم لکه مېږې او پسونه داسې ایسي، چې که یو له لارې کور شي نور هم ورسېږي ځي.^(۱)

(۱) - کابل مجله، ۱۳۲۳ کال، ۹ گڼه، ۵ - ۸ مخونه

اجتماعي نظام

کارونه او وظيفې دوه ډوله دي، يوه قسم ته انفرادي او بل ته اجتماعي ويل کېږي. دا چې يوسړی د يوه فرد لپاره خدمت کوي د شخصي او انفرادي کارونو په حساب کې راځي، مگر هغه څوک چې د خپل مملکت او ملت لپاره کار کوي د اجتماعي وظيفو په نامه يادېږي. هرکار او هره وظيفه په دغو دوو لحاظونو د قدر و قيمت په لحاظ فرق کوي او رنگ يې بدلېږي که يو عالم د يوه فرد تعليم لپاره استخدام شي هغه بيل حيث لري او که په يوه مکتب يا مدرسه کې څو تنو ته تعليم ورکوي هغه په بل نظر ليدل کېږي که څه هم دواړه يوه وظيفه اجراکوي، چې نوم يې تعليم او ښودنه ده هغه سړی کور ساتنه کوي او د يوه شخص نوکر وي بيل نوم لري، مگر څوک چې د مملکت په عسکري نظام او د هېواد ساتونکو په جمعيت کې داخلېږي بل نوم او بل نشان پيدا کوي. انفرادي کارونه له يوې صحيح موازنې لاندې نه راځي او نه يو معين قيمت پيدا کوي، مگر اجتماعي وظيفې ځانته يو معيار او ميزان لري، هغه کاتبان چې د مفردو اشخاصو لپاره کار کوي په معاشونو کې يې ښايي چې ډېر فرقونه وليدل شي، مگر د دوايرو کاتبان او سرکاتبان ماموران او مديران ټاکلي معاشونه لري او څوک پکې تغير نشي کولی همدغه شی دی چې معاش له مزدورۍ او اجورې نه معنا او کيفاً بيلوي او يو اعزازي حيثيت او اعتبار ورکوي، مگر دغه

اعتباري رنگ دومره قوي او پوخ دی، چې د دغو کارونو نوعیت او حقیقت بیلوي او د هر چا په نظر کې یې بل بل راز نښي، هغه څوک چې معاش اخلي او هغه څوک چې مزدوري او اجوره اخلي ډېر فرق لري او بیل بیل اشخاص گنل کېږي.

دغه معنوي قیمت چې په معاش کې شته لږ معاش کې شته لږ معاش ته په ډېره اجوره ترجیح ورکوي او یو مامور قانع کوي چې په ډېره مزدورۍ پسې ولاړ نه شي او د خپل خدمت نوعیت بدل نه کړي، یعنی له رسمي دواړو او اجتماعي وظایفو څخه شخصي خدمتونو او نوکریو ته زړه نښه نه کړي او ماموریت په مزدورۍ بدل نه کاندې، څنگه چې یو فرد نورو افرادو ته ضرورت او احتیاج لري او د اجورې یا څه نفع او فایده په مقابل کې خپل کارونه په یوه او بل اجرا کوي دغه شان اجتماع هم ډېر کارونه او ضرورتونه لري چې له افرادونه یې غواړي او په مقابل کې معاشونه و منافع ورکوي، مگر دومره فرق شته چې یو فرد له خپل شخصي ثروت څخه هرڅومره چې وغواړي چاته یې ورکولی شي. په خپلو تصرفاتو کې دکوم قانون او معین نظام تابع نه وي، مگر اجتماع ځانته یو نظام او قانون لري او په خپلو کارو او اجراتو کې بې انتظامي نه خوښوي، ځکه یې دلته افراد داسې حقوق پیداکوي چې اجتماعي نظام په عدالت او منظمو اجراتو مکلف کوي د همدې لامله په رسمي دواړو کې یو معیار موجود دی او بې د وظایفو قیمت نه د رتبه معاش څه فرق نه لري یو کاتب ۲. (مثلاً) په هر وزارت او هر ولایت

کې یو اندازه معاش لري او دیته نه مجبورېږي چې د معاش د پاره دخپلې تبدیلی کونښن وکړي د دې موازنې ساتل ځکه ضرور دي چې یو خو اجتماعي عدالت نه ساتل کېږي او بل د وظایفو تقسیم هم خرابېږي او هر څوک هغه ځای ته هڅه کوي چې د ده کار هلته زیات قیمت لري، دلته مقصد دانه دی چې ټول کارونه دې یو قیمت ولري، بلکې مطلب دا دی چې یو کار دې په یوه او بله دایره کې فرق نه لري یو محاسب یا یو د تحریر کاتب باید په هره دایره کې یو راز استحقاق ولري هسې نه چې یو معلم او یو کاتب دې سره برابر وي، ځکه چې دلته د کار او وظیفې جنس بدلېږي او هر یو دخپل اهمیت او تکالیف په لحاظ بېل قیمت پیدا کوي غیر له دغې موازنې چې باید په معاشونو کې وساتل شي لکه چې ساتل شوې ده یو بل شی هم ډېر ضرور دی او دخپل ضرورت په اندازه گران هم دی ځینې کارونه په ځینو دوايرو کې شته چې هلته د ځینو غیر مشرعو استفادو مجال هم شته، نو که د دغه راز استفادو مخه ونه نیول شي، د یوه اخبار کاتب (مثلاً) کونښن کوي چې د یوې علاقه دارۍ کاتب شي دلته که څه هم په معاش کې فرق نشته، مگر په معیشت کې فرق شته هغه ورځ زما یو دوست دخپل صحبت په ضمن کې وویل څو کاله مې تعلیم وکړ پس له هغه چې کلي او کور ته راغلم واده مې وکړ او مجبور شوم ځانته معاش پیدا کړم، زه او زما یو خینې چې د باجه او سانډو په نامه یادېږي دواړه راغلو او په دوايرو کې ماموران شوو، زه د تعلیم خاوند وم یو کتاب راته

میسر شو او هغه سواد نه درلود په یوه دایره کې تحویلدار مقرر شو، مگر تحویلداري یې داسې وه چې مصرف یې زیات درلود او د ناوړې گټې مجال پکې و، خو کاله وروسته زه یوې رتبې ته ورسیدم او نوم مې وگاټه، مگر هغه ډېرې پیسې او پولې پټې پیدا کړه هغه بله ورځ چې زما زوی هغه کره ورغلی و، چې بېرته راغی راته ویلي یې ترور کره مې یوه داسې ښه راډیو وه او داسې ښه ساز یې کاوه، په کور کې یې ډېرې ښې ښې قالینې هم اوارې وې او ښه ښه چپرکتونه یې لرل د ترور زوی مې راته ویلې چې تاسې ولې راډیو نه اخلئ؟

دلته زما دوست راته وویل چې زه له خپل نصیب او قسمته کوم شکایت نه لرم او دانه وایم چې د تحویلدار صاحب بېسوادې له مانه ښه شوه، ځکه چې که ماته هماغه تحویلداري سره له هغه مفاده راکړه شي زه به یې د ځان لپاره عار او تنزیل وگنم.

مگر دانه وایم چې دغه راز مظاهر په ځینو اشخاصو تاثیر کوي او ځینې کسان له معنویت نه مادیت او له صداقت نه خیانت ته را کاري، په اجتماعي نظام کې باید دغسې غیر شعوري بې عدالتي هم رانشي او داسې ونشي چې یو د تعلیم خاوند او یو بېسواده په معشیت کې دومره فرق ولري چې اطفال هم پرې پوه شي یو اجتماعي نظام که یو نویسنده او د علم خاوند ته له یوه بېسواده تحویلدارنه زیات معاش ورکوي او پدې باب کې د حق سنجش او د کار قیمت ته قایلېږي غرض به پکې همدغه وي چې د هغه معشیت له دې بل نه ښه شي او امتیاز

یې راشي نو که نتیجه بالعکس شي او دغه راز اجتماعي نواقص په ځینو دواړو کې رفع شي او څوک یې جلو گیري ونه کړي، د معاشونو عدالت هېڅ نشي کولی او اجتماعي نظام د چاشکایت نشي رفع کولی. د اجتماعي نظام مهمه وظیفه دا ده چې په یوه ملک کې عدالت قایم کړي او هر چا ته د خپل کار د قیمت او اهمیت په قرار برخه ورکړي؟ او د سنجش او موازنې په اثر کې هر څوک د خپل استحقاق په اندازه وروځي که یوه سړي ته یو فرد له خپل ماله هر څومره شی ورکړي یا یو تن له خپل پټي او تجارت څخه هر څومره گټه وکړي بل سړی څه گلته نه کوي او نه د اعتراض حق ځانته ورکوي، مگر که اجتماعي نظام بې له کوم حق او استحقاقه یو ته زیاته برخه ورکوي ډېر نور خوابدي کېږي او له خپلو وظایفو سره یې علاقه کمېږي. دلته بنایي څوک ووايي چې تحویلدار ته اجتماعي نظام دغه راز لوړ معشیت نه دی ورکړی او دا دغسې مثال لري لکه چې یو غل په غلا او یو بدې خور په بدو ډېر مال پیدا کړي او له یوه بل مامور نه بډای شي، دا خبره رښتیا ده چې اجتماعي نظام هغه ته دومره مال نه دی ورکړی، بلکې هغه له اجتماعي نظام نه غلاکړې ده مگر که یو قاسم او ویشونکی (چې باید یو شی په څو تنو داسې وویشي چې هر چا ته خپل حق ورکړي او هېڅ بې عدالتي پکې رانشي) په تقسیم کې وغولېږي او ځینې کسان ترینه له خپل حق نه زیات څه پټ کړي هر څوک ورځنې شکایت کوي او عدالت هم ناراضه کېږي د دغسې غلاگانو مخه نه نیول علاوه پدې چې

په ځینو مامورینو کې د شکایت فکر او شعور پیدا کوي او ځینې کسان په بدو لارو بیا یې د اجتماعي نظام تصور او بې پروایي هم ښيي د دغسې اصلاحاتو لپاره یو اساسي فکر په کار دی چې باید په حسابي او شعوري سیستم کې اساسي اصلاحات وشي او محاسبین لکه د حساب ماشینونه داسې نه وي چې حساب او شمېر صحیح وښيي، مگر نظر او بصیرت هېڅ ونه لري ښايي چې په ځینو دوايرو کې ډېر داسې تحویداران پیدا کړو چې په څوکالو کې یې له خپل معاشه یو په لسه زیاته گټه کړې او په خپل حسابي تخصص درلودای ښايي چې اوس مې په حساب کې ډېرا اصولي نواقص ښودلي وای او دا ثابت شوي وای چې په حسابي امورو کې ځینې نواقص شته چې باید رفع شي.

د مثال په ډول وایم یوه رسمي دایره چې د ځینو شیانو اخیستلو ته ضرورت لري، نو له تحویدار سره یو دوه تنه د هئیت په ډول مقرر کړي چې هغه شیان په بازار کې واخلي او رایې وړي دغه هئیت که هغو شیانو ته په هر څومره زیات قیمت قایل شي او د دکاندارانو کلانتر یې تصدیق وکړي حسابي دواير پکې څه نه وایي او دا کار اصولي گڼي، مگر د هغې دایرې یو سپری هماغه شیان که په بازار کې په نیم قیمت واخلي دا کار د مسئولیت موجب گرځي او د خیانت اتهام پکې پیدا کېږي نو دغه راز تحویدار چې د یوه شي قیمت د دوه درې تنو په خوشحالولو او خوله خوړولو یو په لسه زیات ښودلی شي، نشي کولی؟

چې ناوړه استفادې وکړي او ځان بې مسولیتته مور کاندې، کولی یې شي کړي یې دي او و به یې کړي.

په دغسې مواردو کې که زموږ اجتماعي نظام مکمل وي، په بازار کې هر څه معین او ټاکلی نرخ ولري بې له دېنه چې هڅیتونه وټاکل شي او تصدیقونه واخیستل شي، تحویلدار هېڅ نشي خوړلی او هر څه په خپل اصلي قیمت اخیستل کېږي.

دلته دیوه حکایت په ضمن کې د یوه مامور او یو تحویلدار خبره منځ ته راغله او د بحث د مرکزیت حیث یې پیدا کړ، مگر اصلي او اساسي مطلب دا دی چې په اجتماعي وظایفو کې باید یوه موازنه او شعور موجود وي او د هر چا وظیفه او کار د یوه صحیح معیار له مخې قدر و قیمت ولري هغه څوک چې اجتماع ته علمي او معنوي خدمتونه کوي له هغو کسانو چې د الاتو او ادواتو وظیفه اجرا کوي او منډې رامنډې وهي هم دمعاش او معشیت په لحاظ، هم د اهمیت او اعتبار له حیثه لوړوالی او تفوق ولري او مادي و معنوي تقدیر یې وشي چې هېڅکله د عرفاني وظیفې خاوند خپل ځان له اداري رجالونه کم ونه گڼي او خپل اهمیت د اجتماعي نظام په نظر کې لږ محسوس نه کاندې.

هغه کار چې اشخاص یې کولی شي له هغو کارونو نه چې ډېره موده تعلیم او تحصیل غواړي بې اهمیتته معلوم نشي او په لحاظ قدر و قیمت ولري. که داسې نه وي نو علمي او عرفاني خواکمزورې کېږي او هر څوک اداري چارو ته میل کوي. یو اجتماعي نظام باید خپل مامورین

پدې هم پوه کړي چې هر څوک هر کار نه شي کولی، نو که یو د علم او معرفت خاوند ځانته اداري کار پیدا کړي هغه پيشرفت چې هلته کوي بنایي چې دلته هغومره موفق ښکاره نشي او په عادي اشخاصو کې وگنل شي، دا پوهول د ژبې او وینا کار نه دی باید په اجتماعي وظایفو کې هر څوک چې کوم امتیاز او فوق العاده مهارت په کومه خوا کې لري هغه وپېژندل شي او قیمت پیدا کړي، یعنې داسې ونشي چې هر څوک پزه توره کړي او ځان اهنگر وبولي، دغه راز شعور او بصیرت چې په اجتماعي نظام کې وي هر څوک دیته مجبور وي چې د خپل استعداد او لیاقت له مخې یو کار انتخاب کړي نه دکار او وظیفې د قیمت په لحاظ، ځینې کارونه چې خرابیږي او د بې صلاحیته اشخاصو لاس ته ورځي سبب یې همدا وي چې اشخاص خپل ځان او خپل استعداد ته نه گوري او هر څوک هماغه کار ته وړاندې کېږي چې زیاته گټه یا ډېر قدر لري، نو وړ او ناوړه اشخاص هماغه وظیفه اشغال کړي او کار لیدونکي هم دومره ډېر ښو او بدو ته نه ملتفت کېږي او په یوه نظر ورته گوري دا وضعیت طبعاً د اجتماعي وظایفو موازنه خرابوي او ټول خلک یوه لور ته زور کوي چې بیا سپری ځینو کارونو ته په اعلانونو هم څوک نشي پیدا کولی، مگر په یوه بل کار هر څوک سرورونه ماتوي او وسایل ورته گوري.^{۱۰}

(۱) - کابل مجله، ۱۳۲۴ کال، ۹ گڼه، ۳-۶ مخونه.

د ځان مینه

سپوږمۍ کله کله په هاله کې ایسارېږي، مگر انسان هر وخت د حُب ذات نفس په داېره کې راگيردی او هېڅکله له دې دايرې نشي وتلی. دا دايره په ځينو باندې دومره تنگه وي چې بې له ده نه بل هېڅوک او هېڅ شي ورسره نه ځایېږي، مگر په ځينو کسانو باندې دومره پراخه وي چې عالمونه پکې ځایېدلی شي، څنگه چې وگړي ځینې په وړو او ځینې په لویو کورونو کې اوسېږي، څوک د خپلې استوگنې ځای یو کلی گڼي او څوک یو ښار یا یو مملکت خپل کور او ټاټوبي بولي، دغسې د خلکو د مینې او محبت دايرې هم لویې او وړې دي، مگر دا دايره که هرڅومره لویه وي بیا هم اصلاً د سړي له خپله ځانه چاپېره ده او نورپکې طفیلي وي.

که تاسې په ظاهره یو سړی وینئ چې له یوه او بل سره ډېره مینه کوي یا خپل ځان د کوم میلمه او دوست و اشنا په خدمت کې سترې کوي دا مینه هم په اصل کې له ځان سره ده او د ځان مینه ورته ویلی شو، ځکه چې نفع یې ده ته راجع ده او گټه یې بېرته د ده کاله ته راځي.

که ووايو چې هر انسان په ځان مین دی او له ځان سره مینه لري یا د انسان په هر محبت کې چې له هر چا او هر شي سره وي د ځان مینه

پته پرته ده دروغ یې مه بولئ، ځکه چې له خپل ځان سره مینه او محبت د انسان په غرایزو کې حسابېږي او هېڅوک ترینه نه دی خلاص، ځینو شاعرانو که په خپلو اشعارو کې خپلو معشوقو ته ویلي دي چې په ائینه کې مه گورئ چې په ځان مین او زموږ رقیبان نشئ، غولیدلي دي ځکه چې دا عشق او دا مینه له حسن و جماله یا له محسانو او فضایلو بې نیازی لري او هېڅ مادي یا معنوي صفات نه غواړي.

که څوک ښکلی وي او که نه وي، ښه وي او که بد، جوړ وي او که نا جوړ، عالم وي او که جاهل، خوار وي او که بډای له ځان سره مینه او په ځان پېرزوینه لري، مگر دا مینه د هر چا د فکر او ذوق په لحاظ بېل بېل رنگونه او مختلف مظاهر لري.

یو به وي چې ځانته به ښه ډوډۍ پیدا کول له ځان سره مینه گڼي او د ځان مینه به ورځنې خیتو او د خیتې خدمتگار جوړ کړي، بل به گمان کوي چې په ښو جامو کې ځان پتول له ځان سره مینه او په ځان پېرزوینه ده.

څوک به عزت او اعتبار گټل له ځان سره مینه بولي او ځینې به په ډېرو پیسو او جایدادونو کې دغه مینه لتوي.

چاته به دا ښه ښکاري چې ځانته عیش و عشرت برابر کړي او ځینې به فضایل پیدا کول که څه هم ډېر مشقتونه پکې وي حب نفس گڼي او ریاضت یا د نفس تذلیل به ورته په ځان لورینه معلومېږي، نو ویلی شو

چې دا محبت د انسان د فکر او ذهن په اعتبار خپل شکل او صورت بدلوي او د انسان شخصیت ورځنې تشکیلهېرې په هره اندازه، چې افکار لوړ او عالي وي هرڅومره چې انسان له لوړو معانیو سره اشناشوی وي هغومره یې حب نفس او د انسان مینه هم یو ښه صورت او ښه مظهر پیداکوي، مگر که فکر او نظر ټیټ وي او څوک ځانته په ټیټ نظر گوري نو د ځان مینه یې مخ په ځورې بیا یې او په کنډ و کپرو کې یې غورځوي.

غرض دا دی چې په دې باب کې د ځان معرفت ډېر تاثیر لري که څوک د ځان په پېژندنه کې یوه لوړ او عالي معیار ته نه وي رسېدلی او بې له خپل جسمانیت نور خپل نفسي خواهشات پوره کړي، مگر که چا عقلاني او روحاني شعور پیداکړی وي او ځان له جسمانیته ماورا یو بل شی بولي هغه بیا په نوو روحي او معنوي لډاډو پسې گرځي او بل راز ارزوگانې ورته پیداکېږي.

ځینو کسانو ویلي (فکر هر کس بقدر همت اوست) مگر کیدای شي چې حقیقت بل راز وي او د هر چا همت د هغه د فکر او شعور احساس ادراک په اندازه وي، نو په هر صورت چې فکر د همت په اندازه وي او که همت د فکر په اندازه وي، خو د فکر او همت ترمنځ یوه داسې رابطه شته چې باید یو له بله سره برابر وي او د ځان مینه هم د همدې دواړو معنوي عواملو په اعتبار یو عالي یا ادني مظهر پیدا کړي او کله کله د ځان مینه په یو داسې رنگ کې ولیدل شي چې سړی ورته حب غیر یا

د بل مینه وایي. څه موده د مخه دکابل مجلې یوه فاضل لیکونکي بناغلي خادم د خیر د عزیزې تر عنوان لاندې د خپل یوه دوست حکایت رانقل کړی و، چې هغه لس کاله له یوه فاضل سره چې په محیط کې علمي او فلسفي شهرت لري پدې خبره بحث کړی و چې د ارادې محرک څه شی دی؟

دغه فاضل وایي په ټولو کارو کې د انسان د ارادې محرک د ده (د حب ذات) غریزه ده او هغه هر څوک چې و وایي انسان باید دومره خود غرضه نه وي او له حیوانه د (حب نفس) په غریزه کې فرق ولري، یعنې باید په انسان کې د خیر غریزه موجوده وي چې د خیر لپاره ایثار وکړي او کله کله له خپلو شخصي اغراضو او منافعو تېر شي. په دې بحث کې بناغلي خادم د دواړو جانبو دلایل راوړي او په اخر کې یې د خیر د غریزې د اثبات لپاره د خپل دوست له خولې دوه دلیلونه راوړي او وایي چې یوه ورځ په بازار کې تیریدم او یوه داسې سړي چې ښې معتبره جامې یې اغوستې وې له یوه داسې چا سره جنګ درلوده چې زاړه او شکیدلي کالي یې په تن کې و زه د غریب سړي په خوا شوم، یعنې د هغو ښو جامو خاوند مې ملامت کړ او غریب سړي مې تر ښه خلاص کړ حاضرینو له ما څخه تشکر وکړ او ما خپله لپاره ونیوله.

(۲) بله دا چې یو د ښې دریشۍ خاوند په باسیکل سپور او له یوه دهاتي سړي سره یې تصادم راغی او دا بېچاره یې په ځمکه

راوغورځاوه او علاوه پدې له بایسکله راکوز شو او دغه سړی یې نور هم واهه زه چې دلته حاضر وم وروړاندې شوم ویل مې:

اغا! ته ملامته یې او که دا سړی؟ ته لا له ده نه معافي نه غواړې او وهې یې که ته دا سړی نه پرېږدې، نو زه ورڅخه جداً مدافعه کوم.

وروسته تر دې دوه حکایتونو بیا وايي چې دا باطني عامل او دغه ذهني محرک چې زه یې په دغو ځایو کې د دوه مقتدرو سړو په مخکې ودرولم څه شی و؟ وروسته تر دې پوښتنې د جواب په ډول وايي یو قسم د ترحم او د حق د مرستې احساس په ما غلبه کړې وه او د ځان د خطر او ضرر احتمال سره یې د مظلوم په مدافعه کې ودرولم او په دغو حادثو کې مې هېڅ اغراض او منافع خپل ونه لیدل. د مقالې په اخر کې ښاغلی خادم لیکي: دا و زما د ملګري تقرير زه په خپله هم په همدغه عقیده یم چې دغسې یو اساس په انسان کې شته چې د دغې غریزې په اثر کې انسان د خیر، حقانیت او وظیفې لپاره ایثار کوي. زه له ښاغلي خادم سره دا خبره پوره منم چې انسان ډېر د خیرکارونه هم کړي دي، مګر د ده له دوست سره یو څو خبرې لرم:

اول خو دغه دوه مثال چې ده د خپلې مدعا د اثبات لپاره راوړي دي خورا ضعیف دي او د جانب مقابل د دلایلو په مقابل کې څه موجودیت نه لري، دی وايي د ترحم او د حق د مرستې احساس په ما غلبه کړې وه او د ځان د خطر او ضرر له احتمال سره یې د مظلوم په مدافعه کې ودرولم.

دلته د ځان خطر نشته او په دغسې بازاری جنگونو او گفتگوی کې کومه خبره د خدای له پاره کول یا څه خدای جاتي مداخله د ضرر احتمال نه لري.

البته محتاطو کسانو ته به داغته خبره ښکاري او زیات زړورتوب به یې گڼي، مگر ځینې نور یې ښایي چې قابل ذکر هم ونه بولي. بله دا چې وایې په دغو حادثو کې مې هېڅ اغراض او منافع خپل ونه لیدل، مگر لومړۍ حادثې په اخر کې ویې چې حاضرینو له ماڅخه تشکر وکړ، نو دغه د حاضرینو تشکر یا غرض او نفع نشي کیدای پدې کې هېڅ شک نشته چې د انسان په ژوند کې دغه راز منافع ډېر قیمت لري او آن د همدغسې منافعو لپاره ډېر ډېر کارونه کوي، مگر زما د دوست دوست که دا نفع په نظر کې نه وي نیولې او د ترحم یا د حق د مرستې لپاره یې دا کار کړی وي، نو دغسې کسانو سره خو اړومرو د اخرت فکرونه وي او د خدای لپاره دغسې خطرونه او ضرور نه ته وړاندې کېږي، نو بیا هم نشي ویلی چې پدې کې د ځان د پاره څه منافع نه و، مور خو د مخه وویل چې د ځان مینه د هر چا د فکر او نظر په لحاظ مختلف مظاهر پیدا کوي.

یو مسلمان چې په خدای او قیامت عقیده لري هغه اخروي گټه له دنیایې گټې نه ښه گڼي او خپل نفس ذلیلول، روژې نیول، ځان شهیدول د ځان لپاره نفع بولي او د ځان مینه همدغسې کارونو ته وړاندې کوي، نو دغه د خیر غریزه او د خیر ذات غریزه څه تضاد نه

لري لکه چې ده خیال کړی دی اولس کاله یې له یوه فاضل او عالم سره پدې بحثونه کړي دي.

یو سړی به وي چې د خیر او نیکی په مینه کې به د ځان خیر گڼي او حب ذات به یې د خیر کارونو ته وړاندې کوي، نو دلته د حب ذات غریزه او د خیر غریزه اتفاق لري او یو له بله منافي نه دي، په دغسې مواردو کې خیرخواهي او خودخواهي څه فرق نه لري او دواړه یو شی بلل کېږي دغسې کسان چې د حق او حقیقت په طرفدارۍ راپاڅېږي او له حقیقي خطرونو څخه هم نه ویرېږي ارومرو یوه معنوي نفع د دوی په نظر او شعور یا ماتحت الشعور کې وي، که چېرې په دنیا کې یو ښه شهرت یا شخصیت گټل د ده په نظر کې نه وي او نه غواړي چې د خوارانو او غریبانو یا عامې طبقې په نزد ځان مقبول او محبوب کړي او ښه نوم پیدا کړي ضرور به ورسره خدایي فکرونه او د آخرت سودا ملگرې وي او یوبل راز گټه به چې د ده په نظر کې به ډېر اهمیت لري که څه هم نور یې احساس نشي کولی ده ته ځان ښکاره کوي، نو څوک دا نشي ویلی چې ده ته په دغه کار کې د ځان منافع او قایدې وي، مگر دافع او فایده به کله مادي وي او کله معنوي، مور باید د ځان مینه او حب ذات یوازې دا ونه گڼو چې سړی به ارومرو د جسماني خواهشاتو او دنیوي عیش و راحت لپاره کارکوي، ځکه چې ځینې انسانان د فکرو عقیدې، مسلک او مذهب تربیې او تعلیم په اثر کې د ځینو معنوي او روحي گټو لپاره خپل سراو مال قربانوي او همدغه

قرباني له ځان سره مینه او په ځان پیرزوینه گڼي. په اسلام کې ډېر دغسې اشخاص شته چې په (ویو ترون علی انفسهم) باندې ساتل شوي دي، مگر د دې معنی دا ده چې دغه ظاهري ځان او مادي وجود د یوې عالي او لوړې مفکورې د پاره قربان کړي او د خپل روحاني وجود گټه او فایده یې په نظر کې نیولې ده، نو که سړی په انساني اعمالو او افکارو کې ښه دقت وکړي په هر کار کې یو ډول فایده په نظر کې وي او دیوه عاقل سړي هېڅ ارادي حرکت یې د ځان د فایدې نه نه وي. کوم کارونه چې موږ یې د خیر د غریزې په اثر کې بولو او خیر یې گڼو هغه ارومرو د انسان لپاره کومه معنوي گټه لري او د انسان د ذهنیت په اعتبار یو ډول احتیاج باله شي.

د انسان لپاره خودخواهي او د ځان مینه چې حب ذات یا حب نفس ورته وایي عیب نه دی، بلکې صفت دی مگر دا هله چې انسان خپل ځان معنأ او مادتأ وپېژني او د ځان مینه یې د لوړتیا او فضایلو خوا ته بوځي، یعنی داسې ونه کړي چې نفس او نفسی شهوات وپالي او عقل و روح چې د انسان اصلي او معنوي ذات ورته ویلی شو له نظره وغورځوي او هیڅ مینه ورسره ونه لري.

که یوسړی خود خواه وي او دغه خودخواهي په ده باندې باعث شي چې ځانته علم و فضیلت، نېک شهرت او اخلاقي اعتبار له نورو نه زیات پیدا کړي او خپل معنوي او حقیقي تفوق په نورو باندې وغواړي دا خود خواهي یا ځان سره دغه راز مینه یو لوی صفت دی، مگر که خود

خواهي خپله مجرا بدله کړي او په بده لار کې صرف شي، نو بیا ترېنه لوی عیب په عیبونو کې نشته.

دښاغلي خادم دوست ویلي چې انسان ولې دومره خود غرضه اوسي او ولې دې حیوان او انسان د (حب نفس) په غریزه کې فرق نه لري؟ پدې خبرو کې که د ده مقصد داوي چې انسان دې خود غرضي بیخي پرېږدي، خو دا هډو ممکنه نه ده او داسې نشي کیدای چې انسان له اغراضونه بیخي لاس واخلي، مگر دا کیدای شي چې خپل اغراض ښه کړي او د بدو اغراضو په ځای ښه اغراض ځانته پیدا کاندې همدارنگه د حب نفس په غریزه کې له حیوانه داسې فرق پیدا کولی شي چې دی حب نفس د خیر او فضایلو په لټون او حصول کې وگڼي او حیوان د حب نفس په اثر کې د خپل حیات د ساتنې لپاره د یوه او بل په پټي کې ځان مور کړي، مگر داسې نه کېږي چې حب نفس بیخي پرېږدي او خوشې په خوشې خپل ضررته ملاوتړي.

څوک که د انسان لپاره د خیر په غریزه قابلېږي او د دې غریزې په اثر یې له نورو حیواناتو بیلوي ضرور باید د دې غریزې منشا او ریشه عقل و ادراک و بولي او یو عاقل هرکار کې د ځان یوه مادي معنوي، دنیوي یا اخروي گټه په نظر کې نیسي.^(۱)

(۱) - کابل مجله، ۱۳۲۵ کال، ۱ گڼه، ۶-۹ مخونه.

افغان جریده

د خان ناظر

خان د ډېر ځمکو او جايداد خاوند و، ځکه يې مزدوران دهقانان او اجاره داران هم ډېر او ډير نوکران يې درلودل چې چا ورته اسونه ساتل چا به توپک گرځول او چا به د تازيانو او باز و بانسو ساتنه په غاړه درلوده.

خان به په ولس کې سترگې غړولې او داسې سړی به يې دنظرۍ او بالابینۍ لپاره پيدا کاوه چې کال په کال په اجاره دارانو باندي اجارې زياتې کړي او د دهقانانو په خواری ځمکې ابادې کړي.

ناظر به د خان د خوشحالی لپاره له اجاره دارانو، دهقانانو او مزدورانو سره ډېر بد سلوک کاوه او خلک به يې له لاسه ډېر په عذاب وو.

د ناظر اصلي منظور د خان خدمت و چې بايد ډېر خلک د يوه تن د گټې او خوشحالی د پاره په کار واچوي او دغه استثماري وظيفه په ښه شان سرته ورسوي.

ډېر ښه ناظر به هماغه و چې خواران نور هم خوار کړي او د خان خاني نوره سم چاغه کاندې، د کورو کلي خلک له خان، نه خپه نه و او

له ناظر نه به یې ډیر سر ټکاوه، هر چا ویل خان په خپله ډېر ښه سړی دی خود ناظر دې بچي مړه شي.

یوه ناظر چې به څه موده ناظري وکړه او خلک به یې پوزې ته راوستل خان به هغه لرې کاوه او بل به یې راپیدا کاوه.

هغه به له پخواني ناظر نه د خان لپاره ډیرې تودې منډې وهلې، ځکه چې (نوکر نو اهو بدو میگیرد) ډېره پخه خبره ده.

هغه به پخواني ناظر ته نه کتل چې خلک ورته په څومره کرکه گوري او څوک یې اوس سلام هم ناخلي، نه پوهېږم دخان طالع بیدارې وې او که د خلکو بخت ویده و چې هر نوی ناظر به په خان پرستی کې له بل نه وړاندې توپ واهاه او د استثماری نقشو په جوړولو کې به یې خپل ایمان زیات خواراوه مگر خان یو ناظر هم له دوه کالو نه زیات نه ساته او خپل خیر یې په همدې کې لیدلی و.

په رښتیا چې دریم ناظر به له دوهم نه هم تیره واپوله او د خان گټه به یې اسمان ته ورسوله. دی به هم څه موده وروسته د نورو له سرنوشت سره مخامخ شو او د ډېرو خلکو دښمني به یې په څو ورځو خپل اولاد ته پرېښوده.

دا سلسله همدغسې جاري وه او د ناظر په بدلون به څه قدر د خلکو تسکین کیده او زاړه خاطرات به په نوو امیدونو بدلیدل.

د اولس نخبه اشخاص به د ناظرۍ په طمع د خان په شاوخوا
خرخیدل او په لطافت الحیل به یې د هغه توجه ځانته جلبوله. په دې
مسابقه کې علاوه په چاکرانه اهلیت او لیاقت د خان اعتماد ډېر زیات
اهمیت درلود او دغه د بخت باز د هر چا په سر نه کښیناسته.

د ناظرۍ عمر که لنډ و د ستاژ دوره یې ډېره اوږده او په ډېر خدمت
دغه عزت او حرمت گټل کیده.

کجیرخان چې هوښیار او ځیرک سړی و وروسته له ډېر انتظار څخه
د ناظر په منظور پوه شو او د غلو دانو کلي گانې ور وسپارل شوې.

دا ناظر له نورو نه په عقل او فکر پوخ و، ځکه یې د ناظرۍ طرز بدل
کړ او خلکو ته یې ځان بې واکه او بې اختیاره وښود.

ده به چې هر څه هر چا سره کول هغه به یې په دې پوهاوه چې دی د
خان فکر او اراده تمثیلوی او د یوه تواچي حیثیت لري.

دی په خپله هېڅ نشي کولی، هرڅه چې کوي خان یې کوي، خلک
باید هرڅه له خانه وگڼي او ناظر معذور او مجبور وبولي.

دغه وخت هرڅوک په دغه راز پوه شو چې خبره په کوم ځای کې
ده، امر او نهې د چا کار دی.

وروسته تر دې بیا چا ونه ویلې چې خان په خپله ډېر ښه سړی دی
خو د ناظر دې بچي مړه شي.

خلک پدې وپوهیدل چې د ناظر بچي هېڅ گناه نه لري، بلکې په
خپله ناظر هم اصلي گنهکار نه بلل کېږي، هونښیار ناظر که نور څه ونه
کړه او د خلکو په حال کې یې کوم ښه بدلون رانه وست د خلکو
سترگې یې څه قدر خلاصې کړې او اصلي ناظر یې هر چا ته په گوته
کړ.

دیته وایي: غیر مستقیم خدمت.^(۱)

(۱) - افغان جریده، د ۱۳۵۱ کال د وري د ۲۱ نېټې گڼه.

کمیت پېژنده

نور خلک د کیفیت په تشخیص کې هم ډېر ماهر وي او زه د کیفیت په تمیز کې هم غولېږم یا حیرانېږم، د دې لپاره چې تاسې خپل حیرت ته حیران غوندې کړم ځینې مثالونه به درته وړاندې کړم. زما مثالونه ډېر ساده دي، مگر زه تر هغو ساده یم او د ډیرې سادګۍ په وجه راته عام فهمه شیان هم مشکل شي.

مثلاً یو سړی په شپه کې شل رکاته نفل په نیم ساعت کې کوي او یو بل یې په یوه ساعت کې کوي او یو بل په یوه ساعت کې دوه رکعت نفل کوي، یعنې یو په یوه رکات کې سورت بقر لولي او هغه بل پکې د فیل سورت.

زه نه پوهېږم چې د رکعتونو په حساب شل رکاته ډېر عبادت وګڼم که د وخت په اعتبار یو ساعت عبادت له نیم ساعت نه زیات وبولم.

یو سړی د کوم شرعي عذر به وجه د جوزا په میاشت کې چې د روژې له میاشتې سره مصادفه وي روژې خوري او بیا د قوس په میاشت کې قضایي روژې نیسي دلته ورځ د یو ځل طلوع او غروب په اعتبار د کمیت په تله برابرې دي او که د ساعتونو او د قایقو په حساب سنجول کېږي.

په ژورنالېستي کې هم د کمیت مسئله پېچیده ګي پیدا کوي.

یو لیکوال یوې جریدې ته یوه اوږده مقاله چې دوه مخه نیسي یو بل دوه وړې مقالې چې نیمه صفحه نیسي.

په دې مورد کې هم د کمیت په لحاظ د اسوال پیدا کېږي چې د کوم یوه برخه په جریده کې زیاته ده ایا د کمیت معیار د مقالو الفاظ او کلمات دي که د مقالو عنوانونه.

په رسمي او اداري چارو کې هم د کمیت مسئله مشتبه کېږي.

په یوه وزارت کې یو مامور خارج ته سفر کوي او څلور میاشتې تیروي یو بل مامور درې ځله خارج ته ځي او هر ځل یوه هفته هلته تیروي.

د یوه سفر خرڅ به زر ډالر کېږي او د بل له سوونو څخه تجاوز نه کوي دلته هم حېرانیږم، چې د کمیت معیار د سفرونو کرات او مرات دی که ورځې او میاشتې یا د ډالرو حساب د شوری د تقنیني دورې حساب هم رانه ورکېږي.

دا دوره په قانون کې څلور کاله ده په هر کال کې اوه میاشتې د کار موده ده په هره میاشت کې که له عمومي تعطیل سره تصادف ونه کړي دولس ورځې د عمومي جلسو لپاره تخصیص شوي دي چې په دغه حساب د یوې دورې عمومي مجلسونه له (درې سوو څخه) تجاوز نه کوي، نو که چېرې ولسي جرگه په یوه دوره کې څلور سوه عمومي جلسې دایرې کړي او په یوه بله دوره کې درې سوه جلسې هم پوره نه

کړي يا د مشرانو جرگه په یوه دوره کې خپل یو دوه میاشتې اجلاس اصلاً دایر نه کړي، نو دا دوه دورې به د کمیت په لحاظ مساوي گڼو که څنگه؟ یعنې د کار د ورځو په حساب به یوه دوره له بلې نه کمه گڼو او که معاش اخیستلو ته به وگورو او دواړه به مساوي وبولو؟

که یو سړی لکه لیمو کوچنی او بل لکه چکوتره غټ وي ایا دوی دواړه د کمیت په لحاظ یو دی که څه د یوه کړتۍ د بل لپاره واسکت هم نشي کېدای.

که نه د جسامت په لحاظ د یوه اوښی قرباني له اوه پسونو سره مساوي گڼلی شو او د کمیت معیار سرشماری نه ده.

که څه هم (عقل بسر است نه به سال).^{۱۰}

(۱) - افغان جریده، ۱۳۵۰ کال د لیلندی ۲۲ نۍ ته، ۱۶ گڼه، ۴۰ مخ.

اداري سیاست

یوه ملګري راته خپله کیسه داسې شروع کړه:

د انتظار په کوټه کې زما غونډې ډېر خلک د ملاقات په امید ناست وو او دروازي ته به یې تر بنو لاندې کتل.

له نورو نه خبر نه يم چې په څه چورت کې وو، خو ما په خپل زړه کې خبرې جوړولې او ځان سره به مې کرل او رېبل چې څه به وایم او څه به اورم؟

کله به مې زړه د زمري کړ او په دې فکر کې به شوم چې راشه له اخلاقي شجاعت نه کار واخله خپل قانوني حق په صراحت وغواړه، ځان د شخصیت او کرکتر خاوند وښیې او د اهلیت و لیاقت په ښودلو جلالتماب تر معنوي نفوذ او تاثیر لاندې راوله! غونډې په درانه نظر راته وګوري او مناسب کار در کړي.

بیا به مې ویل هسې نه چې دا راز خبرې په جناب عالی بدې و لګېږي او د سرکار کچرې و تورېږي یا کله شیخ ورته ښکاره شم او په چپیانو کې مې وشمېږي نو ښه به داوي چې اداب او نزاکتونه په نظر کې ونیسم او د اخلاص او عقیدې په څرګندولو د هغه شخص اعتماد او حسن نظر ځانته جلب کړم.

د دې غلامانه فکر تر اغېزې لاندې مې د تملق او چاپلوسی الفاظ او کلمات لټول او د ماهرانه جملو په جوړولو بوخت وم چې پېشخدمت راغی او زه یې د جلالتماب لوړ حضور ته دعوت کړم.

په قد نما ائینه کې مې ځانته ونه کتل چې نکتایي او نوره وضع مې څنگه ده او په اول نظر کې به څنگه ورشم؟ په دغسې جنجالي حال کې په دروازه سرکوزی ور ننوتم او په ټیټ سر مې د ارادت لاس ور وړاندې کړ. ښاغلی جلالتماب د مهربانۍ له خوا لږ غوندې له ځایه جگ شوی شانته و او خبرې یې له ماسره کریمانه وې.

د کوټې لوکس فرنیچر او نفیس سامان د جلالتماب له عطوفت سره زه تر عجیب تاثیر لاندې راوستم او حیران وم چې د تشکر حق څنگه ادا کړم؟

عادي او معمولي الفاظو نشو کولی چې زما احساسات څنگه چې غواړم هغسې څرگند کړي، ځکه مې د حال او وضع په مرسته خپل عجز او انکسار تمثیل کړ او حرکتو سکاناتو مې وښودله چې زه څومره تر تاثیر لاندې راغلی يم.

هغه څه چې ښاغلي جلالتماب زما د حال او وضع په هنداره کې ولیدل نو رحیمانه عواطف یې راوښو غوندې شول او په طولاني صحبت کې یې ډېر څه راته وویل چې ځینې ټکي یې دا دي:

د وطن مینې او احساس زه مجبور کړم چې دا درنه وظیفه په دغسې مشکلو حالاتو او شرایطو کې ومنم او د خدمت په مقابل کې سپکې سپورې واورم، په جرايدو او مظاهراتو کې راباندې توروڼه ولگول شي او بشري کرامت مې تر پښو لاندې شي.

د افسوس ځای دی چې دلته وچ او لامده یوشان سوځي او خلک پدې نه پوهېږي چې زه په مجلس کې څه وایم او څه رازپېشنهادونه وړاندې کوم څه وکړم زه ببځي یوازې یم او نور ټول مې یوې خواته رغړي زه تاغوندي منور اشخاص ښه گڼم او قلبي علاقه ورسره لرم، اهلیت او لیاقت ته په احترام گورم مگر ته په خپله هوښیار سپری یې او په نیمه پوهېږي.

زه تاته ډاډ درکوم چې ستا په کار کې به خپل نهایی کونښنې ونه سپوموم، زه ستا په سر جنګ ته هم ولاړیم، ته شل ورځې پس خبر واخله، مگر یو ځل... صاحب او... صاحب هم وگوره.

د ده له حضوره چې مرخص شوم د نورو صاحبانو د لیدو په فکر کې شوم او لوړ جناب ته ورغلم، داځل زه د لویانو له حضور سره لږ غوندي بلد شوی وم او په دوهم نقش کې مې مهارت نور هم زیات شوی و. لویان خدای په لویه ورځ پیدا کړي او یو جنس غوندي خلک دي، ځکه یې کړه وړه خبرې او طرز تفکر ډېر مشابه وي.

دغه اعلي جناب هم زه په خپلو خبرو له ځانه ډېر خوشحاله کړم او خپل نظريې زما په باب ډېر ښه وښود، خو دا يې وفرمايل چې زه بس ستا د کار په باب... صاحب ته وایم ته هغه ته ورشه او ورسره په تماس کې شه (!) خدای به هر څه اسانه کړي. ده کنایتاً زه په دې پوه کړم چې عقل فعال بل دی او (خورد کلانکار) هم بل څوک دی.

دغه وخت ماته هغه وخت را په یاد شو، چې یوه زیارت ته څو تنه ورغلو او منجور راته وویل: تاسو باید اول هغه وړوکی زیارت ته ورشئ، چې د لوی زیارت شاته و، ځکه چې لوی صاحب همدغسې ویلي و چې د حاجت خاوندان باید اول هغه ته ورشي او خپل حاجت د هغه په وسیله له لوی زیارت څخه وغواړي.

دا امر مې هم په ځای کړ او واړه کلانکار ته ورغلم.

په رښتیا چې هغه په سیاسي هنر او مهارت کې په نورو مټ اړاوه او زه یې ډېره موده د خوف و رجاء د یاس او امید ترمنځ په اعراف کې وساتلم.

په دغه موده کې یې زه د فوټبال د توپ په شان یوه بل ته غورځولم او زه هم له ډېرې خوشحالی په هوا گرځیدم، ترڅو چې دوی سترې شول او زه هم له سرگردانی خلاص شوم، مگر په دې پوه نشوم چې کار څوک کوي او دعا چیرته قبلېږي.

زما طالع چا تړلي دي او د توبې وړ کوم دی؟ دا هم راته معلومه نشوه
چې ښاغلي جلالتماب زما په سر له چا سره جنګونه وکړل او په دغه
جنګ کې څه تلفات پېښ شول.

پاک خدای دې زما دغه گناه راعفوه کړي چې زما په سبب د هغې
سنگر مات شو او جلالتمابان یوله بله خوا بدي شول.

دغه صاحبان چې زه یې په زیارت څو څو ځله مشرف شوم او هر یوه
راته خپل نظر ډېر ښه ښوده د نورو لپاره هر یو ټک و پتری وه.

هر چا به ویل فلانکی د هغه صاحب په پېرزوینه او توجه د ولایت یا
ریاست خاوند شو او هغه بل معینۍ او معاونۍ ته ورسېده.

دا یوازې زه وم چې د ټولو په توجه مدیر یا مامور هم نشوم.

د ملګري خبرې چې دغه حد ته ورسېدې، نو یوه هوښیار سړي ورته
ووویل:

زیارتونه اکثراً همدغسې وي چې یوه ته مواد ورکوي او بل ته نه.

زیارت ته باید سړی یو شی یوسي چې څه ترېنه راوړي.

چې تش څې تش به راځي.

زیارتونه نذر غواړي.

څوک چې د زیارت نغري نه تودوي نغری به یې همدغسې سوړ وي.

یوبل سپری چې له ادارې سیاست سره اشنا و هغه خبره له بلې خوا راگز
کړه او ویې ویل:

زه تاسو ته څه وایم، مگر تاسې به یې هیچا ته نه وایاست او زما خبرې به
تینګې په غوږ کې نیسې، هغه موږ له قسمه تېر کړو او بیایې وویل:

د اداري سیاست تقاضا همدغه ده او له نامطلوبو اشخاصو سره
همدغسې کوي.

یعنې وزیر په معین لاس پاکوي او معین په وزیر.

دغسې ساده ځوانانو ته هر یو خپل ځان مهربان او خیرخواه معرفي
کوي او بل ورته شیخ میر، یعنې مناع الخیر ښيي.

همدغه سیاست دی چې مقام د خپل بام واورې په بل اچوي او قسم
قسم خلک اعلی او عالی العال مقام ته بدبینه کوي.

دا خبره هم د یوه سیاستمدار خبره ده ښایي چې دا هم د اداري
سیاست په تقاضا منع ته راغلې وي او څه چل پکې وي چې لیکونکي او
اخبار چلوونکي به هم پرې نه پوهېږي، ځکه یې خپروي.^{۱۰}

(۱) - افغان جریده، ۱۳۰۱ کال، دغویي ۱۸ نیټه، ۳۵ گڼه، ۱-۳ مخونه.

اشتباه

کله د اشتباه له مخې داسې هم شوي دي چې د جنگ په محاذ کې یوه جبهه په بلې باندې غالبه شوې وي، مگر دغه د فتحې او غلبې خبر چې د غالبې جبهې مشرته ورکړل شوی هغه بل راز پوه شوی دی او گمان یې کړي چې غلبه د جانب مقابل په برخه ده ځکه سم د لاسه تښتېدلی او گتلی میدان یې بایللی دی.

دا راز تاریخي اشتباه گانې به بل وخت ته پرېږدو او سیاسي اشتباهات به هم نه څېرو.

اوس به هغه اشتباه گانې په گوته کړو چې لویانو ته جزیي او بي اهميته ښکاري او تاریخونه یې هم غالباً نه ثبتوي.

وايي چې یو سړی له ځان سره لگیاو او ویل یې:

په زړه کې رحم او عاطفه نه لري، له ډېرې استغنا چا ته نه گوري، د چا په ژړا او فریاد یې زړه نه سوځي.

دومره ظلم او ستم، دومره کبر او غرور، دومره تغافل او بي پروايي له هیچا سره نه ښايي.

زه په خومره امید ورغلم، مگر زما عرض یې وانورېده او زما هیلې یې
تر پښو لاندې کړې.

خدای دې هغه ماغوندي کړي چې زما د زړه حال ور معلوم شي.

عاشق د خپلې معشوقې له لاسه دغه راز شکایتونه کول، مگر مخبر
اشتباه وکړه او دغه خبرې یې په سرکار والا پورې مربوطې وگڼلې،
ځکه یې د هغه په باب ډېر بد رپوټ حکومت ته وړاندې کړ او په
دغسې اشتباه دعشق محجور د سیاسي محبوس په حیث په زندان
کې ولويد او ډېر کړاوونه یې وگالل.

تعجب مه کوئ! دغسې اشتباهاتو ډېر خلک د توپ خولې ته تړلي او
ډېر کورونه یې وران کړي دي.

وايي چې په تېرو زمانو کې یو جنت مکان، مغفور او مرحوم امیر د
مني په ورځو کې په کوم باغ کې ناست وو، د باغ تر شایو لاروی تېرېده
او دا بیت یې په لوړ اواز له ځان سره وایه:

ای زاغ درین باغ تماشا چه میکنی
گل رفت و سبزه رفت تو تنها چه میکنی

دا غږ چې د مبارک غوږ ته ورسیده دا اشتباه پیدا شوه چې لاروی

امیر صاحب په غور وږه وي او د شعر په ژبه ناوړه نسبت کوي، ځکه یې هغه د دغه منحوس بیت په ویلو په بیت الاحزان کې بندي کړ.

دا هم وایي چې زړه زمانه کې یو سړي خوب ولیده چې سړي جامې یې اغوستې دي او په اس سپور دی. د خپل خوب په معنی نه پوهېده ځکه یې خپلو ملگرو ته وایه.

یوه ملگري یې د خوب تعبیر په دې ډول وکړ چې ته به پادشاه شي، ځکه چې اس د اقبال نښه ده او سړي جامې سرخ رویي ده.

دا ناوړه خوب او دغه بد تعبیر کوم خبر امیر صاحب ته ورساوه هغه یو قضایي هیئت د دغه لوی جرم او ستر خیانت لپاره وټاکه چې په نتیجه کې خوب لیدونکی ته د اعدام جزا تعین شوه.

که چېرې هغه وخت د خوب په تعبیر او تفسیر کې معبر اشتباه نه وای کړی او دغه غلط تعبیر منځته نه وای راغلی خوب لیدونکی به ولې وژل کېده.

که معبر ویلی وای چې سړي جامې د شهادت علامه ده او په اس سپریدل د سرکار سپاهي کېدل دي نه به دا خبره کوم ځای ته رسېدلې وه او نه به ورته قضایي مجلس ټاکل شوی و.

څنگه چې معبر د خوب په تعبیر کې اشتباه وکړه قضائیه هیئت هم په خپل قضاوت کې له اشتباه سره مخامخ شو. مقصد دا نه دی چې د اعدام جزا درنه او سنگینه ده.

د دغسې لوی جرم په مقابل کې بنایي چې دا جزا ډېره خفیفه وي.

د قاضیانو اشتباه دا وه چې په خوب کې سرې جامې اغوستل او په اس سپرېدل جرم نه دی حتی په وینښه هم هغه کار جرم نه گنل کېږي.

اصلي جرم هغه غلط او ناوړه تعبیر و چې سرې جامې اغوستل او په اس سپرېدل یې پادشاهي وگنله او سرې یې د توپ خولې ته وتاړه. قاضیانو د دې پرځای چې معبر ته سزا ورکړي د خوب خاوند یې په جزا محکوم کړ او د مجرم په تشخیص کې یې اشتباه وکړه.

اشتباه که هر څنگه وي او په هر ځای کې وي د عفو وړ ده.

خدای دې سرې بې له اشتباه گناه څخه ساتي.

هغه څوک چې اشتباه نه کوي او گناه کوي لویه خطا کوي.^(۱)

(۱) - افغان جریده، ۱۳۵۱ کال، دتلې د ۱۰ نېټې گڼه ۱ مخ.

خان او بډای

نه پوهېږم چې اصلي نوم یې څه و، مگر خلکو عمرا ناصر باله.

زموږ په علاقه کې ده غوندي بل بډای نه و.

هرچابه ویل چې د قارون سر یې گرولی دی.

ده به خپلې پیسې په گروبو او سودونو بندولې او بیا به یې د فصل په

وخت کې د گتې بې حسابو غلې راټولولې.

خلک ورته محتاج و، مگر هر چا ورته په درانه نظر نه کتل.

هغه وخت سود خواره خلکو بد گڼل او هر چاته سپک ښکارېدل.

دا متل به زښت ډېراورېدل کېده چې هندو پیسې گتې او پښتون

کیسې گتې.

د دنیا مال ته به خلکو د هندو ږیره ویلې.

عمرا ناصر که فقیر نه و، نو حقیر خو هرگوره و.

دی بډای و مگر خان نه و او بې پیسو یې نور څه نه درلودل.

جاه و جلال، وقار او اعتبار و، د اولس مشرتوب د اولس له خان
بناغلي کریم خان سره و عمرا هم د خان تر حمایت لاندې ژوند کاوه او
د خان تابع و.

دا ځکه چې خان د ستر خان درلود، حجرې او مهمانخانې یې لرلې،
نوکران او مزدوران یې په مخکې گرځېدل چې تنخوا او ډوډۍ به یې
ورکوله.

خان به خیراتونه کول، بخششونه او انعامونه به یې ورکول او له خوار
و غریب سره به یې مرسته هم کوله.

د عمران شونډې به هم د خان په کاسه غوړېدې او په خپل کور کې
به یې خوله نه خوړېده.

نه یې په نس خوړله نه یې په تن لگوله.

هغه خپل حساب زیاتاوه او مړه یې پوره کوله.

ده خپل نوم ښه کاوه او شان و شوکت یې ساته. لنډه دا چې هغه
حریص او دی کریم و.

خاني د خلکو په نظر کې معززه او محترمه وه.

بډایي لکه ډمه که هر څومره ښایسته وه هغومره بدنامه هم وه.

یو هندو هم بډای کېدای او سېټ کېدای شو، مگر خان کېدی نشو.

مشري او واکمني له خاني سره تړلې وه.

له بډای سره له پیسو پرته نورڅه نه وو، که و نو هغه وېره وه.

دا حال په مرور د زمان ورو ورو بدل شو.

خان د خانۍ خوی او عادت هېرکړ.

دی هم په پیسو مین شو او حرص پرې غلبه وکړه، اوس خان هغه

خان نه دی چې پروون و.

اوس د خان سترگې پیسو ته وړې دي او همدغسې قبلې ته یې سر

په سجده ایښی دی.

دی اوس زر نه خاورې کوي، بلکې د زرو د پاره خپل ځان او نوم

خاورې کوي.

د رحمان بابا دا بیت ده ته بېهوده او بې معنی ښکاري چې وايي:

دا هنردی چې خاورې څوک سره زرکا

چې زر خاورې کړي رحمانه هنر دادی

د پروني خان زوی نن تاجر او قاچاقبر دی.

هغه سودونه چې عمرا خوړل اوس یې دی خوري او لوی سیټ ورنه

جوړ شوي دي.

دی اوس سره او سپین لعل و جواهر ډېر لري، مگر هغه پخوانی

جوهر، وقار او جلال نه لري.

خاني چې حامله شوه بډايي ترېنه وزېرېده.
بډايي به هر څه لري، مگر په خلکو کې محبوبیت نه لري.
خواران او غریبان که له ناکامه د بډایانو نوکري او مزدوري کوي له
بډایانو سره ډېره سخته دښمني هم کوي.
داسې دښمني چې پخلا کېده پکې نشته.
خان که بډای او منفور شو خیر دی.
خدای دی حاکم او حکومت له دغه حاله ساتي.
حاکمانو ته نه ښايي چې بډایان شي او خپله شخصي سرمایه زیاته
کړي.
د ولس مشران او زمامداران که د خلکو خدمتگاران کېدای نشي، نو
اقلاً باید خانان شي نه هغه سیتان او بډایان چې کرکړې دلته وهي او
هگی لري مو له مخه په کوم بل ځای کې اچوي.^{۱۰}

(۱) - کابل مجله، ۱۳۵۱ کال، تله، ۷ ګڼه.

اولس جریده

څنگه حاکم ؟ رښتیاوایم

زه دلته نه وم بل چېرته وم، هلته خلک بل راز وو، کارونه بل رازو، کورونه بل رازو، هلته ما هغه څه ولیدل چې تاسې به نه وي لیدلي هغه څه مې واورېدل چې تاسې به نه وي اورېدلي هلته چا پسونه نه حالول، مگر د انسانانو ونډۍ به یې کله کله کوله زما څوومه ورځ وه چې یو ښکلی زلمی په رڼا ورځ دخو تنو په مخ کې چا وواژه مگر دا د ظلم واقعه دومره عادي او معمولي تېره شوه چې لوی حاکم خو پرې خبر هم نه شو، وړوکي حاکم خبر شو خو ورته رانه غی، دتحقیق د پاره یې دوه تنه راولېږل، په ولس کې هم څو تنه پیدا شول، چې قاتل یې وښوده او حقه شاهدي یې پته نه کړه.

مگر د کلي خان او ملک د قاتل له پلاره (پنځلس) زره روپۍ واخیستې او له وایمه، وایم چې په حاکم په قاضي په چا او چا یې وویشلې، څه دوی وخورې او څه نورو، دوه زره پکې د مړي پلار واخېستې او په محکمه کې یې مجاني ابرا وکړه، ځکه چې نور ټول په بله خوا وو او د ده له لاسه یوازې څه نه کیدل، مقتول له خپل پلاره د نورو زیات سکني و، ځکه هغوی خونبها زیاته واخیستله په قاتل باندې یو کال قید و خوت، مگر پلار یې په یوه او بل پسې گرځېده چې دا

بېگناه بندي خلاص کړي، دا واقعه خو مو واورېده اوس بله واورئ
زمونږ په کلي کې داسې خبرې ډېرې دي هغه بله ورځ له ملا صاحب
سره ناست وم یو سپری راغی چې د خدای په لحاظ په حاکم یو خط
راکړه چې نور مو ونه رپرېوي، زما زوی سیند وړی په خپل اجل مړ دی،
مگر حاکم وایي چې چا وژلی او تاسې قاتل پتوئ، ځکه مو په وهلو
قایلوم، دغه دی اوس یې زه او زما کډه غوښتي یو، دا خبره ماته
عجیبه غوندې ښکاره شوه او د حاکم صاحب په عقل و تمیز خندا
راغله وروسته چا وویل چې په رښتیا د ده زوی چا وژلی او په سیند
کې یې غورځولي دی، مگر پلار یې پوهېږي چې څه مې له لاسه نه
کېږي، نو ولې ځانته دښمني زیاتوم دا راز خبرې ډېرې دي زه ټولې نه
کوم او له مړو نه تېرېږم ژوندو ته راځم.

یوه ورځ یو زلمی راسره ملگری شو ما له ده نه پوښتنه وکړه چې څه
کار کوې ده د خپلې پرېشانی کیسه داسې شروع کړه:

مونږه دېرش څلوېښت جریبه پتی درلود نور ټول رانه ظالمانو
واخیست اوس دوه جریبه را پاتې دی په دې کې هم موږ څوک په قراره
نه پرېږدي پلانکی صاحب وایي ستاسو په تره مې شپېرزړه روپی دی او
درې نیم زره یې سود کېږي، ځکه مې ورور دا درې میاشتي وشوې چې
بندي دی. ما وویل کوم شرعي سند په منځ کې شته ویل یې نه، خو
وايي چې عرفي سند لرمه، زمونږ تره که څه هم مړ دی او حقیقت راته
نه دی معلوم، مگر که هماغه شپېرزړه واخلي او له سود نه تېر شي ور به

یې کړم ما تعجب کاوه چې څنگه حقوقي دعوه کې یو سپری بې له شرعي سنده درې میاشتي بندي کېږي هغه زما تعجب رفع نه کړ، بلکې نور یې هم زیات کړ او ویې ویل کله چې کوم مشر سپری راځي او محب گوري حاکم زما ورور له پهره دار سره چېرته لېږي لېږي او بیا یې بېگا ته بیرته په زندان کې اچوي، زموږ په بندي خانو کې که دغسې د غلا بنديان شته چې بې له رسمیته په محبس کې پراته دي ځینې داسې رسمي بنديان هم شته چې د ورځې په زندان کې وي او د شپې کورته ځي دا افراط او تفریط چې یو نوم یې نه اخلم او حقیقت ته د کیسې رنگ ورکوم.

هم دغومره ده زموږ مطبوعاتي ازادي او له دېنه پورته خپله دیموکراسي اجازه نه کوي.^(۱)

(۱) - ولس جریده، ۱۳۳۰ کال دسرطان ۱۸ نېټه، ۴ گڼه، ۱-۲ مخونه.
دامطلب داستاد الفت په مستعار نامه (محتاط) نشرشوی دی.

فکر او کار

په مور کې ډېر لږ خلک شته چې هم فکر کوي هم کار کوي او اکثره داسې دي چې کار کوي فکر نه کوي چې فکر کوي کار نه کوي. د همدې له امله زموږ اکثره کارونه خراب دي او یوه سمه صحیح نتیجه نشو اخیستلای.

زموږ دا عادت دی چې یو کار په داسې پیمانې شروع کوو چې زموږ له توان او استعداد سره تناسب نه لري، وسایل او اسباب یې نه وي موجود، لاره او طریقه یې نه وي معلومه، موانع و مشکلات مونه وي سنجولي او ډېر وروسته پوه سو چې زموږ پدې فکر کې غلطې وه، د قرغې بند، دلته بند سرک ته د بخارا نهر او دا راز نور کارونه د دې خبرې شواهد دي.

موږ ډېر ځله له خپل معارف څخه شکایت کوو او وایو چې د ۱۲ صنف په اطلایو کې داسې کسان شته چې املا یې غلطه ده او بې سواده پاتې دي، مگر په جواب کې اورو چې موږ دومره ډېر صحیح او لایق معلمین نه لرو چې ټولو مکتبونو ته ورسېږي او تعلیمات صحیح شي.

دومره پیسې هم په بودیجه کې نشته چې ټولو شاگردانو ته کتابونه او تعلیمي وسایل مهیا شي. که موږ دا ومانو چې دغه عذرونه صحیح دي او صحیح معلمین نشته نو باید وزارت معارف له ابتدا څخه

هماغومره مکتبونه تاسیس کړي وای چې لایق او صحیح معلمین او کتابونه پیدا کیدل او پالنه یې ممکنه وه، مگر دا مکتبونه باید په یوه ښار او په یوه ولایت کې نه وای، بلکې په ټول افغانستان کې وای وروسته چې هرڅومره وسایل او اسباب زیاتېدلای هغومره به یې مکتبونه هم زیاتول او تناسب مراعات به یې کاوه که چېرې دوی اوس هم شل مکتبه په صحیح صورت اداره کولای شي او سل مکتبونه تاسیسوي زماڅو گمان دی چې ډېره لویه سهوه کوي، ځکه چې له هغسې شلو مکتبونو نه سل تنه پوهان راوتلی شي، مگر له دغسې سلو مکتبونو نه شل تنه هم لایق کسان نه راوځي زموږ دغسې کارونه داسې مثال لري لکه چې سپری یوه ژرنده اوبه لري او دوه ژرندي ورته رډي، نو په نتیجه کې یا دواړه ودرېږي یا خو داسې گرځي چې د یوې ژرندي کار نه شي ورکولی، مگر ژرنده گړی دوه کوتې دوی ژرندي، پلونه او ناوې یو په دوه تهیه کېږي او له گټې یې تاوان ډېر وي فایده یې دا ده چې خلک وایي چې فلانکی خان دوه ژرندي او ژرنده گړي لري زموږ تشکیلات همدا منشا لري د یوه سپري کار ته څلور تنه نیسو، د یوه مدیریت وړ کار ته ریاست تشکیلوو.^(۱)

(۱) - اولس جریده ۱۳۲۰ کل، داسد ۸ نیټه، ۷ گڼه، ۱ او ۶ مخ.

وطن

یوماشوم په خپل کور کې خارپوڅې کوي او لکه د مرغۍ بچۍ په خپله
ځاله کې اوسي د هغه وطن ډېر وړوکی او ډېر محبوب دی.

د هغه د کورغولۍ چې هرڅومره وي وطن یې هم هغومره دی چې نه
پکې غر شته نه سیند، نه ښار او نه ډېر خلک وروسته چې هغه ماشوم
لویږي او غټېږي وطن یې هم په همغه اندازه وسعت پیداکوي او علاقه
یې زیاتېږي.

د ده علاقه اول له خپل کلي، بیا له ښار او ورپسې له سمت او ولایت
سره پیدا کېږي او چې دغه ابتدایي مراحل طی کړي، نو بیا د خپلې
پوهې او اجتماعي تربیې په اندازه د وطن مفهوم او معنی سره اشناسي،
یعنې څومره چې پوهه زیاته شي او انسان عقلي رشد او بلوغ ته
ورسېږي هغومره یې فکر انکشاف کوي او علاقه یې له وطن سره
زیاتېږي بالعکس څومره چې یوسړی له علم او له پوهې څخه لرې پاتی
شي او لکه کشمیر اکا په ټول عمر کې له لغمان او سره رود ته نه وي
تللی د هغه وطن یوازې لغمان دی او اسمان یې هم همغه دی چې په
لغمان کې لیده شي.

دغه شان سپین ریرۍ هم له ماشوم نه کم نه دی او په ډېر تنگ او
محدود وطن کې اوسېږي کشمیر اکا خو دیرش کاله پخوا مړ شوي دی،

مگر ما څلور کاله پخوا په مشرقي کې یو حاکم ولید چې په خپله هم د همدغه ولایت سپری و.

ده ویل په خپل وطن کې حکومت ښه نه دی او سپری ښه اجرات نه شي کولی.

زه پدې خبره خپه نشوم چې حکمران صاحب ولې یوازې مشرقي خپل وطن گني او د افغانستان نور ولایات ورته پردی وطن معلومېږي یا ولې دغه سپری له دومره لږې پوهې سره دغومره لویې رتبې ته رسیدلی دی؟ بلکې زه ډېر خوښ شوم چې حکمران صاحب یوازې خپله علاقه وطن نه گني، بلکې ټول ولایت ورته خپل وطن ښکاره کېږي او له کشمیر اکا نه د ده وطن لوی او پراخه دی په دېرش کالو کې دغومره عرفاني ترقي زمونږ لپاره بس ده او په ډېرې خوشحالی ارزې.

ځینې کسان به وایي چې د یوه حکمران او یوه دهقان مقایسه صحیح نه ده دهقانان به اوس هم یوازې سره رود یا لغمان ته وطن وایي او بس، مگر زه دا خبره نه کوم او پدې ښه پوهېږم چې رتبې د پوهې او عقل په حساب نه دي ویشل شوي ډېر خلک شته چې رتبې لري یا یې رتبې مړې دي، مگر پاک خدای ډېر عقل او زیاته پوهه ورکړې ده او یو بل چې د رتبې له برکته په تېز رفتار موټر کې گرځي له عقله پیاده دی، نو کیدای شي چې نن یو دهقان د وطن په معنی پوه شوی وي او یو حاکم لانه وي پوه شوی او اوس هم په پردي وطن او اجنبي ملک کې حاکمي

غواړي، مور باید په ظواهرو ونه غولېږو او په رتبو یا جامو تېر نه وځو، ډېر خلک شته چې د ماموریت نوې خولۍ یې په سر کړې ده، مگر په سر کې یې څه نشته. د ډېرو اشخاصو پگړۍ او خولۍ زړې دي مگر په سر کې یې نوي او تازه فکرونه شته.

له موضوع نه لږ غوندې هغه خوا ولاړم، مگر ژر ملتفت شوم او بیرته خپل مطلب ته راگرځم.

د وطن په معنی باندې پوهېدل علم او پوهه غواړي او له وطن سره عشق او علاقه پیداکول اجتماعي رشد او بلوغ ته ضرورت لري.

وطن یوه کور ته ویل کېږي په یوه کلي باندې د وطن نوم ایښودل مناسب نه دي، یوه ښار یا ولایت ته وطن ویل د خدا وړ معلومېږي په یوه وطن کې ډېر کلي، ډېر ښارونه، ډېر ولایتونه موجود دي او راز راز هوا په کې وي.

ځینې ځایونه ډېر تاوده، ځینې ډېر ساړه، ځینې معتدل وي وطن وړوکی کور یا کلی نه دی، بلکې ډېر لوی او ستر کور دی او لوی خلک یې لوی گني د ماشومانو او ناپوهانو په نظر کې البته وړوکی راځي او یوازې همدوی پکې ځایېږي.

یو کابلی، ننگرهارۍ، جنوبی وال، کندهارۍ، فراه وال، هراتۍ، میمنه وال، مزارۍ، بدخشی، بغلانی په یوه کور، په یوه کلي په یوه ښار او یوه ولایت کې نه دي، مگر په یوه وطن کې دي او د یوه وطن دي.

د دغه وطن نوم افغانستان دی چې په ټولو یو شان حق او ټول پکې یو شان حق لري، د وطن په سیوري کې ټول ځایېږي او د وطن په اوبو د ټولو تنده ماتېږي وطن د ټولو دی، په ټولو حق لري او ټول پکې حق لري.^(۱)

(۱) - اولس جریده، ۱۳۳۰ کال، د سنبلې ۲۶ - ۲۷ نېټې ګڼه، ۱-۲ مخونه.

ملت

زه غواړم دملت په معنی باندې هغه څوک پوه کړم چې په کتابي خبرو باندې نه پوهېږي او پوهول یې گران کار دی د یوه وطن ټولو خلکو ته چې دیوه پادشاه رعیت وي ملت ویل، یعنی څومره خیلونه او قامونه چې افغانستان کې دي دا ټول یو ملت دی او په یوه نامه یادېږي چې هغه نوم افغان یعنی پښتون دی.

تر دې نامه لاندې لکه چې خوگیانې، شینواري، مهمند، سلیمانخیل، تره کي، اندر، ځاځي، احمدزي، بارکزي، غلجي او دراني ټول راځي دغه شان ازبک، ترکمن، هزاره، نورستاني، تاجک او نورپه دغه نامه کې شریک دي او ټولته افغان ویل کېږي. د افغانستان ټول خلک په هره ژبه چې خبرې کوي او هر رنگه کالي چې اغوندي ځادرونه لري او که چیني خپلۍ په پښوکوي که پني ښاموزي کندهاری وي که کابلی، ننگرهارۍ، وي که هراتۍ، دمزار وي که دمیمنې دجنوبي وي که دشمالی دا ټول یودي او یو ملت ورته ویل کېږي چې نوم یې افغان دی.

دا نور نومونه چې د افغانستان بیلابیل قومونه او خپلونه یې لري لکه بارکزي، اڅکزي، منگل، ځدران، دېگان، ایماق او نور داسې مثال لري لکه دیوه سړي لاس، پښه، خوله، پوزه، سترگه، غوږ، زړه او نور غږي چې ډېر نومونه لري، مگر د سړي نوم یودی چې احمدیا محمود ورته وایي،

نو څنگه چې یو وجود په دغو ډېرو نومونو باندې نه دوه کېږي او یوسړی سره له دې د دوه لاسونه، دوه پښې، دوه سترگې، دوه غوږونه لري یو تن بلل کېږي یو ملت هم که څومره قامونه پکې وي لکه یو وجود او یو تن باله شي او اصلي نوم یې یو دی.

هماغه شان چې یو وطن څو قسمه هوا لري او یوځای یې بل ځای غوندې نه وي یو ملت هم څو قسمه خلک لري چې څوک یو راز او څوک بل راز معلومېږي، هغه څوک چې د ملت په معنی پوهېږي هغه ته دا معلومه ده چې له دغو خېلونو او قامونو نه پورته یو بل نوم شته چې ټول قامونه پکې شریک دي او ډېره لویه لمن لري.

څنگه چې له سیندو څخه ویاړي او له ویاړو نه لښتي بېلېږي څنگه چې په یوه ونه کې شاخونه او په یوه شاخ کې څانگې وي دغسې په یوه ملت کې قامونه په یوه قام کې کندی او تپې شته د سیندونو، ویاړو او لښتو مثال لري، نو کندی یا تپې به بېلې وي، مگر قام به یو له بله بیل وي، خو ملت به بېل نه وي.

وگورئ د پښتنو څومره ډېر قامونه د غلجي یا دراني په نامه یادېږي، مگر غلجي او دراني دواړه بیا پښتون او افغان په نامه بلل کېږي د افغانستان ټول اوسېدونکي باید په دې خبره باندې پوره پوهېږي چې دیوه ملت خلک ټول یوشان وروڼه دي او پښتون و فارسي وان، سني

او شعیه غلجی او درانی، هراتی، ننگرهار، کندهاری، مزاری په دغو بېلو بېلو نومونو له بله نه بېلېږي.

مور په خپل وطن کې ډېرې کورنۍ وینو چې څه یوه ژبه کوي او څه بله یو ورور چې په کابل کې اوسېدلی دی هغه فارسي وایي او بل ورور چې په ننگرهار کې اوسي هغه پښتو وایي، مگر دواړه ورونه دي او هر یو هغه بل خپل ورور گڼي په یوه کور کې داسې ورونه او خویندې هم شته چې پلار یې پښتو او مور یې فارسي وایي یا یې مور په پښتو او پلار په فارسي خبرې کوي.

داسې کورونه هم شته چې یو مسلمان خاوند او یوه نامسلمان مېرمن پکې ژوند کوي او دواړه دیوه اولاد مور پلار بلل کېږي، نو هرکله چې یو مسلمان او یو نامسلمان چې په ژبه په دین په وطن او نسل کې بېل دي په یوه کاله کې خور ژوند کولای شي، نو په یوه لوی وطن کې به ولې سني او شعیه، پښتون او بل دیوه ملت په شان نشي اوسېدلی.^(۱)

(۱) - اولس جریده، ۱۳۳۰ کال، دمیزان ۱۳ - ۱۴ گڼه ۱ - ۲ مخونه.

حقيقي غل

په رڼا ورځ يې د ډېرو خلکو په مخکې ډېرڅه له مور نه پټ کړه، ستا
خوښه چې غل ورته وايي که نه!

زه خويي غل بولم.

هوا غل دی مگر دپوليسانو په نظر کې نه.

د دې غله لاس قاضي او مفتي نه پرېکوي.

هېڅوک دا غل نه نيسي او نه يې بندي کوي.

د دې غله په ږيره خلی نشته.

ده ډېرڅه له مور نه پټ کړي دي او ډېر زيان يې را اړولی دی ده له

مور نه سره و سپين نه دي پټ کړي.

دی ډېر لوی غل دی.

د ده غلا ډېره لويه او ستره غلا ده.

دی مال نه پتوي.

د ده غلاته په عادي نظرمه گورئ!

دی زموږ پیسې نه پتوي.

ده ته د مال او د پیسو غل نه شو ویلای.

دی موږ نه خپل ځان او خپل بد بد کارونه پتوي.

دی خپل حقیقت او ماهیت پتوي.

ځان او حقیقت پتول ډېره لویه او ستره غلاده دا غلا د یوه ملت او

مملکت کور وړانوي او ملکونه بربادوي.

په سترگو ننوځي.

له سترگو سره د بنمني لري.

هوا! دا غل له سترگو نه رانجه نه پتوي، سترگې پتې دي له مونږ نه

ډېر حقیقت پتوي او د حقیقت غل دی، ده ته باید حقیقي غل ووايو. (۱)

۱ - پښتو نثرونه ۱۳۵۰ کال، ۷۹ - ۸۰ مخونه.

بندیوانه

ما ستا بندیان ولیدل، ستا زندان هماغه شان له خاینانو او مجرمانو نه ډک دی.

ستا په زندان کې ډېر رشوت خواره او د خیانت خاوندان واچول شول، مگر رشوتونه او خیانتونه ورک نه شول.

په هېواد کې ورځ په ورځ د دوی ډله زیاتېږي.

په دواړو کې د رشوت بازار هماغسې تود دی او اجرات خراب دي.

اصول او قوانین که هرڅومره سختې سزاگانې تعین کړي جرایم نه ورکېږي.

اوس څه بله چاره او بل فکر په کار دی.

د مملکت درد په دغو سزاگانو دوانه شو.

وهل، ټکول، بندیانول او وژل بې تاثیرې شول. خلک په دغو عذابونو

او تکلیفونو عادي شول او د زندان وېره له سترگو لاره،

اوس بل علاج وکړه او بله چاره وسنجوه!

زندان او بندیتوب موږ اصلاح نه کړو.

حبس او توقیف موږ له بدو کارونو له خیانتونو، له رشوتونو او غفلتونو

راونه گرځولو.

راشه! چې زه او ته په دې باب کې غور وکړو او د اصلاحاتو لپاره یې موثر علاج پیدا کړو.

ماپه دې فکر کې ډېرې شپې سبا کړې او د حل لاره مې موندلې ده که زما منې راشه!

هغه بې گناه بندي چې په هغه توره کوټه کې پروت دی خوشې کړه او له زندانه یې راوباسه!

که هغه ازاد شي دغه ټول مجرمین او خاینین به که خدای کول بې بندي توبه په سمه لاره روان کړي او کارونه به ښه شي.

ته نه پرېږدې او په توره شپه کې د کار نقص او عیب موندلی شي. د هغه دید او نظر ډېر تېز دی او خیانت ترې نه ډېر په ویره کې دی د

هغه ازادې د علم، د ترقی او د فکر د پالنې د پاره ډېره ضروري ده. راشه! دغه بې گناه بندي د خدای لپاره او د مملکت د خیر او بهیود

لپاره ازاد کړه.

که ته هغه نه پرېږدې زه حاضریم چې د هغه په عوض زندان قبول کړم او زنداني شم.

زه پوهېږم چې ترڅو لیکونکي او شاعران (هغه چې نقادان دي او متملقین نه دي) زندان قبول نه کړي او د مجرمینو په ځای دوی په

جېلخانو کې ونه لوېږي یومملکت ښه ورځ نه شي لیدلې، دا د لیکوالو وظیفه ده چې زندان ته ننوځي او د ده بندي راوباسي.

که په یوه مملکت کې حق او حقیقت مختنق وي او څوک څه نه شي ویلی. که انتقاد او رښتیا ویل لکه یو مجرم او خاین په زندان کې وي هلته عدالت او دیموکراسي هېڅ نه شي راتلی او سعادت لکه وحشي مرغه له هغه ملکه تښتي.

هغه خاموشه فضا او تاریک محیط چې د حق ویلو گنگوسې پکې څوک نه اوري او د حقیقت رڼا د وړو کې هومره لیدله کېږي دجنایتونو او د خیانتونو لپاره ډېر مساعد معلومېږي او د فاسد عناصر ډېر ښه پالي.

که زندانونه هرڅومره لوی او پراخ شي مملکت به زندان شي، مگر ودان به نه شي ځکه چې وداني به له حق ویلو او انتقاد کولو هېڅ امکان نه لري، ترڅو چې فکر ازاد نه شي او انتقاد ازادي پیدا نه کړي د دې خلکو ښه کیدل او په سمه لاره روانیدل محال معلومېږي.

انتقاد د بشریت ډېر لوی مصلح او صحیح رهنما دی.

کوم عقل، کوم منطق، قانون، کوم دین او مذهب دی په مجرمینو کم قبول کړی او په زندان کې یې اچولی دی؟ که انتقاد کول او حق ویل په دنیا کې نه وي دا دنیا ډېره ژر ورانېږي حق او باطل گډېږي.

د ښو او بدو تمیز له منځه ځي. په ملک او وطن باندې داسې تیاره راځي چې خاین او صادق نه پېژندل کېږي، ظلم د عدالت ځای نیسي او له انسانانو نه ځناور جوړېږي.

بندیوانه!

هغه وخت، چې مخکه وه او انسان په کې نه و.
هغه وخت چې حیواني ژوند لکه چینجی په تورو ختو او اوبو کې
دوب و، ونو او بوتو د ژوند ورمې ته انتظار درلود.
هغه وخت چې پاک خدای (ج) د انسان د پیدایښت اراده وکړه او د
اسمان پرښتې یې خبرې کړې هغوی د لوی خدای په حضور کې په
دېر جرئت ووې.
ته هغه څوک پیدا کوي چې په ځمکه کې فساد کوي او وینې تویوي
د انتقاد تاریخچه له همدغه وخت نه شروع کېږي.
پرښتې سره له خپل لږ علمه د خپل مالک او خالق په کړو کې خبرې
کوي...
هغه وخت چې انسانان پیداشول او له انسانانو نه فرعونیان جوړ شول
حضرت موسی (ع) له یوې امسا سره د فرعون په مقابل کې ودرېد او د
ده په کارونو او لویو دعوو یې انتقاد کاوه. فرعون د خدایې دعوو وکړای
شوه، مگر د انتقاد مخه یې ونه شوای نیولی او حق ویل ازاد و. (۱)

۱ - پښتو نثرونه، ۱۳۳۵ کال، ۹۹-۱۰۲ مخونه.

اصلاح ورخپانه

ملي ناموس

نن د هر ملت په نظر کې خپل ملي استقلال د یوه ډېر لوی ناموس حیثیت لري او له دېنه لوی افتخار بل نه شته.

د دغه مقصد لپاره خلک سروونه ورکوي، مالونه او اولادونه قربانوي او بې استقلاله ژوند ډېر لوی ذلت گڼي.

که چېرې ملي احساس او ملي شعور په ډېر قوت موجود نه وای د استقلال قیمت به ډېر لږ او د دنیا لویې امپراتورۍ به نه ړنگېدې، استعمار به دغسې بده قیافه نه درلوده او یو ملت به دبل ملت ترسیوري لاندې خوشحال و.

دغه ملي جشنونه چې هر مستقل ملت یې د خپل استقلال په یاد کوي او په ډېر قدر ورته گوري د ملیت تجلیل او احترام پکې پروت دی

او همدغه معنی لري چې یو ملت د بل ملت حاکمیت په ځان نه شي منلی.

موږ باید پدې خبره ډېر فکر وکړو چې ملي استقلال د ملي احساس او شعور محصول دی.

هره څومره چې دغه حس قوي وي هغومره به زموږ استقلال هم قوي وي.

د استقلال ساتنه د ملت قوي جذبې ته ډېر شدید ضرورت لري که دغه احساس په یوه ملت کې کمزوري شي هغه د استقلال په قدر او قیمت نشي پوهېدلی او د همدغسې ناپوهۍ په وجه دغه لوی نعمت ساتلی هم نه شي.

موږ باید خپل امتیازات ملي شعور او ملي احساس ډېر ټینګ وساتو او د خپل استقلال تقویه ور پورې مربوطه گڼو.^(۱)

^۱ - اصلاح ورځپاڼه، کابل ۱۲۴۰ کال د سنبلې (۵) نېټه ۱۰ گڼه.

نوی رنا

پښتون د ملت نوم دی د قام نوم نه دی

د لیکوالو اول کاردا دی چې لغات او کلمات په ځای استعمال کړي او د معنې ډېر لحاظ وساتي.

څوک چې دغه کارنه شي کولی هغه ته ادیب ویل بی ادبی ده. یوه ورځ د ادیبانو په یوه ټولنه کې چا پوښتنه وکړه چې خوتېدلې اوبه، اېشېدلې اوبه، سرې اوبه، تودې اوبه او ترمې اوبه کومې دي؟ یوه ادیب په دې باب کې دومره خبرې وکړې چې یوه مقاله ترې جوړېږي. دغه شان لغوي تدقیق د ژبې د پوهانو او لیکوالو کار دی، نو خلک له دغومره دقت او تدقیق نه بی برخې دي. له عوامو نه اورو چې بی اسرافې ښه نه ده، مگر غرض یې دا وي چې اسراف ښه نه دی.

دوی کاتب او سرکاتب په فرق لا ښه نه دي پوه شوي او د هر چا چې توره پخه په سر وه میرزا صاحب ورته وایي د امیانو په نظر کې دځوان او زلمي، د زاړه او بوډا د اخندا او ملا فرق نشته، دوی ډېر ځله چنچنې ته مرغی وایي او مویز مېوه بولي، ډېر خلک شته چې ډوډۍ ته غله ووایي او جوار یا غنم دانې بولي د عام او خاص د کلمې او جزیي فرق

کول د پوهانو او هوښیارانو کار دی. که بل څوک وي خو خیر، مگر که لیکونکي او پوهان د کابل او خور د کابل فرق ونه کړي او پښتون لکه ځای یا احمدزی د قام نوم وگني له دېنه لویه غلطی بله نشته، د ادب او پوهې په جهان کې دغه راز سهوه او دغه شان اشتباه لویه گناه ده چې څوک یې نشي عفو کولی. ماته داسې برېښي چې ځینې لیکوال او پوهان پښتون هم لکه ازبک، ترکمن، هزاره له څو قومونو نه یو قام حسابوي قام د ملت په معنی نه، بلکې په هغه خاصه معنی چې د تنگ نظرو په نظر کې جلوه کوي، هغه چې د ملتو ټولني ته مجلس اقوام وایي او قام د ملت په معنی استعمالوي نور خلک دي، مور نه یو دلته قام د مفهوم او معنی په لحاظ ډېر وړوکی دی چې په متې له قبیلې نه لږ غوندې لوی معلومېږي.

ځنې بېل بېل قومونو گني، سره له دې چې دواړه خپلونه د یوه قام یعنی احمدزي څانگي دي او د دوه ورونو مثال لري که مور د خپلو خلکو معتدل ذهنیت او متوسط نظر په نظر کې ونیسو، نو قام باید له دغسې خپلونو نه پورته وگنيو او ټول احمدزي له جبار خپلو او معروف خپلو سره یو قام وبولو، دغسې قامونه چې مختلف خپلونه پکې ځایېږي پښتنو کې ډېر زیات دي چې زه ټول نشم شمېرلی، مگر داکولی شم چې هغه ډېر مشهور او لوی قامونه یو څه تاسو ته معرفي کړم لکه: مومند، ساپي، اړېدي، اورکزي، یوسفزي، ختک، وزیر، مسعود، شینواري، خوگیاني، بارکزي، پوپلزي، الکوزي، نورزي، علي

زي، کاکړ، اخکزي، ماموند، سالارزي، وردگ، سليمان خېل، وتمانخېل،
 ځاځي، منگل، ځدران، بنگېن، دوړ، اندر، خروتي، ناصر، تره کي، توري،
 احمدزي، توخي، هوتک ځيني نور واړه قامونه چې زما په تخمين په
 افغانستان او پښتونستان کې له سلونه زيات نومونه لري هغه اوس
 پرېږدم او يوازې د دغو ذکر شوو قامونو په باب واييم چې دغه هر قام د
 تعداد او نفوسو په لحاظ په زرگونو او لکونو کورونه لري او په ډېرو
 څانگو او ښاخونو وېشل کېږي او ډېرې پښې ترېنه بېلې شوې دي.
 اړېدې چې ما دلته يو قام وگانه هغوي ځانونه ډېر قامونه گڼي چې
 (زخه خېل، قمبرخېل، کوكي، اکاخېل، ملک دين خېل) يې بولي
 شينواري پرڅو وړو قامونو وېشل شوي دي لکه منديزي، سه پای،
 سنسگوخېل، علي شېرخېل، احمدخېل، حسن خېل، لباس خېل،
 رحيمدخېل، او داسې نور...

همدغه شان مومند او نور قامونه درواخله چې هريو ډېرې څانگې او
 ډېر ښاخونه لري او هر هر ځای پراته دي دغه ټول لوی او واړه قامونه
 چې په افغانستان او پښتونستان کې له هرات، ميمني او بدخشان نه
 نيولي تر کشمير، سند او بلوچستان پورې په غرونو ډاگونو، ښارونو،
 درو او ناوونو کې مېشت دي او پنځلس شپاړس ميلونه نفوس ترې
 جوړېږي ټول د پښتون په نامه يادېږي او دا نوم دومره لوی او دروند
 نوم دی چې پرتو يې له امونه تر اباسينده پر ډېره لويه او پراخه ځمکه
 پروت دی. سره له دغه عظمت او لويوالي که څوک پښتون ديو ملت

نوم نه گڼي او قوم يې بولي نو غره ته به غونډۍ وايي او وطن ته به کلی، سره له دې خبرې چې پښتون قام د اباسیند او امول له سیمې څخه دباندي هم تپې، تپې پروت دی.

پښتانه باید په دې پوه شي چې پښتون له قام او قبیلې نه ډېر لوی او ډېر ستر دی دا نوم دومره وړو کی او کوچنی نه دی، لکه چې ځینو گومان کړی دی او په ډېر محدود نظر یې ورته کتلي دي.

د پښتنو په نظر کې غلجي او دوراني هم هغه نومونه دي چې هر یوه ډېر لوی لوی قامونه په غېږ کې نیولي دي او لمن یې د قام له لمنې نه ډېره پراخه ده نو پښتون خو په هېڅ شان دومره نشي وړوکی کېدای چې زموږ د ملک په اصطلاح څوک ورته قام ووايي او د ځینو وړو قامونو په قطار کې یې راولي هغه څوک چې قام او ملت په یوه معني اخلي هغه پښتون یو قام گڼلی شي، مگر په هغه بل حساب دا خبره هېڅکله د منلو نه ده چې ډېر لوی سړی د کوچني په وړني او زړوکی کې تاو کړای شي او د ماشوم په زانگو کې یې ځمليوي، پښتون هغه څوک دی چې په یوه مملکت کې هم نه دی ځای شوی او دوه مملکتونه: افغانستان او پښتونستان پرې ډک دي، نو که دغومره مختلف او متعدد قامونه ملت ونه گڼو او پښتون د ملت نوم ونه بولو ډېرې لویې هستۍ ته په کم نظر گورو او لویه گناه کوو.

افغان او پښتون هغه دوه لفظونه دي چې د معنی سر او بر- دېخوا، هغه خوا یې لکه دیوې تلې دوه پلې یو برابر دي او هېڅ زیات وکم پکې نشته.

هماغه شان چې افغان د قام نوم نه دی د ملت نوم دی د پښتون اطلاق هم پر یوه ملت باندې کېږي او دا دوه لغتونه یو دبل ترجمه ده.

پښتانه باید له خپل، اوزي، له قام، او قبیلې نه پورته یوه لویه هستي، یعنې پښتون وپېژني او لکه د مرغۍ بچي په هگی یا ځاله کې ایسار پاته نشي. ځان ته په کم نظر ونه گوري او ځان وړوکی ونه گڼي موردا منو چې بارکزي یا احمدزي همدارنگه سلیمانخېل یا تره کي لکه هزاره، ازبک، ترکمن، ایماق، نورستاني او نور د دې وطن لوی لوی قامونه دي او هریو د افغان ملت په تشکیل کې ستره برخه لري، مگر پښتون د دغه ملت له دغسې اجزاو او اعضاو څخه نه دی، بلکې د دغه ملت یو بل نوم دی چې له افغان سره مترادف گڼل کېږي.